bpt

MARIN PREDA

JURNAL INTIM

*

MARIN PREDA
JURNAL INTIM
CARNETE DE ATELIER

Prefață de Eugen Simion
Cronologie și referințe critice de Oana Soare

Editura Art
București, 2014
Textul actualei ediții este reprodus după
Marin Preda, *Jurnal intim*, Editura Ziua, București, 2004,
ediție îngrijită de Eugen Simion și Oana Soare

CUPRINS

CRONOLOGIE

PREFAȚĂ

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

JURNAL INTIM Partea a doua
- ANEXA I
- ANEXA II
- ANEXA III
- ANEXA IV

CARNET DE ATELIER AL ROMANULUI *RISIPITORII*
- ANEXA V
- ANEXA VI
- ANEXA VII
- ANEXA VIII
- ANEXA IX
- ANEXA X
- ANEXA XI
- ANEXA XII
- ANEXA XIII
- ANEXA XIV
- ANEXA XV
- ANEXA XVI
- ANEXA XVII

JURNAL INTIM Partea a treia
- ANEXĂ

JURNAL FOARTE INTIM
- ANEXA I
- ANEXA II
- ANEXA III
- ANEXA IV

CARNET DE ATELIER AL ROMANULUI *DELIRUL*
- ANEXA I
- ANEXA II
- ANEXA III
- ANEXA IV
- ANEXA V
- ANEXA VI
- ANEXA VII
- ANEXA VIII
- ANEXA IX
- ANEXA X
- ANEXA XI
- ANEXA XII

ANEXA XIII
ANEXA XIV
ANEXA XV

NOTE PENTRU ROMANUL *CEL MAI IUBIT DINTRE PĂMÂNTENI*

ANEXĂ

ADDENDA I

ADAM FÂNTÂNĂ VERSIUNEA A
ADAM FÂNTÂNĂ VERSIUNEA B
MERTICUL
VIZITA MAMEI
A TREIA LUNA A PRIMĂVERII

ADDENDA II

„UN ROMAN DIN VIAȚA OAMENILOR DE LA CÂMPIE
„MAREA CĂLĂTORIE
„TOATE FIINȚELE UMANE EXISTENTE PE PĂMÂNT FAC ISTORIE
„AM SCRIS TOT CEEA CE AM TRĂIT
„BUCURIILE SE PLĂTESC

ADDENDA III

DESPRE UN VIITOR ROMAN AL LUI MARIN PREDA
PENTRU ASCUȚIREA VIGILENȚEI ÎN LUPTA ÎMPOTRIVA NATURALISMULUI

REFERINȚE CRITICE

Referințe critice

CRONOLOGIE

1922 – August, 5 – Se naște, în comuna Siliștea-Gumești din județul Teleorman, Marin Preda, fiul lui Tudor Călărașu (1885-1963) și al Joiței Preda (1892-1977). Familia este una numeroasă, cu mulți frați și surori, unii și din căsniciile anterioare ale părinților: Marin este frate cu Ilinca și Alexandru (Sae); după tată cu Ilie, Gheorghe și Ion, iar după mamă cu Maria și Mița. Întregul material genealogic și biografic va fi transfigurat în ciclul *Moromeților.*

1922–1930 – Copilăria în satul natal.

1930–1937 – Marin Preda urmează, cu unele întreruperi, cursurile școlii primare și complementare din satul natal. Învățătorului Ionel Teodorescu (pe care îl are ca dascăl între 1930 și 1934) îi păstrează o amintire luminoasă, socotindu-l unul dintre factorii decisivi ai viitorului său destin, prin faptul că reușise să-i convingă tatăl de necesitatea de a-l lăsa la școală. O fotografie din această perioadă îl arată cu privirea pierdută și cu simțuri aparent adormite; această „blegeală” va fi comentată în romanul autobiografic *Viața ca o pradă* și va fi socotită un simbol al unei conștiințe cu evoluții lente și insidioase, înclinate spre reflecție. În 1937 susține examenul de șapte clase în comuna Ciolănești, absolvind cu media 9,15.

1937 – Vara – Pleacă, împreună cu tatăl său, la Câmpulung Muscel, pentru a da admitere la Școala
Normală; va fi respins, din pricina miopiei. Totodată, încearcă, fără succes, să se înscrie la Școala de Arte și Meserii din localitatea Miroși (Teleorman). Aici are loc întâlnirea (socotită, mai târziu, providențială) cu „falsul librar”, care îl sfătuiește să încerce la Școala Normală din Abrud, unde, de altfel, va reuși primul pe listă (cu media 10). Un an mai târziu, în 1938, în urma desființării Școlii Normale din Abrud, elevii sunt repartizați la unitatea din Cristur-Odorhei.

1940–1941 – Toamna – în urma semnării Dictatului de la Viena, Marin Preda se mută la Școala Normală din București. Acest transfer va fi resimțit ca o ruptură definitivă, fără cale de întoarcere, de satul natal și de universul familial. Scena despărțirii de tată, pe peronul gării, rememorată în romanul *Viața ca o pradă,* este una antologică.

1941–1943 – În această perioadă, Marin Preda se apropie de grupul „Albatros”, condus de poetul Geo Dumitrescu, și își face ucenicia în presa literară. Îi cunoaște, astfel, pe Ion Caraion, Virgil Ierunca, Marin Sârbulescu, Tiberiu Tretinescu, Sergiu Filerot. Este angajat pe post de corector la ziarul *Timpul,* unde va debuta, în nr. din 15 și 16 aprilie 1942, cu schița *Pârlitu*. În aceeași revistă va publica, de-a lungul anului 1942, o serie de proze, unele reluate în volumul de debut *Întâlnirea din Pământuri: Strigoaica, Calul, Salcâmul, Noaptea, La câmp. Salcâmul* este embrionul viitorului roman *Moromeții.* De altfel, scriitorul ar fi încercat să debuteze chiar în paginile revistei *Albatros,* dar se pare că schițele i-ar fi fost eliminate de cenzură. În 1943 frecventează cenaclul lui E. Lovinescu și citește o proză intitulată *De capul ei* (astăzi pierdută); criticul îi remarcă talentul cert, dar se arată contrariat de formula inovatoare a prozei sale (de tip comportamentist). La recomandarea criticului, Ion Vinea, poet și jurnalist cunoscut, îl ajută să se angajeze la *Evenimentul zilei.*

1945–1946 – După realizarea stagiului militar, Preda își reia activitatea la *Timpul*; va fi corector și la *România liberă,* publică proze în reviste ca *Tinerețea* sau *Lumea* (aceasta din urmă, condusă de G. Călinescu). Îi apar nuvelele *În ceată* (ianuarie 1946) sau *Întâlnirea din Pământuri* (decembrie 1945).

1948 – Septembrie-decembrie – Este secretar de presă la Ministerul Informațiilor. Primește, spre lectură în vederea publicării, manuscrisul romanului *Desculțai* lui Zaharia Stancu. Nemulțumit de viziunea asupra țăranului, dar și de stil și de înclinația autorului spre exagerare, face un referat negativ scrierii.

Debutează cu volumul de nuvele *Întâlnirea din Pământuri*. În ciuda talentului cert al autorului, majoritatea criticilor care comentează volumul se arată rezervați, din cauza formulei inovatoare, asemănătoare prozei americane, prohibită însă în noul regim ideologic al realismului socialist. Singurul comentariu neideologic al acestei

scrieri de referință pentru literatura română îi aparține colegului său de generație, prozatorul Petru Dumitriu.

1948–1949 – Primele încercări, neizbutite, de a scrie „un roman din viața oamenilor de la câmpie”, de unde un impas creator, cum vor fi destule în viitoarea sa carieră, până va deprinde arta de a fi un „scriitor profesionist”.

1949 – La sugestia criticului Paul Georgescu, Preda încearcă să publice o proză „pe linie”, *Ana Roșculeț*. Deși scrierea era obedientă, scriitorului i se montează un adevărat proces literar (în care sunt invitați, în spiritul epocii, și muncitorii să își dea cu părerea), nuvela fiind contestată și acuzată de „naturalism” (afiliere care, în epocă, funcționa ca vot de blam). Unul dintre cei care au comentat dur nuvela este chiar sprijinitorul său de la început, Geo Dumitrescu (articolul este reprodus în ediția de față).

1952 – Apare, la Editura de Stat pentru Literatură și Artă, proza *Desfășurarea*, unde se înfățișează, cu destule ambiguități insinuante, așa-zisul fenomen al colectivizării. Scrierea va fi distinsă cu Premiul de Stat (clasa a II-a) și ecranizată de Paul Călinescu în 1954.

1954 – August-septembrie – în vacanța petrecută în stațiunea Vasile Roaită (Eforie-Sud), o cunoaște pe poeta Aurora Cornu (n. 6 decembrie 1931, Provița de Jos, județul Prahova), cu care se va căsători în primăvara anului următor. În opinia poetei, iubirea lor ar fi semănat cu aceea a Polinei și a soțului ei, din *Moromeții I*. De altfel, Aurora ar fi fost cea care, entuziasmată de lectura manuscrisului acestui roman, l-ar fi sfătuit pe scriitor să îl publice. Cu datele schimbate, scena se va regăsi în *Cel mai iubit dintre pământeni* (episodul în care Suzi Culala citește manuscrisul lucrării lui Petrini, *Era ticăloșilor*).

1955 – Apare, la Editura de Stat pentru Literatură și Artă, romanul *Moromeții* (primul volum), scriere care îl va poziționa pe scriitor ca lider în cadrul nu doar al generației sale, ci și al peisajului literar contemporan. Și această lucrare va fi distinsă, în 1957, cu Premiul de Stat. Romanul va fi transpus cinematografic în 1986, de către Stere Gulea, cu Victor Rebengiuc în rolul lui Ilie Moromete.

1956 – Apare, la Editura Tineretului, nuvela *Ferestre întunecate.*

1957 – Octombrie-noiembrie – Face, împreună cu Aurora Cornu, o croazieră pe Mediterana.

Decembrie – Călătorește în Vietnam (pe ruta București – Moscova – Omsk – Tomsk – Irkuțk – Ulan-Bator – Pekin – Hanoi).

1958 – Iulie – Are loc, după toate aparențele, prima spitalizare a lui Marin Preda pentru nevroză astenică. Prima parte a *Jurnalului intim,* cuprinzând jurnalul spitalizării, nu a putut fi găsită deocamdată.

Scriitorul era îngrijit de medicul Chindi (Kindy) Sonnenreich, care ulterior s-a exilat în Brazilia.

August-septembrie – Aurora Cornu îl anunță că vrea să se despartă (vezi *Jurnal intim, partea a II-a).*

Octombrie – începe să lucreze la un nou roman, *Risipitorii,* în care încearcă, prin intermediul personajului Constanța, să își transfigureze propria perioadă de depresie. În caietele de creație ale scriitorului, acest proiect se desfășoară în paralel cu un altul, care se va încheia, după aproape 10 ani, cu apariția romanului *Moromeții II.*

1959 – Martie – Divorțează de Aurora Cornu. În cursul aceluiași an, se căsătorește cu Eta Vexler (de care se va despărți în 1966). Detalii din mediul familial al acesteia din urmă se vor regăsi în biografia personajului Suzi Culala din *Cel mai iubit dintre pământeni.* Noiembrie-decembrie – Marin Preda suportă o nouă spitalizare (v. partea a III-a a *Jurnalului intim).* Așa cum scriitorul se va referi mai târziu, este vorba nu numai de o astenie nervoasă, ci și de o criză de creație, legată de romanul *Risipitorii.*

1960 – în carnetele de creație ale autorului se găsesc detalii ale proiectului romanesc *Adam Fântână* (devenit personaj secundar în *Moromeții II).* De altfel, se pare că încă din perioada anilor, 54–55 Marin Preda lucra la alte două proiecte, *Marioara Fântână* și *Ion Fântână.* Nume de personaje și scene care vor apărea, mai târziu, în M*oromeții II,* se găsesc și pe parcursul anului 1959.

1962 – Apare prima ediție a romanului *Risipitorii,* lucrare cu o geneză prelungită și atipică, scriere de cotitură în literatura lui Marin Preda, marcând o altă criză de creație, vizând, de astă dată, schimbarea tematicii și a stilului narativ din *Moromeții.* Ca niciun altul din creația scriitorului, romanul va avea patru ediții, primele trei fiind foarte diferite între ele (schimbări de scenariu și, implicit, de traiectorie a personajelor). În 1965 va apărea a doua ediție, „în întregime revăzută”, în 1969 o a treia, „revăzută, definitivă”, iar în 1972, o ultimă versiune, „revăzută”.

1963 – Apare, la Editura Tineretului, nuvela *Friguri*, unde sunt folosite unele elemente din călătoria documentară în Vietnam, realizată la sfârșitul lui 1957.

1965 – Aurora Cornu se exilează la Paris.

1967 – Apare, la Editura pentru Literatură, *Moromeții II*, roman care deschide direcția scrierilor despre „obsedantul deceniu”. Este ales vicepreședinte al Uniunii Scriitorilor (reales în 1977). Scrie piesa de teatru *Martin Bormann*, care se va monta la Teatrul Național în stagiunea 1967-1968.

1968 – Apare romanul *Intrusul*, care va fi distins, în același an, cu premiul Uniunii Scriitorilor. Se căsătorește cu Elena Mitev.

1970 – martie – Devine directorul recent înființatei edituri Cartea Românească. Prin întreg prestigiul și profesionalismul său, Marin Preda începe să fie resimțit, de ceilalți scriitori, dar și de putere, ca un simbol al rezistenței scriitoricești.

1971 – Apare volumul de eseuri *Imposibila întoarcere*. Prin titlu și mai ales prin conjunctura publicării (după Tezele din iulie), scrierea este resimțită, de către breasla scriitorilor, ca opoziție fățișă, deși indirectă, la mecanismele totalitare. Mai mult, tot în acest an, Marin Preda are o întrevedere cu Nicolae Ceaușescu, în timpul căreia rostește o frază memorabilă: „Dacă reintroduceți realismul socialist, eu mă sinucid!”

1972 – Apare, la Cartea Românească, romanul *Marele singuratic*, distins cu premiul Uniunii Scriitorilor. Editează și o antologie din opera lui Caragiale, în două volume, semnând, totodată, și prefața. Face o călătorie la Paris, unde se va întâlni cu Eugen Simion, lector, pe atunci, la Sorbona. Criticul va rememora prezența lui Preda în jurnalul său *Timpul trăirii, timpul mărturisirii*.

1973 – La Biblioteca Academiei R.S.R., Marin Preda se documentează în vederea scrierii romanului *Delirul*. Conspectele sale, dar și planul viitoarei lucrări se regăsesc, în ediția de față, în jurnalul de creație al acestei opere. La Editura Albatros, apare volumul *Convorbiri cu Marin Preda*, realizat de Florin Mugur. Tot acum este publicată și ediția definitivă a volumului de debut, *întâlnirea din Pământuri*.

1974 – Este ales membru corespondent al Academiei Române.

1975 – Apare romanul *Delirul*. Scriitorul intenționa să publice, în anii următori, și un al doilea volum; ambele ar fi constituit partea

intermediară a proiectatei tetralogii a *Moromeților* (alături de *Moromeții I și II).*

1977 – Apare romanul autobiografic *Viața ca o pradă,* distins cu premiul Uniunii Scriitorilor (ed. II, în 1979). Din acest an datează și un proiect intitulat *Primăveri interzise*, embrionul viitorului roman *Cel mai iubit dintre pământeni* (v. și jurnalul de față).

1978 – Este delegat al Uniunii Scriitorilor la un Congres al PEN-Clubului.

1980 – februarie-martie – Participă la campania electorală pentru alegerea ca deputat în Marea Adunare Națională (circumscripția Drăcșenei – Teleorman).

Primăvara – Apare *Cel mai iubit dintre pământeni,* unul dintre cele mai puternice romane din seria scrierilor despre obsedantul deceniu din literatura română. Prin impactul ei demascator, ecoul acestei scrieri ia, în marea masă a cititorilor, proporții ample, neatinse, după 1944, de o altă creație românească.

Pe 16 mai Marin Preda moare la Mogoșoaia. Dispariția sa este puternic resimțită în rândul scriitorilor.

2002 – august 5, 12 – Apar, în două numere din *Ziua literară*, fragmente din jurnalul lui Marin Preda, cu titlul *Jurnal foarte intim,* cuprinzând însemnări din anii 1964-1967.

2004 – Apare, la Editura Ziua, prima ediție a acestui jurnal.

Oana SOARE

PREFAȚĂ

Cu jurnalul intim al lui Marin Preda este o poveste care nu s-a încheiat încă. Prietenii lui – printre care m-am numărat – știau că el ține un jurnal secret și, pentru a-l feri de ochii iscoditori ai celor interesați să-l citească, îl ascunsese într-un sac de voiaj împreună cu alte documente personale. Într-un rând, voia să mi-l încredințeze mie, apoi s-a răzgândit și l-a închis în dulapul pe care îl avea în redacția „Cărții Românești.” La moartea lui năprasnică (15/16 mai 1980), caietele secrete au fost găsite acolo și o parte dintre ele au dispărut fără urmă (zvonul public era că ele au fost ridicate de securitate), altele au intrat, cu știrea Uniunii Scriitorilor de atunci (mai exact: în baza încuviințării date de Laurențiu Fulga – vicepreședinte al Uniunii), în custodia lui Cornel Popescu, redactorul-șef al editurii. Acesta le-a păstrat cu grijă și, după moartea sa, soția lui, profesoara Vica Popescu, mi-a înmânat un plic voluminos în care se aflau, xeroxate, însemnările intime ale lui Preda, mai exact, paginile pe care acest devotat colaborator al prozatorului le luase în custodie. Altele au fost descoperite de poetul și traducătorul Darie Novăceanu care le-a tipărit, parțial, într-o revistă din epocă. Toate au fost strânse, apoi, în volumul publicat la Editura „Ziua” de Oana Soare și de mine. Mai puțin, se înțelege, părțile din jurnal care dispăruseră în chip misterios la moartea scriitorului. Unii le-ar fi văzut în nu se știe ce arhivă, alții jură că le-ar fi citit nu se știe, iarăși, unde și în ce împrejurări, cert este că însemnările dispărute n-au fost scoase până azi la lumină.

Retipărim, acum, cu acceptul familiei, ceea ce există din jurnalul intim al lui Preda, împreună cu dosarul de creație (un alt fel de jurnal de atelier) de pe când prozatorul pregătea două dintre romanele sale: *Risipitorii* și *Delirul*. Sunt, aici, pagini inedite și scenarii epice privind volumul al II-lea din ultimul roman, proiect pe care, nu se știe precis de ce, prozatorul l-a părăsit

pentru a scrie un alt roman, mai dificil decât toate, *Cel mai iubit dintre pământeni*.

Sunt și alte scrieri subiective (corespondența, de pildă, cu N.S.) care așteaptă să fie tipărite. Nu mi-am pierdut speranța ca paginile dispărute din jurnalul intim să apară, cine știe? într-o zi. Avem un exemplu încurajator: romanul *Străina* de Hortensia Papadat Bengescu, pierdut prin anii ’40, a putut fi reconstituit (sub forma unui dosar de creație), după mai bine de 70 de ani de la dispariția lui, în ediția apărută recent la Fundația Națională pentru Știință și Artă. Iar scrisorile lui Eminescu către Veronica Micle au fost scoase la lumină, cum se știe, după 150 de ani… Uneori literatura este un vast roman de romane polițiste, cu actori necunoscuți și scenarii senzaționale.

*

Din articolele și din jurnalul intim propriu-zis – cât există în momentul de față – putem deduce că Marin Preda nu pune mare preț pe genul diaristic ca atare. Se întâlnește, la acest punct, cu G. Călinescu care este de părere că jurnalul intim este o curată prostie. Preda este mai îngăduitor, zicând că jurnalul poate servi la ceva, și anume să urmărească opera literară propriu-zisă, „pe dedesubt!”. O justificare, mai sunt însă și altele. Nu are o teorie originală asupra jurnalului intim și nici nu manifestă vreun interes oarecare în această direcție; el a citit un număr de jurnale celebre, unele-i plac, altele nu, a înțeles „necesitatea interioară” de a nota zilnic într-un caiet secret, dar nu este convins că însemnările acestea fragmentare, grăbite, au valoare literară; ele pot avea doar trei îndreptățiri: a) au un rol terapeutic (ajută spiritul, într-o analiză lucidă, să-și regăsească stabilitatea și, astfel, să depășească starea de criză!) și b) pot însoți și lumina „pe dedesubt” creația majoră a unui scriitor, înregistrând înfrângerile omului care scrie; în fine, e) ceea ce se trăiește, nu se scrie, cu alte vorbe jurnalul înregistrează, mai cu seamă, golurile de existență sau răul de existență, răul de oameni (o formulă pe care prozatorul o folosește) decât stările de plenitudine. Opinie, repet, discutabilă. Preda oricum o aplică: el ține un jurnal cât timp este bolnav și, în consecință, nu poate să scrie romanul care-l preocupă. Când trupul dă semne de însănătoșire și spiritul își regăsește stabilitatea, dispare automat pofta prozatorului de a vorbi despre sine, altfel spus dispare rațiunea de a ține un jurnal intim.

Ce-ar mai fi de adăugat? Faptul că autorul *Moromeților* nu se teme de spioni (în speță, de soțiile bănuitoare), nu face un secret din existența

jurnalului. Una dintre soții (cea de care se desparte) îl ia la zor când vede că-și pierde vremea mâzgălind în caietul lui intim și, fapt interesant, nu manifestă nicio curiozitate de a vedea ce notează; cea de-a doua femeie are acces la jurnalul prozatorului și notează în el câteva fraze, e drept, cu totul banale. Nu are importanță: dovadă că lectorul indezirabil, atât de calomniat de diariști, nu reprezintă o mare primejdie pentru oameni ca Preda, care nu-și ascund sentimentele și nu mizează pe duplicitate.

*

Am dovedit în altă parte *(Ficțiunea jurnalului intim*, I-III, 2001) că în orice jurnal secret există două sau chiar trei personaje: 1) unul care narează și își face un portret, de obicei, convenabil: imaginea lui de marcă, aceea cu care vrea să circule prin lume; 2) un personaj ascuns printre rânduri, o imagine pe care cititorul trebuie s-o ghicească nu din ceea ce spune naratorul, ci din ceea ce nu spune, din ezitările, ambiguitățile sale; 3) când este vorba de jurnalul intim al unui scriitor, există și un al treilea personaj, acela creat de opera de ficțiune. Un personaj absent în jurnal, dar prezent în imaginația celui care citește jurnalul. El știe deja multe lucruri despre autorul jurnalului, și-a făcut o idee despre el din opera de ficțiune. În cazul de față, când citesc, acum, însemnările intime ale lui Preda, le citesc cu fantasma prozatorului descoperit în *Moromeții* și în celelalte scrieri ale sale. O lectură oarecum prefigurată, condiționată de opera anterioară. Întrebarea pe care mi-o pun în astfel de situații este dacă personajul (sau personajele) din jurnalul secret se potrivește cu personajul pe care mi l-a proiectat opera de ficțiune citită anterior.

Ce personaje ne propune Preda? Cum arată eroul de care vorbește și pe care vrea să-l introducă, schimbându-i identitatea, într-o operă de ficțiune? Greu de depistat, în cazul lui, personajul ascuns. Preda este un om sincer și un spirit care nu vrea să trișeze. Știm din interviurile și articolele sale că nu se joacă deloc cu vorbele și, la drept vorbind, nu-i iubește pe „făcătorii de cuvinte”. Nu se joacă nici în notele de spital sau în însemnările din timpul convalescenței. Se gândește, evident, la destinul său și se arată foarte preocupat de starea sa fizică și psihică, dar nu dramatizează lucrurile și nu-și pierde cumpătul. Se află la Sinaia, în convalescență, și are trei teme care-l preocupă: a) nevasta (Aurora) care „are chef de despărțire”, b) boala pe care vrea s-o învingă și e) romanul pe care vrea să-l scrie *(Risipitorii).* Prioritară este, în fragmentele de la Sinaia (să le numim astfel), tema despărțirii. O temă care angajează altele, mai generale, cum ar fi iubirea, suferința, relația

dintre femeie și bărbat, primejdia unui creator de a se îndrăgosti de o femeie orgolioasă și nestatornică… Toate acestea îl prind pe Marin Preda, cum singur mărturisește, „pe picior greșit”. N-a scăpat completamente de boala perfidă care l-a încolțit (nevroza) și, iată, nevasta îl anunță că pleacă de lângă el… Un fapt plin de gravitate care-l rănește și-i produce o „fatală clătinare”, „un minut de spaimă”. Spaima se prelungește, cum se vede din jurnal, săptămâni și luni întregi și-i acaparează ființa. Diaristul încearcă să înțeleagă unde a greșit, nu se grăbește să dea vina pe femeia care-l părăsește, analizează lucrurile cu maximă luciditate. Are timp să observe jubilarea răutăcioasă a femeii și să se gândească la cruzimea femeiască, în genere.

Greșeala prozatorului vine, după cum declară el, din faptul că nu și-a luat măsuri de precauție, s-a îndrăgostit „total”, primejdie mare pentru un creator ca el. A uitat, pe scurt, că nu are dreptul de a se dărui irațional unei mari pasiuni. O pagină splendidă de tandrețe, disperare și luciditate, o analiză fină a stării de criză pe care o provoacă, într-un suflet complex, ideea destrămării unei mari iubiri: „Și acum, după încercarea aceasta de a înșuruba bine adevărul în sufletul meu, îmi iau voie să mă lamentez, să spun că mi-e foarte greu și că-mi simt sufletul apăsat și trist. Nu m-am putut împiedica s-o iubesc pe fata asta, să mă atașez de ea, am uitat că n-am acest drept, că soarta îmi interzice să mă dăruiesc total, că sunt greu de suportat… Nu mă plâng de destinul meu, mă plâng de slăbiciunea mea. N-am voie să eliberez inima mea de sub aspra observație a rațiunii, inima mea e copleșitoare și echilibrată în scris, în viața reală ori se ascunde, nedumerind prin ariditate, ori se revarsă uimind prin inumană bogăție. Ori, eu am uitat că nu există primejdie mai mare pentru mine decât de a mă îndrăgosti total de o femeie care nu mi-e destinată decât parțial. Pentru a nu mă înșela pe mine însumi trebuie să-mi reamintesc, în același timp, că a fost vorba doar de o perioadă scurtă când mi-am pierdut capul complet, și anume la început, după care – mijind primejdia – am început să mai retrag din sentimente! Vai mie, ce-am retras! nimic în comparație cu ceea ce trebuia! Dumnezeule! Și acum ce e de făcut?”

Cel care se învinuiește și se lamentează a părăsit deja o femeie (Nadia) și se gândește acum, când este pe cale să fie părăsit el însuși de alta, ce să facă pentru a ocoli deznădejdea. Oamenii care dau lovituri în amor, zice el, întorcând lucrurile, sunt oameni slabi. Un paradox pe care îl folosește în cazul său: crede că femeia care vrea să plece de lângă el face acest lucru nu

din prea mare forță interioară, ci din slăbiciune. Iată o nuanță dostoievskiană în această măruntă, obiectiv vorbind, dramă conjugală. Pentru cel în cauză, drama bate însă spre tragedie. O simte, o trăiește ca atare, o analizează cu minuție de prozator pentru a o înțelege și, dacă o înțelege, poate că se eliberează de ea. Salvarea poate să vină, așadar, de la literatură. „Dacă aș putea concepe o operă literară!” – scrie el cu o oarecare speranță. Din notele ulterioare înțeleg că opera literară ca soluție de salvare întârzie să apară. Rămâne jurnalul. El consemnează hotărârea prozatorului de a scăpa de obsesii. „Jos obsesiile” scrie el, la 25 august, ora 10 seara. Este ceva mai liniștit, pare chiar că s-a împăcat cu destinul. Nu i se pare prea dramatic: „Faptul că m-am îmbolnăvit de oboseală și faptul că trebuie să mă despart de o femeie nu mi se pare deloc că îmi justifică lamentările.” Hotărârea de a se apuca de scris e fermă („da, chiar de mâine să încep să lucrez”) și, tot așa, decide ca de aici înainte să nu care cumva să mai accepte în existența lui altă pasiune în afară de pasiunea scrisului. „Altă obsesie să nu mai existe în afară de scris, altă pasiune să nu mă mai viziteze. Arta nu trădează niciodată dacă îi jertfești consecvent tot ceea ce ai mai bun. E singura pasiune care crește din propriul ei foc și pe care numai moartea o curmă” – zice prozatorul care, la acea dată, împlinise 36 de ani. Aurora, nevasta cu chef de despărțire, are 27 de ani și este obsedată de destinul ei literar. Cum va mărturisi mai târziu (în *Convorbirile* cu mine), tânăra poetă crede că nu va putea cuceri gloria internațională dacă rămâne alături de Preda. Deocamdată pregătește un poem chinezesc și, ascultându-l, prozatorul – generos – îi acordă unele șanse. Îi dă autoarei chiar unele sugestii despre forța eroului revoluționar, ca și când în poezie ar putea fi vorba de caracterul eului, nu de complexitatea lirică a celui care scrie despre eroul revoluționar.

Mai tari și mai persistente sunt însă grijile proprii. Este limpede că Preda este afectat de ceea ce i se întâmplă. Nu-i pregătit pentru această dramă, gândul că va rămâne singur îl înspăimântă, ideea că nu va putea scrie îl exasperează. „Ce voi face dacă nu voi scrie? Ce voi face cu timpul? Ce voi face cu natura înconjurătoare, cu lucrurile, cu obiectele din odaie, cu oamenii pe care îi voi întâlni la masă? Vederea tuturor acestora nu mă bucură încă, natura continuă să mă neliniștească, obiectele să mă angoaseze. Iar când neliniștea și angoasa cedează, îmi amintesc că la vârsta de 36 ani n-am încă familie și că sunt încă departe de a avea, nu pot să mă gândesc liniștit la viitor. Orice gând de viitor îmi amintește de eșecul actualei mele

legături cu Aurora. Deci numai scrisul mă poate salva de toate, numai conversația aceasta intimă cu lumea poate să aducă uitare și seninătate în inima mea. Așadar, încă odată, astăzi, trebuie să încerc să scriu.”

Cum se vede, unica soluție rămâne scrisul. Însă scrisul nu merge deloc, fabulația este nesatisfăcătoare, nici descripția nu-i iese tânărului prozator, bucuria de a crea l-a părăsit. Rămâne, dens, paralizant, chinul. Chinul scrisului și angoasa ființei. Mai rămâne, din fericire, ceva: jurnalul care consemnează, fără nicio preocupare de a literaturiza faptele, aceste mișcări obscure ale spiritului obosit.

Din când în când evadează din temă, notând istorii vechi, scene din viața curentă, face portrete, meditează la subiecte mai abstracte, cum ar fi moartea sau posibilitatea de a rămâne artist până la sfârșit, chiar și în sfera existenței. Personajul de care vorbim se simte vulnerabil în viață și se agață de ideea salvatoare a creației: „în literatură – scrie el – în creație, acolo se află domnia spiritului meu”. Propoziție neașteptată, propoziție mândră! Creatorul vrea să-și pună ordine în sentimente și crede că problema majoră a unui individ este „să nu-și greșească viața”, își cercetează trecutul și constată că n-a respectat totdeauna ordinea morală. Este vinovat deci și, dacă este vinovat, trebuie să se pocăiască.

O face, în chip tolstoian: „Amintirea voluptăților mă chinuie, umbra lor mă obsedează. Încerc să-mi ridic drept scut în fața ochilor puritatea cu care am săvârșit actele mele de destrăbălare, dar propria mea conștiință, obosită, îmi șoptește că acest scut mă justifică, dar nu-mi poate alunga suferința! 4 Citește pe Blaga și-l comentează în stilul său penetrant, deviind ideea filosofică spre ideea morală. Este elocvent. Fapt curios: romancierul care se plânge că nu poate să scrie o pagină coerentă de literatură scrie pagini excepționale despre morala individului în lupta cu răul existențial. Are idei, are finețe în analiză, desface tema în mai multe nuanțe și notează totul în propoziții bine articulate… Nu mai încape îndoială, Preda este un moralist de clasă de tipul Camus. Un spirit obsedat de formele existenței și de relațiile omului cu acest univers existențial care este, în fapt, un raport de raporturi, cum a zis, odată, un alt filosof existențialist pe care Preda nu-l iubea prea mult (e vorba de Sartre): „Mare problemă pentru individ e să nu-și greșească viața. E cumplit să fii destinat să faci binele și, în loc să faci binele, să fii silit de împrejurări pe care n-ai știut să le învingi să faci răul. Vei duce o existență chinuită, ros de remușcări, sfâșiat de dorința de a te împlini. Căci destinul nu înseamnă asigurare. Există un subdestin, un

hazard, un ce nedeterminat pe care omul trebuie să-l cucerească. Abia după aceea începe să intre în funcțiune destinul, și nici atunci complet, purtând mereu cu el amenințarea de a-l scăpa. Oamenii morali se înșală crezând că un om sortit să facă rău și silit de împrejurări potrivnice să facă bine e un om salvat. Iată marea eroare a creștinismului! Chinurile unui astfel de om nu sunt mai puțin înspăimântătoare decât remușcările unui om bun care a săvârșit o crimă. Pe de altă parte, atenția oamenilor și a întregii suprastructuri este îndreptată totuși asupra creației, promovând-o și slăvind-o, și blestemând și ponegrind distrugerea. E o manifestare naivă, căci în lume domnește nestingherită legea implacabilă a luptei pentru cucerirea destinului, a conștiinței că faci ceea ce trebuie să faci.”

Regăsim aceste idei, mai târziu, în opera literară propriu-zisă. Lui Preda îi place, în mod evident, să mediteze la destinul și la comportamentul omului, îi place, mai ales, să observe modul în care individul se situează în raport cu ceea ce el numește valorile fundamentale ale vieții și care, în esență, sunt acelea ale omului clasic. Valorile morale țărănești, de care se amintește mereu, intră în morala omului predist, dar nu exclusive. Preda îi citea pe filosofi și, stimulat de ei și de marii prozatori (de tip Tolstoi sau Dostoievski), își pune ceea ce el va numi, în mai multe rânduri, „blestematele chestiuni insolubile”. Cum ajunge omul să fie fericit, cum primește omul moartea, cum intră și cum se comportă într-o mare pasiune, care este reacția lui când simte că este trădat? Sunt interogații care-l urmăresc încă de tânăr (faptul se verifică și în scrisorile către Nadia) și nu-l părăsesc, după cum se vede în jurnal, nici atunci când trebuie să facă față unei crize morale puternice, nici mai târziu, atunci când scrie *Cel mai iubit dintre pământeni*, roman predominant moralistic. Apare, în mijlocul acestor preocupări, și figura tatălui, modelul incontestat. „A fost un geniu!” – scrie fiul ajuns prozator. „Nimic n-ar fi fost viața mea dacă el n-ar fi fost așa cum a fost, și să privesc moartea furios și cu dispreț, căci eu am păstrat și am descris ceea ce este nepieritor în tatăl meu: jocul spiritului, puterea de contemplare a sufletului.” Preda va relua și va completa acest portret, creând, într-un secol care a discreditat mitologia paternității, un veritabil mit al tatălui.

Cum arată, până la urmă, personajul (sau personajele) din acest prim jurnal în care este vorba, s-a constatat, de neliniștile unui scriitor tânăr (36 de ani) și gravele lui încurcături existențiale? Trebuie precizat, mai întâi, că al doilea personaj *(personajul nescris, personajul ascuns)* de care am vorbit

mai înainte nu se profilează sau se distinge vag în această proză diaristică. L-am putea defini, pe scurt, astfel: este vorba de omul care aspiră la contemplație, de omul care, încolțit de neliniști, vrea să stăpânească „problemele insolubile” și să primească furios și cu dispreț ideea morții, în fine, idealul lui este să învingă, prin exercițiul analizei lucide, criza morală și boala prin care trece. Celălalt, personajul la vedere, personajul scris, recomandat de narator, este mai lizibil, cum este și firesc de altfel. I-am putea zice în acest caz: un tânăr prozator care, într-un moment special al existenței sale, își pune toate întrebările incomode și încearcă să înțeleagă ce se întâmplă cu el. Este îndrăgostit de o femeie care nu-l mai vrea, a ieșit dintr-o boală atipică și se pregătește să reintre în ea, este sentimental și, când femeia îl părăsește, plânge. Se teme de singurătate și își pune toate nădejdile în opera literară. Scrisul este, pentru el, într-adevăr o salvare. Dar cum nu poate să scrie satisfăcător literatură propriu-zisă, scrie într-un caiet mai mult sau mai puțin secret. Jurnalul se oprește (la 12 nov. 1958) când prozatorul începe să scrie romanul care până atunci nu se lăsa scris *(Risipitorii).* S-ar părea că „cea mai grea criză afectivă din viața mea” – cum îi zice diaristul în finalul însemnărilor – s-a încheiat definitiv. Literatura poate să-și reintre în drepturi.

N-a fost să fie însă așa. Boala perfidă (nevroza) revine și, exact peste un an (22 nov. 1959), Preda reia jurnalul întrerupt și, concentrat acum asupra suferinței, încearcă s-o domine și până la urmă s-o elimine prin același procedeu. Ține adică un jurnal intim (în clasificarea lui, *partea a treia),* notând cu oarecare regularitate, timp de o lună (jurnalul se oprește la 23 dec. 1959), fazele bolii, formele și efectele tratamentului, micile întâmplări cotidiene: l-a vizitat un prieten, nu l-a vizitat Crohmălniceanu, a aflat că… Un jurnal tipic de spital scris fără sentimentul morții și deci fără sentimentul tragicului. Preda nu-i disperat, nu e nici vesel, ia lucrurile cum sunt, are crize de anxietate, dar le scrie și crede că le învinge. A reușit să se despartă de Aurora și are lângă el acum pe Eta, alt tip de femeie, mai pragmatică și mai atentă cu acest bolnav dificil… Bolnavul se gândește, în continuare, la literatura lui, idealul lui este să ajungă să lucreze „cu pasiune frânată și rece”. Este visul etern al prozatorului: să ajungă scriitor profesionist, cu alte vorbe să se așeze la masa de scris și să scrie, netulburat de agitațiile vieții, romanul pe care l-a început. O fantasmă pe care o amintea, în scris și oral, până la sfârșitul vieții. Semn că accesul la *pasiunea frânata și rece* nu era ușor.

Are deocamdată dificultăți mari cu *Risipitorii*, un roman care-l va teroriza pur și simplu. Convingerea diaristului este că a ajuns din nou la spital din cauza acestei nesuferite cărți. Poate și alte cauze. Vorbește acum cu detașare de Aurora Cornu și de „despărțirile” ei amânate. Eroul nostru este, în sfârșit, liber sufletește. Este, în continuare, delicat cu femeia pe care, în mod hotărât, a iubit-o. Trece sub tăcere, în chip cavaleresc, unele implicații, întâmplări, ezitări. Dacă este să-i reproșeze ceva este „romantismul [ei] deplasat, așa-zis mefistofelic”. O trăsătură mai degrabă pozitivă decât un defect de caracter… Tema esențială a jurnalului este acum boala. Și, ca temă adiacentă, romanul rebel. Pacientul atipic ia „Nozinan” (un medicament care-i va fi fatal, de nu mă înșel, lui Preda în mai 1980), face injecții cu insulină, are crize puternice de isterie (zice el), îi trece prin cap să-și provoace crize pentru a le stăpâni, în fine, stă de vorbă cu medicii, are încredere în ei și are o încredere mare în medicamente. Îi este frică de leșin, dar nu se teme de moarte pentru că nu crede că va muri curând. Are crize de anxietate, dar nu le descrie în jurnal. La 10 decembrie are o criză de disperare din cauza insulinei, dă din mâini și din picioare, proferează înjurături la adresa medicilor, strigă la ei: „Vreau mâncare, nenorociților, dați-mi mâncare, facu-vă și dregu-vă!” Criza îi trece și în jurnal scrie câteva rânduri despre ea. Notații reci, notații de scriitor autentic: „foarte obscene, din adâncimile vieții vegetative, năvăleau spre treptele superioare ale conștiinței și mă determinau să strig și să fac tărăboi”. Citește pe Stendhal și meditează la stilul lui epic, vorbește de Miron Radu Paraschivescu, se gândește să se recăsătorească (faptul se va întâmpla în afara jurnalului) cu „mititica” Eta și, scrutând în profunzimile ființei sale, își mai pune o dată întrebarea ce a greșit, unde a greșit?! Răspunsul este ciudat: a greșit sporind inadmisibil de mult volumul „conștiinței de sine”, preocupându-se prea mult de destinul său. Dar poate fi aceasta o eroare care să îmbolnăvească trupul și spiritul unui bărbat care, prin profesiunea și firea lui, este condamnat să gândească mult și să aibă „conștiință de sine”? Iată răspunsul lui Preda: „Ce greșeală am săvârșit? Să fie oare numai faptul că am lucrat cu febrilitate? îmi amintesc cât de cumplit de obosit reveneam, la Sinaia când făceam scurte vizite în București. E limpede că șederea Aurorei în aceeași casă cu mine, după divorț, timp atât de îndelungat, e o greșeală, poate cea mai gravă și cea mai grea de îndreptat, și anume faptul că nu m-am opus creșterii «conștiinței de sine» care a luat în ultimii ani forme atât de îngrijorătoare. A început să mă preocupe destinul meu și eroarea aceasta

nu e deloc străină de ultima mea oboseală. Conștiința de sine obosește spiritul. Nu e nicio ciudățenie. Să se preocupe alții de destinul lor, care au motive mai temeinice s-o facă, dar nu eu! Trebuie curmat din rădăcină acest rău care mi-a furat candoarea și naivitatea!” Morala fabulei prediste ar putea fi următoarea: o prea mare conștiință de sine este o nesăbuință devastatoare pentru spiritul și trupul omului care gândește… Sunt ultimele reflecții existențiale din acest scurt jurnal de boală.

*

Celelalte fragmente (1964–1967) marchează momente de stabilitate din viața prozatorului. Nu mai este bolnav, nu se desparte de o femeie care pleacă de lângă el pentru că vrea să câștige glorie internațională, în fine, și-a pus ordine în pasiuni și poate judeca în liniște viața intimă. Cum și precizează la începutul *Jurnalului foarte intim:* „n-o să-mi fie, mai târziu, rușine de formele […] intime de manifestare, cum îmi e acum, de pildă, de toate scrierile mele de dragoste către Nadia.” Ce urmează sunt pagini subiective despre moartea tatălui, folosite ulterior în romanul *Moromeții II*, notații – deloc senine – despre moarte („Am fost chinuit de frica de moarte într-un mod mizerabil și scandalos, moartea hărțuindu-mă zi și noapte cu reprezentări senzoriale care niciodată nu erau aceleași”), din nou un portret splendid al tatălui (o temă ce se repetă) și, iarăși, note foarte inspirate despre bătrânețea tatălui și melancolia fiului.

Teama de moarte este, în fapt, subiectul care îl preocupă acum. Moartea și, bineînțeles, istoria în care trăiește. Este trist că lumea în care se mișcă este obsedată de politică și de ierarhiile sociale. E de părere că scriitorii din generația lui și-au părăsit profesiunea. Pregătește o ediție nouă din *Risipitorii* și, recitind-o, se gândește că ar trebui s-o rescrie total. Nu are energia necesară și, după câte mărturisește, nici personajele nu-i mai plac. I-ar trebui o intuiție a „psihologiilor excepționale” și își dă seama că n-o are. Este, în acest timp, atent la vânzoleala din viața literară, vrea să meargă cu Eta la Paris, are dificultăți, în 1966 își cumpără un Fiat 1300 și e încântat, publică *Moromeții II* (1967) și, când îl citește, nu-i mulțumit de „relativa dilatare” față de volumul I. Se consolează cu ideea că totuși analiza este mai profundă în volumul de acum. Critica literară îi va nega și această calitate și, în genere, va primi cu multe suspiciuni, de aici înainte, cărțile lui Preda, fără justificări estetice temeinice. Nu știm (lipsind jurnalul din această epocă) în ce fel primește prozatorul aceste semne de ostilitate. Ce pot să spun este că nu răspundea la atacuri, îi citea cu atenție pe criticii în care

avea încredere și, uneori, ținea cont de observațiile lor. Dar acesta este un subiect care depășește jurnalul pe care îl prezint.

*

Marin Preda a lăsat și două jurnale de atelier sau, cum se spune în chip obișnuit, două dosare de creație. Unul privește cel mai chinuit roman al său *(Risipitorii)* și al doilea este dosarul *Delirului*, roman cu un imens impact istoric și politic, cartea, probabil, cea mai citită a lui Preda. Ele sunt interesante din mai multe puncte de vedere. Arată, întâi, modul în care lucrează prozatorul. Văzând schițele de portret, scenariile, repertoriile de personaje, replicile, precizările privitoare la ideile romanului și comentariile (multe și variate) în marginea tipologiei pe care încearcă s-o fixeze epic, putem spune că Preda lucrează serios, chiar foarte serios. Nu scrie – e limpede – „dintr-un foc”, lucrurile îi ies greu, se chinuie, dibuie soluțiile bune, nu le află totdeauna de la început. Cum s-a observat deja, prozatorul se apropie de țintă pe ocolite, demersul lui epic presupune, totdeauna, o ezitare, un efort, o învăluire a obiectului, în ciuda avertismentelor pe care ni le dă ziaristul. „Ca scriitor – spune el într-o însemnare din dosarul *Risipitorilor* – îmi place să merg direct la țintă, fără ocolișuri, nu mă tem de întâlnirea directă cu esența naturii umane; totdeauna am visat să dau piept cu ea și totdeauna am avut certitudinea că nu mă aflu pe un drum greșit sau pe un drum mic sau pe un drum paralel cu cel mare.” Da și nu. E adevărat că lui Preda îi place să vadă esențialul din existență și să surprindă profundul din natura umană, dar, când este să exprime toate acestea în epică, procedează ca naratorul (și personajul) său din *0 adunare liniștită*, țăranul inteligent care le povestește prietenilor săi călătoria făcută la munte cu vecinul său Miai: cu multe ocolișuri și paranteze, reluări, schimbări de planuri, fragmentări, modificări de tonalitate. Iese, la urmă, un discurs savuros – spectacol de limbaj, fantezie și ironie țărănească. Discursul predist păstrează, în esență, această strategie.

Carnetele lui sunt pline de schițe, tactici și strategii epice pe care le schimbă pe parcurs, ca și numele personajelor. Un exemplu: personajul principal din *Risipitorii* se cheamă, la început, doctorul Brătescu (un medic care a existat în realitate și de la drama căruia, e de bănuit, Preda a pornit), apoi devine dr. Munteanu – și așa apare în roman. Prozatorul redactează, ziceam, un repertoriu de nume pe care le folosește în *Risipitorii* sau în alte romane (cum ar fi *Moromeții II)*. Așa proceda și I. L. Caragiale. Preda nu urmărește însă efecte umoristice. Caută, cu adevărat, nume potrivite pentru

personajele sale pornind de la ideea, veche în literatură, că numele trebuie să sugereze caracterul individului. Pe unele (Isosică, Mantaroșie, Giugudel, Tăbârgel, Marioara Fântână, Udubeașcă, Simina Golea) le-a utilizat în prozele ulterioare, pe altele (Ion Uncrop, Drinca Ispas, Zdărăboajă, Penașcă, Diroțcan Ludmila, Burtea Gh. etc.) nu-mi amintesc să le fi întâlnit în narațiunile sale. Face un plan al romanului (compartimentele, personajele și mișcarea lor într-un spațiu determinat), stabilește grupurile (chiar așa le zice) de personaje, fixează norme pentru stilul epic („o mare economie în folosirea adjectivelor și adverbelor – atenție la tonalitate și la stil”), în fine evadează uneori din schițele romanului și face reflecții mai generale, cum este, de pildă, aceea în marginea tipologiei din romanele lui Dostoievski: „Dostoievski este scriitorul stărilor psihice intense, dar cazurile lui sunt eronat prezentate… Boala e boală, și ca atare n-are nicio măreție… bolile psihice în special dezvăluiesc o mare cantitate de mizerie omenească care n-are în ea nimic interesant… Eroii lui Dostoievski sunt, de fapt, fie bolnavi, fie candidați la boli psihice și descripțiile acestea premonitorii ale bolilor sunt de o mare acuitate. Oamenii trăiesc foarte intens și dezamăgirea mea ca cititor este să aflu, în cele din urmă, că această intensitate nu e normală la oameni. Eu sunt de altă părere. Cred că se poate trăi la fel de intens fără să fim neapărat candidați la idioție cum sunt acești Mâșkini, Svidrigailovi sau Raskolnikovi (posibil ca această adăugare să figureze după crimă, n. m.), sinucidere sau crimă. Bineînțeles, ceea ce spun eu acum constituie o obiecție la univers, dar să nu uităm că *un univers* nu înseamnă *universul*” Reflecțiile nu rămân uitate, de regulă, în aceste carnete. Sunt reluate în romanul pe care prozatorul tocmai îl scrie sau vor fi folosite în alte cărți. Principiul lui Preda este că nimic nu se pierde, totul se utilizează la momentul și în locul potrivit. Pentru ca acest fapt să se întâmple, trebuie mai întâi ca tot ceea ce ai adunat să fie păstrat. Și Preda adună în carnetele sale ceea ce vede și aude, ceea ce citește, o istorie spusă de Bogza sau alta auzită de la Dinu Bondi, notează replici cu haz sau fără haz, dar definitorii pentru mentalitatea comună a unui mediu, nu evită vorbele în doi peri sau chiar zicalele pipărate… Din când în când se oprește, ridică ochii de pe pagină și își definește, din nou, proiectul său romanesc. Ca, de exemplu: „Contemporan cu iluștri colegi profesioniști și stimulat de febrila lor activitate, am scris prima mea operă importantă de imaginație. Cu puține excepții, evenimentele descrise în *Risipitorii* n-au fost trăite de mine direct. La cele mai multe am asistat doar ca martor, altele mi-au fost povestite, iar

pe altele pur și simplu le-am inventat. Universul astfel creat este văzut dinafară, confruntat și susținut doar de cuceririle proprii în ceea ce privește pasiunile. Proiecțiile principale, ca și celelalte personaje care își schițează doar destinul în această carte nu sunt atât rodul observației directe, cât al reflecției asupra propriei mele naturi, cu impulsurile proprii, succesive prin care am trecut în decursul anilor. Așadar, în primul rând, rod al reflecției și, în al doilea rând, rod al observației obiective. Dacă aș fi izbutit să aduc pe același plan reflecția de ordin subiectiv cu observarea obiectivă, rezultatul ar fi fost, neîndoielnic, asemănător cu cel din *Moromeții*, lucrare ce întrunește această elementară și greu de cucerit condiție a creației. Am totuși sentimentul că *Risipitorii* e superior *Moromeților*, căci în acest roman este descrisă prima mea tinerețe, pe un fundal, cred eu, mai deschis, mai puțin particular și, în consecință, mai accesibil și din punct de vedere strict estetic. Nu am totuși față de universul primei mele tinereți sentimentul pe care îl am față de universul copilăriei. Mai luminos, mai intens și mai dramatic, cel din urmă mi s-a impus într-o expresie mai totală și mai adecvată, în timp ce din universul primei tinereți n-am reușit însă să exprim decât o parte în *Risipitorii*. Accentele dramatice nu răzbat aici din plin, deși sunetul de corn și de trompetă al speranțelor și visurilor arzătoare, urmate de răpăiturile tobei și plânsul ascuțit al viorilor își găsesc descripția fidelă. Dar ochiul care le vede este el însuși prea tânăr și prea mult implicat în descripție. Lipsește surâsul detașat care să expună lumea cu bucuria calmă a revelației. Firavul sentiment, atât de pur, al copilăriei luminează în *Moromeții* un univers crâncen. E o lume constituită. Universul descris în *Risipitorii* nu-și prefigurează încă dramele, e un univers în plină formare. Fervoarea epocii, schimbările bruște, ridicările și prăbușirile neașteptate fac ca aureola suferinței să nu întârzie mult pe fruntea speranței. Ororile epocii trecute, deși cunoscute de mine direct, și care au culminat cu dezlănțuirea celui de-al doilea război mondial, n-au fost și nu vor fi obiectul preocupărilor mele artistice.”

Trebuie să precizez că nici aceste însemnări nu sunt uitate. De altfel, Preda le-a scris cu gândul că, cine știe? își vor găsi locul undeva, cândva. Dacă nu într-un roman, sigur într-un mic eseu ori, în extremis, într-un interviu. Așa se întâmplă și cu notele mai subiective sau de natură estetică din acest dosar stufos, aparent haotic. Preda voia, este clar, să câștige un pariu cu sine și, în același timp, cu opinia literară care se fixase într-o prejudecată: autorul *Moromeților* este bun când scrie despre țărani; nu poate

scrie proză urbană pentru că… s-a născut la țară. Eșecul narațiunii *Ana Roșculeț* întărea această prejudecată tipică în culturile provinciale. Prin *Risipitorii*, prozatorul care-și cunoștea forța de creație vrea să evadeze din lumea satului și să înfrângă, cum ziceam, aspra prejudecată, publicând un roman în care tema intelectualului, veche în literatură, este tratată cu datele și din unghiul lumii actuale. Voia chiar să dea o mare carte. N-a reușit. A dat doar un roman plin cu probleme, un bun roman de observație socială și psihologică, un roman, în fine, în care încearcă să mute accentul de pe istorie pe drama individului. Aici a reușit și, odată cu el, proza românească a început să se elibereze de ideea complet falsă (cultivată de ideologii realismului socialist) că, în ciocnirea cu individul, istoria are totdeauna dreptate. Nu, sugerează romancierul, nu este corect: istoria poate învinge prin brutalitățile ei, dar individul, chiar înfrânt, rămâne esențial pentru literatură. El are totdeauna dreptate, de partea lui trebuie să fie scriitorul.

Modificare, repet, importantă în optica prozatorului postbelic, obișnuit, de regulă, cu ideea că istoria este mereu rațională. Preda este cel dintâi, la noi, care încearcă să dovedească contrarul.

*

Al doilea carnet constituie, cum am precizat deja, dosarul romanului *Delirul* – „cel mai greu roman al vieții mele” – care, în cronologia menționată de autor, s-ar intercala între *Moromeții I* și *Moromeții II* din tetralogia *Moromeții*. Intenția lui Preda este să scoată țărănimea română „pe scena națională prin participarea ei la cel de-al doilea război mondial și prin aceasta pe scena universală”. Când începe acest jurnal de creație (1973), a scris deja „una din marile scene”, sinuciderea Nadejdei Aliluieva. A mai scris, de asemenea, 60 de pagini de care e și nu e mulțumit. „E bun, îmi zic, dar e bun?”, scrie el imitând limbajul tatălui său. Preda scrie despre marile fapte ale istoriei cu gândul, desigur, la un mare model epic: Tolstoi. Nu vrea, bineînțeles, să se măsoare cu el, nici să-l imite. Vrea să găsească o cale proprie de a prezenta în roman personajele istoriei. O temă care îi preocupă și pe teoreticienii romanului. Cei mai mulți (între ei și G. Călinescu) sunt de părere că literatura trebuie să evite „eroii” istoriei pentru că ar trebui ca prozatorul să aibă o psihologie excepțională pentru a analiza satisfăcător psihologia, deplină, a omului excepțional. G. Călinescu pune în chip mai tranșant chestiunea reprezentării „geniului” în roman, respingând ipoteza transformării lui în personaj de proză. Preda pornește cu alt punct de vedere în această delicată problemă. Nu respinge ideea de a aduce marile

personalități (în bine sau în rău) pe scenă. Dar scopul lui nu este să facă analiza psihologiei lor interioare, ci să prezinte deciziile, acțiunile lor în istorie. Acelea care au consecințe mari asupra destinului colectiv sau asupra destinelor individuale. Așa se face că el se gândește, în carnetul de atelier, cum să prezinte o scenă din viața privată a lui Stalin, alta din viața lui Hitler și cum să procedeze pentru a-l aduce în prim plan pe mareșalul Ion Antonescu, actor important în tragedia românească din perioada 1940–1944.

Grija lui cea mare este că n-a aflat încă „o idee integratoare", fără de care romanul nu poate fi scris. În ce fel gândește această idee nu spune în jurnal. Aici dăm peste preciziuni de ordin tehnic, ca de exemplu: „Nu-l voi imita pe Tolstoi. Capitolul acesta de 22 de pagini nu recurge nici la psihologie, nici la introspecție, și nici nu se plasează atotștiutor în mintea lui Stalin și a soției sale pentru a dezvălui cititorului ceea ce gândesc (sau se întâmplă o dată sau de două ori, fugitiv). Și totuși ceea ce am vrut să se știe despre ei se dezvăluie prin mijlocul cel mai simplu, folosit și în teatru: spusele lor și lămuririle necesare, ca să se înțeleagă ceea ce își spun, fiind vorba de fapte de istorie… Da, dar n-am găsit însă, încă, viziunea integratoare. Cu alte cuvinte, cartea nu e încă născută. E foarte bizar acest proces. O carte poate fi prost scrisă, ternă, de prost gust, stilistic stârnindu-ți disprețul, cum e de pildă *Ion* de Rebreanu… Dar cartea aceasta e totuși născută și creată și acest stil de școlar al lui Rebreanu se integrează unei viziuni care, după câteva capitole, începe să te fascineze. De aceea mă plimb zile întregi pe străzi cu gândul aiurea… Aștept, chem, încerc să pătrund în haos, să întrezăresc punctul luminos al nebuloasei… Nu văd nimic…"

Având în față un proiect greu, prozatorul își ia măsuri de precauție. Creația impune anumite jertfe. Renunță la cafea și la alcool și, după o lună, se simte excelent. Notează: „mă simt admirabil, voința e mai puternică, pofta de lucru și de lecturi e mai mare, somnul cu calmante reduse la minimun…" Citește cu poftă, memoria i se reînviorează, dovadă că-i revin în minte cuvinte uitate din copilărie. Și, fiind vorba de copilărie, apare din nou figura tatălui. Totdeauna va fi așa în proza (de ficțiune sau biografică) a lui Preda. Iată că nu-l uită nici în jurnalul de creație.

Acum este însă preocupat în mai mare măsură de tema lui (tema naratorului despre care Preda a scris câteva articole). Tema se leagă, dacă înțeleg bine lucrurile, de experiența lui între 18 și 25 de ani, adică experiența lui și a generației sale din timpul războiului. Este și spațiul epic

al romanului *Delirul,* conceput în două volume. Prozatorul n-a apucat însă să scrie decât primul volum; din cel de-al doilea, care trebuia să urmărească evoluția personajului central (Paul Ștefan) după război, au rămas doar câteva însemnări și un scenariu vag. Deocamdată, se află în faza de documentare. Se duce la Biblioteca Academiei și citește cu atenție presa vremii (în speță *Curentul),* ia note, copiază articole, face o cronologie a evenimentelor, reține informații despre mișcarea legionară, notează nume de indivizi implicați în evenimente, declarațiile oamenilor politici, o vizitează pe văduva lui Armand Călinescu pentru a afla amănunte despre asasinarea soțului ei, alcătuiește, pe scurt, un veritabil dosar. Dosarul unei istorii sângeroase, completat cu analize și portrete pregătitoare pentru personajele potențiale. Dăm, de pildă, peste o schiță a lui Stalin, reluată în capitolul citat mai înainte (moartea Nadejdei Aliluieva). Tot aici apare amintit și „tânărul comunist” pe care Preda îl va introduce mai târziu (în ediția a II-a), la sugestia ideologiei oficiale, cum au spus unii comentatori. Aceștia au identificat în tânărul comunist pe Nicolae Ceaușescu și au tras de aici ideea că Marin Preda a pactizat, într-un chip lamentabil, cu regimul totalitar. Identificare falsă, acuzație nedreaptă. Personajul din roman are un nume (Ion Masă) și, în momentul în care vine vorba despre el în roman, este de mult mort și îngropat la cinci metri în pământ sub o lespede de ciment. O perspectivă care n-ar fi putut flata în niciun caz pe micul nostru dictator, dacă, bineînțeles, prozatorul ar fi avut intenții. Dar n-a avut. Preda nu era omul care să facă asemenea lucruri. O dovadă în acest sens este și însemnarea din jurnal privitoare la destinul acestui personaj. Din ea deducem că, încă din faza pregătitoare, prozatorul vrea să introducă un personaj care să ilustreze o forță politică reală din epocă și un eveniment care, iarăși, a avut loc (suprimarea unui grup de deținuți comuniști). Suspiciunea pe care unii o întrețin, în ciuda dovezilor contrarii, este de natură să falsifice datele romanului și să defăimeze un mare scriitor care, în esență, a fost un om moral într-o epocă în care moralitatea nu era un bun comun.

Revenind la acest voluminos caiet de atelier, ce mai observăm? Observăm relativ ușor că Preda vrea să scrie nu atât romanul unui destin, cât romanul unei imense tragedii colective. Se interesează, de aceea, de poziția marilor puteri europene, analizează cauzalitățile profunde, îi citește pe memorialiștii celui de-al doilea război mondial (Shirer), în fine, citează un text de acum 3000 de ani (din *Mahabharata)* pentru a sugera spectacolul

distrugerii, la 22 august 1973 merge la Sinaia și, intrând în camera în care locuise altădată și în care fusese fericit cu o femeie, notează melancolic: „am intrat în odaia mea după ce am fost cu ea fericit și apoi, la câteva ore după aceea, nefericit. Până să-mi regăsesc echilibrul sufletesc turburat, care putea fi regăsit împreună cu fericirea pierdută dacă ea ar fi venit, am auzit pe coridor un zgomot; erau vecinii care închideau sau deschideau ușa. Am crezut că e ea! N-a fost și nu va fi! Bărbați care aveți această speranță că ea va veni, alungați-o din sufletul vostru: Ea nu vine niciodată, se blindează cu copiii pe care ți i-a făcut și doarme singură cu ei și nici măcar nu vine să închidă ușa în urma ta când o părăsești. În același timp, ea e sigură de tine, dar tremură că nu e totuși foarte sigură și că o poți părăsi pentru altceva decât ceea ce îți face ție, ca și când nu astea ar fi lucrurile cele mai rele care te pot goni de-acasă și să te saturi de femei până la mormânt.” Cine vorbește aici, autorul sau personajul din roman? Nu-mi dau seama. Fragmentul vine, oricum, în continuarea jurnalului intim din 1958-1959. Sau poate se referă la evenimente mai recente din viața scriitorului…

De reținut paginile care anunță volumul II din *Delirul*, acelea în care e prezentat destinul lui Paul Ștefan: bănuit că ar fi publicat într-o revistă de extremă dreapta un articol în care îndeamnă la asasinat, eroul lui Preda este arestat sub bănuiala de a fi fost legionar… O confuzie de nume care s-a întâmplat în epocă și care a dus la arestarea, dacă țin bine minte, a unui jurnalist de stânga (e vorba de George Ivașcu). Preda avea, așadar, intenția să folosească acest fapt pentru a-și duce personajul în pușcăriile comuniste. Din notele cuprinse în caietul pe care îl publicăm în cartea de față, deduc că prozatorul este interesat, evocând aceste circumstanțe politice, să urmărească mai ales relația Paul Ștefan – Luchi. Cu alte cuvinte: cum se comportă o femeie cu o psihologie complexă în condiții de criză maximă (criză socială, criză istorică și, în scenariul epic, criza morală a unei femei inteligente și indecise în privința sentimentelor sale). Pentru a sugera toate acestea, Preda recurge la un procedeu gidian pe care, dacă nu mă înșel, nu-l mai folosise până atunci în proza sa: jurnalul unui personaj. În dosarul pe care îl discut aici există două jurnale de acest tip: jurnalul lui Luchi și jurnalul lui Paul Ștefan. Gândul prozatorului era, probabil, să introducă aceste jurnale fictive în volumul al doilea al romanului.

*

Cine citește aceste documente are surpriza de a descoperi, din când în când, și note mai subiective, cum este aceea despre decizia prozatorului,

într-un moment de criză, de a renunța la profesiunea de scriitor. Acest lucru s-a întâmplat, suntem, avertizați, după publicarea *Moromeților I.* Decizie gravă, decizie tragică pentru un scriitor: „Eram liniștit, mă simțeam foarte bine” – zice Preda. Din fericire, hotărârea a fost schimbată relativ repede și chinul a reînceput. În altă însemnare face un portret (deloc favorabil) al colegului său de generație Petru Dumitriu. O relație de competiție de care Preda a fost, până foarte târziu, preocupat. Sau relațiile cu alt actor important al generației sale: Paul Georgescu. Relații schimbătoare, uneori foarte tensionate, însemnările continuă și după publicarea *Delirului* (unele sunt din 1976). Dăm, de pildă, peste o istorie amuzantă auzită de la un șofer de taxi în drum spre Mogoșoaia. O schiță, în fapt, despre pedagogia conjugală a unui bărbat tânăr care reușește în chip original să introducă liniștea în casă. Prozatorul a introdus istoria pipărată în *Cel mai iubit dintre pământeni*, rămânând astfel fidel principiului său: când este vorba de literatură, nimic nu se pierde, totul se folosește; realitatea întrece de multe ori fantezia creatorului de profesie. Nu-i de mirare atunci că lui Marin Preda îi plăcea să stea de vorbă cu oamenii simpli, cum ar fi paznicii de la Mogoșoaia sau șoferii de taxi. Auzea de la ei fapte de viață revelatoare pentru ceea ce criticii numesc îndeobște psihologia obscură a unei comunități.

*

Recapitulez: Preda nu era un diarist de profesie și nici n-a dorit să fie pentru că nu credea în viitorul acestui gen. A ținut, cu toate acestea, un jurnal intim în momentele de criză morală sau, sub o formă mai obiectivă, un jurnal de creație. Amândouă arată ce fin este prozatorul și, când este vorba de istoria din afară, cât de meticulos este în încercarea de a prinde ceea ce el numește „ideea integratoare”. Acolo unde e vorba de viața intimă, Preda este foarte pudic. Nu repudiază femeile pe care le-a părăsit sau de care este părăsit. Se arată, în momente de criză, foarte serios și caută cu obstinație și luciditate (chiar și atunci când este bolnav de nevroză) rădăcinile răului. Trece, uneori, printr-un „rău de oameni”, dar se vindecă relativ repede printr-un efort de înțelegere. Marin Preda este un intelectual autentic. Cine continuă să creadă în „țărănismul” lui primitiv și măscăros crede într-o bârfa proastă și într-o fantezie profund mistificatoare. Însemnările din jurnalul său arată ce moralist inteligent și profund este fiul lui Tudor Călărașu. Un mare moralist!

Eugen SIMION

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI[1]

Volumul de față reprezintă a treia ediție a jurnalului intim și a carnetelor de creație ale lui Marin Preda (prima ediție a apărut în 2004 la Editura Ziua, iar cea de a doua în 2007, la Editura Cartex). Trebuie precizat de la bun început că este vorba doar de o parte a jurnalului ținut de scriitor, considerat pierdut după moartea acestuia. Textul ediției de față a fost stabilit pornind de la cinci caiete, la care se adaugă textul *Jurnalului foarte intim,* publicat în „Ziua literară”, supliment al ziarului *Ziua,* numerele din 5 și 12 august 2002, dispuse în ordine cronologică după cum urmează:

— *Jurnal intim. Partea a doua,* care ne-a parvenit în formă xerocopiată, manuscrisul cuprinzând 34 de coli A4, numerotate de scriitor de la 52 la 118 în partea de sus a paginii, la mijloc; este datat (la început și, respectiv, la final) *24 august ’58 – 12. XI. ’58;*

Carnet de atelier al romanului *Risipitorii,* redat după manuscrisul olograf, cuprinzând 96 de coli, format mic, numerotate de la 1 la 96 în colțul din dreapta sus al fiecărei coli; este marcată numai data începerii sale, *21 septembrie ’58;* cuprinde și notații din 1959, precum și din 1962 (formula „Carnet de atelier” aparține editorilor);

— *Jurnal intim. Partea a treia,* redat după manuscrisul olograf, cuprinzând 23 de pagini format mic, datat la începutul și, respectiv, la finalul său, *22 noiembrie 1959-23 decembrie 1959;*

— *Jurnal foarte intim,* text reprodus după varianta apărută în *Ziua literara,* numerele din 5 și 12 august 2002, cuprinzând notații din 1964 (majoritare), precum și din 1966 și 1967;

— Carnet de atelier al romanului *Delirul,* redat după manuscrisul olograf, paginile nefiind numerotate; nu este datat, dar agenda în care Preda își notează reflecțiile este din 1973; cuprinde și însemnări din 1976 și 1977;

— *Note pentru romanul Cel mai iubit dintre pământeni*, redate după manuscrisul olograf, paginile nefiind numerotate; de asemenea, nu este

datat.

Am crezut că este util să însoțim aceste însemnări intime cu un corpus de *Anexe,* cuprinzând, de regulă, documente din alte scrieri ale autorului care completează sau nuanțează anumite observații făcute în corpul propriu-zis al jurnalului. Astfel, în *Anexe* figurează scrisori sau fragmente de scrisori aparținând lui Marin Preda (sursa și paginile fiind marcate la început), notații complementare sau similare existente în alte carnete de lucru ale scriitorului (reluate de noi din Marin Preda, *Opere*, ediție îngrijită de Victor Crăciun, prefață de Eugen Simion, Ed. Univers Enciclopedic, 2002), fragmente din articolele sau interviurile scriitorului, culese din presa vremii. Am reprodus, de asemenea, *în Anexe,* unele pasaje din romanele lui Marin Preda, în cazul în care varianta finală este sensibil diferită în comparație cu cea schițată în jurnal, prin expresivitate; am reprodus o parte din articolele scrise despre opera lui Marin Preda și amintite în jurnal (acestea fiind reproduse exclusiv după presa vremii), în fine, mărturisiri ale altor scriitori despre Marin Preda, desprinse fie din volumele de convorbiri ale acestora, fie din jurnalele lor etc.

Volumul se încheie cu secțiunea *Addenda,* care cuprinde trei compartimente distincte. Primul înglobează fragmente din scrierile prozatorului la care trimite indirect jurnalul (neincluse însă în vreuna dintre edițiile operelor sale), reproduse după variante existente în presa vremii, precum și scenariul și notațiile scriitorului despre proiectul romanesc *Adam Fântâna*. În jurnalul de față există o primă formă a acestuia. În al doilea compartiment am inclus alte interviuri și fragmente de scrisori ale autorului, iar în cel de-al treilea am reprodus, din presa vremii, două articole relativ necunoscute despre opera lui Marin Preda: primul, datând din 1949, aparține lui Anton Strihan și reprezintă un scenariu al viitorului roman *Moromeții 1;* al doilea, al cărui autor este Geo Dumitrescu, reprezintă o critică dură, tributară grilei ideologice a momentului, a naturalismului nuvelei *Ana Roșculeț.*

*Î*n privința marcării notelor, am folosit două semne distincte: asterisc pentru cele care descriu manuscrisele și pentru notațiile (puține) făcute de Marin Preda și cifre arabe pentru intervențiile editorului.

În cazul ortografiei și al punctuației, am operat tacit corectări în textul de bază conform normelor ortografice în vigoare. Prezentăm mai jos câteva dintre modificările efectuate:

— adăugarea semivocalei *i* la vocala *e* aflată la început de silabă: *nevoe, femee, odae etc.* > *nevoie, femeie, odaie etc;*

— eliminarea semivocalei *u* în forma auxiliarelor de viitor: *voiu* > *voi;*

— adăugarea vocalei *i* la sfârșitul cuvintelor terminate în consoana *ș; totuș, acelaș, însuși* > *totuși, același, însuși;*

— eliminarea consoanei *e* din *complect, complectează;*

— înlocuirea diftongului *ia* cu *ea: ideia, aceia* (fem. sg.) > *ideea, aceea;*

— renunțarea la majusculă în scrierea lunilor anului (în rest păstrându-se notația din manuscris a datelor calendaristice);

— scrierea în două cuvinte pentru compusele interbelice de tipul: *dece, pentruce, ceea ce* > *de ce, pentru ce, ceea ce;*

— înlocuirea apostrofului cu cratima în: *s'a, s'o, n'o, m'am* etc. > *s-a, s-o, n-o, m-am* etc.

Am menținut însă anumite particularități ale ortografiei și topicii scriitorului:

— s-a păstrat consoana *r* în *turburări, turburi;*

— s-a păstrat *i* final în grafia semiadverbului de mod *or (ori);*

— o situație specială o constituie grafia auxiliarului de condițional prezent, pers. I, sg., redat de scriitor în două feluri: în unele locuri prin forma *ași,* în alte locuri prin forma: *aș,* în transcriere am urmat cu fidelitate fluctuațiile grafiei din manuscris;

— antepunerea semiadverbului de mod *mai* în combinația cu formele verbale compuse.

În privința punctuației, am renunțat la liniile de pauză numai în razurile în care s-ar fi îngreunat parcurgerea textului, preferându-se înlocuirea lor cu virgulă sau cu punct și virgulă; am păstrat, acolo înde aduceau un plus de expresivitate, virgulele înaintea conjuncției *și* întâlnite, cu același scop, și în scrierile prozatorului); am renunțat la virgulă înaintea conjuncției *sau.*

Pentru reproducerea anumitor citate și pentru indicarea paginației (în iote sau anexe) am folosit următoarele ediții din opera lui Marin Preda:

1. Volume de povestiri sau romane

— *Ana Roșculeț*, Editura pentru Literatură și Artă, 1949.

— *Risipitorii*, ed. I, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1962.

— *Risipitorii*, ed. a II-a, în întregime revăzută, Editura pentru Literatură, 1965.

— *Risipitorii*, ed. a III-a, revăzută, definitivă, Editura pentru Literatură, 1969.

— *Risipitorii*, ed. a V-a, revăzută, prefață de Magdalena Popescu, Editura Minerva, Colecția „Biblioteca pentru toțiw, nr. 705-706, vol. I și II, 1972.

— *Marele singuratic*, Editura Cartea Românească, 1972.

— *Delirul*, ed. a II-a, revăzută și adăugită, Editura Cartea Românească, 1975.

— *Moromeții*, vol. II, ed. a V-a, Ed. Cartea Românească, 1975.

— *Delirul*, „ediție necenzurată”, îngrijită și prefațată de Ion Cristoiu, Editura „Expres”, 1991.

— *Viața ca o prada*, Editura Cartea Românească, 1979.

— *Cel mai iubit dintre pământeni*, vol. I-III, Editura Cartea Românească, 1980.

— *Opere*, ed. Îngrijită de Victor Crăciun, cu o prefață de Eugen Simion, Editura Univers Enciclopedic, 2002;

2. Volume de convorbiri, articole și interviuri

— Marin Preda, *Imposibila întoarcere*, ed. a II-a revăzută și adăugită, Editura Cartea Românească, 1972.

— Florin Mugur, *Convorbiri cu Marin Preda*, Editura Albatros, 1973.

— *Timpul n-a mai avut răbdare: Marin Preda* (volum colectiv), cuvânt înainte de Eugen Simion, Editura Cartea Românească, 1981.

— Marin Preda, *Creație și morală*, ediție îngrijită de Victor Crăciun și Corneliu Popescu, prefață și note de Victor Crăciun, Editura Cartea Românească, 1989.

— *Marin Preda – Scrisori către Aurora*. Eugen Simion, Aurora Cornu *Convorbiri despre Marin Preda*, Editura Albatros, 1998 (ed. all-a, cu titlul *Portretul scriitorului îndrăgostit. Marin Preda*, îngrijire a textului și note de Oana Soare, Editura Muzeului Literaturii Române, 2010).

Pentru alcătuirea prezentei ediții au mai fost consultate următoarele surse:

— Nina Cassian, *Memoria ca zestre. Cartea I*, Ed. Institutului Cultural Român, 2003.

— Ov. S. Crohmălniceanu, *Amintiri deghizate*, Ed. Nemira, 1994.

— Florin Mugur, Vârstele rațiunii. Convorbiri cu Paul Georgescu, Ed. Cartea Românească, 1982.

— Miron Radu Paraschivescu, *Jurnalul unui cobai (1940–1954)*, ediție îngrijită de Maria Cordoneanu, cu o prefață de Vasile Igna, Ed. Dacia, Cluj, 1994.

— Eugen Simion, *Convorbiri cu Petru Dumitriu*, ed. a II-a revăzută și adăugită, Ed. Mercuțio, 1998 (ed. a III-a, incluzând și corespondența dintre

cei doi autori, ediție și note de Oana Soare, Editura Curtea Veche, 2011).

În final, adresăm mulțumiri persoanelor prin amabilitatea cărora ne-au parvenit aceste manuscrise, în special soției lui Cornel Popescu, fostul redactor de la Editura Cartea Românească, și prozatorului Eugen Uricaru[2], care ne-a încredințat xerocopiile paginilor de jurnal.

JURNAL INTIM

Partea a doua

Sinaia 24 august ’58[3]

Mă aflu la Sinaia în convalescență[4], dar zău că nicio clipă nu mi-a trecut prin cap că o s-o petrec în condiții atât de rele: nevasta mea are chef de despărțire. Dacă aș fi fost complet restabilit aș fi știut să primesc cum se cuvine acest fapt plin de gravitate, dar m-a prins pe picior greșit și am avut un minut de spaimă. A fost suficient: odată breșa produsă (în inima mea, bineînțeles) răzbunătoarea din orice femeie a jubilat la spaima mea. Atunci m-am clătinat și mai mult. Fatală clătinare; nevastă-mea s-a instalat și mai bine în inima mea rănită și mi-au trebuit trei, patru zile de chinuri ca s-o alung de-acolo. N-am cerut niciun fel de explicații, dar nu m-am putut împiedica să-i spun să rămână. Firește, era și mai rău, pentru că fără să-mi dau seama deveneam o țintă a răutății și cruzimii femeiești.[5]

Acum suntem amândoi aici și ea lipsește, s-a dus la părinți, la Cornu. Inutil să mai descriu prin ce-am trecut de la 28 iulie, când încheiam ultima pagină a însemnărilor din spital, până acum, 24 august, când mă aflu aci cu Aurora în convalescență. Destul că avantajul pe care ea l-a obținut făcându-mi declarația de despărțire s-a spulberat și asta datorită faptului că am izbutit aproape în întregime să văd situația cu un ochi realist. Vrea să se despartă: foarte bine! Nu e indicat să scutim oamenii de suferințele care îi așteaptă, sunt ale lor, să-i lăsăm să le îndure ca să se facă mai buni. Aurora nu e o femeie bună și generoasă și de aceea va avea de îndurat infinite vexațiuni și umilințe, pentru că e foarte orgolioasă. Are două soluții de ales: să devină bună și generoasă înghițind cantități de suferință sau să devină și mai trufașă, respingând agresiunile care o așteaptă. Dar pronosticurile nu sunt bune și nici n-aș zice că mai mă privesc îndeaproape toate acestea. Ea e

poetă și își urmează destinul (bun sau rău), o felicit pentru curajul de a l înfrunta singură (așa cel puțin pretinde, că nu se va mai mărita niciodată).

Spuneam că avantajul obținut de ea prin declarația făcută s-a spulberat aproape în întregime datorită mie. Pentru a fi drept trebuie să recunosc că meritul meu nu este total, fiindcă Aurora mă iubește încă și după câteva zile de declarații ostentative cu privire la despărțire ea a cedat insistențelor mele de a nu mai pomeni despre acest subiect atâta vreme cât punerea lui în practică nu e posibilă (convalescența mea) și a revenit la comportarea și obiceiurile dinainte, adică trăim împreună ca și când nimic nu s-ar fi întâmplat.[6] Nu mă interesează cât calcul există la ea în această postură – probabil că foarte mult –, dar asta nu e treaba mea, pentru mine important și necesar este să știu că totuși mă iubește. N-am să intru cu ea într-un joc primejdios de contabilitate amoroasă, cu reproșuri și strigăte, joc pe care femeile nu-l refuză niciodată pentru că sunt foarte pricepute în a-l manevra (Aurora se așteaptă să-l încep chiar imediat și de câteva ori chiar m-a provocat, dar n-am răspuns). Bineînțeles că nu voi rămâne pasiv la lupta care se dă, fiindcă o luptă între noi tot se dă, nu sunt chiar atât de naiv să cred într-o ruptură fără dureri. Nu voi accepta ca sufletul meu să fie teatrul despărțirii, să îndure toate durerile, să se joace piesa numai în universul meu. Despărțirea (dacă va fi!) va trebui suportată de amândoi, în egală măsură. Iar dacă Aurora își închipuie că va putea ieși de aici singură și victorioasă, se înșală. Eu voi fi de asemenea victorios și nu știu dacă luptă fără învinși e posibilă. Întrebarea care se pune e următoarea: de ce să nu accept eu o despărțire cum vrea ea, din moment ce pretind că o iubesc? De ce nu sunt generos? Ei, ba da, tocmai că sunt generos și voi accepta o despărțire cum dorește ea, fiindcă o iubesc. Dar ea nu va voi o asemenea despărțire în care eu să rămân victorios pe poziție, pentru că o asemenea despărțire e o înfrângere pentru ea: nu ne despărțim niciodată fără un sentiment[7] de înfrângere când știm că fugim de dragostea adevărată a cuiva; ca să ne despărțim de cineva cu inima ușoară – adică să încetăm să mai iubim pe cineva și să rămânem liberi pentru altă iubire – trebuie mai întâi să ne convingem că acel cineva nu ne mai iubește el însuși; de aceea Aurora nu va accepta ideea că eu o iubesc și va căuta să se convingă că n-o mai iubesc, va încerca chiar să mă determine să n-o mai iubesc, pentru a se putea despărți victorioasă. În această încercare a ei de a mă împinge afară din universul sentimentelor mele va consta lupta dintre noi. În clipa când scriu aceste rânduri mi se pune însă cu acuitate întrebarea: dar pentru ce, la

urma urmei, vrea ea să se despartă? De ce? Sunt tentat să răspund: foarte simplu; ea n-a fost și nu este partenera mea *convinsă* la dragoste și căsătorie, ci doar partenera mea *cucerită*. Ăsta a fost semnul legăturii noastre de la început și am ținut-o până în acest în – al patrulea – când, îmbolnăvindu-mă, ea a rămas singură, fără paza iubirii mele. Acum vrea să plece și faptul că mi-a făcut declarația de despărțire a doua zi după ce am ieșit din spital arată frica ei de a nu intra din nou sub controlul meu afectiv. Atât de mult, încât nu s-a mai gândit că poate să-mi agraveze boala, că chiar din punctul de vedere al propriilor ei interese era mai bine dacă amâna declarația. Starea aceasta a ei de rău afectiv sub raza sentimentelor mele mă nedumerește și mă angoasează: chiar așa de apăsătoare să fi fost iubirea mea, încât să dorească cu atâta exasperare eliberarea? Sau poate că ea e făcută să domine și situația de dominată contrazice întreaga ei fire? N-aș putea să răspund cu certitudine acestor întrebări și mă sfătuiesc să nu avansez prea mult în ele: nu voi afla nimic bun nici pentru mine, nici pentru adevăr. Nu trebuie să caut acum dureri care nu mi se cuvin și să uit situația în care mă aflu, și anume că sunt un bărbat care a dorit o femeie frumoasă, cu orice preț, deși avea dovezi strigătoare la cer că iubirea unei asemenea femei nu e pentru căsătorie și viață îndelungată. Am dorit-o, am cucerit-o și păstrat-o cât timp m-am ocupat de ea și, cum era și firesc, am pierdut-o îndată ce acest lucru n-a mai fost posibil. Boala a fost un accident oarecare, nu trebuie să-mi închipui că, de pildă, dacă începeam să lucrez, ar fi fost mai bine: m-ar fi părăsit chiar în toiul entuziasmului creator, făcând o butadă, că așa procedează ea, părăsește omul când e puternic, nu când e slab. Ar fi fost mai bine dacă mă părăsea lucrând? Ar fi fost mai rău, sunt sigur de asta.

Și acum, după încercarea aceasta de a înșuruba bine adevărul în sufletul meu, îmi dau voie să mă lamentez, să spun că mi-e foarte greu și că îmi simt sufletul apăsat și trist. Nu m-am putut împiedica s-o iubesc pe fata asta, să mă atașez de ea, am uitat că n-am acest drept, că soarta îmi interzice să mă dăruiesc total, că sunt greu de suportat… Nu mă plâng de destinul meu, mă plâng de slăbiciunea mea. N-am voie să eliberez inima mea de sub aspra observație a rațiunii, inima mea e copleșitoare și echilibrată în scris, în viața reală ori se ascunde, nedumerind prin ariditate, ori se revarsă uimind prin inumană bogăție. Ori, eu am uitat că nu există primejdie mai mare pentru mine decât de a mă îndrăgosti total de o femeie care nu mi-e destinată decât parțial. Pentru a nu mă înșela pe mine însumi trebuie să-mi reamintesc, în

același timp, că a fost vorba doar de o perioadă scurtă când mi-am pierdut capul complet, și anume la început, după care – mijind primejdia – am început să mai retrag din sentimente! Vai mie, ce-am retras! Nimic în comparație cu ceea ce trebuia! Dumnezeule! Și acum ce e de făcut? Să retrag sentimentele mele pentru ea? Văd că trebuie, dar nu înțeleg, exact ca un băiat de 17 ani, de ce! De ce ne îndrăgostim pentru ca pe urmă să ne silim a uita, a smulge din noi ființa iubită?

În prezent am evitat cu succes deznădejdea, dar se pare că mă pândește de prin colțuri: Aurora e fermecătoare, iar eu o iubesc mai mult ca oricând; ca niciodată observ că are un corp minunat, deși același corp pe care l-am mângâiat și iubit patru ani; are un joc de expresie tulburător, mă subjugă prin amestecul de candoare și duritate; are glasul ei care totdeauna m-a înfiorat de bucurie, exclamațiile din gât, inimitabile, unice. Oh, această singularitate, această rupere de context a ființei iubite și obsesia ei – nu există ceva mai sfâșietor când trebuie să te desparți. Iată primejdia – ea își desfășoară în fața mea toate virtuțile, pentru ca la un moment dat să le retragă brutal: ai uitat că nu-ți mai aparțin?

Ah, dar destul cu lamentările, e ceva înspăimântător cât rău poate să-și facă un om lui însuși. Destul pe astăzi.

Orele două după-amiază.

Destul pe astăzi, dar ce să fac până diseară? A sunat de masă și nu mi-e foame; am o puternică revenire a bolii, mi-e rău, am amețeli și o senzație dintre cele vechi de excitație în partea stângă a creierului. Am luat un medicament homeopatic și văd că nu trece. Aș ieși în oraș să mă plimb, dar dacă la întoarcere găsesc odaia tot goală, atunci de ce să mai plec?

Orele 5 după-amiază.

Am ieșit să mă plimb puțin și mi-a fost destul de rău. Ca să nu exagerez, răul nu era insuportabil, mi-a fost mai mult rău că mi-era rău – senzație de exasperare că boala mă amenință din nou cu obsesia ei. Mă resemnam tocmai cu destinul că va mai trebui încă să sufăr, când văd o mașină urcând pe alee. Primul meu gând, firește, a fost că e Aurora, deși îmi dădeam seama că, la ora 3 1/2 cât era în clipa aceea, ea nu putea veni nici de acasă, nici din Sinaia. Numai că Aurora n-are o logică tot așa de strânsă ca a mea și iată că este chiar ea, nu vine nici din Sinaia, nici de la Cornu, ci de la Bușteni, unde a mers la întâmplare cu o verișoară întâlnită la gară.

Acum e alături în odaia ei, doarme, iar eu mă simt mai bine, simt cum răbdarea de care am nevoie pentru vindecare completă – oricât de mult timp

ar dura, chiar și în cazul unei reveniri cu o nouă internare – se întoarce din nou în mine, aducându-mi o liniște și un echilibru relativ. Chindi[8] spunea că gândurile pe care le provoacă o boală sunt emanația bolii, dar nu corespund câtuși de puțin cu boala, adică nu reprezintă deloc gradul de gravitate al ei. El spune că toți bolnavii de nevroză se plâng de impulsiuni nepermise, ar lovi, ar da cu cuțitul etc., dar nu i s-a prezentat niciun caz în care bolnavul să fi urmat impulsul. Are dreptate. Eu însumi, din exasperare, m-am gândit la sinucidere, dar îmi dădeam seama că niciodată n-aș putea pune în practică așa ceva.[9]

Fapt este că iubita mea Aurora îmi dădu de rezolvat o nouă obsesie – ființa ei –, după ce abia reușisem să mai scap de obsesia propriei mele ființe. „Te cureți de toate”, s-a justificat ea, ceea ce la o adică n-ar fi rău dacă lucrurile nu s-ar agrava unele pe altele: boala de amor cu oboseala psihică. Oh, se zice că timpul este un vraci infailibil, și dacă el face ca o dragoste să se nască, tot el e acela care o face să se și stingă. Dacă Aurora vrea să se despartă, eu trebuie negreșit să mă vindec de dragostea pentru ea, și numai timpul mă poate ajuta. Să mă vindec de tot însă nu vreau și nici nu pot să concep, ci doar atât cât să-i pot reda libertatea și trăi fără ea. Suntem însă de acord că o nouă criză s-a abătut asupra sufletului meu? E o criză veritabilă, care nu știu cum se va soluționa: cu cât înaintez în complicațiile ei, cu atât simt nevoia să mă retrag și să amân pe mai târziu lupta cu ea. O singură măsură e necesară: să conduc eu această criză, și nu criza pe mine.

Orele 6 după-amiază.

Ce bine aș conduce-o eu, această criză, dacă psihicul meu nu s-ar resimți încă de pe urma bolii. Altfel simt o nevoie irezistibilă de a mă ridica de la masă și de a mă duce dincolo s-o privesc, s-o ating. Ființa ei a absorbit ani de afecțiune din ființa mea și sub această afecțiune simt nevoia să mă duc și să mă adăpostesc. Ea nu mă refuză, dar uneori protestează, mă gonește. Ea păstrează încă un avantaj serios față de mine, și anume că ea nu este silită de nimic să se gândească la despărțire. Ea a aruncat piatra și acum își vede de treabă, dacă o fi să ne despărțim, foarte bine, dacă nu, iarăși bine, lăsând, la urma urmei, pe seama mea să forțez lucrurile într-un sens sau altul. Ea e gata de orice, afară de un singur lucru: să rămână măritată în condițiile vechi. Ori eu ce noutăți îi pot oferi, când bucuria mea de a trăi este chinuită? Oare trebuie inevitabil s-o pierd, datorită tocmai acestui fapt? Oare sunt vinovat de ceva? Poate că da, dar nu sunt vinovat față de o

nevinovată, problema nu trebuie pusă niciodată în acest fel. Atunci ce e de făcut, Dumnezeule, cum s-o aduc acasă și mai ales cum s-o păstrez?!

Eu continui aici lamentările și uit mereu că adevărul în problema aceasta nu poate fi altul decât cel enunțat în primele pagini, și anume că m-ar fi părăsit oricând, în clipa când aș fi încetat să mă ocup de ea. Ori acest lucru era inevitabil pentru că trebuia, mai devreme sau mai târziu, să încep să lucrez. Destul cu fleacurile, încetează stupida analiză! A fost și rămâne o femeie de lux, nu o tovarășă de bucurii și suferințe, cum e orice femeie obișnuită. Ea nu e o femeie obișnuită, e o femeie în primul rând complicată, cum complicat e oricine creează sau vrea să creeze artă. (Ori ea e roasă de o devorantă ambiție de a crea, atât de devorantă încât, în această fază a vieții, ar fi în stare să treacă peste cadavre, dacă asta i-ar aduce cel mai mic avantaj artistic; despărțirea de mine și momentul ales nu reprezintă oare avantajul „libertății”?) Ca totdeauna enigmele amorului pot fi rezolvate mai ușor sau mai greu după gradul de afecțiune al unuia dintre parteneri. Dacă unul dintre parteneri iubește cu adevărat, despărțirea nu e posibilă. Eu o iubesc cu adevărat pe Aurora, așadar despărțirea nu e posibilă. Atunci pentru ce sufăr, totuși? Enigma aceasta… Ah, dar uit de la o pagină la alta esențialul. Aurora nu rezistă la suferință, nu este și nu va fi niciodată o mângâiere pentru un bărbat de genul meu, lipsit de spectaculos. Dacă suferința mea… Ah, dar mi-e silă să tot pomenesc de suferință și iarăși de suferință. Destul. Mi-e până peste gât!

Orele 7 după-amiază.

Aurora s-a sculat, a făcut zeci de gingășii și exclamații fermecătoare, a intrat la mine în odaie, iar eu m-am îmbătat, îmbrățișând-o. Acum stă și îmi pune întrebarea dacă toate femeile sunt drăguțe și fermecătoare în intimitate.

— Eu nu cunosc decât una, i-am răspuns.

Orele 11 seara.

Aurora îmi spune că despărțirea noastră e o fatalitate, s-o iau ca atare și că ei o să-i meargă foarte prost, o să ajungă așa și pe dincolo.

— N-o să fie atât de rău, îi răspund eu, încât să preferi să nu pleci.

Ea râde foarte veselă (fiindcă și eu sunt foarte vesel) și nu simt deloc durerea despărțirii. Mi-e mai bine cu sănătatea, iată explicația. A știut ea Aurora ce moment și-a ales pentru rezolvarea acestei crize casnice.

După masă am întâlnit o veche cunoștință, o fată de vreo 17 ani, fata Tamarei Gane[10]. Dumnezeule, ce mare s-a făcut, sunt patru ani de când n-

am mai văzut-o și iat-o femeie! (pe atunci, în 1954, eram prieteni buni, dar după însurătoarea mea Aurora mi-a dat de înțeles că nu-i convine amiciția cu familia Gane). Acum o să reiau această amiciție, căci am rămas singur și mai ales mă simt singur.

Oh, doamne, am scris – fără prea mare efort – opt pagini. Dacă aș putea concepe o lucrare literară!

25 august orele 10 dimineața.

Aurora îmi spune că poemul ei despre China nu va fi cel mai grozav poem al ei. Încerc un sentiment amestecat. Iată despre ce e vorba: pentru a scrie acest poem m-a părăsit ea atât de urgent când am fost internat în spital. Azi la orele 11 am fost internat, la orele 13 a plecat cu mașina, cu Ludemis[11], la Sinaia, nu mai putea de nerăbdare. Iată deci rodul acelei grabe. În altă parte a jurnalului meu din spital scriam că îi doresc să-i reușească, pentru a fi bine și în amor, dar iată că nu e bine în poezie și nu e bine nici în amor. Adevărul e că, chiar dacă ar fi fost bine în poezie, n-ar fi fost mai bine în amor.

Această amintire cu plecarea ei la Sinaia îmi face bine, în loc să-mi facă rău, cum ar trebui. Îmi dau seama că rea gândire am avut contând pe un sprijin consecvent din partea ei. E slabă și ajunge repede la exasperare. Mi-amintesc de o altă întâmplare petrecută în cabinetul d-rului Tiberiu Ionescu, un homeopat. Lucrurile au avut următorul context. De vreo două săptămâni mi-era mai bine, mergeam spre vindecare, când într-o zi Aurora zice:

— Sâmbătă e bal la Uniunea Scriitorilor. Să mergem și noi, iar eu să ies cu rochia violetă adusă de tine din Vietnam.[12]

Ei, când am auzit eu că e vorba de rochia aceea adusă de mine din Vietnam, nici n-am mai stat pe gânduri. Se putea?! Am fost la bal, am dansat, am venit acasă pe la trei, am dormit vreo cinci ceasuri, a doua zi am revenit la Mogoșoaia, unde pritoceam boala de vreo două luni. La Mogoșoaia, tare și mare, plimbări cu barca pe lac, conversație cu Ianis Ritsos[13] și Ludemis etc. Ritsos îmi spunea că a citit poemul Aurorei *La déesse au sourcil blanc*[14] și că sunt în el lucruri de adevărată poezie etc. L-am invitat să-i spună ei toate acestea, ceea ce Ritsos a și făcut. În sfârșit vine seara și observ eu cum lucrurile în noapte mi se par cam stranii, dar mi-am zis că e o senzație trecătoare. Pe la orele 11 m-am culcat. După o jumătate de oră mă trezesc cu una dintre cele mai violente crize pe care le-am avut în perioada aceea, o senzație insuportabilă de agonie. Mi-am băgat o grămadă de ace în plex, în cap, în mâini, după sistemul acupuncturii (a

fost singurul tratament pe care l-am urmat până la internare consecvent, ducându-mă de două ori pe săptămână la d-rul Bratu), dar criza a continuat cu violență până pe la orele patru dimineața, când am adormit istovit și deprimat, îmi spuneam totuși că e o criză care nu va mai reveni, că sunt sănătos etc., numai că după-amiază mi-a fost din nou rău și atunci am chemat de urgență mașina redacției și am plecat cu Aurora la homeopatul dr. Tib[eriu] Ionescu. Am urcat sus, eu m-am așezat în fața doctorului și am început să-i spun despre ce e vorba. Atunci Aurorei i s-a făcut rău. N-am înțeles de ce, ea mi-a explicat mai târziu, zicând că a avut revelația că viața nu mă cruță și că nici ea însăși, Aurora, nu e mai blândă (se gândea că nu mai poate să stea cu mine și vroia să plece la Sinaia). Întâmplarea ilustrează incapacitatea ei de a face față la încercări mai grele, lipsa ei de experiență, tinerețea ei prea necoaptă și egoistă, în care generozitatea și atașamentul încă n-au apărut. Bineînțeles că în faza aceasta și în contextul acesta nu puteau să țâșnească din inima ei cine știe ce accente zguduitoare cu privire la revoluția chineză. Ea nu știe că, dacă oamenii acceptă să facă o revoluție, asta înseamnă că ei nu mai pot îndura un complex de suferințe, complex care îi strivește atât de tare încât viața demnă nu mai e cu putință. Atunci răspund la chemare: la luptă împotriva răului! Și jertfesc o viață care și așa nu mai putea să continue. Ce știe Aurora de asemenea acumulări de dureri, când ea nu e în stare să asiste o ființă apropiată, cum e bărbatul ei, fără să-și piardă capul? Hotărât că aceste surse de inspirație – durerea umană – îi sunt la vârsta aceasta, bineînțeles, interzise. Desigur, revoluția are și un aspect exterior de energie în mișcare, a cărei măreție poate fi foarte bine cântată de un poet. Dar să nu uităm totuși că, fără mânia lui Ahile, *Iliada* ar fi ucigător de neinteresantă.

Orele 2 după-amiază.

Vorbeam ieri de o primejdie care mă pândește, aceea ca Aurora, după scene de iubire, să-mi amintească brutal că nu s-a schimbat nimic în bine pentru mine. O face acum:

— Marine, zice, când mă duc la București, cred că e bine să-i dau drumul lui Erzi.

— Și eu ce fac fără bucătăreasă? îi răspund.

— Păi dacă împărțim apartamentul poate că n-o să mai ai unde s-o ții.

Simt că mă înfior și o excitație nesuferită mi se urcă în creier. Aurora continuă cu necruțare inconștientă:

— Ah, nu-mi place să stau pe locul crimei.

— Ce crimă?

— Doar eu sunt criminala, nu? Eu desfac această căsnicie.

— A fost vorba să nu discutăm acest subiect până la 15 septembrie, zic eu simțind că mi se face rău.

Mă scol de la masă unde scriam în acest jurnal și mă duc la ea în camera vecină. Stă pe pat și are o expresie albă de nemulțumire și nerăbdare. Ceva nu merge, ceva îi displace.

— Eu, dacă îmi consum energia în așteptarea unui act pe care să-l înfăptuiesc, când vine momentul respectiv, nu mai pot să-l pun în practică.

— Iubito, îi spun, am să te ajut eu exact în sensul în care dorești, dar așteaptă până la 15 sept[embrie].

— Să mă ajuți să am casă!

— Am să te ajut.

— Ce-ai să poți face? Știu eu că n-ai să poți face nimic, cunosc toate mijloacele și posibilitățile existente în R.P.R.

— Să așteptăm până la 15, repet eu, să nu discutăm nimic până atunci.

Nesuferit e faptul că sensibilitatea mea este exagerat de promptă. În această discuție toate cuvintele spuse de Aurora devin, pentru multe ceasuri, obsesii, cu toate că ele nu conțin nicio noutate. Ceea ce lipsește este nepăsarea. Doamne sfinte, când va veni această nepăsare, acest dulce balsam?

Orele 5 după-amiază.

De la orele 2, de când cu discuția de mai sus, continuă să-mi fie rău, de astă dată un rău sufletesc, o depresiune, o cumplită melancolie. Aurora a încetat să mai fie sursă a obsesiei, dar răul declanșat face ravagii. Îmi spun că totul va trece și totul va fi spre bine, că totul se datorește unei sensibilități căreia îi plătesc acum un tribut. În viață trebuie, din când în când, să și plătim. Da, dar e așa de rău, e atât de sfâșietor. În viața mea, până acum, am părăsit două femei și nu-mi aduc aminte să-mi fi trecut prin cap ce rău imens e să părăsești pe cineva. Se declanșează în suflet o durere, o tristețe fără margini, care apoi acționează independent de obiect. E un focar obsesiv pe care numai timpul îl vindecă și care uneori lasă o cicatrice sensibilă pentru foarte multă vreme. Oamenii ar trebui să învețe de mici să nu dea lovituri fiindcă în clipa când dai lovitura creezi implicit în tine însuți condiția care te va aduce mai târziu în situația să primești la rândul tău o lovitură de la altcineva. Oamenii care dau lovituri sunt oameni slabi, Aurora din slăbiciune a făcut ceea ce a făcut.[15]

Bineînțeles, una e lovitura pe care o dai apărându-te și alta aceea pe care o dai cu intenția de a distruge. Aurora cred că din apărare m-a lovit, căci probabil existența mea începea s-o înăbușe și nu vedea cum putea să se elibereze. Ceea ce pare reprobabil e momentul ales, dar mă întreb dacă, de pildă, peste câteva luni sau un an ar fi fost mai bine. E posibil ca disperarea mea să fi fost mai mare, având în vedere faptul că fiind sănătos aș fi recepționat mult mai puternic declarația. Ori, în seara declarației, eu am dormit totuși cinci ore și, dacă nu mă înșel, am și mâncat.[16] Iar de-atunci până acum n-am avut nicio noapte de insomnie și n-am scăpat nicio masă (firește că împins doar de instinct și nu pentru că aveam chef să dorm sau să mănânc). Pentru a fi apoi în armonie cu realitatea, nu trebuie să uit că aceste depresiuni sfâșietoare, de care mă plâng aici, le-am avut eu și în prima zi a ieșirii din spital, în special dimineața și seara. Probabil că s-ar fi manifestat și acum, chiar dacă Aurora n-ar fi venit cu problema ei. Ar fi fost mai ușor de suportat? Mă îndoiesc. Ba acum am un pretext, despărțirea, dar atunci n-aș fi avut niciunul, ceea ce ar fi fost mult mai groaznic. În fond, de ce n-aș avea eu comportarea mea pe care mi-am dorit-o mereu, și anume cea mai profitabilă în caz de suferință din amor: să nu resping dragostea care îmi sfâșie inima după ființa iubită, ci s-o consum, s-o trăiesc, să fiu senin și să-mi spun: faptul că ființa iubită nu mai e proprietatea mea nu mă împiedică s-o iubesc mai departe. Firește că nu e deloc ușor de îndurat ideea pierderii ei, dar la o adică de ce să pronunțăm cuvântul *pierdere*? Pierdere ar fi dacă ar muri, și nici atunci. E adevărat că iubire înseamnă dăruire și devotament, și dacă ființa iubită lipsește, nu mai ai cum te dărui și cum fi devotat. Dar în cazul Aurorei nu e așa, ea deocamdată nu lipsește, apoi, până la despărțire mai e, apoi, nici nu știu daca va fi sau nu despărțire și, în sfârșit, despărțirea va dura câtva timp, și după despărțire nu va apărea nicidecum un zid chinezesc între noi – toate acestea depind de mine să se petreacă astfel, cu o singură condiție, ca Aurora să nu aibă chef de răzbunări. Ori, după cât se pare, ea nu dorește conștient să-mi facă rău, fiindcă astăzi, după discuția cu „locul crimei”, i-a părut rău, mi-a spus că mă iubește și că să nu acord cuvintelor ei prea mare importanță. Asta e cheia: să nu acord cuvintelor ei o importanță exagerată, nu e realist, e o pierdere a dreptei judecăți, o slăbiciune. Nu trebuie cedat slăbiciunii, trebuie avut în vedere că, în timp ce eu sufăr aici de amor, pe pământ se petrec tragedii mai mari – e un lux și nu o pedeapsă suferința din amor. Iubește, dacă iubești, las-o pe ființa iubită să facă ce vrea, în general schimbă perspectiva asupra lucrurilor și raționează

că ar trebui să fii fericit pur și simplu că ești în viață, deși ai trăit un război mondial și nenumărate alte zguduiri sociale, unde oamenii și-au pierdut viața (Ungaria). Ai fost în Vietnam și ai fost primit cu prietenie și plăcere, ți s-a povestit biografia lui Ho Și Min[17], oare nu ești în stare să reflectezi puțin la toate acestea și să-ți echilibrezi sufletul obsedat? Ho Și Min a străbătut China de Sud, cu mâinile legate, pe arșiță și prin ploi, prin munți și văgăuni, din închisoare în închisoare. De atâta astenie își pierduse vederea și de atâta trudă se împuținase la trup, cât un copil. În ultima închisoare, nici somnul binefăcător nu i se îngădui. Era atâta înghesuială încât trebuia să doarmă pe closet. Numai că, îndată ce ațipea, era trezit pentru a face loc să fie folosit closetul.

Orb fiind, trudit și sărac și gol, flacăra idealului l-a ținut însă în viață, a venit eliberarea și a început războiul cu francezii. Ho Și Mân a luat conducerea luptei de rezistentă și a învins, lupta i-a redat și vederea, și puterea trupească. Acum conduce jumătate din țară și e venerat și iubit în întreaga Asie. Pentru ce nu scrii nimic despre acest om? E marele tău erou, umilit și obidit cu întregul său popor, apoi învingător prin marea sa puritate spirituală. Scrie[18]![19] Fă-ți datoria și toate obsesiile se vor risipi, toate lucrurile își vor avea justa lor dimensiune în afectele tale. Crezi oare în mod serios că celula ta nervoasă e inferioară celei a lui Ho Și Min? Că are mai puțină energie? Adevărul e că a ta e mai puternică, mai bine hrănită, mai tânără, mai nefolosită. Vrei oare s-o uzezi doar în plăceri și obsesii? Jos obsesiile, jos lamentările, jos suferința absurdă din amor. Singurătatea nu există decât dacă pui un zid între tine și lume, între tine și natură, rupi legăturile și retezi timpul exterior, rămânând doar la timpul organismului tău care e absurd și fără sens. Restabilește circulația vieții în spiritul tău și oboseala va trebui să cedeze. *Alta soluție nu există.*

Orele 10 seara.

Sunt liniștit și împăcat cu destinul meu, care[20] mi se pare că nu e deloc prea dramatic. Faptul că m-am îmbolnăvit de oboseală și faptul că trebuie să mă despart de o femeie nu mi se pare deloc că îmi justifică lamentările. Oare ce-aș fi făcut eu în locul lui Anton Pavlovici[21], la aceeași vârstă, lovit de o boală atât de primejdioasă la vremea aceea cum era tuberculoza? Ar trebui să-mi fie rușine pentru tot ceea ce mi s-a întâmplat și mi se întâmplă. Trebuie să mă apuc de îndată de scris, chiar din seara asta, și să lucrez scrâșnind din dinți. Este intolerabil cât timp am pierdut cu propria-mi persoană, câte griji și cât efort pentru vanități mărunte și satisfacții

inferioare. Da, chiar de mâine să încep să lucrez și să nu mai mă opresc, chiar dacă voi simți că se clatină pământul cu mine. Pământul se va clătina și se va restabili singur, eu să nu mă clintesc și să nu dau voie obsesiilor și spaimelor să pună stăpânire pe mine. Destul cu obsesiile! Jos obsesiile! Dacă în mod fizic, în carnea mea, am uitat care este sensul vieții, asta s-a petrecut din pricina infinitelor satisfacții mărunte după care am alergat în acești din urmă doi ani. A-ți face *datoria* – acest cuvânt tocit de sensuri – nu înseamnă nimic altceva decât a-ți crea condițiile pentru liniștea și armonia spirituală. Satisfacțiile care se obțin după împlinirea datoriei sunt durabile și dau vieții sensul căutat, bucuria creației, liniștea și odihna, contemplarea naturii, iubirea pentru femeie. Totul gravitează în jurul gestului creator. În jurul gestului steril această gravitație încetează, mișcarea se oprește pe loc, iar sufletul obosește și bucuria de a trăi se epuizează. Unde am putut ajunge? Cum am putut să-mi batjocoresc astfel sensibilitatea, închipuindu-mi că dispun de putere pentru a reține totdeauna cu mine o femeie frumoasă și plină de vanități? Plătesc deșertăciunea căreia i-am slujit inutil doi ani – căci ceilalți doi au fost buni, ne-am iubit cu adevărat – și cu asta să încheiem procesul. Altă obsesie să nu mai existe în afară de scris, altă pasiune să nu mai mă viziteze. Arta nu trădează niciodată dacă jertfești consecvent tot ceea ce ai mai bun. E singura pasiune care crește din propriul ei foc și pe care numai moartea o curmă. Acum trebuie să închei pentru astăzi, a curs destulă cerneală!

26 august orele 10,30 dimineața.

Sunt la iarbă verde, întins la soare, singur și am venit cu intenția de a-mi construi subiectul vietnamez. Trebuie să lucrez, jos obsesia și suferința din amor. Deocamdată, pentru început, să notez un dialog autentic povestit ieri la masă de un profesor de pian. L-a surprins pe stradă la Constanța între un bărbat și o femeie care tocmai făcuseră cunoștință.

— Ce profesiune aveți? întreabă femeia.

— Contabil, răspunde bărbatul.

Tăcere. Apoi femeia:

— Propriu-zis?

— Propriu-zis, răspunde el.

Merg în tăcere, gânditori, după care bărbatul:

— Dar dumneavoastră?

— Planificatoare.

— Propriu-zisă?

— Propriu-zisă.[22]

Orele 7 seara.

Mi-am construit un subiect, dar n-am reușit să dau drumul primei pagini. După masă, pe la orele 5, m-am simțit extrem de obosit, m-am culcat vreun ceas și acum iată-mă în fața hârtiei albe cu intenția de a începe povestirea sau micul roman vietnamez, cum îi spun eu cu duioșie…

Notă. Aurora e foarte departe de ceea ce se numește amor. E obsedată de destinul ei literar, lucru pe care, având în vedere vârsta ei, 27 de ani, îl înțeleg foarte bine. La aceeași vârstă[23] eu însumi am părăsit-o pe prima mea femeie[24] cu care am trăit și am plecat din București (tot la Sinaia) să înfrunt soarta. A ieșit prima versiune a *Moromeților* și o nuvelă inegală, *Ana Roșculeț*. Orice indignare împotriva Aurorei e stinsă în clipa când fac această notă.

Altă notă. A venit la Sinaia Mihale[25], care îmi aduce știrea că a fost numit director general al editurilor și că Petru[26] va pleca cu coada între picioare de la *Espla*[27]. Bravo Mihale! Mă felicit că l-am ajutat să iasă din impasul în care se afla cu platitudinile sale *Ogoare noi* și *Floarea vieții*, niște orori. L-am sfătuit insistent să scrie povestiri de pe front, fapte al căror erou a fost el însuși, m-a ascultat și i-au ieșit câteva povestiri de calitate bună. A venit cu ele la mine și i-am publicat în „Viața românească” câteva, în timp ce toate revistele îl refuzau. Reunite în volum[28], povestirile acestea l-au reabilitat, și iată-l acum zvârlit într-o funcție destul de înaltă. Așadar, ceea ce don Bedros n-a reușit mâncând numeroase căldări de căcat cu *Cronica* [sa] *de familie*[29], iată-l pe Mihale reușind cu un volum de povestiri.[30] Bineînțeles că, dacă pe Mihale îl apucă ambiția să „construiască” din nou ceva asemănător cu *Floarea vieții*, nu-i garantez ascensiunea.

Orele 11 noaptea.

Iată-mă din nou în fața hârtiei, încercând să dau drumul micului roman vietnamez. Mă îndoiesc că evenimentul se va produce astăzi.

27 august orele 11.

Astăzi însă trebuie negreșit să se producă. Această povestire vietnameză[31], acest mic roman va verifica talentul meu literar, adică se va vedea în ce măsură dispun de putere de fabulație. E vorba tot de țărani, dar de niște țărani puși în situația de a se sacrifica voluntar și conștient, fapt

impresionant, aproape uluitor, care nu se prea întâmplă des în istoria acestei ciudate și ignorate clase.

Notă. Aurora se chinuie cu poemul ei chinezesc. Zice că, de fapt, n-are nicio legătură cu China, a avut drept model *Bateau Ivre* poem scris, crede ea, din imaginația poetului, prin urmare de ce nu și-ar putea imagina și ea tot felul de lucruri verosimile despre revoluție, luând ca model revoluția chineză, dar ca model formal, nu de fapt. Sunt curios să vedem ce-a putut să imagineze. Tot așa de curios sunt să văd ce-o să pot eu imagina despre Vietnam, cu toate că eu am fost acolo și am stat o lună de zile.

Orele 5 după-amiază.

Imposibil deocamdată să încep micul meu roman vietnamez. Voi mai încerca până diseară, dar nu prea am speranțe. În schimb am stări depresive în care imposibil să împing focarul de inerție care irită gândirea și bucuria mea de a trăi. Acest jurnal merge; îndată ce încep să scriu în el, focarul de inerție obsesiv începe să cedeze și gândirea se desfașoară firesc. De-aș putea intra în materialul romanului, ah, ce victorie ar fi!

Aurora mi-a citit, în sfârșit, poemul ei chinezesc. Are câteva accente surprinzător de puternice și adevărate, aș zice chiar chinezești. Dacă zodia îi va fi favorabilă, are șanse să ajungă ceea ce dorește cu atâta ardoare, să fie o adevărată poetă. Ea vrea în mod deliberat să fie *mare,* are o nemăsurată ambiție. Câteodată doar mă neliniștește și îmi vine să cred că subapreciez forțele care zac în ea.

28 august orele 11 dimineața.

Tot n-am făcut nimic, deși știu totul pe dinafară. Am dormit mult, învingând o criză de depresiune. Totuși criza m-a urmărit în somn și dimineața m-a redat deprimat, așa că acum, când vreau să încep micul roman vietnamez, sunt părăsit de puteri. De Aurora mă detașez inconștient și sufăr la fel, fără să iau cunoștință de cauze. Totuși, în dimineața asta detașarea mea s-a concretizat printr-o comportare regretabilă, cu atât mai neplăcută cu cât mi se întâmplă pentru întâia oară. Am plecat la masă înaintea ei și, când ea a venit, eu nu m-am ridicat în picioare ca alte dați. Sufletul meu inert n-a mai tresărit la vederea ei sau, dacă a tresărit, a tresărit prea târziu. Aurora, bineînțeles, este afectată neplăcut și își arată răceala ei la prima ocazie, când eu spun că mi se dă la masă unt cu brânză grasă, topită, care nu merg împreună.

— Chestia asta mă depășește! spune ea.

Eu, ca totdeauna, nu înțeleg aceste reacții feminine ocolite și mă simt jignit, jignire care mă face să iau cunoștință cu un teribil sentiment depresiv cât de înstrăinați am ajuns unul față de altul. Ieșim apoi la o mică plimbare și Aurora, simțind că nu există nicio șansă ca eu să-mi dau seama că a fost greșeala mea, îmi spune:

— Marine, e a doua oară când îți spun că eu sunt învățată ca un bărbat să se scoale în picioare de la masă când mă apropii de el.

— Te rog să mă ierți, sunt obsedat, spun eu. Probabil că, încetul cu încetul, îmi reiau vechile obiceiuri proaste.

— Probabil, zice ea, dar nu încă, străduiește-te să nu le reiei.

— Sunt emoții care se produc în noi fără știrea noastră, îi răspund. Acestea ne consumă și ne determină cel mai mult.

În casă mă invită să-i mai repet punctul meu de vedere despre erou. Ce se întâmplase? Ieri, după ce mi-a citit poemul, eu i-am făcut câteva observații despre eroul revoluționar, conducător de mase, în ce constă puterea lui, și i-am atras atenția prin câteva formulări care interesează direct poezia. I-am spus că Tolstoi a fost cel dintâi care a încercat o explicație mai apropiată de înțelegerea contemporanilor, în scena în care Kutuzov ține un discurs în fața soldaților care nu aud ce spune comandantul lor, dar totuși îl înțeleg perfect și îl aclamă. În afara ideii de investit cu dreptul de a gândi și acționa în numele masei, mai spuneam că un erou mai reprezintă și o forță în plus, aceea de a nu uita ceea ce masa nu poate ține totdeauna minte, luată de pasiunile care o bântuie în mod firesc. Masa e ca un ocean, eroul este produsul ei care, asemeni lui Neptun, o potolește sau o agită cu tridentul, după propriile ei legi de dezvoltare.[32] Dar am spus ceva mai mult, nu mai mi-aduc aminte ce, și nici nu mai pot repeta.

— Este exact chestiunea cu care începe micul meu roman vietnamez, îi răspund. Nu mai știu cum era, am să încerc în scris, indirect.

Ea pare cam nemulțumită de acest refuz, mintea mea a stat totdeauna la dispoziția ei, uneori chiar împotriva voinței ei. N-o să se simtă prea bine fără acest sprijin, nu-și dă seama încă în ce măsură îi va lipsi. Dar e cert că în prezent are senzația că se poate lipsi. E și părerea mea, îi este de-ajuns: am bătut-o destul la cap!

Orele 7 după-amiază.

Tot n-am făcut nimic cu romanul. Îmi lipsesc țigările și cafeaua, fără ele nu pot să fabulez. Sunt ca un aparat de radio fără antenă. Nu mă las însă, fiindcă trebuie să reușesc; Aurora până la urmă va pleca și voi rămâne

singur. Ce voi face dacă nu voi scrie? Ce voi face cu timpul? Ce voi face cu natura înconjurătoare, cu lucrurile, cu obiectele din odaie, cu oamenii pe care îi voi întâlni la masă? Vederea tuturor acestora nu mă bucură *încă*, natura continuă să mă neliniștească, obiectele să mă angoaseze. Iar când neliniștea și angoasa cedează, îmi amintesc că la vârsta de 36 ani n-am încă familie, și că sunt încă departe de a o avea, nu pot să mă gândesc liniștit la viitor. Orice gând de viitor îmi amintește de eșecul actualei mele legături cu Aurora. Deci numai scrisul mă poate salva de toate, numai conversația aceasta intimă cu lumea poate să aducă uitare și seninătate în inima mea. Așadar, încă o dată, astăzi trebuie să încerc să scriu.

29 august orele 12 dimineața.

Am început în sfârșit micul meu roman vietnamez aseară și am continuat astăzi, scriind primul capitol. Merge chinuitor, fabulația e săracă, descripția lipsește cu desăvârșire. Ce va ieși de aici? Din când în când angoasele mă invită să nu uit că fericirea de a crea este încă departe de mine. Mi-e frică să nu port de-aici înainte destinul apăsător de a scrie cu acești musafiri oribili: tristețea, depresiunea, angoasa. Chindi zice că nu mi-aduc aminte că l-am întrebat odată și mi-a răspuns că, neavând structura din naștere, mă voi vindeca de această oboseală și voi uita pentru totdeauna că am avut-o? Cred în această teorie și am sentimentul că lupta mea cu musafirii susnumiți a și început. Ah, dacă m-aș îndrăgosti de o femeie, aș avea un aliat care m-ar ajuta să ajung repede victorios.

Orele 7 după-amiază.

După ce a împins primul capitol, creierul meu s-a oprit pe loc scârțâind ruginit. Nu mai vrea. O luciditate normală împiedică spiritul meu să evadeze în aburul fabulației. Ceea ce scriu mi se pare sărac, uscat, obositor. Când inima e afânată și conduce liniștită și bogată sentimentul ficțiunii, expresia urmărește și ea îndeaproape acest sentiment și fraza e caldă, sugestia odihnitoare; o vrajă inexplicabilă se abate asupra cititorului, cucerindu-l pentru pulsația intimă a operei. Așa cum scriu eu acum, s-o spun mai pe șleau, n-are niciun haz! Teoriile mele de ieri despre erou mă fac să roșesc când văd cât de departe sunt cu ele de practică.

30 august orele 5 după-amiază.

Oricât aș căuta eu să ocolesc ideea vinovăției Aurorei față de mine ca bolnav, nu reușesc: când mi-e rău (și mi-e rău cel puțin o dată pe zi, cu o durată variind între 2-5 ceasuri), simt cum gândul că trebuie să ne despărțim agravează focarul de inerție instalat în sistemul meu nervos cu cel puțin

încă o dată gravitate cât este. Când mă simt sănătos, nu am niciun fel de indignare împotriva ei, sunt liniștit și împăcat cu datele și împrejurările care au dus la acest final.

E mai mult ca sigur că, alegându-și momentul într-o altă perioadă a vieții noastre, când o despărțire n-ar fi afectat sufletul meu până la senzații maladive, ca amețeli, rău nervos, turburări diverse strict fiziologice, suferința inevitabilă m-ar fi redat viitorului întărit, și nu slăbit sufletește. Propriu-zis, eu o iubesc, iată răul! – și ea știa acest lucru când și-a făcut declarația. N-aș putea jura că ea simțea în inima ei întreaga intensitate a sentimentelor mele, căci ele erau blocate de egoismul meu stârnit de boală, dar nu se poate să nu fi simțit totuși ceva. Misterul inițiativei de a se despărți de mine mai trebuie căutat și în altă parte decât în împrejurarea specifică a situației ei de femeie cucerită. Ieri am avut cu ea o discuție oarecum revelatoare, al cărei sens duce tocmai spre o oarecare dezvăluire a misterului. Există în structura sufletească intimă a acestei fete (căci, deși are 27 ani și a trăit cu doi bărbați, a rămas tot fată), există deci în ea o combinație între slăbiciune și putere așa de ciudată, încât cei care se atașează de ea trebuie în mod necesar să îndure la un moment dat lovituri dureroase și neașteptate. Poate că observația mea e naivă, dar iată faptele.

Era o fetiță frumușică și slabă în copilăria ei, care… dar deja mă obosește ideea de a povesti lucruri atât de sfâșietoare pentru amintirea mea. Mai pe scurt, a fugit odată de-acasă, la 13 ani (la București), fără nicio justificare, stârnind groaza părinților. Revenită acasă, la 15 ani repetă figura. Și acum o scenă: s-a certat cu părinții într-o împrejurare în care era în joc libertatea ei (părinții aveau idealuri practice-gospodărești); în cele din urmă părinții se împacă cu ideea de a o lăsa să-și urmeze destinul, dar… Dar Aurora *n-are încredere* în această împăcare și pleacă furioasă. Maică-sa, cu un pachet cu unt în mână, aleargă după ea prin ploaie, rugându-o:

— Fănuțo, nu fi supărată, Fănuțo, n-auzi, haide, fetițo, oprește-te și ia-ți ziua bună…

Fănuța, nimic. Dusă a fost și nu s-a împăcat propriu-zis cu părinții decât 5-6 ani mai târziu, când, măritându-se cu mine, a înțeles să-mi urmeze sugestiile și să-i „ierte”. Eu exagerez, oamenii înghit dureri mult mai oribile decât cele pe care le provoacă Aurora (scene ca aceea cu untul și despărțirea mi-a mai povestit ea o grămadă, petrecute fie între ea și părinți, fie între ea și diverși băieți sau bărbați), dar durerile provocate de Aurora sunt de un

gen special pe care aș vrea să-l explic. De pildă, într-o zi maică-sa spune unei țigănci de la care cumpărase fuse:

— După ce te întorci de prin sat, treci iar pe la noi s-o iei pe Fănuța. S-o iei de-aici că mi-a mâncat sufletul.

Aurora, care era lângă maică-sa, *a crezut* și s-a speriat așa de tare, încât s-a ascuns sub biroul lui taică-său. Nimeni n-a băgat de seamă, și după o vreme maică-sa a început să se agite, a început s-o cheme speriată pe-afară, prin vecini. Aurora auzea, dar *n-avea încredere* în spaima maică-sii și n-a ieșit de sub birou, a adormit acolo istovită până seara, când taică-său, așezându-se la birou, a dat cu picioarele peste ea. Altădată, din prostie, s-a apucat să povestească la niște vecini lucruri petrecute la ei în casă și maică-sa s-a supărat și i-a spus:

— Să nu mai stai acasă, să te duci acolo la ei, dacă tu te apuci să spui… afară cu tine!

Și a dat-o afară din casă așa cum fac toți țăranii când vor să moralizeze mai sever. Aurora n-a avut *încredere* în maică-sa și a luat-o de-a bună, a plecat de-acasă și a rătăcit prin fundul grădinii până spre seară. Din nou strigăte, căutări, Fănuța, Fănuța… Dar Fănuța nimic! Seara s-a strecurat în bucătărie pe întuneric, s-a culcat cu capul pe lemne și a adormit, în timp ce maică-sa o căuta din casă în casă, cu sufletul speriat de remușcări: o fi murit fetița, vai, s-o fi înecat în vreo fântână, o fi mușcat-o vreun câine turbat.

Se remarcă la baza acestor istorii un amestec derutant, între slăbiciune și neîncredere, menit să te arunce într-un ocean de durere, o incapacitate la această fetiță de a disocia amenințarea de suprafață de amenințarea de fond, durerea superficială de cea profundă. E o carență fundamentală care nu se va remedia cu timpul, ci se va agrava, provocând, pe unde va trece, confuzie și durere. Și acum am să dezvălui altă latură a structurii ei sufletești.

Eram pe vaporul „Transilvania", într-o croazieră spre Grecia, când, într-o dimineață, se petrece o scenă de deșteptare pe care nu știu când am s-o pot uita (poate când voi contempla un alt suflet omenesc atașat de mine). Dormeam profund în cabina noastră elegantă, istoviți de emoții și impresii, când deodată începe să sune un clopot pe coridor. Nu suna pentru întâia oară, știam că e clopotul care ne deștepta pentru masă, dar Aurora sare în sus și rostește cu un glas fascinant prin condensarea de nuanțe pe care îl conținea:

— Marine! Sună de masă, nu?

Să explic. *Marine* a fost rostit cu spaimă, dar și cu încredere că, dacă e primejdie, o voi ocroti și feri; *suna de masă* era rațiunea care îi spunea că a mai auzit un astfel de zgomot, iar finalul *nu?* era o capodoperă de exclamație în care rațiunea și teama și încrederea se condensau într-o ultimă îndoială care trebuia spulberată. Iată, asta e Aurora, întreagă, dezvăluită ca la lumina unui fulger. În dragoste, această ecuație dă chinuri teribile celui sensibil la sentimentele acestei fete. Căci ea zice: te iubesc, apoi adaugă: totuși! cu sensul unei convingeri de ultimă reflecție, adică te iubesc totuși, deși aș avea suficiente motive să n-o fac. Ea zice încă și mai rău (mi-a spus-o foarte adeseori): te iubesc! după care adăuga: încă. Cât timp am fost în putere și mi-am păzit sensibilitatea cu asprimea rece a rațiunii, toate acestea mi s-au părut totdeauna că sunt atributele oricărei femei frumoase, și că dacă vrei femeie frumoasă, iubește-o pentru frumusețea ei și ignoră restul, adică tot păienjenișul sentimentelor ei turburi, lipsite de lumină și îngrozite să se dăruiască pentru totdeauna. Dar acum rațiunea mea e asaltată încă de paraziți, iar complexul meu sufletesc nu e în măsură s-o ajute, și aceste amintiri despre Aurora devin sfâșietoare.

Orele 11 seara.

Începând de pe la șase seara drama mea scade în intensitate și bucuria de a trăi se întoarce din plin în viscerele mele (căci până în viscere pătrund ideile și sentimentele care mă agită, aș putea zice că numai în viscere, căci inima mea nu mai bate acum pentru nimeni). Mă simt minunat și, dacă n-ar fi ideea că nu pot încă să fabulez pentru a intra în plin lucru, problema fericirii mele ar înceta să mai fie o obsesie. Mă gândesc însă că e imposibil să fii și erou, și creator de eroi, căci eu sunt în sfârșit pentru întâia oară în viață erou al unui sentiment, un erou complet, vreau să zic dăruit complet unei obsesii.[33] În viață, nici vorbă că am mai fost de nenumărate ori erou, dar totdeauna cu o ușă de refugiu, când mi-era mai rău o trânteam în urma mea, mă așezam la masa de lucru și mă linișteam. Ce puternic eram! Poate că același sentiment încearcă acum Aurora, trântește ușa peste iubirea mea și se refugiază în visurile ei ambițioase de a ajunge cea mai mare poetă a veacului. Nu trebuie s-o condamn decât pentru momentul ales, căci, pentru a fi drept cu mine, eu niciodată n-am fost erou din inițiativa mea. Nu eu, ci Nadia Strungaru, prima mea femeie, m-a silit s-o părăsesc, m-a silit direct, prin alternativa absurdă: „ori mă iubești, ori pleacă!” „Dar te iubesc” ziceam, și era adevărat, dar ea nu mai credea (este adevărat că avusesem niște aventuri, împins însă de bovarismul ei de tip rusesc, obositor!). Mă tot

obosea cu întrebarea: „mă iubești?”; „te iubesc”, răspundeam eu încolțit. „Nu se vede!” spunea ea furioasă. La prima ocazie am scăpat de ea părăsind-o și ocazia aceasta a fost Aurora. Ce bine ar fi fost dacă rămânea doar ocazie și nu mă încurcam cu căsătoria! E adevărat că datorită ei, în 1955, am scos din sertar *Moromeții* și am lucrat cu pasiune la versiunea ultimă, pasiune care dormita în visuri mari, dar nu se știe cât de practice, cât de realizabile. După apariția cărții, într-o zi i-am spus că am sentimentul de a mă fi grăbit, de a nu fi exprimat tot ceea ce conține ca valoare literară un tip ca Moromete, că puteam, în mod spectaculos, să fac din el un erou de mare circulație universală, ca Pickwick sau Oblomov.[34]

— Dar el este un erou universal, a zis ea, ai făcut ceea ce trebuia.

— Nu în mod spectaculos! am spus eu cu regret.

— Dacă îți pare rău că te-ai grăbit, să știi că ai tot timpul să scrii un volum în continuare și să faci ceea ce numești tu operă spectaculoasă.

Nu știu dacă aveam dreptate, căci pe vremea aceea eram vârât până în gât într-un roman foarte spectaculos, într-adevăr, *Marioara Fântână*,[35] dar pentru care nu eram pregătit. Intenționam să „topesc” *Moromeții*. Aurora a citit cele 150 de pagini din *Marioara Fântână* și mi-a spus că acolo nu mai apărea Moromete, ci umbra lui obosită. Așadar, nu se știe dacă nu mă aștepta un eșec dureros, și abia acum m-aș fi trezit din el și m-aș fi întors la *Moromeții*. Ori, în prezent, am o temelie solidă pentru a ataca subiecte spectaculoase ca *Marioara Fântânâ*, am liniștea spirituală că n-am trăit și nu mi-am irosit darurile fără succes, fapt care este strâns legat de prima perioadă a legăturii noastre. Spuneam că ar fi fost bine dacă nu ne-am fi încurcat cu căsătoria, dar, dacă rememorez faptele, îmi dau seama că inerția sentimentelor mele era teribilă. O iubeam atât de mult încât ea nu mai avea voința ei proprie și, la cererea mea în căsătorie, a răspuns da. Puteam eu să nu fac cererea în căsătorie? Nu, fiindcă în marea mea orbire raționam așa: „O iubesc și o voi iubi atât de mult încât ea nu va reuși niciodată să fugă de la mine; ori, eu n-o voi părăsi niciodată, și iată că niciodată plus niciodată este egal cu căsătorie!” Aici este locul să adaug că, odată căsătoriți, eu am început, încetul cu încetul, să n-o mai iubesc ca la început; dar nici nu se putea altfel, o căsătorie fărâmițează o pasiune pentru a o eșalona pe toată viața. Ori, Aurora are nevoie de un foc aprins mereu cu vâlvătăi spectaculoase (nu atât de substanțiale cum sunt flăcările căsătoriei, acestea n-o interesează). Așadar, eu nu puteam să n-o cer în căsătorie.[36] Când mă gândesc la amănuntele perioadei, într-adevăr că nu văd cum aș fi putut să nu

insist pentru căsătorie. Așa cum începuseră, sentimentele noastre mergeau spre un final rapid, căci ea nu mă prețuia prin mine însumi. Atunci eu, într-o seară de decembrie am scos *Moromeții* din sertar, în versiunea primă, și am rugat-o să-i citească.[37] S-a prins imediat și mi-a spus că sunt un om ciudat, de neînțeles, țin în sertar de patru ani o astfel de carte. Era captivată și, când mi-am dat seama că impresia ei e de calitate bună, am început să mă reînsuflețesc pentru acel univers și să fac proiecte de publicare. Reînsuflețirea mea a durat aproape trei luni, iar ea era nerăbdătoare și-și schimbase substanțial universul afectiv: mă iubea pentru talentul meu.

— Haide, dă-i drumul, scrie! Sau, dacă nu, publică-l așa cum e.

Bineînțeles că nici nu-mi trecea prin cap să-l public fără să-i dau gradația, construcția și distanțele necesare. Eram de două ori fericit: că o cucerisem și că voi publica în curând romanul. Îi citeam fiecare capitol și ea zicea: „Bun. Bine. Dă-i înainte.” Asta însemna că adăugirile mele nu stricau prima versiune; când se întâmpla s-o strice, se înfuria foarte tare, era brutală și nedelicată, mă simțeam foarte prost, dar n-aveam timp de fleacuri, îi ceream să-mi explice încă o dată ce a făcut-o să se înfurie așa de tare și luam numai ceea ce mă interesa din spusele ei pentru a putea scrie mai departe. Profitul a fost al meu, iar brutalitățile au rămas ale ei, căci furia ei era jignitoare, nu dădea nicio explicație, părăsea toată povestea și, dacă s-ar fi putut, și pe cea amoroasă. Dar bineînțeles că nu răspundeam nici în gând acestor provocări, acestor preludii ale situației de astăzi, și ea se întorcea și consimțea iarăși să fie obiectul docil al pasiunii mele.

În fond, am impresia că se purta cinstit, vroia să pună stavilă acestei pasiuni pentru a nu mă lega de ea cu lucruri atât de grave cum este creația literară. Era o apărare, îi era ei înseși frică să nu se lege în felul acesta atât de tare de mine, căci nu dorea acest lucru în general, avea și are și astăzi o nedumerire și o aprehensiune ciudată la gândul de a trăi *toată viața* cu un singur bărbat. O înțeleg atât de bine, și ea nu știe cât de mult am suferit eu în ultimii doi ani că fidelitatea față de ea mă împiedica să cunosc alte femei care-mi plăceau.

Astfel s-au petrecut lucrurile și cred că nu mă înșel că ele s-au petrecut în mod necesar. Singurul lucru nefiresc e alegerea momentului, dar în prezent acest lucru se îneacă în logica generală a căsătoriei noastre. Cred că i-a fost frică să aștepte să mă fac sănătos, n-ar mai fi avut putere să ia inițiativa unei despărțiri, căci eu aș fi redevenit iarăși un bărbat greu de lăsat. Deja, ieri mi-a spus:

— Ah, Marine, îmi va fi foarte greu să mă despart de tine.

— Nu-i nimic, am zis, nici mie nu mi-e foarte ușor. Și am sentimentul că totul mai depinde încă de mine, că, dacă mă fac mai repede sănătos și îmi recapăt forțele de odinioară, Aurora mea nu va mai putea să plece sau, în orice caz, se va ruga de mine s-o ajut să plece, s-o eliberez de sub jugul sentimentelor mele. Bineînțeles că aș elibera-o și mi-ar fi ușor s-o fac, căci aș ști că în felul acesta nu mă va uita niciodată.

Spuneam la început că pentru prima oară în viață sunt erou fără posibilitate de retragere. Cred că nu mă înșel și am și dovada: scriu în acest jurnal cu pasiune și nu mă simt câtuși de puțin bolnav când o fac. Asta înseamnă că singurul erou despre care pot trata și fabula în prezent sunt eu. O fi oare interesant acest erou? Iată o întrebare strict literară. Nu-mi dau seama acum, dar port hotărârea ca în viitor să recitesc cu un ochi obiectiv aceste însemnări și, dacă eroul e reușit, să-i schimb numele, să schimb decorul, să-i dau drumul ca erou literar și apoi să distrug aceste pagini. Principalul e să mă exprim și dacă aceasta va reuși într-o ficțiune, la ce bun jurnalul? Dar acum destulă cerneală! E ora 1 și jumătate noaptea și e timpul să mă culc. Am uitat să notez că Aurora a plecat azi la București pentru o săptămână.

31 august orele opt seara.

Se pare că în faza aceasta a vieții mele nevoia de afecțiune poartă pecetea slăbiciunii mele. Am văzut azi o femeie frumoasă și drăguță în același timp – nu știu a cui era, căci era măritată, avea verighetă – care la o privire de-a mea a răspuns cu o expresie de curiozitate, fapt care a fost de-ajuns să-mi trezească devoțiunea adormită. Eram în hol la televizor și a venit după aceea lângă mine. O priveam și aveam senzația că voi leșina dacă n-am să-i apuc mâna să i-o sărut. Era în pornirea mea și ceva patern – femeia avea ceva din puritatea și grația unei fetițe – era durerea mea de a nu fi avut până acum un copil de la o femeie care să-mi fie devotată și care să fie alături de mine. Reflectez acum cu o îndârjită voință de a profita de acest moment greu din viața mea și de a lua o hotărâre de la care să nu mai mă abat niciodată: să renunț definitiv la femei, izgonindu-le pentru totdeauna din sufletul meu și să-mi revărs afecțiunea totală în scris sau cel puțin să renunț la pornirea mea de a deveni sclavul propriei mele devoțiuni față de ele. Altfel din nou va începe cursa irosirii mele sufletești, și timpul va trece, și nu voi avea când să-mi realizez visurile literare.

În literatură, în creație, acolo se află domnia spiritului meu, în viață fiind vulnerabil și sclav în goană după iluzoria fericire. Merită să alergi după fericire, dar e o neghiobie să alergi după una nesigură, când o alta, cea adevărată și durabilă, îți este mai la îndemână: creația! Un tânăr care încă n-a iubit va zice: „Oare se exclud aceste două porniri ale sufletului, iubirea de femei și creația? Nu se poate și una și alta?” Ba da, dar cu alternări de nefericire, când în creație, când în iubire, și cu pericolul unei nefericiri totale în creație și iubire. Iubiți femeia numai când sunteți puternici, feriți-vă ca de moarte când sunteți slabi.

Orele 11 noaptea.

Mihale a venit de la București, mi-a adus un pulover trimis de Aurora cu următoarea scrisoare; o reproduc pentru că exprimă ceva adevărat, necontrafacut:

> „Dragul meu Marin,
>
> Am ajuns cu bine, cu personalul. La București e tot așa de frig și urât ca la Sinaia. Am răcit, mi-e frig și mă doare ficatul.
>
> Doctorul Tiberiu Ionescu nu răspunde. Îl sun de două ore. Cred că e plecat, mai sun încă, dacă nu e, îți trimit puloverul gros și urările mele de sănătate și spor la lucru. Poate îți face plăcere să afli că am trei puncte roșii, enorme, de ficat pe nas, că sunt bolnavă să mă întind și să mor. Sper totuși să termin poemul cu China înainte.
>
> Dragă Marine, lucrează și bucură-te, eu voi veni pe 4 septembrie. Pe aici nu s-a întâmplat nimic, Mioara nu știe nimic nou, eu sunt plictisită și bolnavă, n-am chef de nimic, nici de lucru, nici de citit, nici de muzică, cinematograf, prietene etc… Mortua est.
>
> Mai dă și tu un telefon.
>
> Te sărută,
> Aurora
>
> P.S. Se zice că Fenerganul (mi-a spus o doctoriță în tren) e bun pentru umorile ficatului. Nu-l consuma pe tot.
>
> Te sărută încă o dată,
> A.”

Notă. Se observă vagi îndoieli, vagi păreri de rău, n-are nimic eroic despărțirea în condițiile astea. Pe plic, scrie la expeditor: Aurora Cornu-*Preda,* în mod absurd Preda, niciodată n-a făcut așa. Asta e din pricină că se simte prost, că, ia să se fi simțit bine, nici pomeneală de scrisoare! Da, scrisoarea mi-a făcut plăcere, cum bine a intuit ea, îi mulțumesc din suflet

pentru plăcerea asta. Bineînțeles că îndată ce durerea de ficat îi va fi trecut, se va interesa de casă, cum s-ar putea ca să dăm apartamentul pe două garsoniere. E posibil chiar ca joi să-mi spună că a și găsit ceva.

1 septembrie orele 11 seara.

M-am considerat totdeauna drept un om puternic, nu m-am îndoit niciodată de mine. A venit însă vremea să mă chinuiesc din pricina forței mele; mă suport greu, răspund greu la îndoielile care mă copleșesc, care au o mare virulență și cu care nu sunt învățat. Existența a fost pentru mine o bucurie prin ea însăși și niciodată n-am considerat acțiunea drept izvor al bucuriei de a trăi. Bucuria de a trăi consta în a asista la spectacolul vieții și în a năzui să-l descriu. Această descriere nu o făceam ca o profesiune, ci ca un lux, un privilegiu, un dar făcut mie de semenii mei pentru a-i bucura, precum la rândul lor ei mă bucură pe mine oferindu-mi spectacolul vieții lor.[38] Fapt e că pe nesimțite am cedat de la menirea mea, așa cum am formulat-o mai sus și, intrând eu însumi ca erou în spectacol, mi-am ales un rol pe care nu puteam să-l joc cu succes. Acum iată-mă dat afară din joc și, în loc să fiu fericit că am scăpat de năpastă, sunt furios și deprimat că n-am avut succes. Năzdrăvană ființă mai este și omul!

2 septembrie orele 11 dim[ineața].

N-am înțeles niciodată expresiile atât de curente precum: „nu-l pot înghiți” sau „nu-l are la stomac” sau „muierile i-au mâncat capul” (cel puțin asta mi se părea o curată invenție a misoginilor, căci ziceam: muierile nu pot să-ți mănânce decât un singur cap, și anume acela care le e destinat special; foarte bine că ni-l mănâncă, ce să facem altceva cu el?) sau nu înțelegeam expresiile: „chestia aia l-a ros pe el și l-a dărâmat” sau „îmi venea să-mi pun capăt zilelor” sau „totul îmi era indiferent, nu mai aveam poftă de nimic” (asta chiar că nu puteam concepe). Am cunoscut acum vreo cinci ani o fată care s-a sinucis (și din întâmplare a fost salvată) și am interogat-o cu o mare curiozitate. Era redactoare la Editura de stat pentru literatură filosofică și una dintre fetele cele mai instruite din promoția ei. Pe vremea aceea eu căutam o legătură, indiferent de calitatea ei, pentru a scăpa de apăsătoarea legătură cu d-na Strungaru, și aici la Sinaia nu era altă fată mai de soi ca această Rozica, așa că m-am apucat să-i fac curte (mai pe urmă am aflat că era amorezată de Sütő András[39], și așa mi-am explicat insuccesul meu). Era o fată cam ștearsă și urâțică, și fără calitățile fetelor de acest gen, adică oarecare sensibilitate, oarecare rezervă și interiorizare, dimpotrivă, era destul de zgomotoasă și „voluntară”, folosind expresii ca:

„mână măgarul” sau „fă-te mai acana” etc. Un an mai târziu, o întâlnesc pe stradă și o opresc. Era grăbită, zicea că se duce să nu piardă bonul de gaz.

— Dă-l dracului de gaz, zic, hai cu mine.

N-a vrut, dar mi-a dat o întâlnire și atunci am aflat că, cu câteva luni în urmă, se sinucisese.

— Uite, zic, te rog să mă crezi că nu înțeleg absolut deloc cum poate cuiva să-i vină o asemenea idee, și încă s-o mai pună și în practică! Pentru prima oară în viața mea am în față un om viu care a făcut acest gest; vrei să-mi explici cum s-a întâmplat?

— Mă mir că nu înțelegi, doar ești scriitor!

— Îmi dau seama că ar trebui să înțeleg, dar probabil că nu cunosc încă pe pielea mea anumite nenorociri, am răspuns. Sinuciderea Annei Karenina mi se pare un fapt divers, deși Tolstoi, literar vorbind, conduce magistral această dramă. Mi-amintesc de visurile premonitorii ale eroinei, cu un om care vine la ea cu un sac și face ceva cu el, e înspăimântător. Dar spaima e un sentiment paroxistic de viață și nu de moarte. Disperarea provocată de părăsirea ființei iubite este de asemenea un fapt intens, pe câtă vreme sentimentul sinucigașului trebuie să fie de nepăsare.

— Ai ghicit, a zis fata.

— Nepăsarea?

— Da.

— Nu înțeleg. Cum poți fi nepăsătoare când există soare, când există copaci și păsări, când există bărbați cu care te poți iubi, explică-mi!

— Totul îmi era indiferent, nu mai aveam poftă de nimic.

— Nu se poate!

— Ba da. Nu te mai interesează nimic.

— Bine, dar niciodată nu terminăm de trăit viața, sunt lucruri pe care nu le cunoaștem…

— Ce-are a face! Eu eram atunci fată mare și totuși nu mă interesa deloc să cunosc amorul…

— Și te-ai sinucis cu adevărat? Nu ți-a fost frică?

— Frică? De cine?

— De moarte, de neant.

— Cum să-mi fie frică de un lucru pe care îl doresc? a exclamat fosta sinucigașă cu uimire. Doream să dispar, eram obosită…

Cu toate insistențele mele n-am reușit să smulg nimic revelator. La întrebarea mea dacă în prezent, după ce a fost salvată, se bucură că n-a

murit, mi-a răspuns că nu și că, dacă o să-i mai vie starea aceea de-atunci, va repeta gestul.

— O făceai cu premeditare sau aveai o stare acută?

— Nu, cu premeditare!

— Bine, dar ți s-a întâmplat cumva vreo nenorocire sau vreun lanț de nenorociri? Nu înțeleg…

— Nimic! Starea aceasta s-a instalat lent, fără cauze, încetul cu încetul mi-a pierit pofta de viață!

— Probabil că erai înspăimântător de obosită, am încercat eu să înțeleg.

— Nu e probabil, e sigur, și mai sunt și acum, și nu văd cum ar trece, după cum nu văd cum a venit și de ce a venit.

Epilogul: un an mai târziu, Rozica a cunoscut un bărbat, s-a culcat cu el, și apoi s-a și măritat. Nu știu dacă este fericită, dar trăiește.

Astfel eram eu acum cinci ani, nu puteam înțelege expresia: *totul îmi era indiferent, nu mai aveam pofta de nimic,* precum și nenumărate alte zicale exprimând stări de depresiune și nenorocire. Astăzi le înțeleg, înțeleg totul foarte bine și nu știu de ce înțelegerea asta îmi tulbură și îmi sperie adânc sufletul. Nu doresc această înțelegere, vreau să mă lipsesc de ea și totuși ea persistă s-o asimilez și s-o înghit. N-o pot înghiți, niciodată n-o voi asimila ca parte integrantă a spiritului meu.

Orele 5 după-amiază.

Mă gândesc că răul de care sufăr este reversul fascinației pe care am simțit-o totdeauna în fața fenomenului uman. Mi-amintesc de scene din armată în care reacțiile mele îmi par azi neverosimile. Am să relatez două întâmplări. Eram în dormitor și plutonul nostru n-a auzit goarna care suna adunarea batalionului. Ne vedeam liniștiți de treabă, curățăm armele, echipamentul etc., când năvălește pe ușă căpitanul comandant al companiei cu cravașa în mână. El nu spunea nimic, ci lovea în dreapta și în stânga ca o fiară dezlănțuită. Eu l-am văzut și am rămas fascinat de fenomen, îl așteptam nemișcat și încordat. Soldații cădeau sub cravașă mai ales de frică, și această frică irita cumplit pe ofițer, care simțea o și mai mare nevoie să dea frâu bestiei din el. Deodată un obstacol în calea lui, un soldat care nu ridică brațele să-și ferească chipul, ci rămâne drept, nemișcat, cu privirea dilatată și albă de intensă curiozitate. Mecanismul bestial dezlănțuit se oprește brusc, inconștient de cauză, și în aceeași clipă ofițerul îmi întoarce spatele și redevine uman:

— Dumnezeii și mama voastră, voi nu vreți să ieșiți la adunarea batalionului? Fuga marș, biserica și pastele etc.

A doua întâmplare e și mai caracteristică, era în martie 1944, și primim ordin să ne retragem. Eram la Cozmeni, între Nistru și Cernăuți, și nu se știe cine răspândește brusc știrea că suntem sau vom fi atacați de partizani. Imediat se produce panică în tot batalionul, trenul care trebuia să ne ia și care nu mai sosea fu pus imediat pe seama partizanilor care l-ar fi interceptat și distrus. Ofițerii își pierdură capul și dădură ordin companiilor să intre în sat și să pună mâna pe toți caii și toate căruțele care se vor găsi. Șeful meu de cancelarie, care după cum se zvonea avea pe conștiință niște basarabeni, își pierduse complet firea și mă ia pe mine, pe magazioner și pe alți soldați din comanda companiei să facem rost de cai și de căruțe de la „ciolovеci”. Intrăm într-o curte și plutonierul se repede în grajd și scoate de acolo doi cai frumoși. Numai că aceste animale atât de inteligente, deși și-au dat seama îndată de agitația subofițerului, n-au considerat că trebuie să-l imite și să se grăbească și ele. Eu observam scena din apropiere. Agitatul plutonier găsește hamurile, le aruncă pe spinarea cailor, le pune și hățurile; aici intervine accidentul. Plutonierul a pus hățurile stând în fața calului care, îndată ce a simțit curelele pe locurile știute de el, a făcut un gest știut numai de stăpânul lui, și anume a ridicat puternic capul și a făcut o mișcare aprigă înainte din bot. Plutonierul, care era acolea sub nasul calului, a primit lovitura drept în față și a căzut grămadă, după ce mai întâi a mers vreo cinci metri de-a-ndăratelea. Ei, cât au ținut metrii ăia, eu am izbucnit într-un hohot de râs formidabil, deși aveam pe deplin conștiința pericolului care mă pândea: reacția plutonierului care, auzindu-mă râzând, mi-a aruncat o privire cumplită. Continuam să râd în hohote, căci în clipa aceea nu exista pentru mine ceva mai minunat pe lume decât plutonierul meu roșu la față, buimăcit de panică și de furie, ridicându-se de jos și repezindu-se cu lovituri bestiale, de pumni și de picioare, în nedumeriții cai. În clipa aceea, dacă ar fi existat un pericol real și s-ar fi tras în mine, aș fi murit cu veselia pe față.[40]

Un sfert de oră mai târziu s-a lămurit că nu era vorba de niciun partizan, trenul a intrat în gară și noi am părăsit caii și căruțele „ciolovecilor”. În tren contemplam bărbia plutonierului care se umflase și se lățise ca a lui Mussolini și simțeam o imensă fericire, îl iubeam pe plutonier în clipele acelea.

— Dom’ plutonier, vă mai doare? l-am întrebat în prada euforiei mele.

— Du-te mă în pizda mă-tii, că, dacă mă pun acum cu pumnii pe tine, te omor! m-a amenințat el furios.

— De ce, dom’ plutonier, păi ce v-am făcut eu? Credeți că eu i-am șoptit calului să vă lovească?

Se uita la mine plutonierul, mai îngrozit el decât mine la ideea că dacă s-ar pune cu pumnii pe mine m-ar omorî. Și nu se punea, nu știu de ce, fiindcă, de i-ar fi făcut alt soldat figura asta, l-ar fi schilodit în bătaie.

Aveam bucuria în mine, cum are arborele seva care izbucnește în fructe. Astăzi această sevă are în ea o picătură otrăvită pe care nu știu cine mi-a injectat-o în viscere. Mă întreb dacă nu cumva, de atâția ani de euforie, sufletul meu nu intră pentru un timp în repaus și sclavii rațiunii mele, instinctele, teama, neînțelegerea, panica ancestrală s-au revoltat și încearcă să pună stăpânire pe mine. Ah, desigur, și asta coincide cu o oboseală și a rațiunii care cu greu își apără teritoriul; de la euforie și fascinație în fața spectacolului uman și al naturii, la retragere, la depresiune și neliniște. Dar nu voi admite sclavilor să mă chinuiască prea mult! Căci ei mă chinuiesc cumplit prin șoapte pe care le strecoară în etajul de sus; acești infami sclavi spun următoarele: „Puterea ta a slăbit, nu mai ai 20 de ani.”[41] Răspund: „Am 36 și e foarte bine așa, am făcut ceea ce mi-a stat în puteri și a trebuit să fac.” „Da, dar îți pare rău, ți se sfâșie inima de dorință după femei și cuceriri.” „Nu-i adevărat, în primul rând că acum, la 36 de ani, mă simt tot atât de în putere ca la 20.”[42] „Da, dar câteva iluzii fundamentale s-au tocit; mai ai putere s-o iei de la cap cu încă o femeie?” „Mai întâi că puterea nu-mi lipsește câtuși de puțin și în al doilea rând poate că nici nu mai vreau. Și apoi această afirmație cu tocirea unor iluzii fundamentale nu corespunde nici ea adevărului: astăzi știu mai multe despre viață și spiritul meu are intense bucurii ale eliberării de dorințe joase. Abia de aici înainte voi cunoaște adevărata bucurie de a trăi și de a crea. Iar voi, sclavi infami, să încetați a irita gândirea mea pură cu sugestii josnice și pofte nesățioase. Ați domnit prea mulți ani în privilegii, alături de rațiunea mea, în marele palat al spiritului. Jos cu voi!”

Orele 7 după-amiază.

Aurora îmi telefonează că se duce la ambasada vietnameză unde avem o invitație cu ocazia aniversării a 13 ani de la proclamarea independenței. Ce ciudat, se duce fără mine, câtă poftă, cât nesațiu de mondenitate are!

Orele 11 noaptea.

Am fost întrerupt de Tertulian[43] care a venit să scrie un studiu despre Blaga. Am fost împreună la masă. Situația literară continuă să fie nestabilă, la revistă e o atmosferă deprimantă, Croh[44] are impresia că nu e ajutat să se descurce, nu i se trimit cadre noi etc. Eu lipsesc mereu, ar avea mare nevoie de mine… Dacă eu m-aș simți așa cum mă simt de pildă acum, firește că n-aș ezita… Mă simt foarte bine la aceste ore, ah, ce minunată e senzația de armonie în organism. Totul capătă sens, iar problema unei despărțiri, cu datele pe care le am eu, e absolut suportabilă.[45]

Notă. În seara asta la televizor s-a anunțat recepția de la ambasada vietnameză, au luat parte Chivu Stoica[46] și alte înalte personalități, străini etc. Ferice de Aurora, căreia îi place grozav să-și arate frumusețea și toaletele cumpărate de săracul Marin. Dar nu-i nimic, mai important e că mă simt bine.

3 sept[embrie] 10 dimineața.

Dorm câte 10 ceasuri pe noapte și starea aceea de uitare de sine și de recepție vie și armonioasă a lumii externe tot întârzie să vie! Numai seara am câteva ore bune, iar dimineața mi-e din nou rău, oboseală, angoasă și tot cortegiul. Aurora vine mâine, dar mai bine ar fi să n-o mai văd! Aș dori să știu totul desfăcut, să am o nouă casă și să nu mai aud de nimic. Se pare însă că trebuie să sorb până la fund această cupă, îmi e destinată și nimeni nu mă poate scuti de ea.

Orele 12 noaptea.

Acum, când mi-e din nou bine (de pe la ora 6), mă gândesc cât de neprofitabil e drumul acesta pe care suntem tentați s-o apucăm atunci când suferim, al senzațiilor noastre intime, al urmăririi lor și al concluziilor intelectuale pe care le tragem din ele. Pentru că un complex de nervi din viscere funcționează prost… Dar deja m-a apucat sila de neputința mea de a înghiți mai repede ceea ce mi se cuvine cu vârf și îndesat. Doresc familie? Nimic mai ușor, sunt atâtea femei care ar fi încântate să-mi facă copii! Doresc să fiu un bărbat ca oricare altul și să fac fericită o femeie așa cum o visez? Cu alte cuvinte să am toate virtuțile? Ei bine, asta nu se poate! Și nici să mă resemnez nu e cazul, căci destule mijloace de a fi fericit îmi stau la îndemână. Atunci să înceteze de a mai exista această problemă a senzațiilor mele de fericire sau nefericire! Mi s-a făcut greață.

Notă. Nu mai îmi plac însemnările în acest jurnal. Nu cumva încetez de a mai fi erou? Ah, ar fi izbăvirea. Mi se pare însă că prea mă grăbesc, căci

mai sus notam că trebuie să sorb până la fund această cupă. Ori, eu abia am gustat din ea!

7 sept[embrie] orele 10 dimineața.

De trei zile n-am mai făcut nicio însemnare. Daca mă gândesc de ce, îmi dau seama că e din pricina nepăsării de mine însumi. Cred că e ceva bun, cred că faza acută a problemei ridicate de Aurora a trecut. Sentimentele scad din intensitate, caracterul amenințător al senzațiilor mele a scăzut de asemenea. Mă simt foarte obosit, înspăimântător de obosit…

Orele 12 dim[ineața].

Ah, de m-aș putea odihni fără suferință! În oboseala mea sunt chinuit de un sentiment de impuritate pe care nu l-am avut niciodată în viața mea. Ce înseamnă asta? Toate actele vieții mele, chiar și cele imorale (și eu recunoșteam că în mod obiectiv unele din actele mele erau imorale), le-am săvârșit cu un deplin sentiment de puritate. Atunci de unde acest sentiment necunoscut? Mă simt vinovat față de nu știu cine (și în asta constă rătăcirea pe care o simt), nu știu cui să-i cer iertare, nu știu pentru cine sufăr și de ce. Îmi amintesc de oameni față de care mă simt vinovat, dar nu le pot cere iertare, îi simt și îi știu murdari. Ceea ce mă neliniștește e faptul că sentimentul de vinovăție îmi șoptește mereu în urechi: „Actele omului sunt sancționate de propria lui conștiință, mai devreme sau mai târziu – bagă de seamă cum trăiești! Dacă suferi, nu căuta să scapi de suferință, indiferent prin ce mijloace, nu vei scăpa de ea decât pentru a te prăbuși în remușcări.” îmi aduc aminte de viața trăită cu Aurora. A fost ea curată? Da, hotărât, dar foarte adesea ceea ce este inferior în mine mă domina și mă ispitea spre trădare și desfrâu. Aceste ispite mă încearcă și acum, ca o soluție a depresiunii în care mă aflu, dar iată că soluția e chinuitoare. Chinul vine de-acolo că puritatea a dispărut, că sunt făcut atent la urmări. Pe vremuri, când trăiam cu Nadia Strungaru, n-am fost niciodată făcut atent, unde puneam mâna pe o femeie acolo săvârșeam trădarea, dar eu nu gândeam că trădez, eu nu gândeam nimic, mă simțeam fericit de atracția misterioasă dintre mine și femei, și nici nu-mi trecea prin cap să rezist măcar o clipă acestei atracții.

Astăzi, tocmai acest lucru mă neliniștește, simt că aici există o ordine pe care trebuie s-o descopăr și s-o respect. Care o fi ordinea aceea? în orice caz, nu e o ordine nepractică, adică o ordine care să atenteze la fericirea noastră. Dovadă e faptul că până în prezent descoperirea acestei ordini nu mi-a fost indispensabilă, dar că am întârziat totuși puțin și acum plătesc cu

depresiune și remușcări. Bănuiesc că ordinea aceasta înseamnă infinite lucruri. Eu simt de pildă că este imoral (și deci primejdios pentru spirit) să insiști în căutarea voluptăților, când ele nu mai au justificarea unei atracții pure, cu alte cuvinte când numai amintirea lor te împinge la acțiune. Sentimentul de impuritate vine aici nu numai în cazul când căutarea voluptății sexuale înseamnă trădarea față de iubită sau soție, ci și față de tine însuți căci, deși simți că puritatea a dispărut, acționezi totuși pentru a obține voluptatea. Ori, sentimentele au o ordine de producere, și contrariul purității este impuritatea: așadar, vei găsi voluptatea ca și altă dată, dar dincolo de ea te va aștepta sentimentul de impuritate. Oamenii au observat de mult această ordine a sentimentelor, și au creat după ea ordinea morală. Ordinea morală este deci o ordine a simțirii și gândirii, și n-o poți călca fără a produce dezordine în tine însuți. Percepția acestei dezordini nu se va produce chiar în faza în care omul acționează imoral, ci ceva mai târziu. În cazul meu, eu percep abia astăzi călcarea ordinii morale prin forma unui sentiment de vinovăție și neliniște față de univers: în loc să mă bucur de percepția universului, mă sperii și mă neliniștesc. Amintirea voluptăților mă chinuie, umbra lor mă obsedează, încerc să-mi ridic drept scut în fața ochilor puritatea cu care am săvârșit actele mele de destrăbălare, dar propria mea conștiință, obosită, îmi șoptește că acest scut mă justifică, dar nu-mi poate alunga suferința.

„Da, e foarte adevărat că ai făcut totul cu naturalețe, dar iată acum reversul acestei naturaleți: unde sunt roadele celor două iubiri care ți-au stăpânit simțirea? în literatură nu sunt; *Moromeții* nu sunt altceva decât *amintirea copilăriei;* în *Desfășurarea*[47], în *Ferestre întunecate*[48]*?*, acolo există un oarecare elogiu al iubirii dintre cele două perechi, Ilie Barbu – Gherghina, Vasile Bodescu – Florica, dar e foarte puțin, aceste opere n-au dimensiunile *Moromeților,* nu, hotărât, iubirea ta pentru femei a rămas până în prezent un lucru fără urmări, egoist; cel puțin de-ar fi rămas niște copii, drept încoronare sau pedeapsă, dar nici măcar copii n-au fost."

Astfel îmi șoptește conștiința mea și nu știu ce să răspund. Mi se impune să încetez cu goana după voluptăți, dar fără ele mă simt trist și părăsit. Aș vrea să-mi revărs afecțiunea asupra unei ființe din preajma mea, dar gândul mă duce tot la femei și deci la Aurora, iar gândul la Aurora este însoțit de ideea despărțirii. Ah, nu este un gând liniștitor!

Orele 5 după-amiază.

Recitesc cele scrise despre ordinea morală care reproduce ordinea gândirii și simțirii noastre. Îmi aduc aminte că uneori, în momentele când căutam cu înfrigurare voluptatea sexuală, gândeam despre această ordine: „Da, știu că există, și o voi respecta cu strictețe după ce voi bea până la fund cupa acestor plăceri.” Ei, iată că mă aflu în fața ordinii morale care mă avertizează că ar trebui s-o respect. Ei bine, ce am de făcut? S-o respect oare? Cupa băută nu mi-a potolit pofta, ci doar mi-a atâțat-o din nou și din nou aș vrea s-o golesc. De ce a apărut acest sentiment de vinovăție? Ce să fac eu cu el? Dacă respect ordinea morală voi scăpa oare de acest sentiment? Ah, Dumnezeule, aș vrea să găsesc cumpăna cea dreaptă. Cine să mă aducă din nou în acel echilibru în care m-am aflat nu o dată, când respectam și ordinea morală și nu-mi interziceam nici voluptățile? Ah, atunci creația artistică îmi aducea cu adevărat pacea și fericirea în suflet. Mă gândesc că trebuie să acționez, să decid. Da, să decid, dar ce? Să decid încetarea goanei după voluptăți? E posibil, oare? Ah, da, încetarea goanei, da, aceasta este posibil și necesar. Voluptățile, atât cât îți sunt măsurate, nu trebuiesc suprimate, dar niciodată nu mai trebuiesc exagerate, niciodată nu mai trebuiesc biciuite. Nu e oare limpede că complexul meu psihic este excitat de voluptăți, iar sistemul nervos obosit să mai execute ordinele? Sau poate invers, sistemul nervos excitat, iar complexul psihic obosit? Ce importanță are care din ele este obosit și care excitat? Hotărârea care trebuie luată e acum cât se poate de limpede: a calma ceea ce este excitat și a ridica puterea a ceea ce este obosit. Armonia dintre acești factori în dezechilibru mă va aduce pe drumul adevărat al ordinii morale. Căci nu trebuie s-o țin mereu pe struna lui Marmeladov[49] cu vinovăția morală, am fost totdeauna un om moral, și anume un om activ moral, nu moral de la sine. Dar cum și în ce sens să acționez eu pentru a aduce cei doi factori într-o stare de armonie? Iată, aceasta este dificultatea. *„Il faut aimer la vertu et fuir le vice. Quoi, semble-t-il, de plus simple? Eh bien! faites donc quelque chose de vertueux, fuyez un seul de vos vices, essayez un peu! Tout est là!”*[50] exclama Dostoievski în Adolescentul. Într-adevăr!

Va trebui, însă, dacă nu să practic virtutea, cel puțin să încetez cu viciile. E necesar, căci eu iubesc viața și nu voluptățile, eu vreau să creez și nu să trăiesc la întâmplare.[51]

Orele 7 seara.

Astăzi, stând la iarbă și citind, am observat corpul unei femei întins ceva mai încolo de mine și m-a încercat cu o mare acuitate un sentiment de

adâncă contemplare, sentiment care în ultimii ani n-aș putea să zic că m-a vizitat prea des. Ah, e un sentiment major, de adevărată iubire, cu care m-am purtat adesea cu cinism. E vorba de contemplarea frumuseții femeiești, în care dorința de posesiune[52] apare cea mai de pe urmă. Se zice că numai oamenii împliniți și armonioși sunt capabili de astfel de sentimente. Da, nu mă îndoiesc deloc de acest adevăr. Mă plimb prin odaie și mă gândesc, îmi aduc aminte că pe Aurora am contemplat-o tot așa în primele clipe când am cunoscut-o. Ce bine ar fi fost să fi contemplat-o și după aceea cât mai des. Da, astăzi n-aș fi avut parte de trista amintire a declarației ei de despărțire (nu vreau să consemnez aici această clipă, n-o avantajează câtuși de puțin pe Aurora). Dar ce tristă și dureroasă clipă! Femeile, după ce le contempli și le iubești, îți produc și astfel de dureri. Să nu mai răscolim!

8 sept[embrie] orele 10 dimineața.

Mă întreb dacă a mai rămas vreunul din sentimentele de neliniște care să nu mă fi vizitat. De la o vreme mă tot chinuie unul, bineînțeles că mai perfid decât toate: sentimentul viitorului. Ce vei face în viitor? – țâșnește întrebarea – și, fără ca rațiunea să aibă timp să intervină, răspunde cineva: „Nimic! Nimic nu mai poți face!” „Atunci, atunci… gâfâi eu înspăimântat, dacă nu mai pot face nimic în viitor, existența mea e încheiată. Ce mai mă așteaptă?” Și gândul morții, frica de moarte, mă zgâlțâie și mă înspăimântă din nou, ca acum șase luni, la începutul bolii. Deosebirea e că pe atunci aveam crize autentice, iar acum am doar senzații trecătoare.

9 sept[embrie] orele 10 dimineața.

Blaga formulează întrebarea dacă în veșnicie Dumnezeu și Satan n-ar fi cumva frați, slujindu-se unul pe celălalt. Tradusă în limbajul obișnuit, întrebarea e tulburătoare: n-are nicio importanță dacă faci bine sau rău, important e să faci bine sau rău cu necesitate. Cel mai rău este să te încurci în bine și rău, neștiind ce să faci sau știind, dar neputând. Nu e nicio îndoială că Dumnezeu și Satan sunt frați, cu alte cuvinte binele și răul sau creația și distrugerea se însoțesc în veci. Că reprezinți una sau alta, urmezi adică una sau alta din aceste direcții, n-are absolut nicio importanță, important e să-ți exerciți în cele mai bune condiții opera de creație sau de distrugere. „În cele mai bune condiții” înseamnă să nu ai remușcări dacă distrugi și să nu te apuce dorul impurității când creezi. Oamenii răspund când uneia, când alteia din aceste două manifestări ale destinului. Marea problemă pentru individ e să nu-și greșească viața. E cumplit să fii destinat să faci binele și, în loc să faci binele, să fii silit de împrejurări pe care n-ai

știut să le învingi să faci răul. Vei duce o existență chinuită, ros de remușcări, sfâșiat de dorința de a te împlini. Căci destinul nu înseamnă asigurare. Există un sub-destin[53], un hazard, un ce nedeterminat pe care omul trebuie să-l cucerească. Abia după aceea începe să intre în funcțiune destinul, și nici atunci complet, purtând mereu cu el amenințarea de a-l scăpa.[54] Oamenii morali se înșală crezând că un om sortit să facă rău și silit de împrejurări potrivnice să facă bine e un om salvat. Iată marea eroare a creștinismului! Chinurile unui astfel de om nu sunt mai puțin înspăimântătoare decât remușcările unui om bun care a săvârșit o crimă. Pe de altă parte, atenția oamenilor și a întregii suprastructuri este îndreptată totuși asupra creației, promovând-o și slăvind-o, și blestemând și ponegrind distrugerea. E o manifestare naivă, căci în lume domnește nestingherită legea implacabilă a luptei pentru cucerirea destinului, a conștiinței că faci ceea ce trebuie să faci.

Orele 12 dim[ineața].

Recitesc însemnarea de astăzi și mă întreb dacă eu sunt destinat să creez sau să distrug. Nici n-am nevoie să mă întreb, menirea mea este creația, iar pericolul principal care mă pândește, impuritatea. Impuritatea ar face din mine un om ocupat cu lupta pentru dominație în viața literară, cu difuzarea operei mele peste hotare, cu cucerirea de femei frumoase și nu mai știi cu câte alte intrigi și lucrături fără sfârșit. Nu sunt destinat pentru acest mod de a exista, viața mea ar fi greșită dacă ar lua această turnură, aș fi mai slab decât alții, mult mai slab decât îmi este destinat să fiu slab. Iată, deci, unde destinul încetează de a mai fi activ și iată clipa când individul trebuie să acționeze în virtutea rațiunii cu care este înzestrat. Senzația că suntem foarte puternici și că cu o singură mișcare ne-am nimici toți adversarii ne însoțește și când suntem slabi, nu numai când suntem puternici.[55] De asemenea, senzația de slăbiciune ne însoțește nu numai când suntem slabi, ci deseori și când de fapt suntem puternici.[56] Aceste erori de apreciere au ca urmare veșnice înfrângeri și victorii care ne epuizează puterea creatoare și ne abat de la menirea principală a vieții noastre. Sunt oameni care își găsesc în asta rostul vieții lor. Ei vor fi, deci, totdeauna mai puternici decât mine.

Orele 4 după-amiază.

„Pendant des mois je ne m’étais soucié que de l’esprit. Alors le corps, qui ne pouvait plus supporter cette situation, recourut aux grands moyens pour faire valoir ses droits. Je tombai gravement malade.”[57]

Astfel notează Keyserling în jurnalul său de voiajer[58] și observația lui e valabilă și pentru mine, dar cu termenii *corps* și *l'esprit* inversați. *„Pendant des mois je ne m'étais soucié que du corps*. *Alors l'esprit* etc. Iar ceva mai departe observații extrem de reconfortante, pe care le reproduc ca și când ar fi ale mele:

„Que les Hindous ne seraient pas și improductifs, s'ils étaient de moins bons Yogis… Lorsque l'esprit est constamment fixé sur le meme objet, il perd son élasticité; il ne travaille plus spontanément. Or, produire consiste précisément en ce que l'esprit travaillant en silence se décharge de temps en temps de ce qu'il a créé, en l'extériorisant. C'est pourquoi celui qui ici-bas veut créer des valeurs ne doit jamais violenter la nature, elle dont la voie normale n'est plus en ligne droite, mais bien en forme de spirale. L'alternance des couches de conscience différentes, la variété rythmique des intérêts est aussi nécessaire et salutaire que la succession de la veille et du sommeil il y a longtemps que j'ai appris à ne pas m'irriter, aux époques d'apathie intellectuelle: je sais qu'une inertie passagère est essentiellement la conditiomprealable des illuminations futures”.[59]

Orele șase după-amiază.

Răsfoiesc tot acest jurnal, începând cu jurnalul de spital până la ultima însemnare, și am sentimentul că introduc cititorul într-o lume de-un familiarism extrem de coborât și nesemnificativ. E o fatalitate, toate jurnalele intime produc această impresie și nu-i înțeleg deloc pe entuziaștii care răscolesc această bucătărie a scriitorului și publică, după moartea autorului, volume întregi din această bucătărie. Jurnalul meu intim nu va ține însă decât atât cât va ține criza în care mă zbat, cu soluția ei, care va veni și pe care sper s-o notez aici. Zic „sper” deoarece „soluția” va fi, cum zice Keyserling, din ordinul „iluminărilor” care de obicei se revarsă în întregime în creație, subiectul nemaisimțind nicio nevoie să se exprime într-un jurnal intim.

Orele 12 noaptea.

Sunt foarte vesel, am vorbit cu Aurora la telefon și am înțeles că ei îi e frică să n-o iubesc iarăși și s-o copleșesc din nou cu sentimentele mele. Ar rezista greu, s-ar chinui. Asta m-a redat veseliei, am fost, chiar la telefon, de-o veselie excesivă.

— Aurora, spune-mi, ți-e dor de mine?

Încolțită, lua întrebarea în serios și nu știa cum s-o rezolve, era ceva foarte înduioșător în faptul că, nerăspunzând, vroia totuși să nu mă

rănească. Ori, eu eram foarte departe de un sentiment dramatic, râdeam și exclamam tot timpul:

— Ei, cum se poate să nu-ți fie dor de mine? Nici măcar un pic? Hai, spune-mi ceva substanțial, în orice caz ceva spontan…

— Ce faci tu acolo? Lucrezi?[60]

Veselia mea nu se transmitea însă deloc, Aurora rămânea nedumerită sau supărată. Păstrându-mi buna dispoziție, trecând ușor peste sugestiile dramatice pe care mi le făcea, ea nepronunțând niciunul din cuvintele obișnuite între doi oameni care se iubesc, cu alte cuvinte vezi, dragă doamne, că „nu te mai iubesc”, am încheiat convorbirea și am plecat. Nu mai mă iubește? Hm! Ce noutate! Ca și cum până acum s-ar fi omorât iubindu-mă!

Notă. Trebuie totuși reținut amănuntul cu suprimarea expresiilor de amor dintre noi, inițiativă care îi aparține, vezi dumneata, tot ei. Următoarea inițiativă trebuie să-mi aparțină însă mie, și anume să fie ruperea totală a oricăror obligații afective care mai pot exista. Voi reflecta la acest lucru mâine.

10 septembrie orele 5 după-amiază.

Adevărul e că am devenit extrem de pretențios și nerăbdător. Dacă ar fi să enumăr numai câteva din suferințele obișnuite pe care le îndură oamenii, și tot ar trebui să fiu fericit cu ale mele. Căci, într-adevăr, dacă mă gândesc numai la cei cunoscuți de mine, și mă apucă groaza: Aurora de pildă e friguroasă și o mai doare și ficatul, Petru e bolnav de ficat și acromegal, Silvian[61] are pietricele la rinichi, Stancu e diabetic, Călinescu diabetic și altele, Paul[62] e șchiop și gras, Croh are ceva la ficat, Titus Popovici[63] – ficat, Galan[64] are numai un plămân, și acela ciuruit, Vera Călin[65] – ulcer duodenal, Francisc Munteanu[66] – plămâni, Mihale se îngrașă și e astenic, Tertulian n-are încă nimic, dar la 29 de ani are deja burtă, ca să nu mai vorbesc de alții care au murit, Camil Petrescu de inimă cu cel puțin 15–20 de ani înainte de vreme, Damian Stănoiu[67] de uree, în chinuri înspăimântătoare, Liviu Rebreanu cu cel puțin 15–20 de ani înainte de vreme, Teodoreanu de asemeni… Ah, bieții oameni! Boala e o realitate înspăimântătoare, nu un accident trecător, cum am crezut eu până acum. Ah, bieții oameni, ah, bieții oameni! Spitalele constituie astăzi infernul modern, grecii și romanii nu știu dacă le aveau. Iară eu? De ce mă plâng? Că m-am îmbolnăvit de nevroză? Hm, îmi vine să râd, căci o nevroză cât de cât

serioasă dă un ulcer, o insuficiență gravă la ficat, se localizează negreșit în vreun fel. Ori, la mine numai senzații! E adevărat că înspăimântătoare, dar cu posibilitatea de a ieși din senzație după câteva ore și de a respira sănătos și relativ optimist. Nu mai vorbesc de faptul că nu mi-a lipsit nimic ca medicație și concediu. La ieșirea din spital mi s-a dat 7 (șapte!) zile concediu, iar eu sunt deja de șase luni scos din redacție și din preocupările obligatorii.

Sunt foarte pretențios și nerăbdător! Ce-ar fi fost să fi avut niște pietricele pe undeva, să mă pună pe masă și să mă taie. O dată! Iar după un an, încă o dată și fără garanția unei totale însănătoșiri. Căci așa li se întâmplă oamenilor.

În sfârșit, o suferință reală și credibilă: despărțirea. Știți ce-aș fi vrut eu de fapt după ce criza casnică s-a declanșat? Nici mai mult, nici mai puțin decât să fiu vesel ca de obicei, ca și când nimic nu s-ar fi întâmplat. Ei bine, nu! Iacă, e rău, și acest rău nu e deloc trecător, n-o să treacă de azi pe mâine, va trebui multe zile să te chinuiești, stimabile! Și dacă vei încerca totuși să escamotezi suferința va fi și mai rău. Astfel stau lucrurile, la drept vorbind.

Da, închipuiți-vă, sufăr de deprimare! De ce altceva ar trebui să sufăr când înregistrez un eșec care a urmat unui mare succes? Nu e firesc? Hotărât că ar trebui să fiu bătut de cineva, dar din nefericire nimeni nu mai e mai presus de mine ca s-o facă. Aș accepta! Ah, Dumnezeule, nimeni n-are dreptul să mă moralizeze, eu însumi trebuie s-o fac și nu simt nicio ușurare. Ah, de-ar exista o presă literară neîntinată și severă care să mă tragă la răspundere! N-avem o astfel de presă. Nu există o opinie publică literară formată pentru a servi cu pasiune idealuri înalte. Nu eu voi fi judecătorul, dar martor pot să fiu. Răsfățat și pretențios, cum mă simt în această perioadă a vieții, s-ar putea să mă înșel în afirmațiile mele, nu m-aș mira.

12 sept[embrie] orele 10 dim[ineața].

Acum știu bine de ce sufăr, s-a formulat foarte precis. În acești ani cât am trăit cu Aurora, eu am introdus-o în universul meu intim și am făcut acest lucru cu eforturi; ea singură nu manifesta o dorință foarte vie. Iată durerea: am făcut eforturi zadarnice!

Desigur că eu simplific enorm eforturile mele, local, temporar, n-au fost zadarnice, ci doar în perspectivă: cât am trăit împreună a fost bine, dar nu s-a fundat nimic pentru viitor. Durerea vine de-acolo că, în prezent, văd cu

oboseală un nou efort de a introduce o altă femeie în universul meu. Știu că e o eroare de gândire, căci ar trebui să-mi spun că n-am decât să schimb punctul de vedere, să nu gândesc că din nou trebuie să fac eforturi, ci că s-o las pe ea, pe viitoarea femeie, să facă ea efortul de a intra în universul meu intim. Da, așa ar trebui, dar pentru asta e necesară o siguranță de sine că se va găsi o femeie care să fie atrasă de universul meu, ori eu toată viața am trăit cu ideea că sunt dificil de înțeles și că trebuie să mă explic, să lupt din greu pentru a mă dezvălui. E o mare eroare, știu, dar eroarea asta era asociată cu o mare capacitate de a iubi femeia, cu un plus afectiv care mă făcea fericit când mă îndrăgosteam. Acum acest plus este obosit și mă zbat în confuzie: oare va mai reveni acest plus de altădată, ca să pot să fiu din nou cum am fost, sau trebuie să mă împac cu gândul că nu va mai reveni și să încerc să fiu fericit schimbând punctul de vedere? Pe de altă parte, tare n-aș mai vrea să alerg orbește după iubirea unei femei, tare aș dori să-mi odihnesc sufletul la adăpostul unei afecțiuni sincere și devotate mie, unei afecțiuni pline de vitalitate simplă și ocrotitoare. Mă îndoiesc că există o astfel de femeie, iar dacă există, sunt sigur că ea pătimește pe undeva cu un bărbat care calcă în picioare afecțiunea și devoțiunea ei. Căci astfel e făcută viața, să se potrivească greu lucrurile între ele.

16 sept[embrie] orele 7,30 seara.

I-am trimis Aurorei o scrisoare pe care îmi pare rău că n-am transcris-o aici.[68] Iată patru zile în care am lăsat hârtia în pace și trebuie să mărturisesc că sunt pe zi ce trece mai încântat. Astăzi pe la orele două sunt anunțat că am un aviz telefonic la șapte. Foarte mirat. M-am întrebat apoi dacă nu cumva mi se va anunța ceva tragic și, dacă va fi, cum voi suporta faptul? Am privit în mine însumi și am găsit legăturile bune. Îmi spuneam: poate să mi se anunțe moartea tatălui meu, care e bătrân, poate să mi se anunțe accidentarea Aurorei – sau mai rău – în sfârșit, poate să mi se transmită mari neplăceri venind de sus, intrigi, întreruperea brutală a convalescenței, chemarea mea în vreo concentrare sau misiune militară; mă gândeam și îmi spuneam că astfel se întâmplă în viață, complexul de fapte nu te cruță, nu ține seama de… În sfârșit, eram hotărât să fiu furios, prompt și la rândul meu necruțător și orb; dacă a murit tata să mă duc, dar cu sufletul crunt și negru, nicio emoție pentru moarte.[69] Să nu-mi spun nicio clipă: e mort! Să spun furios: tată, tu dormi, scoală-te, de ce mă pui pe drumuri, obosit și întristat cum sunt? Să-l privesc și să-mi spun: a fost un geniu! Nimic n-ar fi fost viața mea dacă el n-ar fi fost așa cum a fost, și să privesc moartea furios

și cu dispreț, căci eu am păstrat și am descris ceea ce este nepieritor în tatăl meu: jocul spiritului, puterea de contemplare a sufletului.

Apoi m-am gândit că moartea Aurorei e neverosimilă chiar pe planul neverosimilului și mi-a rămas să mă apăr doar de eventualele lovituri „obiective”. N-au fost. La telefon era Aurora care vroia să petreacă o seară cu M[iron] R[adu| P[araschivescu] și cu Blank și ca să știu unde e în caz că i-aș fi telefonat. Da, dar eu n-aveam de gând să-i telefonez!

Se simte încă legată, Aurora, poate din delicatețe! Dar poate din slăbiciune, căci îmi spunea că vrea să meargă la spital la doctorul Chindi, să facă o cură de somnoterapie. Se simte prost.

Mă anunță că Mândric[70] e în divorț, și că asta e din pricina Ninei Cassian, cu care e în amor. Firește, nu crede nici ea că e *numai* din pricina Ninei, dar că ar fi jucat totuși un rol substanțial. Îi răspund că nu-mi fac nicio plăcere astfel de știri. Nu-i nimic că viața mea afectivă nu e reușită, dar baremi să fie reușită la alții. Astfel, când totul se năruie în jurul tău, când nimic nu reușește, e bine să-ți făurești cel puțin o concepție eroică și să rămâi tu pe poziție, căci n-are absolut nicio valoare această căutare frenetică de noi legături amoroase.

— Ce nu e reușită, viața ta afectivă? întreabă Aurora.

— Vreau să spun că nu mi-a reușit căsătoria, mie, care sunt un om atât de tare…

— Nu mai vorbi așa, ți-a reușit, de ce vorbești așa?[71]

Bineînțeles că vroia să spună că, atât cât a fost, mi-a reușit și apoi iată că nu-i place să se gândească la legătura ei cu mine ca la o nereușită. Știu de ce. Ea n-a pornit-o pentru toată viața, și totul e în ordine, este conform cu intențiile. La mine, nefiind la fel… Dar ea îmi sugerează să gândesc și eu ca ea, nu crede că mă afectează atât de profund toată această afacere, iar dacă mă afectează, nu e bine, să schimb perspectiva, căci cum am putut fi atât de lipsit de perspicacitate să nu-mi dau seama de intențiile cu care venea ea? Adevărul e că nu am fost deloc lipsit de perspicacitate, îmi dădeam foarte bine seama, ba chiar eu însumi mă gândeam la despărțire nu o dată ca la o ușurare de ceva care nu mergea cum trebuie, dar… dar există acest dar: aș fi vrut ca viața mea să fie altfel, dar tot cu ea, cu Aurora, iar ea, Aurora, să fie, în anumite privințe, altă femeie. Există, mă întreb acum, ceva mai banal și mai lipsit de interes spiritual ca în această dezamăgire a mea cu Aurora? Hotărât, multă vreme n-am să mai țin eu scena deschisă cu povestea aceasta. Zilele mele ca erou am impresia că încep să fie numărate.

17 septem[brie] orele șase după-amiază.

Tertulian mi-a dat aseară niște hârtii ale regretatului Camil Petrescu care demonstrau demonul polemicii existent la acest scriitor. Într-adevăr! Reieșea că toți contemporanii săi erau niște imbecili, că nicio mișcare literară n-avea coeziune, că toate revistele erau așa și pe dincolo etc. Trebuie să fim totdeauna atenți la semnificația de ansamblu pe toată durata vieții care poate să rezulte din activitatea noastră. Această semnificație poate să ne scape foarte multă vreme și să fie prea târziu când ne dăm seama de ea. Fără nicio îndoială că în cazul de față Camil ar fi respins cu indignare semnificația polemică, așa cum apare astăzi, a vieții și operei sale, dacă ar fi avut revelația ei.

Astăzi, când epoca sa nu ne mai poate pasiona în toate amănuntele ei, polemica lui ne apare puțin meschină, demonstrând incapacitatea sa contemplativă, neputința sa de a fi polemic în adevăratul sens al cuvântului, adică înțelegător și generos (căci înțelegerea și generozitatea, aplicate în lupta de idei, strivesc implacabil și fără putință de redresare pe adversari; e adevărat că nu imediat și nu dintr-o dată deoarece adversarilor le trebuie timp și efort ca să înțeleagă ceea ce li s-a întâmplat – unii nu înțeleg niciodată, dar asta, în loc să-l mâhnească pe învingător, dimpotrivă, constituie sursa secretă a satisfacțiilor sale intime), încât, citind aseară acele pagini, mi-am luat capul în mâini și m-am întrebat neliniștit: care va fi semnificația de ansamblu și sensul vieții mele? Ce pot eu răspunde la această întrebare atât de esențială? în starea în care mă aflu, răspunsul meu – mi-am zis – nu poate decât să reflecte durerea mea de azi, dar nu adevărul despre întreaga mea viață. Să amânăm cercetarea acestei tulburătoare probleme, căci astăzi insistența în a căuta un răspuns n-ar face decât să-mi sporească neliniștea și tristețea care mă chinuiesc. Nu trebuie uitat însă că rămân dator mie însumi. Nefericiri viitoare fatale pot fi astăzi preîntâmpinate cu relativă ușurință, dacă lașitatea și lenea sunt alungate. Căci de ce altceva sufăr eu astăzi, dacă nu din pricina lașității și inerției care m-au împiedicat să-mi cercetez adânc sufletul în clipa când m-am căsătorit cu Aurora? Este foarte adevărat că pe atunci eram mult mai slab ca astăzi și aș fi suferit infinit mai mult și cine știe ce alte primejdii m-ar mai fi pândit, dar nu se poate nega că până la urmă aș fi ieșit victorios și cu pierderi mai puține ca astăzi (deși astăzi, subliniez încă o dată, sunt mult mai puternic decât atunci). Îmi spun, totuși, pentru a nu mânia pe zei: ceva trebuie să pierdem în viață pentru a învăța să ne prețuim mai mult pe noi înșine și să

respectăm pe alții. Este îndoielnic că aș fi tras, acum patru ani, concluziile atât de necesare pe care le trag astăzi și este în același timp evident că experiența nu s-ar fi repetat spre binele meu, ci numai spre pierderi ireparabile.

Astăzi totul este reparabil. Întrebarea survenită în legătură cu viața lui Camil Petrescu marchează însă neliniștea mea referitoare la viitorul îndepărtat. Da, aceasta este problema. Mai mult chiar, am sentimentul că de rezolvarea ei depinde în mare măsură chiar fericirea mea prezentă și concretă, în toate amănuntele. Cum să răspund totuși la întrebare? Undeva în acest jurnal notam ceva asemănător când vorbeam despre destin și anume de un subdestin, un destin care este legat strâns de legea morală din noi și a cărui cucerire ne revine obligatoriu.[72]

Nenorocirea și sentimentul nefericirii, atunci când sunt autentice, nu mai sunt deloc expresia egoismului individual: eu nu sufăr că trebuie să mă despart de niște plăceri, ci pentru că ele dădeau vieții un sens. Odată lipsit de ele, suferă spiritul și nu corpul care se bucura. Eroarea este aceea care ne chinuie cel mai mult în viață, eroarea, o dată comisă, conștiința ei. Unii nu pot ieși din ea decât plătind cu viața – și nu mărimea erorii luată în sine determină gradul de suferință, ci puterea cu care ne-am atașat de ea. M-am atașat eu foarte tare de Aurora? N-aș zice de Aurora atât de mult, cât de ideea pe care o reprezenta ea: ideea de familie, de legătură pentru toată viața. Și acum vine problema sensibilă de rezolvarea căreia este legată fericirea mea în cea mai mare parte: am făcut eu o eroare *căsătorindu-mă* sau eroarea constă doar în *alegere*? Iată întrebarea.

18 sept[embrie] orele 3 după-amiază.

Mi-e greu să răspund la întrebarea de ieri, nu mă simt în stare. Dacă răspund că am făcut o eroare *căsătorindu-mă*, înseamnă că trebuie să mă resemnez cu ideea că până la sfârșitul vieții voi trăi singur, că nu sunt făcut pentru căsătorie – idee cu care nu sunt în stare să mă împac. Dacă răspund, dimpotrivă, că greșeala constă în *alegere*… nu mai știu ce semnificație mai are, mi-e lehamite de toată povestea asta, mă simt îngrozitor de obosit…

29 sept[embrie] orele 5 după-amiază.

De zece zile n-am mai notat nimic în acest jurnal și iată pentru ce. Am citit jurnalul intim al lui Tolstoi[73] din anul 1910 (anul morții sale), precum și jurnalul soției din același an. În loc să mă facă să mă simt zguduit și întărit din punct de vedere moral, lectura m-a lăsat pe de o parte indiferent, iar pe de alta m-a obosit și m-a indignat. Când moare artistul dintr-un om,

ceea ce rămâne este îngrozitor de coborât și lipsit de sens. Marele artist care fusese Tolstoi dispăruse și aveam în fața mea un om neînsemnat, un fel de popă de țară… El vorbea mereu de activitatea spirituală, singura care contează, și nu observa că jurnalul său, de pildă, era o activitate foarte nespirituală sau, mai bine zis, spirituală la sensul negativ. Căci ce impresie poate să facă asupra mea, decât deprimantă, faptul că la 80 de ani un om ca Tolstoi nu este încă senin, nu este încă împăcat cu lumea, nu este încă mulțumit de sine (mulțumit cu sensul de armonios cu sine), nu este încă înțelegător cu cei din jurul său și mai ales trăiește în eroare? Să fim bine înțeleși: eu nu sunt indignat că Tolstoi a fost așa cum a fost, ci sunt indignat că există un document care îl arată pe Tolstoi așa cum a fost, scris de însuși Tolstoi. Faptul mă deprimă, căci el confirmă că artistul Tolstoi murise de mult, iar Tolstoi, deși ar fi trebuit, nu câștigase înțelepciunea necesară care să-i permită să ia cunoștință de acest fapt și să tragă toate consecințele. Dacă artistul n-ar fi murit, este limpede pentru mine că Tolstoi și-ar fi cenzurat notele și, în ultimă instanță, observând lipsa lor de seninătate și frumusețe, le-ar fi distrus. Trebuie oare să mai insist? E penibilă și nedelicată expoziția temerilor și a angoaselor, a bolilor și în general a tuturor suferințelor care se abat la un moment dat asupra bietei noastre ființe. Animalele încetează mișcarea, refuză să mai mănânce și să mai bea, nu mai reacționează la lovituri, lasă capul în jos și se sting în tăcere. Unii câini au o comportare excepțională, dispar de acasă pe neașteptate și se duc undeva unde se ascund și mor în singurătate. Mama mea, când mă duc pe-acasă, nu știe cum să facă să-și ascundă bătrânețea în fața privirii mele pline de tinerețe și de viață, iar când se întâmplă să râdă își acoperă gura cu mâna și întoarce capul. Ah, îndur greu laudele stupide care se cântă astăzi poporului, dar sunt silit să mărturisesc că suntem inferiori poporului în privința bunului simț estetic și al armoniei cu sine. Ne lăudăm cu sufletul nostru sfâșiat de contradicții și bunul simț estetic nu mai funcționează să ne releve că, arătându-ne astfel durerile sufletului în văzul mulțimii, semănăm cu cerșetorii care își etalează mădularele schiloade; noi cerșind nu bani, ci elogii pentru hrana nemăsuratei noastre vanități.[74]

Astfel că imediat m-am apucat și mi-am recitit propriul meu jurnal. Ajungând la concluzia că cenzura mea artistică n-a funcționat îndeajuns în timp ce îmi etalam suferințele din boală și suferințele din amor, n-am mai simțit nicio poftă să-l continui.

Orele 8 după-amiază.

Recitesc însemnarea de mai sus și observ că n-am exprimat clar următoarea idee referitoare la Tolstoi și care, de fapt, e o întrebare pusă naturii: oare nu e posibil să rămânem artiști până la sfârșit? A fi artist înseamnă a trăi și a crea sub imperiul unei fatalități pe care o acceptăm și care ne prilejuiește bucurii și tristeți și, uneori, și intensă fericire. Pentru ce atunci să schimbăm macazul – dacă pot să mă exprim astfel – la bătrânețe sau aproape de bătrânețe și să cădem în genunchi de extaz mistic într-o biserică, așa ca Gogol, sau „să ne scrântim întru Cristos” ca Tolstoi, și să ne părăsim familia, să ne căsătorim la 50 de ani ca Balzac, și să murim în timp ce nevasta își primește amantul în camera vecină sau să fugim din țară ca I. L. Caragiale… Îmi place Mozart îngropat în cimitirul săracilor, Beethoven, surd, Cehov, bolnav de piept, Eminescu… Ironia sorții nu mă face să surâd; e singurul lucru de care mă tem: de această ironie care apare în clipa când cădem sub lovitura acestui inamic pe care, cât am fost puternici, l-am ținut la respect; mă tem ca deodată, fără nicio necesitate, această putere să mă părăsească și să cad, devenind rob unei pasiuni josnice sau unei rătăciri nedemne de spiritul meu. Am fost totdeauna un om necruțător (fără să fiu rău) și nu o dată am jubilat cu fruntea sus și cu piciorul pe grumazul *slăbiciunii*. Poate că trebuia să jubilez mai cu măsură?! Da, trebuia, o simt. Astăzi n-aș fi știut ce sunt angoasele – nu e niciun folos să le știi – iar despărțirea de Aurora n-ar mai fi avut loc în condiții atât de triste pentru mine. Da, trebuie acordat un tribut și *slăbiciunii*, căci e un dușman cu care e bine să cazi la înțelegere, altfel te pândește din umbră și e foarte sângeros, nu dă înapoi nici în fața creației, nici în fața moralei și nici măcar în fața *naturii*, vreau să zic că nici creația, nici legea morală și nici organismul omului, oricât ar fi de puternic, nu pot birui slăbiciunea odată instalată în noi.

Problema care mi se pune mie acum este cum să fac să-i acord un tribut cât mai mic și cum să mă împiedic de a jubila prea des. Jubilațiunea, dacă durează mai mult de o clipă, este extrem de primejdioasă. Jubilațiunea fiind o stare de triumf, învață spiritul cu o libertate prea mare care aduce neliniște. Ori neliniștea e un aliat al slăbiciunii. În această lumină, măruntele neplăceri ale vieții, suportate cu liniște și răbdare, pot ținti *slăbiciunea* la distanță. De asemenea, bucuriile mărunte ale vieții trăite fără exagerare. Cu *slăbiciunea* astfel pusă la respect, dar nu alungată cu îngâmfare, cu bucurii și dureri mărunte pe un al doilea plan și cu creație pe

primul plan, viața nu ne va lipsi de iluminările intense care aduc atâta fericire spiritului și corpului nostru.

30 sept[embrie] orele 12.

Trebuie să consemnez aici – am uitat un lucru atât de important – că starea depresivă care m-a chinuit atâta vreme a cedat considerabil și că de-o săptămână încoace mă simt aproape vindecat. Bineînțeles că mă refer în special la depresiunea provocată de criza casnică. Aurora a venit pe la mine, a stat patru zile și a plecat. Venirea ei mi-a pricinuit bucurie, iar plecarea ei nu mi-a pricinuit tristețe. Am discutat cu sentimente bune și într-o înțelegere deplină cum să se producă practic despărțirea. Întâi să-și găsească o slujbă – iată prima acțiune care trebuie întreprinsă. Toate celelalte acțiuni se vor alinia cuminți în spatele acestei acțiuni principale, adică cedarea apartamentului nostru splendid în schimbul a două garsoniere dintre care una, a mea, să aibă două camere și bucătărie. Am hotărât că în niciun caz nu trebuie să ne întoarcem la viața dinainte, cu restaurante, chelneri, mizerie etc. Asta ne-ar distruge sănătatea foarte rapid etc. La plecare s-a petrecut un incident care m-a uimit și pe mine prin neprevăzutul care a apărut deodată în calculele noastre cuminți și armonioase.

Eram la masă și am fost serviți cu unt, brânză și ceai, când Aurora observă că la masa vecină se servește dulceață.

— Vreau și eu, a zis Aurora, la care chelnerul a observat că în acest caz trebuie să renunțe la brânză.

— Ba nu, vreau și brânză, și dulceață!

— Atunci dați-mi un bon în plus, zice chelnerul.

— Marine, iei tu pe urmă un bon de la administrație, se întoarce Aurora spre mine.

În clipa aceea m-am simțit deodată cuprins de un sentiment foarte obișnuit în asemenea situații, când prin meschinării absurde vrem să plătim meschinării asemănătoare înfăptuite de celălalt.

— Haide, dragă, zic, să dau eu trei lei pe-o dulceață?

— De ce să nu dai, dacă eu am poftă? exclamă Aurora stupefiată.

— Trei lei pe-o dulceață! exclam și eu indignat.

— Vreau dulceață! ordonă Aurora imperios și chelnerul se duce și se execută.

Furioasă la culme, Aurora îmi declară apoi că nu va mai primi un leu de la mine începând din clipa aceea. Mie însă mi-a revenit repede humorul și am izbucnit în hohote.

— Dragă, zic, așa sunt oamenii mari, aruncă mii de lei pe fereastră, nu-i refuză iubitei cel mai costisitor obiect, pentru ca să refuze să plătească trei lei pentru o dulceață.

— Ei, bine, și eu sunt mare și tot dintr-un capriciu nu voi mai primi un leu de la tine.

Nu glumea, era foarte indignată și mi-au trebuit argumente grele ca s-o conving că un asemenea „capriciu” din partea ei pune în nesiguranță tot planul nostru frumos de despărțire. A consimțit cu greu și îmi aduc aminte cu strângere de inimă de toată scena. Era cât pe-aici s-o pățesc, căci mi-ar fi fost foarte greu să mă împac cu gândul că sunt victima unei asemenea stupide întâmplări. Trebuie foarte mare grijă pentru a nu compromite definitiv perspectiva de a rezolva problema despărțirii noastre cu seninătate și dragoste. Sunt posibile surprizele – iată pericolul – și, dacă Aurora mai are ceva de răzbunat, nu-mi vine să cred că nu voi avea parte de ele. Un lucru însă e sigur: senzația de primejdie pe care am simțit-o în clipa când mi-a făcut declarația de despărțire, senzație care a durat aproape o lună de zile, a dispărut. Acum resimt criza ca un om sănătos care e foarte mâhnit de un astfel de eșec, dar care speră să transforme acest eșec, mai devreme sau mai târziu, dacă nu într-o victorie, cel puțin în ceva care să nu fie rău pentru spiritul său.

12 noiembrie orele 7 după-amiază.

A trecut o lună de când n-am mai acordat atenție acestui jurnal. Asta nu înseamnă că între timp nu s-au petrecut evenimente importante, dar ce ciudat că n-am mai simțit nevoia imperioasă să mă adresez hârtiei și, dacă o fac acum, o fac pentru a încheia cu această poveste a despărțirii mele de Aurora.

Iată ce s-a mai petrecut între timp. La 3 oct[ombrie] era vorba să mă duc la Buc[urești] și Aurora m-a așteptat, dar eu m-am dus a doua zi și asta a iritat-o. Am stat câteva zile și, când am vrut să mă întorc la Sinaia, a avut loc un incident neplăcut, penibil, cu un telefon pe care l-a primit Aurora, fapt care m-a împiedicat să plec în ziua aceea, ne-am certat și încrederea mea în Aurora s-a zdruncinat. Mi-a fost rău, l-am chemat pe Chindi și fără voia noastră am avut o explicație în fața lui.[75]

Amintirea incidentului mă înjosește și îl trec sub tăcere. Am revenit la Sinaia și, după mai multe zile de suferință și mizerie sufletească, am reușit să văd mai clar romanul meu *Risipitorii* și am început să scriu. Îmi lipsea însă puterea și îmi lipsește și acum, încât abia am reușit, într-o lună de zile,

să scriu 10-15 pagini (simt însă că mă aflu pe drumul cel bun al creației) și sper să încep în curând să merg pe el cu toată fermitatea. Pe la 18 oct[ombrie] Aurora a venit pe la mine și, în sfârșit, a avut loc între noi doi o primă despărțire. Ea și-a luat lucrurile din camera mea și toate gesturile noastre vroiau să spună că de-acum înainte nu va mai fi cum a mai fost… în sfârșit, în ziua plecării am coborât la masă și la radio se cântau – ce coincidență! – cântece populare de despărțire sau dragoste neîmpărtășită. Eram senin și împăcat, dar tocmai de aceea, fără voia mea, inima mi s-a afânat și gâtul mi-a înțepenit, îmi curgeau lacrimile șiroaie. În sala de mese mai era cineva și Aurora s-a speriat și îmi șoptea insistent să mergem sus. I-am șoptit să nu se teamă, nu voi izbucni în hohote, slavă domnului, știu să-mi stăpânesc sentimentele.

— Nu de aceea, dar să poți să plângi în voie, a răspuns Aurora.

După masă am urcat sus și continuam să fiu senin și împăcat.

Am zâmbit și luând dintre hârtiile mele niște note am citit versuri, cântece populare, de astă dată de mahala, despre despărțiri și dureri, notate de altfel și de Eugen Barbu în *Groapa,* „inel, inel de aur” și altele.[76]

Am coborât și am luat-o tăcuți și fără grabă spre gară. Lapidarele versuri mă obsedau însă și mi-am exprimat nedumerirea de ce bărbații, când suferă, își cheamă mamele.

— Erorile vieții îi alungă înapoi, la origine, îmi răspunde Aurora.

— Ah, am exclamat, ah! și n-am vrut să mai mă stăpânesc și am izbucnit în hohote.

Era o vreme minunată, soare strălucitor de toamnă, covoare ruginii de frunze căzute, pădure și Aurora călcând lângă mine, străină și cu sufletul uscat. Săraca de ea, se uita mereu prin preajmă, nu cumva să mă audă cineva plângând. Dar mie mi-era atât de bine, pentru întâia oară, după șase luni de chinuri fără supapă, plângeam și mă ușuram

Am ajuns la gară, ne-am așezat pe o bancă și am așteptat trenul. Soarele lumina și încălzea severul peisaj de munte și totul era plăcut, încărcat de nostalgie și durere binefăcătoare. Îi mângâiam paltonul ei frumos și îi șopteam că niciodată n-o să-l mai pot mângâia, paltonul ei drag, cu croiala lui atât de frumoasă, atât de simplă și delicată. Mi-era din nou rău. Ne-am ridicat și ne-am plimbat…

Apoi a venit trenul…

Aurora avea o expresie chinuită, confuză. S-a urcat în tren, ne-am îmbrățișat, am coborât, apoi trenul s-a pus în mișcare și am rămas singur.[77]

Ce zi minunată era!

Am urcat în oraș și m-am plimbat multă vreme. Într-un timp m-am oprit în dreptul unui copil, lângă o curte. Copilul se juca cu un cățel, îi băga pământ pe nas, cățelul pufnea, copilul îl ștergea cu palma și nu mai putea de bucurie.

— Prostuțule, exclama el, prostuțule!

Glasul copilului era atât de curat, încât am simțit o alinare… Copilul, văzându-mă că m-am oprit, mi-a zis „nene”, s-a luat după mine cu cățel cu tot și ne-am plimbat împreună timp îndelungat.

Degeaba fugeam însă de ceea ce mă aștepta acasă. Pe la orele două am urcat la Pelișor, am luat masa înghițind cu noduri, m-am retras în camera mea și am zăcut toată după-amiaza. A doua zi mi-a fost iarăși rău, a treia zi mai puțin, iar acum, după douăzeci de zile, și mai puțin.

Mâine trebuie să plec la București după bani și să iau parte și la ședința comitetului Uniunii. Cu Aurora, de la despărțire, am vorbit o singură dată la telefon, acum câteva zile, când am anunțat-o că vin la Buc[urești]. Alte știri despre ea: Chindi a avut cu ea o discuție pe tema despărțirii noastre și, după părerea lui, ea nu e cu totul decisă. Înseamnă că o să mai am parte de încă alte „despărțiri”, vai de sufletul meu! Dar nu, alte lacrimi nu voi mai vărsa!

Sper ca mâine să n-o găsesc acasă, după cum am înțeles, și mai sper ca ea să fi înaintat totuși cererea de divorț (Chindi îmi spunea că acum o săptămână încă n-o înaintase).

Cu aceste speranțe în suflet, închei și partea a doua a celei mai grele crize afective din viața mea. Care va fi rezolvarea?

Sinaia 12. XI. ’58

ANEXA I

Reproducem câteva fragmente din mărturisirile pe care Aurora Cornu le face, în convorbirea cu Eugen Simion, despre relația ei cu Marin Preda. Unele dintre ele coincid cu cele ale lui Preda din *Jurnal intim. Partea a doua.*

„L-am cunoscut, cred, la mare, la Eforie-Sud. L-am întâlnit la cantina Uniunii Scriitorilor din Strada Romană și am avut un mic schimb de cuvinte, extrem de neplăcut, după care ne-am ignorat unul pe altul în chip manifest. Dar era mai mult o glumă: eu când îl vedeam întorceam capul în altă parte, el întorcea spatele. Și după doi ani ne-am reîntâlnit la mare, în condiții foarte proaste: eu ocupam camera pe care avea el o repartiție. Deci, el a venit să mă dea afară din casă, din patul în care dormeam de o săptămână. E adevărat că a făcut o încercare de politețe, zicând că s-ar duce el în altă cameră, dar eu n-am acceptat ca un aproape necunoscut, Marin Preda, să-mi facă favoruri. Deci, am schimbat camera și, cu umor, mi-am zis: «Nu suntem făcuți să ne înțelegem, eu cu Marin Preda.» După care ne-am plimbat pe malul mării […] (pag. 98). După care mi-a cerut o limonadă pe care i-am dat-o și el s-a îndrăgostit de mine și cred că și eu de el… Numai că eu plecam peste două zile sau în câteva zile, plecam la munte. După primele noastre plimbări, mi-a explicat că dacă m-a compromis e gata să mă ia de nevastă. […] El m-a găsit când aveam cea mai mare nevoie de el. Nu știam bine în ce punct al vieții mele mă aflam, încotro s-o iau, era o fază foarte neplăcută pentru mine în care eram jumătate moartă, nu mai mâneam, treceam prin viață jumătate dormind, jumătate suferind, totul îmi apăsa pe umeri, literatura nu mă satisfăcea. […] aveam o senzație de impas. Marin m-a vindecat. Tandrețea din scrisorile lui se adresează unei bolnave. […] Dacă cineva mă contraria în vreun fel, mă așezam în pat și nu mai mișcăm șase ore, stăteam cu genunchii la gură… […] Făcea pe infirmierul, ceea ce i-a permis câțiva ani să schimbe rolul pentru că, de obicei, era

ipohondrie, avea frică de boală și de orice altceva care ar fi putut să-i întrerupă opera. […] (pag. 103) Cred că am fost fericită. Era un om de o extremă înțelegere a femeii, era unul din rarii bărbați care înțelegeau femeia […] Se poate spune că n-a avut noroc la femei, dintr-un motiv sau altul. Marin era totuși omul pe care o femeie visează să-l găsească. Era de o inteligență fizică pe care puțini bărbați o au, era de o inteligență sufletească pe care puțini bărbați o au. Era un amant perfect, era un soț excesiv de delicat […] Era o presiune enormă să stai în preajma lui Marin Preda. O presiune pe care am resimțit-o. Marin trăia cu femeile în sensul că, desfășurând mult farmec, le aducea un univers care era extrem de covârșitor. Îți trebuia o presiune egală ca să reziști la fenomenul Preda. Eu n-am rezistat, cred, din prea multă tinerețe, nu eram coaptă și nu eram destul de puternică, nu eram egală […] Cred c-am trăit în patru ani o concentrație de timp care la o altă căsnicie ar fi ținut 20 de ani, dacă partenerii se vedeau mai puțin […] Noi am trăit laolaltă fiecare clipă. […] Îi plăcea muzica și asculta douăzeci de ore pe zi cu difuzoarele bubuind în toată casa, ne spălam cu *Messa germanica*, mâneam cu *Missa solemnis*, dormeam cu *Matthaus Passion* […] În zilele, în lunile și în anii în care lucra, el se scula foarte de dimineață, își făcea un ceai, se rădea, se spăla, se așeza la lucru și scria o pagină și jumătate până la ora 11.30 sau 12, când se ridica de la masă și-mi citea mie pagina. Eu, care eram totuși foarte neexperimentată în arta romanului, mă împiedicam de câte un cuvânt și începeam să strig: «Dar cum poți să scrii asemenea lucru, dar cum se poate așa ceva?!…»… «Stai, stai, dar ce te supără?!… Stai să vedem…» […] Am călătorit împreună în Grecia și în Turcia, 8 zile, cu un vapor, pe care ne-am distrat făcând farse, cu alți colegi scriitori […] Am niște fotografii cu Marin, în Grecia, în care el are aerul unui singuratic. El mă iubea și mă avea nevastă, dar era singur. Era în jurul lui un aer de singurătate și un fel de luminozitate […] (pag. 123). Ceva din amorul nostru a trecut în Polina și omul ei, în volumul I din *Moromeții* […]; a decis să refacă *Moromeții* după seara în care am citit însemnările lui din tinerețe. […] Nu cred că amorul îl orbea în așa hal și nu cred, în general, nici până în ziua de azi, că în viața unui scriitor e ceva mai important decât opera lui. Și, în mare măsură, toate astea și necazurile sau bucuriile pe care i le pricinuiesc scriitorului sunt într-un fel instrumentele destinului, iar scriitorul știe. Și are detașarea necesară de a nu sucomba unei dureri. […] În cinismul meu profund literar eu găsesc că o ocazie de suferință pentru un autor este o ocazie de a-l arunca în

abisurile creației […]; consideram că un autor profită de toate excesele de sentiment pe care viața i le oferă. Între altele, o despărțire. De altfel, Marin a și scris o carte (romanul *Risipitorii* n. ed.) despre astenia lui în spital, despre despărțirea noastră, așa încât eu eram destul de liniștită și destul de cinică… […] (pag. 124-128). Sunt un personaj în carte, în sensul că sunt amândouă personajele. E cartea în care Marin își explică propria nevroză, nu? Și o atribuie unei femei […]; el a intrat în spital să se trateze de astenie și eu, care eram aproape tot atât de ipohondră ca el la ora aia, am plecat la Sinaia. Din scrisoarea pe care mi-a trimis-o din spital se vede că știa că s-a sfârșit, spera că poate nu, avea mare grijă să nu spună ceva care să mă facă pe mine să cred că vrea să-mi răpească libertatea, dar, în același timp, era un apel disperat la care eu mi-am astupat urechile și nu l-am ascultat, și cruzimea mea mi se pare de neînțeles astăzi. Dar nu știu dacă era cruzime. Poate era dorința de a supraviețui. Marin era o forță, așa delicat și diafan cum părea, era o forță foarte insinuantă și foarte cuprinzătoare. Pentru un destin de femeie normală eu nu cred că ar fi fost ceva mai sublim de avut în viață. […] Dar despărțirea noastră a fost unul din lucrurile cele mai sublime care se puteau întâmpla. O grijă de a nu-mi lua libertatea. Trebuie să spun că eu l-am prevenit de la început că nu știu cât o să stau cu el, că aș vrea să rămân și să mor singură, că, de acord, îl iubesc și stăm împreună, dar dacă din întâmplare la un moment dat eu o să spun: «Marine, lasă-mă să plec», el să nu mă oprească. Să nu-mi facă ce am văzut că se face altora și mi s-a făcut și mie. Și Marin n-a făcut-o, nicio clipă n-a spus… «Stai!» Eu i-am spus: «Marine, vreau să plec de la tine», și el mi-a spus: «Dacă ești drăguță, așteaptă până la 15 septembrie când vin eu de la spital», că intra în spital, avea o astenie foarte rea… Și mi-a spus: «Dacă la 15 septembrie – curios că această dată mi-o amintesc – ai aceleași idei, vorbim atunci.» «Bine», i-am zis eu, el s-a dus la spital, eu la Sinaia ca într-un fel de spital, eu însămi nu eram într-o formă prea bună. Marin a venit, cred, pe la 15 septembrie la Sinaia și am trăit cele mai sublime săptămâni de despărțire pe care le puteam visa. O singură chestie mi-a reproșat el totdeauna, fiindcă n-a înțeles. Eram pe drum și Marin plângea pe la Pelișor pe-acolo, pe drum. […] și eu plângeam, toată lumea plânge în situații de acestea. Dar în cazul acela plângea el și veneau niște scriitori către noi. Și-atunci eu l-am luat pe Marin și l-am împins în spatele unui tufiș ca să nu-l vadă ei plângând, și Marin a luat întâmplarea foarte rău: «Îți e rușine de lacrimile mele!» «Dar n-are nimeni voie să se bage în treburile noastre, nu mi-e rușine de lacrimile

tale!» Multă vreme după aia mi-a spus: «Știu eu, știu, ți-am făcut onoarea să plâng pentru tine și ție ți-a fost rușine de lacrimile mele?» Și plângeam cu toții. Eu plângeam ca o fântână, n-am avut lacrimi mulți ani după aceea.” (pag. 190-193).

ANEXA II

Fragment din articolul lui Marin Preda „Note ocazionale în favoarea romanului realist-socialist”, apărut în *Viața Românească,* nr. 6,1957, neinclus în articolul din volumul *Creație și morală* din motivele bine cunoscute (numele lui Petru Dumitriu era interzis în perioada cu pricina):

„[…] Cu totul altceva se întâmplă cu *Cronică de familie* de Petru Dumitriu. Aici extravaganța, bizareria, specificul limitativ sunt alungate cu ostentație. Avem un ton obișnuit, firesc, ași spune un ton *normal,* adică oral și lipsit chiar de elementara ceremonie artistică cu care suntem îndeobște învățați. După părerea mea, această formulă stilistică a lui Petru Dumitriu e o cucerire de valoare pentru literatura română și influența acestui stil asupra dezvoltării prozei noastre nu va întârzia să se arate. Neliniștea care îl agită pe scriitor pe tema originalității se dovedește astfel a fi nefondată. Nu absența acesteia ar trebui să-l îngrijoreze. Voi ridica o problemă de fond privind «cronica» sa asupra căreia criticii mi se pare că au trecut mult prea ușor. Am făgăduit însă să le încalc domeniul. Aleg pentru ilustrare importantul capitol *Cariera lui Bonifaciu Cozianu.* Dintre toate tipurile sale de moșieri, acesta este, mi se pare, cel mai dezgustător. Trebuie să mărturisesc din capul locului că existența, chiar și «istorică», a acestui tip uman este cel din urmă lucru, din atâtea lucruri existente pe lume și descrise în literatură, care să mă intereseze ca cititor. Formula «tot ce e omenesc mă pasionează» nu e aplicabilă aici, deoarece sub ochii noștri evoluează nu un om, ci o specie cu totul curioasă, care provoacă nedumerire și greață. Straniu este nu că ar exista sau există așa ceva – pe lume există tot soiul de curiozități, dintre care monstruozitățile nu lipsesc – ci straniu e faptul că autorul care a creat pe Davida sau care a compus un lucru atât de reușit cum e *Salata* scapă din vedere un lucru așa de simplu și de esențial când se ocupă de acest soi de Bonifaci (și mai are câțiva în întinsa sa cronică), și

anume că nu tot ceea ce există «istoricește» e omenesc prin definiție, și ca atare demn de a fi subiect de literatură. Într-o replică celebră a lui Hamlet e conținută ideea că nu se cuvine să așternem pe hârtie lucruri cu totul dezgustătoare. «Pamfletarul ăsta… susține că bătrânii au bărbi cărunte, obrazuri sbârcite, că din ochi le curge un clei vâscos ca rășina, că sunt cu totul slabi la minte și totodată au și încheieturile slăbite. Toate acestea, domnul meu, deși sunt pe deplin încredințat că sunt adevărate, nu se cuvine totuși să fie așternute pe hârtie» *(Hamlet,* traducere de Petru Dumitriu). E drept că Bonifaciu «se ține bine» din punct de vedere fizic, dar moral și mintal e mai prejos de portretul incriminat. Faptul curios e că chiar ideea tematică generală urmărită de scriitor prin acest soi de eroi este să ne «demonstreze» că d-alde Bonifaciu și compania erau putrezi, descompuși etc. Da, posibil să fi fost astfel – eu sunt chiar încredințat de acest lucru –, dar n-am nicio bucurie estetică să aflu că specța umană se poate degrada atât de mult. Așadar, reproșul meu semnalase absența unei poziții care să apere natura umană față de un reprezentat al ei care s-a degradat sau se degradează. E drept că există acolo un punct de vedere accentuat, anume acela al «cronicarului». El este formulat în primele pagini ale povestirii, cu un ton cam incolor, incert, vag, tolstoian: domnul Bonifaciu Cozianu… e fotografiat într-un album de familie… Il arată bine cum pornise în viață, cu energia, trufia și agresivitatea care în mod vădit n-au scop nici obiect, sunt în el, în firea lui, și-i vor trasa destinul: «firea este demonul omului». Dacă ne gândim bine, Cristos e mult mai determinist când gândește că demonii n-au ce căuta în om. După cum știm, el le poruncește să iasă din om și ei ies și se reped într-o turmă de porci. Eroii lui Petru Dumitriu, de tip Bonifaciu, nu sunt niște oameni stăpâniți de «demoni», ci o turmă biblică de porci în care, e drept, s-au refugiat demonii. Pentru a trata despre oamenii care și-au pierdut sau sunt pe cale să-și piardă umanitatea, cu alte cuvinte pentru a urmări degradarea naturii umane, este obligatoriu, dacă vrem să rămânem în universul artei, să facem acest lucru din punct de vedere al apărării umanității. Dar care este punctul de vedere al scriitorului în cazul eroilor săi de tip Bonifaciu? «Acești eroi, ne spune el, sunt putrezi; asupresc poporul! Iată-i cum petrec ei în chefuri și chiolhanuri, iată-i cum comit crime împotriva poporului și-l jegmănesc; sunt descompuși, condamnați.» Aceasta este adevărat în ceea ce privește ideile ilustrate și faptele descrise în cronică. Dar care este tonul? Da, sunt putrezi; asupresc poporul, dar ce manifestări colosale de energie reprezintă ei! Și cititorul poate scoate

întrebarea: oare într-adevăr sunt descompuși acești eroi? Oare altcineva în locul lor n-ar face la fel? Toate clasele dominante fac la fel, ba încă ăștia sunt manierați și cu puteri stilate, nu cum sunt burghezii, indiscreți și vulgari. Ia priviți, de pildă, ce sublim e acest Apostolescu, cum încheie el afacerea cu Gherson, ce plăcut e… Aproape că-ți vine să te lași tras pe sfoară de el, numai din plăcerea de a vedea cât de manierat și de inteligent procedează. Priviți apoi la Bonifaciu Cozianu. Cum îl provoacă el pe X la duel și-l omoară, așa, pentru reputație, și cum dă el ordine să fie împușcați țăranii, și cu muierile cum se poartă, până și la bătrânețe e țanțoș, parșiv de tot! Moartea o învinge: «Boierul se așază iar jos și zice cu glas ciudat, mirat, ca un om care vorbește singur, unde nu e nimeni:

— Ce dracu mai e și asta?»

Și moare! Câtă energie și putere! Cum îi domină el pe toți! Păcat de ce-ar fi putut fi și n-a fost. Dar nu-i nimic, lasă că ne refacem noi clanul, iată-l pe Dimitrie Cozianu, tip de mare bandit. Are un intermezzo pasional formidabil și știe să renunțe la femei pentru putere! E tare! Gustul forței, combinații mari, cu averi uriașe în băncile elvețiene, cu execuții prin sugestie smerdiacovistă (Fănică Niculescu, Smerdiacov de tip modern, cu un ochi verde și unul albastru). Și finalul, finalul! Cu barca aia care se îndepărtează de țărmul natal, ducând un urgisit Ulisse, un Ulisse modern, cu speranțele spulberate, cu iluziile pierdute… «înfrânt dar demn». Acesta este, în contradicție cu ideile și faptele, tonul, timbrul afectiv, cu care ne sunt înfațișați acești tipi.

Spre sfârșitul cărții asistăm la o nouă coborâre a mijloacelor. În ultimul capitol, tonul scriitorului devine, curios, vindicativ, stilul și ideile ininteligibile. Ai senzația că asiști la ceva revelator, dar nu din universul artistic al cărții, ci de undeva dintr-o realitate mică, incredibilă. Mai apoi, autorul apare deodată pe scenă, în carne și oase, și se spovedește cititorului că, dacă cumva a mințit sau a denaturat adevărul, «nici cu bunăștiință, nici voit» n-a făcut-o. Că știe că această carte ar fi putut fi mai bună. Dar că nu l-au mai ținut puterile (și aici tonul devine de-a dreptul bizar, ca al unui actor care, nemulțumit că rolul i s-a sfârșit, prelungește scena cu text propriu, primejduind spectacolul) că așa cum este această carte se datorește nu lui, autorului, ci cui l-a născut, cui l-a învățat, cui l-a făcut om, cui a stat lângă el, oamenilor din toate cinci continentele, de toate rasele, de toate credințele etc. etc. Criticile care ascund unui scriitor lipsurile unei lucrări atât de extinse cum e *Cronică de familie* sunt extrem de dăunătoare, nu

numai pentru autor, ci și pentru dezvoltarea generală a prozei noastre. Firește, un scriitor nu merită să fie supus la fiecare carte unei analize necruțătoare a lipsurilor. Nu i-ar folosi la nimic, ba s-ar putea chiar să-l deruteze și să-i stânjenească serios creația. Nu e cazul la *Cronică de familie*. Trebuie neapărat ca romanul românesc realist-socialist să se dezvolte cu succes, acum cât suntem tineri. Mai târziu vom deveni cu siguranță impenetrabili la critică. […]”

ANEXA III

Reproducem din Eugen Simion, Aurora Cornu, ed. cât., pag. 54-55, un fragment dintr-o scrisoare trimisă Aurorei de Marin Preda, în care prozatorul își exprimă nemulțumirea în ceea ce privește reușita artistică a romanului *Moromeții.*

12-13-I 1955

[…] Ascultă-mă, iubita mea, de fapt, eu nu ți-am spus încă despre ce e vorba, pentru asta îți scriu, sperând să reușesc să mă fac înțeles prin… Fiindcă acuma știu, punctul meu de vedere e foarte greu de înțeles și numai cineva care vrea să fie atent cu mine, care e aproape de mișcarea sufletului meu poate să mă ajute.

Eu știu acest roman pe dinafară, cu toate că nu l-am citit niciodată pagină cu pagină până la sfârșit. Nu am fost niciodată tentat să fac acest lucru. Nu m-am simțit atras. Iată deci cheia care explică de ce nu l-am publicat și problema care mă neliniștește, dacă e bine să-l public sau nu.

Faptul mi se părea și mi se pare și acum că demonstrează viața scurtă pe care o are acest roman. El a trăit pentru mine doar cât l-am scris. Odată scris, viața lui s-a consumat, alte probleme mi s-au pus. Faptul de a nu fi fost tentat să-l recitesc e o dovadă, fiindcă, de pildă, *întâlnirea din Pământuri* am recitit-o deseori cu interes. Tot așa, m-am gândit eu, va fi și pentru cititor. II va citi, îi va face o bucurie, cum mi-a făcut și mie când l-am scris și, după aceea, după lectură, gata, cititorul îl va uita. Cititorul nu-l va purta în conștiință, cum poartă de pildă o carte ca *Anna Karenina* sau *Moartea lui Ivan Ilici,* cărți care crestează sufletul, se împlântă în el, îl schimbă și devin parte componentă a conștiinței umane. […] Eu nu pot să nu știu deci *ci Moromeții* mei nu pot produce asemenea turburări și zguduire de conștiință. De unde știu? De-acolo că, scriindu-l, eu însumi n-am avut, n-am trăit asemenea turburare și n-am urmărit asemenea scop. Ce se întâmplase însă? După aceea, în viața mea s-au produs asemenea

turburări și atunci mi-am amintit de zguduiri asemănătoare petrecute în lumea satului și chiar în propria noastră familie, zguduiri care au rămas în afara acestui roman. Ceea ce am făcut eu în acest roman e numai expresia bucuriei de a exprima viața, dar nu și a efortului de a o crea. […] lipsește ceva […] Este foarte curios să te uiți în manuscrisul acestui roman. Foarte rare ștersături, pagini întregi scrise fără efort… foarte redusă intenție de dramatism; foarte vagă intenția de a sparge acel univers închis al *Moromeților* (limitare a universului sufletesc) toate acestea sunt foarte clare acum. Ori, suferințele morale ale oamenilor de la țară, cunoscute de mine în copilărie și în parte trăite de mine, constituie azi răul subteran care dă conștiinței mele echilibru și scop a dezvălui acest rău subteran, a-i explica originea, a arăta încotro curge și a sparge placa de plumb care împiedică conștiințele oamenilor să priceapă sensul mișcării. Servește oare acest roman, acest prim volum, acest scop? Iată întrebarea.”

ANEXA IV

Reproducem scrisoarea din Eugen Simion, Aurora Cornu, ed. cât., pag. 82-87.

„15 septembrie 1956

Dragă Aurora,

Iată, îți scriu o scrisoare. Mă duceam în oraș și m-am gândit că în oraș e poștă, care joacă un anumit rol în viața oamenilor – las la o parte faptul că scrisorile îți plac atât de mult (când mă gândesc cât de mult îți plac, îmi lasă și mie gura apă după o scrisoare și tocmai de aceea îți scriu, după principiul femeii aceleia din Moldova care era încredințată că, dacă îmi dă mie un colac, i-o da și băiatului ei cineva un alt colac în altă parte). Ași vrea să-ți transmit nu mari sentimente și nici mari idei, pentru că sentimentele și ideile mele sunt prea vii în această perioadă a vieții și m-ași frige eu însumi inutil cu ele, ci sentimente și idei ași zice obișnuite, adică de toată clipa, cum ar fi, de pildă, faptul următor: într-o zi aveam un bon în plus și am luat de la masă un doboș, crezând că o să-l mănânc mai pe seară. Nu l-am mâncat mai pe seară și firește că, după aceea, nu l-am mai mâncat, zicând că e vechi. «Ce să fac cu el?» mi-am zis. Se uscase și m-am gândit să-l arunc pe geam. Atunci mi-am amintit de experiențele mele cu vrăbiile de acum patru ani și am pus frumos doboșul pe fereastră. Ei, să vezi cum vin și ciugulesc din el – îți spun că e uscat de tot – sunt aproape 2 săptămâni și nu-l mai isprăvesc. Vin câte două-trei, ciugulesc, mai zboară făcând un voltaj de câțiva metri și iar ciugulesc și se uită în toate părțile fără niciun rost. De câte ori mă uit la ele îmi aduc aminte de Cane[78], șmecherul, care cânta după concertul de vioară de Mozart, cânta de mama focului, dacă mai ți-aduci aminte. Mare șmecher cum se uita îndărăt, gâfâind cu pliscul deschis să vadă – îl prind sau nu-l prind. Pe urmă ies la iarbă (ies la iarbă e un mod impropriu de exprimare când e vorba de oameni), vreau să spun ies la soare la poiana aceea de lângă parc și citesc din Keyserling, caut să mă împac cu

natura. Keyserling ăsta zice că noi, europenii, avem sentimentul de stăpânire a naturii, în vreme ce asiaticii ar avea anumite avantaje din faptul contrariu. Sentimentul de stăpânire a naturii are un singur dezavantaj: când ești obosit, îți dai seama că nu ești deloc stăpân, că natura e indiferentă etc. etc. – Tertulian scrie la studiul său, Toma G[eorge] Maiorescu[79] se plânge că, de când cu accidentul acela de motocicletă, nu-l mai ajută memoria, Adrian Rogoz[80] are o nevastă[81] pe care a lovit-o odată un camion și în cădere și-a fracturat ceva la craniu – altfel simpatică, nici nu merită Rogoz-papură ăsta așa o femeie care-l ocrotește și-l ține de rău. Iară eu? Eu, epigonul, îți spun, fac chestii de-astea. De pildă, mă duc la centrală și stau acolo o oră-două, ascult cum se plânge mereu fata aia că băieții din ziua de azi nu sunt serioși, că nu se poate îndrăgosti de niciunul, dar că tare ar vrea să se îndrăgostească și că nu știe ce să facă: are 21 de ani și viața trece…

A! ți-am spus ce enervare m-a cuprins terminând *Adolescentul.* Eu am citit Dostoievski la 20 de ani și n-am rămas cu impresia unui slavofilism atât de îndârjit și vindicativ. Ah, Dumnezeule, expansiunea națională e oribilă chiar și la un geniu, darămite la modești scriitori unguri sau sârbi, ca să nu mai vorbim de și mai modești polonezi și cehoslovaci. Bineînțeles că nu sunt în dispoziția de a admira posturile frenetice și nesfârșitele teorii pe care le *faze. Adolescentul;* nici pe *monsieur* Versilov, care consideră cu îngâmfare pe Herțen, în timp ce el, Versilov, ar fi reprezentantul așa-numitei *la pensée russe*. Firește că mi-e foarte ușor să strâmb din nas, după 80 de ani de la apariția romanului; când *la pensée russe* cea adevărată, tocmai aceea pe care a determinat-o cu atâta violență scriitorul, a făcut ceea ce vedem astăzi cu toții. Concluzie: ideile sociale rod operele de artă pe dinăuntru când istoria infirmă aceste idei, iar, când le confirmă, nu mai au niciun haz.

Dar iată-mă târât în ceva care frige, să las asta! Două lucruri teribile în acest roman, se vede cât colo inspirația ca un fulger brăzdând cerul: «ideea» *Adolescentului* de a deveni Rotchild și visul lui Versilov apropo de *Acis și Galateea*, tabloul lui Claude Lorrain.

Vezi, el însuși, Dostoievski visa – a visat – un astfel de tablou teribil al unei umanități fricoase. Cât despre previziunile lui despre noi, cei de azi, care suntem «orfelini» și «singuri», când ne vom iubi și ne vom strânge unul în altul, ha, ha, ha, gândește-te ce mult ne iubim noi, Aurora Cornu pe Zaharia Stancu, Preda pe Paul Georgescu, cum ne strângem noi toți unul într-altul, ha, ha, ha! Nici cel mai catastrofal și profetic geniu nu poate

epuiza de surprize natura umană mai mult decât câțiva ani în preajma epocii sale; alți bani, altă distracție, niciun vis nu se realizează, nicio profeție nu se îndeplinește exact. În ceea ce mă privește, eu profetizez, totuși, că mai trainică decât orice rămâne capacitatea omului de a visa necontenit și de a crea, iar cât privește restul, nimic în afară de artă nu rezistă surprizelor cu care năvălește generalitatea în istorie. Ah, trebuie căutat secretul artei trainice, celei mai trainice arte care se poate crea, trebuie căutat, trebuie negreșit căutat…

Dar iată că, scriindu-ți, n-am mai plecat din oraș și abia mâine… Ce nostimă e ideea aceea că noi suntem «orfelini» și «singuri» (adică nu mai avem pe Dumnezeu!), că ne strângem unii în alții… M-ași amoreza din nou de Dostoievski, numai pentru pasajul acesta, dacă n-ar fi atât de violent antieuropean. Nu m-am ținut de cuvânt și tot am scris ceea ce nu vroiam. Ca să mă pedepsesc, nu voi încheia scrisoarea și voi continua, cum am spus de la început, cu idei și sentimente toată clipa.

Așadar, să continuăm. Au fost aici niște nemțoaice studente, care acolo la Leipzig învață limba română și deci o rup nițel și pe românește. Nae – vreasăzică Tertulian – că hai să facem cunoștință cu ele. Am făcut și ne-am plimbat câteva ceasuri pe alei, eu plictisindu-mă copios, căci Nae o mai rupea și pe nemțește și el întreținea deci toată conversația. Notă: erau, toate, urâte […]

Ți-am spus la telefon că am fost la stână, așa că nu-ți mai relatez amănunte. Unul singur: natura, ca un templu cu stâlpi vii, vreasăzică pădurea pe care o străbătea, îmi dădea teribile amețeli (plăcute de astă dată) și mă cutremuram de emoție, tremuram literalmente și mă simțeam primit de copaci cu priviri familiare. Tot timpul m-am gândit la poetul *Corespondențelor.* Sus la stână e o fântână și lângă fântână un jgheab de brad. Era plin cu apă și apa era curată, m-am descălțat și am intrat în ea și ridicam picioarele; mii de mărgăritare se rostogoleau și se topeau în cadrul alb și curat al lemnului de brad. Vreasăzică remarcă fraza:

Sus la stână,
E o fântână,
Și lângă fântână
Un jgheab de brad.

Să-ți mai bați joc de mine că sunt chiar așa o cizmă în poezie!

La întoarcere, mademoiselle Adriana, vreasăzică fata Tamarei Gane, mi-a cântat tot timpul din Yves Montând, pe toate le știa, mai ales pe acelea cu

nuanță de amintire și melancolie. Mi-a făcut destul rău, căci le cânta cu mult partipris și mi-am amintit cum mi-ai – pardon, căci nu *mi-ai*, ci *ai* – cântat tu la mare când ne-am cunoscut, dar nu puteam să fac nimic, fiindcă îmi și plăcea în același timp, nu puteam să-i zic să tacă, așa ca tipii aceia care, vezi dragă doamne, nu pot să suporte cutare cântec. Încât chiar am pus-o să repete unul care era sfâșietor de frumos și de banal, cu frunzele galbene care însoțesc amintirea și nu mai știu cum zicea, îl cânta cu mult sentiment. Fii sigură că tabloul era demn de mine, eu nu fac niciodată lucruri nereușite, o luam înainte și madame Gane rămânea în urmă cu Longfellow ăla, că nu putea să coboare prea repede, iar eu mă așezam pe un copac doborât, fata cânta și amintirea mea zbura vioaie și jucăușă și parcă auzeam foșnetul valurilor și parcă vedeam – îți aduci aminte? – podul de aur peste mare în dimineața aceea în care m-am îndrăgostit. Cu o putere misterioasă, developam negativele și mă uitam la fotografii uimit și distrat, mă uitam și nu credeam, parcă aș fi trăit totul în altă viață. Unde e Aurora? Cine e Aurora? Ah, dar iar scriu ceea ce nu vreau și, ca să mă pedepsesc, voi continua cu idei și sentimente de toată clipa și te rog să fii sigură că-mi voi ține cuvântul. Ce spuneam? încetul cu încetul îmi recapăt forțele. Într-o zi, mi-am privit mâna și mi-a plăcut de ea. Mi-am adus aminte de mâinile tale ciudate, am clătinat din cap, și mi-am văzut de treabă.

Astfel dar, sâmbătă seara l-am văzut la televizor dirijând pe Sir John Barbiroli și am fost impresionat, mi-a plăcut în mod deosebit în astă seară – căci între timp am întrerupt scrisoarea și am fost la masă – l-am văzut pe Mândru Katz[82] și trebuie să menționez că nu mi-a displăcut de loc, ba dimpotrivă.

Joc șah, mă plimb, mă gândesc, scriu, citesc, mă uit pe geam, mă duc la masă, mă întorc, dorm, visez, casc, îmi iau pulsul, râd, mă întristez, discut cu Nae, nu fac nimic, mă întind, reflectez, mi-e dor, telefonez, comunic, ascult, mă duc prin oraș, mă copleșesc amintirile, mă uit pe cer, tresar, urmăresc norii, ah, urmăresc norii, mă scol dimineața, cad pe gânduri, mângâi pisica… Pisica?

«Și ne vom lua o pisică!» Cine a avut exclamația asta? Mă apucă râsul, știi cine a exclamat așa, veneam de pe Ana Davila… Ehe, mă opresc la timp, căci iar era să încep să scriu ce nu vreau.

Și acum, ajungând la sfârșit, vă foarte mulțumesc pentru vizită căci te-am privit tot timpul aici la mine, ascultându-mi micile evenimente – îți zic la

revedere și, dacă ți-a displăcut ceva, nu lua în seamă și nu mă pedepsi, ci pentru că e bine să pedepsești numai pe vinovați.

În adins nu te întreb ce faci și nu te comentez, nu mă interesez, e avantajul celui ce scrie, m-am ocupat numai de mine. He, iar dacă îți place așa, e și mai bine, ne plimbăm într-un univers încărcat cu sensuri și certitudini. Iar dacă nu-ți place, nu mai e așa bine, dar se poate corecta.

Acum e noapte și s-a făcut târziu, e ora 12, nu te mai văd, te-ai culcat, ai dispărut în universul tău. Noapte bună! Mi-e dor de măgari. Când m-am îndrăgostit de tine, un măgar acompania simfonia concertantă a iubirii mele în fiecare noapte. Sufletul se înalță sus, sus, inima bătea și… și… deodată se auzea hi-ha-ha-ul măgarului!

Acum, dimpotrivă, se aude doar revărsarea apelor cristaline care curg, curg – și acompaniază simfonia concertantă a însănătoșirii și regenerării mele. Mâine te voi vedea? îți sărut ochii.

Marin”

CARNET DE ATELIER AL ROMANULUI *RISIPITORII*

21 sept[embrie] ’58 – Sinaia[83]

Un fost aviator povestea acum câteva zile cum procedau nemții în luptele aeriene în 1944. Luau tineri de 20 de ani care abia ieșiseră din școală și îi trimiteau în luptă. Tânărul hitlerist, dacă scăpa cu viață – e vorba de cel care se distingea în această primă luptă – era recompensat imediat, bani mulți, „Crucea de fier”, avansare în grad – toate acestea îndată ce ieșea din carlingă. La douăzeci de ani un tânăr are puțină rațiune. Cu acest procedeu nemții dispuneau și de această puțină rațiune și a doua zi „eroul” urca din nou în avion și săvârșea acte neliniștitoare care îi făceau pe aviatorii noștri să parieze câte „Cruci de fier” mai are de trăit. De obicei, nu mai mult de trei, după care urmau onorurile, îngroparea, discursul comandantului și, undeva între prieteni, câștigarea sau pierderea pariului la aviatorii români. Pariul se făcea pentru o zi, dacă neamțul avea să mai ia sau să nu încă o Cruce de fier.

Mă gândesc: să admir sau să detest această incapacitate a românului de a-și pierde capul? Iar, mai departe, să admir sau să detest incapacitatea lui de a face tragedie măreață? Pe de altă parte, mă întreb dacă am dreptate să pun problema în felul acesta și dacă nu cumva scap din vedere condițiile concrete și psihologia generală din acea perioadă. Nemții pierdeau războiul. Românii asistau făcând pariuri cum apunea „măreția” germană și aveau motive să nu se impresioneze de fleacuri cum erau acelea referitor la sacrificarea organizată a tinerilor de către nemți. Când căruța se duce de râpă, asemenea manifestări trebuiesc tratate cu pariuri. Am impresia că trebuie să admir această înțelepciune și să izbucnesc în hohote de râs imaginându-mi dialogul:

— Vasile, ce crezi, mai ia o Cruce de fier?

— Mai ia o cruce, dar de lemn.

— Mă, mai ia!
— Pariez că nu.
— Pe cât?

Ceva asemănător, dar de-o evidență de astă dată impresionantă, mi-a povestit Mihale de pe frontul de la Buda-Pesta. Unitatea română apăra flancurile unei mari unități rusești care ataca cu centrul. Atacul, văzut dintr-o parte, era teribil ca măreție. Rușii se ridicau în valuri succesive într-un neîntrerupt „uraaa”, că ți se făcea părul măciucă. Inamicul, el însuși fascinat de spectacol, uita să mai tragă și în unele locuri o lua chiar la fugă, însă cadrele nemțești, călite în luptă, după primele clipe de buimăceală, ordonau rezistența și tragerea începea. Nimic însă nu-i mai oprea pe ruși, care cucereau poziția, dar, Dumnezeule, cu ce pierderi. Asemenea luptă nu puteau și nu voiau niciodată să dea românii. Târându-se încet pe burtă, în tăcere, pâș-pâș, cu câteva plutoane în loc de regimente, ai noștri se infiltrau pe mai multe direcții de atac și, când apăreau, inamicul era cuprins nu de-o zăpăceală psihică, ci de una strategică. Poziția era cucerită cu minimum de pierderi. Așa se explică de ce rușii au încredințat alor noștri urmărirea nemților în Cehoslovacia, în Tatra, unde atacurile în stil „balșoi” ar fi fost de-a dreptul catastrofale. Povestirile de război ale lui Mihale[84] arată această trăsătură admirabilă de caracter a românului: înțelepciunea însoțită, la nevoie, de eroism. În sfârșit, îmi dau seama că fac comentariu naiv pe istoria națională care, de la Mircea cel Bătrân și Ștefan cel Mare până la… ei? Până unde? Aici m-am înfundat.

1 octombrie [1958].

Tertulian povestește revelator despre boala și moartea lui Camil Petrescu.[85]

Se afla internat și tocmai primea vizita d-rului Lupu. Dar, mai întâi cum a apărut boala. Cu cinci-șase ani înainte, Camil Petrescu a căzut pe stradă în fața Bisericii Albe și medicii l-au sfătuit să se odihnească. În loc să se odihnească, scriitorul nostru a început să lucreze la Bălcescu (*Un om între oameni*[86]) și astfel se face că într-o bună zi survine infarctul. Internat deci în spital (sau în sanatoriu), Camil Petrescu este consultat de medici și se stabilește diagnosticul. Numai că asta era valabil pentru ei, pentru medici, și bineînțeles că pentru Camil nu. Drept care scriitorul nostru face rost de o mulțime de tratate medicale și se pune pe studiat: semne de întrebare, sublinieri cu creionul roș-albastru, acolade. Se înțelege de la sine că în tot acest timp bolnavul refuză orice medicație și nu se supune nici unei

discipline spitalicești. Primele consecințe nu întârzie să apară: boala se agravează, iar medicii refuză la rândul lor să-și ia răspunderea tratamentului și îl părăsesc. Asta însă, departe de a-l cuminți pe bolnav, dimpotrivă, îl face să persiste în convingerea pe care și-o formase, și anume că de fapt nu prea se știe ce boală are. Singur dr. Lupu a înțeles că viața unei personalități importante a literaturii române, cum era aceea a lui C[amil] P[etrescu], merita să facă pe un medic să treacă cu vederea atitudinea acestuia și să persiste în a-l asista, împotriva chiar a voinței bolnavului. Tertulian s-a întâmplat ca tocmai atunci să fie în vizită la C[amil] P[etrescu], când dr. Lupu venise cu intenția fermă de a-l convinge pe bolnav să urmeze tratamentul.

— Dumneata, zice, n-ai voie să umbli, dumneata trebuie să stai culcat.

— Să stau culcat? se miră C[amil] P[etrescu]. Pentru ce? Dumneata îmi recomanzi mie să fac un lucru care corespunde unei ipoteze a dumitale.

— Ce ipoteză!? exclamă doctorul iritat și nedumerit. Dumneata ai avut un infarct, orice student de anul trei poate să diagnosticheze un infarct, nu e vorba aici de nicio ipoteză!

— Ba da, am să-ți dovedesc că e o simplă ipoteză, dumneata îmi spui mie să stau culcat întrucât asta, la boala mea, îmi face bine. Ori eu, îndată ce mă întind în pat simt că mi se face rău, că totul îmi cere imperios să mă ridic și să fac mișcare și că, dimpotrivă, nu repausul, ci mișcarea îmi face bine.

Doctorul abia își stăpânea iritarea.

— Ce mă interesează pe mine ce simți dumneata cu celelalte organe, când mie îmi trebuie ca un singur organ, care e bolnav, să stea într-un repaus absolut? Dumneata nu înțelegi, continuă doctorul cu toată răbdarea de care era în stare, dumneata nu înțelegi că… domnule, dumneata – văd că ai acolo sub perină o mulțime de tratate – dumneata știi ce e o inimă ca organ, ai aflat măcar atâta lucru? Dumneata, când faci mișcare, inima dumitale trebuie să suporte această mișcare, să facă față legilor mișcării și ale gravitației, ori, când pe inima dumitale s-a produs o rănire, o spargere a unui vas, dumneata îți dai seama că numai repausul… Dar ce discut aici cu dumneata! în fața mea, acum, vi se va face injecția cu medicamentul prescris… Da, și n-aveți voie să citiți. Ați citit acele tratate și n-ați înțeles absolut nimic, sunteți un caz tipic de… Soră! ordonă doctorul, faceți injecția.

— Nu voi face injecția, protestează bolnavul. E formidabil! Mi se aplică un tratament abstract când eu sunt un bolnav concret care simt că

tratamentul e greșit, îmi face rău.

— Ce vă face rău?! întreabă doctorul încet, cu un dispreț abia stăpânit.

— Injecția. Injecția îmi dă temperatură! exclamă bolnavul. Injecția e destinată să-mi facă bine și când colo îmi dă temperatură.

— Nu mă interesează temperatura dumitale! spune doctorul cu un glas fără ocol, în timp ce sora se apropie cu seringa. Acum trebuie să faceți injecția și să stați culcat. Dumneavoastră aveți o boală pe care un student din anul trei o diagnostichează și o tratează ca și mine, care sunt medic cu experiență. Dumneavoastră o să vă faceți bine și puteți pe urmă să umblați cât vreți, dacă respectați tratamentul.

În acest timp, Camil Petrescu primea injecția și asculta cu nerăbdare. Și mereu același lucru, că nu se știe dacă e vorba de infarct, că e posibil să fie și infarct, dar că tratamentul de infarct o fi el bun așa în general, dar în cazul de față e dăunător, că ameliorează ceva, dar turbură și agravează altceva, o știe, o simte etc. etc. O totală neîncredere care ar fi dezarmat pe orice medic.

După plecarea drului Lupu, Camil Petrescu se ridică din pat și începe să se plimbe.

— Habar n-au de nimic, nimic nu știu, e o absurditate, eu îi spun că fac temperatură, da, uite, poftim! exclamă el, arătând termometrul. Am spus eu! Am spus!

Astfel s-a purtat tot timpul și nu înceta o clipă să se îndoiască de capacitatea medicului și să se încreadă total în capacitatea sa. Rezultatul, firește, a fost că șederea în spital nu i-a folosit la nimic și singur a cerut să i se dea drumul. A venit acasă și a început să umble, se ducea chiar la adunări (la „Contemporanul” povestește G. Călinescu).

Curând a survenit, după cât se pare, un al doilea infarct, fatal. Era acasă și au fost chemați medicii. Bolnavul a refuzat cu aceeași îndârjire orice ajutor și, la insistențele soției și ale celor de față, se spune că ar fi strigat să fie lăsat să moară liniștit, cu sensul că orice intervenție medicală n-ar face decât să-i sporească chinurile. Tertulian spune că l-a impresionat adânc scena cu doctorul, căci se simțea cum omul și-o face singur, cu perfectă și totală imposibilitate de a percepe primejdia. Încrederea fără limite în propria-i rațiune și neîncrederea în rațiunea altora, mod de a fi care l-a caracterizat cât timp a trăit, a fost un mod autentic, căci i-a scurtat viața cu cel puțin cincisprezece ani. Era un om viguros, bine clădit și la 60 de ani arăta cum arată alții la 45.

14 octombrie [1958].

Îmi fac planul unui roman pe care îl coc de multă vreme. Titlul provizoriu este *Risipitorii*[87] și vrea să zică cei ce fac risipă cu sentimente și idei și cei ce risipesc sentimentele și ideile altora; mai pe scurt, va fi vorba de tot soiul de risipitori, pornind de la ideea că românii sunt niște oameni foarte înzestrați, dar care risipesc darurile cu care i-a înzestrat natura, atât pe ei, cât și pământul pe care îl locuiesc și care e o grădină.

Dr. Brătescu[88]. „Nu voi ajunge niciodată un mare savant, mi-am greșit drumul. Ceva mare trebuie negreșit să ajung, dar nu prin medicină, nu voi putea niciodată să concurez cu doctorul Sârbu sau cu doctorul Sălcianu[89].”

Tudor și Filomița[90]. Un cuplu valenodal[91], dar mai umoristic.

Motto. România e o grădină și românii niște risipitori.

Notă. Marea dificultate în construirea unui roman este să-ți găsești eroul potrivit și acțiunea potrivită care să-ți soarbă toată puterea de gândire și toată afectivitatea. Altfel dai pe de lături, muncești ca pentru aur și scoți doar argint sau poate chiar mai rău. Exemplul cel mai fericit mi se pare că este Hamlet, unde construcția și eroii reprezintă pătratul ideal în creație, adică unitatea dintre idei (1), sentimente (2), formă (3) și viziune dramatică (4) – luate fiecare în parte, detașate, nu mai au aceeași valoare, pălesc, „a fi sau a nu fi” poate să sune la fel de ridicol ca și sărmana gândire a lui Vlahuță „nu de moarte mă cutremur, ci de veșnicia ei”.

Partea întâia

Introducere. Biografii. Apare istoria căsătoriei Constanței, istoria soțului ei, doctorul Brătescu (reține din tinerețea lui actul de voință prin care a distrus amorul cutărei fete de la spital aflând că fata se compromisese la verificări), apoi istoria lui Valeriu (Vale) și a vărului său Gaby, în care apare Anda, precum și istoria lui Tudor[92] și a Filomiței, precum și relațiile de familie – nemulțumirea surdă a tatălui contra cuplului Tudor-Filomița.

Partea a doua

Drama Constanței, părăsită de soțul ei, doctorul Brătescu, începe. Paralel, vărul ei, Gaby, o cunoaște și se îndrăgostește de Mimy. Dr. Brătescu își „aranjează” afacerile, divorț și îl roagă pe doctorul Sârbu s-o trateze pe Constanța, știind sigur că doctorul se va îndrăgosti de ea. Între timp, el se căsătorește cu una din fetele Anei Pauker și este numit consilier de ambasadă la Moscova. *Visuri mari, întrucât se șoptește că soția sa e fata nelegitimă a lui Maurice Thorez*[93].[94] În acest timp, Vale află de la Anda ce

s-a întâmplat în primăvară între ea și Gaby. Vale înregistrează: „Săraca, și-a jucat piesa și acum și-a pierdut capul.” Vale, firește, își apără cu fermitate marile bucurii intelectuale pe care le trăiește studiind. Scurt popas Filomița și colectivizarea, tatăl se duce la C.C. să-l reclame pe fiul său Tudor, președinte al unui sfat raional [din regiunea] Buc[urești].

Partea a treia[95]

Drama Constanței continuă, luând o formă zguduitoare (întâlnire cu mama ei), vizitele tot mai dese ale doctorului Sârbu o ajută să iasă din boală. Doctorul, într-adevăr, se îndrăgostește de ea. Paralel începe istoria dezagregării afective a lui Gaby (vezi scenariul), intriga de la uzină cu Vale și plecarea acestuia la Hunedoara. Anda vine după el fără veste. Și, în timp ce un amor se descompune, Gaby-Mimy, altul înmugurește, Vale-Anda, și, în timp ce Constanța, eroina, se ridică, doctorul Brătescu se prăbușește – (1952, devierea de dreapta când a căzut Ana Pauker)[96]. Finalul romanului poate fi încheiat de Mimy prin scena despărțirii – cu filosofia risipei – (Tudor e omorât de țărani)[97].

Notă. Trebuie folosit *contratimpul*, în sensul în care în muzică e folosit *contrapunctul*, altfel toate aceste instrumente ale gândirii și simțirii mele, atât de diferite între ele, aceste personagii nu vor scoate o melodie de ansamblu inteligibilă.

Notă. O mare economie în folosirea adjectivelor și adverbelor – atenție la tonalitate și la stil[98]: cu cât un scriitor cunoaște mai bine universul pe care îl descrie, cu atât are un ton și un stil mai firesc, mai familiar și, dimpotrivă, cu cât îl cunoaște mai puțin, cu atât e mai „literar”. Să nu ignor că, oricât ar fi de bun un stil literar, el nu poate ascunde decât pentru cititorul mediocru carența cunoașterii în adâncime. În cazul meu nu trebuie, printr-un stil literar, să-mi creez singur dificultăți: vezi *Moromeții, imită*[99] *de-acolo tonul familiar, expunerea simplă*.[100]

Material de folosit: *Ana Roșculeț*, cap[itolele] I și VII.[101]

Doctorul Brătescu: „Pentru a cuceri (a învinge) lumea, e suficient să te învingi pe tine însuți.”[102] (Dostoievski)

Expansiunea eului[103]: Dorința noastră de a ne „realiza” nu este în fond altceva (pentru că nu duce altundeva) decât identificarea cu cosmosul. Dorim ca tot ce este „eu” să fie prezent în toate, în nevastă, iubită, în prieteni, în cei apropiați și, bineînțeles, să jucăm un rol hotărâtor în viața a cât mai mulți oameni pe o perioadă cât mai mare de timp, atât cât trăim, cât

și după moartea noastră; dacă se poate, chiar ca faptele noastre să dăinuiască în eternitate.

18 oct[ombrie] [1958].

Dimineața Vale își începuse ziua ca de obicei, dar la uzină auzise de întâmplarea cu Filomița.

Trebuie exprimată ideea că generațiile noi nu au timp să preia restanțele nerezolvate ale generațiilor vechi. Că lumina care ar țâșni în chestiunea bătrânului Mihoc[104] nu i-ar folosi cu nimic lui Vale, ea trebuie să țâșnească pentru cei aflați în conflict, pentru Mihoc, Anghel și compania, aducând fericire sau nefericire pentru parteneri – asta nu mai interesează. Cât despre generațiile noi, ei au alte probleme, deși aceleași. Nimic nu e mai revelator decât vitalitatea cu care urcă generațiile noi în istorie, dar, de asemenea, nimic nu e mai sublim decât surâsul cu care privesc generațiile vechi această vitalitate.

Pentru final, teoria generației unite bazată pe:

I Grupul – Vale, dr. Sârbu, Constanța, Mimy, Anda;

II Grupul – Anghel, Filomița, Gaby, dr. Brătescu.[105]

Se sugerează sentimentul că solidaritatea umană este un fapt care se bazează pe creație: dr. Sârbu are conștiința că face un lucru util ca medic, în timp ce dr. Brătescu nu mai face nimic util, fiind căzut din pricina instabilității politice, Constanța de asemeni, pe câtă vreme Gaby etc.

„Trăiască tovarășul Stalin și tovarășul Chivu Stoica.” Bătrânul se duce și află povestea Filomiței.

22 oct[ombrie] [1958].

În unele momente cazangiul Mihoc credea că lumea întreagă trăiește într-o profundă eroare, începând cu cei din preajma sa și sfârșind cu guvernul din perioada ’33.

Acțiunea se petrece în 1954.

Mihoc bătrânul are un complex de inferioritate] în chestiunea conducerii. Neîncredere în forțele clasei sale. 1890-1893

Petrică Sterian – 1893-1953 = 60 ani

Vale Sterian -1930-1953 = 23 ani

Constanța -1926-1953 = 27 ani

Anghel -1922-1953 = 31 ani

Mama -1895-1953 = 58 ani

Dr. Brătescu -1922-1953 = 31 ani

Gaby Gherghi -1930-1953 = 23 ani

Dr. Sârbu -1922-1953 = 31 ani

Câteva formule ale bunicului:

— *Omul să fie om, dacă nu, îl dau dracu' de om.*

— *Munciți dacă vreți s-aveți.*

— *Dacă aveai să faci ceva, fă!*[106]

Ajuns la a lui poartă
Văzu vreo câțiva vecini
Care lui i-au spus
Că mama lui e moartă
Atunci el a căzut cu fața la pământ
Plângând își smulgea părul
Vai, ce-am făcut
Pe mama am omorât
Lăsând să-mi ducă dorul
Clopotele să nu tragă
Din pahare să-mi sunați
Lumânări să nu-mi aprindeți
Numai țigări să fumați
Și cu berea cea spumoasă
Pe față să mă udați.[107]

25[108] octombrie [1958].

Vale:

— Constanța, aș vrea să-ți spun ceva foarte important pentru tine, dar nu știu dacă ai să mă înțelegi. Fă o sforțare și încearcă să mă urmărești cu toată puterea gândirii tale.

— Dacă n-am să înțeleg, ai să repeți ceea ce vrei să-mi spui, folosind tu însuți toată puterea gândirii tale.

— Ai dreptate, ascultă-mă. Când ne bucurăm foarte tare de ceva, amintește-ți, ce facem noi în clipele acelea? Mai precis, încercăm noi, oare, să scăpăm de bucurie, să luptăm împotriva ei, s-o alungăm?

— Nu, dragă Vale, asta cred că nu se poate întâmpla nimănui.

— Spune-mi, dacă cineva ar încerca totuși, ce s-ar întâmpla cu bucuria? Crezi că ar dispărea?

— Cred că da.

— Asta înseamnă că bucuria e un soi de uitare de sine. Că, îndată ce încercăm să luăm cunoștință de noi când ne bucurăm, bucuria a și dispărut. Așadar, uitarea de sine, în anumite condiții, înseamnă bucurie. Dar asta mai

înseamnă că durerea, care e contrară bucuriei, e un soi de conștiință de sine, o obsesie de sine. Spune-mi acum, de ce, când un om care suferă încearcă să lupte cu durerea, de ce nu reușește în mod spontan așa cum reușește cu bucuria? Căci am stabilit că, dacă încercăm…

— Am înțeles ce vrei să spui, și anume că încercarea de a scăpa de durere e o întărire și mai mare a conștiinței de sine și că prin asta nu facem decât să sporim și mai mult durerea.

— Cum de ai înțeles, mai aveam mult până acolo.

— Totuși n-am înțeles care e lucrul acela important pentru mine.

— Este exact ceea ce ai spus. Lupta cu durerea e o întărire și mai mare a conștiinței de sine și deci o întărire, o consolidare și mai mare a durerii. Încetează să mai lupți cu durerea ta, privește-o în față fără gândul de a o alunga, părăsește-te acestei dureri, și ai să vezi ce se întâmplă. N-am să-ți spun ce se întâmplă, ai să vezi singură.[109]

Capitolul cu miracolul __„__[110]

Cap[itolul] cu motivele __„__[111]

Cap[itolul] cu tinerețea și căsăt[oria] Sterian __„__[112]

Cap[itolul] cu grevele ’33 __„__[113]

Cap[itolul] cu 23 august __„__[114]

Cap[itolul] cu ambianța și definirea eroului __„__

23 noiembrie ’58.

Dinu Bondi[115] mi-a povestit un proces al lui, un caz de omucidere în următoarele condițiuni. Era în 1944, la 2 aprilie. Un casier de bancă sau de nu știu ce instituție joacă la cărți și pierde o sumă enormă care nu era a sa, ci a instituției (sau a băncii). Rătăcește prin oraș câteva zile. La 4 aprilie are loc primul bombardament american asupra Bucureștiului. Omul nostru – după ce bombardamentul încetează – se duce acasă, unde găsește o grămadă de moloz. Caută în moloz, își scoate copiii morți și nevasta și de lângă nevastă un tip, culcat lângă ea. Turmentat de această nouă lovitură, eroul nostru se duce la gară, de care nu era departe, și începe să bea (în restaurantul gării). Din când în când se auzeau trenurile șuierând înainte de plecare. De fiecare dată când le auzea, omul nostru făcea un semn către chelner și întreba cu glas îngrijorat, așa cum fac toți oamenii beți care sunt obsedați de ceva:

— Ce s-aude cu trenul meu, când pleacă?

La care chelnerul îl liniștea, spunându-i că să stea liniștit, mai are mult până o să plece trenul. Comedia se repetă multă vreme, până ce un grup de cheflii de la masa învecinată îl observă și, la un moment dat, când omul nostru tresare auzind șuieratul unui tren și face un semn către chelner să vie să-i spună când pleacă trenul lui, unul dintre cheflii, cel mai vesel și mai spiritual, în hazul tuturor celorlalți, răspunde:

— Ehe, trenul dumitale a plecat de mult. Degeaba mai stai, a plecat trenul dumitale.

Auzind această veste, omul nostru se uită câteva clipe la cel care vorbise și la cei care râdeau, scoate pistolul din buzunar și îi împușcă pe toți la rând, ochindu-i cu mult calm și multă precizie.

La proces, Dinu Bondi n-a putut să obțină pentru el nicio circumstanță atenuantă și a fost condamnat pe viață. După mine, e un caz de furie demențială – și mai cunosc unul. Pe șoseaua V[asile] Roaită – Constanța, un grup de prieteni așteptau autobuzul. Erau niște tipi cam deocheați, mahalagii, pungași, barbugii, ceva de acest gen. La un moment dat, șeful lor se duce alături la un debit să-și cumpere țigări – tipii ăștia au întotdeauna un șef – numai că între timp autobuzul vine și ceilalți, într-o clipită, se hotărăsc să-i facă mahărului o „figură”: se urcă fără să-l mai aștepte. Mahărul îi vede cum urcă, strigă la ei să aștepte, aceștia însă se fac că n-aud și mașina pleacă. Individului rămas singur nu-i rămâne decât să aștepte autobuzul următor, da, dar cum să-i facă ei lui o astfel de figură! Se urcă în autobuzul următor și, cât pătrunde înăuntru, scoate cuțitul și îl „spală” în vreo cinci inși.

„Figura” care i se făcuse îl înfuriase atât de demențial, că la proces tot mai era furios și se justifica în același fel: „că de ce s-au urcat ăia în mașină?”[116]

Geo Bogza povestește un alt caz, tot demențial, dar de alt gen. Era unul care își omorâse prietenii cu un sifon, într-o brutărie, caz straniu care l-a făcut pe Bogza să se ducă la Galați și să obțină „permisiunea” de a-i lua individului un „interview”.

— Mă, zice Bogza, eu nu sunt nici judecător, nici procuror, nici polițist, vreau și eu să știu: de ce i-ai omorât?

Individul se uită la Bogza, își dă seama că era vorba de o curiozitate reală, se gândește o clipă, apoi deodată fața lui ia o expresie de dispreț nemărginit și rostește:

— Dă-i în pizda mă-sii, că erau beți!

Acest caz eu mi l-am reprezentat astfel. Șapte inși se adună la un brutar și fac chef, se îmbată toți și cad pe sub masă. Rămâne unul însă care, când îi vede așa pe toți, întinși pe jos și lipsiți de măreție, pune mâna pe sifon și, cuprins de un dispreț demențial, îi omoară pe toți, cu scârbă, ca pe șobolani.[117]

26 oct[ombrie] [1958].

Îmbătrânesc, nu mai e nicio îndoială. Mă uit afară (sunt la Sinaia) sunt orele nouă dimineața și gândesc: „Ce vreme minunată” (și e, într-adevăr, o vreme minunată). Altă dată nu observam vremea, ci o țâșnire în sufletul meu, un imbold cu neputință de descris care mă făcea să exclam: „Oh, ce minunat sunt eu, ce grozav!”

Bătrânul Sterian face trei generalizări:

— Să nu faci prea multe prostii în viață (se gândea cum și-a cunoscut el soția, prin „prostii” înțelegând să nu umbli prin femei).

— Soții trebuie să se sprijine unul pe altul și nu să se lupte între ei (se gândea la cap[itolul] IV).

— Omul trebuie să fie om.[118]

— Să nu mai ții la viață când ea nu mai face doi bani (moartea fiului, în ’33).

Notă pentru continuare cap[itolul] V – Greva din ’33 – Moartea fiului mai mare, închisoare preventivă pentru cel de-al doilea.

Mai înainte de asta, războiul 1916, tatăl și fiul cel mare.[119]

Bătrânul aducea toată mentalitatea sa de social-democrat, lăsând-o moștenire fiilor.

19 dec[embrie] [1958].

Vizita lui Vale la doctorul Sârbu. Vale l-a cunoscut în casă la soră-sa. De la el Vale poate să afle:

— Că soră-sa se desparte de bărbatu-său.

— Biografia dr. Brătescu (episodul cu verificările).[120]

— Vă place literatura?

— Nu, spuse doctorul.

— Al cui o fi ovăzul ăsta?

Dr. Sârbu era chel, simpatic.[121]

*

Dostoievski este scriitorul stărilor psihice intense, dar cazurile lui sunt eronat prezentate…

Boala e boală, și ca atare n-are nicio măreție… Bolile psihice în special dezvăluiesc o mare cantitate de mizerie omenească care n-are în ea nimic interesant… Eroii lui Dostoievski sunt, de fapt, fie bolnavi, fie candidați la boli psihice și descripțiile acestea premonitorii ale bolilor sunt de o mare acuitate. Oamenii trăiesc foarte intens și dezamăgirea mea ca cititor este să aflu, în cele din urmă, că această intensitate nu e normală la oameni. Eu sunt de altă părere. Cred că se poate trăi la fel de intens fără să fim neapărat candidați la idioție, sinucidere sau crimă, *cum sunt acești Mîșkini, Svidrigailovi sau Raskolnikovi*. Bineînțeles, ceea ce spun eu acum constituie o obiecție la un univers, dar să nu uităm că ***un univers*** nu înseamnă ***universul***[122]**.**[123]

*

Nur Du bist darau sehuldig, Dü hattest Können zuhause bluben und nur em wenig helfen.[124]

Doar tu ești de vină, ai fi putut să rămâi acasă și să-mi ajuți puțin.[125]

27.12.'58.

„Mit Eitzes (?) bin ich versorgt."[126]

Cu sfaturi sunt prevăzut.

2-1-'59.

I s-a făcut burta carabă.[127]

Povestea cu pictorii și țăranii.[128]

Idem cu nevasta căreia îi fluieră un șarpe prin călcâi.

19 ian[uarie] '59

În legătură cu desființarea unor cabinete medicale, circulă următoarea suită de reacții despre medicii „furioși", repartizați la serviciile spitalicești de consultații.

O mamă se prezintă cu un copil:

— Domnule doctor, copilul meu a înghițit o peniță…

— Nu-i nimic, să scrie cu creionul. Altul!

— Domnule doctor, nu pot să urinez… se plânge următorul.

— Câți ani ai dumneata?

— 65 de ani.

— Ai urinat destul! Altul!

Se apropie o femeie însărcinată.

— Domnule doctor, am o sarcină anormală, nu vine bine…

— Cum te cheamă pe dumneata, o întrebă doctorul privind-o atent.

— Rozemberg.[129]

— O să se descurce el… Următorul!

Se apropie un om care se plânge că nu are scaunul normal.

— Domnule doctor, tot ce mănânc, aia iese. Mănânc macaroane, macaroane ies… Mănânc fasole, fasole fac… Mănânc varză, varză…

— Și ce vrei dumneata?

— Să am și eu… normal…

— Da? zice doctorul. Mănâncă căcat.[130]

*

Nu e o femeie de rasă, are capul mare. Trăsăturile regulate, frumoase, pierd din cauza ovalului, ovalul nu e bun, obrazul e puțin dreptunghiular. Are bărbia moale, rotundă (nu e energică), o gură senzuală, ochi frumoși, mari, exprimând o trecere de la durere către bucurie, o surpriză neplăcută, supărare cauzată de o veste neașteptată, sprâncenele pensate, un arc puțin nenatural, fruntea înaltă, caracteristică oamenilor inteligenți și sensibili, gâtul prea scurt față de mărimea capului, părul lins, strâns în plete care în regiunea gâtului devin deodată bucle revărsate. Te uiți mai bine, figura exprimă poate un zâmbet uimit.

*

Diagnosticul: credea că ei în mod voit l-au dat deoparte de pe bancă, descoperea că ei nu se purtau cu el cum se purta el cu ei, el n-ar fi făcut ce-au făcut ei, el era atent și sensibil cu oamenii, el nu trăia împins de un egoism inconștient, într-un cuvânt, el nu-și dădea seama că, fără să vrei să faci cuiva rău, îl faci totuși și de-aici concluziile lui catastrofale: neîncrederea, îndoiala, pierderea inocenței. I-am explicat că se afla în posesia soluției: într-adevăr, de ce p. mă-sii să-l dea ei la o parte. Fără să-i urască sau să-i învinuiască că nu țin la el etc. etc., să se apere cu toată puterea pe viitor și să nu se teamă că ei se vor supăra sau ceva de acest gen, dimpotrivă, îl vor respecta mai mult etc.[131]

2 febr[uarie] ’59.

Eu lucrez deschis.

7 febr[uarie] [1959].

— Mai bine îți puneai clopoțeii ăia la – nu la opinci.[132]

— Mureai dacă o scuturai și tu nițel?

— Te durea mâna dacă o scuturai și tu nițel etc. etc.

Am vrut și eu ca de ziua ta să-mi…

*

Dar deja o neîncredere și o luciditate curioasă începură să apară în ochii bolnavei. Această neîncredere și luciditate se accentuară când medicul începu s-o examineze. Stătea întinsă pe pat, cu părul… Era de o frumusețe izbitoare și semăna cu fratele ei în acea iradiație.

— Nu e nimic, n-aveți nimic, dar faptul că mi-ați telefonat cu un glas atât de dramatic…[133]

Constanța 40.

Vale, Gaby 40.[134]

Humă[135] văzu chipurile celorlalți și înțelese că întârziaseră mult împreună.[136]

*

Quand Jean Renaud de la guerre revint
Il en revint triste et chagrin
— „Bonjours, ma mère!”
— „Bonjours, mon fils!
Ta femme est accouchée d’un petit”
— „Allez, ma chère, allez devant,
Faites-moi dresser un beau lit blanc,
Mais faites-le dresser și bas
Que ma femme ne l’entende pas!”
Et quand se fut vers le minuit
Jean Renaud a rendu l’esprit.

*

— „Ah, dites ma mère, ma mie,
Ce que j entends pleurer ici?”
— „Ma fille, ce sont les enfants
Qui se plaignent du mal de dents”
— „Ah, dites, ma mère, ma mie
Ce que fentends clouer ici?”
— „Mafille, cest le charpentier,
Qui raccommode le plancher”
— „Ah, dites ma mère, ma mie
Ce que jentends chanter ici?”
— „Ma fille, cest la procession
Qui fait le tour de la maison”
— „Mais, dites ma mère, ma mie,
Pourquoi donc pleurez-vous ainsi?

— „Hélas! Je ne puis le cacher,
Cest Jean Renaud qui est décédé!”
— „Ma mère, dites au fossoyeux
Qu’il fasse la fosse pour deux
Et que l espace y soit și grand
Qu’on y renferme aussi l’enfant”[137]

Au poète
(Pouchkine)

Poète, ne prend jamais garde a lamour du peuple.
II passera le bruit provisoire des louanges enthousiastes.
Tu entendras l’envie de l’imbécile et le rire des foules glacées
Mais toi, tu dois rester calme, inébranlable, austère.
Tu es roi – vis solitaire! Va, par ton libre chemin
Là ou t’appelle ta libre intelligence,
En parfaisant le fruit des méditations que tu chéris,
Sans réclamer de prix pour ton action și noble.
La recompense, tu la trouvera en toi-même.
Tues à toi seul ton suprême juge.
Plus sévèrement que tous, tu sauras estimer ton oeuvre:
Artiste exigeant, en es-tu satisfait?
En es-tu content? Alors, laisse la foule l’insulter.
Quelle crache sur lautel où ton jeu blaneflambe encore,
Et quelle ébranle, dans son enfantine espièglerie, ton trépied.[138]

*

Adam Fântână*
Marioara Fântână*
Vasile Gogoașă*
Constantin Lazăr*
Lazăr Bodescu*
Ion Uncrop*
Ion Mantaroșie*
Gh. Busuioc*
Isosică*
Săftoiu Dumitru*
Iangă
Ion Ripitel*
Udubeașcă I. Florea*

Voicu Iancu*
* Numele acestor personaje vor apărea în *Moromeții II*.
Enache[139]
Georgică
Victor-Canei
Drinica Ispas
Mereuță Ștefan*
Mielu Bălțoi*
Stelica Mereuță*
Nicu Canei[140]
Ion Beșleagă*
Marin Burcea Matei*
Zduncan*[141]
Bâznae*
Grigore Neamțu Moise Ion*
Ștefan Ruiu
Ileana Ruiu
Zoanghina[142]
Florica Bălțoi
Giugudel*
Zdărăbuajă*
Maxim Dumitru*
Ilie Andre
Alex. Bancu
Strătilă Ion*
Bilă*
Golea Simina[143]
Sora Neagu
Zâna Tănase
Neaga S. Gheorghe
Aurica Silvestru
C-tin Căruțașu
Dobre Ion*
Manea Ioniță
C-tin Bulugea
Mihai Diaconu

Pătrașcu Anghel[144]
I. Curigan
I. Tabacu
Ilie Pipa
Brigman Vatică*
Bisicanu*
Cocoș Titi
Mihai Fierbințeanu*
Mera Stelian
Pațac*
Minea Ion
Tănase
Nicula
Virginia
Anica
F. M. Bunoaica
Gica (u)
Matache[145]
Tăbârgel*
Iacob Stroe
Al. Lupașcu
Popa Stelian
Voicu Ion
Tudor Ichim
Chițulescu Ilie
I. V. Bostan
Ruxanda
Domnica Ursu
Măndița Miron
Adam Cociu
V. Coclai
Gh. Cociu
Bostan Zaneta (înv[ățător])
Sorin Isidor
Ion Dimir[146]
Stefan Roșea
V. Sitaru*

Stănculie
Dobromir*
Androne
Ouăbei*
Bodârlach
Briță
Cătănoiu*
Cocivală
Mâzdra
Guliță
Vârtosu
Dănălache*
Pițuru*
Busoi Dan
Victorița Silvestru
Mirică Dan
Sofia R. Anghel
Aure Mirtan
Truțan (maestru)
Leca Gheorghe
Crăciun Ilie
Râmniceanu
Burubacea
Bularca
Ghimbășanu
Miss Ludovic
Corlatea (ing[iner])
Diroțcan Ludmila
Dragomir Petre
Gontaș Elisie
Leca Costache
Lungocea
Călugărescu C-tin
Sultan Vasile
Burtea Gh.
Țipoi Vasile
Covătanu Petre

Dobrinaș Cristofor
Kivoșcă Dumitru
Ion Lungu
V. Lefter
Neagu Postu
C. Tărăboanță*
Sanda
Profira Chiriac
I. V. Vestianu
Gina (Ica)
Băcuieț
Pavel Vasile
Ion P. Neacșu
Țondrică
Stoica Mucedu
Mincă Voichița
Dina, Veta, Leana
Uca, Frușina, Viorica
Afrodita Plotoagă*
Pešuacă
Tebenschi
Witck Otto
Ing[iner] Găină
Ing[iner] Sing.
Bornemiza
Abrihan T.
Gâtlan Marin
Ing[iner] Bergen
Albert Egor
Voss Alex.
Gaie
Anca Magheru
Wenk Iosif
Garaș Ion
Tarlicsek Alex
Micula Mircea
Pârvu Adalbert

Hofman Eduard
Țăranul Radivvi
Magina Teodor
Fiter Andrei
Kirkovici Petru
Mocanu Ion
Rost Eduard
Ciocârlan N.
Polinger Ion
Nedelcu V.
Panușca Gh.
Constantinescu
Nayda Iosif
Ciupuligă[147]
Gâscă Moise
Einhard Francisc
Zurcă Iuliana
Benone Ilie
Sporici Anton
Ion Tătucu
Cosmologea Ion[148]

Fâlfani, Miroși, Deparați-Hârlești, Peret, Papa, Spintecați, Vutcani, Vetrișoaia, Delenii, Padina, Broșcoșești, Râca, Țmdărei, Tâncăbești[149].[150]

— Ai auzit ce ziceau ăia de voi, Gavrilă? Că tu ești unealta mea.[151] [152]

— Verificarea lașității (Geo D[umitrescu] și rușii)[153].[154]

— Doamne, scufundă pământul.

— Astăzi nu trebuie să fii comunist. Trebuie să fii anticomunist[155].[156]

— Scrie și el că n-are ținere de minte.

— Încet, că mă călcați pe bocanci și pe urmă mă supăr.[157]

— Mai coboară?![158]

Elaborarea unei șarje în timp scurt

a) încărcarea rapidă și corectă (clasificarea materialelor).

b) menținerea focului după cerințe.

e) calcularea adaosului de fontă în raport cu cantitatea și felul încărcăturii.

— A mâncat Ilie al Voicului[159] ciorbă pescărească până…

Doi tineri proști; unul, cu paltonul pe el, cu șapcă de iască, se tot uita cu gura căscată în urmă, unde se vede o femeie. Are buze mici, rămase așa cum au fost în copilărie, plus fire de mustață, care îi dau un aer și mai prostesc.

*

Brigada de calitate – plan de muncă:

1) Frecvența la serviciu 2) Lipsurile nemotivate 3) Cerc de studii 4) Ședință tehnică cu șeful oțelăriei (cum să se aplice mai bine tehnica) 5) Șarje record.

Încărcarea:

Material: fier vechi (o tonă oțel = 80% fier vechi)

F[ier] v[echi] compoziție: 0,2 – 3 carbon

0,6 – 8 mangan

0,3 – 5 siliciu

0,1-1 sulf-fosfor

Afânarea șarjei, activitate febrilă, dramatică. Prețul unei șarje: 7-800 mii lei (azi, 959, 1 milion jumate). Maistrul și p[rim] top[itorul] participă la afânare direct.

Vântul de miază-zi: traistă goală (n-aduce ploaie).

Nu te învață nimeni să dai cu ochii pe foc.

*

G.A.C.: 150 pogoane – grâu

Vie: 6, grădină 24, pădure 10, lucernă 20, mazăre 44, fasole 16, fl[oarea] soarelui 20, sfeclă furaj 8, cânepă 2, bumbac 24, porumb 100, ovăz 20, orz 14, borceag 30, păsări 200, boi 50, cai 12, porci 10, care 31, pluguri 37, secerăt[oare] 1.

Org[anizația]: 4 brigăzi a 56 oameni – trei, câmp; a patra, grădină.

1 brig[adă] – 4 echipe cu șefi.

Plan de prodfucție]: 60 duble pog[on], grădină 1 milion și jumătate (951), vie 200.000 lei.

Sport. Voley – foot-ball.

Vaicher[160]: bătăuș credincios partidului.

Nu crede în sărăcimea satelor. E contabil.

Dă-i, mă (la treabă), da-ți-aș cârje.

Petre Popescu: Văd cadavre în loc de oameni. Plec spre țări necunoscute. Râd eu așa, dar să știi că e ceva fals.

„În fine, zise Moromete, am și eu posibilitatea să ajung mare proprietar!”

„Cum, Moromete?”
„Înscriindu-mă în colectiv prin liberul consimțământ.”
„Nu înțeleg.”
„Așa zicea Voicu Iancu: gospodăria o să fie a dumitale, Moromete!”
„Șase-șase!” (Petre Bellu)

Reșița[161]

1) Hala nouă. 2) Fabrica veche de mașini. Fab[rica] de motoare electrice. 3) Fab[rica] de poduri. 4) Fab[rica] de roți. 5) Fab[rica] de locomotive. 6) Sculărie, oțelărie, laminoare etc.

Utilajul mecanic – Ut[ilajul] electric – Sudaj.

Oțelăria specială – Cocseria – Furnalele.

În trecut, venea fierul vechi sortat, acum vine alandala – să fie sortat la depozitele externe, nu aici (e mai ușor).

Aux armes, citoyens
Formez vos bataillons
Marchons, marchons
Qu'un sang impur abreuve nos sillons[162].[163]

Marioara Fântână[164]

Sentimentul libertății în noile condiții istorice (anii de trecere 1949-1954) cu represiunea împotriva chiaburilor, socializarea excesivă, cotele, intenția de a planifica mica producție țărănească; dezesperarea unor chiaburi, distrugerea șeptelului etc. etc; țăranii săraci devin paraziți ai statului, abuzurile, furturile sunt frecvente; afaceriștii și pescuitorii în apă turbure au ocazii bune, muncitorii plătesc scump alimentele, centralizarea excesivă birocratizează aparatul de stat și partid; în 1951 și ’52, beția „socializării” e în apogeu și dansează imprudent pe coarda rezistentă a revoluției; Adam Fântână este o victimă a perioadei, un idealist care va fi ucis în luptă.

Note:

— A băgat-o la dosar (cererea de a fi șters de la chiaburi), considerând-o anonimă, ca unul care nu și-a predat cotele.[165]

— Poate vreți să vă duceți caporal.

— Dacă îmi dai o mie de lei pe un leu, pierd mia, n-am leul-ăla.[166]

— Baza organizatorică, care trebuie să plece de la org[anizația] de bază, să poată controla săptămânal munca dacă e făcută, să se dezvolte și să crească.

— Care lipsuri ne caracterizează și pe noi. Cum ne învață tov[arășul] nostru scump Stalin, nu există gosp[odărie] proastă sau bună, ci conducători buni sau răi.

— Munca, dacă o muncești, merge la treaba ei. Dacă nu, stă acolo unde se găsește[167].[168]

— Ori munciți ori nu munciți, fără vite tot ați rămas.[169]

— Calul e gândul omului[170].[171]

— Au ieșit la plivit pălămida (niște femei) și s-au ținut mai mult de vorbă decât de muncă.

— „Trebuie oprită tendința de autoconsum."

— Chiaburul Simion Florea are 12 copii și șase ani închisoare.

— Mă ustură pe mine puțin, dar pe el îl atinge la inimă (fir-ar că).

— Desigur că atunci vom avea rezultate destul de frumoase.

— Au lăsat furtul, ghicitul (țiganii) pe care regimul burghezo-moșieresc l-a introdus în capul lor.

— „Mi-am făcut una casă, mi-am cumpărat radio, una bicicletă și mă dezvolt mai departe."

— „De ce să lucrăm în întrecere socialistă și să nu lucrăm în colaborare (tot amestecat)."

Maistru brânzar.

— Să rămână imprimat în mintea noastră acest privilegiu de onoare de a trăi viața de colectivizare.

Agitație și contraagitație: face semne în spatele activistului: barbă!

— „L-am găsit într-o tindă
O futea pe Manda-n pizdă."

— Vita e tărcată pe dinafară, iar omul pe dinăuntru.

— A pierit vreodată binele din omenire? Dar n-a fost pentru toți.[172]

Definiția socialismului după Moromete: „De la bogat ia tot, iar săracului nu-i da nimic."[173]

— Chiaburul Georgică, „responsabil" cu chiaburii, n-are „absolut nimic" cu regimul. E foarte întristat când se face aluzie la chiaburia sa, e duios când vorbește cu președintele sfatului.

— Enache, Busuioc, Mantaroșie[174], vezi nuvela *Puterea economică*[175].

Contractul fatal (cu S.M.T. – care vrea să iasă la vopsea cu carburanții). „Ai arat?" întreabă delegatul S.M.T. pe țăran. „Da, taică." „Semnează aici", și țăranul semnează fără să știe ce-au trecut ei acolo, cum s-a făcut arătura,

adâncimea etc. De pildă: dezmiriștit 10 cm (au încărcat la 23 cm), arat și însăm[ânțat] 18-20 (încărcat 25-26).

Raionul este criticat de *Scânteia*. S-a arat fără să se dea sămânța (împrumutată de la stat la trior). A ieșit grâu 35% neghină.

Baza de recepție nu primește decât 6% neghină – 10% neghină sămânță. A scos 30% neghină recoltă. Tov[arășul] Corteanu[176] ing[iner] de la regiune a zis că „merge”.[177]

Alt amănunt: S.M.T.-ul pretinde datoriile de anul trecut, când recolta (a) fost slabă și țăranii au crezut că „i-a iertat”[178].

„Dați-mi mai bine una în cap”, zice d. Busoi[179] când i se cere o declarație să ducă grâul pe arie.

„Câte oi ai?”

„Lasă-le dracului, le vând! Mă duc cu caii la târg și-i vând, să plătesc 80.000. Cu ce să car grâul?”

„Am găsit sau nu porumb în sobă?”

„Păi mai aveam decât ăla?”

„Văd că faci pe chinezul… adică nu pe englezul, pe americanul!”

„Du-te, dom’le, dracului, că-mi mor porcii de foame.”

„Zoană! — Mă boule”, le spune tract[oristul] Țuțuianu, fruntaș, băieților.

În dormitorul activiștilor. Se râde de unul care la școală a semnalat că altcineva a făcut o greșeală zicând că trebuie să ne sprijinim pe mij[locași].

„Cum se poate, măi Vasile, să spui tu că trebuie să ne sprijinim pe mij[locași]”, el vrusese tocmai să spună că cineva a spus așa și că deci nu este greșit. Socotitorul g.a.c. spusese că succesele lor în muncă se datorau sindicatelor, dar relatase de așa manieră că nu se-nțelesese că el combate această idee.

„N-am spus eu, eu am spus…”[180]

„Lasă, Vasile. E o problemă nesănătoasă.”

„Învață și el pe cât îi permite puterea lui de muncă”, îl apără cineva.

— Gheorghe, care se sperie de tămâie și de popă (îi provoacă incontinență intest [inală]).

— Visuri groaznice la Adam: un vierme pe care încearcă să-l smulgă din carne și el rezistă, **conștient, dușmănos, potrivnic.**

— Țăranii, în preajma stabilizării, vin în haite asupra orașelor.

— Cazanele de țuică și nopțile bahice cu lună[181].[182]

— Impozitul pe cununie și pe lăutari.[183]

— O fată vede doi băieți cu pulile sculate întinși în iarbă. O apucă o spaimă grozavă.[184]

— Crezi dumneata că toți care își zic comuniști sunt comuniști?

— Scoală-te și spală soba cu apă fiartă (un țigan în somn la patul unei fecioare, un om negru călare pe un cal, cu pană la pălărie, un lup și o vacă alături, tăcere și nemișcare).

— Niculina, ufederistă, varsă și face pe ea din pricina acatistelor, o dor oasele etc.

— I. găsește rochia tăiată și în tăietură un ghemotoc de murdărie.

— Tatăl, dimpotrivă, e miorlăit, se are bine cu Gh[eorghe], e copilăros în încăpățânarea și îndărătnicia lui.

(Moliftele sf [ântului] Vasile)

Agonia lui Valache. Viața anterioară, țuiculița zilnică, notari, primari, joc de cărți, table, alegeri, învățători (înv[ățătorul] care stă azi în gazdă îl „demască”, nu mai e viața aceea). Notarul s-a decrepit, Fl[orea] Gh[eorghe] a fugit, cutare e la pușcărie ca legionar. Tristețea vieții reale e apăsătoare, dar o vreme el trăiește în vis. Ziua e abulic, noaptea în vis e euforic. Apoi visurile se trans [formă] în coșmaruri. Legionarul se strâmbă la el, înv [ățătorul] actual îi arată o sulă. Se spânzură.[185]

Blestem din moliftele sf[ântului] Vasile

…să ieși din casă, din grădină, din apa de băut, din pat, din vite, de pe câmp. Să ieși din gândurile, din inima… din copii, din bărbat, din nepoți și strănepoți… Să ieși și să te duci în pustie, în smârcuri, în văgăuni, în bălegar, în întunericul cel mare etc.

— Gh[eorghe] și megafoanele.[186] Observarea pachetului de țigări și a chibritului peste el.

— Moșii – spălatul pe picioare.[187]

— Fondul de chiaburi.

— Căciula care merge, barza care îl ia drept pom[188] – cât zahăr obișnuiți să puneți în nas?

— Mi-e penibil, dar recurg (momentan).

— Nașa și cerșetorul.

— Dumitru Mircea[189] și Șolohov.

— Poetul Bănuță[190] și stafiile.

— Excursie în deltă, Deșliu care se aruncă în apă.[191]

— Cum a cucerit-o Paul[192] pe Marta sau victoria șchiopului asupra cavalerului sau cum își poate atinge scopul un Richard.

— Adela noastră și Zăgan.[193]

— Să mă duc la un cinema sau să mă duc să mă regulez.

— Ce vorbeați despre dolari? — Dați ceva pentru copiii greci.

— Domnul Ionescu (M. Sârb) și cerneala roșie.[194]

— A mâncat niște sfeclă.

— Maria Banuș[195] și Baranga[196] („Pe ce drum vrei să mă împingi?")[197]

— Bratu și Filodorma.[198]

— La teatru: *Trei surori* de Cehov și stahanoviștii.[199]

— Ruschi celovec velican[200].[201]

— Auzi ce spune, că rușii nu vin de la Dumnezeu.[202]

— Eroinica țața Marița.[203]

— Cronica literară la Capodopera necunosc[ută].[204]

— Constanța la un examen cu aprobarea ministerului la o comisie de învățători.[205]

Risipitorii

1945. Constanța dă un examen, cu aprob[area] minist[erului], la o comisie de învățători orăș[enească] care îi dă un certificat. Câștigă 3 clase care au valoarea „gimnaziului unic" care mai apoi printr-o decizie echivala cu 4 clase sec[undare]. Astfel a putut intra în învăț[ământ] ca suplinitoare cu propunerea sfatului (și aprob[area] Minist[erului]. Fiind în învățământ, i s-a putut aproba să intre ca elevă particular (două sesiuni: febr[uarie] și mai).

Remarcându-se la examene, a putut da, pe baza unei aprobări a ministerului, două și trei clase într-un an.

În următorii ani, intră la cursuri serale (trei ani) școala pedagogică și iese, în 1952, profesoară de ciclu doi. Materia: L[imba] rom[ână], l[imba] rusă, istoria antică, medie, contempor[ană] și istoria românilor – Geografia – Botanică, Zoologie, Geologie, Anat [omie], Biologie, Chimie, Fizică, Psihologie, Muzică vioară – lucru manual.

Pedagogie 3 ani (ultimii) – Examen de diplomă cu succes.[206]

Cecilia	Olivia	Valeria	Nea Costache
Lucia	Lucreția	Olga	Rafila
Marilena	Eugenia	Monica	Antoniu

Profira	Valentina	Puica	Baboi
Puica	Ortansa	Dorina	
Irene	Emilia	Eta	
Lidia	Georgeta		

Pescarul

Tu, ce ai tai tovarăși
Pescari au fost și ei
Coboară din nou iarăși
La noi, copiii tăi.[207]
*
Și nu lăsa pierzării
Pescarul obosit
Stăpân ce groaza mării
Cu o vorbă ai îmblânzit.

Mahalaua[208]

„Mânca-ți-aș leafa" – Tinichele, străzi înguste cu case joase, noaptea câinii urlau răgușit, „ev-alarev-ov-ov"[209] – pisici și câini.

Constanța își vâra vată în urechi. „Ei sunt veseli, bucuroși, se simt bine, ei cântă, ei au însușiri naturale pentru a fi fericiți. Ce sens are efortul pe care li-l cer eu? Ei există independent de cultură, ei se vor iubi, vor munci, vor face copii, apoi vor muri. Nu se va întâmpla oare același lucru dacă… întrucât învățătura dă alt sens acestei curgeri? Nu există, cu toate acestea, nicio justificare pentru cel care nu trăiește ceea ce îi e dat omului să trăiască: ori a năzui mai sus îi e dat omului prin natura sa. Nu există niciodată motive puternice de a renunța la acțiune. Numai acțiunea păstrează manifestarea vieții la o temperatură demnă."[210]

— Realizarea noastră nu este în fond altceva decât dorința noastră de a dispărea, de a ne identifica cu universul. Dorim ca tot ce este „eu" să fie reflectat în toate, în nevastă, în copii, în prieteni, în acțiunile noastre, în conștiința unui număr cât mai mare de oameni. *De aici expansiunea teribila a „eu"-lui, în forma dominației asupra celorlalți sau în forma devoțiunii pentru ceilalți.*[211]

Când Constanța nu-i mai aude vorbind: cuvintele nu mai constituie un obstacol, oricare ar fi ele. Oamenii nu sunt nici buni, nici răi, ci niște existențe care trebuiesc înțelese, *ca sentimentele lor pot fi rele sau bune,*

trecătoare sau durabile, depinde cine, cum și în ce condiții se căntă pe ele (ca pe-un pian). În primul rând trebuie înțeles acest lucru foarte important.

Dr. Brătescu – căsătorindu-se cu una din fetele Anei Pauker (presupusă fiică a lui Maurice Thorez?!), el vedea posibilitatea unor relații extraordinare și trainice (îi toarnă doi copii după sistemul „Ion”) în cele mai înalte sfere ale lumii – în cazul cuceririi puterii de către comuniști în Franța. Era foarte posibil și amețitor. Și, în sfârșit, el era foarte tânăr, era destul timp… Deocamdată, consilier de ambasadă la Moscova era un început…[212]

*

Nevasta nu se părăsește, nevasta se înșală și se păstrează.[213]

Notă importantă. Doctorul Brătescu a fost la început un om drept și sensibil (vezi întreaga viață a lui P[etru] D[umitriu]), dar necontenitele lovituri primite l-au schimbat fundamental, a hotărât să nu mai primească lovituri, a căpătat o viziune necruțătoare asupra oamenilor și slăbiciunilor lor. *Ce om bun și sensibil și câte lovituri a primit dr. Brătescu!* El n-a devenit „rău”, nu și-a pierdut însușirile anterioare (fapt pentru care atât doctorița T[iberiu], cât și Constanța se îndrăgostesc de el)… Dar… *și-a pierdut încrederea* din pricina necontenitelor lovituri. Loviturile l-au călit sau, mai bine zis, a apărut un aliaj nou, necunoscut la el până atunci – a fost trădat, a fost tras pe sfoară – în prietenie, în amor, în idealurile sociale, în solidaritatea umană („frăția virilă” a lui Malraux).[214]

Cheia destinului său ne este dată astfel de firea sa, prea buretoasă, care a absorbit prea imprudent loviturile și n-a găsit în sine anticorpii care să împiedice otrava să se unească strâns cu sensibilitatea sa.

Astfel: Doctorul Sârbu însuși i-a dat cele mai importante lovituri (Doctorul Sârbu nu știe și nu va ști niciodată). 1) Dr. S[ârbu] nu l-a crezut capabil să ajungă om de știință. Involuntar, doctorul Sârbu s-a servit de el în dese ocazii etc. (vezi P[etru] D[umitriu] și P[aul] G[eorgescu] în relațiile mele cu ei)[215] etc. Dr. Brătescu nu e răzbunător, dar vrea să se impună așa cum e sigur că se va impune dr. Sârbu etc. Mijloacele folosite? Dar oare dr. Sârbu se întreabă dacă mijloacele pe care le folosește el sunt bune? După dr. Brătescu, da și nu.

Vezi absolut toate raționamentele lui P[aul] G[eorgescu] – pe ideea că, în condițiile date, nu se poate lucra altfel și că, în felul acesta, el, dr. Brătescu, îl protejează și îi creează cele mai bune condiții de realizare.[216]

*

19.11.’59.

Ca și în baie, adesea se oprea să se odihnească.

— Păscăluță – Brebu – N. Zianu –

– Mâine – repartiție – F. L.

Brutărie – F[a]b[rica] de cărămizi – F[a]b[rica] de frânghii -F[a]b[rica] de jucării.[217]

— Nu poate vorbi până nu se întrerupe din lucru. — nevasta unui director.

— Funcționară prof [esor] univ [ersitar] – Buică.

— A micoși.[218]

*

Odinioară, Anton Modan[219] fusese un flăcău îndrăzneț și acum nu mai era. El nu știa însă acest lucru. De fapt, de astă dată Miuleț[220] n-o scotea de la el, auzise aceste cuvinte de la Moromete care le spusese cândva despre tatăl lui Antim, dar oamenii nu știau.[221]

Ion de pom s-a râzimat
Cu spatele la mare
Cu fața la răsărit
Fața albă i-a înnegrit
De razele soarelui
Spinarea i-a putrezit
De valurile marii
De ceața veacurilor..
Ion s’est adossé à un arbre
Tournant le dos à la mer
Et le visage vers le levant
Son blanc visage est noirci
Par les rayons du soleil
Son dos est pourri
Par les vagues de la mer
Par le brouillard des siècles…

22.III ’59.

Înainte de revărsatul zorilor

I

Ion Fântână ia cunoștință de amenințare.

II[222]

Plutonierul Moise Ion[223]:

— Șeful secției de miliție. Un tip simpatic și deștept dar „imparțial”, „legal”.

Săftoiu:

— Secretar al sfatului popular raional. Un ins care a păstrat toate legăturile cu chiaburii. Este însurat cu fata unuia bogat, fost liberal – (Aristide) – membru în biroul raional de partid. El, de fapt, este conducătorul din umbră al raionului. Țăran de origine.[224]

Isosică[225]:

— Fost secretar al org[anizației] de bază, un „văpsit”, devenit candidat la putere pe cont propriu.

Constantin Lazăr, Vasile Gogoașă, Ion Uncrop, Ion Mantaroșie, Gheorghe Lazăr[226].[227]

I

Cel bătut dă marea alarmă.

Trei capitole prezentarea criminalilor. Creionarea groasă și definitivă – până la sfârșitul nuvelei nu mă voi mai ocupa de ei *dinlăuntru.*

4) Capitol în care este prezentat Fântână.
5) Capitol în care este anunțat că va fi omorât.
6) Capitol de reflecție a eroului, de recepționare a primejdiei.
7) Capitol cu șeful miliției.
8) Capitol cu președintele sfatului.
9) Capitol cu cel mai „bun” prieten.
10) Capitol cu fata (fiica).
11) Capitol în Huși. Sfatul raional.
12) Capitol cu raionul de partid.
13) Urmare.
14) Capitol cu nevasta.
15) Drumul spre moarte.
16) Urmare.
17) Urmare.
18) întâlnirea.
19) Agonia și moartea.
20) Final.
21) Urmare.[228]

I[229]

Anunță moartea. Prezentarea „elevului” său, secretar al org[anizației] de bază al g.a.c.

II

Întâlnirea cu preș[edintele] sfatului și discuție cu el pe această temă. Știri despre conflict.

III[230]

Chemarea șefului de post. Prezentarea satului și a conflictelor din punctul de vedere al șefului de post. Cine l-a bătut pe Constantin Lazăr? Șeful de post dă relații.

IV

Acasă la atentatori. Fiul zace, sanitarul îi face injecții. Sfatul acestuia de a i se da pietre roșii.

V

Ginerele lui Fântână, fratele și fiul atentatorilor, este trimis după baba cu pietre roșii.

VI[231]

Se întoarce cu baba care îi dă bolnavului pietre roșii să le bea.

VII

Ginerele lui Fântână își gonește nevasta în puterea nopții.

VIII

Marioara se duce acasă la taică-său, care n-o poate mângâia.

IX

În sat se răspândește știrea că Ion Fântână l-ar fi bătut pe Constantin Lazăr. Șeful de post crede și el acest lucru și nu ia măsuri. Ion F[ântână] recepționează neliniștit.

X

Săftoiu, secretarul sfatului, îl cheamă pe Ion Fântână la sfat și îl amenință, spunându-i neliniștea.

XI – XII – XIII

Adunarea unită a celor două organizații de bază. Vorbește Ion Fântână impresionant, dar nu-l înțelege nimeni. El vorbește despre socialism, despre o viață într-adevăr nouă care să schimbe sufletul sălbatic al oamenilor. Nimeni nu-l crede, toți gândesc că el l-a bătut pe Constantin Lazăr. Discursul acesta dă cheia sufletului entuziast și curat al eroului. El relatează istoria g.a.c, el se face ecoul celor mai turburătoare aspirații umane. Teama lui, neliniștile, îl părăsesc și încrederea în oameni revine. Cu inima jilavă, seara se duce la prietenul său X cu intenția de a-l atrage ca aliat, de a reveni

cu ajutorul acestuia la starea firească de existență. Acolo însă (e la o nuntă sau petrecere) îi găsește pe inamicii săi care îl amenință pe față, orbiți de patimă. Ion Fântână refuză vinul care i se dă de băut, cere apă și iese afară. Prietenul iese după el și încearcă să-l liniștească. Acolo sunt și mulți colectiviști și prieteni care, tot așa, ies să-l liniștească, cerându-i să se întoarcă și să se împace. Ion Fântână se întoarce și încearcă o împăcare. Dușmanul său însă îl izbește cu o bucată de pâine în față.

XIV

Ion Fântână a fost chemat la raion, „reclamat” de elevul său pentru a se oferi pază; pornește, nedormit, spre raion. Dimineața ajunge la raionul de partid și acolo e luat în primire de activistul care îi reproșează că n-a dat rapoartele org[anizației] de bază pe șase luni.

XV[232]

I[on] F[ântână] încearcă, dă explicații secret[arului] raionului de partid; care cheamă la el pe șeful securității.

XVI

Discuție între șeful securității, secretarul raionului de partid, „activistul” sau instructorul raional, „șeful serviciului tehnic” etc.

XVII

Ion Fântână primește un însoțitor. Se duce la spital la soția sa. El se gândește la ipoteza de a fugi din sat. Își dă seama că „paza” nu-i folosește la nimic, dacă pasiunea oarbă a inamicilor săi este reală.

XVIII

Paza vine după el la spital, dar I[on] F[ântână] a plecat. Securistul dă telefon șefului său. „Du-te după el”, i se spune. I[on] F[fântână].

Notă la cap[itolul] **XV.** Elevul lui I[on] F[ântână] și alte forțe care l-au lichidat pe Isosică se alarmează și anunță raionul de partid. Ei își dau seama de primejdie și vor să-l apere pe I[on] F[ântână]. I[on] F[ântână] la început nu-și dă seama. Dar apoi simte că primejdia poate fi reală.

Notă la cap[itolul] **XIII.** După ședință, în care I[on] F[âtână] își pronunță discursul, adunare separată a celor trei comuniști care l-au dărâmat pe Isosică și au permis acțiunea lui I[on] F[ântână] de creare a g.a.c.

Notă: acești trei comuniști n-au fost de acord cu I [on] F [ântână] în ceea ce privește formarea g.a.e. Ei se duc la preș [edintele] sfatului și acolo hotărăsc să alarmeze raionul de partid.

Aceste note vor cuprinde două capit[ole].

XXI

I[on] F[ântână] pe drum.

XXII

Securistul ia o mașină să-l prindă, dar I[on] F[ântână] s-a abătut pe la niște zarzavagii de la marginea Hușului, cuprins de sete. Stă jumătate de oră, bea două căni de apă și pleacă.

XXIII

I[on] F[ântână] pe drumul mare Huși – Vetrișoaia.

XXIV

Securistul, în sat, trage la sfatul popular. Trimite mașina înapoi. Se duce acasă la I[on] F[ântână] și nu-l găsește. Se culcă pe prispa lui I[on] F[ântână] după ce stă de vorbă cu Marioara.

XXV

Securistul, neliniștit, după două ore de somn, se duce la miliție și merg acasă la inamici, pe care o pândesc. Doi milițieni îl așteaptă pe I[on] F[ântână] la intrarea în sat. Securistul determină depistarea inamicilor și află că aceștia nu sunt acasă – cu martori.

XXVI

I[on] F[ântână] pe drum, în apropiere de sat, ocolește intrarea și o ia spre Prut pentru a ajunge acasă. Este omorât la cincizeci de metri de casă.

XXVII

Ancheta. Feciorul își trădează tatăl și toată banda este arestată.

XXVIII

„Elevul” lui Fântână preia conducerea g.a.c. Cei trei comuniști se înscriu în g.a.c.

XXIX

Ginerele lui I[on] F[ântână] încearcă o împăcare cu Marioara, dar aceasta, îngrozită și distrusă sufletește, îl respinge.

XXX[233]

Executarea omorâtorului.

Notă. I[on] F[ântână] și omorâtorul au fost cei mai buni prieteni în tinerețe. Omorâtorul a început să-l urască pe I[on] F[ântână] încetul cu încetul, culminând cu ultimele evenimente. Politica, începând din 1945, a început să agraveze amiciția lor, din vina omorâtorului care a început să-l urască pe I [on] F [ântână] pentru orientarea acestuia „împotriva satului”.

Date civile

1951 –

Ion Fântână născut 1910-41 ani

Ion Uncrop 1900 – 51 ani
Marioara Fântână 1935 16 ani
Constantin Lazăr 1932 - 19 ani
Ștefan Uncrop 1927 – 24 ani
Gheorghe Dimir 1922 – 29 ani
Mantaroșie 1922 – 29 ani

Risipitorii[234]

Partea întâia

Prezentarea d-rului Sârbu, dr. Brătescu, Constanța, bătrânul Sterian, mama, Vale, Gaby, Filomița, Anghel, Mimy, Anda.

După pagina 114

Constanța și elevii – suferința în faza premonitorie. Biserica – Maica Bunea[235], Iliuță, cărămidăria, fabrica de pâine, fabrica de jucării, fabrica de frânghii – de proporționat patru cap[itole] 24 pagini.

După pagina 138

I[236]

Vizită Sterian la fratele său, tatăl lui Gaby, căruia îi spune istoria cu Filomița aflată de la Gaby. Frații discută și chestiunea verilor. Gaby e de față. Îl anunță pe tatăl său că vrea să se instaleze în locuință[237].[238]

II[239]

Vizită Gaby. Istoria conflictului dintre ei.

III

Urmarea istoriei cu Anda și sfârșit.

IV

Întâlnirea dintre veri și împăcarea lor.

V

A doua zi la uzină. Prezentarea conflictului lui Vale la uzină.

VI

Desfășurarea conflictului la uzină.

VII

Istorie de laborator. Povestea Andei. Retrospectivă.

VIII

Urmare.

IX[240],[241]

Anda și Vale se întâlnesc. Vale îi arată semnul din palmă.

X

Gaby și Mimy. Cunoștința.

XI

Gaby și Mimy – urmare. Gaby îndrăgostit.

XII[242]

Gaby și Mimy – urmare. Mimy îndrăgostită.

XIII[243]

Bătrânul Sterian și Anghel. Bătrânul îi face fiului o vizită la raion și discută despre pățania Filomiței și comportarea lui ca președinte de raion. Anghel e intransigent și îl tratează pe tatăl său cu ironie și superioritate.

XIV

Bătrânul cere o audientă la C.C., care i se acordă. Pleacă la C.C.

XV

Discuție cu „prietenul” său de la C.C. El îi istorisește isprăvi ale fiului, între altele că fiul său și Filomița au furat cu ocazia lichidării moșiilor și castelelor. Prietenul de la C.C. promite anchetă.

XVI

Bătrânul nu doarme. Amintiri și dureri.

XVII[244]

Amintiri și dureri, urmare.

Fine partea I

*

Partea a doua[245]

I[246]

Dr. Brătescu și soția. Biografie dr. Brătescu. Istoria geniului. Familie, adolescență și tinerețe.

II[247]

Dr. Brătescu medic. Jigniri și violente. Istoria prieteniei cu dr. Sârbu, din punctul de vedere al dr. Brătescu. Schimbarea firii sale. Represiuni (vezi istoria cu doctorița T[iberiu]). Mat[erial] doc[umentar] P[etru] D[umitriu] – debutul și cariera sa.

III

Căsătoria dr. Brătescu cu Constanța.

IV

Căsătoria dr. Brătescu – urmare.

V[248]

Căsătoria dr. Brătescu – urmare. Apariția oboselii sufletești a dr. Brătescu. Constanța îl iubește prea mult și sentimentele ei îl apasă și îl țin pe loc. Viziunea unei vieți adevărate, cu copii și studii de medicină, cu afirmare în genul dr. Sârbu, îl găsește slab și inferior. Pasiunea reală a Constanței în iubire și în profesiune îl depășește. În această perioadă, afirmarea dr. Sârbu îl roade. La o recepție cunoaște pe una din fetele A[nei] P[auker] – hotărăște să se despartă[249]. Hotărăște să faciliteze o apropiere între Constanța și dr. Sârbu. Divorț.

VI[250]

Întâlnire cu Constanța.

VII[251]

Dr. Brătescu la Moscova.

VIII

Constanța singură. Lupta cu suferința.

IX[252]

Constanța singură, urmare. Telefon dr. Sârbu. Dr. Sârbu își dă seama că ea iubește pe dr. Brătescu și e bolnavă din pricina lui. O tratează cu dispreț și asprime în sinea lui. Exterior își face datoria de medic, considerând însă benign cazul ei.

Constanța însă, a doua zi, în tramvai, are un acces de febră nervoasă.[253] Suferă însă cu stoicism, și în singurătate.

X

Vale și Anda. Anda îndrăgostită.

XI

Vale și Anda. Urmare. Vale o respinge.

XII

Gaby și Mimy. Părinții ei.

XIII

Gaby și Mimy, urmare. Sarcina.

XIV[254]

Gaby și Mimy, urmare. Mimy se mută la Gaby, însărcinată și fericită.

XV

Anghel la raion, dă câteva probe de „activitate”. Persecutarea unui corespondent voluntar, sau altceva.

XVI[255]

Anghel chefuiește serios acasă la București. Interior. Covoare, mobilă.

XVII[256]

Bătrânul Sterian este chemat la C.C. I se atrage atenția că trebuie să activeze. Se apropie alegerile. E posibil să fie propus deputat regional. Eventual, i se cere să dea o declarație în scris referitor la furtul comis de fiul și nora sa.

XVIII[257]

Dr. Brătescu la Moscova. Amintirea Constanței. (Telefon? Scrisoare?) Recepții. Visuri (Maurice Thorez).

XIX[258]

Constanța primește scrisoarea. Iliuță o așteaptă pe Constanța în stradă.

XX[259]

Constanța în vizită la mama ei. Vale, iubitor de muzică, le pune plăci. Muzica o copleșește cu totul pe Constanța. Acasă, telefon dr. Sârbu.

XXI[260]

Dr. Sârbu lucrează. Telefon. „Ce doriți? N-aveți nimic. Stați liniștită."

Partea a treia[261]***.***[262]

I[263]

Desfășurarea conflictului la uzină, Vale. Este mutat la Reșița (schimb de experiență). Anda obține de la el schimbare favorabilă.

II[264]

La Reșița, Vale îl cunoaște pe pictorul M[anea].

III

Gaby și Mimy. Înstrăinarea lui Gaby.

IV

Sarcina. Scena cu motocicleta.

V

Scena cu părinții. Nașterea.

VI[265]

Constanța se îmbolnăvește. Internarea în spital. Dr. Sârbu.

VII

Anghel și țăranii.

VIII

Anghel și țăranii. Urmare.

IX[266]

Final Anghel și țăranii. Arestarea lui și a Filomiței.

X[267]

Alegeri. Sterian propus deputat regional.

XI[268]

Gaby și Mimy. Scenă cu amicii.

XII

Gaby și Mimy. Mimy prepară despărțirea.

XIII[269]

Despărțirea.

XIV[270]

Vale se întoarce la București. Întâlnire cu Anda. Întâlnire cu dr. Sârbu.

XV[271]

Vizită la spital – Vale.

XVI

Dr. Sârbu și Constanța. Insulina.

XVII

Dr. Sârbu și Constanța, urmare. Chinurile bolii. Angoase (vezi jurnal de spital).

XVIII[272]

Plânsul (Amintiri). Urmare jurnal de spital.

XIX

Vizite. Știri despre dr. Brătescu.

XX

Dr. Sârbu și Constanța. Scenă depresivă împotriva dr. Brătescu.

XXI

Urmare.

XXII[273]

Știri precise despre dr. Brătescu. Vizita dr. Brătescu.

XXIII

Vindecarea. Convalescența.

XXIV

Dr. Brătescu la Buc[urești]. Numirea lui ca asistent. Excluderea din partid.

XXV[274]

Excluderea din învățământ ca incapabil. Scenă de familie cu cărucioral.

XXVI[275]

Dr. Sârbu și Constanța. Sfârșitul convalescenței.

XXVII[276]

Dr. Sârbu și Constanța. Căsătorie.

XXIX

Întâlnire: Vale, Anda, dr. Sârbu, Constanța, pictorul M[anea]. Sterian și mama.

XXX

Urmare.

XXXI[277]

Urmare.

Epilog:

Știri despre: Mimy, dr. Brătescu, Gaby, țăranul condamnat și nevasta lui, Filomița, Anghel. Încheiere despre ceilalți.

Notă. De găsit o formulă firească pentru a prezenta multiplele medii în care acționează eroii:

Constanța – învățământ, micile industrii

Dr. Sârbu – Spitalele

Vale și Gaby – Marea industrie

Sterian – Istoria clasei muncitoare

Dr. Brătescu – Diplomația. Externe

Anghel – Țăranii și sfaturile populare

Mimy – Lumea veche a înalților funcționari

Familia dr. Brătescu – Idem

Rezumat. Spitalele, micile industrii (lumea interlopă), învățământul, C.C., sfaturile populare, țăranii, marea industrie, lumea înalților funcționari, trecutul clasei muncitoare, lumea diplomatică, lumea artistică (pictorul M[anea]).

Rezumat

Notă. Partea a treia. La Reșița, Vale are dese întâlniri cu pictorul M[anea]. Pictorul M[anea] îi explică lui Vale ce este pictura.[278]

La Moscova. Vara anului 1952. La radio sau în ziar, dr. Brătescu ia cunoștință de căderea soacrei sale. Noapte de insomnie. Să se ducă la București și să se desolidarizeze de ea? Rechemarea lui. Soacra îl sfătuiește, la Buc[urești], să se desolidarizeze.[279]

Notă la partea I Fratele lui Sterian. Dumitru Sterian – amintiri comune despre Grivița[280].

Singur Vale o cunoștea și o iubea. Cum lua cartea în mână și cum o închidea și repeta cu un glas didactic.[281]

Vale se prezenta strălucit la lecții și Constanța uita, căci nu avea memorie bună.

Examenul cu distincție.[282]

Cum cere permisiunea să verifice metoda.

— Și-a dat mintea la călcat și a pierdut bonul.

— I-a murit cocoșul și l-a trimis nevasta cu el la consignație.

— Legea gravitației – le cădeau fel de fel de lucruri pe jos.

Nota. Descripția cartierelor. — Caselor. Uzinelor (micile întreprinderi). Pavajul. Tramvaiele. Interiorul micilor întreprinderi. Vremea. Soarele. Aspectul orășenilor. Îmbrăcămintea. Vehiculele. Constanța în acest mediu. Limbajul. Brutăria, fabrica de jucării, ferma de porci, fabrica de frânghii, Iliuță, Maica Bunea (Ana Roșculeț)? — Biserica din cartier. — *Comuniști?*

Vai, doamne, dar ce caut eu aici? De ce m-am îmbolnăvit eu? Ce mi s-a întâmplat? Ce caut eu la spital? Ce am, de ce sufăr? *Pentru ce m-a părăsit elf*

Acolo e literatură? zise dr. Sârbu. Orice scriitor are el unele socoteli cu anumite categorii de oameni. Nu e ceea ce admirăm cel mai mult la ei.[283]

*

Cartea lui C[onstantin] Chiriță nu e o carte obișnuită.[284] E o carte complexă, de o diversitate extraordinară de nuanțe și reprezentând, în genul ei, un fenomen surprinzător care se cere analizat și explicat. Într-adevăr, rar s-a mai întâmplat ca în literatura noastră de după 23 august să apară o carte care să însumeze într-o sudură atât de originală, într-o lucrare de mari proporții, o viziune de o banalitate ucigătoare, platitudinea expunerii, oribilele locuri comune, gândirea mic-burgheză, cu absența totală a talentului artistic (a talentului artistic, căci C[onstantin] Chiriță nu e lipsit de un anumit talent, de un gen special, de care mă voi ocupa mai încolo).

*

În ultimele zile starea ei se înrăutățise. Avea o senzație de răcire. Se uita la bătrâna, vecina ei de pat și gândea: la urma urmei, pentru ce vrea ea să mai trăiască? Și în general, de ce a trăit? Dar eu de ce trăiesc? Nu mai știa de ce și i se făcea frică. Se uita la doctorul Sârbu: cineva care crede că știe ceva despre boli. La surori, niște femei care, în loc să-și facă serviciul stând la un birou sau în fața unui strung, stau în fața unui pat unde se află un om care, având o anumită înfățișare și scoțând anumite gemete, se numește bolnav (care nu toate sunt sincere, cum remarcă Dostoievski). Până ce observă că aceste gânduri încep să se repete, aruncând-o parcă undeva

înapoi, în culise, într-un spațiu unde era frig și nemișcare, făcând-o să observe de acolo cu spaimă regia vieții și toate mijloacele de producere a iluziei.[285]

Cât am fost mică, am fost neîndemânatică și proastă și am chinuit-o pe mama. Pe urmă, am fost dată la liceu fără să merit, pe clasa a doua era cât pe-aci să rămân corigentă. N-am răsplătit-o cu nimic pe tanti Veronica pentru ajutorul ei. A venit pe urmă 23 august și am părăsit serviciul să mă fac învățătoare. M-am făcut învățătoare destul de ușor, fiindcă era nevoie de cadre noi. Cu nimic n-am meritat ajutorul pe care mi l-a dat Dumitrescu. Am întâlnit apoi un bărbat care s-a îndrăgostit de mine. L-am lăsat să se îndrăgostească, fără să-mi dau seama că nu meritam eu un astfel de bărbat. S-a ocupat de mine, m-a învățat să mă îmbrac și să mă pieptăn, nici măcar atâta nu știam. Nimic nu știam și nu e de mirare că până la urmă m-a părăsit. M-a părăsit și nici măcar atunci n-am știut să sufăr, să-mi dau seama că altceva vroia el de la mine, nu să-l plictisesc cu neputința mea de a mă descurca cu elevii. Of, Doamne, ce ființă ștearsă și neajutorată, cum stăteam ca o proastă în fața unor oameni așa de simpli și de cumsecade și nu știam să mă apropii de ei și să le fac plăcută și atrăgătoare neplăcuta lor situație de a se afla în fața neștiinței[286].[287]

Partea a patra
Cap[itolul] III

Se gândea să plece în croazieră cu pictorul M[anea] – i-ar fi făcut o mare plăcere. Și, cum știa că prietenul său n-avea să plece decât dacă putea să-și ia și soția cu el și cum soția era aceea care ținea bugetul, vârî telefonul în priză și formă numărul casei pictorului.

— Sărut mâna, doctorul Sârbu la telefon, zise. Spune-mi, ai vești de la Ion, când se întoarce de la Reșița?

— Bună ziua, doctore, răspunse soția artistului. Păi ne-am înțeles să se întoarcă pe la 15 august, să plecăm la mare.

— Târziu! exclamă doctorul Sârbu.

— De ce?

— Pentru că trebuie să vie mai devreme să facă rost de bani și să mergem împreună într-o croazieră cu vasul „Transilvania”, răspunse doctorul Sârbu.

— Dar dumneata ai bani, doctore? întrebă femeia.

— Da, am!

— Și cât costă?

— Trei mii de lei de căciulă. Pentru voi doi ar fi deci șase mii lei… Constanța, Odessa, Ialta, Batumi și retur, o grozăvie! exclamă tânărul. Cât despre vas, să nu mai vorbim, se zice că merge cu atâtea noduri pe secundă, luxos, elegant, și confortabil! Are și instalație radar!

— Poftim?! întrebă soția pictorului.

— Are de toate, zise doctorul, nu sta pe gânduri!

Dar soția artistului tăcu la telefon, stând pe gânduri. Pictorul M[anea] avea familie grea, trăia cu socrii și avea doi copii. Câștigau totuși destul de bine, ea era graficiană și executa în special ilustrații la cărțile destinate celor mici.

— Nu putem să mergem, doctore, răspunse femeia. Trebuie să ducem copiii la mare și n-avem atâția bani și pentru mare și pentru croazieră.

— Renunțați la mare, insistă doctorul Sârbu.

— Tot una e, fiindcă trebuie atunci s-o trimit pe mama cu copiii… Dar dumneata ce lovitură ai dat de ai bani? se interesă femeia schimbând subiectul, semn că își făcuse toate socotelile și că hotărâse că nu se putea.

— Am dat și eu o lovitură! răspunse medicul.

— Oi fi făcut afacerea Skoda, zise femeia neîncrezătoare, te pomenești că ai vândut ceva!

Doctorul Sârbu râse de gluma neașteptată a soției prietenului său, răspunse că nu e chiar sută în sută afacerea Skoda. O sfătui să se mai gândească totuși la croazieră și închise. Ce păcat! Parcă ar fi dorit mai mult pentru ea decât pentru pictor plăcerea croazierei.

Era o femeie nu lipsită de spirit, dar care glumea foarte rar din blazare sau saturație, așa cum li se întâmplă adesea oamenilor când nu mai sunt foarte tineri și când viața lor sufletească e absorbită în întregime de problemele grele ale educației copiilor sau a păstrării armoniei în familie, când relațiile sunt complicate prin conviețuirea cu părinții sau cu socrii. Pictorul M[anea] continua să-și păstreze fără efort și după căsătorie obiceiurile și bucuriile [de] dinainte de căsătorie, lăsând, fără să-și dea seama și fără să poată proceda altfel, toată grija asupra soției. Ea nu avea nimic să-i reproșeze și continua să-l iubească și să-l admire ca și la început, dar demult nu mai lua parte la așa-numitele lui „șuete”, vizite sau seri petrecute la Athenée Palace sau Capsa. „Cheamă-ți și nevasta, Ioane”, își permitea doctorul Sârbu să-l facă adesea atent și pictorul se ducea la telefon și o chema. Ea venea, dar nu totdeauna și atunci pictorul se întorcea de la telefon cu o expresie de mare naivitate pe chip: „Vezi, nu vine” părea să

spună. Expresia „am făcut afacerea Skoda” o auziseră pictorul și soția sa de la o rudă a acestuia, care venise de la țară să vândă și el niște ouă și câteva rațe. Adusese rațele în bloc, în bucătăria pictorului, umplându-i acestuia mozaicul cu găinaț. A doua zi, în zori plecase la piață și nu se știe ce conflict avusese el cu un milițian că arăta foarte amărât la prânz la întoarcere. La întrebarea pictorului: „Ei, vere, ia spune-mi ce afacere ai făcut cu ouăle și cu rațele?” „Am făcut pe dracu”, răspunsese țăranul furios. Și după câteva clipe adăugase: „Am făcut afacerea Skoda!’ Era un mister de unde auzise el de scandaloasa afacere cu armament, petrecută în România anilor 1937. Fascinat de asemenea autenticități de gândire și expresie pictorul M [anea] pusese mâna pe telefon și relatase drăcovenia întâi amicului său dobrogean, apoi doctorului Sârbu.

„Păcat”, repetă tânărul dezamăgit. „Iată, își zise el, cum din pricina copiilor, doi oameni nu-și pot permite o călătorie de două săptămâni cu vaporul, fără să mai vorbim că el e pictor și ar avea ce vedea. În locul lui, ași ține mai puțin seama la copii. Marea face într-adevăr bine copiilor, dar oamenii exagerează din ignoranță, nu-și dau seama că, odată instalată în copil, viața își urmează evoluția ei victorioasă, cu sau fără mare, adesea chiar împotriva condițiilor celor mai nefavorabile. Hm! N-o voi lăsa pe soția mea să fie atât de absorbită de copii, soția mea va fi”… Aci gândirea tânărului își întrerupse cursul. Soția sa? Într-adevăr, soția sa exista, ce lucru miraculos! Cine era ea? Ce făcea oare ea în acest moment, unde era ea și ce viață ducea?

Tânărul stătea la geam în picioare și se uita afară tăcut și nemișcat. Lanul de ovăz care mărginea golful pe care îl făcea câmpia în această parte a Bucureștiului fusese de mult cosit de oamenii hipodromului și prin miriștea uscată crescuse iarba. În depărtare, căldura verii se materializa parcă în valuri de ceață străvezie, iar norii stăteau nemișcați pe cer, adormiți și cu contururile șterse. Tânărul se trezi din visare și își trase adânc răsuflarea. Se uită la ceas, părăsi fereastra și începu să se îmbrace. Erau orele două, luase masa cu un ceas înainte și trebuia acum să plece la spital; era de serviciu după amiază[288].[289]

Cap[itolul] III.
Partea IV

Nu e de mirare că nătărăul de Brătescu – căci din punct de vedere afectiv e un nătărău – nu-și dă seama că prietenia mea pentru el s-a sfârșit și că încercările lui de a reînnoda legăturile cu mine sunt penibile – nu e de

mirare, deci, că la început s-a simțit atras de această femeie, dar pe urmă s-a simțit respins.

Între timp sora intrase și privea scena stând în picioare lângă celălalt pat. În celălalt pat, în locul bătrânei preotese de țară zăcea acum o femeie în capot roșu, adus de acasă. Părea să fie funcționară sau soție de mic funcționar și părea pe deplin sănătoasă, dar nu era, căci nimeni nu intră în spital sau, în orice caz, nu e primit dacă nu e bolnav. Sora se apropie de medic:

— Să-i mai dăm o doză? șopti ea.

— Nu, nu e nevoie, răspunse medicul, și atunci sora se îndepărtă și ieși.

Fie că se simțea jenată, fie că plânsul vecinei ei de pat îi făcea rău, bolnava în capot roșu se ridică și ea din pat și ieși[290].[291]

4[292].[293] Constanța – criză de convalescență[294].

5. Final convalescență. Dr. Sârbu.

6. Urmare – Dr. Sârbu. Constanța pleacă.[295]

7. Dr. Brătescu. Criza situației sale la spital.[296]

8. Evoluția crizei; reviriment; excluderea din partid.

9. Dr. Sârbu. Dr. Brătescu. Final dr. Brătescu.[297]

10. Gaby – Mimy – motocicleta.[298]

11. Constanța la munte. Dr. Sârbu.

12. Urmare. Întoarcerea din concediu.[299]

13. Toamnă peste București. Constanța. Dr. Sârbu.[300]

14. Vale se întoarce de la Reșița. Înscrierea în partid.[301]

15. Căsătoria lui Vale. Amicii.[302]

16. Iarnă peste București. Petre Sterian este rechemat de la țară.[303]

17. Gaby – Mimy; Toma – Veronica; Mimy naște.

18. Urmare. Vizita amicilor lui Gaby și a d-lui Arvanitache.[304]

19. Mimy la serviciu. Conspirația. „Eu iau camera din față.”[305]

20. Alungarea lui Gaby. Gaby la Bicaz. Final Mimy.[306]

21. Constanța. Dr. Sârbu.

22. Urmare.[307]

24. Petre Sterian la C.C. Tov[arășul] Dumitrescu.

25. Gaby la Bicaz. Lupii.

26. Șoc Gaby.

27. Primăvară pretimpurie peste București. Dr. Sârbu. Constanța.

28. Urmare.[308]

29. Final acasă la Petre Sterian. Trecerea în revistă a tuturor eroilor, afară de Brătescu și Mimy.[309]

30. Urmare. Gaby se întoarce de la Bicaz. Vale nu se împacă cu el. Anghel nu este iertat de Petre Sterian. Anghel, care venise neanunțat, pleacă împreună cu fata cu care a venit. Gaby se reîntoarce la Bicaz pe drumul regenerării, dar cu prietenia vărului său pierdută (împăcat cu părinții).[310]

31. Urmare final: Vale. Anda. Dr. Sârbu. Pictorul M[anea] (cu soția). Constanța. Acasă la Constanța.

32. Încheiere.

Cap[itolul] V. Partea IV

După masă, fără să-și dea seama ce face, se dădu jos din pat și vru să iasă în curte. Pe coridor se întâlni cu infirmiera șefa care, când o văzu, tresări:

— Înapoi la pat, îi zise, vrei să cazi? După insulină nu e voie să părăsești patul.

Se întoarse înapoi, cuprinsă de veselie. Să nu părăsească patul, ce idee! Ba o să-l părăsească negreșit, căci mult nu mai avea de stat[311] [312].

Partea a patra

Cap. IX. Dr. Brătescu și preparativele pentru ședință. Ședința. Cap. X. Ședință urmare.

Cap. XI. Urmare ședință.

Cap. XII. Final ședință. Final dr. Brătescu[313].

Cap. XIII. Gaby. Motocicleta.

Cap. XIV. Urmare. Motocicleta.

Cap. XV. Dr. Sârbu. Constanța. Tușnad.

Cap. XVI. Urmare.

Cap. XVII. Urmare. Constanța pleacă.

Cap. XVIII.

Doctorul Brătescu zâmbea ironic: era tot ceea ce îi mai rămăsese sus, din conștiința sa, acest zâmbet înțepenit și trufaș care într-un mod inexplicabil se încăpățâna să nu urmeze prăbușirea sa interioară.[314]

Partea a IV-a

În afara micilor greșeli, a măruntelor găinării și a dorinței mai grave din ultimul moment în legătură cu hotărârea plenarei, Petrică Sterian mai descoperi, în legătură cu activitatea fostului președinte, ceva cu totul surprinzător și de o gravitate cu totul deosebită, care punea în umbră tot

ceea ce socotise mai înainte grav. Dacă în chestiunea derutei fostul președinte avea o oarecare justificare în faptul că nici raionul de partid nu dăduse dovadă de mai multă clarviziune politică, de astă dată acțiunea săvârșită de președinte îl făcea răspunzător direct. Iată ce află. Cu un an în urmă, avusese loc o încercare de constituire a unui g.a.c.[315]

Inițiativa aparținuse secretarilor org [anizației]. Președintele Ciupuligă nu zise nu, dar toată lumea știa că el era acela care făcuse să eșueze această inițiativă. Petrică Sterian află totul chiar de la secretar, un țăran de vreo treizeci și patru de ani, fost cioban, care îi istorisi cu amănunte revelatoare cum eșuaseră ei în formarea unei g.a.c.

Spre uimirea lui, Sterian își dădu seama că în acest sat existau condiții pentru un asemenea pas. Se prezentase la raion. Noul secretar al raionului, un tânăr de vreo treizeci de ani, mic de statură, era foarte ocupat. Raionul se afla în plină campanie de strângere a recoltei. Sterian asistă la dirijarea muncii raionale de partid (?!) și apoi istorisește întâmplarea.

— După campanie, zise secretarul, vom trece la acțiune.

— După campanie: pe la mijlocul lui august.[316]

Contemporan cu iluștri colegi profesioniști și stimulat de febrila lor activitate, am scris prima mea operă importantă de imaginație. Cu puține excepții, evenimentele descrise în *Risipitorii* n-au fost trăite de mine direct. La cele mai multe am asistat doar ca martor, altele mi-au fost povestite, iar pe altele pur și simplu le-am inventat. Universul astfel creat este văzut dinafară, confruntat și susținut doar de cuceririle proprii în ceea ce privește pasiunile. Proiecțiile principale[317], ca și celelalte personaje care își schițează doar destinul în această carte nu sunt atât rodul observației directe, cât al reflecției asupra propriei mele naturi, cu impulsurile proprii, succesive prin care am trecut în decursul anilor. Așadar, în primul rând, rod al reflecției și, în al doilea rând, rod al observației obiective. Dacă aș fi izbutit să aduc pe același plan reflecția de ordin subiectiv cu observarea obiectivă, rezultatul ar fi fost, neîndoielnic, asemănător cu cel din *Moromeții,* lucrare ce întrunește această elementară și greu de cucerit condiție a creației. Am totuși sentimentul că *Risipitorii* e superior *Moromeților*[318], căci în acest roman este descrisă prima mea tinerețe, pe un fundal, cred eu, mai deschis, mai puțin particular și[319] în consecință, mai accesibil[320] și din punct de vedere strict estetic. Nu am totuși față de universul primei mele tinereți sentimentul pe care îl am față de universul

copilăriei.[321] Mai luminos, mai intens și mai dramatic, cel din urmă mi s-a impus într-o expresie mai totală și mai adecvată, în timp ce din universul primei tinereți n-am reușit însă să exprim decât o parte în *Risipitorii*. Accentele dramatice nu răzbat aici din plin, deși[322] sunetul de corn și de trompetă al speranțelor și visurilor arzătoare, urmate de răpăiturile tobei și plânsul ascuțit al viorilor își găsesc descripția fidelă. Dar ochiul care le vede este el însuși prea tânăr și prea mult implicat în descripție. Lipsește surâsul detașat care să expună lumea cu bucuria calmă a revelației. Firavul sentiment, atât de pur, al copilăriei luminează în *Moromeții* un univers crâncen. E o lume constituită. Universul descris în *Risipitorii* nu-și prefigurează încă dramele, e un univers în plină formare. Fervoarea epocii, schimbările bruște, ridicările și prăbușirile[323] neașteptate fac ca aureola suferinței să nu întârzie mult pe fruntea speranței. Ororile epocii trecute, deși cunoscute de mine direct, și care au culminat cu dezlănțuirea celui de-al doilea război mondial, n-au fost și nu vor fi obiectul preocupărilor mele artistice.

Sunt neputincios în fața ororilor, nu pot extrage din ele nimic care să reziste exigențelor mele artistice, limitate, deci, din acest punct de vedere.[324]

Lumea veche, care își continuă și astăzi existența, dă naștere, inevitabil, în conflict cu lumea noastră nouă, la alte orori și erori. Acest aspect, deloc neesențial, al societății noastre contemporane scapă de asemeni observației mele directe, el este doar sugerat în acest roman. Cititorul, copleșit sau obsedat de acest aspect, va fi desigur dezamăgit, dar nu va [fi] numai vina noastră.[325]

Prezidiul ședinței

De la capitală (un instructor).

De la Raion (Dănilă, primul secretar).

Dr. Simion secretar org [anizație].

Șeful cadrelor

Și o soră

— Cunoașteți documentele.

Că n-a ajutat organizația în toate acțiunile ei – (n-a venit la toate ședințele și, când a venit, a constatat că un tovarăș sau altul lipsea). S-a dus la el să vadă de ce a lipsit (deși s-a gândit la acest lucru, nu s-a întrebat dacă tovarășul avea motive obiective să lipsească și, în acest caz, să-l ajute să

înlăture aceste motive), iar în cazul în care n-ar fi avut motive obiective, să-l convingă de greșeala săvârșită și să-i demonstreze că o asemenea greșeală nu trebuie repetată.

Că n-a ajutat biroul org[anizației] atunci când acesta întâmpina greutăți în mobilizarea oamenilor și vreo acțiune obștească. Deseori, izolându-se într-o atitudine mic-burgheză, a uitat că trebuie să țină un contact strâns cu intelectualii și ceilalți salariați ai spitalului, membri de partid cărora să le arate necesitatea de a sprijini toate acțiunile partidului și pe care să-i aducă treptat în rândurile membrilor de partid.

De asemenea, a neglijat să se intereseze ca medic psihiatru de nivelul ideologic și politic al tuturor pacienților săi și, în felul acesta, să[326].[327]

Țineau minte clipa și își fixau acțiunile în timp, în funcție de acest moment.

Rețineau atât de bine momentul, încât își fixară treburile în timp după urletul dulăului.

Această hărmălaie.

Ținură minte această clipă, și vorbind după aceea despre treburile lor le fixau după urletul dulăului: n-ai mai dat la cai.[328]

Pag[ina] 40[329] (notificări)

rândul 9 – De aceea aș vrea să

— Nu mă cunoașteți, sunteți imprudent.

Pag[ina] 41 De pildă prudența deschisă, sau, dacă vreți, prudența afectuoasă.

Pag[ina] 42 – înainte de a trece la destăinuiri, să vă povestesc iarăși o istorie. Sunteți, după cât se pare, un om cu o fire deschisă și vreau, înainte de a vorbi despre bărbatul surorii dumneavoastră, să vă dau un avertisment.

— Povestiți.

(după ce îl prelucraseră peste tot, la U.T.M., la sindicat, la cadre, la partid)

Pag[ina] 43 Dar nu-l ferește de recidivă câtă vreme nu este descoperită și înlăturată cauza conflictului psihic.

Pag[ina] 44 Rândul II. În cabană nimeni, eroul nostru venise primul.

— Mai încolo: Era un alt muncitor forestier care intrase în cabană.

— Adormiși? Eroul nostru mormăie ceva și recade în toropeală și în visare.

În clipa aceea.

— Mădularul.

Pag[ina] 45 Iată ceea ce am mai aflat.

El nu s-ar fi așezat ca un nesimțit pe bancă, împingându-l cu o lovitură peste picior pe un altul, să-i ia locul cel mai bun din fața sobei.

Trebuie, așadar, să nu te lași, să te impui, să nu te dai bătut, să nu cedezi, păstrând în același timp încrederea neștirbită.[330] Iată tratamentul la care l-am supus pe bărbat.

Obiecțiile editurii ale[331]
„Direcției presei”[332]

1) Miniștrii și personalitățile deviatoare să nu apară în scene deschise (vezi scena cu socrul drului Munteanu).

2) Dumitrescu să nu fie șeful secției agrare a C.C., ci la cadre, șef de secție, având sarcină din partea biroului politic să se ocupe cu probleme țărănești: „situația la sate”.

3) Denvata[333] – ginerele lui Denvata – șef de cabinet al lui V. Luca. V. Luca aruncă dosarul când i se prezintă zicând: „Eu lucrez aici cu oameni, nu cu dosare.”

4) Au cerut muncitorii să nu li se ia fabrica, fiindcă patronul a fost om cumsecade (au fost două cazuri) și nu li s-a luat. Comentariu: unde n-am avut eu norocul ăsta.

Împotriva
profesionalizării artei[334]

Ideea artei ca profesie e o idee care pare să facă parte din efortul uman firesc. Eu cred însă că ar fi mult mai bine ca arta să rămână în afara expansiunii individuale și naționale, deși acest lucru e foarte greu de conceput și ar părea că ar încetini progresul artei. Arta ca profesie a fost practicată, de pildă, două sute de ani de familia Bach și l-a dat pe Johann Sébastian. La fel s-a întâmplat și cu Balzac, care e cel mai mare profesionist. Dar mie tot mai mult mi-ar plăcea ca scriitorul sau artistul să nu se așeze la masa de lucru decât dacă are o mare dorință să exprime ceva deosebit. La ce bun ca istoria unei literaturi să cuprindă de pildă o mie de autori pe care nu-i mai citește nimeni? N-ar fi mai bine să fie doar zece, dar pe care să-i citească generațiile cu plăcere? Sunt convins că istoria literaturii cehoslovace cuprinde peste o mie de autori, dar lizibili nu sunt decât doi-trei: Hasek, Capek și Kafka. Atunci, la ce bun toți ceilalți? Se spune că pe Rebreanu îl încuia în casă soția lui ca să lucreze. Ce prostie! Rebreanu, cât a fost tânăr, a scris cu plăcere trei cărți bune, *Ion*, *Răscoala*, *Pădurea*

spânzuraților, operele lui ulterioare, de profesionist, sunt cel puțin neglijabile. Profesionismul în artă duce la necesitatea socială de a avea, pe planul unei culturi, o literatură. Și ce să faci cu literatura aceea? Ce să fac eu de pildă cu literatura belgiană, când buni de citit dintre belgieni nu sunt decât doi-trei poeți și doi-trei prozatori? Nu mai vorbesc de faptul că profesionalismul în artă creează o așa muscăraie de artiști, dintre care unii sunt așa de pricepuți în a se declara mari și a se pune cu atâta zgomot în serviciul marilor idei ale vremii sau puternicilor zilei, încât, chiar dacă nu reușesc întru totul să dăuneze creației autentice a celor cu adevărat chemați să creeze, reușesc totuși să se bucure de roadele dulci, pământești care li se cuvin doar celor din urmă. Aflăm de pildă că Luchian și-a ruinat sănătatea făcând pe zugravul, în timp ce cutare pictor la modă, dispărut astăzi, trăia în huzur… Cel puțin în artă să fie condamnate moda și impostura.

Dar cine poate să-și dea seama cine e cu adevărat artist autentic și cine impostor? Din păcate, foarte adesea, mai numeroși sunt cei care proslăvesc pe artistul la modă sau pe impostor, decât cei care susțin pe artistul veritabil, a cărui operă e mai greu de descifrat și este, aparent, mai puțin spectaculoasă.

*

Vizita tatei în București.

(„Îmi dai tu, Marinică, fiindcă ai inimă bună.”[335])

*

Era o femeie de statură mică, subțire în talie, cu o expresie calmă. Pe chipul ei[336] Crescuseră anii, asemeni cercurilor ascunse din trupul unui copac[337] căruia i se vede scorța, dar nu i se poate ghici vârsta. Avea mama cincizeci de ani? Judecând după vârsta fiului ei, da, dar cel mai mare dintre copii, Anghel, avea deja treizeci de ani. Tăcerea ei, așteptându-l pe fiu să vorbească, era a unei femei de șaizeci, dar pleoapele ochilor, deloc obosite, și ochii însăși, negri și cu mișcarea fermă, desmințeau pronosticul.[338]

*

Îngăduința față de vicii e o consecință a stagnării sau a înăbușirii gândirii sociale. Există o gândire a masei, Tanța[339], care formează la popoare sentimentele civice.[340] Cel mai trainic regim e cel care, pe de-o parte, stimulează și, pe de altă parte, se supune gândirii sociale.[341]

Dar cum să se supună gândirii sociale un conducător, cum ar fi de pildă un director, a cărui privire în loc să se îndrepte în jos se îndreaptă în sus[342].

El observă, de pildă, că toate uzinele au fruntași, numai el nu are. Și în loc să stea să se gândească: Ce sunt fruntașii? Ce reprezintă ei? Sunt ei exponenții unei gândiri a masei, unei necesități a vieții economice?[343] Și dacă da, în ce sens trebuie să ia ei naștere? în loc de aceasta, el pune ochii la întâmplare pe un anumit sector, concentrează forțele în acel sector și fabrică un fruntaș. Ce rost ar avea să procedeze altfel decât ceilalți? Urmarea ar fi că ar fi schimbat imediat. Și perspectiva aceasta întunecă numaidecât gândirea conducătorului nostru. Ce e asta? Cine are dreptul să dea pe cineva afară? Dar, mai întâi, cine ar putea să-l numească? Cine e suveranul, judecătorul față de care toți trebuie să se teamă și căruia orice conducător trebuie să-i dea socoteală? Cine, Tanța?

— Partidul, Vale?! zise Constanța șovăind.

— Nu! Eroare![344] exclamă deodată tânărul.

Poporul, stimate tovarășe, el e suveranul! Partidul e forța de șoc, avangarda, cum spunem noi, poporul însă e suveranul, o știau și eroii lui Caragiale. Ori, tovarășul director observă că până la popor te mănâncă sfinții și iată-l îngrijindu-se să se pună bine cu acești sfinți. Unde e viciul? în gândirea orientală, moștenită din trecut, față de ierarhie! Rezultatul: gândirea socială nu e stimulată, fără să mai vorbim că tovarășul director uită cu totul cui trebuie să-i dea socoteală. Consecințe morale: tovarășul director inspiră fatal șefii în subordine la incorectitudini, un responsabil cu aprovizionarea care favorizează anumite sectoare și ia chiar șpagă cum pretind oțelarii mei. Rezultatul pe plan economic: pierderi, pierderi nebănuite. Iar dacă planul de producție se îndeplinește, totuși meritul este exclusiv al oțelarilor mei și nu al celor favorizați de direcție. Am criticat pe acest șef de aprovizionare, toată brigada. Rezultatul: ieri mi-a spus Mateescu că a și fost numit director-adjunct la „Laminorul”. Iar eu, care în critica mea l-am atins și pe director și pe directorul-tehnic, trebuie să plec la Reșița să mă mai cumințesc. Nici nu-mi trece prin cap![345]

*

În asemenea[346] situație totul se transformă în elogii, artele și literatura cântă și ele osanale, iar strigătele de durere ajung la urechile zeilor sub formă de laude. De aceea cea mai rea dintre republici este preferată celei mai înțelepte dictaturi. *Republica înseamnă diversitate*.[347]

*

Cele mai dramatice existențe sunt acelea în care balanța slăbiciune-putere nu se află niciodată în echilibru, gândea doctorul Sârbu în timp ce călătorea spre Tușnad. Doctorul Munteanu e un om de o mare energie și asta explică dorința lui devorantă de expansiune, dar natura a pus în el în măsură mai mare slăbiciunea, ceea ce explică… Așa se face că pe el nu-l preocupă mijloacele cu care obține un sentiment de plenitudine și nici nu e atent că printr-o josnicie un om nu poate să obțină decât o și mai mare dizarmonie.[348] Dacă el n-ar fi fost.

*

(Crin japonez) Amasizus. – Orhideea – Frepeia Calla, garoafe, Ciclamen (alb rococo), Mușcata (pelargone), Cineralia (roze, albe, albastre cu ochi alb), Bégonia (grandiflora rex, lucerna), Calțularia (flori japoneze), Ortensia, Primula.

Sutele de ghivece aranjate cu puieți de hortensii.

Podețul de lemn peste un bazin. – Planta urcătoare.

Bughenilia – podeț – Gura leului.

*

Ce? Unde zici că te duci? Ei și? Poți să te duci de pe-acuma! Crezi că eu nu cunosc problema?

Aglomerări	7	*Magazia*	3
A fi!	6	*Aglomerări*	7
Raportul	8	*Amiază de vară*	3
Amiază de vară	3	*Horticola*	20
Horticola	20	*Valache*	6
Vhlache	*6*	*Grupa de luptă*	20
Grupa de luptă	20	*Anton Tudose*	7
Anton Tudose	7	*Friguri*	40
Friguri	40	*Un luptător*[349]	3
Un luptător	*3*		

România n-a dus niciodată lipsă de talente, dar adesea de oameni de caracter, capabili de a urmări o idee până la capăt.[350]

Personal am regretat fuga lui Petru Dumitriu. În ultima vreme, existența lui era ceva vesel pentru mine. Să vezi un om așa mare (fizicește), dominat

de pasiuni atât de stupide, cu o gesticulație intelectuală atât de puerilă, cocoțat de alții pe treapta de sus, nu e un spectacol de lepădat.[351] Dar e neîndoios meritul lui că a descoperit resortul imbecilității umane și apasă pe el ori de câte ori are nevoie. Dacă nu cumva îl supraapreciez, adică alții n-au descoperit în el un resort, pe care, apăsând, îl determină pe d. P[etru] D[umitriu] să joace. Ce să fac eu cu acești imbecili? Ei nu se iubesc cu adevărat, dar sunt totuși suficient de amețiți ca să creadă că da și să se căsătorească. E posibil că după câțiva ani căsătoria să se strice, dar e posibil și să nu se strice, să facă copii și să trăiască relativ încântați unul de altul. Nu atât de fericiți ca să nu se înșele reciproc. Și în această viață frumusețea ei turburătoare se va veșteji curând sau se va transforma, ceea ce e același lucru. Iar pe mine el mă ignoră, iar ea mă folosește pentru a stârni gelozia lui, atâta tot. Discurs asupra moralei, asupra ironiei împrejurărilor, care îl face pe el, cel care iubește cu adevărat, să fie lipsit de dragoste împărtășită. Dacă încearcă să se exprime va deveni deranjant, ea îl va respinge cu cruzimea femeii frumoase și lipsite de discreție. Atunci ce e de făcut? „Ar trebui acum să plec și să-i las singuri.” Nu pleacă, ceea ce înfurie la culme pe bărbat, iar, femeia, crudă și bestială cum e, îi place și îl reține. După plecarea lui, el îi spune că iubitul ei este un laș, un… și pleacă zeflemitor, răutăcios și spiritual. Ea nu crede, dar el știe ce știe.

Se duce la iubitul ei și îi declară că trăiesc împreună de doi ani. Că el îi cedează locul numai dacă o iubește cu adevărat. Individul, furios, o părăsește și eroul se întoarce și o regulează pe fată.[352]

Un literat[353] care zice că schimbă culoarea florilor după dispoziția sa sufletească: ridicol, nimic asemănător și, de asemenea, ridicoli cititorii care au înghițit, citind, o asemenea gogomănie livrească.

Enache, care între două răsărituri de soare vedea acum o moarte după ce văzuse o naștere, rupse cel dintâi tăcerea.[354]

Primul am regretat că a fugit. Existența lui, exceptând unele momente, mă înveselea. Să vezi un om așa de mare (fizicește) dominat de pasiuni atât de puerile cu o gesticulație intelectuală atât de precară, cocoțat de alții pe treapta de sus a unei ierarhii literare efemere, e un spectacol de contemplat. Recunosc însă că el descoperise ceva, că adesea nimerea resortul imbecilității umane pe care apăsa fără scrupule. Un astfel de resort a descoperit el la unii critici literari și unii așa ziși îndrumători, dispăruți azi, care l-au susținut.[355]

Horticola[356]

1) Golea Simina, pictoriță.[357]

2) Micula Mircea – horticultor.[358]

3) Mocan – câinele.[359]

4) Râmniceanu – critic de artă.[360]

5) Anghel Pătrașcu[361] (pictorul Piliuță).[362]

6) Pictorul Cociu.[363]

Rezumat

1) **Istoria castelului** Mogoșoaia, lacul, împrejurimile și sera (despre care un distins literat spune că florile pot fi schimbate după dispoziția sufletească): aici vin scriitori, actori, poeți și pictori.[364]

2) **Micula Mircea**, horticultor. Aventura sa: din copilărie – fântâna – din prima tinerețe – cu moldovenii înfometați – și de acum… urmează (va fi tristețea că nimic nu e statornic?!).[365]

3) Țigan – un câine rămas de la Mocan. Istoria rătăcirii lui – cele două sunete.

4) Râmniceanu[366] (Amza?[367] Schileru?[368] Comarnescu?[369])! Unul din ei sau toți laolaltă.

5) Anghel Pătrașcu (Piliuță, bețiv, o bate, o înșală, talentat, primitiv).[370]

Golea Simina. Nu mai vreau artiști și mai ales talentați. Vreau un bărbat simplu și devotat.[371]

Râmniceanu. Ce s-a întâmplat cu fata asta? A făcut un lucru excepțional. Foarte straniu, are talent![372]

A. Pătrașcu. Hm! Ce gândesc ei, că am căzut în patima beției? Vă înșelați, stimați tovarăși. Mai beau… Cât să mai beau? A? Cât zici tu să mai beau, Anghele? Ia spune! Cât zici tu atâta e. Două săptămâni? Bine, fie! Sfânt! Două săptămâni am zis, atât și niciun strop mai mult… Dar să știi că în aste două săptămâni o să sting! Și începu să cânte behăind, scăldându-se într-o melodie alunecoasă și obscură.[373]

Golea Simina. Admirația mea a scos din cercul ei pe colegi, ei nu sunt oameni reușiți, ci destine marcate.[374]

Se nasc ca să picteze, restul e tăcere. Dar eu? Eu de asemeni m-am născut ca să pictez…[375]

Nu în pictură e misterul, ci în natură și în oameni.

Micula Mircea. Nu se gândea la nimic. Era fericit.

Mocanu. Dormita la intrarea în seră și, din când în când, când se deschidea ușa simțea în nări mirosul de pământ cald, de flori amestecate, de apă și soare. I se părea că e primăvară și mirat de încărcătura simțurilor sale care păstrau din pădure amintirea unor mirosuri mai grele ale toamnei. Deschidea ochii și vedea picioarele celui care intra pe ușă și își dădea seama că mirosurile vin dinăuntru. O clipă stătea ochiul său deschis, uitându-se în sus ca un om, apoi pleoapele i se lăsau și adormea iarăși. Visa zgomote uitate de mult, păcănit de roți pe drumuri[376], o nostalgie ascuțită îl trezea și din nou deschidea ochii. Se ridica,[377] vedea în depărtare o căruță cu (un) țăran cu biciul în mână, căsca, se repezea cu capul sub pântec clănțănind ceva care îl înțepase, apoi din nou își punea capul pe labe și dormita.[378]

*

Petru Dumitriu posedă de la mine o scrisoare.[379] De ce i-am scris-o? El făcea pe atunci imagini frumoase asupra literaturii mele și asta m-a măgulit.[380] A mai fost ceva: după ce am scris-o, n-am mai voit să i-o trimit, dar am cedat insistențelor Ninei Cassian, a cărei vanitate naivă, dobitocească, a găsit în mine un resort: că scrisoarea, a zis ea, e prea frumoasă ca să rămână fără adresă. Acest domn e un înșelător, devorat de vanitate. El se crede acum probabil în conflict cu anumite personalități politice mari de la noi. În realitate el nu e în conflict cu nimeni pentru că lui i s-a dat tot ceea ce a dorit, inclusiv permisiunea de a descrie în scene detaliate pe homosexuali[381].[382] De fapt, el este un escroc, un delapidator, a fugit lăsând în urma lui sume neacoperite, bani încasați pe ordine de plată ilegale, smulse prin influență.[383]

Stimate domnule Heitmann[384],

Cred că am primit toate cărțile trimise, *Sanctuaire, Des souris et des hommes, Les neiges, Paradis perdu, L'Adieux aux armes*, și o carte în germană trimisă de soția d-voastră de două ori, din greșeală. Îmi pare bine că urmăriți presa noastră literară și sunteți la curent cu ceea ce se discută. Mi-ar face plăcere să vă fiu de folos cu cărți care vă interesează. Îndată ce se vor reedita, vă voi expedia *Craii de Curtea Veche* de Mateiu Caragiale și *Sfârșit de veac în București* de I[on] M[arin] Sadoveanu. În ceea ce privește cărțile trimise de d-voastră, *Des souris et des hommes, Combat douteux, Sanctuaire*, deși nu le aveam, le citisem de la alții în ediția Gallimard, însă, cum spune proverbul, „calul de dar nu se caută la dinți”, sunt încântat să le am în biblioteca mea. N-am citit însă *50.000 dolars* (Hemingway), *Requiem*

pour une nonne (Faulkner) și altele ale acestor autori, precum și *Ulise* de Joyce. Dar acestea le voi indica după ce d-voastră îmi veți scrie ce doriți să vă trimit la rândul meu.

Acum la Sinaia vremea e foarte frumoasă, totul e verde. Eu scriu acum scurte nuvele în așteptarea apariției *Risipitorilor* care se va produce probabil înaintea toamnei sau cel mai târziu în septembrie. În august au din nou loc la Sinaia cursurile de umanistică, am fi foarte bucuroși dacă ați veni iarăși. Poate că veți veni. Transmiteți soției d-voastră salutări.

Al d-voastră,
Marin Preda

Despre educație și despre literatura scriitorilor[385]

Educația nu e un lucru plăcut pentru cel ce o suferă. Ce înseamnă educație? Educație înseamnă, simplu vorbind, îmblânzire, înfrânare, crearea unor anume reflexe, corijarea. A corija, însă, înseamnă a frânge ceva și asta e totdeauna dureros la început. Firește că după aceea e bine, dar la început nu e deloc plăcut. Dacă primim în școală să fim educați, este pentru că nu avem încotro. Pentru că reflexele noastre sunt crude, pentru că suportăm mai ușor să ni se schimbe natura pasiunilor. Ce se întâmplă însă cu omul matur? La omul matur se naște o anume iluzie: sunt bine așa cum sunt, nu am nevoie de nimic mai mult. Mă descurc așa cum sunt. Această iluzie nu e deloc nefirească și nu e deloc condamnabilă. E greu să te împaci cu ideea că ești nereușit, că ai cusururi, că ești strâmb, că ești robit simțurilor, că ideile tale sunt doar niște prejudecăți și că sentimentele tale sunt confuze și mediocre. E greu de acceptat fiindcă îi e propriu omului să creadă în sine, fără încredere în sine nu poate să aibă sentimentul plenitudinii și al libertății. Pentru ca omul să se îndoiască de sine trebuie ca experiența sa proprie să-l infirme. El să se creadă de pildă insuportabil față de femei și femeile, având de-a face cu el, să-i arate că e insuportabil, dar nu cine știe ce. El să se creadă inteligent, și într-o împrejurare hotărâtoare să i se dovedească contrariul. Mi se pare indiscutabil că în majoritatea cazurilor lucrurile se petrec astfel, cu excepțiile pentru care preceptele educative nu sunt suficiente. Literatura e făcută pentru marea majoritate a oamenilor și are un scop educativ. Să examinăm. Să dăm unui om care se crede toarte inteligent să citească romanul educativ *Bărăgan*[386] de V. Emil Galan. Scopul ar fi ca să trezim în omul nostru îndoiala că ar fi un om foarte inteligent, realitatea fiind că el nu numai că nu e inteligent, ci e un prost îngâmfat care, bizuindu-se pe o anume vioiciune naturală a gândirii și

încurajat de mamă-sa, a luat-o razna. El este, încolo, un tehnician bun[387], și un sindicalist acceptabil. Care va fi efectul asupra lui citind acest roman? Dacă e să vorbim serios și să nu ne abatem de la legile psihologice elementare, el va gândi astfel: Anton Filip[388] ăsta e un nasol care se crede mare șmecher. Să-i dăm atunci altă carte, să-i dăm romanul educativ *Setea*[389] de T[itus] Popovici. Ce va gândi eroul nostru? El va zice: Mitru[390] ăsta face și drege; și ce-mi pasă mie de isprăvile lui nesărate? Sau: învățătorul ăsta care a fost prizonier face și drege: mai întâi, un om care a căzut prizonier nu e mare brânză de capul lui. Un prizonier tot prizonier se cheamă, orice ar vrea el să-mi îndruge. Să-i dăm mai departe să citească romanul educativ *Desfășurarea*[391], de M[arin] Preda. Ilie Barbu[392] ăsta, s-o gândi eroul nostru care se crede fjoarte] inteligent, e un prostovan care lasă să-i sufle alții în ciorbă. Vai de capul lui! Face pe urmă pe viteazul. Păi merci: cu organizația de bază în spate și cu miliția în ajutor oricine poate să facă pe viteazul. Să-i dăm atunci să citească romanul educativ *Desculț*[393] de Zaharia Stancu (ediția într-un volum). Darie ăsta nu e un copil, autorul e un mincinos. Un copil nu poate să fie așa de deștept, autorul se izmenește. Și pe urmă, Darie ăsta face pe grozavul și, când ajunge slugă la oraș, șterge farfuriile cu un miez de pâine și mănâncă. E un linge-blide. Să-i dăm atunci să citească romanul atât de educativ încât e chiar didactic *Bariera*[394], cu așa numitul său „nea Vițu”[395]. Nea Vițu ăsta e un caraghios, face critica morală a burgheziei după șansele fi-sei care a fost servitoare. E un tip ridicol.

Principalele opere educative de valoare nu-și fac efectul asupra unui cititor la care ar fi de corectat ceva. Dar dacă să zicem că cititorul ar fi nu unul care se crede foarte inteligent, ci unul foarte bun comunist – și n-ar fi – sau foarte bun meseriaș – și n-ar fi – sau foarte iubitor fiu – și n-ar fi. E probabil că la unii din ei aceste cărți să placă, dar nu le-ar schimba câtuși de puțin părerea despre ei înșiși. Pentru ca acest lucru să se petreacă, ar trebui ca unul din eroi să prezinte chiar tema care i-ar caracteriza. Adică un erou care foarte liniștit crede despre sine că e foarte inteligent și se comportă exact cum se comportă un asemenea om. Și cititorul nostru s-ar recunoaște în el. Și la un moment dat, în roman, vine cineva și spune: „Nu ești foarte inteligent. Ești un prost.” Și să-nceapă conflictul. O asemenea carte într-adevăr ar zgudui cititorul și i-ar trezi bănuiala că poate să pățească ceea ce a pățit eroul din roman. În orice caz s-ar naște în el un proces de gândire.[396] Așadar a scrie romane educative e foarte greu, fiindcă cititorul, cât ar fi de

educat, nu le asimilează, fiindcă nu i se potrivesc. Eroul exemplar – Anton Filip – nu poate determina pe cutare cititor îngâmfat să renunțe la îngâmfarea lui. Eroul exemplar, Mitru Moț, Ilie Barbu și alții, nu pot determina un ins foarte inteligent să renunțe la trufia lui. Eroul exemplar Darie, care șterge farfuriile cu miez de pâine și ia cafeaua în gură și o varsă apoi la loc în ceașcă, nu poate determina în cititor un proces de gândire favorabil unui salt moral.[397] Dar nu cumva unii dintre noi am înțeles și continuăm să înțelegem greșit noțiunea de *educație* în sfera artisticului? Eu afirm că se poate dovedi că mulți dintre noi înțelegem greșit relația dintre artă și *educație* și că unii chiar au uitat cu totul că arta nu înseamnă nicidecum educație, că arta înseamnă înainte de orice o manifestare creatoare a spiritului uman, în al cărei scop nu este exclusă nicidecum educația, fiind însă departe de a fi doar educația. Să fiu foarte clar. Dacă scopul omului în viață ar fi doar să se educe, cred că mulți ar sfârși prin a se sinucide. Viața e făcută din bucurii și dureri și din amestec de bucurii și dureri și în viață omul are de trăit drame sau fericiri nesperate, e stăpânit de idealuri sau obsedat de vanități. Omul în viață săvârșește și ticăloșii, comite și lucruri ireparabile, salvează pe tovarășul său sau îl aruncă în înfrângere. Omul în viață creează sau distruge orașe, schimbă sau astupă cursul fluviilor.[398] Față de o asemenea structură a omului contemporan, arta care se mărginește numai la unul din scopurile ei, educația, își pierde puterea magică de a capta interesul, devine plicticoasă ca un…[399].[400]

Scene de introdus în roman

Partea întâia. Constanta și Iliuță.

12 pg.

Partea a doua. Dr. Sârbu și dr. Diamant. — Malaparte. Înscrierea lui Sârbu în partid, povestită înainte ca Sârbu să se vadă cu dr. Diamant. – întrevederea. Dr. Sârbu îi povestește despre dr. M[alaparte].

15pg.

Partea a treia. Nimic.

Partea a patra. De modificat ședința cu devierea – într-o ședință trimestrială a org [anizației] de bază a spitalului.

Urmare despre educație

[401]Dacă arătăm de pildă cuiva un om care prezintă o infirmitate, să zicem un ciung, rațiunea ne spune că nu trebuie să ne îndoim de faptul în sine, omul e ciung, în privința aceasta tot ceea ce se poate ști despre ciung este știut. Dar nu numai rațiunea, ci și instinctul ne spune că a fi ciung înseamnă

a fi infirm și că o infirmitate nu are în sine nimic atrăgător, nu putem dori în mod normal, zărind un ciung, să fim și noi ciungi. Dacă trecem însă din domeniul infirmității fizice în cel al infirmității morale, putem noi să admitem că reacția noastră față de infirmitatea morală este alta?[402] Aici lucrurile se complică, fiindcă e greu să ne dăm seama dacă un bețiv, un hoț sau un curvar e un infirm moral, adică îi lipsește ceva de la natură sau e mai educat. În universul moral, infirmitățile se confundă cu maladiile, un cleptoman sau un bețiv ereditar pot fi vindecați. Lucrul de care suntem însă absolut siguri este că, observând un om vicios, nu ne putem îndoi că acel om suferă de viciul pe care îl are. În privința aceasta orice explicație e de prisos. Un pictor care ar face portretul unui bețiv și l-ar expune ar stârni în privitor, în afara reacției estetice față de reușita tabloului, care desigur nu trebuie să fie următoarea: arta n-a câștigat nimic, în schimb numărul bețivilor a crescut cu unul, sentimentele obișnuite față de spectacolul unui om beat, și anume: e rău să fii beat; înfațișarea omului beat e animalică, josnică. De ce e necesar pentru ca privitorul să gândească întocmai așa? În primul rând să fie vorba de un bețiv adevărat[403], pictat nemilos, în toată josnicia lui, cu mijloacele cele mai plastice. Să nu-l preocupe pe pictor ideea de a sugera că e rău să fii bețiv, fiindcă aceea nu e treaba lui, ci a privitorului, a lui fiind aceea de a nu picta un bețiv oarecare, un bețiv banal, un bețiv neinteresant pe care îl găsești adesea în vreun bufet și pe lângă care treci indiferent. Întrebarea care se pune este dacă, îndemnându-l pe pictor să nu se preocupe de ideea de a sugera că e rău să fii bețiv, nu călcăm principiul estetic potrivit căruia arta trebuie să educe?! îl călcăm și în același timp nu-l călcăm. Îl călcăm în teorie, practic însă vedem că nu-l călcăm, dimpotrivă, dacă ne gândim bine, sforăiturile lor, pofta lor animalică de somn, pe el care era, poate, un insomniac? Sau se săturase Berilă de atâta libertate și lumină câtă este pe pământ și simțise o mare ispită a ocnei? Asta ar fi o speculație abisală. Cel mai sigur e tot răspunsul lui Berilă: erau beți! și trebuie să traducem asta prin: *erau agresivii* Beția și somnul lor nu erau suportabile, Berilă era și el în legitimă apărare. […]”

ANEXA V

Fragment din *Cel mai iubit dintre pământeni*, vol. III, pag. 245-246. Îl reproducem pentru a fi comparat cu varianta existentă în carnetul de atelier.

„Reacția medicilor: de furie, dar nu împotriva legiuitorului, ci a bolnavilor, ca și când ei ar fi venit cu decretul. În ce fel? expedierea lor rapidă de la consultații, în următorul stil: (urma anecdota… Medicul, grăbit și nervos: dumneata de ce suferi? Pacientul: domnule doctor, eu nu mai pot să urinez… Medicul: câți ani ai? Pacientul: șaptezeci… Medicul: ai urinat destul! Următorul! Vine o gravidă: dumneata ce ai? Gravida: domnule doctor, copilul meu stă strâmb, ce fac eu când o să nasc? Medicul: cum te cheamă? Gravida: Leibovici… Medicul (ridicând glasul): Leibovici? Se *descurcă* el! Cine e la rând? Ei, dă-i drumul! Pacientul: domnule doctor, eu sufăr de o boală foarte ciudată! Medicul (extrem de grăbit): lasă considerațiile, spune! Pacientul: domnule doctor, eu ce mănânc aia fac… Medicul: adică, vorbește clar… Pacientul: dacă mănânc fasole, fasole fac, dacă mănânc varză, tot varză fac… Medicul (dumirit): aha! și ce-ai vrea dumneata? Pacientul (umil): să fac și eu normal. Medicul (expeditiv): mănâncă căcat! Altul la rând…”

ANEXA VI

În legătură cu geneza celui de-al doilea volum din *Moromeții*, Marin Preda a făcut următoarele mărturisiri:

„[…] O carte despre țărănime a fost proiectată de mine pe la sfârșitul anului 1948 în mai multe volume. Din acest proiect, au apărut până acum *Moromeții*, în o mie de pagini. Volumul al doilea, apărut în 1967, a fost început în 1953, în timp ce volumul întâi era încă neterminat […]” (Interviu acordat lui Iulian Neacșu, 2 februarie 1968, „îmi plac mult acele pagini din cărțile mele pe care nu le-aș mai putea scrie din nou”, din *Creație și morala*, pag. 368)

*

„[…] mi-e în continuare greu să vorbesc *despre Moromeții* […] Am mai spus o dată că în acest volum nu apare tema povestitorului. Am spus asta, înainte de apariția celui de al doilea volum. E vorba de tema celui care a scris această istorie, al cărui destin rămâne încă neatins de carte și care mă obsedează. Atunci va fi împlinit romanul *Moromeții*, când și destinul povestitorului va fi relevat. Deci iată de ce nu pot vorbi încă de istoria acestei cărți […]” (Interviu acordat lui Adrian Păunescu, februarie 1969, „Atunci va fi împlinit romanul *Moromeții*, când și destinul povestitorului va fi relevat”, din *Creație și morala*, pag. 382)

*

„[…] N-am avut intenția să scriu neapărat volumul doi, dacă el nu se impunea. El s-a impus datorită unui eveniment tragic pe care l-a trăit tatăl meu și care a început să mă obsedeze ca un leit-motiv de datorie care mi se impunea în urma acestui eveniment, care de altfel constituie tema fundamentală din *Moromeții*, volumul doi. Eu nici acum nu consider această carte încheiată, așa cum am mai declarat. Nu știu încă ce mai urmează, dar am sentimentul că n-am spus totul. […] Da, deși eu am scris *Risipitorii* și *Intrusul*, care sunt cărți în afara *Moromeților*. Dacă nu ar fi

vorba de istoria țărănimii române în această a doua jumătate a secolului al XX-lea, poate că n-aș mai fi avut nimic de spus despre această familie și despre această problemă, însă istoria este una din obsesiile mele și probabil și a altor scriitori. La acest punct al carierei mele literare am căpătat un sentiment, așa, de liniștire, că albia pe care urmează să curgă, ca să spun așa, încercările și eforturile mele s-a creat. Ce-o să urmeze nu pot să spun în momentul de față, dar am sentimentul că va urma. […]” (Interviu acordat lui Ion Drăgănoiu, 28 noiembrie 1969, „Istoria este una din obsesiile mele”, din *Creație și morala*, pag. 398-399)

*

Redăm în întregime dialogul lui Marin Preda cu Eugen Simion despre romanul *Moromeții II*, apărut în *Gazeta literara*, nr. 3,18 ian. 1968, pag. 1, 3, reprodus în *Creație și morala cu* titlul „Posibilitățile romanului”, pag. 352-364.

POSIBILITĂȚILE ROMANULUI

Eugen Simion: Apariția volumului al doilea din Moromeții *reactualizează întrebarea despre posibilitățile și viitorul romanului, Spun aceasta, deoarece am sentimentul că aici e zidită nu numai o experiență, dar și o concepție asupra prozei și în chip special asupra romanului. Întrebarea pe care și-o pun mulți e dacă romanul se adresează „societății” sau „individului”, dacă, în fine, cum se neliniștește cineva, romanul modern mai continuă spiritul vechiului roman, clasic, liniar, melodic, social și psihologic, sau se orientează spre altceva: spreformula prozei de recherche, de création. S-a spus că proza (și romanul nu iese din această linie de evoluției) tinde spre obiectivarea maximă, abandonând sufletul romantic al elementelor și creația de tipuri. În ce măsură romancierul român se pasionează pentru astfel de lucruri? Mulți dintre prozatorii tineri, dar nu numai ei, manifestă o vie curiozitate pentru formulele noi în epică și, să cădem de acord, această preocupare e în firea lucrurilor. Orice înnoire în artă a început prin a căuta un nou mod de a încorpora, sau a traduce, experiența individuală în sens moral sau spiritual. E de la sine înțeles că nu toate experimentele ajung să însemne ceva, estetic vorbind, și să se impună. Cele mai multe pier. Dar niciun pas în artă nu s-a făcut – zicea, dacă nu mă înșel, Jean Codeau – Jară revolta superbă, uneori absurd de tragică a creatorului împotriva gustului public, de regulă conservator. Gustul evoluează greu și o formulă de literatură nouă nu e înțeleasă și acceptată, totdeauna, de la început. Cunoașteți confesiunea, sceptică, a lui Stendhal,*

în această direcție. Astfel de probleme nu devin niciodată inactuale. Literatura nu încetează să și le pună, și, în fapt, ea însăși se constituie ca o însumare de soluții individuale, de posibilități creatoare. Ce să mai spunem ce critică, fără de înțeles în afara acestor întrebări fundamentale despre misterul și destinul literaturii? Vă propun să selectăm, din această pădure de cunoscute și necunoscute, câteva probleme legate mai intim de experiența prozei dumneavoastră și, în genere, a literaturii actuale. Dificultatea de a alege e tot atât de mare, ca și aceea de a da soluție definitivă. Cu ce să începem? Sunt tentat, după această lungă punere în temă, să vă solicit mai întâi (nu pentru a capta bunăvoința cititorilor, dar pentru a păși pe un teren mai familiar de creației) câteva precizări de ordin biografic. Nu sunt convins că o bună cunoaștere a biografiei explică, într-un chip sau altul, opera literară în substanța ei. Opera e invenție, are o metafizică, o realitate secretă pe care datele exterioare, chiar cele biografice, nu le pot nici justifica, nici explica. Critica (înțeleg și istoria literară) tradițională s-a ambiționat să lămurească secretele operei prin circumstanțele biografice. Gherea, la noi, credea în aceste prejudecăți și cerea criticii să afle pricinile operei, să cunoască familia, mediul care a produs pe scriitor, și, deci, opera. Literatura fantastică n-ar avea, în acest caz, nicio șansă de a putea fi justificată estetic. Să recunoaștem, totuși, că un artist poartă cu el un destin, nu neapărat al lumii din care a ieșit, dar al aceleia pentru care a optat. În această împrejurare nu e Jară rost să vă întreb ce idee mai înalt estetică legați de reprezentarea existenței țărănești în proză?

Marin Preda: Părerea mea e că un țăran, chiar dacă ajunge doctor în filosofie, tot țăran rămâne. Ideea de familie, de pildă, va fi la el aceeași ca la un țăran. Despre dragoste va gândi tot ca părinții săi, despre cinste și demnitate va avea aceleași reprezentări, într-un cuvânt, concepția lui despre lume, chiar dacă va fi un admirator avizat al lui Kant, va fi una țărănească. Nu va exista manifestare a vieții lui, poate chiar cotidiene, pe care el să n-o judece cu ochii cu care a văzut odată o lume pe deplin formată, cu metafizica ei, așa cum bine ai spus. Formarea unei astfel de lumi, sau acestui univers uman, constituie un secret al experienței individuale și sociale. Truda de a dezvălui acest secret, iată ideea estetică pe care am legat-o de reprezentarea existenței țărănești în proză. Și, atunci când am avut senzația că regăsesc această lume și în altă parte a planetei noastre, am scris *Friguri* și, mai recent, *Martin Bormann*, în care există o eroină,

țărancă, îngrijorată de viitorul ei într-un sat în care se petrec niște lucruri dintre cele mai stranii.

E.S.: Sunt mulți care s-au întrebat și se întreabă despre destinul prozei țărănești. Și nu dintr-un snobism – și zicea bine cineva! – …dâmbovițean. Opinia acestora trebuie înlăturată din discuție. Au fost însă și intelectuali adevărați (Camil Petrescu, între alții) care au privit cu scepticism posibilitățile psihologiei rurale de a fi valorificate în proza modernă. Neliniștea nu a dispărut nici acum: cum, se întreabă unii, iar despre țărani, tot despre țărani?!

M.P.: Dacă un scriitor ar ține seamă de prejudecățile curente, ar ajunge să nu mai scrie nimic. Fiindcă n-a rămas categorie sau clasă socială despre care să nu se fi scris la fel de mult ca și despre țărani. E drept că existența unui Creangă, Slavici, Sadoveanu și Rebreanu într-o literatură poate da scriitorului senzația de sațietate. În fața unor noi creații însă, senzația aceasta nu mai are importanță. Asupra scepticismului lui Lovinescu și Camil Petrescu merită însă să ne oprim. Fiindcă, în ciuda literaturii despre țărani a unui Faulkner și Steimbeck, mulți împărtășesc și astăzi acest scepticism. Camil Petrescu l-a admirat pe Proust. Dar ce este într-adevăr superior, aici, este arta naratorului care se exercită cu aceeași magie și când descrie țărani sau lăptărese. Servitoarea Françoise este poate, după Swann, cea mai reușită figură a romanului. Nivelul de conștiință al baronului Charlus se reduce în ultimă instanță la strategia complicată a unui salonard, iar gândirea sa nu este superioară unei mahalagioaice vorbărețe care însă n-are de exhibat viciul pederastiei. Ca în orice mare creație, nu mediile sociale dau complexitate și adâncime, totul fiind egal de interesant pentru un scriitor, un lucru nefiind mai important decât altul.

E.S.: *Precizarea pe care o aduceți e bună. Obiectul literaturii interesează mai puțin, atitudinea față de el e hotărâtoare. Chestiunea se pune însă și în alt chip. Rezerva lui E. Lovinescu și chiar aceea a lui Camil Petrescu priveau valoarea estetică. Nu talentul autorului era în discuție și cu atât mai puțin obiectul operei, ci altceva: atitudinea estetică și o formulă de proză în care psihologia personajelor e cu desăvârșire nulă. Rebreanu, cel dintâi în literatura modernă, creează o sinteză a psihologiei țărănești și dă o imagine estetică a complexității ei. Întrebarea ce se pune e dacă, după experiențele hotărâtoare ale lui Sadoveanu și Rebreanu (cu un caracter mitic, fabulos la primul, obiectiv, realist, la cel de-al doilea), proza țărănească se orientează spre o nouă sinteză epică. Nu e vorba numai de*

introducerea metodelor epice mai noi (modelele au, se știe, valoarea celor care le utilizează!), deși nici acest aspect nu e de neglijat, dar, în primul rând, de schimbarea opticii despre psihologia țăranului. G. Călinescu risca, în 1939, un paradox, zicând că țăranul trăiește la modul său problematica lui Kant. Pentru prozator, aceasta înseamnă un câmp nelimitat de observație. Proza țărănească actuală, în zona ei cea mai solidă, mi separe a fi dovedit această intuițiefină. E inutil, și nu e locul aici, să spun ce rol revine, în acest proces, hotărâtor, cred, în proza românească! volumului de nuvele întâlnirea din Pământuri (1948) și romanului Moromeții (volumul I și II). Aici, și în alte scrieri, datorate unor tineri excepțional de dotați, mi se pare a se prefigura psihologia adevărată a țăranului contemporan, omul unei civilizații și a unei spiritualități diferențiate. Realismul tradițional e depășit, astfel, în sensulpsihologiei abisale – am discutat aceste aspecte în altă parte, nu le mai reiau – și în reconstituirea lumii spirituale țărănești. E limpede că nu se mai poate face o proză – e un chip de a spune: se face, și încă în proporții amenințătoare! — în care să nu se pună, cu acuitate și înțelegere estetică, destinul, condiția omului, existența lui sub forme particulare. O astfel de proza, indiferent ce formula adopta, trebuie într-un chip sau altul sa fie… sincronica, sa asocieze ceea ce literatura a descoperit în alte sectoare ale ei. Nu sunt convins ca scrierile care se ambiționează safacâ elogiul instinctelor și alpenuriei de sentimente, scrierile, într-un cuvânt, de un plat realism descriptiv au vreun ecou literar mai durabil. Ajungând la acestpunct, săfacem… puțina psihologie a creației. Moromete afost definit ca un disimulat. S-a vorbit mult, de multe ori, asurzitor, de disimularea lui Ilie Moromete, de o filosofie a disimulării etc. Astfel depreciziuni îmi trezesc scepticism. Criticul se preda unei formule din care nu mai iese. Socotesc personajul în cauză un spirit, mai întâi, nastratinesc, și prin aceasta el se fixează într-o tradiție tipologică (un moș Nichifor Coțcariul al câmpiei dunărene!). În primul volum, această condiție – care nu-i numai aparentă! – domină. Există însă o altă realitate a lui, o altă structură metafizică, legată nu atât, sau nu în primul rând, de capacitatea lui de a medita, de plăcerea de a filosofa, de, în fine, o individualitate fericit înzestrată, cât de o spiritualitate specifică. În volumul doi, mi se pare că această latură profundă triumfa. Ideea de dipariție a unei civilizații, cum am dovedit în altă parte, și ideea gravă a morții individuale pun cartea sub semnul unui tragism spiritualizat.

M.P.: N-aș zice că acest tragism este atât de spiritualizat. Taranul, având sentimentul că singura sa speranță și ieșire este el însuși, cu tot ceea ce reprezintă, e normal ca, de pildă, o greblă, în ochii lui, să nu fie o simplă greblă, iar un cal, un simplu cal. Punerea sub semnul întrebării a plugului sau a vitei, a gardului și a bătăturii sale capătă deodată un caracter tragic și, dacă vrei, spiritual, dar nu spiritualizat… În ce privește spiritul nastratinesc, asta ce vrea să zică? Care Nastratin? Hogea? Am oroare de înțelepciunea orientală. N-o cunosc și nici nu doresc să mă inițiez în ea, și ar fi culmea s-o reprezint într-un fel sau altul, împotriva voinței și înclinațiilor mele celor mai intime. La fel de hazardată mi se pare și citirea în acest context a eroului nuvelei lui Creangă. Nu văd nicio legătură între acest căruțaș care nu e capabil decât de una și aceeași coțcărie senilă – s-o „sperie” pe târgoveața pe care o aduce anume într-o pădure, ca s-o facă să-i cadă în brațele lui de moșneag – și eroul meu, Moș Nichifor Coțcariul e măcar țăran?!

E.S.: Pentru primul caz, chestiunea e de accepțiune a termenului. Ne gândim, am impresia, la același lucru, așa încât orice alta precizare e inutilă. Fericită sau nu, formula exprimă o natură morală, nu o filosofie. Natura moromețiană, de care s-a mai discutat, nu exprimă, am impresia, o duplicitate, ci o armonie de forțe morale. Punctul ei mai înalt spiritual iese în evidență în gesturile cele mai simple ale personajului. Din chipul în care se așază la masă, din ritualul pe care îl apără, din modul în care începe și conduce o conversație deducem această latură adâncă a psihologiei țărănești, întrupată în cazul în discuție de Ilie Moromete. În toate atitudinile existențiale, acestfond se bănuie și produce o mare emoție la lectură. E, într-un sens, și cazul personajelor sadoveniene, pe care, pentru a le înțelege cu adevărat, trebuie să le integrăm într-o lume spirituală aparte, lumea magilor și a umanismului folcloric. Experiența existențială a lui Moromete aduce, după sine, alt tip de meditație și prefigurează o altă filosofie. Ea nu apare numai sub semnul gravității, ci și sub acela al plăcerii de a sugera latura comică, absurdă a lucrurilor. Ilie Moromete e un simpatic om de spirit, face glume usturătoare, răspunde în doi peri, una zicând, alta gândind. Din apăsarea silabei, el scoate un efect. Cea dintâi atitudine a personajului e aceea a unui comediograf al cuvântului. Pațanghel joacă scena călătoriei la munte, distribuie rolurile, amestecă dialogurile într-un stil indirect liber (modelul îndepărtat e Caragiale) de o mare savoare. Cum să numim această plăcere spirituală de a păcăli cu

gravitate, de a te amuza cu inteligență? Ion Barbu era încântat de spiritul nastratinesc. A și creat o mitologie poetică a lui. Cât despre Moș Nichifor Coțcariul, de ce să-l năpăstuim? Acestfermecător personaj nu e un simbol alpsihologiei senile, ci al spiritului malign și al voluptății de a bate câmpii. Adică… nuvela lui Creangă e o inimitabilă operă de gasconeriefină. Comparația (insuficientă, poate, ca orice comparație) nu dezavantajează personajele dumneavoastră, cu hotărâre nu.

Adevăr și ficțiune în Moromeții

E.S.: Pentru că am intrat în acest câmp al faptelor, romanul lui Niculae e, vă întreb, autobiografic? Am în vedere îndeosebi volumul al doilea al Moromeților!

M.P.: Desigur! Ce i s-ar fi întâmplat povestitorului, dacă n-ar fi avut altă soartă!

E.S.: Ce e, atunci, adevăr și ficțiune în Moromeții?

M.P.: Adevărate sunt sentimentele. Ficțiuni sunt împrejurările. Se spune, de obicei, că există o nostalgie a paradisului pierdut, care este copilăria. În realitate, copilăria este locul de refugiu al problemelor insolubile. Omul matur sau chiar foarte tânăr descoperă, de pildă, condiția sa: că, mai devreme sau mai târziu, fericit sau nu, bun sau rău, el trebuie să moară. Și-și aduce aminte că odinioară această mare trecere se putea face surâzând. Am descris o scenă când unui copil, prins de friguri, i se pune tocmai atunci pe cap o coroană de flori. Nu sentimentul copilăriei paradisiace a stat la baza acestei scene, ci nostalgia identificării finale cu elementele lumii. Există apoi o altă scenă în care neliniștea stârnită de pierderea acestei seninătăți ia o formă paroxistică. Eroul întreabă patru preoți, care știu multe despre viață și moarte, de ce ne mai naștem dacă trebuie să murim?! Ambele scene sunt ficțiuni, sentimentele însă au fost reale. În schimb, următoarea scenă reală îmi vine abia acum în minte, dar cu tot atât de puține șanse de a se asocia vreunui sentiment care să-mi stârnească imaginația. Copilul zace în mijlocul bătăturii și tatăl cu sanitarul discută calm situația, în timp ce bolnavul aude și înțelege totul: „N-o mai duce mult, zice sanitarul, fa-i ce-i trebuie, că nu mai e speranță.” „Crezi?” zice tatăl, cu gândul la ceea ce reprezintă pierderea eventuală pentru familie a copilului, cum ar socoti moartea oricărei vietăți aflate în strânsă legătură cu existența sa. „Da, da, zice sanitarul, n-ai ce să-i mai faci, se duce!” Apoi cei doi se îndepărtează și, după un timp, copilul aude mașina de cusut turuind prin geamul deschis în mijlocul zilei de vară, în care el e zguduit de valuri de

friguri. „Ce faci, țață Joițo, îi faci cămașă?” tăcere lungă, după care se aude vocea mamei: „Cu ce să-l duc, Aristițo?” Pentru ca frații lui vitregi pe urmă să-i dea ghionturi prin coaste, că are cămașă nouă, uitând cu toții că el își purta propria-i cămașă de înmormântare, și nu fiindcă i se năzărise maică-sii să pună mâna și să cheltuie pentru el, și lor să nu le ia! E o întâmplare adevărată, dar de prisos să mai subliniez mărginirea lui Paraschiv, Nilă și Achim, la care, în realitate, copilul a ținut și scriitorul de mai târziu s-a ferit să-i ponegrească. În fond, abjecția sau sublimul nu sunt suficiente prin ele însele ca să pună în mișcare imaginația și inspirația unui scriitor. Scriind, totdeauna am admirat ceva, o creație preexistentă, care mi-a fermecat nu numai copilăria, ci și maturitatea: eroul preferat, Moromete, care a existat în realitate, a fost tatăl meu. Acest sentiment a rămas stabil și profund pentru toată viața, și de aceea cruzimea, cât și josnicia, omorurile și spânzurările întâlnite des la Rebreanu și Sadoveanu, și existente, de altfel, și în viața țăranilor, nu și-au mai găsit loc în universul meu scăldat în lumina admirației. În realitate, în amintire, îmi zac fapte de violență fără măsură și chipuri întunecoase, infernale, dar până acum nu le-am găsit un sens. Poate că nici nu-l au?!

E.S.: Mărturisirile pe care lefaceți sunt de o mare însemnătate. Istoricii literari savurează asifel de date. Și perseverăm: Cum ați devenit scriitor?

M.P.: Descoperirea acestei vocații am facut-o în ziua în care am scris *O adunare liniștită*, o povestire. Povestitor! Iată o însușire pe care am pierdut-o și mă întreb dacă nu simt în mine niște regrete amare la această „amintire”. Ia să vedem! Nu, nu simt niciun fel de regret!

E.S.: Am citit undeva, sau dețin informația de la dumneavoastră, nu mai știu, că l-ați cunoscut pe Lovinescu și ați frecventat în vremea războiului cenaclul său. Calul *și celelalte povestiri se fixează, voit sau nu, în sensul teoriilor sale despre obiectivarea epicii.*

M.P.: Am citit la cenaclul lui E. Lovinescu câteva povestiri, dar mi-e greu să spun că l-am cunoscut, deși am fost atunci la el timp de câteva luni. Era în ultimii ani ai vieții lui. Mi se părea firesc ca un astfel de om să existe, să te primească la el acasă, să-ți spună că ai talent și tu să-l ignori, așa cum ignoră sugarul hrana maternă. Ceea ce a fost Lovinescu află cu totii abia acum. Și nici acum așa cum s-ar cuveni, adică, de pildă, prin tipărirea integrală a operei lui. S-au tipărit tot felul de scriitori străini, în timp ce marile noastre valori zăceau și zac încă netipărite.

E.S.: Venind vorba despre Lovinescu în condiția criticului român, vă întreb ce-i lipsește criticii de azi – excepțiile onorează! – pentru a avea autoritatea pe care toată lumea o cere? Cineva se plângea în presă că n-avem un Maiorescu (de-ar fi, nu știu ce s-ar alege din opera scriitorului respectiv!). Ca prozator, ce destin v-a hotărât critica?

M.P.: Se pare că efortul creator al criticului cu vocație se manifestă aproape de regulă mai puțin în darea de judecăți de valoare, care sunt adesea proverbial eronate, cât în găsirea unei direcții. Când această direcție este descoperită, dispare și întrebarea despre autoritatea criticii. Există în critica actuală română vreo direcție identificabilă?

E.S.: Întrebarea s-ar putea răsturna și v-aș putea, la rândul meu, întreba dacă există mai multe direcții în literatura română atât de diferențiate încât să stimuleze… direcții în critică?! Zic însă că nu e cazul. Direcții în literatură se prefigurează, deși nu poate fi vorba, în epoca noastră, de școli, de curente literare, mișcări cu o estetică și o formulă autonomă. Sunt personalități, stiluri diferențiate și chiar, în cazul prozei țărănești, o direcție a epicii de analiză psihologică pe care se știe cine o reprezintă. Critica modernă nu se mai organizează pe direcții, ultimul critic de direcție la noi fiind Nicolae Iorga. Cunoașteți piscurile și zonele lutoase ale criticii sale referitoare la literatura modernă. Criticul actual mi se pare a fi, mai întâi, un om de atitudine estetică și autoritatea lui depinde foarte puțin de direcția la care aderă, dacă am cădea de acord că există mai multe. Nu e, firește, indiferent pentru ce militează un critic, ce promovează și ce respinge în literatură. Din judecățile sale, s-ar putea deduce o preferință pentru un tip sau altul de literatură. Accept chiar ideea ca unui critic să-i placă numai un gen de literatură, proza fantastică, de pildă, și să respingă proza de observație realistă. El va deveni, fatal, partizanul unei direcții – stilistice, în cazul de față! — stimat, iubit de confrații din căprăria respectivă, dar nu va putea fi niciodată criticul unei generații, prin natura lucrurilor neunitară, diferențiată. Cultul direcției, în critică, e un fenomen al secolului al nouăsprezecelea. Și atunci, criticii cu adevărat ascultați și-au frânat simpatiile de școală. Critica mai nouă a renunțat la orice fanatism în această… direcție. Fixat într-un punct estetic mai înalt, criticul adevărat nu trebuie să aibă idiosincrazii, sau, de le are, nu trebuie să le înscrie într-un program și să le transforme în criterii de valorificare. Nu cred, încă o dată, că aderarea la o direcție poate da criticii autoritatea necesară. Ea depinde, am impresia, de altceva, de vocație, de posibilitatea

de a justifica estetic opera și, firește, de curajul de a spune adevărul. Ce e surprinzător e că aceste lucruri, de care toată lumea pare convinsă, sunt ignorate în activitatea critică propriu-zisă. Felul cum sunt primite cărțile ce ies din comun mi se pare că explică lipsa unei busole critice sigure la multe reviste. Cărțile cele mai proaste se bucură de o primire entuziastă, se strigă bravo, merți! i se strânge autorului mâna cu cordialitate, totul luând aerul unei mari festivități. Iar cărțile care reprezintă cu adevărat un eveniment trezesc, deodată, blazarea, indiferența cea mai neagră. Cineva se întreabă, deștept și autoritar, dacă mai avea sau nu rost să apară volumul al doilea din Moromeții. Altcineva citește cartea cu un telescop ciudat și spune, negru pe alb, că Moromete trăiește… drama neînțelegerii! Mintea criticului a rămas tot la cărțile simpatic sociologiste în care astfel de dumiriri sau neînțelegeri se rezolvau, fulgerător, în două sute de pagini. Și mai greu de înțeles e cazul celor care, din oroarea de realism plat, acefal, nu mai prizează proza de observație. Cădem atunci în întunericul unei confuzii. Observarea unui destin social nu are, estetic vorbind, nicio îngrădire și prozatorul poate ridica notația sa la punctul celei mai fine meditații. Datele realului se pot oglindi, atunci, într-un cer spiritual mai înalt. Totul e de a descoperi aceste ceruri interioare deschise într-o proză de observație morală și socială.

Încotro se îndreaptă romanul românesc contemporan?

E.S.: Se afirmă că romanul – revin la discuția de început – trebuie să înceteze a mai fi o descripție a ființelor pentru a deveni o interogație asupra ființei. De aici ideea de absență a… compoziției. Nu mai e, apoi, acceptat un singur stil. Povestirea, eseul, teatrul, epopeea… intră în formula romanului comme recherche (Michel Butor). Un critic francez vorbește de o metamorfoză a stilului. E. M. Albérès, mai concret, spune că romancierul modern a pierdut gustul, sensul și trebuința de a explica – ironizează pe Maupassant! — o manieră epică, deci, care prezintă spectatorului (totdeauna liniștit, fixat în fotoliul său) o» dramă circumstanțială! Optica veche a romancierului e, după același Albérès, „o marca de indiferența și de egoism”, propriu unui simplu observator avizat și detașat, pe când romancierul modern – omul altei filosofii, altor raporturi sociale și expresia altei civilizația – adoptă un stil „abrupt, mai nervos, mai stufos și chiar mai apocaliptic”. Aceasta ar explica faptul că romancierul înțelege literatura ca o dezbatere exemplara de conștiință și nu

ca un spectacol. Cunoscând toate acestea, vă întreb, și mă întreb, încotro se îndreaptă romanul actual?

M.P.: Pentru a răspunde la o astfel de întrebare, este necesar, în prealabil, să răspundem la o alta: care este destinul literaturii în lume la ora actuală? Cu alte cuvinte, ce loc mai ocupă ea în atenția publicului și ce semnificație mai au valorile estetice în ochii oamenilor? Mai e literatura tot atât de suverană în sfera manifestărilor de conștiință ca în secolele trecute? Mai poate cineva scrie, ca Saint-Simon, *Memorii* de zece mii de pagini – cât opera lui Balzac – și să mai aibă intactă conștiința că revelațiile lui vor interesa publicul în acest secol în care nimic nu scapă reporterului, camerei de televiziune, jurnalului de actualități și documentului revelator, care nu mai stă scris în arhivele secrete? Ce putere mai are un scriitor în fața dezvăluirilor senzaționale pe care o presă bine organizată le face publicului cu o rapiditate perfectă? Mai poate el conta că psihologia cititorului a rămas intactă și că același cititor mai poate parcurge sute de pagini de invenție, când realitatea întrece orice închipuire? Fiindcă, într-o jumătate de secol, s-au petrecut atâtea răsturnări și omul a asistat la atâtea tragedii, și când n-a asistat și când n-a luat parte la ele i s-au relatat și continuă să i se relateze cu lux de amănunte, în reviste cu fotografii de o frumusețe și de o claritate coloristică buimăcitoare, sau în filme în care bubuitul tunului se aude aievea și explozia bombei dilată privirea aproape ca în fața faptului trăit, încât ce mai poate face un roman, oricât de ingenios construit, în fața acestei curiozități avide prompt satisfăcute? Ce mai poate spune literatura? Și anume romanul? în fața acestor realități, trei reacții sunt posibile. Una în care scriitorul rămâne la concepția secolului al nouăsprezecelea și declară pur și simplu că toate acestea n-au legătură cu creația artistică, și că mai cuminte e să-și vadă de treabă liniștit și să pună mai departe pe hârtie rodul imaginației sale, ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic. Dar oare nu s-a întâmplat chiar nimic? Nu e oare evident că adevărul sare în ochi și că s-a întâmplat totuși ceva care a modificat ireversibil raporturile tradiționale dintre scriitor și public, și că a ignora aceste schimbări înseamnă a vârî capul în nisip? Poți să-l vâri, dar asta nu folosește la nimic, poți să continui să scrii, dar întrebarea e dacă vei reuși în aceste condiții să determini o mișcare în conștiințe. A doua reacție este una cu totul opusă acesteia. Nu mai e nimic de făcut cu literatura legată de istorie și de eveniment. Literatură despre război? Iar despre revoluție? Literatura despre revoluție. Literatură despre țărani? Acum? Lasă că știm noi ce e de făcut: scoatem din

plăsmuirile noastre tot ce-ar avea vreo legătură cu războaiele, cu mișcările de masă, cu relațiile sociale, cu evenimentele politice. Radem tot, extirpăm fără șovăire orice pulsație autentică, „psihologică”, „simbolică”, „parabolică”, „angajată” și de „concepție”, și vom scrie un roman în care vom descrie cum se scrie chiar acel roman, care se va nega pe sine pe măsură ce se va afirma, în așa fel încât la urmă cititorul să aibă senzația unei „absențe”. Cititorul nu va găsi la noi oameni de carne și sânge, știind chiar din experiența lui că asemenea oameni se fac în pat, nu la masa de scris. Aceștia sunt adepții „noului roman” francez. A treia reacție posibilă o vom găsi la scriitorul care nu va ignora nici puterea documentului, care fascinează pe cititor astăzi, și nici imensa capacitate de informație pe care o reprezintă presa și care, ea, cea dintâi, ia, ca să zicem așa, pentru cititor, spuma evenimentelor. El va renunța să mai conteze pe descrierea acestor evenimente deja știute, dar va încerca să iasă învingător folosindu-le astfel, dând bătălia și câștigând-o chiar cu armele adversarului. Cum? Prin cunoscuta putere de generalizare pe care documentul brut n-o posedă și nici reportajul de actualitate, oricât ar fi el de senzațional. Există oare document cu o priză mai mare la cititor ca *Procesul* lui Kafka, sau *Colonia penitenciară,* sau *Ciuma* lui Camus, sau *Peretele* lui Sartre? E nevoie să ne mai oprim să explicăm enormul succes al tuturor operelor de acest gen, tocmai într-o epocă în care am fi tentați să vedem o îndepărtare a publicului de literatură? De un anumit fel de literatură, da, și se poate spune că poziția teoretică a noului roman francez a stârnit o curiozitate reală în lume. Creațiile practice însă, cu eroi asemănători unor umbre pe pereți, n-au devenit populare. Dar cu asta n-am spus totul despre noile raporturi create astăzi între scriitor și public. Se afirmă, de pildă, și nu fără justificare, că cinematograful, televiziunea n-au zdruncinat numai teatrul, ci și arta cuvântului. Poezia să zicem că n-ai cu ce s-o înlocuiești. Dar romanul, da, și anume cu un material vizual, și nu prin cuvânt scris. Totul se vede. „Școala privirii.” Totul e redat în imagini, cuvântul ca mijloc de sugerare a imaginii, își pierde importanța. Aici reacțiile posibile ale scriitorului sunt aceleași ca și în cazul documentului și al presei, cu deosebirea că televizorul, fiind intrat de astă dată direct în casă și aflat în fiece clipă la îndemână, poate da reacția că totul e pierdut pentru arta cuvântului și că nu mai e nimic de făcut, am intrat în altă eră și n-avem decât să ne resemnăm, sau pur și simplu să scriem scenarii pentru această nouă zeitate. E nevoie să mai spun că în acest caz nu putem ignora această nouă realitate a vieții moderne, dar

că nici sentimentul asfințitului romanului nu e justificat? Dovada o găsim tot în reacția publicului. Opere marcate de o puternică sensibilitate, care nu concurează nici documentul revelator și nici imaginea în mișcare pe ecranul televizorului, cunosc un succes enorm, fără precedent în secolele trecute. Studiate însă mai de aproape, aceste opere sunt ale acestui secol, cu toate invențiile și progresul său uluitor. Cum se orientează romanul românesc contemporan față de aceste realități? Iese el înfrânt sau victorios din această confruntare? Mai avem timp să răspundem la această întrebare. În orice caz, romanul românesc contemporan se bucură încă, în ceea ce privește problemele de mai sus, de un fel de protecție vamală. Documentul este căutat și la noi cu aviditate, dar nu s-ar putea spune că în paginile revistelor noastre literare abundă documentele vremii noastre, iar în ce privește televiziunea e greu să spunem că ne amenință cu „școala privirii". În societatea noastră se petrec, fără îndoială, lucruri senzaționale, drame pasionale, cu totul diferite față de restul lumii, întâmplări tulburătoare. De ce nu profită toți romancierii? Vreau să spun, de ce nu asistăm la o adevărată înflorire a acestui gen literar atât de tare legat de istorie? Într-adevăr, încotro se îndreaptă romanul românesc contemporan?

E.S.: Opinia pe care o formulați eplauzibilă. Atrag însă atenția și asupra altui aspect, nu străin de cel dinainte. Ca revers al idilismului și al conformismului literar a apărut, în ultima vreme, o literatură de documente sociologice, primită cu încântare de o parte a criticii și socotită un semn de răscruce în literatura contemporană. Se poate înțelege, până la un punct, această jubilație. Oricând e de preferat o operă care vrea să spună adevărul alteia care își propune, aprioric, să-l ignore sau să-l înfrumusețeze, ceea ce înseamnă a-l falsifica. Ce se scapă din vedere, aici, e adâncimea și durata acestei literaturi. Mi se pare că în proza română e încă actuală observația lui G. Călinescu din 1946: scriitorul contemporan are într-o măsură exagerată spirit de cronograf, e preajurnalist și nu se pasionează într-o măsură satisfăcătoare de ființa spirituală a documentului.

Dialog cu Eugen Simion
18 ianuarie 1968

ANEXA VII

Fragment din *Moromeții II,* pag. 379

„[…] A! exclamă Moromete aducându-și parcă aminte cu surprindere de un lucru pe care nu-l putea nicidecum trece cu vederea. Ai tu tractoare ca să-mi scutească mie calul de poveri, bucuros, pune-le în vânzare la prăvălie […] și dacă te însori și chemi și tu lumea la nuntă și duminica după masă pleci cu mireasa în sat cum se obișnuiește, cu lumea în căruțe și cu flăcăii călare cu brazi, de unde iai cai, că n-o să te apuci să remorchezi căruțele cu tractorul, fără să mai vorbim că n-o să-ți aprobe nimeni de-acolo de la S.M.T. să-ți dea ție tractor să plimbi mireasa, și în loc de cântecul ălora cu vioara să se audă păcănitul motorului. Păi, sigur, zice, parcă pe jos nu poți s-o plimbi pe mireasă, o dor picioarele dacă iese pe jos. Păi bine, mă Niculae, zic, tu nu știi ce e o mireasă, o mireasă e și ea o singură dată mireasă în viața ei și cât o trăi ea după aia o să tot meargă pe jos, dar în ziua aia fie c-o duci sau n-o mai duci la biserică, dar de la un cap la altul al satului trebuie s-o plimbi cu beteală și cunună pe cap, cu muzică, cu rochie albă până jos, cu pantofi cu tocuri înalte și cu flăcăi cu bradul pentru tine și așa mai departe, cum știi și tu că trebuie să faci. Face cine vrea, zice, cine nu vrea, nu face. Da, bine, zic, dar una e să nu vreai, fiindcă n-ai posibilitatea materială momentală, și atunci faci nunta mai târziu încolo, după un an sau doi, și alta că n-o faci fiindcă tu cai nu mai ai, căruță nu mai ai… Și ce, parcă numai de nuntă e vorba? […]”

ANEXA VIII

Între Marin Preda, Petru Dumitriu și Paul Georgescu a existat o relație sinuoasă, cauzată fie de rivalități literare, fie de imponderabile caracteriale, fie de dispute amoroase. Reproducem câteva pasaje din scrisorile pe care Marin Preda i le trimitea Aurorei Cornu, în care prozatorul comenta indirect reacțiile celor doi de după apariția*morometilor I,* împreună cu comentariile Aurorei Cornu despre acest subiect (din Eugen Simion, Aurora Cornu, ed. cât.), mărturisirile lui Petru Dumitriu (din Eugen Simion, *Convorbiri cu Petru Dumitriu,* ed. cât.) și câteva fragmente din Florin Mugur, Paul Georgescu, ed. cât., precum și considerațiile Ninei Cassian (din *Memoria ca zestre*, ed. cât.), în privința raporturilor existente între primii doi. Informațiile din aceste cinci surse fie se întrepătrund, fie se contrazic.

În același timp, precizăm că, uneori, îi recunoaștem pe unii dintre acești scriitori în anumite personaje existente în opera celorlalți. Astfel, în *Viața ca o prada* figurează o convorbire cu Paul Georgescu despre un anumit „obsedat al scrisului”, care este Petru Dumitriu. După cum s-a observat chiar în jurnalul de creație al *Risipitorilor,* Petru Dumitriu este un model al personajului doctorului Munteanu. Pe Paul Georgescu îl putem recunoaște în personajul criticului Ion Micu din *Cel mai iubit dintre pământeni*. Petru Dumitriu îi face un portret grotesc lui Paul Georgescu în romanele sale *Ne întâlnim la Judecata de Apoi* (roman cu cheie) și *Incognito* (prima parte): este vorba de personajul Leopold.

Reproducem, pentru început, câteva pasaje din scrisorile trimise de Marin Preda Aurorei Cornu și comentariile Aurorei Cornu privind relațiile dintre cei trei scriitori.

„[…] îi povestesc lui Nae (Tertulian) reacția lui Petru și a lui Mihale când le-am spus că intenționez să public *Moromeții*. Tertulian s-a distrat grozav, recunoscându-i pe amândoi.

— E tipic pentru Petru, acum, după ce «îi scapă» ceva, încearcă repede s-o dreagă, zice Nae. Iar Mihale e grozav! Fii sigur că, d-aici înainte, Petru va fi cel mai entuziast apărător al romanului. […] Același Paul Georgescu a fost vizitat de Petru Dumitriu și apoi de Ovid S. Crohmălniceanu, care amândoi s-au simțit obligați să se justifice pentru atitudinea față de romanul meu. […] M-am dus să-mi cumpăr niște brioși și cu ocazia asta să-l întreb pe «amicul» Paul dacă a citit *Moromeții.* Astăzi se împlinește săptămâna de când mi-a cerut romanul, săptămâna în care trebuia să-l citească. […] Paul se ridică și vine spre mine. Îmi spune că a încercat să citească romanul, că e foarte frumos, că în 2-3 zile îl va termina etc. Eu gândesc: «aiurea, n-ai citit nicio pagină [pag. 49-52]

*

„Eugen Simion: […] Ar fi interesant de reconstituit, ca parte a biografiei sale, istoria prieteniilor sale: […] cu Paul Georgescu – de care ai amintit – (o prietenie care n-a durat; eu i-am cunoscut când erau supărați, dar, atenție, supărarea nu cădea în injurie, se ocoleau, atât) […].

Aurora Cornu: […] Avea prieteni. Pe Paul Georgescu la epoca aceea, dar după apariția *Moromeților* prietenul lui cel mai apropiat a devenit Crohmălniceanu. […] Paul a fost multă vreme prietenul lui. […] Succesul ăsta pentru el a fost foarte împărțit. A pierdut un prieten, pe Paul Georgescu, în aventura *Moromeților* a căpătat altul, pe Ovidiu Crohmălniceanu. […] el fusese prieten și cu P [etru] D [umitriu], fuseseră colegi, în clipa aia s-au despărțit, nu știu dacă din gelozia aceluia sau din intransigența lui Marin. [pag. 118] […] Cred că Marin era furios pe un jurnalist de la *Scânteia.* Acela scrisese un articol netot despre Marin. Într-o scrisoare către P [etru], Marin spunea lucruri foarte neplăcute despre cronicarul literar improvizat […] înainte de celebrul Congres al Scriitorilor, Marin publicase o carte de răsunet, *Moromeții*; rivalul lui nu avea încă o astfel de carte […] toată lumea și-a pregătit munițiile să tragă în Preda pentru că el căpăta o importanță foarte mare și se strica echilibrul de până atunci […] Pjetru], cu o curioasă mentalitate, înainte de ședința congresului, l-a luat pe jurnalistul de la *Scânteia* pe culoar și i-a arătat scrisoarea lui Marin, în care Marin zicea rău de el. Se înțelege că acest jurnalist evoluase în opiniile lui artistice și în tot cazul a fost indignat de turnătorie: a luat scrisoarea și a venit cu ea la Marin. […] Bineînțeles, relațiile cu P [etru] s-au stricat după asta. […] Crohmălniceanu, care era prietenul lui P [etru], a devenit amicul lui Marin Preda, și Paul Georgescu, care era de partea lui Marin, a trecut de partea lui

Petru Dumitriu. Și a fost așa, un fel de balet foarte curios, un joc de forțe… Eu n-am înțeles niciodată mecanica… Parcă asculta de un fel de dirijor necunoscut care conducea baletul. […] Paul l-a părăsit, jignit *ci Moromeții* au ieșit pe lângă el, fără ca el să-și dea seama, fără ca el să sprijine cartea […].

[…] Petru Dumitriu n-a fost niciodată pentru Marin un amic, a fost un coleg literar pe care el conta să se dezvolte paralel în oarecare măsură și care îl fascina ca personaj. Făcea multe lucruri de neexplicat pentru un scriitor. Nedelicatețe colegială, abuzuri. […] [pag. 162-165]

Eugen Simion: […] *Te întreb, aproape retoric, daca ai citit convorbirea pe care am avut-o cu Petru Dumitriu?! Ai citit-o pentru ca te-ai referit mai înainte la ea. Îți amintești ce spune Petru Dumitriu despre Preda și despre tine…*

A.C.: Da. Am aflat cu surpriză că ei s-au certat din cauza mea, ceea ce ar fi flatant dacă ar fi așa. Însă, ca totdeauna, la Marin sunt motive mult mai serioase în spate. Intre altele, îi reproșa foarte serios lui Petru că n-a fost prietenos cu el în nu știu ce împrejurare. Trebuie să precizez că și Petru îmi cam făcea curte pe vremea aia. Numai că el uita să spună… […] deși eu tocmai atunci îl găsisem pe Marin, dar am fost impresionată să văd că Petru consideră că cearta dintre ei s-a iscat numai dintr-o remarcă la adresa mea (e adevărat că Marin mă iubea și, dacă cineva făcea vreo remarcă ușuratică la adresa femeii pe care el o iubea, el putea să i-o scoată pe nas tot restul vieții lui Petru Dumitriu). […]

E.S.: *Erau foarte încordate totuși relațiile între ei, nu?*

A.C.: Da.

E.S.: *Era o concurență.*

A.C.: Ei erau cei doi scriitori tineri și ajunși…

E.S.: *Cei mai importanți, în fapt.*

A.C.: Da. Și Petru a publicat mai târziu opera lui principală.

E.S.: *„Cronică de familie” a apărut cu un an mai târziu decât „Moromeții”. Splendidă concurență!*

A.C.: Cu un an, dar în anul acela a fost un congres, în care s-au împărțit din nou scaunele, puterea. Or, singurul care avea o carte nouă și foarte lăudată peste tot era Marin cu *Moromeții*. *Desculț-ul* lui Stancu apăruse cu 10 ani înainte.

E.S.: Mai puțin.

AC: Mă rog!

E.S.:… șapte.

A.C.: Marin era noutatea. El intra favorit în lupta pentru putere.

E.S.: *Dar ce putere a avut Preda? Nu a avut niciun post.*

A.C.: Nu voia post. Marin nu voia să fie călcat pe bătătură. Ceilalți poate se temeau că el le vrea posturile. Nu, el nu voia niciun post. Voia să aibă bani, să-și poată să scrie încă un an o carte. „Cartea Românească”, editura, a luat-o foarte târziu… […] Au fost schimbări la acel congres de scriitori care nu aveau nimic cu politica, ci numai cu interesele și vanitățile lor.

E.S.: *Vanitățile scriitorilor! Teribile!*

A.C.: Vanități sau interese, sau… în tot cazul era o justiție de făcut. Totuși, Marin, la treizeci și doi, treizeci și trei de ani trecea drept mare scriitor. Intre timp, ei deciseseră că Marin e un scriitor de mâna a șaptea. Îmi pare rău, dar Marin nu putea să lase să treacă o chestie ca asta.

E.S.: *M-a surprins plăcut convorbirea avută cu Petru Dumitriu. El recunoștea în Preda un mare scriitor și-l compară cu Sadoveanu și cu Rebreanu. […]*

A.C.: […] Și-i sărea muștarul, făcea gafe când se înfuria. Marin, în schimb, avea o răbdare de mii de ani, îl lăsa pe alde el să se înfunde și abia pe urmă dădea lovitura de grație. Pe Petru, compromisurile pe care le-a făcut cu puterea îl costau foarte mult, de i se umfla ficatul. El se îmbolnăvea de ce făcea. Marin, fără să sufere nimic, se ducea și culegea și el roadele. Nu atât cât Petru, dar jumătate, oricum, primea și el.

E.S.: *Fără să facă mare lucru. Fără să se agite. Mi-ai povestit despre strategia lui. Sau strategia voastră, ca și tu participai la ea, daca am înțeles bine tactica și strategia scriitoricească. Urmăreați cu vigilență adversarul și, la urmă, interveneațiferm, calm și eficient. Bună tactică.*

A.C.: Fără nimic. Niciun nerv. Doar urmărind cu atenție ce face Petru.” [pag. 307-309]

Reproducem în continuare câteva fragmente preluate din Eugen Simion, Convorbiri cu Petru Dumitriu, ed. cit.

„[…] P.D.: Pe Preda l-am cunoscut devreme. L-am cunoscut pe când eram colaborator extern la *Viața Românească* sau la *Revista Fundațiilor,* una din două, nu mai știu în ce moment. Fiindcă mi-amintesc că am avut marea plăcere să scriu o critică extrem de binevoitoare și de apreciată despre *întâlnirea din Pământuri,* care este o capodoperă sau, mai bine zis, un volum de nuvele din care fiecare în parte este o capodoperă în felul său.

E.S.: *De altfel, cele mai importante debuturi în anii ’40 sunt debuturile lui Petru Dumitriu și Marin Preda. La un an diferență. […]*

P.D.: […] Și trebuie să spun că după primele lui nuvele din *întâlnirea din Pământuri* el a făcut, după gustul meu, dar asta nu e o apreciere de estetică literară, este o chestie de gust personal, prea multă psihologie și mai puțină dramă decât conțineau aceste nuvele care sunt, unele dintre ele, cumplite. Sunt foarte, foarte intense și concise. Scurte, scurte, dar zice ce zice și zice tare de tot. Noi eram cei trei buni: el, Barbu cu *Groapa*, pe care am avut plăcerea s-o public la ES PL A, și eu… Noi eram cei mai buni din generația noastră. […] [pag. 41]

E.S.: *Prieten cu Preda ați fost sau nu?*

P.D.: Ba da. O prietenie tensionată, ca să spun așa, și nu din partea mea: el era foarte crispat fată de mine. Mie mi-a fost simpatic și pe urmă m-a enervat din ce în ce mai tare, că era enervant, era al dracului… Cred că ultimul nostru contact a fost când am spus o vorbă necivilizată în biroul meu de la *Viața Românească*, unde eram director. Eu ședeam la birou și el ședea pe canapea. Intră colaboratoarea revistei, frumoasa Aurora Cornu, poetă și redactoare la *Viața Românească*, și-mi spune ceva și eu îi spun ceva și pleacă… Și eu am adăugat o vorbă, mă plictisise cu ceva, o vorbă urâtă pe care eu n-o credeam și care nu era sinceră. Era o măgărie, o mojicie. Și Preda s-a supărat foc.

E.S.: *Preda era, deci, de față?! Bănuiesc ce-a urmat…*

P.D.: Era acolo, așezat pe canapea. Toată chestia a durat un minut. După ce închisese ușa, eu, către ușa închisă, i-am zis o vorbă. Nici nu mai țin minte care. Știu că era o vorbă pe care n-ar fi trebuit s-o spun. Cred că nu era prea cumplită. Ce puteam să spun? Cred că „ducă-se-n mă-sa”. Că eu nu sunt prea mojic. Cred că nu sunt mojic deloc. Dar sunt câteodată pipărat și zic lucruri… Domnule, nu era grav. Mai ales că fata plecase. Nu i-am spus-o în față. Și îl văd pe Preda cătrănit și-mi dau seama, brusc, că el îi face curte, că sunt în amor… […]

E.S.: *În ce an era asta?*

P.D.: Habar n-am. 1953? 1954? […] Și spun: «Marine, iartă-mă, te rog, am spus o prostie. Iartă-mă.» «Păi nu se poate, ce, ce așa ușor?» Ce era să-i spun? Și atuncea eu, cu temperamentul meu pipărat, fiindcă sunt pe de-o parte foarte răbdător, dar pe de altă parte probabil c-am moștenit ceva de la mama mea maghiară ceva «piparcă» – cum ziceam noi în Banat, ceva piper în sânge. Și m-a agasat. Poate că el voia s-o chem, să-i spun ce zisesem

după ce închisese ușa și să-i cer scuze și ei. Fapt e că nu m-am scuzat față de ea. Dar ajungea că mă scuzasem față de el. Râzând, e-adevărat. Fiindcă eu râdeam de mine și de coincidență: m-am trezit cu adoratorul acolo de față și eu îmi dau drumul la temperament… Asta nu i-a plăcut lui, că râdeam. I-am spus: «Iartă-mă, retrag ce-am zis.» El: „Cum retragi? Și ce dacă retragi?» Atuncea mi-a sărit țandăra și-am spus: «Păi, dacă nu-ți place, retrag ce am retras. Consideră că nu m-am scuzat.» «Păi, cum rămânem?» Zic: «Uite-așa rămânem.» Și de-atuncea a rămas foarte supărat pe mine. Și pe mine mă plictisise, mă călcase pe nervi.

E.S.: *Dar nu e la mijloc și sentimentul unei concurențe literare?*

P.D.: Nu, nu, nu. Poate la el. La mine, nu. […] Eu sunt mândru că am fost primul care a scris extrem de elogios despre Marin Preda. […] Era un scriitor autentic, un scriitor de mare calitate. Eu, repet, din deceniile acelea ’50-’60 nu știu decât o operă a lui Barbu: *Groapa,* și aia e perfectă. De la Preda n-am citit *Cel mai iubit dintre pământeni.* Mărturisesc că n-am citit nici *Moromeții,* dar l-am răsfoit și l-am recunoscut pe Preda. Mărturisesc, mi-a confirmat părerea pe care am exprimat-o mai înainte, și anume că dramatismul crâncen, de care este capabil în primele lui nuvele, în *Moromeții* este nițel diluat în fraze, în discuții, în fel de fel de detalii. Dar asta nu înseamnă că eu nu-l apreciez. Repet: noi eram cei mai buni și cele mai bune lucrări ale lui au fost *Întâlnirea din Pământuri, Moromeții* și, probabil, cele pe care eu nu le-am citit, scrise și tipărite după aceea. *Moromeții* – atât cât am răsfoit – mi-am dat seama că e un lucru de mare calibru și de mare calitate. […] Fiind în mișcare interioară pe tema Preda, voiam să spun un lucru: *repet,* n-am citit ce-a scris el după plecarea mea, dar din *Moromeții* – cât am citit – mi-am dat seama că este o carte care rămâne în literatura noastră pe una din marile teme ale literaturii române, și anume lumea țărănească. Și pe aceste teme pe care s-au distins Liviu Rebreanu și Mihail Sadoveanu, ca să nu-i numesc decât pe ei, deși sunt și alții. Slavici și se pot numi – ce știu eu – încă zece scriitori… Dar vorbesc despre Sadoveanu și despre Rebreanu. Preda, probabil cu *Moromeții,* este la nivelul lor. Și trebuie să aducem aici o precizare: Sadoveanu e marele moldovean și va rămâne întotdeauna marele moldovean, că nu e valah. Rebreanu va rămâne marele transilvănean, că nu e valah. Ei, marele valah în materie de literatură țărănească este Preda. Și dacă ai o contrapropunere, sunt dispus s-o ascult. Dar cred că nu există. […] Ei bine, acestea fiind zise și puse la punct, și noi având pentru el simpatia personală pe care o ai, și eu

– să zicem o simpatie amestecată cu umor, cu umor și cu o ușoară iritare… Dar totuși simpatie, n-ai ce să faci, pentru un om așa de talentat și care nu era un om rău și nu era un om josnic. Era nițel smucit, dar asta-i altă chestie și e dreptul oricărui artist.

E.S.: *Poate mai bine zis sucit. Adică atipic, imprevizibil, original în atitudini și original în gândirea lui. […]*

P.D.: Sucit. De acord. Când l-am cunoscut […] eram plin de nuvele de nivel mondial. Deja englezii sunt mari nuveliști, deja americanii sunt mari nuveliști: ambele națiuni anglo-saxone au mari nuveliști. Și ăștia erau Hemingway și Faulkner… Ei bine, și pe urmă citesc nuvelele lui Preda: *Calul* – unde un țăran își scoate calul bătrân din grajd și-l duce afară din sat și-l omoară și începe să-l jupoaie. Punct. Sau, nu mai știu cum îi zice, când doi ciobani tineri, băieți…

E.S.: *La câmp* se cheamă.

P.D.: *La câmp* se cheamă… violează o nefericită de păzitoare de gâște sau de oi. Punct. Și eu eram cu Hemingway și Faulkner în cap ca modele. Eu știam cum e o capodoperă. Și pe Maupassant îl citisem dinainte, cu capodoperele lui de proză scurtă. Și ziceam: «Asta este, domnul Preda face aidoma și anume face el pe românește și pe țărănește.» Asta e părerea pe care mi-am format-o imediat despre Preda, bazată pe lectura de care vorbesc și neschimbată de atunci. Eu am citit lucrurile astea în cincizeci și cât?

E.S.: *În ’48!*

P.D.: ’48, ’49, pe-acolo… în 1948 a apărut cartea?

E.S.: *Da, da…*

P.D.: Și eu n-am citit cartea, am citit-o în manuscris sau în foi de tipar.

E.S.: *Unde ați scris despre el?*

P.D.: Ori în *Revista Fundațiilor Regale*, ori în *Viața Româneasca*. Tot aia e… Câți ani au trecut de-atunci?

E.S.: *Pai… au trecut vreo 40 de ani…*

P.D.: Patruzeci de ani? Mai mulți!

E.S.: *Aveți dreptate: 45!*

P.D.: Și de 45 de ani eu n-am mai citit *Calul* și, cum îi zice, *La câmp?*

E.S.: *La câmp*, da!

P.D.: Ei bine, aș putea să le scriu, așa de bine le țin minte. De ce? Fiindcă-s capodopere. Îmi amintesc de cal, îmi amintesc durerea țăranului, îmi amintesc durerea mea când am citit asta, îmi amintesc revolta mea când

am asistat la povestea cu violul nefericitei ăleia și zic: «ce vrei, asta e măiestrie, ăsta e un artist, un creator, omul care știe să facă lucruri de neuitat.» Nu-s uitate: 45 de ani. Nu le-am uitat de atunci..:” (pag. 44-49)

Prezentăm și mărturisirile lui Paul Georgescu (din Florin Mugur, ed. cit).

„Cum arata Marin Preda în tinerețe?

— La 25 de ani, după cum se știe, era slăbuț, foarte brunet – pirpiriu; semăna leit cu Panait Istrati, brăileanul fiind mai năsos. Ceea ce izbea la el era fixitatea privirii, atenția nemaipomenită a privirii care nu se îndrepta totdeauna către convorbitor sau spre ceea ce vedea; era o privire atentă întoarsă asupra lui însuși, asupra senzațiilor lui, poate. Pare ciudat, și probabil că acest lucru s-a mai corectat cu timpul, dar lui Marin îi era foarte greu să înțeleagă punctul de vedere al altuia, nu vorbesc neapărat de mine, care îi eram atât de diferit, ci în general punctul de vedere al celuilalt. Avea impresia că acela spune niște enormități, nu ceva greșit, ci ceva nespus de bizar. Asta îl făcea fie să se enerveze, fie să râdă, fie să alterneze enervarea cu râsul, fiindcă impresia îi provoca o anume perplexitate. Punctul de vedere al altcuiva, mai ales dacă era scriitor sau un critic, îl urmărea multă vreme. Uneori mi s-a întâmplat ca, după trecerea vremii, să mă întrebe ce-a vrut să spună cutare acum 15 ani sau ce-am vrut să spun eu cu 15 ani mai înainte, fraze pe care le și uitasem. Un gest infinitezimal, năzăreală poate, devenea – după un gol de timp – ceva enorm și esențial. Lui, lumea îi apărea plină de semne ciudate, foarte semnificative, dar greu de descifrat. Era un tip obsesiv, de o gravitate adâncă, atent să nu treacă pe lângă el o esență sau formula cosmosului, poate. Anumite păreri îl frapau, îl perplexau, îl făceau să se gândească multă vreme la un comportament sau la un punct de vedere, să sfredelească adânc. Era eminamente serios. Sfredelelile au făcut să apară într-o serie din cărțile lui, cum ar fi de pildă *Risipitorii*, episoade în care personajele nu-și mai reveneau din mirarea pe care le-o stârniseră anumite gesturi, anumite păreri, unele înregistrate greșit. Fiindcă în ciuda atenției lui încordate, sau poate tocmai de aceea, reținea eronat și avea momente de falsă memorie. Dar pentru că se gândea la aceste așazise ciudățenii, pentru că scormonea mereu, tot mai adânc, ele îi aduceau în minte alte gesturi sau alte fraze ale aceluiași personagiu și încerca să le explice unele prin celelalte; asta a dus la ceea ce aș numi partea analitic obsesivă a literaturii lui etico-obiective. Latura sa modernă. […] Marin Preda, ca și Rebreanu, a fost un scriitor național, [pag. 127-128] […] Acum

zece ani, în 71, m-a invitat la el, mi-a arătat noua lui casă, noua lui nevastă, noul lui copil. M-a recomandat soției lui ca fiind eu cel mai bun prieten al său, după care a urmat o despărțire de zece ani, pe care nici el nu a căutat s-o întrerupă – ar fi putut foarte ușor să-mi dea un telefon – și nici eu […] Sunt chichiricios. El era director de editură, vicepreședinte al Uniunii noastre etc., eu nu sunt nimic. S-ar fi putut gândi că vreau să mă gudur pe lângă Editor și asta mă indispunea. […] 15 ani a durat prietenia asta, cu, uneori, icnete. Pe urmă s-a scămoșat. […] Lui Marin Preda, celălalt, indiferent dacă era bărbat sau femeie, îi provoca o stare de perplexitate; oamenii erau pentru el o enigmă […] care trebuia descifrată, și tocmai această acțiune complicată, în salturi, dar perseverentă, de descifrare, constituie partea analitică, viabilă, a literaturii lui.” [pag. 130-133]

În final, prezentăm mărturisirile Ninei Cassian (ed. cit., pag. 133).

„Prima căsătorie cu Aurora Cornu s-a dovedit destructivă prin faptul că l-a pus în permanență în competiție cu Petru Dumitriu, cel înalt și frumos și de origine aristocratică și cu un talent egal, dacă nu superior.

De asemeni, Petru era arghirofil, negocia victorios cu editurile, drept care Aurora îl îndemna pe Marin (după cum chiar ea mi-a mărturisit) să facă la fel. Aurora, despre care în extrem de rarele noastre întâlniri din timpul căsătoriei lor, Marin mi-a spus: «Are ambiții mari și puteri puține.»

A iubit-o intens și a suferit intens din pricina ei. S-a îmbolnăvit de nervi devenind pacientul prietenului meu, doctorul psihiatru Kindy Sonnenreich, căruia i-am sugerat posibilul «cifru» al bolii lui. Și, într-adevăr, cu toată discreția de rigoare, Kindy mi-a dat dreptate și Marin s-a vindecat.”

ANEXA IX

După cum se știe, romanul *Risipitorii* a fost unul cu o gestație greoaie și chinuitoare. Astfel, romanul a cunoscut patru ediții:

— Ediția I, EPLA, 1962;

— Ediția a II-a, în întregime revăzută, EPL, 1965;

— Ediția a III-a, revăzută, definitivă, EPL, 1969;

— Ediția a IV-a, revăzută, Ed. Minerva, 1972.

Între primele trei ediții există foarte importante modificări de concepție (privind configurarea universului abordat în roman, evoluția biografiilor personajelor, modalitatea raportării la acestea etc), de structurare a scrierii și de stil abordat.

Între ediția a III-a și a IV-a există numai modificări de ordin stilistic, drept pentru care scenariul lor a fost prezentat împreună.

Înainte de a trece la prezentarea propriu-zisă a scenariilor, considerăm necesare două precizări:

1) scenariul prezentat în jurnal corespunde unui roman structurat în trei părți (nu în patru, câte a avut fiecare din cele patru ediții ale scrierii);

2) la o privire mai atentă, se observă că în structura scenariului existent în jurnal nu este inclus planul retrospectivei, predominant în roman.

RISIPITORII *(ed. I)*

Partea I

I Căsătoria Petre Sterian-Rodica.

II Continuare. Însingurarea și criza mamei.

III Petre și Toma Sterian. Episodul grevei.

IV Vizita lui Vale la doctorul Sârbu, relatarea istoriei despre Anghel pe care Sârbu o știe de la pictorul Manea.

V Continuarea discuției Vale-doctorul Sârbu; parabola tăietorului de lemne.

VI Continuare. Confesiunea doctorului Sârbu despre doctorul Munteanu.

VII Continuarea discuției Vale-Sârbu; prezentarea istoriei cu doctorița Tiberiu.

VIII Discuția Vale-Sârbu; continuare – purtarea ambiguă a doctorului Munteanu.

IX Continuare. Prezentarea ipotezei pictorului Manea. Ședința de la spital: discutarea cazului doctoriței Tiberiu. Reacția doctorului Munteanu.

X Telefonul Constanței; Vale și Sârbu se duc să o consulte; începutul bolii.

XI Vizita mamei la Constanța. Criza Constanței.

XII Constanța: prezentarea unei zile de muncă. Întâlnire cu Iliuță, șoferul ei.

XIII **Retrospectivă:** Viața de familie din casa lui Petre Sterian; Vale, Constanța; caracterul Constanței.

XIV **Retrospectivă:** Metamorfoza Constanței: devine strălucită la învățătură; lecțiile date lui Vale.

XV **Retrospectivă:** Căsătoria cu Munteanu; începutul muncii Constanței în acțiunea de alfabetizare; greutățile Constanței la lucru.

XVI **Retrospectivă.** Circumstanțele în care Constanța l-a cunoscut pe Iliuță.

XVII Legătura cu capitolul XIII. Constanța-Iliuță. Dificultățile întâmpinate de Constanța în munca de alfabetizare. Prezentarea mahalalei, mediul din care fac parte elevii Constanței.

XVII Continuare. Iliuță o apără pe Constanța.

Partea a doua

I Audiența lui Petre Sterian la unul dintre secretarii de partid ai capitalei.

II Discuție Petre Sterian despre Anghel. Retrospectivă: adolescența lui Vale. Vale află de divorțul Constanței.

III Vale; mediul uzinei.

IV Scene din viața spitalului; Sârbu află de plecarea lui Munteanu; convorbirea cu Rômischer (în celelalte ediții numele personajului devine Stamate).

V Plenara sindicală de la spital.

VI Doctorul Sârbu în vizită la doctorul Ionescu; drama lui Sârbu și discuția cu Ionescu.

VII Vizita lui Vale la Constanța. Confesiunea lui Vale despre Anda.

VIII Vale la uzină.

IX Vale-Anda. Scena laboratorului. Plimbarea. Mărturisirea Andei.

X Continuare.
XI Discuția doctor Sârbu – doctor Romischer despre studiul doctorului Sârbu.
XII Gabi Sterian. Episodul Anny Hollinger.
XIII întâlnirea dintre Gabi și Mimi Arvanitache. Gabi îndrăgostit.
XIV Continuare Gabi-Mimi. Începutul relației. Mimi îndrăgostită.
XV Constanța; prezentarea unei zile de muncă.
XVI Continuare. Descrierea mediului mahalalei.
XVII începutul bolii; discuția Constanța-mama; rememorarea câtorva scene din căsnicia cu Munteanu. Telefon de la doctor Munteanu.

Partea a treia

I Toma și Veronica; retrospectivă: copilăria și adolescența lui Gabi.
II Gabi-Mimi. Vizita lui Gabi la familia Arvanitache.
III Continuare. Gabi face cunoștință cu Dănuț, fratele lui Mimi.
IV Gabi la uzină. Anchetarea lui Gabi în privința sinuciderii lui Dănuț.
V Audiența lui Petre Sterian la Lungu. Retrospectivă: trecutul lui Lungu.
VI Continuare. Mărturisirile lui Lungu.
VII Internarea Constanței; mediul spitalului.
VIII Continuare. Boala Constanței. Rememorarea căsătoriei și a despărțirii de doctorul Munteanu.
IX Munteanu la Roma; demiterea lui Munteanu; scene Munteanu-Irina; întoarcerea acasă, vizita la familia Irinei.
X Continuare doctor Munteanu. Scene din căsnicia doctor Munteanu-Irina.
XI Continuare doctor Munteanu. Demersurile sale de a-și relua postul la întorcerea în țară.
XII Petre Sterian. Numirea lui ca președinte de raion comunal
XIII Activitatea lui Petre Sterian ca președinte de raion comunal.
XIV Continuare. Petre Sterian află de noile isprăvi ale lui Anghel. Vizita lui Petre Sterian și a mamei la Constanța.
XV Scrisoarea pe care Vale i-o trimite Constanței.
XVI Mimi și Gabi. Mutarea lui Mimi la Gabi. Înstrăinarea lui Gabi.
XVII întâlnirea doctorului Sârbu cu Munteanu; viața spitalului.

Partea a patra

I Boala Constanței; rememorările personajului.
II Sârbu se pregătește să plece în vacanță. Boala Constanței.
III Boala Constanței; rememorări ale personajului.

IV Vindecarea și convalescența Constanței. Ieșirea din spital.

V Scene din viața spitalului. Persecutarea doctorului Munteanu.

VI Ședința de la spital; excluderea lui Munteanu din partid; discuția lui Munteanu-Sârbu – reproșul lui Munteanu.

VII Petre Sterian. Activitatea sa ca președinte de raion comunal.

VIII întoarcerea lui Vale la București. Mediul uzinei. Întâlnirea cu directorul Jurcă.

IX Discuție Vale-directorul Jurcă.

X Vale la serviciul de aprovizionare.

XI Relația Mimi-Gabi. Scena cu motocicleta. Vizita domnului Arvanitache. Scena cu amicii.

XII Gabi-Mimi. Despărțirea.

XIII Plecarea lui Sârbu la Tușnad. Întâlnirea cu Constanța. Plimbarea cu barca. Sârbu și Constanța la masă.

XIV începutul relației Constanța – doctorul Sârbu. Continuare. Excursia la Sf. Ana. Sârbu se îndrăgostește de Constanța. Cântecul Constantei.

XV Continuare. Sârbu se îndrăgostește de Constanța. Constanța pleacă de la Tușnad.

XVI întoarcerea lui Sârbu în București. Întâlnire cu Vale, Constanța, pictorul Manea la Capsa.

XVII Continuare Sârbu – Constanța. Dezamăgirile doctorului Sârbu.

XVIII Continuare. Constanța și doctorul Sârbu din ce în ce mai îndrăgostiți unul de altul.

XIX Căsătoria Vale – Anda; Gabi; Constanța.

XX Doctor Sârbu – doctor Munteanu. Confesiunea doctorului Munteanu. Biografia personajului și motivațiile sale în privința carierismului său. Figura mamei sale.

XXI Continuarea confesiunii.

XXII Scenă din căsnicia Constanța-Sârbu; meditația doctorului Sârbu asupra expansiunii eului.

RISIPITORII *(ed. a II-a)*

Partea întâi

I Căsătoria Petre Sterian-Rodica.

II Continuare. Însingurarea și criza mamei.

III Petre și Toma Sterian. Episodul grevei.

IV Vale meditează asupra conflictului de la uzină al tatălui; Petre Sterian și copiii săi: Vale și Anghel.

V Continuare. Mediul uzinei; perspectiva lui Vale asupra relației dintre Anghel și Petre Sterian.

VI Simptomele nepăsării Constanței; o zi din viața lui Vale; rememorarea scenelor din copilăria Constanței; metamorfoza personajului feminin.

VII Mama o vizitează pe Constanța; criza Constanței.

VIII Vizita lui Vale la doctorul Sârbu. Parabola tăietorului de lemne. Confesiunea despre doctorul Munteanu.

IX Continuare. Istoria cu doctorița Tiberiu.

X Continuare.

XI Continuare. Prezentarea ipotezei pictorului Manea. Ședința de la spital: discutarea cazului doctoriței Tiberiu. Reacția doctorului Munteanu.

XII Continuare vizită Vale-doctor Sârbu. Telefonul Constanței.

XIII O zi de lucru a Constanței; retrospectivă: dorința Constanței de a învăța.

XIV Retrospectivă: biografia Constanței; dificultatea de a învăța.

XV Retrospectivă: căsătoria cu doctorul Munteanu; începutul muncii Constanței în acțiunea de alfabetizare.

XVI Retrospectivă: circumstanțele în care Constanța l-a cunoscut pe Iliuță.

XVII Legătura cu capitolul XIII. Constanța-Iliuță. Dificultățile întâmpinate de Constanța în munca de alfabetizare. Prezentarea mahalalei, mediul din care fac parte elevii Constanței.

XVIII Continuare. Iliuță o apără pe Constanța.

Partea a doua

I Audiența lui Petre Sterian la unul dintre secretarii de partid ai capitalei.

II Petre și Toma Sterian.

III Vale. Izbucnirea conflictului de la uzină.

IV Continuarea conflictului. Reîntâlnirea cu Anda.

V Scene din viața spitalului.

VI Vizita doctorului Sârbu la doctorul Ionescu; drama lui Sârbu și discuția cu doctorul Ionescu.

VII Vizita lui Vale la Constanța. Confesiunea lui Vale despre Anda.

VIII Vale la uzină.

IX Vale – Anda. Scena laboratorului. Plimbarea. Mărturisirea Andei.

X Continuare.

XI Scene din mediul spitalului. Discuție doctor Sârbu-doctor Stamate despre studiul doctorului Sârbu.

XII Gabi Sterian. Episodul Anny Hollinger.
XIII întâlnirea dintre Gabi și Mimi Arvanitache. Gabi îndrăgostit.
XIV Continuare Gabi-Mimi. Mimi îndrăgostită.
XV Constanța la muncă.
XVI Continuare. Descrierea mediului mahalalei.
XVII Constanța. Începutul bolii. Discuția Constanța-mama.

Partea a treia

I Toma și Veronica; retrospectivă: copilăria și adolescența lui Gabi.
II Gabi-Mimi. Vizita lui Gabi la familia Arvanitache.
III Continuare. Gabi face cunoștință cu Dănuț, fratele lui Mimi.
IV Gabi la uzină. Anchetarea lui Gabi în privința sinuciderii lui Dănuț.
V Audiența lui Petre Sterian la Lungu. Retrospectivă: trecutul lui Lungu.
VI Continuare. Mărturisirile lui Lungu.
VII Internarea Constanței; mediul spitalului.
VIII Continuare. Boala Constanței. Rememorarea căsătoriei și a despărțirii de doctorul Munteanu.
IX Munteanu la Roma; demiterea lui Munteanu; scene Munteanu-Irina; întoarcerea acasă, vizita la familia Irinei.
X Continuare doctor Munteanu. Scene din căsnicia doctor Munteanu-Irina.
XI Continuare doctor Munteanu. Demersurile sale de a-și relua postul la întorcerea în țară.
XII Petre Sterian. Numirea lui ca președinte de raion comunal.
XIII Activitatea lui Petre Sterian ca președinte de raion comunal.
XIV Continuare. Petre Sterian află de noile isprăvi ale lui Anghel. Vizita lui Petre Sterian și a mamei la Constanța.
XV Gabi-Mimi; mutarea lui Mimi la Gabi. Înstrăinarea lui Gabi.
XVI Doctorul Munteanu și doctorul Sârbu; scene din viața spitalului; începutul confesiunii doctorului Munteanu.
XVII Doctor Munteanu. Prezentarea demersurilor personajului de a-și relua vechiul post.
XVIII Doctor Sârbu-doctor Munteanu. Meditația dr. Sârbu despre relația lor; retrospectivă a relației sale cu dr. Munteanu.
XIX Dr. Sârbu-dr. Munteanu la Capsa. Discuție dr. Sârbu-dr. Munteanu. Reproșurile dr. Sârbu.
XX Continuarea discuției dr. Sârbu-dr. Munteanu; motivațiile doctorului Munteanu.

Partea a patra

I Constanța. Crizele bolii. Rememorări ale personajului.

II Continuare.

III Continuare.

IV Confesiunea pe care i-o face doctorul Munteanu doctorului Sârbu în privința căsniciei.

V Pregătirile doctorului Sârbu de a pleca în vacanță.

VI Dr. Sârbu-dr. Munteanu. Confesiunea pe care o face doctorului Sârbu despre mama sa. Dr. Munteanu își prezintă filosofia de viață.

VII Constanța. Convalescența.

VIII Continuare. Autoînvinuirea Constanței. Vindecare.

IX Ședința de la spital; Sârbu nu mai pleacă în vacanță.

X Ședința continuă; excluderea lui Munteanu din partid. Retragerea drlui Sârbu.

XI Discuția doctor Sârbu-doctorița Tiberiu despre sinuciderea doctorului Munteanu. Prezentarea retrospectivă din perspectiva doctoriței Tiberiu.

XII Continuare.

XIII Doctorul Munteanu. Salvarea lui de către doctorul Drăghici. Meditația drlui Sârbu asupra ședinței.

XIV Petre Sterian. Activitatea sa ca președinte de raion comunal.

XV întoarcerea lui Vale la București. Mediul uzinei. Întâlnirea cu directorul Jurcă.

XVI Discuție Vale-directorul Jurcă.

XVII Vale la serviciul de aprovizionare.

XVIII Gabi-Mimi. Scena cu motocicleta. Scena cu amicii.

XIX Gabi-Mimi. Despărțirea.

XX Plecarea lui Sârbu la Tușnad; întâlnirea cu Constanța; plimbarea cu barca.

XXI Continuare. Sârbu și Constanța la masă.

XXII Continuare. Excursia la Sf. Ana și pe Cheile Bicazului. Sârbu se îndrăgostește de Constanța. Cântecul Constanței.

XXIII Continuare dr. Sârbu – Constanța. Plecarea Constanței de la Tușnad. Telefonul pe care Constanța i-l dă drlui Sârbu. Îl va cuceri.

XXIV Mimi naște. Vizita și meditația lui Toma despre risipire. Căsătoria lui Vale. Întoarcerea lui Petre Sterian în București.

RISIPITORII *(ed. a III-a și a IV-a)*

Partea întâi

I Căsătoria Petre Sterian-Rodica.

II Continuare. Însingurarea și criza mamei.

III Petre și Toma Sterian. Episodul grevei.

IV Vale meditează asupra conflictului de la uzină al tatălui; Petre Sterian și copiii săi: Vale și Anghel.

V Continuare. Mediul uzinei; perspectiva lui Vale asupra relației dintre Anghel și Petre Sterian.

VI Prezentarea biografiei Constanței. Constanța și Vale.

VII Criza Constanței – despărțirea de doctorul Munteanu.

VIII Vizita lui Vale la doctorul Sârbu. Parabola tăietorului de lemne. Confesiunea despre doctorul Munteanu.

IX Continuare. Istoria cu doctorița Tiberiu.

X Continuare.

XI Continuare. Prezentarea ipotezei pictorului Manea. Ședința de la spital: discutarea cazului doctoriței Tiberiu. Reacția doctorului Munteanu.

XII Continuare vizită Vale-doctor Sârbu. Telefonul Constanței.

XIII Constanța: prezentarea unei zile de muncă. Întâlnirea cu Iliuță, șoferul ei.

XIV Retrospectivă. Biografia Constanței: dificultatea de a învăța, metamorfoza personajului, lecțiile date lui Vale.

XV Retrospectivă. Începutul muncii Constanței în acțiunea de alfabetizare.

XVI Retrospectivă. Circumstanțele în care Constanța l-a cunoscut pe Iliuță.

XVII Legătura cu capitolul XIII. Constanța-Iliuță. Dificultățile întâmpinate de Constanța în munca de alfabetizare. Prezentarea mahalalei, mediul din care fac parte elevii Constanței.

XVIII Continuare. Iliuță o apără pe Constanța.

Partea a doua

I Audiența lui Petre Sterian la unul dintre secretarii de partid ai capitalei.

II Petre și Toma Sterian.

III Vale. Izbucnirea conflictului de la uzină.

IV Continuarea conflictului. Reîntâlnirea cu Anda.

V Scene din viața spitalului.

VI Vizita doctorului Sârbu la doctorul Ionescu; drama lui Sârbu și discuția cu doctorul Ionescu.

VII Vizita lui Vale la Constanța. Confesiunea lui Vale despre Anda.

VIII Vale la uzină.
IX Vale-Anda. Scena laboratorului. Plimbarea. Mărturisirea Andei.
X Continuare.
XI Scene din mediul spitalului. Discuție doctor Sârbu-doctor Stamate despre studiul doctorului Sârbu.
XII Gabi Sterian. Episodul Anny Hollinger.
XIII întâlnirea dintre Gabi și Mimi Arvanitache. Gabi îndrăgostit.
XIV Continuare Gabi-Mimi. Mimi îndrăgostită.
XV Constanța la muncă.
XVI Continuare. Descrierea mediului mahalalei.
XVII Constanța. Începutul bolii. Discuția Constanța – mama.

Partea a treia

I Gabi-Mimi. Vizita lui Gabi la familia Arvanitache.
II Continuare. Gabi face cunoștință cu Dănuț, fratele lui Mimi.
III Gabi la uzină. Anchetarea lui Gabi în privința sinuciderii lui Dănuț.
IV Internarea Constanței. Mediul spitalului.
V Continuare. Constanța la spital. Boala. Retrospecție: căsătoria și despărțirea de doctorul Munteanu.
VI Doctorul Munteanu la Roma. Demiterea lui. Întoarcerea în țară, vizita la familia Irinei.
VII Continuare doctorul Munteanu. Scene din căsnicia doctorul Munteanu-Irina.
VIII Continuare doctor Munteanu. Demersurile sale la întoarcerea în țară de a-și relua postul.
IX Petre Sterian. Numirea lui ca președinte de raion comunal.
X Activitatea lui Petre Sterian ca președinte.
XI Continuare. Petre Sterian află de noile isprăvi ale lui Anghel. Vizita părinților la Constanța.
XII Gabi-Mimi. Sarcina. Mutarea la Gabi. Înstrăinarea lui Mimi.
XIII Doctor Sârbu-doctor Munteanu. Meditația doctorului Sârbu despre relația lor.
XIV Continuare. Discuția doctor Sârbu-doctor Munteanu.
XV Continuare. Prezentarea istoriei cu doctorița Tiberiu din perspectiva doctorului Munteanu. Motivațiile doctorului Munteanu.
XVI Continuare. Reproșurile doctorului Sârbu.
XVII Continuare. Explicația doctorului Munteanu.

Partea a patra

I Constanța. Crizele bolii. Rememorări ale personajului.

II Continuare.

III Continuare.

IV Confesiunea pe care i-o face doctorul Munteanu doctorului Sârbu în privința căsniciei și a divorțului său de Constanța.

V Constanța. Boala. Faza somnolenței.

VI Dr. Sârbu-dr. Munteanu. Confesiunea pe care o face doctorului Sârbu despre mama sa. Dr. Munteanu își prezintă filosofia de viață.

VII Constanța. Convalescența. Vindecarea.

VIII Ședința de la spital. Acuzarea doctorului Munteanu și excluderea lui din partid.

IX Continuare. Retragerea doctorului Sârbu.

X Discuția doctor Sârbu-doctorița Tiberiu despre sinuciderea doctorului Munteanu. Prezentarea retrospectivă din perspectiva doctoriței Tiberiu.

XI Continuare.

XII Doctorul Munteanu. Salvarea lui de către doctorul Drăghici.

XIII Doctorul Munteanu-doctorul Sârbu. Prezentarea ședinței din punctul de vedere al doctorului Munteanu.

XIV Discuție doctor Munteanu-doctor Strihan despre ședință.

XV întoarcerea lui Vale la București. Mediul uzinei. Prezentarea lui Vale la directorul Jurcă.

XVI Continuare. Discuția lui Vale cu directorul Jurcă.

XVII Vale la serviciul aprovizionării.

XVIII Gabi-Mimi. Scena cu motocicleta. Scena cu amicii.

XIX Gabi-Mimi. Despărțirea.

XX Constanța. Vindecarea. Ieșirea din spital.

XXI Mimi naște. Vizita lui Toma Sterian la cuplul GabiMimi. Meditația lui Toma Sterian despre risipire.

XXII Căsătoria lui Vale cu Anda. Întoarcerea lui Petre Sterian la București. Final doctor Sârbu-doctor Munteanu.

ANEXA X

Fragmente din Eugen Simion, *Convorbiri cu Petru Dumitriu*, ed. cât., pag 33-35, în care scriitorul se referă la circumstanțele debutului său.

„*P.D.:* […] în ’47 mi-am dat seama (atunci a apărut *Euridice)* că americanii n-or să vină, că eram vânduți rușilor… [pag. 21] […] M-am făcut frate cu dracul. Puntea s-a lungit… […] Știi că eu am fost întâi ziarist la *Fapta,* și pe urmă l-au băgat la pușcărie pe bietul Mircea Damian și, brusc, *Fapta* n-a mai existat. Iar eu de acolo am trecut redactor la *Viața Românească*. […] Sigur că am publicat în *Fapta* și încă de pe atunci scriam niște articolașe de fond – nici nu știu dacă erau semnate – care cântau în struna regimului. Deja îl goniseră, cred, pe rege… […] Despre ce vorbesc acum se petrecea în iarna lui ’47. Nu, n-am fost la *Viața Românească.* La *Flacăra* am fost. Un an de zile cel puțin, dacă nu chiar doi. M-a luat Moraru la *Flacăra* și acolo am publicat o nuvelă care se chema *În primăvara lui ’71*> cred. Și care povestea o chestiune ce se petrecea în Comuna din Paris din 1871… Nu era bună. Am scris articole și am luat atitudine. Și de aia spun: ce să-i critic eu pe Răutu sau Moraru? Dacă nu erau ei, erau alții. Și dacă nu eram eu, era altul… [pag. 37] […] Și am făcut cariera bine cunoscută, ori mai mult sau mai puțin bine cunoscută, de scriitor […] Realist-socialist și scriitor în slujba poporului sau cam așa ceva… […] Am scos mai întâi *Drum fără pulbere… […]* Eu am intrat buzna în realismul socialist și m-am ars cumplit fiindcă gândeam așa: «domnule, canalul Dunăre-Marea Neagră – ce lucru măreț!» Idiot, în realitate, fiindcă Dunărea se varsă singură în Marea Neagră. Ce Dumnezeu îi trebuia un canal? Deci de la început imbecilitatea, țicneala comunistă era vizibilă. Dar, mă rog, era o mare lucrare. Mă duc pe teren. Văd lucrări, excavatoare, muncă, pământ răvășit. Mă-ntorc la București. […] Mă-ntorc la București la redacție (eram redactor la *Viața Românească)* și trântesc prima parte dintr-un roman care

se va petrece la Canal. Am făcut naveta de câteva ori ca să mă documentez, bineînțeles. Și a doua sau a treia oară văd sârma ghimpată și colibele sau corturile, nu știu ce erau, dar se vedeau. Apăruse deja o parte, dacă nu chiar două, din acest roman care încă nu era terminat. Ce te faci, Petru Dumitriu, îl continui până la capăt sau îl întrerupi, și cum justifici întreruperea? Asta-i *păcatul*mele. Punct. N-am comis niciodată un păcat mai mare decât ăsta. Ei, bine: l-am făcut, dar l-am plătit cu 33 de ani de exil, l-am plătit cu dușmănia și reprobarea și dezaprobarea victimelor […] Nu pot să spun în favoarea mea decât un singur lucru, care nu mă achită de vinovăție. Singurul lucru care poate fi spus despre mine este că începusem să scriu când nu știam că va fi o colonie penitenciară plină de mii și zeci de mii de oameni condamnați. A, înainte de asta am mai făcut o chestie, care m-a costat și aia scump: am scris o nuvelă intitulată *Vânătoare de lupi*, unde era vorba de niște rezistenți care omorâseră pe un biet cioban sau unul de-ai lor, în tot cazul… Știu că am văzut-o pe mama lui în genunchi bocind după toată datina, bocind și vorbindu-i la mormânt. Iar ceilalți fuseseră prinși de către securiști și au fost judecați, proces tip sovietic, apărare ridicolă și executați, cred. Și eu am scris despre asta când încă nu erau executați. Dar, în fine, se vede unde duce chestia asta. Am scris, deci, o poveste intitulată *Vânătoare de lupi,* care nu e bună, dar care are un început bun, ca și *Pasărea furtunii*. Începutul poate să rămână în istoria literaturii române, și restul este varză, este spanac, este nimic. Și asta era tot așa. Nimic despre sângele bietelor victime. Dar ce este? Că în momentul când eu am fost trimis de *Scânteia* ca reporter extern la acest proces la Timișoara, tatăl meu era la cinci sute de pași de acolo, în închisoare la Timișoara. Și mama era tot acolo, la alți cinci sute de pași, într-o cameră și m-a primit și plângea și spunea: «Fă ceva!?» Și eu am făcut. Asta am făcut. Și a ieșit din pușcărie… Nu era scris nicăieri: «eu fac asta, voi faceți asta.» Asta nu era. Nici n-aș putea îndrăzni să spun: se înțelegea de la sine. Fapt este că eu am scris și că taică-meu a fost eliberat, cu zece sau cincisprezece kile greutate în minus, și atins de un diabet nervos de care a murit – însă din fericire după mulți ani. Tot restul vieții lui a fost bolnav de diabet nervos, contractat în pușcărie din pricina deprimării, a tristeții… […]” [pag. 33-35]

ANEXA XI

Fragment reprodus din Marin Preda, *Opere*, vol. II, ed. cât, pag. 1675

„Dar Brătescu:

— Scrie un articol despre schizofrenie, menit să atragă atenția: sunt un mare savant, pregătiți-mi corăbiile și personalul necesar, ca să pot pleca la drum. Constituirea unui colectiv sub conducerea sa.

Lucrurile se complică. Studiul său nu atrage atenția. Pentru atingerea scopului trebuie să câștigi întâi un prestigiu extraștiințifie, social. Să formezi o grupare. Primul pe care vroia să-l atragă e prietenul său, Sârbu.

Dar Sârbu:

— Îi spune că studiul său e o compilație pretențioasă («Lasă asta, îl jignește groaznic, te-ai învățat cu cercetările tale mici.»)

— Nu face ce-i spune. Brătescu nu vrea să se evidențieze social.

— O ia pe un drum al său propriu: «foarte bine, dă-i înainte cu studiul tău, dă-i drumul.»

— Vrea să se însoare cu o gâscă (trebuie împiedicat).

— Între timp ajunge secretar al O.B., intră la Academie. Devine un medic practicant, medic de specialitate. Se căsătorește cu Constanța din dragoste. Ajuns la un punct important al activității sale, scrie un al doilea studiu despre schizofrenie, care de astă dată atrage atenția și se apropie de scop. Dar minunea nu se produce. La o recepție o cunoaște pe fata ministrului de externe: hotărăște să divorțeze și este numit în diplomație. Îi spune socrului:

— Refuz această numire: eu vreau să lucrez în medicină.

Ministrul:

— (apreciază cu un semn de modestie refuzul și insistă). Brătescu (refuză din nou, dar se gândește: nu strică scopului.)

— Nu strică scopului, zice și ministrul. După un anumit timp te vei întoarce și vei studia. (îmi voi forma colectivul de medici, gândește

Brătescu.)”

ANEXA XII

Prezentăm un alt scenariu al părții a treia, reprodus după Marin Preda, *Opere,* vol. II, ed. cât, pag. 1670-1673, pentru a fi comparat cu varianta existentă în carnetul de atelier.

„Partea a treia

I-IV Constanța la spital – tristețea

V Doctorul Brătescu la Moscova. Telefonul lui dr. Sârbu.

Dr. Sârbu nu răspunde (sau răspunde).

VI Rezoluția plenarei. Dr. Brătescu înregistrează schimbarea de atitudine a celor de la ambasadă (Rechemarea). Discuție cu ambasadorul.

VII București. Întrevedere cu ministrul și cu părinții săi. Destituirea. (Dr. B. Își cheamă nevasta la București.) A doua zi la Ministerul Sănătății. Sosirea nevestei.

VIII Dr. B. la spital. Întâlnire cu dr. Sârbu. Ruptura! Acasă, nevasta îi spune că a venit cineva de la spațiul locativ, trebuie să părăsească vila și să se mute.

IX Gaby și Mimy. Iritarea și ura lui Gaby. O iritare și ură asemănătoare cu aceea pe care o simțise și pentru Anda.

X Motocicleta.

XI Vale la Reșița. Întâlnirea cu pictorul care îi face portretul.

XII Vale și Anda. Schimb de scrisori.

XIII Vale se pregătește pentru intrarea în partid.

XIV Anda îl vizitează pe Vale la Reșița. Proiecte de căsătorie.

XV Constanța la spital. Disperarea.

XVI Disperarea – urmare.

XVII Petre Sterian și țăranii, g.a.c.

XVIII Petre Sterian și țăranii, urmare g.a.c.

XIX Petre Sterian și fiul său Anghel. Destituirea lui Anghel și a Filomiții.

XX Anghel în producție – Munca de jos.

XXI Dr. B. și organizația de bază. Excluderea lui din partid.
XXII Dr. B. și destinul său. Vizită acasă la dr. Sârbu. Psihiatrie – Destăinuiri.
XXIII Destăinuiri – urmare. Prăbușirea doctorului B.
XXIV Constanța la spital. Resensibilizarea. Soarele. Plânsul.
XXV Visul (Primirea decorației).
XXVI Doctorul Sârbu și Constanța.
XXVII Doctorul Sârbu și pictorul M.
XXVIII Doctorul Sârbu, pictorul M. și dr. B. Eliminarea definitivă a doctorului B. din roman – Dr. Sârbu îl alungă: «aștept un prieten».
XXIX Constanța iese din spital. Concediu.
XXX Constanța în concediu – urmare.
XXXI Septembrie. Constanța se întoarce la elevii săi. XXXII Constanța și dr. Sârbu. Toamnă.
XXXIII Toamnă la București: urmare (evocare a orașului).
XXXIV Constanța și dr. Sârbu. Îngenunchieri în parc. Giganții.
XXXV Vale și Anda la sfatul popular.
XXXVI Vale e primit candidat de partid.
XXXVII Petre Sterian, Veronica și Gaby.
XXXVIII Gaby și Mimy. Iarnă în București. Mimy are un copil. Vizita amicilor lui Gaby.
XXXIX Vizita domnului Arvanitache.
XXXX Final Mimy și Gaby. — Gaby pleacă în provincie. Mimy găsește în cele din urmă un diplomat și pleacă în străinătate (Italia).
XXXXI Constanța și doctorul Sârbu. Iarnă. Zăpadă abundentă peste București. Doctorul Sârbu primește un telefon.
XXXXII Gaby la Bicaz. Lup îi. «Gaby, apără-mă!»
XLIII Șocul și regenerarea.
XLIV Anghel la ateliere (o fată).
XXXXV Anghel și Filomița – despărțire.
XXXXVI Petre Sterian primește un telefon de la Dumitrescu. Petre Sterian va lucra în secția lui Dumitrescu în chestiunile țărănești ca instructor. Petre Sterian îl invită pe Dumitrescu la petrecere: Constanța se mărită.
XXXXVII Final acasă la Petre Sterian: Constanța, dr. Sârbu, Vale, Anda, Anghel însoțit de o fată, Gaby, Petre Sterian și Veronica, mama Andei, părinții doctorului Sârbu și Dumitrescu. Cincisprezece persoane.

XXXXVIII Cadouri. Masa. Grupuri: Constanța, dr. Sârbu, Vale și Anda, Anghel, Petre Sterian, Toma și Gaby – Mamele.

XXXXIX Vin. — Petrecere. — Gaby se retrage în odaie și din pricina rezervei lui Vale față de el și la vederea Andei are o criză de deprimare. Plânge. Verii se împacă.

XXXXX Petre Sterian e jignit că Anghel a venit cu fata cu care nu e căsătorit. Anghel dă explicații că peste o săptămână se vor căsători și tatăl și fiul se împacă. Gaby pleacă. Veronica îl urmează. Anghel de asemeni pleacă și el.

Cap. LI Vale și Anda, Constanța și dr. Sârbu se retrag. Constanța îi invită la ei și dr. Sârbu și Vale îl invită pe pictorul M. cu nevasta. Acasă la Constanța.

Cap. LII Cafele. Muzică. Sensuri finale.

Cap. LIII Constanța singură, a doua zi dimineața. București primăvara. Iarbă prin asfalt.

Încheiere.”

ANEXA XIII

Prezentăm un alt scenariu al părții a patra, reprodus după Marin Preda, *Opere*, vol. II, ed. cât., pag. 1673-1674, pentru a fi comparat cu varianta existentă în carnetul de atelier.

„Partea a patra

I Constanța la spital: Zilele treceau și Constanța se simțea din ce în ce mai rău. Angoasele. Iritarea. Disperarea.

II Urmare.

III Criza de disperare.

IV Doctor Brătescu. Toate încep să-i meargă rău.

V Urmare. Deodată toate încep să se redreseze.

VI Lovitura. Ieșirea din roman.

VII Final doctor Brătescu (Sârbu).

VIII Toamnă peste București. Constanța, convalescența.

IX Urmare. Visul. — Regenerarea.

X Concediu dr. Sârbu.

XI Înapoiere la școală. Iliuță.

XII Îngenunchieri în parc. Toamnă.

XIII Gaby-Mimy. Motocicleta.

XIV Vale, dr. Sârbu, pictorul M., Anda.

XV Vale în partid.

XVI Vale și oțelarii și Mânăfoaie.

XVII Anghel.

XVIII Sterian și Dumitrescu.

XIX Iarnă peste București. Gaby, Mimy.

XX Urmare.

XXI Urmare. Final – Gaby, Mimy. Gaby – Bicaz.

XXII Constanța – Sârbu.

XXIII Gaby – Bicaz. Fata.

XXIV Urmare – Lupii.
XXV Șocul moral.
XXVI Constanța – Sârbu.
XXVII Căsătorie.
XXVIII Primăvară peste oraș. Iarbă prin asfalt (Constanța), întâlnire de căsătoria Constanței (discretă).
XXIX Urmare.
XXX Final.
XXXI Încheiere.”

ANEXA XIV

Fragment din *Creație și morală,* pag. 298-299, 310-311.

„[…] Vă dau un singur exemplu, cu care aș zice că mă mândresc: în acest roman sunt și câteva scene cu țărani. Ele sunt, ca să zic așa, antirurale, adică sunt văzute cu totul din afara universului țărănesc, văzute prin prisma unui citadin. N-a mai rămas nimic din viziunea țărănească asupra lumii, din justificările specifice țărănești, din explicarea fenomenelor din punctul de vedere al unui țăran. De data aceasta nu copilăria este aceea care mi-a dictat prin acumulare de impresii acest roman, ci tinerețea care s-a petrecut în mediul citadin. Unele din impresiile care și-au făcut loc în roman au vechime de aproape douăzeci de ani. […] La întrebarea ce m-a determinat să părăsesc un univers în care mă mișcăm în voie și să atac probleme de genul celor atacate în roman, aș putea să răspund că această carte se apropie mai mult de ceea ce am dorit eu să spun în literatură decât povestirile mele cu subiect țărănesc, cum ar fi *Desfășurarea, îndrăzneala, Ferestre întunecate,* exceptând *Moromeții.* Era și el, acest roman, în forma în care îl concepusem eu inițial, una dintre cărțile la care m-am referit la începutul interviului nostru, adică una dintre cele cu subiecte dramatice și spectaculoase, care îmi zumzăiau în cap. Ceea ce era dramatic și spectaculos pe plan exterior și bineînțeles, și interior – dar mai ales dramatic și spectaculos, în sensul subiectului și nu al semnificației faptelor – a fost părăsit însă în cursul elaborării, în luptă cu propria mea lipsă de experiență și cu aceea a literaturii noastre contemporane, în ce privește asemenea teme […].”

ANEXA XV

Iată câteva dintre problemele semnalate de cenzură și notate de scriitor:

„1. Vale, Gaby, Dr. Sârbu etc. amănuntul care indică sau acoperă (voalează) săgeata ce îi atinge în clipa când văd femeia de care se vor îndrăgosti.

2. Severitate în ceea ce privește adevărurile sociale – sau deloc, eliminarea totală a socialului dacă acest adevăr social nu trece la Direcția Presei.

3. *Cât mai puțină tendință.* Cât mai puțină intervenție.

4. Cât mai multă seninătate posomorâtă, cutremurată și dreaptă.

5. Eliminarea scenelor lungi cu dialog, neesențiale, și înlocuirea lor cu expoziția obiectivă a faptelor de către autor.

6. Direcția analitică înlocuită prin expunerea disecată, dar *obiectivăm* a întâmplărilor. […]”

„20 iunie 1961. Obiecții D.P.

— Viața de partid – ședințele – Obiecții Direcția Presei

— *Vale la uzină:* Nu așa arăta o uzină socialistă.

— *Sterian la țară* – negativism.

— *Spital* – atmosferă negativă.

— *Hotărârea C.C.* trebuie scoasă.”

În privința soluțiilor găsite și a observațiilor generale privind structurarea materialului și conceperea romanului, prezentăm următorul fragment:

„1. Lampedusa sau despre concentrare.

2. Unghiuri noi de filmare.

3. O melodie, suferința – un sentiment de adâncă tristețe.

4. Ecou final – grav și plin. Se suprimă optimismul psihologic.

5. Nu are ce căuta în literatură *obișnuitul.* Doar *neobișnuitul* poate și e necesar să ia forma obișnuitului. *Literatura se ocupa numai de cazuri-*

limită.

6. *Seninătate posomorâtă, cutremurată și dreaptă. Jos tendința estetică.*

Tendința este admisibilă numai la tratarea temelor sociale și se poate transforma în artă numai dacă este de partea adevărului istoric și social.

7. **Jos invenția literară.** *Scrie numai despre evenimente sociale și psihologice cunoscute de tine însuți bine. […]*

Soluții:

1. Peregrinarea Constanței la întreprinderi se adaugă la *partea a doua* și se scoate la *partea întâia.*

2. Istoria cu alfabetizarea țiganilor se scoate din *partea a doua* și se contopește în *partea întâia.*

3. Vale este chemat la cadre de către Mânăfoaie care îl trimite la Reșița. Vale își dă o întâlnire cu sora lui și îi istorisește cum a format el «Brigada tineretului».

Eroul negativ ar fi directorul cu șeful cadrelor!”

ANEXA XVI

Prezentăm articolul lui Petru Dumitriu, „Marin Preda: *Întâlnirea din Pământuri*” apărut în *Viața Românească,* nr. 1,1948, păstrând unele aspecte ale grafiei și ortografiei specifice epocii.

„Cartea d-lui Marin Preda începe prin ceea ce se numește un tur de forță. Exploziv, invectiva țărănească izbucnește din primele cuvinte, aspră, concretă, carnală, mirosind a pământ, plină de patima directă care e atât de firească și frecventă în apropierea nemijlocită a pământului:

«Uitați-vă la el, sări-i-ar bolbośile ochilor. De ce tăceți din gură? Am treizeci de clăi de grâu. Îi sparg capul ăluia care s'o apropia de mine. Mecanicul mănâncă, mă duc la șira mea, o stropesc puțin și-i dau foc. Dau foc și la mașină, mă duc la fiecare șiră și o aprind, la toate tărgile astea cu paie, dau foc la toată aria!»

Poate că apostrofa aceasta nu e lămuritoare asupra felului în care prima din cele nouă nuvele ale d-lui Marin Preda este, cum ziceam, un tur de forță. Iată: invectiva continuă, monologul aproape delirant al omului necăjit continuă, douăzeci și șapte de pagini nu se petrece nimic decât acest lucru uimitor: un om vorbește aproape pe nerăsuflate, cu elocvența și frumusețea pe care i-o inspiră patima și condiția firească a graiului țărănesc.

«Îmi scot sufletul din piept, îmi bag secerea în piept și-mi scot sufletul de-acolo, afară!»

Sau:

«A fost un șarpe aici și v'ați uitat la el și tăceați din gură»

Și din mijlocul înșiruirii aproape haotice de imagini verbale adunate după legi foarte simple ale memoriei asociative se desprinde, rotunjită, întreagă, echilibrată, *construită, o* intrigă. Desigur, numai din aluzii. Autorul nu are naivitatea și buna credință să explice încet, sfătos, ca la taifas, ce se petrece. Își ia cititorul de chică și-l cufundă, ca într-o apă adâncă, în materia vie a întâmplării. La primele rânduri, efectul e înnăbușirea, pricepe despre ce e

vorba, dar deodată firul roșu al întâmplării e prins și atunci cititorul este mai pe de-a'ntregul câștigat decât prin oricare altă metodă de povestire.

Ori – în ce istorie ne afundă autorul, cu un meșteșug atât de îndemânatec și de brutal? Ce se întrevede sub țesătura groasă de pasiuni, de incidente, de niveluri ale povestirii ce se întretaie? (Ce se întâmplă acum, când povestește, ce sa întâmplat la mașina de treerat, ce sa întâmplat copilei lui Ilie?)

E vorba de un conflict de muncă; revolta momentană a unui sătean sărac:

«N'am cai. N'am căruță. N'am copii. Nici furci pentru mine și muere nam. Nici cel puțin de mâncare pentru mecanici. Am știut; am zis: am două mâini…»

Omul acesta suferă cumplit, nedreptățit la arie, la treerat, de către altul, care-l ura de mult. Și acum, tot în monologul curgător, nestăvilit, se desvăluie încă un plan în timp: o întâmplare trecută în care copila săracului, dată în grijă la un chiabur, moare fiindcă a fost hrănită cu poame crude. De atunci datează ura și izbucnirea de acum nu e decât rodul unei dușmănii vechi. Dedesubtul vieții mărunte de fiecare zi, a dramelor ei, se desenează schema relațiilor necruțătoare pe care le stabilesc între oameni, în aspra lume rurală, sărăcia și bogăția.

Un farmec epic, apropiat de atmosfera basmelor populare cu voinici și smei, plutește în povestirea ce se chiamă, ca și cartea întreagă *Întâlnirea din Pământuri*. La început, doi feciori umblă călare. Într un fel câmpenesc și străvechiu, tabloul este eroic; iată-l:

«Era în mijlocul verii. Peste întinderea câmpiei, năvăliră deodată în goană, ieșind dintre porumburile înalte și negre ca o pădure, doi călăreți, alergând fiecare câte o pereche de cai. Câtva timp, sar fi părut că cei doi se urmăreau unulpe altul sau sunt porniți să ajungă în vreun loc de primejdie. Călăreții însă se luau la întrecere și, când ajunseră unul lângă celălalt, goana se opri și perechile o luară la pas. Erau doi flăcăi care se întorceau cu caii de la păscut.»

Povestea în sine e una de dragoste, de dragoste cucerită bărbătește, prin luptă. Tânărul care se îndrăgostește de o fată, fiindcă a văzut-o scăldându-se în râu, nu e necunoscut în literatura noastră. Poate că nici duelul cu ciomegele, la care luptătorii vin călare și cu câte unul sau doi însoțitori, și care se desfașoară după reguli nescrise dar stricte, nu e unic. Ce e însă a d-lui Marin Preda, și numai al d-sale, este trezirea pe nesimțite a dragostei în adolescent, transformarea la care-l supune. Pudoarea cu care se exprimă

țăranii d-lui Marin Preda, măsura vorbei care totuși spune tot, te face să înțelegi tot, ridică însușirile acestei proze la un nivel clasic. Poezia, atunci când este, nu e nicăeri facilă, siropoasă; se naște, aspră uneori, din specificul întâmplării, al vorbei, al locurilor zugrăvite din câteva cuvinte. Nu poate fi deslipită de întregul pe care-l alcătuește fiecare din bucățile atât de echilibrate ale d-lui Marin Preda. (Prima, simetrică, începe și se termină cu aceeași frază.)

*

Dar o poezie de un soiu cu totul special pătrunde povestea scurtă intitulată *Colina*. În aceasta asistăm la nașterea (în somn), reapariția (în ceață, pe drumul ce urcă pe colină), creșterea (în întâlnirea cu un bătrân care piere în ceață) a unui sentiment *de frica* specific mediului sătesc, sau, mai bine, specific omului care trăiește aproape de natură. Este teama pe care grecii vechi o numeau *panica* și pe care-o găsim descrisă la d. Marin Preda pe scurt, dar aproape cu desăvârșire. În nouă pagini, autorul a făcut un eseu de psihologie descriptivă asupra complexului ciudat care-l cuprinde pe omul singur în prezența pădurii și a pământului. Este încă un tur de forță, și o bucată de antologie.

Există un fel de singurătate care poate fi la fel de tulburătoare ca și cea de mai sus: singurătatea în fața morții. Este aceea pe care-o zugrăvește d. Marin Preda în bucata *Calul.* Un țăran își scoate dis-de-dimineață calul bătrân și bolnav din ogradă, îl duce la marginea satului, într-o groapă întrebuințată de tot satul în scopul anumit, îl ucide și-l jupoaie de piele. Cutremurarea omului în fața morții pe care o dă – și care, deși a unei dobitoace, nu e mai puțin stingerea unei vieți – a fost simțită adânc de d. Marin Preda, și, psihologic, bucata are aceeași valoare ca și *Colina.*

*

Mai puțin intense, de un dramatism mai puțin tulburător, este șirul de povestiri *O adunare liniștită*, care pune în schemă un fel de *Decameron* sau *Heplameron*, adică o adunare de oameni care stau de vorbă și povestesc întâmplările. Povestitorul aici (dar bănuim că *O adunare liniștită* nu e decât un fragment) este Pațanghel, plin de umor și psiholog subtil – poate nu departe de autorul însuși. Elementul care ni se pare demn de toată atenția în povestirea *O adunare liniștită* este desenarea caracterului lui «Miai», avid de bani și de posesiune, capabil, egoist, suferind pentru cea mai mică atingere la proprietatea lui și cu subtilități răutăcioase care-l cufundă în cea mai neagră nedumerire pe inteligentul și fals-candidul Pațanghel. Am arătat

mai sus că d. Marin Preda are o înclinație cu totul clasică și humanistă către studiul complet, aproape monografic, al cazului psihologic. Trebue să adăugăm că în «Miai» vedem o primă schiță, pentru un studiu adâncit al chiaburului, și care să epuizeze subiectul. Desigur, i se cere o altă întindere, o altă varietate de situații, potrivite cu importanța socială a tipului; dar justețea cu care sunt prinse liniile de forță ale caracterului, și viața pe care o respiră, ne încredințează despre o viitoare și apropiată desăvârșire a tipului «Miai».

D. Marin Preda este interesat nu numai de umanitatea armonioasă, normală, care-ti încălzește inima, așa cum o vedem la Ilie Resteu, săracul revoltat, sau la feciorul din *întâlnirea.* D-sa se apleacă cu multă, prea multă luare-aminte, asupra acelor aspecte marginale și extreme ale vieții omenești, care nu pot fi exprimate decât prin aluzie, și nicidecum împărtășite, așa cum sunt, altora; asupra aspectelor *inumane* ale omului. Există desigur în fiecare om latura de umbră, frica irațională din *Colina,* durerea cumplită de a provoca suferință, ca în *Calul.* Există și impulsiunea oarbă a instinctului sexual, pe care d. Marin Preda o pune în scenă în bucata *La câmp,* unde doi ciobani siluesc o fată găsită dormind pe câmp. Autorul cercetează aceste lucruri din iubire de adevăr. Ca Terențiu în prologul acelei comedii, d. Marin Preda ne declară: *«Nimic din ce e omenesc nu mi-e străin.*» Dar va mărturisi împreună cu noi că, dacă *Întâlnirea din Pământuri* are un efect moral și psihologic *tonic* asupra cititorului, la fel cu prima, *În ceată;* celelalte, adică studiile de semiîntuneric psihic și moral, tulbură asemenea începutului unei boale. La fel, și într-o măsură sporită, se întâmplă cu *Înainte de moarte*, povestea unui bolnav care vrea să afle de la medicul satului ziua când va muri, și când o află, după o insistență chinuitoare, slujindu-se de șiretlicuri și minciună, izbucnește într-un acces de furie, gata să-l ucidă pe doctor. Atitudinea pare ilogică și este, psihologic, de o consecvență matematică. Dar iarăși, aici, izbucnește în tărâmul mai luminos al conștiinței noastre morale vestirea unor regiuni subterane și neliniștitoare, unde nu mai recunoaștem omul, ci niște forțe oarbe, deslănțuite, gata să-l nimicească pe chiar acel ce le poartă în sine. Această zonă a sufletului omenesc periferică și cufundată în umbră merită atenția scriitorului iubitor de adevăr. Dar, să nu uităm, ea nu este esențială. Cele mai importante acțiuni ale noastre, liniile de conduită care ne călăuzesc o viață întreagă, elemente fundamentale și permanente ale caracterului, sunt altceva decât izbucnirile a ceea ce sa numit «iraționalul» și se poate numi,

mai simplu, anormalul, în sensul că nu reprezintă *norma*, nici psihologică, nici morală.

Societatea românească în sectorul ei rural are o *normă*, are trăsături specifice. Este misiunea scriitorului realist, căutător de adevăr, să le desprindă și să le sintetizeze într-un portret credincios al realității. Vedem la d. Marin Preda plutind în atmosfera tuturor nuvelelor, implicită pretutindeni, structura economică a «țării» și raporturile ei sociale; de asemenea, se desenează câteva – puține – *tipuri sociale*. Totuși, ultima nuvelă, care este, după cum ne anunță o notă, începutul unui roman, ne face să presimțim un conflict mai larg, care să cuprindă într-o vastă frământare realitatea socială și individuală a țărănimii. În sensul acesta, cartea d-lui Preda nu e decât un început, care e de ajuns spre a-l clasa pe autor ca mare meșter al povestirii, al retoricei rurale, al compunerii epice de dimensiuni reduse; de asemenea, ca scormonitor încăpățânat și îndrăzneț al sufletului omenesc. Dar totul, în cartea d-lui Marin Preda, este povestire, încercare a puterilor, puteri pe care le vedem mari, dar aplicate încă – ca la un luptător începător – în punctele care rezistă, nu în punctele de echilibru ale realității, unde apucând-o, o poți cuprinde întreagă.”

Prezentăm articolul lui Petru Dumitriu „Note de cititor despre povestirile lui Marin Preda”, apărut în *Viața Românească*, nr. 12,1953, păstrând unele aspecte ale grafiei și ortografiei specifice epocii.

„Titlul acestor însemnări nu-și are justificarea decât în faptul că încă nu s-au scris (și nu doresc să fiu primul care să scrie) «Note de scriitor» despre opera cuiva. Dar a spune că-ți iei note de cititor despre o carte, când tu însuți scrii cărți, e la fel cum un arhitect, vizitând cheiurile Nevei și Piața Palatului de Iarnă sau Piața Sfântului Petru din Roma, ar scrie «Note de trecător», însemnările noastre nu pot să fie întipărite de un caracter profesional; vedem mai ușor meșteșugul, procedeele, metoda artistului decât cititorul, care se lasă vrăjit de imaginea vieții, fără să știe *cum* l-a fermecat vrăjitorul. Totuși, cred că și pentru cititorul care nu e de meserie asemenea însemnări nu sunt lipsite de interes, cu atât mai mult cu cât nivelul educației artistice a publicului larg poate și trebuie să crească neîncetat.

Unul din scriitorii noștri la care măiestria artistului ne pune în față probleme deosebit de interesante e Marin Preda. Stăpânirea celor mai puternice mijloace de exprimare era vădită încă din primele lui opere. Deși

această măiestrie este învăluită, ascunsă, tocmai pentru a da o cât mai covârșitoare impresie a vieții, a realității.

Apariția lui Marin Preda în literatura noastră îmi aduce aminte de poveștile din *O mie și una de nopți*. Acolo, într-o adunare de târgoveți din Bagdad sau la un caravanserai din Basora, poate fi întâlnit un personagiu tăcut, pe care nimeni nu-l ia în seamă, și îmbrăcat într-un burnus care nu-l deosebește cu nimic de oricare om al deșertului, de oricare neguțător din bazarul Bagdadului. Deodată, la un gest neînsemnat, burnusul se dă la o parte și apar sub el straie strălucite: necunoscutul e însuși califul Harun, travestit în neguțător sau hagiu; sau e un emir venit din insulele cu mărgăritare ale Oceanului Indian.

La fel l-am întâlnit eu pe autorul *Desfășurării* într-o seară din 1945, când, într-unul din amfiteatrele Universității din București, câteva sute de studenți ascultau recitări de poeme și lecturi de proză. S-a suit pe estradă un om tânăr, cu fața frământată, care a citit «ca pe nimic», cum ar zice el, o poveste despre un salcâm. În cursul povestirii, nevasta unui țăran iese în prag: mică, grasă, cu mâinile în șolduri, «semăna cu o ulcică cu două toarte».

Am ciulit urechea la comparația asta neașteptată de un humor sobru, legat în adâncurile sale cu universul țărănesc. Am ascultat cu atenție toată bucata și mi-am dat seama că aveam de-a face cu unul din cei mai autentici scriitori care au povestit la noi despre țărani.

A urmat, în creația lui Marin Preda, *Întâlnirea din Pământuri*. S-a discutat despre momentele naturaliste, despre descrierile de aspecte brutale, aproape neomenești, despre preocuparea pentru forme de conștiință inferioare, sau bolnave, pe marginea nebuniei, a disperării, a stărilor sufletești fără nume, neliniștitoare, întunecoase, la eroii unora din povestiri. Dar nu acelea erau elementele de viitor, germenii dezvoltării de mai târziu a scriitorului. Nu din *Colina* sau *Calul* s-a dezvoltat autorul *Desfășurării*. În primele lui nuvele, alături de o vădită și o puternică tendință spre naturalism, alături de un interes exagerat spre analiza psihologică a stărilor sufletești întunecate și bolnăvicioase, există, bine desenată, fizionomia unui puternic scriitor realist. Chiar în schițele și nuvelele naturaliste exista un element sănătos, așa cum există un element sănătos în însăși metoda naturalistă, la un Zola, la un Hemingway. Acest element e descrierea exactă, îngrijită, sobră, sugestivă, a faptelor din realitate.

Scriitorul realist folosește și aceste mijloace, dându-le un înțeles nou; el selectează esențialul din realitate, exagerându-i trăsăturile. Naturalistul e ca un trup bine constituit, dar care de la umeri în sus nu mai are nimic. Vreau să spun prin asta că gândirea, concepția adâncă, viziunea justă asupra omului, societății și istoriei, exagerarea conștientă a tot ceea ce sprijină și exprimă această concepție lipsesc scriitorului naturalist și, de aceea, chiar dacă e un minunat observator al faptelor, un eminent mânuitor al limbii literare și un meșter în tehnica povestirii, imaginea pe care o dă el despre realitate e falsă, absurdă și dă cititorului adesea un simțământ de tristețe, de deznădejde, de a se afla într-o lume fără sens, oarbă, absurdă, din care nu e nicio scăpare. Ceea ce e vădit fals, căci noi înșine, activitatea noastră, poziția noastră activă și combativă în fața lumii îi dă un sens și dă soluții celor mai grele împrejurări.

În nuvelele lui Marin Preda, *Colina, Calul, Înainte de moarte, La câmp,* momente ale vieții țărănești, luate separat, descrise cu o răceală aparentă și cu o oroare ascunsă, ne umplu și pe noi de acel sentiment apăsător, pe care-l dau de obicei lucrările naturaliste. Spaima bolnăvicioasă în prima, uciderea unui animal în a doua, agonia în a treia, un viol într-a patra: iată tematica servită de autor într-o limbă sobră, cu un mare dar al observației și o compoziție fără cusur. Viața apare în ele urâtă, sinistră, străină de noi.

În alte nuvele, din același volum, totul ia o altă înfățișare. Oamenii sunt reali – nu monștri «cu capul în chip de țest», ca în *La câmp,* nici cu sufletele răsucite și muncite de spaime fără nume, ca în *Colina.* Ilie Resteu din *în ceată* e un om pătimaș, violent, harnic, cinstit, omenos – un om adevărat. Pațanghel, hâtru, de o inteligență ascuțită, plin de umor, demn când «e vorba, la o adică» (*O adunare liniștită)* ne câștigă interesul și simpatia ca și Ilie Resteu, deși profund diferențiat de acesta. Cât despre băiatul lui Pațanghel, Dugu, eroul nuvelei *Întâlnirea din Pământuri,* e plin de farmec în naivitatea-i dârză și nu lipsită de viclenie, în vitejia lui de adolescent și, în clipa când, după ce s-a îndrăgostit, și-a învins rivalul și s-a întors acasă, «se întoarse și începu să meargă rar, ca un om plin de griji, spre poarta de la drum pe care o lăsase deschisă». Plin de griji, fiindcă de bună seamă o să se însoare în curând și viața veșnică se va renaște iarăși, din nălucirea fugară a unui trup de fată care se scaldă și dintr-o luptă încordată, ca în basmele cu Gruia lui Novac, între doi flăcăi de la țară, sub umbra stejarului din Pământuri.

Există un fapt cu totul demn de atenție în nuvelele din *Întâlnirea din Pământuri* – mă gândesc la acelea cu un pronunțat caracter realist: *În ceată, O adunare liniștită, Întâlnirea din Pământuri.* Și anume claritatea cu care apare diferențierea socială a satului. Există dar multe figuri de chiaburi mai puternic și mai tăios reliefate, ca a lui Beleagă din prima nuvelă sau a lui Miai din *O adunare liniștită.* Beleagă, în cruzimea lui răzbunătoare, neomenia lui brutală, e odios, cu popa alături de el. Miai Tătărășteanu e mai mult: e descrierea chiaburului în devenire, e povestea unuia din cele multe cazuri pe care țărănimea le produce «zi de zi, ceas de ceas, și în proporții de masă», în condițiile micii producții de mărfuri. Miai vine despuiat, face hambar, deodată apare cu o pereche de cai; nu-și repară casa și umblă în zdrențe, numai ca să strângă, să aibe; cumpără o vie; iar când e vorba să lucreze pe degeaba caii lui, e gata mai degrabă să-i omoare. Simțul de proprietate, nevoia de proprietate devin sălbatice și tipice pentru acest soi de oameni de la țară. De altfel, Miai e un om sucit, complicat, căruia i-ar plăcea să-l umilească pe Pațanghel, și care are reacții neașteptate, surprinzătoare, ce izvorăsc în fond tot din egoismul feroce, axă a caracterului lui Miai. Dar nu de complexitatea lui e vorba; ci de felul cum scriitorul Marin Preda, dând o imagine realistă a vieții satului, s-a întâlnit în chip firesc cu concepția clasei muncitoare cu privire la țărănime și problemele ei. Acest caz e repetiția, la proporții mai mici, a cazului clasic, al tipului de chiabur din *Ion* de Liviu Rebreanu, și amândouă ilustrații ale ideii despre coincidența metodei realiste în literatură cu concepția despre lume a clasei muncitoare.

Din nuvelele cu țărani ale începutului, s-a născut povestirea de două sute de pagini *Desfășurarea*. Încă de prin 1945-46, sau mai înainte, când au fost scrise (bănuiesc) nuvelele, Marin Preda arăta, în Ilie Resteu, în Pațanghel, în Beleagă, în Miai, că știe să vadă lumea nu cu ochii oricui, ci cu ochii lui Ilie Resteu și ai lui Pațanghel, țărani muncitori, iar primul de-a dreptul lipit pământului, exploatat, obligat să obțină prin prestație de muncă serviciile consătenilor. Chiaburul e studiat cu un ochi necruțător, *dar din afară.* Autorul vorbește prin glasul lui Ilie Resteu sau al lui Pațanghel.

De rândul acesta, se vorbește «dinăuntrul» lui Ilie Barbu. Ilie Barbu e mereu în scenă, drumurile lui sunt mereu urmărite de autor cantitativ, cel mai mare număr de pagini îi sunt închinate. El e personagiul central, el e eroul; el câștigă simpatia și stima cititorului, pe el îl iubim, de soarta lui ne interesăm cel mai mult.

Și e vorba de un tip de țăran muncitor din anii 1950-1951 (cel mai izbutit din literatura noastră recentă).

Desfășurarea e un pas înainte, un pas mare față de primele nuvele. Se precizează orientarea autorului, se merge mai adânc în analiza socială a satului. Acțiunea capătă proporții, se ramifică, există linii secundare de acțiune, ce se întretaie cu cea principală. Unde înainte autorul știa să descrie într-o gradație iscusită a efectelor un fapt, o întâmplare scurtă, aici înșiră capitol după capitol, episod după episod, sporind treptat încordarea acțiunii și interesul cititorului. Țăranii cu reacții simple, uneori animalice, din primul volum de nuvele sunt acuma oameni care gândesc, care luptă între ei, în frământarea politică a satului, și luptă cu îndemânare, uneori calculând și prevăzând mișcările pe care le fac și urmările lor.

Totuși, *Desfășurarea* suferă de urmări ale crizei inutil de grave prin care a trecut autorul într-o fază a dezvoltării sale, criză marcată prin scrierea nuvelei *Ana Roșculeț.* Iată ce cred că s-a întâmplat, și vom vedea apoi și urmările.

Primele nuvele ale lui Marin Preda n-au fost prețuite la valoarea lor adevărată. Autorul acestor rânduri se mândrește că a fost dintre cei dintâi care au recunoscut marile posibilități de dezvoltare ale scriitorului. Totuși, n-aveam pe vremea aceea îndestul simțul și înțelegerea pentru viziunea socială și pentru zugrăvirea caracterelor, de care era în stare Marin Preda; le-am căpătat doar după ani de citire și meditare asupra operei lui Balzac și a clasicilor ruși. Nici critica literară însă n-a sesizat puternicele elemente realiste din primele nuvele și nu i-a arătat scriitorului drumul drept și ușor către un realism deplin. Ea s-a limitat la a combate latura naturalistă a creației lui, mergând până la a face un «caz» demn de hulă și ocară din *Ana Roșculeț*, nuvelă în care de altminteri Preda e departe de a da măsura talentului său.

Cred că urmarea a fost, din partea autorului, o preocupare deosebit de sârguincioasă, dar aproape exclusivă pentru justa înțelegere a structurii sociale și a conflictelor social-politice din satul anilor 1950. De aici succesul din *Desfășurarea.* Dar tot de aici o oarecare uscăciune a faptelor povestite. Nu vedem, în *Desfășurarea*, nici casele, nici drumul, nici pământul, nici copacii, nici animalele. Nu simțim, ca în primul volum, «căldura albă» a soarelui de vară, nici dacă satul «troznește de ger». Nu vedem nici salcâmii înalți din nopțile cu spuză de stele, nici câinii pe care un stăpân jucăuș îi apucă de ceafa și-i aruncă peste drum, nici multe alte

prețioase detalii, care toate la un loc dau cititorului senzația pe care în primele nuvele ale lui Preda o avea – de a fi trăit în locurile și cu oamenii despre care povestește prozatorul. Structura fundamentală a povestirii e solidă și adevărată; oamenii sunt vii și întâmplările pline de interes. Lipsește numai o anumită rotunjire a desenului, o umbră de lirism cald care există în primele povestiri și care rămâne nefolosită pe paleta autorului. Doar exactitatea admirabilă a limbajului nevoilor suplinește această lipsă. Și într-adevăr, dacă urmașii noștri vor dori să știe cum vorbeau țăranii din câmpia Dunării prin 1950, n-au decât să deschidă *Desfășurarea* lui Marin Preda, care are aproape valoare de document.

Un alt aspect al relativei uscăciuni de care suferă în clipa asta povestirea lui Marin Preda este subțierea vieții personale, intime, a eroilor. Oare, în vreme ce Ilie Barbu se luptă cu Ghioceoaia și Bădârcea, nu există alți tineri ca Dugu și Drina din *întâlnirea din Pământuri?* Oare dueluri epice ca acel dintre Dugu și Achim Achim nu mai au loc? Poate în alte forme, dar ele n-au încetat. Stejarul cel mare din *Pământuri* s-a uscat? A fost tăiat? Nu cred. Aștept eroi și întâmplări a căror umanitate să fie desăvârșită, împlinită. Ilie Barbu și nevastă-sa sunt încă prea puțini, prea cuminți pentru relațiile omenești pline de varietatea nesfârșită a vieții.

Iată numai două, trei laturi ale prozei sale, pe care Marin Preda le mai poate încă dezvolta cu consecvență, pentru a ține făgăduințele mari ale primelor sale cărți. Deocamdată el joacă iar, pentru o vreme, rolul străinului învăluit într-un veșmânt care-l ascunde în forfota unui caravanserai pe drumul spre Basora.”

ANEXA XVII

Marin Preda se referă în repetate rânduri la modelele sale scriitoricești. Acestea sunt Tolstoi și Dostoievski, apoi Balzac, în care vedea un scriitor profesionist, un „ocnaș” al scrisului; îi mai plăceau Kafka și Stendhal. Comentariul său la operele acestora este de regulă original și foarte subtil. Reproducem mai jos câteva dintre opiniile lui în acest sens, desprinse din *Imposibila întoarcere. Convorbiri cu Florin Mugur*; *Viața ca o pradă, Creație și morală, Cel mai iubit dintre pământeni*.

Sfatul pe care îl dă oricărui scriitor este următorul:

„[…] toți învață de la Balzac să nu ignore rolul mecanismului social, de la Victor Hugo să caute excepționalul și surpriza vieții, de la Dostoievski să nu ignore adâncimea fără spirit a sufletului omenesc, căutându-se în același timp pe ei înșiși, cu viziunea lor unică, cu experiența lor unică, străduindu-se să dea o formă potrivită, adică tot unică, povestirilor și romanelor lor […]” (*Creație și morală*, pag. 55)

Marele său model este Tolstoi:

„Tolstoi este scriitorul pe care îl cred cel mai mult, pe care îl cred în totalitate.” *(Creație și morală*, pag. 573) „[…] întâlnirea mea adevărată cu Tolstoi avea să se petreacă mai târziu și suflul epopeic din *Război și pace* să-mi amintească de Homer; cât despre *Moartea lui Ivan Ilici,* cu acel lucru din dreapta corpului său pe care îl căpătase în urma unei lovituri de un scaun și care avea să-i pricinuiască o moarte lentă însoțită de groaznice chinuri morale, aceste chinuri aveau să mi se transmită și mie vreme îndelungată, și mie mi se părea că trăiam ca Ivan Ilici și eram înspăimântat; cum trăim, unde e lumina vieții pe care Ivan Ilici o descoperă abia când e vârât în sacul morții; imagine teribilă, moartea ca și când ai intra cu capul în jos într-un sac, în care nu vrei să intri, dar ești împins; prin eliminarea savantă a detaliilor unei vieți meschine, dar care semăna cu a tuturor

oamenilor, Tolstoi își împingea eroul spre tragedie cu vigoarea unei fatalități inexorabile; niciodată n-aveam să citesc ceva mai zguduitor. […]” *(Viața ca o pradă,* pag. 205) „[…] Dacă ne-am lua după intențiile declarate, care se găsesc peste tot în opera lui Tolstoi, am putea să spunem că *Moartea lui Ivan Ilici* arată în modul cel mai patetic ce înseamnă o viață lipsită de credința în Dumnezeu. Dar asta este o temă generală a întregii gândiri tolstoiene. Aci, însă, ideea apare abia la urmă și e mai mult o sugestie abstractă. Nuvela e scrisă într-un moment când Tolstoi era în plină putere creatoare; arta biruie asupra ideii creștine. Într-adevăr, *Moartea lui Ivan Ilici* înfățișează mai direct decât, să zicem, *învierea* sau chiar decât *Anna Karenina* termenii dramatici ai acelei opțiuni esențiale, pe care urmărește Tolstoi s-o înfățișeze cititorilor. Cum trăim? Viața poate să se desfășoare într-un profund întuneric sau într-o uriașă lumină. Iar cea mai mare pedeapsă și cea mai mare durere pentru un om este să fie surprins de moarte, să fie lovit de moarte într-un moment când conștiința lui se află în întuneric, când își dă seama că nu și-a trăit viața cum trebuie, dar nu mai are timp să trăiască altfel. Eroul acestei nuvele e un om care s-a lăsat prins într-un vârtej de lucruri insignifiante, de nimicuri, de stupidități de tot soiul, de prejudecăți înspăimântătoare; toate acestea i-au umplut literalmente viața de la prima până la ultima clipă. Și acum, la sfârșit, vede, își dă seama cum au stat lucrurile. Și măcar dacă ar mai putea trăi câțiva ani! Dar e prea târziu – și el moare tocmai atunci când din fața ochilor săi se dă la o parte o perdea, când zărește cutremurat lumina, o mare de lumină. Știința lui despre viață și despre moarte s-a dovedit prea slabă. N-a avut, la timp, puterea de a înțelege. Poate și pentru că era bărbat. […]” (*Convorbiri cu Marin Preda*, Florin Mugur, pag. 65-66)

Și despre Dostoievski:

„[…] Dacă e vorba de o polemică, aceasta este cu universul lui Dostoievski, pentru că eu cred mai mult în oameni, în omenie. […] Eu nu sunt rău cu personajele mele, chiar și cele mai rele, mai abjecte […] la sfârșit sunt reabilitate, demonstrând că în fiecare există o sămânță de umanism […]” *(Creație și morală,* pag. 573) „[…] Mi-amintesc că o primă zguduire de ordin moral am avut-o citindu-i pe Tolstoi și pe Dostoievski […]” (*Convorbiri cu Marin Preda,* pag. 67) „[…] Tema dedublării conștiinței umane, pe care aveam s-o descopăr mai târziu la Dostoievski, îmi scăpa […] [unul] ucidea o bătrână cu un topor […] ca să înfăptuiască ceva măreț, ca și Napoleon […] însă e prins de spaime și remușcări și cade

în mod inexorabil în plasa unui Porfir Petrovici formidabil […] își va dezvălui singur crima, în genunchi, în piața publică […] cât despre Svidrigailov, n-am înțeles de ce se sinucide. Începuse să-mi placă și m-au surprins coșmarurile lui […] Feodor Pavlovici Karamazov mi s-a părut mai apropiat și desfrâul lui […] nu mi s-a părut deloc odios […] n-am înțeles de ce Ivan vroise să-și omoare tatăl prin Smerdiacov și nici de ce Smerdiacov acceptă sugestia […] de ce înnebunea Ivan […] poemul lui cu *Marele inchizitor* ca și conversațiile lui cu diavolul erau tulburătoare […] Uitasem de *La voix souterraine*. […] Cum nu eram încă obișnuit să citesc cărți atât de rele, după ce am terminat-o mi s-a făcut greață […] Ce carte întunecată, în însăși intimitatea ei, ce șobolan acest ins pe care îl urmărisem cu speranța unei redresări, a unei raze de lumină. […] un deget îl arăta: *ecce homo!* și autorul din spate: eu însumi sunt la fel […] Avea în *Idiotul* un fel de sfânt, dar sfântul era chiar idiot, după ce ne făcuse atâta vreme să credem că nu era… Mi se întâmpla pentru prima oară să citesc o carte și să prind aversiune pentru autorul ei […]” (*Viața ca o prada,* pag. 156-158) În Balzac vedea un „ocnaș” al scrisului și îl admira pentru ideea genială de a-și reuni opera sub tutela *Comediei umane:* „[…] Pe Balzac nu-l cred întotdeauna [pe cuvânt – n. ed.] […]” *(Creație și morală,* pag. 573) „[…] Recitit patru, cinci mii de pagini din Balzac. De unde o fi știut acest scriitor *grand comme Machiavel*, cum spune despre el Stendhal, cum este, cum devine și ce este o fată bătrână? Fiindcă a surprinde odată o psihologie originală într-un personaj, asta ne arată puterea talentului cuiva, dar a face acest lucru de mai multe ori și de fiecare dată altfel, asta e puterea geniului. Să zicem că Balzac a cunoscut o fată bătrână. Dar la el sunt mai multe, în variante uluitoare… *Comedia* [sa] *umană* nu e perfectă și ar fi putut fi, dacă autorul ei ar mai fi avut timp să-și revadă liniștit opera (și ar fi putut avea, fiindcă scrisul l-a ucis prea de timpuriu, la cincizeci de ani). Adesea Balzac e prea grăbit, și, curios lucru, atunci e prolix, e prea vorbăreț *(Peau de chagrin, César Birotteau, Les employés*), alteori e neconvingător mistic *(Ursule Miroûet)*, alteori excesiv în descrierea unei femei virtuoase, devenind criptic *(Le lys dans la vallée)*. Curând însă urcăm foarte sus: *Père Goriot, Eugénie Grandet, Illusions perdues* etc. Balzac rămâne, ca specie, cel mai mare dintre scriitori, cu toate că el nu ne cutremură nicăieri ca în *Moartea lui Ivan Ilici* a lui Tolstoi. […]” *{Imposibila întoarcere,* pag. 246-247) „[…] Mai mult chiar, amorul prea insistent al unor confrați și critici literari români pentru Balzac mi se pare, astăzi, la o examinare atentă, cam

exclusivist. Balzac a rezolvat în felul lui genial problema reflectării societății burgheze din acea epocă în literatură; metoda lui artistică însă […], realismul lui e demult depășit în întreaga lume, în primul rând de către Tolstoi și Dostoïevski și în al doilea rând chiar în Franța, sub anumite aspecte, de către Zola și apoi de Proust […] timpul face ca unele aspecte din creația lui Balzac să fie puse sub semnul firesc al întrebării (cum ar fi viziunea fixistă asupra caracterelor omenești) sau, de pildă, dacă personaje ca Vautrin nu sunt și rodul unei imaginații febrile stimulate de treizeci de mii de cafele […], precum și de o vanitate naivă de Bonaparte al literelor […] E adevărat că e greu să nu admiri extensia în suprafață a *Comediei umane*, dar admiratorii exclusiviști trebuiesc totdeauna priviți cu circumspecție. Cine, citindu-l pe Tolstoi […] nu uită în ruptul capului de Balzac, trezește bănuiala că nici pe Balzac nu-l înțelege cum se cuvine […]” *(Creație și morală*, pag. 88-89)

Alteori stabilește analogii surprinzătoare între operele diferiților scriitori:

„[…] Tolstoi admira pe Stendhal […] Cine citește pe Stendhal și pe Tolstoi vede că într-adevăr acesta din urmă a învățat […] multe de la scriitorul francez. În *La Chartreuse de Parme* există un capitol de mare interes, celebru de altfel, în care Fabrice del Dongo ia parte la bătălia de la Waterloo, vede toată acea învălmășeală nemaipomenită de oameni și nu înțelege: este vorba de o victorie, de o înfrângere? în orice caz, tabloul nu are în el nimic eroic […] Cine citește *Război și pace* observă că această idee este preluată de Tolstoi și dusă la forme grandioase, extrăgând aici o întreagă teorie că, adică, generalii n-ar avea niciun rol în bătălie, inclusiv un Napoleon, al cărui rol poate fi asemuit doar cu o etichetă pe o sticlă […]” *(Imposibila întoarcere*, pag. 238-239)

Pe Kafka îl consideră creatorul romanului modern:

„În ceea ce mă privește marea noutate în materie de literatură modernă a fost nu Joyce, ci Kafka.” *(Creație și morală,* pag. 537) „[…] Din acest punct de vedere, iată cum deodată Kafka nu mai apare ca un scriitor, cum s-a spus, de admirat, dar de pus în dulap. Este, deci, evident că scriitorul care are de tratat teme specifice timpurilor noastre și vrea să facă o literatură credibilă fără s-o repete pe cea clasică trebuie să învețe de la scriitorii mari ai secolului XX, care au excelat în descoperirea unor noi forme de exprimare și viziuni inedite asupra indivizilor și evenimentelor. Pentru ce oare acest Joseph K., de pildă, din *Castelul*, este fascinat de toți acei funcționari din satul în care este chemat de o stranie hârtie (un mesaj

mistic?!) și nu părăsește această așezare populată de țărani molipsiți și ei de acel birocratism de coșmar? De ce se încleiază el însuși cu două femei de acolo și se împotmolește ca un melc în propria lui substanță alunecoasă? îmi făcuse impresia că toți oamenii care populau acest univers semănau cu acele insecte despre care vorbește Fabre că sunt prinse de altele mai puternice, li se paralizează printr-o înțepătură care rămâne un mister sistemul nervos motric, rămânând vii, dar neputându-se mișca, și sunt puse lângă larvele celor dintâi pentru ca acestea să le găsească proaspete în momentul în care se vor fi trezit să mănânce. Astfel omul kafkian nu se mai poate apăra, cineva misterios paralizându-i voința de acțiune. În *Metamorfoza* eroul e chiar văzut paralizat în acțiunile sale de o astfel de metamorfoză într-un gândac, dând o imagine atât de înspăimântătoare asupra înstrăinării omului de natura sa, încât înțelegi în cele din urmă, după ce trec mulți ani de la lectură, că acest autor nu numai că a știut să vadă esența societății timpului său, dar a văzut prea mult și s-a speriat el însuși atât de tare, încât a fost sfâșiat de îndoieli și nici nu și-a încheiat opera, a încercat chiar s-o distrugă. […]” *(Imposibila întoarcere*, pag. 239)

Joyce nu îi place:

„[…] Da, râse Lavinia, știu la ce te gândești, mi-a adus mie o prietenă *Ulysse* de James Joyce, eu nu l-am putut citi, îl țin de șase luni pe noptieră și n-am trecut de pagina o sută.” „E foarte interesant, zise Ciceo, dar mi-e mereu gândul la titlul pe care i l-a dat, *Ulysse*., de ce i-a spus el așa, când în cartea lui nu se întâmplă nimic.” „Cică se întâmplă, zise Lavinia, cutare scenă din Homer e descrisă și aici, dar altfel! Ei, *al felul* ăsta, zise Ciceo, mă scoate din sărite, descrie pe pagini întregi cum eroul ia dimineața un purgativ, se duce la toaletă și simte cum se ușurează… La ce corespunde asta din Homer?” […] „Vreau să-mi dau seama care din noi doi e un idiot, în cazul de față eu sau irlandezul ăsta?” *(Cel mai iubit dintre pământeni*, vol. II, pag. 390-391)

Iată în final și considerațiile sale asupra prozei americane: „[…] Dacă există în literatura americană un exces în ceea ce privește importanța ce se acordă faptelor, minimalizându-se cauzalitatea psihologică, explicația trebuie căutată și în faptul că realismul american la începutul secolului nostru – Passos, Dreiser, Faulkner, Hemingway, Steimbeck – reprezintă ceva nou față de realismul european al secolului al XIX-lea, așa cum, la timpul lor, Dostoievski și Tolstoi aduceau ceva nou în literatura mondială față de realismul balzacian. […] Niciun scriitor cred că nu ignoră, indiferent

de modalitatea inovatoare pe care o experimentează, optând de pildă pentru analiza psihologică, utilitatea fundamentării ei pe fapte, sau dimpotrivă, dacă aglomerează fapte numeroase, are grijă să le interpreteze de așa manieră, încât cauzalitatea psihologică să nu lipsească […]” *(Creație și morală*, pag. 295)

JURNAL INTIM
Partea a treia

Duminica, 22 noiembrie, 1959[404]

Reiau, tot într-o perioadă rea a sănătății mele, jurnalul părăsit. Sunt din nou obosit și internat în spital.[405]

A trecut un an de la ultima însemnare și, după cum se prefigura acolo, am reușit să mă despart de Aurora Cornu și să-mi deplasez atenția asupra altei femei. Mi-au plăcut totdeauna, în egală măsură, atât *femeia*, cât *și femeile*, încât, părăsind-o pe Aurora, n-am avut deloc sentimentul unei dezamăgiri, ci doar cel al unei nereușite. Spun: *am reușit sa mă despart.* Asta înseamnă că nu mi-a fost deloc ușor s-o fac – dar despre aceasta mai târziu.

Anul acesta am dat drumul unei lucrări vechi, *Îndrăzneala*[406], și am conceput și realizat mai mult de 6/8 din marele roman *Risipitorii*. Toate acestea, adăugate la o convalescență rea, turburată de criza casnică, mi-au adus plocon oboseala de față.

Un cuvânt despre această oboseală înainte de a trece la amănunte despre felul cum s-a rezolvat criza morală care mă stăpânea anul trecut în această vreme.

De această oboseală văd că sunt atinși o mulțime de oameni, prezentând simptomele psiho-somatice descrise de mine în partea întâi a acestui jurnal, cu unele deosebiri. Comparată cu a altora, nevroza mea este neglijabilă, abia de merită să poarte acest nume. Dacă n-ar exista fondul de sensibilitate specific și necesar profesiunii mele, astfel de oboseli le-aș duce și eu într-o măsură pe picioare, fără să le acord atenția exagerată pe care le-o acord acum. E ca un blestem această sensibilitate, dar bineînțeles că n-o să supăr pe zei, cerând să-mi schimbe soarta, căci tot datorită acestei sensibilități am cunoscut din plin câteva bucurii mari și desigur o să mai am parte de altele și în viitor.

Apariția oboselilor alternând cu marile bucurii poate fi evitată și tocmai acest lucru n-am știut eu să-l fac în acest an. Am lucrat prea *febril*, cu o stare sufletească insuficient relaxată. Cauza acestei febrilități a fost vanitatea de a termina romanul care mergea bine și repede. S-a dovedit însă că, pentru a continua să fie bun, romanul avea nevoie să-și extindă aria de observație și deci să capete o mare întindere. Conceput în trei părți a câte două sute de pagini, romanul mi s-a părut la un moment dat înghesuit și, în același timp, prolix. Se impunea ori să-l micșorez prin concentrare, ori, dimpotrivă, să-l extind prin adâncirea tabloului, lărgirea cadrului și insistența asupra planurilor rămase în umbră. Am ales soluția a doua, căci nu aveam la dispoziție un Moromete care să mă facă să mă sinchisesc prea puțin de soarta noilor mei eroi Gaby și Mimy, a Andei și a lui Vale, precum și a părinților lor, Toma, Veronica, Petrică; și Constanța, ca eroină principală, acoperea cu greu șase sute de pagini! Pentru a prinde relief, acest personaj trebuia comparat, în *interiorul operei*, cu alte personagii feminine și asta era greu de făcut așa cum o pornisem. Am adus romanul până aproape de final. Dar ce este, la urma urmei, un final? Un final e o operație de socotire, după ce, urmărind destinele, începi să zici atât cu atât fac atât.

E destul de greu, fiindcă e momentul când ni se pare că începem să dominăm cititorul. Dar satisfăcut de operă, dar supărat de ideile finale, el poate închide cartea cu nepăsare sau dispreț și nerecunoscător pentru satisfacțiile primite pe parcursul lecturii din pricina finalului să exclame: „Mi s-a părut bună, dar până la urmă o scrântește.”

A n-o scrânti la final, iată cheia.[407] Și eu am vrut să n-o scrântesc, închipuindu-mi și mai ales uitând că o carte bună se scrie foarte greu. I-am dat zor să termin, dar pentru final m-au părăsit puterile, trebuie să mă odihnesc probabil câteva luni.

Deși sunt vinovat, nu mă simt neliniștit, îmi pare doar rău că n-am terminat, m-aș fi refăcut mult mai ușor știind că prima țâșnitură a acestui roman s-a produs. Îmi place deosebit de mult această carte și nu va pleca de sub mâinile mele până ce sentimentele care zac în substanța ei nu se vor transforma în scene și tipuri superioare *Moromeților.* E cartea tinereții mele, după cum *Moromeții* e cartea copilăriei. N-am de gând să mă mai grăbesc, acum când știu că pilonii acestei construcții sunt ridicați.

Voi lucra la această operă cu pasiune frânată și rece, acum după ce prima țâșnitură fierbinte și neînfrânată m-a cam zgâlțâit și m-a depus la pat.

Acum stau chiar la pat, în București, în clinica Pavlov, într-o mică odăiță cu două paturi, așa cum e descrisă în *Risipitorii* și cu Eta[408] alături în celălalt pat și fac aceste mici generalizări stând întins și destins după atâtea luni de încordare.

Cu zgomotele de aici m-am obișnuit. La început mi s-a părut că am picat într-un infern. Abia venind aici am înțeles ce vroia să ne spună tata când, copii fiind, ieșeam din casă și trânteam ușile prea tare.

„Bă, căcucea, ce trântiți așa ușile alea, sunteți la spital?!”

Totuși m-am obișnuit cu aceste absurde și infernale zgomote de spital. Eliasul de anul trecut era probabil o excepție. Chindi îmi confirmă că la Institutul Parhon, unde a murit regretatul B[arbu] Câmpina, când se dădea masa era un zgomot insuportabil, răcnete, zarvă de vase și de tacâmuri, tropăituri etc. Dar la drept vorbind faptul că mă supără zgomotele nu dovedește decât că sănătatea noastră e zdruncinată, idealul e să nu te supere nimic.

Aveam intenția ca în aceste câteva pagini să notez principalele evenimente petrecute în acest an, precum și rezolvarea celor rămase în suspensie în partea a doua a acestui jurnal, dar se vede că am devenit scribăreț la mână din pricina pasiunii de a scrie, pasiune pe care anul trecut, când începeam jurnalul de spital, n-o aveam. Trebuie frânată și controlată sever această facilitate la scris, căci e mai rea decât dificultatea stângace vizibilă la prozatorii lipsiți de pasiunea scrisului. Așadar, pe mâine o scurtă trecere în revistă, apoi aducerea acestui jurnal *la zi.*

Luni 23 noiemb[rie], orele 10 dimineața.

N-am niciun chef de întreprinderea promisă, de incursiunea în acest trecut prea apropiat. Aurora e încă la mine acasă, deși suntem divorțați din martie, nu s-a dus după cum se lăuda la Lidia Ciatov nici în august anul trecut, nici în decembrie și nici măcar după divorț. Cu divorțul a fost așa: în decembrie anul trecut, după patru luni de la declarația ei de despărțire, Aurora nu era hotărâtă dacă să se despartă de mine sau nu, în orice caz nu avea entuziasm nici pentru despărțire, nici pentru reluarea legăturii.

Apariția nehotărârii și a slăbiciunii în comportarea ei, după ce m-a chinuit atâta vreme cu „hotărârea” ei de a ne despărți, a grăbit la mine procesul de detașare. M-a cuprins indignarea (fapt care astăzi mi se pare hazliu) și m-am dus la un avocat și am dat divorț. E greu de descris ceea ce este iremediabil trecut.

Actele de dorință menite să forțeze sentimentele pornite deja într-o anume direcție sunt la fel de rele ca și bălăcirea în voia sentimentelor. Declarând în august anul trecut că vrea să se despartă de mine, Aurora făcea un act de voință care nu era pe deplin în armonie cu sentimentele ei: *ea mai* mă iubea.

De aici nehotărârea, tărăgănarea care a urmat, înșelătoare și aceasta, căci ea mai mă iubea, dar în curând n-avea să mă mai iubească deloc. Actul meu de voință avea însă o acoperire deplină: ideea de a mai trăi cu Aurora *mă obosea*, indiferent de orice acțiune ar mai fi întreprins ea.

Hotărârea mea de a rupe și formal căsătoria n-a surprins-o deloc pe Aurora și a lăsat-o în cele din urmă indiferentă, dar când a aflat că ea a încetat să mai joace un rol principal în universul meu afectiv și că altcineva joacă acum acest rol, gelozia, vanitatea rănită și disprețul pentru mine n-au mai avut margini.

— Îmi pare rău – i-am spus în chip de justificare – că n-am putut să joc până la capăt rolul dorit de tine, adică să sufăr în tăcere câtva timp, să creez ceva zguduitor, apoi, slăbind din ce în ce, să mor, iar tu, mergând în umbra alaiului funebru, frumoasă și îndurerată, să gândești: „într-adevăr, m-a iubit mult.”

Ea a râs, confirmând astfel că nu mă înșelasem asupra unor trăsături ale firii ei de un romantism deplasat, așa-zis mefistofelic. Numai că această admiratoare întârziată a lui Rostand și Byron îmi stârnea acum compătimire, sentiment pe care n-am să i-l iert cu ușurință și care probabil că mă [va] mai umări câtva timp. Aș vrea să trec sub tăcere și să uit perioada. Acum, când iau aceste note, nu mi-e bine deloc și deocamdată nu mai am ce să spun despre acest subiect.

Joi 26 noiembrie, orele 8,30 seara.

În aceste trei zile am adus jurnalul la zi, timp în care m-am simțit din ce în ce mai prost într-un sens, și din ce în ce mai bine, în alt sens. Mi se dă un medicament, *Nozinan,* ultimul strigăt (probabil) în ceea ce privește chimioterapia nevrozelor astenice, care pe de o parte mă „protejează” împotriva zgomotelor și a senzațiilor interne neplăcute (leșinuri intestinale, sensibilizări diverse), dar pe de altă parte mă năucește și mă slăbește cum nu se mai poate. Toată lumea medicală se uită la acest *Nozinan* ca la un zeu, iar clinicienii confirmă că e bun.

Înainte de a continua, simt nevoia să pun și să răspund la următoarea întrebare: care va fi centrul de interes al acestei părți (a III-a) a jurnalului

meu intim? Nu știu. Simt doar nevoia să notez, într-o înșiruire succesivă și logică, tot ceea ce mi se pare că se petrece interesant cu mine și cu alții. Adineauri mi-am făcut o cunoștință, un intelectual, inginer proiectant, tânăr de 27 de ani, bolnav de nevroză astenică a treia oară. Are un limbaj atât de exclusiv tehnic, că pronunță *oxidat* în loc de *obsedat*.[409]

Am discutat despre acest *Nozinan*. *Nozinan* în sus, *Nozinan* în jos, întrebându-ne ce au făcut până acum bolnavii de nevroză fără această pilulă. Nimic altceva nu se mai dă, afară de insulină, terapie pe care eu o s-o încep, după cum mi s-a spus, chiar mâine.

Vineri 27 noiembrie, orele 11 seara.

10 u[nități] insulina – nicio reacție. Toată ziua am zăcut. Lucruri interesante care s-au petrecut (telefoanele Etei lui Vrabie și la Prezidiu pentru casă și lui Calcan[410], sfatul pop[ular] al Cap[italei], dar nu pot să le redau, sunt prea lungi și eu prea obosit. Poate mâine.

Duminică 29XI, orele 10 seara.

Nu pot să redau nimic, sunt foarte obosit, madam Brebu – povestește Eta – se plânge că prietenia ei cu lumea literară merge prost. Ana Novac[411] i-a tras chiulul cu suma de 1000 de lei, plătind din 1300, cât costă toată lucrarea, doar 300. Când madam Brebu ajunsese cu lucrarea la sfârșit și mai avea doar să-i șlefuiască plombele respective, Zimbra (Ana Novac) n-a mai venit la această ultimă ședință.

După cinci, șase luni vine însă pentru o nouă plombă, spre stupefacția A. Brebu care și reproșează, bineînțeles, faptul că a părăsit-o la ultima ședință de șlefuire, pentru a nu plăti munca de 1000 lei.

— Dragă, răspunde Ana Novac cu cunoscuta ei candoare care frizează uneori cretinia, eu nu știu ce e acea șlefuire sau neșlefuire, pentru cât mi-ai lucrat ți-am plătit 300 de lei, iar pentru rest am fost la cooperativă și mi-au cerut doar 20 de lei. Atunci de ce era să-ți mai dau dumitale o mie de lei?

Răspunsuri similare am mai auzit la vecinul meu de apartament, d. Mișu Stoian[412], soțul Mioarei Cremene[413] (în prezent divorțați). După o ceartă foarte dramatică, soții au avut brusc revelația dezastrului casnic în care se profila foarte clar despărțirea! Au rămas mândri, tăcuți și copleșiți.

— Ei, Mișule, ce zici? a rupt în sfârșit tăcerea femeia. Mișu a ridicat privirea.

— Eu iau camera din față[414], a spus el.

Ceva mai târziu, dar înainte de a se ajunge la despărțire și la împărțitul camerelor, are loc o ceartă între ei în care Mișu a produs un răspuns similar cu al Anei Novac, excelând printr-o logică la fel de strânsă. Despre ce era vorba? Mioara dădea de la o vreme maică-sii o anumită sumă lunară din banii ei personali. Mișu protestează.

— Bine, Mișule, zice Mioara, dar sunt banii mei!

— Cu atât mai mult, zice Mișu furios.

— Și în afară de asta, e mama mea!

— Tocmai de-aia, zice Mișu.

— Lăsând la o parte că noi suntem certați, și nu văd întrucât trebuie să-ți dau socoteală de banii mei! mai spune Mioara.

— Ba, tocmai de aia, cu atât mai mult, repetă Mișu. Ce e al tău e al nostru, zice el (asta era o lozincă a lor de pe vremea când se îndrăgostiseră unul de altul), ce e al tău e al nostru, deci banii tăi sunt și ai mei. Cât privește faptul că suntem certați, înseamnă tocmai că eu nu mai am nicio obligație față de maică-ta, deci tu, dându-i ei bani, dai și din banii mei.

Luni 30XI - orele 9 seara.

Chindi vine zilnic pe la mine, stăm cam o jumătate de oră de vorbă, apoi el pleacă (la bolnavele sale de la serviciul 14). Dar nu numai el vine dintre medici. În afară de medicul meu curant, dr. Solomonovici, zilnic trec să mă vadă cunoscuții neurologi dr. State Drăgănescu (un elev eminent al lui Marinescu), tânărul, în comparație cu acesta, Vlad Voiculescu, apoi și mai tinerii Budai, Ionășescu și alții.

Nu pot observa cât sunt de agreabili și atenți cu mine și îmi spun că n-am greșit socotind în romanul meu că medicii sunt realmente utili bolnavilor. Amintiți-vă ceva din *Anna Karenina* când Kitty e bolnavă și familia cheamă un medic, indignarea care îl apucă pe Tolstoi la ideea că un medic contemporan de-al său ar putea s-o dezvelească și s-o pipăie pe eroina sa, sub pretextul că o consultă. Ba sunt utili, chiar aceste ciocănituri și pipăituri fac bine bolnavului, fără să mai vorbim de tratamentul propriu-zis cu medicamente. E drept că nu toți bolnavii se bucură de aceeași atenție de care mă bucur eu. Eta mi-a relatat aseară că a auzit pe unul din bolnavi, stând pe culoar, șoptindu-i altuia:

— Știi cine e în rezerva de unde a ieșit tovarășa aia cu haina frumoasă? Un mare ștab! Toată ziua intră medicii la el și stau acolo înăuntru ceasuri întregi! Mare ștab! Cel mai mare scriitor!

Despre „cel mai mare scriitor” *il ne croyait pas și bien dire!* dar ștab, mare ștab! Sunt bine dispus, și aș mai scrie, dar s-a făcut foarte târziu, o spun alarmat, e ora douăsprezece.

Marți 1 dec[embrie], orele 8 seara.

Azi mi s-a făcut în continuare insulină 40 unități. Spre deosebire de anul trecut, când la 16 unități trebuia să fie întrerupt șocul cu ajutorul glucozei, acum nici măcar transpirație n-am avut.

Ceea ce a devenit cu totul nesuferit e faptul că nu mai pot lua niciun fel de medicament fără teama că îmi va face rău. Nu mai pot să zic: „ei, și dacă îmi va fi rău, ce?” Sufăr de o mare inerție psihică și fizică, zac, nu m-aș mai ridica din pat, iar în pat, iar nu e bine, mi-e rău după-amiezile, am senzații urâte, difuze, plasme de senzații, năclăială psihică și fizică, depresie, vagi dezesperări, idei de nevindecabilitate. Sunt furios pe toți oamenii care au trăit mult, pe Tolstoi, Thomas Mann, André Gide, Sadoveanu, Arghezi. Mă bate gândul că fac parte din familia celor care au trăit mai puțin decât aceștia, sau chiar mai puțin, Cehov, Eminescu. Aș vrea să trăiesc pe cât am de lucru, nu mai mult, dar nici mai puțin, încă vreo patruzeci de ani de-aici înainte pentru cele patru romane pe care vreau să le mai scriu, zece-cincisprezece pentru memorii, și încă zece ani pentru marea operă demult gândită și zece ani pentru a revedea cu un ochi critic și îndrepta erorile lucrărilor de tinerețe. Bineînțeles că, după aceea, aș vrea încă vreo zece ani, să contemplu, într-un prelung adio, lumea!

Pentru acest viitor, cu gândul la el, mă culc acuma, iar mâine o să transpir și o să-mi fie iar foame și sete, sub 50 u[nități] de insulină.

Miercuri 2 dec[embrie], orele 7 seara.

Sub 50 u[nități] insulină mi-a fost rău la inimă și am fost consultat de un cardiolog care a mormăit, înainte de a hotărî să mi se facă un control fotografic și o electrocardiogramă, că aș prezenta o anume ciudățenie, foarte rară, în modul cum funcționează cordul. Pare să fie interesant mai mult pentru ei decât pentru mine, posesorul ciudățeniei, chiar așa s-au și exprimat: „asta pentru noi”, adică pentru ei, cardiologii.

Bineînțeles, resping ideea că ar fi posibil să am ceva la inimă. O resping, dar ea revine și mă neliniștește. Neliniștea e superficială, dar cu atât mai rea, căci mă face să mă simt și laș, și speriat de soarta și bunăstarea organismului meu, lăcașul voluptăților și nu al revelațiilor spirituale.

Așadar pe mâine, să vedem ce spune cardiologul, ca și când faptul de a avea sau a nu avea ceva la inimă ar agrava sau ar ușura cu ceva boala de

care sufăr!

Astăzi am luat o nouă pilulă, *Tofranil*, împotriva depresiunii. Reacție: somn și apoi amețeli. Mâine, prin urmare, două hopuri de trecut: 60 u[nități] insulină și cardiologul. Iată ce doresc cel mai mult în momentul de față: reacție la insulină, bună, am transpirat abundent, cât privește inima n-am nimic la ea. Am bănuiala – și gândesc citind această notă – că va fi întocmai cum doresc. Ar trebui să am dorinți mai pe măsura puterilor mele, care iarăși am bănuiala că sunt mult mai mari și că zac nefolosite în organismul meu sub supravegherea unui prost – rațiunea mea.

Joi 3 dec[embrie], orele 10 seara.

Într-adevăr notez astăzi că n-am nimic la inimă și că am reacționat bine la insulină. Dr. Vlad Voiculescu s-a supărat auzind de aventura mea cu inima și se pare că n-o să mă mai bucur de vizitele atât de dese și atât de agreabile ale medicilor în rezerva mea. După părerea lui, intervenția cardiologului n-a avut niciun rost.

În general, se pare că va trebui să fac mai puțin caz de diversele stări prin care trec și să nu chem medicul aici dacă voi leșina.

Am însă bănuiala că n-o să leșin cu una cu două și, ca atare, voi duce lipsă de micile șuete care prinseseră cheag, cum ziceam, aici în mica mea rezervă. Mâine 70 u[nități] insulină.

Vineri 4 dec[embrie], orele 8 seara.

Dr. Solomonovici îmi spune că fotografia inimii arată că acest organ nobil nu prezintă nicio anomalie.

Mă îndop cu pilule, Tofranil, Nozinan și dimineața insulină. Nici astăzi, la 79 u[nități], n-am transpirat, dar am câștigat în schimb câteva idei elementare, idei-sentiment, cum ar fi de pildă a nu te grăbi sau a acorda o importanță proporțională lucrurilor, a-ți crea din faptele vieții tale un echilibru ca un leagăn în care să simți tot timpul beția de a trăi și să nu cunoști niciodată oboseala sufletului.

M-am gândit astăzi la însurătoare. Problema care se ridică în fața mea privește pe Eta, de la care n-am reușit, până în prezent, să smulg idei prea clare despre viața de familie. Căsătoria ca atare o atrage. Despre copii, îi place să facă numai unul. Am sentimentul că nu prea știe ce o așteaptă căsătorindu-se cu mine. Dar, mă întreb eu, eu însumi știu, oare, ce mă așteaptă căsătorindu-mă cu ea?! Nu prea știu și am impresia că rațiunea joacă un rol cu totul secundar în astfel de afaceri!

Chindi și-a rărit și el vizitele la mine, n-a mai dat pe-aici de două zile, probabil că i s-a părut că nu mai am atâta nevoie de el. Se înșală, sunt departe de a mă simți strălucit, nu pot încă să mă dau jos din pat fără senzația penibilă că gravitația sau presiunea atmosferică mă atrag sau mă apasă spre pământ.

Sunt aici de mai bine de două săptămâni și nu m-a vizitat nimeni. Niciun coleg și niciun prieten. Sunt ocupați și indispensabili cu toții și nu cunosc încă această nevoie, care apare la oamenii maturizați, când se îmbolnăvesc, de verificare a vechiului ideal din adolescență că există prietenie și prieteni. Da, trăim fără prietenie, iată adevărul, căci nu poate fi vorba că amicii mei, domnii Crohmălniceanu, Tertulian, Paul Georgescu[415], Mihale și alții, nu sunt maturizați în sentimente. Dar ce să zic de mine? Eu, sănătos fiind, m-aș duce la vreunul? De fapt m-aș duce, zadarnic încerc să-mi ascund tristețea de a nu avea prieteni ideali. Trăim ca niște frați răi și câinoși, care se cunosc atât de bine unii pe alții, încât abia dacă moartea unuia dintre noi poate să ne mai impresioneze. Suferințele și boala ne lasă indiferenți, suntem fiecare în parte obsedați de propriul nostru destin mult mai mult decât s-ar cuveni.

Sâmbătă 5 dec[embrie], orele opt seara.

Eta, mititica, a recunoscut că are și ea, ca și mine, o obsesie ipohondrică. Îmi cere să-i produc un șoc ca să se vindece de gelozie și mă gândesc ce șoc să-i produc. Ce șoc i-aș putea produce? N-aș vrea să scap ocazia de a-i fi de folos.

Se pare că e hotărât, ne vom muta amândoi în apartamentul pe care va binevoi să ni-l aleagă tovarășul Calcan (ce nume!) în cursul acestei luni. Părăsesc fără regret frumosul apartament din Dionisie Lupu[416], locul unde am contractat cea mai infernală inerție psihică din viața mea. Dacă aș fi știut să spun la timpul potrivit „ducă-se!”, problema aceasta a casei ar fi fost de mult rezolvată. „Ducă-se” înseamnă nu părerea de rău după o casă bună, ci după un mod de existență. Ducă-se pe pustii, e rândul altora să-și mai ofere cu naivitate inima unei femei frumoase (cu psihologia de femeie frumoasă).

Eta, mititica, citind aceste rânduri, mă va găsi iarăși vinovat că mâzgălesc din nou hârtia pe teme moarte. Mi-ar face totuși o mare plăcere să știu că ea nu citește jurnalul meu intim. Eu scriu în el nestingherit. Dar ea, citind, nu se poate să nu se simtă, din când în când, stingherită.

În legătură cu casa, Eugen Barbu s-a aflat într-o situație ceva mai șic decât a mea, adică divorțase de o nevastă care semăna probabil cu aceea

descrisă în *Șoseaua Nordului*[417], șanteza, și ar fi vrut să nu-i lase ei casa, căci era casa părintească și, după cum relata el însuși, ar fi vrut s-o păstreze, fiind scriitor, să se pună cândva o placă acolo, că aici s-a născut și a trăit scriitorul cutare. Această frază a rostit-o în fața instanței, când președintele l-a întrebat ce „motive speciale” are să păstreze pentru el casa. Eugen Barbu mi-a relatat furios, fără humor, replica președintelui:

— Scrie grefier: reclamantul vrea casa ca să pună o placă pe ea. Cu sănătatea merge greu. Azi, la 80 u[nități] insulină am făcut din nou caz, chemând de câteva ori medicul. Ce straniu: mi-e frică de leșin, de pierderea conștiinței, ca și când nu eu aș fi fost acela care de la 10 la 14 ani îmi pierdeam cunoștința cel puțin o lună de zile pe an, din pricina febrei pe care mi-o dădea malaria. N-aveam „conștiința de sine”, nu știam cine sunt sau, mai precis, știam că n-o să mor și de aceea nu-mi era frică. Astăzi, pe oboseala contractată în acei ani malariei, s-a lipit ideea ipohondră de neîncredere în organism, în forța lui, de supraapreciere a senzațiilor malariene și subapreciere a puterii organismului meu de a rezista la încercări. Destul de prost. După ce mă repun și pe picioare va trebui să iau măsuri energice împotriva acestei obsesii.

Duminică 6 dec[embrie], orele 3 după-amiază.

Am descoperit aci că ipohondria e favorizată la mine de depresiune. Oboseala și tristețea îmi aduc plocon gândul că sunt bolnav. Concluzia mea: nu sunt ipohondru.

Îl aștept pe Crohmălniceanu, care întârzie. I-a dat Eta un telefon să-i spună să vină joia trecută și d[omnul] Croh[mălniceanu] n-a putut joi, a zis că vine azi la ora 2 fix. E 2 jumătate.

Afară a nins și peisajul e familiar. Dacă n-ar fi oboseala fizică, m-aș considera sănătos și, mâine sau peste câteva zile, aș ieși din spital. Persistă însă slăbiciunea, în ciuda faptului că mă îngraș.

Așteptându-l pe Croh[mălniceanu], mi-e frică de insulina de mâine.

E ora patru și d [omnul] Crohmălniceanu mi se pare că n-o să vină. Nu vine nimeni!

Luni 7 dec[embrie], orele 12 seara.

Insulina de azi a fost foarte rea. M-am chinuit trei ore și jumătate. Noaptea am dormit puțin, m-am trezit pe la 5 intrând într-o criză de anxietate, care nu m-a părăsit decât pe la 10 dimineața, când inima a început să-mi bată foarte tare sub insulina. Neurologii de aici sunt mai severi cu

nevroza decât cei de la Elias, de anul trecut, fac doze mari (80, 100) și țin bolnavul până la 4 ore sub efectul lipsei de glucoza. E chinuitor.

Mâine 90 u[nități].

Afară ninge și bate vântul.

Eta are insomnie, recitește un roman polițist.

Miercuri 9 dec[embrie], orele 7 seara.

Ce repede trec zilele. Ieri a venit pe la mine M[iron] R[adu] P[araschivescu][418], arată slăbit și împuținat. Boala lui veche și necruțătoare (delirul grandoarei)[419] s-a manifestat de astă dată printr-o groaznică depresiune. S-a vindecat cu *Tofranil.* Mai grave sunt însă, după părerea mea, aventurile lui cu femeile și locuințele. Acum câțiva ani a cedat un apartament contra unei anumite sume. Era însurat cu o femeie care n-avea în ea nimic intelectual, dar era frumoasă și cumsecade, simpatică prin reducția și umorul ei involuntar. Cu banii de pe apartament, cu banii de pe *Pan Tadeus*[420] (o carte pe care n-am putut nici măcar s-o deschid, atâta plictiseală îmi inspiră un roman în versuri de un polonez, e un mister pentru mine cum a putut Miron s-o traducă), așadar cu acești bani, aproximativ o sută de mii, Miron cumpără la Văleni o casă. La Văleni constată că Mariana, nevastă-sa, nu se descurcă cu gospodăria de tip rustic și urmează în scurtă vreme despărțirea. Lena, noua nevastă, dovedește mari virtuți în sensul dorit de Miron, adică să rânească la coteț, să aibă grijă să funcționeze „puțul absorbant” (nu știu ce e acela) etc.

Au trecut ani de-atunci (cum n-ar spune un povestitor care imită premeditat pe clasici) și ideea lui Miron de a face din locuința sa de la Văleni un nou falanster (al treilea în România) se dovedește pe zi ce trece mai puerilă. Oricum, obosit și deprimat, cu banii cheltuiți zadarnic, se reîntoarce la București, cedând casa unei instituții pentru a face din ea casă de odihnă, obligându-se, instituția, să-i găsească lui Miron, în schimb, un apartament în Capitală. Nu-și găsește locul acest poet romantic al țigăniei obsedat de femei și de destin, simțindu-se bine delirând. Existența sa începe să mă impresioneze, căci iluziile lui sunt naive, iar dezamăgirile lui catastrofice. În viața mea M[iron] R[adu] P[araschivescu] ocupă locul pe care îl ocupă cei câțiva oameni care au știut să ne spună, la timpul potrivit, „ai talent”, oameni pe care nu-i putem șterge din memorie și pe care îi considerăm pe drept cuvânt printre rubedeniile noastre, căci ei au ceremoniat deasupra capului nostru al doilea botez. Miron, publicându-mi în „Pagina a doua” a ziarului *Timpul* schița *Pârlitu* (naivă istorisire care a

constituit embrionul nuvelei *O adunare liniștita)* nu mi-a spus botezându-mă că am talent, ci geniu, ceea ce am considerat eu însumi că era prea mult.[421] I-am spus că mă mulțumesc deocamdată cu talentul și, dacă voi avea putere de muncă, voi deveni și genial. De atunci el mi-a păstrat o afecțiune aproape constantă, spre deosebire de mine care am fost neglijent cu el și deseori, în mod inutil, dur.

*

Cu sănătatea merg încet, am ajuns la 100 u[nități] insulină și abia de mai suport aceste șocuri care mă exasperează. Mai am de făcut opt, ceea ce mi se pare o lungă tevatură. Îmi aud inima, zgomotele ei intime și mă sperii, mă cuprinde anxietatea.

Mică întrerupere, Aurora mă cheamă la telefon. N-are nimic special să-mi spună, are o voce parcă plictisită când îmi pune întrebarea dacă poate să mă vadă. Îi răspund că nu.

Joi 10 dec[embrie], orele 12 seara.

Astăzi am avut o criză paroxistică de desperare provocată de insulină. Eta, mititica, s-a speriat. Dădeam din mâini și din picioare și proferam înjurături la adresa medicilor. Foarte obscene, din adâncimile vieții vegetative, năvăleau spre treptele superioare ale conștiinței și mă determinau să strig și să fac tărăboi. „Vreau mâncare, nenorociților, dați-mi să mănânc, facu-vă și dregu-vă!”

A intrat sora, d-rul Budai și apoi doctorul meu, Solomonovici. Mi-au dat să mănânc și să beau, mi-au injectat glucoză și m-am potolit.

Penibilă stare. Dr. Solomonovici pretinde că așa e bine și are de gând să mă lase să repet și mâine figura. S-o creadă el!

Vineri 11 dec[embrie], orele 7 seara.

Scrisoare de la N[icolae] Jianu.[422] Iată un amic pe care l-am ignorat, mă întreabă dacă mă poate vizita și când. N[icolae] Jianu are un sistem nervos de fier. Abia remis după tragica sinucidere a primei lui soții, o fată de douăzeci de ani de prin Maramureș, dă naștere unui copil paralitic și în curând ea însăși începe să prezinte grave turburări hipofizare. Ce nenoroc! Ea nu mai poate merge, după câte știu. Iată, într-adevăr, ce înseamnă să fii persecutat de soartă. Acum nu mă mai mir de ce credința populară explică acest cumul de nenorociri prin cuvântul *păcat*. Adică greșeală, excese, rătăcire, săvârșite fie de cel asupra căruia a căzut năpasta, fie de părinții sau bunicii lui. Mama avea un gest revelator când exprima această idee: „păcate de la nouă neamuri”, zicea și ridica mâna dreaptă și arăta înapoi peste umăr

cu un astfel de gest, încât simțeai în clipa aceea în mod material hăul celor nouă generații.

La prima privire s-ar părea că e vorba de transmiterea faptelor de conștiință, ceea ce ar duce la ideea că valorile morale se moștenesc, în realitate, credința populară e foarte realistă și greșește rar, cuvântul *păcat* înseamnă, în limbaj medical, *ereditate încărcată.* E adevărat că în cazul lui N [icolae] Jianu păcatul moștenit e de ordin moral, după câte știu eu, e un om sănătos și nu are nicio infirmitate vizibilă. Ce păcate o fi spășind atunci? Ale lui proprii (ale firii sale) sau pur și simplu soarta oarbă a căşunat pe el așa cum la joc de două și de trei ori la rând cad zarurile arătând aceeași formație?

Orele nouă seara

Eta a plecat lăsându-mă dormind și văd că nu se mai întoarce. Azi am aflat cum se produce o criză de isterie la femei – prin deducție. Eram sub insulină și știam că o să-mi fie rău. Ca să-mi scurtez suferința, mi-a venit ideea să simulez că efectul final al insulinei a și venit și am început, deci, să simulez. Numai că, spre uimirea mea, mi s-a făcut cu adevărat rău, deși simulam, mișcăm capul pe pernă de la dreapta spre stânga, gemeam, gândeam că simulez și îmi dădeam seama că „gemetele nu sunt toate sincere” (Dostoïevski), deși criza mea era reală și sufeream în mod real. A venit Eta, pe mâine deci. Cu sănătatea începe să-mi meargă bine.

Sâmbătă 12 dec[embrie], orele 4 după-amiază.

Eta și-a cumpărat patru nurci, au ochi și bot și coadă, o frumusețe, păcat că va trebui să strice două ca să-și facă un guleraș la palton sau un guleraș la paltonaș, cum vreți.

Mă lăudam ieri că îmi merge bine cu sănătatea. Ce-o fi acela bine când nu mă țin picioarele să fac o mică plimbare până jos?

Mâine e probabil să vină dl Jianu și Crohmălniceanu. Nostim ar fi să nu vină niciunul. În orice caz, în onoarea lor am chemat un frizer de la Athenée Palace care m-a tuns și m-a spălat pe cap, turnând apă din cană în lighean ca pe vremea lui Nae Girimea. Mi-a luat paraua și m-a tuns și spălat prost, nătărăul!

Nota de lectura. Citesc *Nebuloasa Andromeda,* o carte științifico-fantastică.[423] Cartea ar mai fi cum ar mai fi, dar numele eroilor e ceva să-ți vină să verși: Dan Veter, Erg Noor, Hven-Mas, Zirda Tehara, Evda Nai, Ren Boz etc. etc. Încă ceva. În toate aceste fabulații despre viitor, scriitorii sovietici de mâna a doua se dovedesc a fi foarte principiali cu rasa neagră,

totdeauna figurează la ei un african, o piele roșie sau un muncitor de orez de prin Asia sau Oceania. Leonid Leonov, de pildă, în cartea sa *Drumul spre Ocean*, încearcă să mă convingă că, în lupta dintre „Lumea veche” și „Lumea nouă”, armatele „Lumii noi” nu vor fi comandate de un rus, ci de un negru, generalul Bothid sau așa ceva. Cartea întreagă, de altfel, e mediocră și, dacă are în ea cincizeci de pagini bune, aceste pagini conțin prezentarea unui tip din „Lumea veche”, un chirurg, Kropotilov (groaznic nume), încât e de mirare cum presa sovietică a cruțat creația lui L[eonid] Leonov de o primire severă care l-ar fi ajutat pe scriitor, când era tânăr, să evite drumurile primejdioase. Un exemplu: în această carte circulă un personaj, Liza, pentru care autorul are un amor cu totul nejustificat. Această Liza vrea să devină actriță și atunci se încurcă cu un actor bătrân, un cabotin, în odaia căruia vine pe neașteptate și i se oferă. Ajunsă actriță, îl părăsește pe cabotin (bine descris, dar cunoscut, Fedin are și el unul) și se căsătorește cu acel chirurg, Protoclitov, sau Crocodilov, dracu să-l ia, pentru ca, nu mult după aceea, cunoscând pe eroul principal al cărții, un ștab de la C.F.R. (sic!), să-l părăsească pe Crocodilov și să se ofere ștabului.

Leonov n-are humor, e foarte serios și nu observă cum ridicolul dinamitează personagiile și subiectele sale. Ultima sa carte *Pădurea rusă* (800 de pagini) are un subiect interesant, dar personagiile sunt prea îngroșate și neverosimile, iar subiectul e înecat într-o baltă de prolixitate și locuri comune. Subiectul, lupta unui impostor împotriva unui savant, tratat pe 200 de pagini ar fi ieșit, chiar așa cum e tratat în carte, dar smuls din lânceda plasmă de 800 de pagini, ar fi ieșit, zic, o capodoperă!

Dar cu cine să vorbești?!

Notă asupra lui Stendhal

Am recitit, în eleganta serie *Pléiade* din Stendhal în primul rând *La Chartreuse de Parme*. Îmi pare acum un roman aproape perfect, cu un subiect aparținând romantismului, scris într-un stil datorită căruia relatarea pasiunilor capătă un ce foarte trainic, cu toate că desuet. Exemplu în această privință poate fi luat din partea care precede finalul, când Fabrice o determină pe Celia să-l iubească din nou prin predici ținute la biserică. Un surâs din partea autorului ar fi fost suficient pentru a salva episodul de degenerare care ne cuprinde astăzi în fața unor astfel de exagerări, dar autorul nu surâde. Mă lasă exact în situația unui elev care a lipsit la o oră de algebră și nu mai înțelege explicațiile profesorului din pricina elementelor noi[424] apărute în timpul absenței sale. Aceste elemente sunt elementele

specifice epocii noastre care împreună cu timpul care a trecut din 1838 și până astăzi constituie bariera care ne desparte de Stendhal.

Ca și în *[Le] Rouge et [le] Noir,* Stendhal își ucide spre sfârșit eroii principali, accentuând prin acest procedeu caracterul de cronică al romanului, perfect armonios cu stilul său și cu gândirea sa artistică. Ceea ce îmi stârnește, însă, cel mai mult admirația e faptul că acest autor a știut să rabde atâția ani până ce s-a copt în universul său subiectul din *Chartreuse*. A fi Stendhal și a nu fi publicat până la cincizeci de ani decât un singur roman important *(Rouge et Noir),* iată un fenomen care nu mai e posibil astăzi. Din nefericire!

Orele 11 seara.

Lumea e mică. Eta îmi spune că o tanti a ei de la Paris a aflat despre legătura noastră și cere lămuriri foarte supărată. Această tanti este pentru Eta un fel de „notar din [Le] Havre”, ceva mai corect decât acela, primește de la ea materiale de rochii, stofarie și diverse (medicamente). Eta trebuie să-i scrie o scrisoare în care să se prefacă a nu ști că ea știe. O ajut la compunerea unei asemenea scrisori în care Eta explică de ce nu ne-am căsătorit până acum (din pricina lucrării mele) și că vom face acest lucru în ianuarie.

Duminica 13 dec[embrie], orele 8 seara.

N-a venit nici Jianu, nici Croh[mălniceanu], ce măgari! Și încă Jianu îmi scrie o scrisoare în care zice „aș ține foarte mult să te văd”!

Eta e neliniștită, mă întreabă mereu pe mine ce o să facem cu casa, dacă tovarășul vicepreședinte] al Capitalei, tovarășul Calcan, o să ne dea casă. Și eu sunt neliniștit. Într-adevăr, o să ne dea, oare, casă tovarășul vicepreședinte Calcan? Mai neliniștit sunt însă cu sănătatea, oboseala fizică persistă, nu pot ieși să mă plimb… Ce pacoste! Oare are de gând să mă urmărească toată viața această maladie? în orice caz, în pat mă simt relativ bine, somnul, pofta de mâncare, digestia, sunt normale. Aproape normală e și buna dispoziție, cu scurte anxietăți. Ce-mi mai lipsește? Tonusul mușchilor e scăzut sau poate e și el normal, dar probabil că din pricina medicamentelor pe care le înghit sunt silit să stau încă la pat.

Mâine încep curba descrescândă a terapiei cu insulina, 90 u[nități], apoi 80, 70, la capătul căreia mă așteaptă sănătatea cu flori în mână și un cadou.

Vecinul meu, tânărul utemist care pronunță „oxidat” în loc de „obsedat”, de câte ori mă vede pe culoar, se apropie și mă întreabă foarte vesel:

— Ei, ați intrat în comă?

Pronunță de parcă ar zice: „ați intrat în pivniță?”

— Nu, zic, dumneata ai intrat?

Îmi răspunde că da, a intrat azi. Chindi îmi confirmă că, în cazurile de nevroză sau în cazurile de psihoză persistente, se face într-adevăr terapie prin șocuri insulinice care produc coma. E metoda d-rului Vlad Voiculescu.

Oribilă metodă!

Joi 17 dec[embrie], orele 11 seara.

N-am mai scris aici nimic de patru zile. Explicația: mă simt mai bine, merg spre însănătoșire. Nu mă vizitează nimeni, nici măcar Jianu care se lăudase că „ar ține foarte mult să mă vadă, dacă bineînțeles și mie mi-ar face plăcere aceasta”.

Aceasta îmi face plăcere, dar văd că nu vine.

Vineri 18 dec[embrie], orele opt seara.

Telefonul de la Sae[425] din Bacău. Îmi spune să mă duc acasă la țară că mă așteaptă tata și mama, n-am fost pe la ei de patru ani. Pe tata l-am mai văzut, a mai venit pe la noi, a mai venit pe la mine, dar pe săraca mama, nu. O fi îmbătrânit rău. Trebuie să mă duc negreșit să-i văd măcar o zi.

Duminică 20 dec[embrie], orele 11 seara.

Am din ce în ce mai puțin chef să continui acest jurnal. Azi a venit N. Jianu, ne-am plimbat vreun ceas și am discutat despre toate. Se încearcă să se obțină din partea biroului Uniunii Scriitorilor asentimentul în ce privește reducerea tarifelor drepturilor de autor. Cică pentru „economii”, că încasăm prea mulți bani. Desigur că, dacă Zaharia Stancu scoate cinci volume din *Rădăcini*[426] ce însumează 4-5 sute de mii, evident că asta e o escrocherie curată, dar mai bine ar fi atenți tovarășii noștri de la secție să nu se producă asemenea escrocherii, decât să ne reducă tarifele.

Luni 21 XII – orele 11 seara.

Peste o săptămână ies, nimic important de notat. Plictiseli cu casa, tovarășul Calcan nu e de găsit. Dacă sunt sănătos? Da – și m-am și îngrășat, și cheful de a mai vorbi despre mine în acest jurnal a dispărut cu totul. E cel mai sigur semn că boala a cedat și că atenția mea a fost deplasată spre lumea obiectivă.

Miercuri 23 dec[embrie], orele 9 seara.

În această zi, cu un an în urmă, pe o vreme frumoasă la Sinaia, am cunoscut-o pe Eta, mititica. Ne-am îndrăgostit repede, în câteva săptămâni, aveam nevoie unul de altul! De atunci nu ne-am mai despărțit și, o lună mai târziu, am început să lucrez la *Risipitorii*. În martie am obținut divorțul.

Dacă n-ar fi fost această oboseală, care m-a smuls de la lucru cu forța (aveam mare poftă de lucru și eram pus pe fapte mari) și care e o dovadă că am săvârșit undeva o greșeală, n-aș avea nimic să-mi reproșez și n-aș avea niciun motiv să fiu nemulțumit de mine.

Ce greșeală am săvârșit? Să fie oare numai faptul că am lucrat cu febrilitate? Îmi amintesc cât de cumplit de obosit reveneam la Sinaia când făceam scurte vizite în București. E limpede că șederea Aurorei în aceeași casă cu mine, după divorț, timp atât de îndelungat, e o greșeală, poate cea mai gravă și cea mai grea de îndreptat, și anume faptul că nu m-am opus creșterii „conștiinței de sine" care a luat în ultimii ani forme atât de îngrijorătoare.

A început să mă preocupe destinul meu și eroarea aceasta nu e deloc străină de ultima mea oboseală. Conștiința de sine obosește spiritul. Nu e nicio ciudățenie. Să se preocupe alții de destinul lor, care au motive mai temeinice s-o facă, dar nu eu! Trebuie curmat din rădăcină acest rău care mi-a furat candoarea și naivitatea!

23-XII-'59.

P.S. Marin mi-a promis un cadou de Anul Nou! Se va ține oare de cuvânt? Ador cadourile, surprizele, și nu mi s-a mai Jacut așa ceva de nu știu când.[427]

ANEXĂ

Prezentăm câteva pasaje referitoare la personalitatea lui Marin Preda, desprinse din Miron Radu Paraschivescu, *Jurnalul unui cobai*, ed. cit.

„1942

[…] Mai vreau să scriu ceva despre «băieți». Despre acești tineri poeți care vin la mine, pe care-i iubesc și care – sunt sigur – mă iubesc și ei. Marea mea teamă, când ne aflăm împreună, este să nu cumva să se uite vreunul din ei la mine cu gândul că s-ar uita la un profesor. De altfel, «metoda» mea de apropiere de ei e simplă, directă și chiar brutal, fără menajamente și amabilități. […] Astă seară, în redacție, era o adevărată conspirație a «jegoșilor»: Geo (Dumitrescu, n. ed.), Tiberiu Bărbulescu, Ierunca, Marin Preda și – colac peste pupăză – Stelaru. (pag. 138-139) […] îl citeam pe Marin Preda, care e un geniu elementar […] și mă simțeam umilit. Raporturile pe care el le stabilește între lucruri și lume sunt grave, simple și primordiale. Aș spune analfabete. Ignare, sigur. Dar geniale. Cum spunea foarte bine Mircea Grigorescu, Marin Preda n-are predecesor. El e generația spontanee. Pe când eu, sunt tot numai alambicări, filtru, sită, râșniță [pag. 145]; […] I-am arătat-o lui Marin Preda. I-am vorbit de ea. *Marin o iubește pe Loti*. Așa cum și-a construit el imaginea ei, o iubește. Mi-a cerut fotografii de-ale ei. […] El spune, cu o hotărâre haotică: «Va veni! Se va întoarce!…» Și văd că am nevoie de Marin Preda, că *Loti are nevoie de el ca să se reîntoarcă.* Și încep să cred că trebuie să fie el, Marin Preda, care n-a cunoscut-o și care o iubește nu ca pe o moartă, dar ca pe o plecată, pentru ca – peste luni și ani – Loti să simtă chemarea lui și să se reîntoarcă. Apelul meu nu-i mai este de ajuns, nu-i mai poate fi, eu singur nu mai am destulă forță apelativă, inima mea e secătuită. Loti mă cunoaște încă destul ca să nu aibă nevoia imperioasă de a se *reîntoarce numai pentru mine*. Îmi trebuia un asociat tânăr, nou, proaspăt. Loti se va întoarce ca să-l

vadă, ca să răspundă chemării lui Marin Preda. Ăsta e alt joc. În care eu pierd. [pag. 154]

*

1952

[…] Dar cred că e timpul, dragă Traiane[428], ca voi, cei de la conducerea treburilor scrisului, să aplicați aceeași metodă dialectică și-n faza cea de-a doua: spunând da producțiilor submediocre ale unor Frunză sau Deșliu, să lăsați să se afirme și producția de calitate a unor Tulbure sau Marin Preda. Și tu știi ce vreau să spun prin «să lăsați». Să lăsați într-adevăr *scrisul liber.* [pag. 353]

*

1954

[…] în plin succes după primirea Premiului de stat. Încerc un sentiment de jenă care însă, pe măsură ce telefoanele pe care le primesc se-ndesesc, începe să se transforme într-o rutină […] Apoi, o surpriză: Marin Preda. Uite că a-nceput să se civilizeze, îmi ziceam. Dar mitocănelul dintr-însul n-a pierdut nici acum prilejul. Zice că e invidios, fiindcă ăsta l-a primit și el acum un an și-l credea ceva unic. Pe când așa… ce valoare mai are dacă mi s-a putut acorda și unuia ca mine! Nu astea i-au fost cuvintele, dar asta era ceea ce simțea, o știu bine.” (pag. 480)

JURNAL FOARTE INTIM

***1964**[429]*

Am sentimentul că gândirea mea a ajuns la o oarecare stabilitate și că n-o să-mi fie, mai târziu, rușine de formele ei intime de manifestare, cum îmi e acum, de pildă, de toate scrisorile mele de dragoste către Nadia[430].

Sunt și eu de acord cu G. Călinescu că a scrie un jurnal intim cu scopul de a-l da publicității e un nonsens.[431] Publicarea unui jurnal e treaba posterității, scrierea lui e o necesitate intimă, dovedită de însăși mărturisirile făcute de el. Interminabilul *Journal* al lui André Gide, publicat de el însuși în timpul vieții, este astăzi o operă ininteligibilă, în orice caz total lipsită de revelații. Dimpotrivă, scrisorile lui Dostoievski rămân mereu zguduitoare și însoțesc opera sa pe dedesubt, luminând-o de aproape cu o lumină crudă. *Jurnalul* lui Kafka este de asemenea o operă intimă a cărei valoare e tot de natura revelațiilor; ceea ce are de învins un scriitor în existența lui nu poate fi găsit în operă, care exprimă doar victoria, înfrângerile fiind sublimate în creație. În jurnal apar adesea evenimente monotone și disproporționate ca interes și care nu pot fi pe deplin înțelese decât de cei implicați în ele, așa cum numai marinarii unui vas ar înțelege ceea ce este trecut în jurnalul de bord al navei de către comandant. Dacă nava se scufundă sau trece printr-o mare primejdie, toate acele amănunte de bord pot căpăta un sens adânc.

2 mai.

Am fost astăzi la țară s-o văd pe mama. E bătrână mama, dar se ține bine. Stă la soră-mea. M-am așezat lângă ea și a început de îndată să-mi spună singurul lucru care merita să mi-l spună fără pregătiri și fără fereală:

— Marine, mamă, l-am visat pe taică-tău. „Moșule, l-am întrebat, tu ești?” „Eu sunt!”, a zis el cu un glas cum zicea el. „L-ai văzut pe Marinică și pe Sae că au venit la înmormântarea ta?” „I-am văzut”, zice tot așa, cum vorbește el. „Și cu Dumnezeu ce faci?” Nu mi-a răspuns, a tăcut.

Acest dialog mi s-a părut atât de real, venind dintr-o altă lume atât de străină de ideea neființei, încât m-a cuprins o durere și o milă atât de violente, încât mi-am mușcat adânc buzele ca să nu izbucnesc în plâns. M-am adresat numai, făcând pe neatentul, ce-a zis ea de vis, să-mi mai spună odată că n-am înțeles.

— Taică-tău, maică, l-am visat și mi-a răspuns.

— Adică?

— De multe ori îl visez, dar nu răspunde. Eu îl întreb și el tace. Și acuma de sărbători l-am visat. „Moșule, zic, tu ești?” „Eu sunt!”

Și aici mama imita glasul lui tremurat, resemnat, copleșit de griji și de tăceri lungi, cum îl avea el câteodată în ultimii douăzeci de ani, când simțea că îmbătrânește și că asta nu mai poate fi oprit.

— L-ai văzut pe Marin că a venit la înmormântarea ta? continua mama și abia acum, repetând, înțeleg ce-a vrut să spună: că în ceasurile mai grele, când a murit, n-am fost lângă el, dar că, totuși, am venit la înmormântare.

— Și el ce-a spus? o întreb.

— L-am văzut!

— Atât?

— Atât!

Nu mă pot înșela, adică la durerea de a fi murit fără să fiu alături de el, mi s-a mai adăugat aceea de a fi fost înmormântat fără să fim și noi de față, dar a doua nu șterge pe prima, dar nici prima pe a doua, încât o datorie neîmplinită cu una împlinită dă nimic: n-a văzut, nu păstrează cu privire la moartea lui nici bucurie, nici tristețe, ci singurătate și tăcere. Atunci mama a continuat:

— Și cu Dumnezeu ce faci? Adică cu oamenii și cu propriii tăi fii văd cum e, dar cu Dumnezeu?

Tata a fost necredincios din pricina bucuriei lui prea mari de a trăi, care n-avea nevoie de exaltări atât de mari, încât, chiar și la cincizeci de ani, se credea în afara problemei; vedea moartea ca un fenomen care poate fi privit cu superioritate și ironie. Bătea clopotul când murea câte cineva și soră-mea intra pe poartă și anunța: „A murit cutare.”

— „Pe mă-sa” – murmura tata după câteva clipe de reflecție, n-a mai avut zile, d-aia a murit![432]

Și douăzeci de ani mai târziu, când scena se repeta, bătrânul își pleca fruntea și tăcea îndelung. Și-apoi soră-mea îl auzea cum oftează copleșit de mila și subțiata jale în care ironia și nepăsarea se topiseră de tot:

— Ei… nu-i pare nimănui bine când aude că a murit cineva. Finalul acesta, cu înmuierea trufașului, fusese povestit de mama de mult și totdeauna îl îndemnase, cât fusese în putere, să-și plece grumazul și să creadă. Tata avea scurte momente mălăiețe în care se lăsa în voia unei simțiri mai umile, când ofta și se închina cu o cucernicie mult prea dubioasă ca să nu fie trecătoare, mai ales la oboseală sau la suferință, dar bineînțeles că existența lui nu era ghidată de credință. Și mama a crezut că poate Dumnezeu l-a iertat totuși, poate că în ceasul morții a crezut în el și a ușurat trecerea și poate că acolo unde e are un loc luminos – de odihnă – și l-a întrebat cum stă cu Dumnezeu?

— Și tata ce-a răspuns? zic eu.

— A tăcut. Nu mi-a răspuns nimic.

Adică așa cum făcea și în viață, când dădea de înțeles că singurătatea și tăcerea nu pot fi alungate de nimeni, o dată ce-au pătruns în inima omului. Și moartea nu e altceva.

În ultimii ani, adică chiar în anii în care tata îmbătrânea tot mai mult, eu însumi am fost chinuit de frica de moarte într-un mod mizerabil și scandalos, moartea hărțuindu-mă zi și noapte cu reprezentări senzoriale care niciodată nu erau aceleași și care erau de așa natură încât lupta cu ele era pierdută dinainte, era bolnav însuși organul vieții. De două ori am suferit într-un spital chinurile unui tratament cu șocuri insulinice, care în sfârșit mi-au redat sănătatea, dar mi-au șters complet amintirea bolii. Nu-mi plăcea ce făcea bătrânețea cu tata, eram revoltat și indignat, mi-era frică să-l văd cum se degrada în fața mea un om a cărui existență mi s-a părut totdeauna miraculoasă și a cărui dispariție trebuia să fie la fel de miraculoasă. Și nu se întâmpla așa: frumoasele lui trăsături regulate mureau, nu mai avea dinți și nu mai vedea bine, privirea lui nu mai strălucea – doar gândirea se mai păstra, ca să mă neliniștească, amintirea comparațiilor lui, a întorsăturilor, și ele uimitoare. Bănuiesc însă – și acest lucru îmi chinuie amintirea cu remușcări – că aș fi putut totuși *sa văd prin el,* să-l recunosc dincolo de masca pe care bătrânețea și moartea apropiată i-o puneau pe chip și pe cel de dincolo de ea să-l asist în ceasul lui greu. *Acela* însă era în mine și mi s-a părut – lașitatea cu care mă țineau slăbiciunea și boala mi-au dat această idee – că acela nu moare și că, prin urmare, n-am ce să caut, nici să-l asist.

M-am dus la el cu două săptămâni înainte, nu mă mai cunoștea decât în foarte rare clipe, avea înfățișarea aceea fumurie, acea paloare care arată cât de rău îl lumina inima. Am plecat în aceeași zi cu speranța că nu e grav sau,

dacă ar fi grav, să fiu chemat. Am aflat apoi că abia cu o seară înainte de a muri și-a dat el seama că nu e bine ce i se întâmpla, l-a întrebat doctorul cum se simțea după injecție, ca de obicei:

— Ei, cum merge tăicuțule, ne dăm jos din pat?

— Nu prea mai sunt conștient, a zis el, și spre dimineață își pierduse de tot conștiința și murea.

înseamnă că au fost zile întregi când era conștient și se gândea poate că cei doi fii ai lui, Marin și Sae, nu sunt alături de el. Singura mea ușurare e că niciodată n-a întrebat de noi și că venirea mea cu Eta, înainte cu două săptămâni, nu i-a făcut niciun fel de impresie, nu ne-a deosebit de cei prezenți lângă patul lui, rude sau vecini.

În dimineața morții am intrat în curte, am văzut steagurile și am văzut lume adunată și am auzit glasul soră-mii care a intrat în casă înaintea noastră și a țipat lung:

— Tată, scoal' în sus, că a venit Marin!

Am intrat și eu și nu l-am putut privi mai mult de o clipă: nu era el!

Am ieșit afară imediat, am pornit spre poartă, am ieșit în drum și am luat-o înainte pe drum. Eta a venit după mine, i-am spus să mă lase și ea n-a înțeles și n-a insistat, s-a simțit înlăturată de la durerea mea și n-a înțeles că nu putea să ia parte. A venit Sae și m-a întors. M-am dus atunci în grădină și m-am rezemat cu capul de un salcâm. Mi-am adus aminte de copilărie și abia atunci, luminat de această întoarcere, mi-am putut reveni.

Tot ceea ce a mai urmat mi s-a părut aproape în fiecare clipă neverosimil și lipsit de înțeles. Tot ceea ce a venit după aceea, căruța, steagurile, clopotul, slujba în biserică, drumul, popasurile, toate erau absurde și cu totul străine de ceea ce era în inima tatălui meu. Și fiindcă erau străine și absurde îmi țineau tot trupul sub presiunea unei neliniști permanente, a unei groaze fără nume, de care nu se poate scăpa decât fugind. Ceea ce am și făcut: ne-am urcat în mașină, eu, Eta și Sae, și jumătate de oră după înmormântare am părăsit satul.

Acum sunt liniștit, stau lângă mama și o ascult și o mai pun o dată să-mi povestească visul ei. Și mama repetă, și deodată totul reînvie aievea, parcă îl văd și îl aud eu însumi. E tăcut și străin de noi.

— „Moșule, tu ești?" „Eu sunt!" (a zis el cu glasul ăla al lui). „L-ai văzut pe Marin la înmormântarea ta?" „L-am văzut!"

— „Și cu Dumnezeu ce faci?" N-a răspuns, încheie mama. N-a zis nimic.

Și, fără să vrea, mama exprimă prin propriul ei glas ceea ce tata n-a vrut să-i spună prin cuvinte: că nu există răspuns.[433]

14 mai.

Un regim popular micșorează atât de mult numărul scriitorilor nemulțumiți, încât cei care rămân nu mai au altceva de făcut decât să renunțe sau să se sinucidă. Să renunțe la ce? ar întreba unul din cei nemulțumiți. Să renunțe la ideea unei poziții profesionale și spirituale (nu politic!), deoarece numărul celor mulțumiți de condițiile create e atât de mare, încât ideea unui aport direct, opus celui oficial, devenind (irezistibilă) din lipsa de aderență și aderenți. Rămâne singurătatea care înseamnă îndepărtarea de profesiune. Asta duce la sinucidere, deoarece, în esență, talentul tău nu are altă menire decât să exprime o umanitate asemănătoare cu a celorlalți. Forma lui specifică nu se poate însă remonta, pe planul preocupărilor și al expresiei, cu metoda admisă.

Responsabilitatea și importanța socială a scriitorului sunt și mai afirmate, poartă însă puterea cu care e investit scriitorul de câte naturi și oameni îi e confiscată[434] El este bun să pregătească și să îndure conștiințele înaintea și în timpul revoluțiilor, dar, după cucerirea puterii, este dezarmat ca să nu tulbure cu luciditatea lui formarea noilor ierarhii.

Singuri scriitorii francezi au reușit să impună respect și să inspire teamă (după ce au inspirat o revoluție și o teroare), dar se spune că de atunci toată lumea s-a învățat minte și îi cumpără din vreme, îi corupe, îi divizează și îi domină în felul acesta. La noi, pe lângă toate acestea, li se mai acordă și importanță, dar nu până într-atât încât să împartă cineva puterea sau conducerea cu ei.

1) Zilele acestea, de pildă, primul-ministru ne-a chemat într-o adunare și ne-a expus poziția partidului în chestiunea chino-sovietică.

Notă: Duiliu Zamfirescu, Blaga etc. au fost în diplomație, Maiorescu, Goga au fost prim-miniștri. La ora actuală niciun scriitor serios nu ocupă vreun post cât de cât important.

Dacă îi e dat țării noastre să ajungă la o mare înflorire economică și tehnică, e sigur că la o înflorire culturală nu va ajunge, dacă va fi să ajungă, decât după ce acest proces se va încheia. Civilizațiile sunt uneori unilaterale. Săraci și ignorați am avut pe Eminescu și Caragiale, bogați nu vom avea decât lăcranjeni, beniuci, jebeleni, stoieni. Adică nimic.

28 mai.

Pe la doisprezece ani am avut într-o vreme sentimentul că nașterea mea constituia o greșeală – eram slab, aveam înțelegerea greoaie, înfățișarea mizerabilă – și așteptam cu ochii senini și cu inima împăcată ca această greșeală să se repare, adică să dispar, să mor. Astăzi, la patruzeci de ani, dimpotrivă, am sentimentul că dacă aș muri s-ar produce o greșeală.

Așadar, a trebuit ca să apară în conștiință teama de moarte. De ce a fost nevoie să se modifice seninătatea pe care o aveam în copilărie în fața morții? Ce s-a întâmplat cu mine între timp? Oare eram mai înțelept, copil fiind?

Fiindcă niciodată n-am părăsit ideea imperfecțiunii mele și niciodată nu m-am simțit, prin prisma asta, nefericit. Bucuriile le-am primit ca pe niște miracole neașteptate, nefirești, pe deasupra a ceea ce-mi era destinat – iar cu suferințele pe care mi le pricinuia imperfecțiunea mea știam să mă descurc; aveam un prieten care mă îmbrățișa, care mă făcea să vărs lacrimi arzătoare, să uit și să înțeleg; el îmi amintea că nu sunt singur, că sunt cu el și că, atâta vreme cât această prietenie există pentru om, omul poate fi fericit și puternic. Ce s-a întâmplat între timp? Între timp ideea imperfecțiunii mele s-a atenuat și, în aceeași măsură, prietenul meu s-a îndepărtat de mine.

8 iunie.

Recitesc însemnarea precedentă și îmi dau seama că nu pot să răspund la întrebarea cine este prietenul despre care e vorba. Asta îmi spune mie totul și rămâne de nepătruns când încerc s-o exprim. Poate de aici vine teama că trufia mi-a îndepărtat acest prieten și am rămas singur. El există și mă însoțește și astăzi pretutindeni, dar uneori mă simt nefericit și, spre nenorocirea mea, nu-mi dau seama totdeauna că el lipsește, ca să-l caut și să mă simt din nou puternic.

25 iunie.

De un an de zile nu mai scriu, deși am încercat de nenumărate ori. Sunt prizonierul revoltei împotriva destinului istoric și al propriei mele neputințe. Am visat să caut și să exprim fericirea și suferința umană împreună cu generația mea și, în loc de căutări și sforțări creatoare comune, m-am trezit în sânul unor oameni absorbiți de politică și de ierarhie, gata oricând să renunțe la idealul lor estetic, la care numai disprețul mult prea grosolan al unor responsabili și îndrumători i-a silit să nu renunțe de tot, puțini la număr, trei sau patru. Cum însă îmi este cu neputință să mă împac cu ideea că forțele creatoare ale poporului nostru sunt atât de limitate, îmi spun că

aceste forțe sunt mobilizate în această epocă în altă parte decât în artă și că mai târziu șuvoiul se va diversifica și vom avea din nou mari povestitori și mari poeți. Da, dar eu sunt scriitor în această epocă și nu în alta și creația de care aș fi în stare zace în inerție, paralizată de o gândire prizonieră. A căuta soluții pentru o generație căreia nu-i pasă de destinul literaturii noastre, care e denumită profesional așa de mult[435], încât a apărut disprețul nemărturisit pentru propriile noastre opere, atât pentru cele care au fost, de bine de rău, scrise, cât și pentru cele virtuale, e un efort trist și descurajant. Așa cum se scrie nu e bine. Dar nimeni nu mai știe cum e bine și nimeni nu mai dorește să afle, e prea târziu, generația a îmbătrânit pretimpuriu și s-a împăcat cu propria ei ratare. Și mai rămâne doar instinctul de conservare să vegheze ca și cea următoare să scrie la fel, să nu caute și să nu găsească nimic și să-l ucidă pe cel care ar îndrăzni să înfrunte pe toată lumea. Și nu i-ar trebui prea mari eforturi ca să reușească: cei ce vin după noi – Nichita Stănescu, Fănuș Neagu[436], N[icolae] Velea[437] etc. sunt și mai îndepărtați de profesiune decât noi înșine, și mai obsedați de ierarhie și acaparare de bunuri și privilegii, iar cei însărcinați să vegheze asupra noastră au ajuns să obțină de la noi pe degeaba ceea ce ar fi fost dispuși s-o facă plătind cel puțin bine și dând la nevoie drumul și la câte-o carte care să nu fie pe gustul lor.

Astăzi constat că nu-mi dă voie să plec cu soția mea la Paris pentru un tratament medical. Pentru că chestiunea ieșirii libere din țară nu este încă reglementată și aprobările se dau după un anumit criteriu, cu grijă, să nu nemulțumească pe alții care ar dori și ei să plece.

septembrie

Lucrez de aproape două luni la o nouă ediție a *Risipitorilor*[438]. Merge bine, romanul va fi ceva voluminos și vor fi remediate nenumăratele lui cusururi, lipsa de relief a unor scene, personagii și idei și un anume paralelism tematic. De fapt, cartea ar fi trebuit scrisă din nou, dar n-am avut curajul să fac acest lucru, simțindu-mă rău din toate punctele de vedere: nici dragostea prea mare pentru personagiile mele, nici prea mare energie la dispoziție ca s-o pun la bătaie când aș putea scrie o altă carte de zece ori mai interesantă, nici cunoștințe noi care să-mi ajute să luminez din unghiuri mai originale și cu fapte de viață inedite viața eroilor. Ar fi trebuit să am o intuiție ieșită din comun a ceea ce s-ar putea numi „psihologiile excepționale” pentru personajul doctor Munteanu, în lipsa unei cunoașteri

directe a psihologiei intelectualului de tip urban și la a doua generație și cu veleități de geniu.

Ori, asemenea intuiție eu n-o am și de aceea, poate, m-a fascinat totdeauna Dostoievski, care are această intuiție într-un fel covârșitor, scutindu-l de o experiență de viață personală la fel de spectaculară ca a eroilor pe care și-i imagina.

10 noiembrie.

Viața unui individ are sens prin ea însăși, prin faptul că îi e dată s-o trăiască și omul nu trebuie să-i caute acest sens mai departe de manifestările simple cu care e obișnuit: bucurii în viața de familie, satisfacții în câștigarea existenței, victorii care să nu-i turbure mințile cu o vanitate smintită și înfrângeri care să nu-i rupă șira spinării datorită angajării în conflicte în care nu-l țin curelele. Și, pentru a evita ca existența aceasta să nu-l îndobitocească, el trebuie să știe doar un singur lucru, și anume că bucuria unei asemenea vieți având un sens nu prea complicat, dar plin de realitate, nu poate fi păstrată dacă îi lipsește sentimentul civic, dacă rămâne adică orb și surd ca o vită la faptul dacă în țara lui e tiranie sau libertate și dacă munca lui e plătită sau furată.

În rest, omul care necesita cum necesitau rușii odinioară cu ochii prea holbați în viață[439], căutându-i sensul dincolo de ceea ce este realitate, n-o să găsească decât ori neantul, ori tot pe el însuși, ceea ce devine lipsit de sens, fiindcă astăzi omul se cunoaște deja prea mult pe sine (altfel n-ar mai căuta vreun sens în afara sa) și astfel, suspendat între „eul” său și lumea exterioară lipsită de sens, omul devine atunci ori robul unei idei mari și abstracte, care nu-i va aduce niciodată fericirea, ori se sinucide de disperare, neputincios în fața celor două componente ale conștiinței, existența și neantul, pe care le-a dezechilibrat, din prea multă curiozitate sau trufie, în propria lui ființă.

30 noiembrie.

Se aduc ziare și reviste franțuzești, dar foarte puține, câteva sute de exemplare din *Le Combat*, *Le Monde, Paris Match.* N-am reușit să…

1965

1 februarie.

Aceste „însemnări” au deviat, nu mai sunt foarte intime și, recitindu-le, îmi displac foarte tare, nu mă regăsesc în ele. Și nu regăsesc nici evenimentele exterioare în care să recunosc măcar timpul obiectiv care se

scurge de la o lună la alta și pe care îl trăiesc împins în obsesii diverse și schimbătoare.

Mi s-a promis că voi pleca la Paris cu Eta și nu se vorbește nimic – între timp alții au plecat de mai multe ori – și ideea că s-ar putea să aștept așa ani întregi mi se pare a fi o idee de sinucigaș. Apoi la Uniune se întâmplă ceva. Beniuc[440] se prăbușește. Va fi curățat, dar nimeni nu știe de ce. Titus Popovici, Aurel Rău[441] și alții sunt aleși deputați ai MAN, Eugen Barbu așa și pe dincolo, așa și mai departe, lucruri cumplite prin efectul lor asupra conștiințelor pe care le turmentează și le abate de la scris. Au efect și asupra mea. Un trist efect, gândesc rău, citesc puțin, pălăvrăgesc tot timpul, scriu din ce în ce mai greu. Ar trebui să fac puțină ordine în viața mea interioară, să iau contact cu ea și să nu-l mai pierd de aici înainte nicio clipă. Mi-e frică însă atunci să nu ard lumânarea până la capăt, folosind-o ziua și să nu rămân în întuneric, părăsit și murind, sau chinuit de o boală, la sfârșitul căreia nu mă așteaptă nici lumina și nici speranța, ci moartea care nu eliberează și nu rezolvă nimic.

Trăind cum trăiesc în prezent, adică înfundat în intriga eternă care însoțește întotdeauna actele creatoare ale oricărei profesiuni, am iluzia că timpul se scurge pe un făgaș normal și că viața mea își urmează cursul firesc pe o traiectorie a cărei cădere e îndepărtată și se pierde în negura unei bătrâneți scăldate într-o spiritualitate mai puternică decât amintirea tinereții și perspectiva morții. Ca și când viața ne-ar lăsa cu darurile pe care ni le-a pus în brațe din fașe și din care ne-am înfruptat inconștienți, ani nesfârșiți.

Ca și cuvântul, scadența îi privește doar pe alții și, ca și când frigul de care se plâng până și cei mai fericiți bătrâni, n-ar…

Să plecăm eu și cu Eta la Paris zece zile, invitat de Demostene Botez[442], noul președinte, cu Eftimiu[443] și Jebeleanu[444], și restul șederii pe contul nostru. Voi scăpa de o obsesie mai sper, nădăjduiesc să nu rămân decât cu singurul lucru care mă mai poate ține în viață și face fericit: să scriu – n-ar prefigura și pentru noi frigul morții de care nimeni n-a reușit să scape.

1966

noiembrie.

După mari intervenții am reușit să-mi cumpăr un Fiat 1300, splendid coșciug care, cu 120 pe oră – cât am luat astăzi la un moment dat – îți asigură, dacă dorești, o moarte instantanee. Interesant însă nu e asta, ci faptul că te împinge să-ți pui în aplicare chiar și dorința obscură,

inconștientă de a te distruge. (Accidentul pur e lipsit de semnificație! De aceea ardeleanul spune: „Dacă vrei să mori, cumpără-ți motor!”)

1967

25 ianuarie.

Am terminat volumul II din *Moromeții*, în planurile mele volumul IV dintr-o tetralogie pe care aș fi dorit s-o intitulez *Comedia țărăneasca*. O primă schiță a acestui volum am scris-o în 1953, aproximativ 100 de pagini abandonate după șase luni de chinuri – nu știam cum să scriu. *Moromeții I* nu apăruse, se afla uitat printre hârtiile mele sub forma unor scene nelegate prea bine între ele, dar unde se ghicea totuși un erou. Volumul II l-am scris tot cu două versiuni, din pricina cumplitului trac care mă paraliza la ideea de a continua un personaj intrat deja în familia literară a personajelor noastre de la Dinu Păturică la Ion. Ce mai puteam spune? Am vrut să descriu aventura unui tânăr împins de împrejurările postbelice în vâltoarea politică, până la eliminarea lui cu umbra înfrângerii, motivându-i apoi destinul, înfrângere care era și a tatălui lui, țăran tradițional scos cu violență dintr-un univers și niște valori patriarhale împreună cu o întreagă categorie. A ieșit un roman de 360 de pagini, scris din august 1965 până la 1 februarie 1966. L-am lăsat să se răcească și am scris după aceea *Martin Bormann*[445], sub efectul voiajului făcut cu Eta în mai-iunie în Franța, apoi în Italia și Austria în octombrie și noiembrie 1965. În octombrie 1966, am recitit romanul după o pauză de 7-8 luni și nu mi-a plăcut caracterul lui obsesiv-rasist și nici viziunea nediferențiată asupra vieții țărănimii și a perspectivelor ei de viitor.

Ca roman era lipsit de un fior tragic – eroul principal apare doar ca un înfrânt inadaptabil – lucru care m-a scos din sărite, fiindcă există în literatura noastră o galerie întreagă de astfel de eroi, pe care eu i-am detestat: Niculăiță Minciună, Radu Cosma din *Întunecare* de Cezar Petrescu etc., iar ca roman obiectiv era prea angajat de partea eroului, lipsindu-i firul pe care îl da cu ochi liniștit descriind pasiunile umane și existența.

Spre uimirea mea, însă, am descoperit totuși că eroul principal era, de fapt, Niculae Moromete din volumul I și tatăl lui, mai bătrân, bineînțeles, și atunci tracul mi-a dispărut: aveam prin urmare, puternic schițată, a doua viață a satului dunărean după război, cu eroii ei cu tot, firește, impunându-mi-se ca o realitate ideea că Moromete nu mai avea puterea să ocupe și de astă dată scena: asta a format firul sau* și cei tineri ca el. M-am apucat de scris prin noiembrie și acum versiunea *Moromeții II* este în liniile

fundamentale terminată (550 de pagini). Am doar sentimentul unei relative dilatări față de volumul I, în favoarea însă a unei mai profunde analize. La versiunea definitivă pentru tipar, dacă se va aproba editarea acestei cărți, pe lângă o comprimare generală a acțiunii, fără a elimina vreo scenă, va trebui să încerc și o comprimare a expresiei și o nuanțare stilistică în vederea obținerii surprizei estetice la pagină și nu numai pe capitol și, dacă se va putea, chiar și la frază. Și de acest din urmă lucru are nevoie și volumul I. După această apariție, voi putea apoi să mă aștern liniștit la scrierea volumelor II și III, care vor povesti, prin gura lui al lui Parizianu, viața unui tânăr țăran care a ieșit din sat tocmai când începea cel de-al doilea război mondial, cu ecourile lui într-o conștiință netedă, și cum rezistă ea la aceste zguduiri.[446] Dimensiunile vieții țărănești vor crește prin urmare prin această încercare și ambiția de *Comedie țărăneasca* n-ar fi injustificată dacă prea mulți înaintea mea n-ar fi avut-o – lăsându-i la o parte pe cei doi mari, Dante și Balzac – a scris o *Comedie modernă* un englez demodat astăzi, Galsworthy sau așa ceva, enervant, un francez mediocru, dar mai cunoscut ca mine, Romain Gary, *La Comédie américaine*. Și mai are și vârsta mea și bineînțeles că nu va voi să dispară ca scriitor, Franța la ora actuală având nevoie de toți scriitorii ei, inclusiv de cei mediocri și submediocri.

ANEXA I

Reproducem fragmentul din Marin Preda, *Moromeții II*, ed. cât., pag. 577-578, pentru a fi comparat cu varianta existentă în jurnal.

„[…] Ah, nu mai pot dormi, s-ar putea ca de aici înainte… Ce întuneric e sub pleoape… Nu știu când s-a întâmplat, dar de mult nu se mai face lumină sub pleoapele mele și nu mai trece nimeni pe drum să mă uit ca altădată și să adorm senin… Tată! De ce nu te-am visat niciodată și de ce mie nu mi te-ai arătat la fel ca mamei? Ești supărat pe mine că n-am fost la căpătâiul tău când ai murit? Dar n-am putut veni, ca și Sande, când ai fost pe la mine cu el, mi s-a făcut rău când te-am văzut… […] Un an de zile nu m-am gândit la tine după ce te-ai dus, crezând că e mult mai bine ce fac împotriva uitării, fără să-mi dau seama că întunericul năvălește tot mai negru în serile mele, peste mine… Am plecat cu Marioara în zori și mama, cu privirea ei în care verdele tot strălucea povestind, Niculae, zice, l-am visat zilele astea pe taică-tău. «Moșule, zic, tu ești?» «Eu sunt.» «L-ai văzut pe Niculae că a venit la înmormântarea ta?» «L-am văzut.» «Și cu Dumnezeu ce faci?» Nu mi-a răspuns, a tăcut.

Niculae se răsuci în pat, aprinse lampa și se ridică în capul oaselor. De trei ori o pusese pe mama lui să-i povestească acel vis până izbutise să-l înțeleagă. Maică, de multe ori îl visez, dar nu răspunde, eu îl întreb și el tace, răspunsese mama. Și azi-noapte l-am visat iar și acum a vorbit. Pesemne că știa că o să vii și tu pe-acasă de parastasul lui de-un an. «Moșule, i-am spus, tu ești?» «Eu sunt.» Și aici apăruse în glasul mamei glasul lui din ultimii ani, tărăgănat și resemnat, copleșit de griji și de tăceri lungi, când vedea că îmbătrânește și simțea el că asta nu mai putea fi oprit. «L-ai văzut pe Niculae că a venit la înmormântarea ta?» continuase mama și abia acum, repetând, se înțelesese ce vrusese să spună, că în ceasurile lui grele, când a murit, Niculae n-a fost lângă el, dar că totuși a venit la înmormântare. «Și el ce-a răspuns?» întrebase Niculae. «L-am văzut», a zis.

«Atât?» «Atât!» Și Niculae nu se mai putuse înșela, era cu adevărat glasul lui, se simțea în aceste cuvinte de dincolo de mormânt că, pe lângă durerea pe care ar fi simțit-o el de a fi murit fără să aibă pe niciunul din feciorii lui alături, nu s-a mai adăugat aceea de a fi înmormântat fără să fie măcar unul de față; dar durerea a doua, care n-a fost n-o ștergea pe prima, care se produsese, l-a văzut că a venit și nu păstrează acolo unde e, cu privire la moartea lui, nici bucurie, nici tristețe, ci singurătate și tăcere. Adică cu oamenii, cu păcatele lui din ultimii zece ani și cu propriii lui fii a văzut cum e, dar cu Dumnezeu? «Fusese el necredincios, adăugase mama, dar singurul lui păcat în afara necredinței și a rătăcirii din urmă nu fusese decât trufia, prea credea că n-o să mai moară niciodată, și ași fi vrut să știu dacă Dumnezeu l-a iertat.» «Și tata ce-a răspuns?» zisese Niculae. «A tăcut. Nu mi-a răspuns nimic.» […]”

ANEXA II

Reproducem din *Creație și morala,* ed. cât, pag. 273-275, articolul „Ziua din urmă a bătrânei țărănci”, unde Marin Preda vorbește despre moartea mamei.

„La optzeci de ani pulsul arterelor ei era ca și al meu, puternic, atent, egal, cu debit bogat, econom, fără sărituri, fără discontinuități alarmante. Puterea imaginației îi rămăsese și ea neatinsă: tot mai mă surprindea povestindu-mi de o frumoasă casă în care visase că se afla, deasupra salcâmilor, cu pereții transparenți, inundați de o miraculoasă lumină. Adesea însă dormita. Mă apropiam de ea și o strigam:

— Mamăă!

Tresărea auzind această chemare care se vroia a copilului de odinioară cu speranța că, auzind-o și ea, se va simți mama de altădată. Se desprindea însă pe nesimțite de viață, nu avusese păcate mari care s-o lege și, când îi arătasem primul meu co pil, spusese doar cu simplitate:

«E bălan…»

Ținea la capătul ei de vie care îi mai rămăsese și la viețuitoarele din curte. E așa de ușor să râzi de un bătrân, când viața curge în vinele tale cu putere! Intr-o zi, soră-mea a spus într-o doară:

— Cocoșul ăla cu pene frumoase o să-l tăiem duminică, vine Mărin.

Panică în sufletul bătrânei. Nu fiindcă venea Marin, ci pentru pintenatul cavaler al curții. S-a apropiat de el și i-a spus:

— Du-te și tu mai încolo, să nu te prindă dușmanul.

«Dușmanul» bineînțeles că l-a cruțat…

Marin, de care ea adesea vorbea, era ceva îndepărtat, un fiu a cărui viață îi scăpa, nu mai era de atâția ani în curte, cu atâtea întâmplări și schimbări în viața lui, pe care ea le urmărise doar de departe. Un fecior pe care îl ajutase cu o intuiție adâncă și dramatică să plece din sat, unde nu mai avea ce căuta. Cândva, de mult. Iar el se dusese la București, apoi în armată și, în

timp ce era război, îl visase, tremurase pentru el când visele nu erau bune, își zicea că poate a murit băiatul, poate un glonț îl lovise. Dar băiatul venise teafar acasă, râdea cu afecțiune de credința ei în viața de dincolo, era sănătos, nu mai era nici el foarte apropiat de ea, nu se mai tulbura de visele ei, nu mai era legat statornic de sat. Da, ținea la tatăl său, știa acest lucru de totdeauna, când venea acasă nu se deslipea de lângă el, și petreceau împreună zile de desfatare.

Dar Săică? Ultimul ei fiu? Unde era Săică? De ce nu scria și el o scrisoare? Și într-o zi se pomeni cu amândoi în curte. Tatăl se stingea. Fiul mijlociu a intrat în odaie și l-a văzut, a ieșit apoi imediat afară și a luat-o razna pe uliță. Nu credea că el murea, îl căuta pe unde știa că trăise, pe unde îi văzuse ieșirile din curte, poteca pe care o lua pe lângă garduri ducându-se totdeauna nu se știe unde. Am fost adus înapoi. Ea stătea pe prispă, cu ochii limpezi, verzi și liniștiți, plini încă de speranțe, deși era mai mică decât cel care zăcea în pat fără viață doar cu patru ani, stătea în picioare înconjurată de muieri și i-a spus acestui băiat neliniștit:

«Lasă-l pe taică-tu, el a trăit, vezi de tine, că ești mic și slab!» Nu eram nici mic, nici slab. Dar vroia încă să mă protejeze. Apoi în biserică, unde pentru tatăl meu se cerea să fie iertat de greșelile făcute cu voie sau fără voie și lumea adunată murmura «Dumnezeu să-l ierte», ea îmi spunea:

«Ei, Mărine, peste doi-trei ani mă duc și eu după el…»

Au trecut paisprezece ani, și nu doi, trei, până s-a dus după el.

Arăta frumoasă bătrâna țărancă, părăsise această lume, după ce trăise în satul ei 88 de ani. Obrazul îi era curat și plin, îmbrobodit de fetele ei, una bunică, celelalte două cu părul alb. Iar mâinile ei, care cât trăise fuseseră negre și umflate de muncă, crengi bătrâne ale căror degete erau chircite și pline de noduri, acuma erau întinse, subțiri, albe și delicate ca ale unei fete. Munca se retrăsese din ele prin misterul morții, se subțiaseră și se făcuseră diafane și tinere. Le-am sărutat și m-am uitat la ele îndelung. Sufletul ei curat îi adusese pe chip transfigurarea și nu înțelegeam de ce a murit: arăta atât de tânără! Un colac de ceară îi stătea sub mâini și un picior i se ghicea sub giulgiu, că nu vroise să i se întindă atunci când se dusese. Fetele ei îi șopteau:

«Mamă, mamă!»

Și a venit căruța s-o ia pe ultimul drum. O căruță simplă, trasă de doi boi, trimisă de colectivitatea țărănească. O căruță cu roatele și loitrele pline de

noroi, cu șușlețul lăsat, căruță cu care mai înainte se cărase bălegar, cu două bucăți de lemn de salcâm puse pe deasupra simplu și legate cu sârmă.

Cu nimic nu părea această căruță pregătită să ducă la cimitir o bătrână țărancă. Niciun semn al morții în ea, nimic negru, nimic pregătit și scoarțele acelea pline de urmele de bălegar curat de vite și roțile înecate cu pământ parcă îți spuneau că ar fi vrut s-o ducă la câmp să muncească. Coroana de flori adusă de fiul ei de la București nu-și avea parcă locul pe acest atelaj despuiat de orice fast.

Era vorba de un drum simplu, ca și când omul ei ar fi trăit ca odinioară și copiii ei ar fi fost mici și trebuia încă să urce dealul spre loturi și să trudească pentru ei.

Doar chemările fără nădejde ale fiicelor, urcate peste ea în căruță, unde o puseseră în micul ei tron peste cele două bucăți de salcâm așezate de-a curmezișul, arătau că i se întâmplase ceva. Nu la câmp au dus-o, printre spicele de grâu, unde să-și șteargă sudoarea de pe frunte sub arșița soarelui de vară, ci în pământ, pentru care era de mult pregătită, într-o groapă adâncă. Patru bărbați voinici au legat sicriul ținându-l în frânghii, l-au coborât jos în rana pământului, i-au bătut capacul sub țipetele fetelor și ale muierilor, apoi au început să arunce pământ peste ea…

Nicio filosofie nu-ți mai poate aduce împăcarea și seninătatea când vezi cu ochii treji, și nu în închipuire, această groapă ca o răsplată sigură (cea mai sigură!) a suferințelor și a strădaniilor. Pământul! Nu e prietenul nostru decât atât timp cât îl călcăm cu picioarele. Când îl vedem cum se cască pentru noi să ne înghită e orb, neînsuflețit și respingător. Un dușman! Iubirea noastră pentru el încetează…”

ANEXA III

Reproducem, după *Creație și morala*, ed. cât, pag. 334-337, interviul care poartă titlul „Scriitorul nu are voie să facă experiențe pe contul cititorului”, pe care Marin Preda l-a dat după apariția ediției a doua a romanului *Risipitorii* (1965).

„Scriitorul nu are voie să facă experiențe pe contul cititorului

R.: În decursul istoriei literare au existat în activitatea scriitorilor momente în care aceștia și-au rescris operele mai importante. La noi în literatură se poate cita cazul lui Mihail Sadoveanu. El a refăcut subiectul *Împărăției apelor* în *Nada florilor,* iar *Șoimii* au devenit, în anul 1952, *Nicoară Potcoavă*. Dumneavoastră ați procedat similar: sunteți acum la o ediție cu totul revăzută a romanului *Risipitorii*. Ce v-a determinat să reluați subiectul primei variante?

M.P.: Când subiectul acestui roman mi s-a conturat suficient de bine ca să mă hotărăsc să-l scriu, eram foarte conștient de dificultățile pe care aveam să le întâmpin. Se și spune, de altfel, că atunci când un scriitor trece de la un mediu la altul, oricât ar fi el de experimentat, este cu neputință să nu aibă de înfruntat foarte mari probleme, de tehnică literară, de adaptarea stilului și așa mai departe. Se pare însă că nu e suficient să fii conștient de greutățile pe care le ai de învins într-o întreprindere, chiar literară. Poți să ai iluzia, în timp ce lucrezi, că totul este foarte bine, și că atunci când e vorba de literatură, ceea ce scrii, nu-i așa, dacă nu e mai bun decât ce ai scris mai înainte, în orice caz este la fel de satisfăcător, te mulțumește la fel de mult. Surprizele vin însă după apariția cărții și anume la un anumit timp, când se produce așa-zisa detașare și când poți să-ți citești cartea ca orice cititor, la rece, și să-ți dai seama, în mod de astă dată chiar lucid, de izbânzile și insuccesele pe care le-ai avut. La doi de ani de zile după apariția *Risipitorilor,* cu ocazia reeditării lui mi-am recitit acest roman, și într-adevăr am descoperit că nu toate dificultățile pe care le prevăzusem, în legătură cu

schimbarea mediului și a temei, au fost învinse, și că un mare număr de probleme pe care le aveam de rezolvat nu fuseseră rezolvate așa cum dorisem.

R.: În acest fel dumneavoastră v-ați supus la o muncă deosebit de grea, pentru că îmi face impresia că a rescrie un roman este mai greu decât a-l concepe de la început. Se ivesc probleme pe parcurs, modificări de care trebuie să se țină seama, personajele, oricum, au o comportare prestabilită încă de la prima variantă a cărții. Sunt lucruri de care dumneavoastră trebuie să țineți, pe de o parte, seama. Pe de altă parte, dorința de a intercala în paginile romanului momente inedite, care s-au cristalizat pe parcursul timpului, de la publicarea primei variante, toate acestea, încă o dată, dau o anumită greutate rescrierii. Cred că după o asemenea muncă, migăloasă, îndelungă, grea, de reorganizare a materialului și recompunere a lui, dumneavoastră sunteți mulțumit. Nu?

M.P.: Da. Se simte nevoia unei precizări cu privire la expresia folosită de dumneavoastră: *varianta și* așa mai departe. Trebuie spus că un scriitor, în momentul în care publică o carte, el crede că asta este versiunea definitivă a lucrării. Scriitorul nu are voie să facă experimente pe contul cititorului. În felul acesta el își discreditează atât propria carte, cât și profesiunea de scriitor. Altceva este când din motive, poate care țin de însuși specificul profesiei, el este silit, nu-i așa, de experiența nouă și hotărâtoare pe care o poate avea pe parcursul carierei lui de scriitor, când, așa cum pomeneați de Sadoveanu, la un anumit număr de ani, el își revedea anumite lucrări, și alta este, nu-i așa, când scriitorul, deși știe că lucrarea lui nu este tot ceea ce-a putut el să dea în momentul acela, își ia totuși permisiunea s-o publice și s-o ofere cititorilor în nu știu ce scop. Există printre cititori, am avut ocazia să-mi dau seama, anumite nedumeriri în acest sens, cu privire la unii scriitori care-și refac cărțile și care declară în același timp că o să mai refacă această carte într-un viitor apropiat. Asta nu este, nu ține de morala profesiunii noastre și, deși cazuri există, ele sunt, totuși, izolate.

R.: Precizările dumneavoastră sunt edificatoare și pe de altă parte fac poate dovada cea mai evidentă că sunteți mulțumit de modul în care ați reușit să revizuiți romanul *Risipitorii*.

M.P.: în sensul celor spuse mai înainte, dacă sunt sau nu mulțumit, asta de-acum nu mai are absolut nicio importanță, întrucât această versiune este de-acum definitivă, și ce pot să spun este că în ce privește tema aleasă și subiectul tratat nu am putut și nu voi putea să spun nimic.

R.: Pentru că discutăm despre romanul *Risipitorii*, să ne referim puțin și asupra titlului. Îmi face impresia că titlul *Risipitorii* are o anumită semnificație, că dumneavoastră ați insistat asupra acestei semnificații. Bineînțeles că titlul este chintesența problemei tratate în roman și, insistând asupra semnificației, poate ne deslușiți și nouă câteva lucruri pentru ascultătorii care încă nu cunosc problematica romanului.

M.P.: Titlul acestui roman, în intenția mea, nu trebuie să sugereze lucruri foarte misterioase sau complicate. *Risipitorii* sunt numai oameni care au ce risipi. Prin asta vreau să spun că, de pildă, cu privire la vârste, e greu de spus de un om care a trecut de maturitate că se mai poate compara cu un tânăr aflat în fața vieții, nu-i așa, la douăzeci de ani, când i se pun în față toate problemele și are de dat răspunsul la marea întrebare, nu-i așa, care i se pune cu privire la destinul său, la experiența sa. Deci *Risipitorii* înseamnă cei tineri. Și asta în romanul meu, se poate constata, că marea majoritate a eroilor sunt tineri, între douăzeci și cinci și treizeci de ani, și că ei duc în sarcină principalele teme ale acestei cărți.

R.: Cred că încă înainte de a fi reluat romanul *Risipitorii*, dumneavoastră aveați intenția să scrieți altceva. Între timp, probabil că s-au cristalizat și alte proiecte, și de aceea, întrebarea tradițională, lăsată spre sfârșitul acestei convorbiri, este la ce lucrați, ce aveți intenția să pregătiți – în viitorul apropiat și în viitorul îndepărtat, adică în perspectiva timpului?

M.P.: Pot să transmit ascultătorilor care se interesează de literatură că, după această experiență a *Risipitorilor,* mă voi reîntoarce la țărani. Mi-e greu să spun acum ce proiecte am, însă în curând, sper, voi publica un roman mai mic, câteva povești care se ocupă exclusiv de viața țăranilor.

R.: Până când o să ne întâlnim cu noile dumneavoastră scrieri despre viața țăranilor, adică cu alți Moromeți, mă gândesc la niște «Moromeți» în mod simbolic, sigur că se vor numi altfel, să ne citiți ceva din romanul *Risipitorii*.

M.P.: Am să citesc câteva pagini dintr-o scenă în care eroii își explică unii altora confruntarea.”

Interviu acordat lui Victor Crăciun
18 august 1965

ANEXA IV

Conform declarațiilor lui Marin Preda, cele două volume din *Moromeții* urmau să alcătuiască, împreună cu cele două volume proiectate din *Delirul* (din care a apărut doar primul volum, în 1975) o tetralogie. Reproducem în continuare mărturisirea lui Marin Preda în acest sens din interviul acordat lui Mihai Ungheanu, la 26 aprilie 1975, „Toate ființele umane existente pe pământ fac istorie” *(Creație și morală*, pag. 470-471).

„[…] Înainte de a mă gândi la *Moromeții*, m-am gândit, încă de acum douăzeci și cinci de ani, la *Delirul*. Această carte am vrut s-o scriu și nu alta. Asta nu înseamnă că nu mi-am dat repede seama că trebuia să scriu întâi *Moromeții.* Teza dumneavoastră cu privire la vocație și aspirație se vede confirmată. *Moromeții* este romanul vocației, iar ceea ce vroiam eu să fac în continuare, pornind de la el, reprezintă aspirația. Am visat să scriu acest roman în anul 1949, iar acest vis este pe cale de împlinire, din el nemairămânând de scris decât al doilea volum al *Delirului*. Aceste două romane, împreună cu *Moromeții* volumele unu și doi vor constitui nu un ciclu, cu alte cuvinte alte romane, care se pot citi și împreună și separat, ci un roman constituit din patru volume, o tetralogie, între care *Delirul* volumul unu și doi vor fi romanele din interior, iar actualul volum doi al *Moromeților* va constitui finalul acestei tetralogii. Poate că ar fi fost mai bine să se facă aceste declarații la sfârșitul eforturilor, cu alte cuvinte când și sfârșitul volumului doi al *Delirului* va fi terminat, dar sper să nu am nenorocul să nu termin acest volum ultim și tetralogia să rămână neîmplinită […]”

CARNET DE ATELIER AL ROMANULUI *DELIRUL*

Azi[447] m-am plimbat cu gândul la „cel mai greu roman al vieții mele”, volumul doi (care s-ar intercala între unul și doi *Moromeții)* din tetralogia *Moromeții*[448]. Împreună cu *Marele singuratic*, la care ar mai trebui să lucrez pentru importante racordări, acest nou roman ar scoate țărănimea română pe scena națională prin participarea ei la ultimul război și prin aceasta, pe scena universală. Dar gândul nu zboară, elanul e ascuns și nu pot evoca nimic, nicio scenă din cele totuși mari pe care le am în minte și care sunt „certitudinea de bază” a credinței mele că pot scrie acest roman și pot să-mi împlinesc, astfel, ambițiosul proiect… îndoieli nu am. Am scris, în anul care a trecut, într-o zi și o noapte, una din „marile scene”, moartea Nadejdei Alilueva Stalin[449], pe care o recitesc adesea și mă pun pe picioare în orele mele grele. Am mai scris de asemeni „începutul”, șaptezeci de pagini pe care le recitesc însă cu un sentiment diferit, de mulțumire și în același timp de îndoială: e bun, îmi zic, dar e bun?! Era felul de a se îndoi al tatălui meu în ultimii ani ai vieții. Ziceam că o să-i trimit 20.000 lei să-și facă o casă nouă. „Îmi trimiți tu, zicea, dar îmi trimiți?” Tonul era intraductibil, dar și cuvintele… îndoiala care însoțește încrederea, în mod egal… Adevărul e că „moartea Nadejdei Alilueva Stalin” nu seamănă prin nimic cu felul de a scrie al lui Tolstoi, fără să fac, bineînțeles, comparații de valoare cu moartea, să zicem, a prințului Andrei. Da, dar e altceva și prin asta o mare greutate mi s-a luat după umeri. Nu-l voi imita pe Tolstoi.[450]

Capitolul acesta de 22 de pagini nu recurge nici la psihologie, nici la introspecție, și nici nu se plasează atotștiutor în mintea lui Stalin și a soției sale pentru a dezvălui cititorului ceea ce gândesc (sau se întâmplă o dată sau de două ori, fugitiv). Și totuși ceea ce am vrut să se știe despre ei se dezvăluie prin mijlocul cel mai simplu, folosit și în teatru: spusele lor și

lămuririle necesare, ca să se înțeleagă ceea ce își spun, fiind vorba de fapte de istorie… Da, dar n-am găsit însă, încă, viziunea integratoare. Cu alte cuvinte, cartea nu e încă născută. E foarte bizar acest proces. O carte poate fi prost scrisă, ternă, de prost gust, stilistic stârnindu-ți disprețul, cum e de pildă *Ion* de Rebreanu… Dar cartea aceasta e totuși născută și creată și acest stil de școlar al lui Rebreanu se integrează unei viziuni care, după câteva capitole, începe să te fascineze. De aceea mă plimb zile întregi pe străzi cu gândul aiurea… Aștept, chem, încerc să pătrund în haos, să întrezăresc punctul luminos al nebuloasei… Nu văd nimic…

…Am încetat, de o lună de zile, să beau alcool și cafea. Nu ajunsesem încă un băutor fără scăpare, dar simțeam că încep să devin. Mă simt admirabil, voința e mai puternică, pofta de lucru și de lecturi mai mare, somnul cu calmante reduse la minimum… Și ce e mai curios, de unde până atunci ajunsesem să cred că nu pot scrie un rând fără cafea, văd că pot foarte bine, poate chiar mult mai bine… Beam cafele tari, trei pe zi și luam apoi calmante puternice, ca să-mi țin în frâu nervii, care o luau razna. Acum sunt mult mai liniștit… Citesc cu poftă mare și repede, ca pe vremuri, mă simt, într-un cuvânt, aproape de momentul decisiv, când va trebui să plec la Mogoșoaia și să-mi reiau lucrul la „marele roman”… Și memoria mi se pare că se înviorează. Îmi vin în minte cuvinte din copilărie. Astăzi, de pildă, i-am spus lui Nicușor:

— Vin la taica Bălăceanul.

Cine e acest „taica Bălăceanul”? Nu știu, mi-a rămas întipărit de pe vremea când eram ceva mai mare decât el și un vecin, sau un flăcău, sau poate unul din frații mei vitregi mai mari, mi s-a adresat astfel într-un spațiu și într-un timp nedeterminat… „Vin la taica Bălăceanul!” I-am spus aceste cuvinte și soției mele câteva zile la rând, agasând-o. Asta cât are să te țină? m-a întrebat. O comună învecinată cu a noastră era comuna Balaci. Să fi fost, acest Bălăceanul, din Balaci, adică să se fi făcut aluzie la cineva care era de-acolo și își spunea astfel?… Sau, la un moment dat, i-am spus soției mele:

— Beai o bere, creștina lui Dumnezeu?

Ea a tresărit iarăși. Tonul era al tatălui meu (despre care i-am povestit multe), când se adresa mamei…

Era inimitabil, detașat, ironic, tandru, protector… „Vii încoace, creștina lui Dumnezeu?” „Ce învârtești tu acolo, creștina lui Dumnezeu?” Cu înțelegere învăluitoare, cu infinită răbdare… Cine știe? Poate că din

adâncurile memoriei va țâșni ideea integratoare a ceea ce a fost viața mea de la 18 la 25 de ani, în vremuri cumplite, trăite de noi între anii ’38-’45 și apoi între ’45-’65?! **Tema mea!**

Oricum, ca odinioară, când am scris *Moromeții*, m-a prins pe neașteptate o dorință vie să citesc ziarele de atunci și m-am dus cu nevastă-mea la Academie[451]… Ce senzație, parcă ași avea iarăși anii de atunci… Istoria reînvie și cu ea toată adolescența și primii ani trăiți în București… Ce repede poți străbate timpul, răsfoind pagină cu pagină. Întâi înapoi, apoi, zilnic, înainte, în timp ce orașe și țări cad, se prăbușesc, în timp ce altele, ca și țara noastră, se declară neutre înaintea flagelului, crezând că astfel vor fi cruțate… Aici se oprește prima zi de vizionare a acelor ani… începutul războiului, împărțirea Poloniei între Germania și Rusia, în țară asasinarea primului-ministru Armand Călinescu… O primă lovitură de gong… Destinul țărilor mai mici, cu iluzia lor că neutralitatea le va feri de efectele prăbușirii. Alianțele cu cele mari, amenințate și ele, un asasinat prevestitor al catastrofelor care vor urma…

*

E al doilea asasinat politic comis de legionari în cinci ani, prima victimă (în noaptea de 30 decembrie 1933), fiind Duca, de asemeni prim-ministru. Am vizitat-o pe văduva lui Armand Călinescu, pentru a afla detalii cu privire la sfârșitul tragic al soțului ei. Nu e prea vorbăreață, pesemne că alții înaintea mea i-au smuls mărturisirile revelatoare și acum amintirea ei nu mai tresare deloc când o întreb:

— Cum a fost posibil, doamnă Călinescu, ca un prim-ministru care mai înainte fusese și ministru al afacerilor interne să vină acasă nepăzit, cu un șofer laș, care a fugit din mașină, lăsându-l pe patronul său țintă gloanțelor și un polițist care a fost curățat în câteva secunde? De ce, știind că va fi ținta atacurilor celor al căror șef fusese suprimat chiar de el, de Armand Călinescu, nu și-a comandat de pildă o mașină blindată?

— În fiecare zi, domnule, soțul meu lua masa la „Continental”, ca să-l vadă lumea și țara să fie liniștită, că, dacă primul-ministru nu se teme, înseamnă că totul merge bine și extremiștii sunt cu botul pe labe. Dar el știa… în ziua când, cu un an în urmă, regele i-a dat ordin să-l suprime pe Codreanu și pe ai lui și soțul meu a semnat, în calitatea lui de ministru al internelor, ordinul către poliție, a venit acasă și mi-a spus: „Gata, mi-am semnat ordinul de condamnare la moarte.”

— Așadar știa?

— Cum să nu știe? Și, pe urmă, la ce i-ar fi folosit lui o mașină blindată, când casa noastră era zilnic asediată de zeci de solicitanți cu jalbele în mână? Era suficient ca printre ei să se fi strecurat unul singur cu un pistol și ar fi fost același lucru. Fiindcă soțul meu ținea ca să adune cu mâna lui de la fiecare hârtia cu păsul, nu admitea să fie goniți oamenii care veneau la el împinși de necazuri și nenorociri. Carol, domnule, regele e de vină…

— În ce sens, doamnă?

Dar bătrâna văduvă ezită să-mi răspundă, apoi reluă în cele din urmă, ferindu-se în spatele unor explicații noi.

— …Aveam și copilul, zilnic primeam scrisori de amenințare că, chiar dacă soțul meu se va înconjura de o armată de polițiști, ne vor lua copilul de la școală și îl vor executa… L-am trimis în străinătate și așa a scăpat…

*

Mă duc din nou la Academie să aflu: de ce era vinovat regele? Și încă ceva, greu de înțeles azi: cum au pus ei mâna pe Codreanu, acest individ care a ordonat asasinarea lui I. G. Duca și apoi a lui Stelescu și ordinul său a fost executat orbește? În procesul care a urmat în ’34, asasinii lui Duca au fost condamnați, iar Codreanu achitat… Aflu din ordinul de punere sub acuzare din mai 1938 că șeful legionarilor, Codreanu, ispășea o pedeapsă de șase luni închisoare pentru ultragiu. Adus cui? Nu aflu nimic din presă, dar mi se spune că Iorga ar fi fost cel ultragiat. Așadar astfel se explică totul: N. Iorga îl dă pe Codreanu în judecată pentru ultragiu, iar Codreanu se prezintă la proces. Ce eroare! Suntem în ’37-38, când Carol al II-lea se hotărăște în sfârșit să reprime „mișcarea”, nu mai suntem în ’34 când nimeni nu îndrăznea să-l condamne pe acest asasin mistic… De astă dată regele era hotărât. Odată prins, după proces, Codreanu, Decemvirii[452] și Nicadorii[453] sunt strangulați în mașini și îngropați în pământ, la 10 m[etri] adâncime, și se pune peste ei o placă groasă de beton. Mă întorc la presa timpului. Codreanu este pus sub acuzare pentru îndemn la rebeliune, trădare prin deținerea de secrete ale statului, subversiune, coruperea tineretului școlar, instruirea de grupuri înarmate cu scopul răsturnării orânduirii de stat și altele. Acuzatul se apără destul de abil și încearcă să dea procesului un caracter răsunător, prin citarea ca martori în favoarea sa a lui Iuliu Maniu, Nichifor Crainic etc… Apar generali și personalități politice ale timpului care depun mărturie favorabilă acuzatului. Presa (i*curentul*f) nu publică depoziția lui Iuliu Maniu.[454] N[ichifor] Crainic se răstește la instanță: întrebarea acuzării: „Credeți că acuzatul poate fi capabil de trădare?”

N[ichifor] Crainic: „Trădare? A cui? Trădare de patrie? Credeam că o să-mi puneți niște întrebări mai serioase.” În felul acesta îl apără indirect, dar ferm, pe șeful legionar. Procesul însă nu are răsunetul scontat, s-a încheiat în două zile și Codreanu este condamnat la zece ani muncă silnică… în acest timp Germania ocupă Austria și amenință Cehoslovacia… România, sigură pe alianțele ei cu Franța și Anglia, pe care le crede puternice, își trăiește liniștită iluzia securității și primește cu ușurare desființarea partidelor și înființarea Frontului Renașterii, al cărui șef este însuși regele. Carol al II-lea este, în aceste timpuri de amenințări și de asasinate, antihitlerist. Cât timp?

*

Nu aflu că regele ar fi fost vinovat de asasinarea lui Armand Călinescu. Dimpotrivă, mi se spune de către martori ai timpului (Geo Bogza) că Armand Călinescu, într-un interviu în presă, s-ar fi lăudat cu suprimarea vârfurilor legionare, în frunte cu Codreanu.

Notă: odată cu executarea asasinilor lui A[rmand] Călinescu, au fost executați și expuși în piața publică comandanții legionari de județe și ținuți trei zile, ca și cei din București, în văzul populației.

E[ugen] Jebeleanu povestește că actorul Constantin Tănase, apropiindu-se de cadavrele celor nouă ucigași din Piața Elefterie, ar fi întors unul cu piciorul și l-ar fi lovit cu putere în coastă. Marele comic avea să moară în ’45, în condiții neelucidate, când lansase în teatrul său de la Estradă celebrul cuplet: *De la Nistru pân’ la Don/Davai ceas, davai palton*.

Carol al II-lea guvernează țara cu un Front al Renașterii pe care îl va desființa în vara lui ’40, înființând un partid al său, numit „Partidul nației”. Curând însă România, rămasă fără aliați în fața marilor puteri ale zilei, Germania lui Hitler și Rusia lui Stalin, avea să fie amenințată cu desființarea ei ca națiune, asemeni Poloniei, împărțită între unguri, bulgari și ruși. Rusia trimite o notă ultimativă. Carol al II-lea cedează în fața forței și pierdem Basarabia și Bucovina de Nord. În august, ungurii pretind Ardealul și Hitler îi sprijină și silesc România să cedeze… fără luptă: în ipoteza luptei, cine ne-ar fi sprijinit împotriva Germaniei și Ungariei? Rusia? (Nu există documente sau declarații în acest sens.) Germania, în schimb, declara că ne va garanta integritatea teritoriului rămas, adică Moldova, restul din Ardeal, Banatul, Oltenia și Muntenia. Toată presa începe să se lamenteze: greșelile sunt ale politicienilor care n-au știut să încheie alianțe mai bune (adică cu Germania!), plătim pentru politica lor

criminală și mioapă. Loviturile sunt grele și vinovat este, bineînțeles, regele, căruia i se refuză formarea unui nou guvern de către g-ralul Antonescu. Generalul, da, zic șefii de partide, care n-au uitat că au fost înlăturați de la putere, dar regele, nu.

N. B. În cazul unei rezistențe în fața Ungariei și Germaniei, ce-ar fi făcut Rusia? În ipoteza că România, asemeni Iugoslaviei, s-ar fi prăbușit ca stat, Rusia nu ne-ar fi luat toată Moldova și Dobrogea? Și după încheierea păcii, oare le-ar mai fi cedat? Ce-au luat de pildă din Polonia n-au mai cedat… Soarta și desprinderea noastră în aug[ust] ’44 și luptele la care am luat parte alături de ruși ne-au readus partea din Ardeal ciopârțită. Generalul transmite regelui că dorința tuturor forțelor politice este ca el să abdice. Rămas singur, părăsit de toți, Carol al II-lea cedează tronul fiului său și generalului puteri dictatoriale, care aduce imediat la putere, ca singura mișcare politică pe care să se sprijine, mișcarea legionară. Comandantul ei, prof[esor] Horia Sima, deja ministru al educației naționale, este numit vicepreședinte de consiliu. Țara intră în umbra fărădelegilor, care încep de îndată cu asasinarea lui N[icolae] Iorga.

*

Parizianu:[455] „Nu vreau neapărat ca ordinea socială în care trăiesc să poarte un nume. Acest nume ar putea apăsa asupra mea dacă nu s-ar numi libertate. Nu sunt însă un nihilist, vreau ca ordinea socială să existe, universală, dar pe spații delimitate de limba pe care o vorbește o colectivitate umană. Pentru a se feri de ploaie, de frig și de chinurile stomacului, omul trebuie să muncească, iar munca lui să nu fie exploatată. După terminarea muncii, omul redevine liber să se gândească la ceva, să înfăptuiască ceva și să iubească pe cineva, propria familie, națiunea din care face parte, natura măreață sau pe sine, fără a stingheri pe cineva. În așa fel încât viața lui să fie împlinită de tot ceea ce a gândit și a visat și să moară fără regrete. Orice convulsie socială, orice furtună care nu va înscrie pe steagul ei respectarea acestei libertăți trebuie suspectată de intenții de a subjuga omul. În același timp, trebuie declarat că fericirea omului nu-i vine din afara sa, dimpotrivă, s-a dovedit că toate organizările călăuzite de principii abstracte l-au schingiuit și l-au umilit. Credințele, oricât de înălțătoare, dar fără aderență la sol, l-au pus pe rug. Desigur, un om necălăuzit de un gând și de o credință nu-și vede rostul pe lume, el trebuie însă să le caute, gândul și credința, călăuzit de rațiune și nu de mituri barbare. Firește, mulți, într-o lume astfel eliberată, se vor sinucide, fiind

loviți, din naștere, de natură: frigiditate spirituală, tendință de a supune mulțimile (demențială, stil Hitler), profeții umanității, ale căror profeții nu vor stârni niciun ecou. Isușii unor noi religii, lipsiți însă de scânteia divină a Nazarineanului, amețiți doar de flăcările unui iad care îi chinuiesc în sufletele lor: singurătatea… și ar vrea să chinuiască toată lumea aruncând-o într-un dezmăț colectiv.

Omul e înzestrat de la naștere cu atributele fundamentale ale unei posibile existențe extatice: iubirea de femeie, lupta împotriva naturii vitrege care poate aduce jubilațiunea puterii și bucuria gândirii libere. Cine îi poate oferi mai mult?!”[456]

*

Stalin în fața dezastrului: fuga. Neant. Nicevo! Singurătate absolută. Apoi îi vine în minte sinuciderea Nadejdei. Ființa umană e fragilă. Judecată în fața valorilor absolute, se frânge: cedează, se supune, lasă să treacă secole până își revine. Revenirea se face prin împrospătarea generațiilor, printr-o nouă hrană de idei și credințe, asemeni unui organism după boală, în convalescență. Este exact momentul în care cei slabi pier. Dacă în acel moment un vânt istoric aspru dă peste ei, se sting în clipele în care îngrijirea de care ar avea nevoie e înlocuită cu violența istoriei. Îngrijirea ar fi acalmia istorică, pacea, absența tiranilor sau a vecinilor hrăpăreți… Stalin supusese ființa umană unui examen cumplit, la care Rusia n-a rezistat. În loc să devină, așa cum a dorit Dostoievski, primul popor al lumii, și cum ar fi meritat, a ajuns al doilea… Da, în absolut Stalin a avut dreptate, omul trebuie pedepsit pentru excesele lui, pentru fanfaronada de care dă dovadă când are puterea, pentru vanitatea lui grețoasă (Troțki, Buharin etc.), pentru lăcomia și stupiditatea lui, pentru gustul lui pentru impilare ș.a.m.d., dar atunci și Stalin, pentru cruzimea lui, pentru obtuzitatea lui, pentru ferocitatea sa inumană, n-ar fi trebuit să moară în pat, ci asemeni lui Caligula, ucis cu cuțitele de o mână de oameni deciși la sacrificiu… Nu s-au găsit asemenea oameni și Stalin a acceptat să i se ridice statui, să fie sanctificat… Iată căderea sa și a Rusiei…[457]

*

Zaharia Stancu mi-a povestit că, într-o zi, l-a chemat Gheorghiu-Dej la o cafea și i-a spus:

— Mă, Stancule, să-ți povestesc ceva care nu e trecut în niciun document, dar care explică hotărâri și evenimente din viața țării. Prin 1949 am plecat la Moscova să-l văd pe Stalin. Luasem puterea și politică și economică și ne

aflam într-o situație în care aveam nevoie de un sprijin. Unde să ne ducem în altă parte? Ajuns la Moscova, am fost găzduit într-un hotel special și mi s-a spus să aștept că voi fi anunțat telefonic de ora și ziua când Stalin o să-mi dea un semn. M-am așezat lângă telefon, crezând că în câteva ceasuri voi fi primit. Eram șeful unui stat. Am așteptat trei zile… După trei zile, sună telefonul.

— Mâine, la ora cutare poftiți la tovarășul Stalin, mi s-a spus.

La ora respectivă Stalin m-a primit în biroul lui și m-a întrebat cu multă căldură în glas:

— Ce e, Gheorghe? Ce s-a întâmplat?

— Tovarășe Stalin, i-am spus, am venit după sprijin. Am luat puterea, dar burghezia, cu cadrele ei, e în picioare, ne pândește, se uită la noi cum guvernăm, cum nu ne pricepem, și râde de noi, de nepriceperea noastră, lansează anecdote despre miniștrii noștri analfabeți și domină opinia publică prin toate cozile și codițele cu care are legături în toată ierarhia aparatului nostru de partid și mai ales de stat. Și ce e mai rău, stăm prost economic. Prețurile la produsele alimentare ale țăranilor cresc, în timp ce ale noastre, industriale, nu pot crește, să nu neliniștim clasa muncitoare. N-avem bani! Pentru planul nostru cincinal ne-ar trebui un împrumut pe termen lung… Stalin a pus mâna pe-un creion și și-a însemnat ceva pe carnetul lui de pe birou.

— Bine, Gheorghe, zice, am să mă gândesc să văd cum pot să te ajut, pe tine și țara ta. Întoarce-te la hotel și o să-ți dau eu un semn.

M-am întors la hotel și am început să aștept. După câteva zile mă cheamă iar Stalin și mă duce în fața unei hărți a României, în relief, cu toți munții și toate apele.

— Uite, Gheorghe, m-am gândit și iată ce-ai să faci. În chestiunea politică (și Stalin pune mâna pe-un băț și îl înfige undeva pe Dunăre, pe lângă Cernavodă) cu cadrele burgheziei care stau și te pândesc și râd de tine și de miniștrii tăi. De-aici și până aici (și bățul făcu hârști de la Cernavodă la Poarta-Albă, lângă mare, tăind Dobrogea) faci un canal care să unească Dunărea cu Marea Neagră și bagi să-l sape toate cadrele astea burgheze. Îi iei pe toți după Monitorul Oficial, din 1920 până în 1945, 6 Martie, când ați venit voi la putere, și îi duci acolo. Îi aduni la un loc, scapi de grija lor și faci și o treabă, fertilizezi Dobrogea care e un pământ cam uscat, după cum mi s-a spus. Până termini canalul ăsta, vezi, te întărești între timp și cadrele astea burgheze o să învețe și ele acolo cum să se poarte cu proletariatul care

conduce destinele poporului. O să ai tu grijă să-i înveți minte… Asta în chestiunea politică. În chestiunea economică, în ce privește creșterea prețurilor la produsele alimentare, procedezi în felul următor. Faci o reformă monetară în care schimbi banii și nu dai voie să se schimbe în banii noi decât un salariu, cel al muncitorului și funcționarului. Restul schimbi 1 la 20.000, sau cum crezi tu, în așa fel încât speculanții de țărani să dea banii înapoi. În felul ăsta te mai redresezi. Te mai ajutăm și noi cu ce putem, cu schimburi avantajoase de mașini și utilaj, contra produse de-ale voastre de industrie ușoară, care mi s-a spus că sunt de bună calitate și, pe baza entuziasmului provocat de revoluția voastră proletară, plus aceste măsuri, vă veți întocmi și realiza primul vostru plan cincinal. Ai grijă, când iei aceste măsuri, să nu provoci disensiuni în sânul C.C. Cine nu e de acord, îl convingi de justețea acestei măsuri, dacă nu înțelege, înseamnă că ai în conducerea partidului deviaționiști. Ori, după cum știi și tu, cunoști poziția lui Lenin față de tot felul de deviaționiști din sânul partidului.

Gh. Gh. - Dej a mulțumit, s-a întors acasă și prima măsură, deschiderea canalului Dunăre-Marea Neagră (despre care Petru Dumitriu[458] și Geo Bogza au scris pagini înaripate), s-a produs chiar în acel an. Doi ani mai târziu, în 1952 – în ianuarie – s-a făcut și reforma monetară. În iunie în același an, au căzut Ana Pauker, V. Luca și Teohari Georgescu, ca deviaționiști… Erau principalii dușmani ai lui Gh. Gh.-Dej, cel care, încă de mic copil, a declarat că el va ajunge rege. A ajuns mult mai mult decât atât… Căci niciodată un rege nu a avut în mâinile lui concentrată atâta putere…[459]

*

În 1965 eram în Italia și stam de vorbă cu un român care plecase din țară definitiv, cu câțiva ani înainte. El mi-a povestit cum Hrușciov a vrut la un moment dat să-l curețe pe stalinistul Dej, s-a urcat în avion și a aterizat la București neoficial, fiind primit însă la aeroport de agentul Moscovei, numitul Pantiușa (ministru adjunct al Afacerilor Interne, sau al securității statului, titular fiind imbecilul Drăghici). De la aeroport, Hrușciov a fost condus de Pantiușa (Pintilie?) la sediul M.A.I. și de-acolo l-au invitat pe Gh. Gh.-Dej să se prezinte să fie debarcat. Dej a venit și i-a spus lui Hrușciov următoarele: „Nimeni nu știe că d-ta ești aici. Ai venit să mă dai jos, cu ajutorul trupelor M.A.I., care sunt la discreția lui Pantiușa. Eu am însă armata și partidul, care au primit instrucțiunile necesare. Eu nu mai pot ieși de aici, odată ce am venit, așa ai gândit d-ta. E adevărat, dar nici d-ta nu

mai poți ieși, există un ordin dat de mine să se arunce această clădire în aer la orele care se sfârșesc după această convorbire. Trupele mele nu știu că sunt aici și nici că d-ta te afli în această clădire, dacă nu pleci imediat, vom sări amândoi în aer, mor eu, dar te cureți și dumneata.” Și, spunea povestitorul meu italian, în fața acestei situații, Hrușciov s-a cărat și Dej a rămas mai departe la putere. În ’64 s-a desprins cu multă abilitate de Moscova, l-a dat afară pe Pantiușa (care a aflat cu 24 de ore înainte ce soartă îl aștepta și a expediat spre Rusia un tren întreg de documente care tocmai trecea granița la Ungheni când el era scos din funcțiile pe care le ocupa – și pentru această faptă n-a pățit nimic, dimpotrivă, i s-a dat o pensie), a dărâmat librăria „Cartea rusă” de pe Calea Victoriei, ca să nu se zică că a desființat-o, a desființat Institutul „Maxim Gorki”, transformându-l în institut pentru limbi străine și, în ședințe memorabile, a angajat pe toți membrii biroului politic să vorbească în fața activului de partid, dar și a altor personalități fără partid, despre politica Moscovei… El însă, în acest timp, s-a dus chiar la Moscova, unde s-a purtat foarte abil, dând de înțeles că nu el e autorul acestor evenimente cruciale în relațiile cu U.R.S.S., ci ceilalți… Chivu, Maurer etc. Povestea spune însă că moartea sa fulgerătoare, un an mai târziu, n-a fost naturală și că, la o conferință la Varșovia unde a participat, ar fi fost iradiat… Un cancer galopant care i-a făcut un ficat de 5 kg l-a smuls din viață în câteva săptămâni, făcându-l să simtă, probabil, cum e când ți se ia viața de timpuriu, cum i-a luat-o el lui Lucrețiu Pătrășcanu și lui Foriș și mai ales mamei acestuia, căreia i-a pus două pietroaie de gât și a înecat-o în Mureș…

*

Progresul naturii umane înseamnă moarte, ca și progresul social, care duce la dispariția civilizațiilor. În primul caz, rafinamentul naturii noastre intime ne-ar face să semănăm cu caii pur sânge, buni la alergat, dar incapabili să mai tragă o căruță. Spre ce progresăm? Spre final: stagnarea însă înseamnă vegetare, care duce de asemeni la degenerarea speciilor. Cum e mai bine? Să trăiești contemplând sau să trăiești acționând? Cel mai fericit ar fi să cunoaștem factorii de dezechilibru. Jocul grotesc al bestiei umane[460] să nu depășească limita impusă de nevoia noastră de a nu ne plictisi, să fim totdeauna în majoritate, să-i punem mâna în gât când ar încerca să sară de pe scenă în public… Bestia trebuie sugrumată cu plăcerea necesară și loviți cu picioare în cur și alungați cei care ar fi ispitiți să ajungă la un compromis cu ea… Fără ezitare!

*

(Criza umanismului sec [olului] [al] XIX-lea)

În 1944 (primăvara), mari scriitori români ca Rebreanu, Arghezi, Camil Petrescu făceau un mare caz din faptul că piesa *Mioara* de Camil Petrescu se juca sau nu se juca, în timp ce armatele sovietice se apropiaseră de Iași și aviația americană bombarda groaznic Ploieștii. Să-i admiri sau să-i disprețuiești? Faptul arată micimea, dar poate și… nu pot să zic mărimea artei, dacă acești scriitori o reprezintă cu adevărat… Oare bătaia tunului trebuie să-i facă pe scriitori surzi, sau sunt surzi din firea lor? în acest caz, poate că ar fi mai bine ca Patria să-i înroleze? Nu, pentru că un biet glonț pe care ei l-ar trage n-ar salva nimic, în timp ce un Camus, cu *L'Etranger,* în 1942, în plină agonie a Franței înfrânte, ținea sus spiritualitatea și noblețea acestui popor cu o ficțiune care în aparență n-avea nicio legătură cu Parisul înlănțuit și cu francezul umilit de dezastrul țării. Da, poate… Dar *Mioara* nu era, oricum, în 1943, în mai, o creație proaspătă, născută atunci, în ciuda bombardamentelor aeriene și a morților care erau smulși, de către rude, din dărâmături. Era o ambiție! Căzuse prin 1920 și nu știu cât și C[amil] P[etrescu] vroia o reparație acum, în 1944, în mai. Și Rebreanu i-a acordat-o. Mare brânză! Futu-l în cur pe mă-sa, pe Camil Petrescu, cu *Mioara* lui cu tot…[461] Zece ani mai târziu, scund cum era: era foarte dornic și se interesa cum ar face să scrie o piesă despre Stalin… îi plăcea și lui Stalin și vroia să-i ridice și el un mic monument teatral… Cum îi scrisese o poetă bătrână, de ziua marelui dictator: …„Îți trimit un cojocel"…

*

Poate literatura română descoperă un nou umanism? Ca totdeauna, noi n-am dus lipsă de talente, deci la întrebarea de mai sus se poate răspunde afirmativ în ceea ce privește forța creatoare, dar negativ în ceea ce privește puterea gândirii, voința și perseverența (ambiția). Cezar Petrescu e de admirat pentru ambiție, Vinea disprețuit, Mateiu Caragiale admirat, Rebreanu privit cu neîncredere, Sadoveanu cu o lungă ezitare înainte de a-l admira, opera lui sugerându-ne un gând în cele din urmă bun pentru o idee, născut din pulberea care se așternea peste ambiția cuceritorilor pământului nostru, atât de bine descrisă de el…

*

Un vis: Senzația plăcută și miraculoasă de ceva străin care ne cheamă la un ospăț… Supradimensionarea duce la o anumită enervare, du-te dracului…

Dar căutarea timidă, îndelung repetată? Un băiat mic și inocent. Să-l ajutăm. O floare în vatră. Ține căldarea cu talpa, în timp ce flăcările iluminează tinda într-o mișcare vie ca de aripi… Ei, de ce mă faci să scot aceste strigăte adânci, joase? Nu vreau să pierd nimic, vreau să cred că totul continuă să-mi aparțină și nimic ireparabil nu se produce. Viața fântânii e lungă. Nu te speria. Mâine ea se va umple din nou. E ceva să vezi că nu știe. Îl urmărești cum caută și apoi, deodată, când el nu știe că a găsit ce căuta, îl faci prizonier. A doua zi, lumea reapare cu marile ei interdicții. Dacă nu vrei să te pierzi, va trebui să aperi castitatea fetelor și să te opui însurătorii prea timpurii a băieților. Întâi să-și facă armata.

*

Eugen Barbu ar fi putut răspunde: omul este o ființă însetată de ucidere. Dar n-a avut curajul să meargă până la capăt, s-a oprit colo la niște hoți și țigani și-a eșuat apoi într-o istorie descusută cu un „principe” pederast… „Intelectualul” Camil Petrescu nu dă un răspuns major întrebării „vlahuțiene” ce este omul. Nici Arghezi. Răutatea sa antipatică face nesinceră tăgada lui de monah, iar faptul că a „iscat din scame și noroi, ziceri noi” mă lasă absolut rece. Rebreanu? Evident, nu putem vorbi despre un om topârcenist. „Dacă moartea ar fi sfârșitul a tot, în mare câștig ar fi cei ticăloși, moartea i-ar elibera și de trup și de suflet și de păcatele lor.” (Platon)[462]

*

Contrarevoluția populară împotriva democrației liberale, incapabilă să domine masele, care au nevoie de idoli. Caracterul neguvernabil al oamenilor.

*

Aprilie. Niculae udă orhideele cu duba, cu o scară. Mirtus, floarea albă cu miros frumos. Un smochin. În ghiveci: mușcate, cineralii, cactuși. Bégonia (și răsad), parc (ghețișoară) ca din ceară, albe, roz, roșii. Salvia (creastă de cocoș), mixandre, calțularia (gușă de cocoș), cerceluș (fuxia), ornamentație de parc sau de fereastră. Hortensii, roz verzi, albe, ca niște verze pentru o nouă ediție.[463]

*

„Moartea e o chestie periculoasă pentru orice cetățean.”

*

Ca să se rezolve problema (a distribuirii de locuri de casă în urma inundațiilor), ar trebui o comisie de 10 inși pentru fiecare familie. De unde

să iei atâția oameni?

*

„Te bag la pușcărie!”

*

La accident: „Vă bag la beci! Vă bag la beci! Cu umbrela pe cap.”

*

Dănălache: „De azi înainte, pe întreg cuprinsul CFR, se interzic accidentele.”

Nicolae al Saftei i-a spus lui Florea Gheorghe când acesta l-a întrebat, după asasinarea lui Iorga, cum se simte: „Sunt extraordinar de satisfacut.”[464]

*

Mă taxezi cu un zâmbet ironic din umbră. Te consideri „au dessus de la melée” (Niculae).[465]

*

Ornitologii români povestesc că există în Delta Dunării o pasăre cu penaj roșu cu un comportament bizar, care nu-și dădea seama că vulpea îi mânca ouăle în fiecare an și îi punea, în lipsa ei, pietre, pe care apoi ea le clocea toată vara, fără să simtă că sunt pietre. Ornitologii români, ca să salveze specia, au gonit vulpea. Atunci pasărea, spre uluirea oamenilor care o supravegheau de departe, și-a spart ouăle cu ciocul, bătând din aripi și țipând ascuțit, prinsă de o isterie aproape demențială. Vroia să moară? Să nu mai aibă pui? Să dispară din neamul păsărilor? Cine putea să știe? Natura misterioasă vroia s-o elimine și nimeni nu putea interveni ca acest lucru imperios să nu se înfăptuiască. Hitler semăna cu această pasăre, dar numai prin destinul ei și nu prin poziția ei în mijlocul speciilor. Căci Hitler era o pasăre ucigașă, foarte dotată, având geniul marilor cuceritori și reprezentând o primejdie pentru toți semenii săi. Trebuia să piară. Și, cu toate astea, poporul german și majoritatea militarilor lui cu mintea rece au încercat de nenumărate ori să-i forțeze voința și să-l ferească și pe el, și pe ei de sfârșitul fatal spre care se îndrepta. Astăzi, noi, bizuindu-ne pe documentele care au fost prinse și pe care istoricii le-au studiat și le-au publicat, putem urmări cu ușurință marile etape ale acestei epopei negre.[466]

*

Scurtă istorie a *Curentului*. Prin 1929 exista un ziar înființat de Enachevici, un bogătaș, numit *Cuvântul*, făcut de Nae Ionescu, Pamfil Șeicaru și alții, cu orientare procarlistă înainte ca regele Carol să se întoarcă

în Țară – de dreapta naționalistă. I. G. Duca, liberal, îl cheamă pe Șeicaru și îi dă bani să facă un ziar anticarlist – și așa este înființat *Curentul*. În 1930, Carol se întoarce pe tron și întreabă: „Cine este contra mea?” „Maiestate, i se răspunde, toată lumea este procarlistă, în afară de banditul ăla de Șeicaru.” „Să vie la mine”, răspunde regele. Șeicaru vine, este plătit gras și devine și el procarlist. Ziarul continua să apere, în mare, interesele partidului liberal, dar, ca să mascheze, ducea câte o campanie împotriva câte unuia din membrii lui marcanți, cum a fost cazul cu ministrul Constantinescu-Porcu. Lumea zicea: „Uite, domnule, ăsta e independent, dacă n-ar fi nu s-ar lega el de un astfel de potentat…” în 1938, venind din Anglia, Carol al II-ea trece pe la Hitler, la Bertesgarden. Șeicaru era în suita lui. Este contactat și el (sau el îl contactează pe Hitler) și, prin tratative duse ulterior la București prin baronul von Killinger, se stabilesc toate condițiile cumpărării ziarului. I se vor da bani să-și ridice o clădire, i se va trimite din Germania o tipografie ultramodernă confiscată de la un evreu din Berlin și o mare sumă în devize depusă pe numele patronului la o bancă din Elveția. Alte sume se vor depune ulterior, pe măsura eficacității propagandei progermane în această țară care trebuia cucerită, dacă se va putea, în felul acesta pașnic… Rapid, ziarul atinge 300.000 de exemplare de la 50-60 mii, până atunci. Această vânzare Ștefan o va afla abia după război, la procesul presei antonesciene, în sala de judecată, de la un martor cunoscător al dedesubturilor presei și se va simți lovit și deprimat.[467]

*

Carol I îl întreabă pe un intim al său care stătuse mult în România și ne cunoștea: „Ei, Hans, pleci, ce părere ai de țara asta?” „Maiestate, zice neamțul, țara bună, dar prea mult pizda moti.” Regele nu înțelege și celălalt explică: deraiază un tren, pizda mă-sii, zice românul, moare cineva, pizda mă-sii, cade grindina, distruge recoltele, pizda mă-sii… *Prea mult pizda moti*…[468]

*

Un bou cu nume de cal: Ilie Murgu.[469] Și mai era de față primul redactor, un domn de 34 de ani, distins și subțirel, de rasă bună, cu verb plastic și gândire vie. Ajunsese să scrie în pagina întâi, după ce scrisese pentru Vinea (când acesta trăsese chiulul fugind la Paris cu o curvă) articole pe care le semna nu el, ci Vinea. La întoarcere, Vinea l-a denunțat patronului. „Eu am lipsit și, ca să nu bage patronul de seamă, l-am rugat să-mi scrie el

articolele. Le-a scris. Au apărut pe p[a]g[ina] I. Înseamnă că sunt bune. Lăsați-l să scrie mai departe, dar să semneze cu numele lui.”

El îi explică lui Ștefan ce e cu stația de radioascultare[470]: era o stație de pirați ai știrilor, fiindcă nu erau abonați la marile agenții (Havas etc.) și atunci aceste agenții au anunțat pe abonați că vor emite știri false care se vor deosebi de cele bune printr-un semn convențional. Și atunci *Curentul* dă o știre de-asta falsă, cade în cursă: moartea regelui Angliei. Știrea provoacă scandal diplomatic și pedepsirea ziarului.

*

Luchi îi spune lui Ștefan: „Cum ți-ai permis să vii la mine, la ora 2 noaptea, dacă mă găseai cu cineva?”[471]

*

Un bărbat, în preajma însurătorii, îi declară unui prieten: „Mă, ce să fac eu cu fata asta?” „Ce-are?”, zice prietenul. „Nu știu”, zice ăsta, „se desfute repede.” „Adică?”, zice ălălalt, uluit. „Păi uite cum, eu o fut acum, și peste juma de oră ea se desfute, o fut din nou și ea iar se desfute. Nu ține! Arată ca și când nu s-ar fi futut… Se desfute!”

*

În istorie, un gest care poate să aibă drept consecință pentru un neam îndepărtarea unui anumit pericol sau, dimpotrivă, angajarea acelui neam pe drumul nenorocirii nu poate fi făcut decât de către un om care s-a născut să-l facă. Acest gest nu e totdeauna spectaculos și nu presupune neapărat scoaterea săbiei, mai ales când șansa unei victorii cu ajutorul armelor este pentru moment exclusă. Franța prăbușită a făcut să apară în fruntea ei doi oameni, un trădător, mareșalul Pétain, fost erou în primul război și învingător al actualilor învingători, și un salvator, care a făcut un gest pe atunci doar simbolic, vorbind de la radio, de pe teritoriul britanic, și spunând francezilor că Franța continuă lupta. Acesta era generalul de Gaulle. Cehoslovacia, puternic înarmată și dispunând de fortificații greu de trecut la granița ei cu Germania, se prăbușește înaintea lui Hitler în câteva luni, cuprinsă de o panică irațională, fără să tragă un glonț; în acele zile, Germania nu era atât de puternică cum avea să devină peste un an, încât lupta împotriva ei să fie fără sens. A lipsit atunci un om, de altfel nu numai în Cehoslovacia, ci și în Franța, care să dea ordin armatelor lor, în cazul celei dintâi, să se apere, în cazul celei de-a doua, să atace și să pătrundă pe teritoriul agresorului. Acest lucru s-a văzut mai clar în momentul când Polonia era amenințată și această țară, prost pregătită de război, s-a apărat

totuși. Spatele inamicului era vulnerabil. În sferele de conducere ale Franței a lipsit un om dârz și clarvăzător care să-și dea seama că îi va veni rândul și va fi prins ca un miel înaintea lupului, dacă nu-i alarmează pe francezi și nu-i trimite în luptă. În Anglia acest om exista și a putut veni la putere și să-i declare lui Hitler război pe viață și pe moarte. Dar, în acele zile, nu era înțeles.[472] Ce fel de om era generalul Antonescu? Documentele timpului ni-l arată obsedat de ideea că pentru actele sale va trebui într-o zi să răspundă. Afirma mereu acest lucru în ședințele de consiliu, ori de câte ori i se aduceau la cunoștință lucruri grave săvârșite de legionari, dar și de alții. Considera el regimul său trecător, în măsura în care și războaiele sunt trecătoare și sfârșitul lor, imprevizibil? Cum ar trebui să judecăm credința lui că a venit la putere să salveze țara? În orice caz, această credință explică gestul lui de a-și arunca viața în cumpăna soartei, hotărându-se să deschidă lupta împotriva legionarilor, fără să se mai întrebe dacă acest lucru este sau nu pe placul aliatului german. Fără îndoială că el se va fi gândit la consecințele gestului său, incalculabile, chiar dacă el ar pieri.[473] în timpul ceremoniei pomului de Crăciun, în marea sală de recepții a consiliului *le Conducător* se străduia și reușea să arate o figură impenetrabilă. „Voi da ordin generalului Șteflea să-mi urmeze la conducerea statului și să continue lupta cu legionarii până îi va îndepărta definitiv de pe scena istoriei, gândea el. Hitler n-are de ales. Îi voi spune acest lucru. Va trebui să mă asculte. Nu trebuie însă să trezesc bănuielile nimănui. Horia Sima mi-a pregătit desigur o echipă a morții, dar, chiar dacă el are îndoieli cu privire la viitorul frumoasei noastre idile, o hotărâre nu-i e nici lui ușor să ia: ce face cu armata, pe care n-o stăpânește? Mor eu, dar dacă moartea mea stârnește țara și un alt general îmi ia locul?”[474]

În același timp un tânăr bărbat, de 22 de ani, menit unui mare destin și care scăpase pentru moment ca printr-un miracol de masacrul de la Jilava (asasinii, obsedați de răzbunare, amânaseră probabil pentru mai târziu răfuielile cu deținuții comuniști), se gândea cu îngrijorare la tatăl și la mama lui, dacă ar fi primit scrisorile trimise prin care le spunea că e în viață și că e sănătos, fiindcă fără îndoială ar fi auzit și ei de aceste omoruri și s-ar fi gândit că băiatul și fratele lor n-o fi scăpat.[475]

*

Am înțelege oare mai mult din istorie dacă ne-am imagina un uriaș curios care s-ar apropia de globul nostru pământesc și s-ar uita la el pe toate meridianele lui timp de o sută de ani?

Faimoasele condiții de dezvoltare care ar da naștere la anumite legi, care ar favoriza apariția unei mișcări de mase umane pe suprafața pământului, s-ar verifica ele oare? Să presupunem că această sută de ani ar începe de la apariția *Manifestului* lui Marx și ar sfârși în zilele noastre. Ce lege ar putea explica, de pildă, accelerarea tuturor proceselor sociale și a descoperirilor ulterioare ale științei care s-ar observa spre sfârșitul perioadei și care ar schimba toate datele problemei umanității, așa cum se prezentau ele la apariția *Manifestului?*

Revoluția proletară n-a avut loc în cea mai dezvoltată țară de atunci și care avea proletariatul cel mai numeros, Anglia, și nicăieri în Occident, cum prevăzuse Marx, deși toate datele problemei o arătau nu ca probabilă, ci ca sigură. Proletariatul, dezvoltându-se, trebuia să devină groparul societății burgheze, care îl născuse. Ei bine, spre sfârșitul perioadei, proletariatul continua să refuze să îngroape regimul capitalist care îl născuse, deși reprezenta clasa cea mai numeroasă și, în unele țări, ca Franța și Italia, avea partidul cel mai puternic dintre partidele existente în aceste țări, cu excepția tocmai a Angliei și a Statelor Unite, unde era cel mai evoluat și mai numeros. Siliți să găsească o explicație teoretică, marxiștii anilor ’50 au inventat teoria „frontului imperialist” din care făcea parte și Rusia țaristă a anilor ’17, secolul XX, unde însă „frontul” avea veriga cea mai slabă. Și că această verigă s-ar fi rupt tocmai acolo unde era ea mai moale. Să admitem și această teorie. Și pe urmă? Ce era cu acest proletariat din Statele Unite care, mai departe de puternicele sale sindicate, nu vroia să meargă? Și ce fel de proletar mai era acel lucrător din uzină care avea vilă și mașină lungă la scară? Nedumerit, uriașul ar fi sfârșit prin a părăsi din ochi această planetă ciudată, cu ființele ei care nu vroiau să se conformeze legilor pe care tot ele le descopereau și din care își făceau, pentru mulți ani, un fel de religie…

Dacă un om aruncă întâmplător cu o piatră, jucându-se și, imediat după aceea, observă că această piatră o să cadă drept în capul cuiva, mai poate el întoarce piatra îndărăt? Dar noi ce putem să spunem? Că s-a jucat, sau realmente a vrut să-i spargă aceluia capul? Se deschide astfel un proces de vinovăție care poate să ducă la achitarea aceluia, dar și la condamnarea lui, fiindcă s-a jucat, uitând că o piatră, o dată pornită, nu mai poate fi întoarsă înapoi și că, deci, trebuie să te uiți înainte de a determina, printr-un gest, o mișcare. Să te uiți, dar dacă în momentul acela nu vezi și realmente nu se vede nimic și drumul e liber? Tot așa sunt și mișcările mari care dau naștere la inerția structurilor. Piatra nu se oprește până nu-și consumă traiectoria ei

sau nu întâlnește un obstacol. În mișcările mari, în primul caz numim mișcarea evoluție firească, în cazul întâlnirii unui obstacol, cataclism social. Hitler, odată ajuns Führer, ar fi putut muri în pat, cu Austria anexată, cu regiunea sudetă redată chiar cu acordul marilor puteri și cu istoria coridorului polonez rezolvată pe cale pașnică. Dar el crease în țara lui un partid și înjghebase o structură care nu mai putea fi oprită din drumul ei de către poporul german, care făcea parte din ea și era azvârlit în capul altor popoare de către creatorul ei, care singur știuse ce face când o înjghebase, deși niciodată nu-și ascunsese intențiile. Gândurile lui de cucerire și dominație a lumii fuseseră încredințate tiparului în cartea sa *Mein Kampf*, care nu fusese trasă într-o mie de exemplare, ci în milioane. Oamenii de stat, personalitățile politice răspunzătoare de securitatea și viitorul poporului lor o citiseră sau nu? în cazul că o citiseră (și desigur ar fi neverosimil să credem că n-o citiseră, mai ales după venirea la putere a lui Hitler) de ce nu se alarmaseră? Iar dacă n-o citiseră, faptul de a nu fi citit-o, cu alte cuvinte de a nu-i fi acordat unui șef de stat atenția cuvenită, n-ar părea și mai straniu? Dar să presupunem că a fost considerat un fanfaron grosolan, care a scris astfel ca să impresioneze și să-și câștige aderență pentru partidul său, în această epocă în care demagogia înflorește și că, odată ajuns la putere, va uita de aceste visuri de cucerire și va deveni mai înțelept.

Lecția dată Germaniei în primul război nu putea fi uitată atât de ușor încât ceva să nu se întâmple și acest individ de joasă speță, cu banda lui, să nu fie dat jos de la putere de către puternicul Partid Social-Democrat care avea sprijinul nu numai al muncitorimii germane, dar și al micii burghezii. Hitler, însă, ia puterea și nimicește Partidul Social Democrat și Partidul Comunist. Masacrează și stânga și dreapta din propriul său partid, împușcă generali. Ce mai era de așteptat de la el în anii care urmau? Nimic mai normal, gândea Europa acelor ani, având exemplul lui Mussolini în Italia și al lui Franco în Spania, care stăteau destul de cuminți în țările lor, deși cel dintâi își scosese totuși trupele din țară și le trimisese să cucerească Abisinia. Ridicol!, râsese lumea. Acești dictatori iau *la lettre* ceea ce pentru alții n-a fost niciodată decât o ispitire a spiritului. Ne place să gândim că putem cuceri lumea. Putem face chiar unii pași, unele gesturi spectaculoase. Dar cei din jurul nostru, cei chemați să ne execute ordinele ne vor aduce cu picioarele pe pământ… Da, dacă am fi dispuși să ascultăm de cineva, dacă am fi, cum ne învață determinismul în istorie, un instrument prin care

istoria își atinge scopurile ei secrete. Ce scopuri? Hitler și le-a realizat pe ale sale, a dezlănțuit cel mai sângeros război mondial dintre toate și care n-avea niciun sens pentru omenire (abia i se vindecau rănile celuilalt), a vârât în lagăre oameni și a ucis prizonierii, a gazat milioane de alți semeni ai lui, considerați de el rasă inferioară, cu alte cuvinte, el și banda lui au târât omenirea nu să facă război, care, așa cum ne învață istoria, are cauze și efecte și constituie un instrument în atingerea scopurilor ei necunoscute (războiul e continuarea politicii națiunilor cu mijloace violente). Hitler nu era, la acea oră, expresia acestei politici care ducea inevitabil la război, ca o continuare neplăcută a divergențelor existente. Înfrângerea suferită de germani în primul război nu cerea neapărat reluarea ostilităților, iar dificultățile economice oricât de grave s-a dovedit că se pot rezolva pe căile obișnuite ale expansiunii economice, iar în acei ani chiar Hitler a dovedit-o, lichidând rapid șomajul și ridicând marca prăbușită prin accelerarea îndrăzneață a dezvoltării și descoperirilor tehnologice. Mai mult chiar, urmările umilitoare ale Tratatului de la Versailles au fost șterse și compensate cu vârf și îndesat. Poporul german era mulțumit. Dar uitase că nu mai era liber. De ce, deci, a dezlănțuit totuși Hitler războiul? Un fost colaborator al său, Hermann Rauschning, care a fugit apoi în Anglia și a scris o carte în care dezvăluia ceea ce știa despre Hitler și omenirea nu știa, sau doar bănuia, confirmă ceea ce e de neînțeles: cucerirea lumii, acesta era scopul. Noi suntem însă astăzi, având toate mărturiile și documentele în față, ispitiți să credem că scopul său neștiut, desigur, nici de el însuși și pe care în schimb l-a atins din plin, a fost să ucidă viața. Cucerirea lumii a fost doar ideea cu care a sedus și subjugat pe germani. Fiindcă ce scop secret al istoriei poate ieși la iveală din numărul nemaivăzut de milioane de crime pe care el le-a comis? Războiul era pierdut în clipa în care a fost declanșat, rămâneau doar să fie săvârșite crimele… Și au fost săvârșite…

Poate doar un lucru să ne dezvăluie azi istoria din secretele ei, că structurile civilizațiilor europene erau în acei ani – și poate că sunt și astăzi – înțepenite, că inerția lor a fost uriașă și că nu și-au putut mobiliza forțele și riposta nici când era prea clar că pe scena omenirii apăruse un ucigaș cu cuțitul în dinți și care nu era un gangster oarecare, ci unul care stăpânea o țară, despre ai cărei locuitori Goethe, german el însuși, spunea că simte o adâncă amărăciune gândind la ei, atât de demni de respect, luați individual, și atât de mizerabili, luați împreună… În Germania, structura civilizată a statului a fost sfărâmată și s-a născut un avânt care a amețit pe germani. În

restul lumii aceeași structură dormita, anesteziată de bunăstare, de ideile pacifiste, de istoriile umaniste despre ororile războiului și cum nu trebuie ele să se mai repete… E adevărat că apoi aceste țări, încă neînvinse, s-au trezit, dar putem să spunem că abia au făcut acest lucru și că puțin a lipsit să nu se mai trezească niciodată…[476]

La nature dit à l'homme:
…Et l'amour du travail
Et je te donnerai (le) nécessaire…[477]

*

Luki îi povestește lui Stefan că a fost curtată de doi bărbați: unul, care îi plăcea și se logodise cu el și aștepta să-și termine medicina și, eventual, dacă și ea avea să-l iubească (începuse), să se căsătorească cu el. Atunci a intervenit un al doilea, prietenul aceluia, pe care ea îl cunoștea puțin, un ins bizar, obsedat de ea, dar de când și de ce, ea nu știa nimic. Și ăsta se duce într-o *zi* la logodnicul ei și îi spune: „Mă, tu degeaba vrei să te măriți cu Luki, care trăiește cu mine de doi ani. E adevărat că vrea să scape de mine, dar zadarnic vrea ea să fugă de această dragoste, între noi sunt legături prea adânci pentru ca ea să se poată desprinde vreodată, mai bine se sinucide, dar de mine nu se va putea despărți." O lungă istorie. Ăsta, logodnicul, indignat și rănit în vanitatea lui, rupe logodna. „Eu, la rândul meu, indignată de putina lui încredere, povestește fata, i-am mulțumit prietenului că l-a pus în felul ăsta la încercare și a ieșit la iveală un nătărău, cu care ași fi putut să mă mărit, dar acum nu pot să mai scap de ăsta. Fiindcă, la urma urmei, și ăsta era un ticălos, pe care faptul că mă iubea nu-l scuza să pună la cale o astfel de intrigă."

Luchi e fată mare![478]
Ce faci, Petrică?
Vous croyez que nous sommes
Des artistes de la rue?[479] *Hai sictir!*

*

Luchi are douăzeci și doi de ani și e fecioară. Experiența cu cei doi bărbați e descurajatoare. Niciunul nu-i place, deși sunt doi dintre cei mai buni. Nu se poate îndrăgosti, dar acest lucru n-o neliniștește, îi place bucuria pe care o simte când se uită la un bărbat și îl vede cât este de stupid în credința lui că e irezistibil. O deranjează un singur lucru, care nu-i place: că riscă să ajungă fată bătrână și să rămână și fecioară. Dorințele ei sunt vii, naturale, mintea ei e, însă, rece. Nu-l respinge însă pe ultimul bărbat, care e

îndrăgostit de ea, decât după ce îl cunoaște pe Ștefan, cu care în seara anului nou se hotărăște să devină femeie. Pe celălalt îl respinge definitiv.[480]

*

Mahabharata (text de acum 3000 de ani)

Indian: forțe cosmice „…Un proiectil floamboaiant fu lansat, îndată întunericul se lăsă peste armate (acoperi armatele). Vânturi rele începură să sufle. Nori se înroșeau în atmosferă și ploua din ei cu sânge. Toate elementele păreau amestecate *(confondus).* Soarele se învârtea. Lumea, arsă de căldura acestei arme, părea prinsă de febră. Apa, ea însăși, fierbea și ființele care intrau în ea erau fierte. Inamicul cădea ca arborii distruși de un oribil incendiu. Elefanți enormi, arși de această armă, cădeau din toate părțile. Alții alergau de colo, colo, chihăind *(en hérissant)* de groază în sânul pădurii în flăcări. Caii și căruțele, arse de energia acestei arme, semănau cu trunchiuri de arbori calcinați. Mii de căruțe cădeau din toate părțile, întunericul reacoperea întreaga armată… Vânturi reci începură să sufle. Orizontul se lumină. Atunci văzură un spectacol înspăimântător. Calcinați de puterea teribilă a acestei arme, corpurile răniților nici măcar nu mai erau vizibile… Văzând puterile universului reunite într-un singur loc, zeii fură apucați de groază.”

În Ghatotrachabadma, hindu, brahmană, sanscrită sau pali… a patra stare a materiei (solidă, lichidă, gazoasă și eterică), mag.[481] Forță dinasferică, descoperită de un anume John Worell Keely. Teribilă forță siderală, poate să facă să meargă un motor prin voința lui. **Doctrina secretă** i-a interzis să meargă mai departe. Burghiul **Le Vril**[482] poate să reducă în cenușă 100.000 de oameni în câteva secunde. Forță satanică. Forța sonică, a unei viori, plus magnetismul său loveau un disc (înțelepții de pe vremuri de aur), făcând o muzică și zburau fără nimic.

Uriașele edificii Tiahuanaco și Sacsayhuaman. A provoca vid cu ajutorul sunetului, pentru a ridica mari greutăți. Lemurienii și atlantizii. Bang și vidul provocate de o bombă, peretele care cade în direcție opusă exploziei – dublu eteric (arsuri). Ideea că Ivasiuc ar putea trăi și pe altă planetă, după moartea sa…

Sri Yuktewar și discipolul Paramhansa Yogamanda, *Autobiografia unui Yogi.*

Barbarin, Georges, *Le secret de la Grande Piramide*[483]. Sfidează tehnica epocii, mare civilizație prebiblică. „Le grand sphinx joue un rôle secret dans

l'histoire des civilisations."[484]

Du même – *L'or du millième matin*[485]: „acest alchimist (Barbault Armand) du XX-e siècle vient de retrouver *l'Or potable* de Paracelse, premier degré de l'élixir de longue vie. Il nous raconte lui-même l'histoire de cette découverte."[486]

Berstein, Marly: „Sous hypnose, une jeune femme se souvient de sa vie antérieure en Irlande et aussi du «temps» qui sépara son décès de sa renaissance. Voici une fantastique incursion dans le mistère de la mort et de l'au-délà."[487]

Churchward, James, *Mu, le continent perdu*[488]*:* „Mu, l'Atlantide du Pacifique, était un vaste continent qui s'abâma dans les eaux avant les temps historiques. Le colonel Churchward prouve par des documents archéologiques irréfutables qu'il s'agissait là du berceau de l'humanité."[489]

Natin, Serge, *Hommes et civilisations fantastiques*[490]*:* „Nous voici entraânés dans un voyage fantastique, parmi des lieux et des êtres de légende: l'Adantide, l'Eldorado, la Semurie, la cité secrète de Zimbabwe ou de la race guerrière des amazones. Chaque escale offre son lot de révélations stupéfiantes. Les soucoupes volantes ont atterri."[491]

Milhard, Joseph: „Edgar Cayce, simple photographe, devient, sous hypnose, un grand médecin au diagnostic infaillible. Bientôt dans cet état second il apprend à discerner la vie antérieure des hommes et découvre les derniers secrets de la nature humaine, (univers ésoterique) – Le cataclisme qui engloutit l'Atlantide porta un coup fatal à la civilisation des géants dont les traces impérissables subsistent dans la Bible, chez Platon et dans les monumentales statues des Andes et de l'âle des Pâques, antérieures au Déluge."[492]

îngerii din Biblie, cosmonauți veniți de pe altă planetă – aqua chiorenția.

Levitație – unde magnetice – gravitație: pot fi ridicate obiecte grele (Copertino cel voios). Piramidele – La început a fost cuvântul și cuvântul era Dumnezeu.[493]

*

Am intrat în odaia mea după ce am fost cu ea fericit și apoi, la câteva ore după aceea, nefericit. Până să-mi regăsesc echilibrul sufletesc turburat, care putea fi regăsit împreună cu fericirea pierdută dacă ea ar fi venit, am auzit pe coridor un zgomot; erau vecinii care închideau și deschideau ușa. Am crezut că e ea! N-a fost și nu va fi! Bărbați care aveți această speranță, că ea

va veni, alungați-o din sufletul vostru: Ea nu vine niciodată, se blindează cu copiii pe care ți i-a făcut și doarme singură cu ei și nici măcar nu vine să închidă ușa în urma ta când o părăsești. În același timp, ea e sigură de tine, dar tremură, că nu e totuși foarte sigură și că o poți părăsi pentru altceva decât ceea ce îți face ție, ca și când nu astea ar fi lucrurile cele mai rele care te pot goni de-acasă și să te saturi de femei până la mormânt… Sinaia 22 aug[ust] ’73

Aqua chiorenția…[494]

Luchi e frumoasă prin extraordinara sinceritate a sentimentelor ei, care o transfigurează; prin viața care pulsează în trupul ei cu o octavă mai sus decât a femeilor obișnuite. Istoria tinereții ei este împărțită între trei bărbați: Mihai Spurcaciu, Adrian Popescu și Paul Ștefan. Chinuită de indecizie între cei doi, Mihai și Adrian, își forțează, în noaptea de Anul Nou, soarta și se lasă cucerită de Paul Ștefan. Dar nu reușește să se despartă de primii doi, deși i-a înșelat tocmai pentru a redeveni liberă. În plus, începe s-o asalteze, dar fără s-o apese, dragostea lui Ștefan, de care fuge ani de zile și față de care lasă să iasă la iveală din ea ceva din ceea ce ar semăna cu o scorpie: ploaie de injurii ori de câte ori e fericită cu el (la o oră chiar după ce se iubesc), reproșuri și insinuări urâte, scene de isterie cu aruncări de obiecte, îl gonește afară din casă. El pleacă decis să n-o mai vadă, ușurat, deși se simte nefericit. A doua zi, cu vocea cea mai inocentă, ea îl sună la ziar:

— Ștefane, mergem după masă să vedem un film cu… Te invit eu.

Iar el simte, firesc, că dragostea nu se clintise câtuși de puțin din inima lui. Dragostea aceasta era când ca o floare parfumată și cu culori strălucitoare, când ca o buruiană rea, pe care, vrând s-o smulgi din tine, vedeai că are rădăcini puternice și adânci, te durea smulgerea, te chinuiai, dar nu reușeai s-o clintești. „Nu ne potrivim, Ștefane”, spunea ea liniștită, pusă pe despărțire. Și se despărțeau. Dar, din ce în ce mai mult, el o căuta, ea răspundea la chemare și din nou se vedeau și erau fericiți. Ea avea lucruri la el. Adesea își le strângea să plece, să-l părăsească. El încuia ușa. N-o lăsa. Se împăcau din ce în ce mai greu. Dar apoi, deodată, ea uita totul și din nou chipul ei, asemeni soarelui ieșit de sub nori groși, strălucea. Căderile ei erau totale și catastrofice și chinul lui Ștefan consta în faptul că nu mai vedea cum cineva, care se prăbușea atât de adânc, mai putea după aceea reveni la suprafață.

Dar ea nu revenea la suprafață, ci pe un pisc înalt, unde vânturi curate îi spălau de tenebre fața care iradia iarăși liberă de mâlul din adânc… Uneori

răul care o stăpânea o părăsea brusc și ea scotea atunci un geamăt șoptit și rugător de suferință și chipul ei, fără să strălucească, tot mohorât și urâțit de criza prin care trecuse, se făcea însă uman, cerând parcă protecție, pe care el, uitând imediat totul, i-o dădea. Adormea în brațele lui, dar nu redevenea frumoasă. Zilele treceau și ea continua să fie zguduită de furie împotriva lui, amenințându-l că acum totul s-a sfârșit, nu mai e nimic de făcut, ireparabilul s-a produs. Și era chiar adevărat: ceva ireparabil apărea între ei, ruptura definitivă… El se plimba pe străzi cu sentimentul nenorocirii în inimă, trăindu-l cu toată ființa sa, simțind că fără ea adia prin inima lui vântul de gheață al singurătății, cu toate că ochii îi fugeau veseli după grupurile de fete care umpleau bulevardele și ochiul său descoperea chipuri noi, mai frumoase decât al iubitei lui… Dar ce înseamnă un chip frumos? Frumusețea e un mister, spunea Dostoievski. E un mister nu frumusețea în sine, gândea Ștefan, ci reacția noastră față de ea. Tresărim vrăjiți! Noi tresărim! E predispoziția noastră de a iubi. Ștefan tresărea văzând chipuri frumoase, dar atunci își aducea aminte că între el și Luchi totul s-a sfârșit și inima i se făcea de plumb și totul în jur pălea, mișcarea bulevardelor devenea stranie prin lipsa ei de înțeles (unde se duceau oamenii aceia?), chipurile fetelor îi deveneau străine, deși vedea că seamănă cu florile, dar florile se aduc și la înmormântare și, oricât ar fi ele de frumoase, cel neînsuflețit, întins pe patul morții, tot mort rămânea, tot la groapă era dus. Și atunci, nemaiștiind ce face, intra într-un restaurant și îi dădea telefon. „Luchi! a, îi spunea el cu un glas aproape nepăsător, puțin vesel, adică bine dispus, în timp ce inima îi bătea tăindu-i răsuflarea. „Da, Ștefane?”, răspundea și ea. „Ce faci tu?”, o întreba el atunci tandru și protector. „Ce să fac, uite, sunt foarte ostenită, am venit de la spital și m-am întins nițel în pat.” „Vin la tine!” „Vino!”, îl chema ea. Ca pe o piatră, la marginea mării, valurile urii și ale iubirii le spălau astfel necontenit sufletele, fără să-i clintească, totdeauna însă trăind din plin panica dislocării, a smulgerii și a înecului… Cât or să reziste? Și erau atunci fericiți, când era liniște, când orizontul era senin și când amintirea furtunii se ștergea cu totul, ca și când niciodată n-ar fi fost. Își jurau iubire până dincolo de moarte. Niciodată, spunea ea, când el îi amintea că e război, că va fi luat și apoi dus să lupte și să moară, niciodată nu voi mai iubi pe nimeni, am copilul nostru, îl voi iubi pe el și dragostea noastră îmi va ajunge pentru totdeauna. El se uita la ea și, cu inima tresărind, vedea iubirea în toată ființa ei și își spunea: ea este, așa cum o știu și, ca și când ar fi fost lovit de o stranie amnezie, uita totul sau,

în orice caz, își spunea că încetul cu încetul cealaltă Luchi se va eclipsa, va apărea din ce în ce mai rar și până la urmă Luchi pe care o iubea el va rămâne așa cum era în clipa aceea strălucitoare, frumoasă ca o primăvară și pururi veselă… Se despărțea de ea și rămânând singur pe stradă pieptul i se ridica de un adânc suspin: „Luchi, iubita mea”, își șoptea, „știam eu că ne vom revedea, bineînțeles că totul n-a fost decât…” Și nu se înșela: ea îi dădea telefon a doua zi, cu o voce senină și plină de afecțiune: „Ștefane, te aștept!” Și când venea, încă din prag îl întâmpina o gorgonă cu șerpi în cap în loc de păr, sluțită de o patimă mistuitoare: că n-a ajuns încă până acolo încât să iubească ca o smintită un bărbat care abia pleacă din brațele ei și se duce și se bălăcărește cu alta. Știe ea ce se petrece la redacție. A aflat totul. Să plece imediat. În viața lui să nu-i mai iasă înainte. El se uita atunci la ea întristat de moarte și își spunea că, dacă nu se desparte de femeia asta imediat, viața se va declina rapid, toate idealurile lui se vor prăbuși și, încă tânăr, sufletul lui va semăna cu o miriște pustie, bântuită de secetă. Până ce va ploua din nou peste ea, viața lui se va sfârși, ființa lui va fi o alcătuire degradată în care planta prieteniei, a dragostei și a speranței nu va mai prinde… Moartea va pune însă capăt de timpuriu acestei vieți rușinoase sau, cum spune cronicarul, moartea izbăvi sufletul de trup, mântuindu-l și un copil pe care îl lăsa mic pe această lume va spune tată unui străin cu care ea se va mărita și care îl va iubi, ca să poată apoi îmbrățișa în pat cu frenezie o mamă cu conștiința împăcată… „Bine, Luchi, ne despărțim”, îi spunea el cu un sentiment imens de ușurare că în felul acesta se putea salva și că steaua speranței nu apunea pentru el, din clipa când lua această hotărâre*» Bine, ai dreptate, nu-ți voi mai ieși în cale.” Și pleca. O lua spre ușă. „De divorț mă ocup eu”, mai spunea. „Copilul e bine să rămână cu mama, tot ce te rog e să nu-l obligi pe viitorul tău bărbat să-i spună tată. Dacă ai s-o faci, te împușc! Sau ți-l iau! Deschid împotriva ta un război pe viață și pe moarte și vedem noi cine iese învingător.” Ieșea calm, închizând liniștit ușa în urma lui. Ieșea afară. Ce frumos era cerul! Oamenii aveau chipuri luminoase, ia uite ce drăguță era fata aceea. Începea să se plimbe pe străzi, amintindu-și de primele zile când venise el la București și tot așa, rătăcea pe bulevarde de la o vitrină la alta… Se simțea fericit, ca și atunci. Da, era bucureștean, era un ziarist apreciat… Avea și un copil, era însurat… Hm! Luchi! Nu-l iubește. Da, iată adevărul. Ei și? Nu e nici primul, nici ultimul bărbat pe care nu-l mai iubește femeia și trebuie să se despartă… N-are absolut nicio importanță, se va recăsători cu o femeie care să nu existe în dublu exemplar,

când scorpie, când înger, o femeie liniștită, frumoasă și plină de viață, căreia să i se dedice cu tot sufletul și care să-l primească acasă totdeauna cu brațele deschise, nu cu strigăte isterice… Hm… Ce tâmpenie… La urma urmei ce era cu chestia aia că își face de cap la redacție… Asta e nebună… Nu și-a făcut de cap cu nimeni… P… mă-sii! ce importanță mai are asta acuma, nu asta e esențial, ci faptul că îi e complet străin… Unde sunt cântecele ei de altădată? Nu-i mai cântă nimic… S-a sfârșit și cu asta… Intra la un cinema și vedea un film. Formidabile erau și filmele astea… Ți-arată viața așa cum e, nu cum ai vrea tu să fie și ce pățesc cei care trăiesc în iluzii… E adevărat că cei ticăloși o pățesc și ei, dar dacă o pățesc și cei nevinovați!… Dar pe baza unora care o pățesc, vinovați și nevinovați, trăiesc alții fericiți, care vin după ei… Asta e viața… Ieșea bine dispus, cuprins de o veselie fără frâu și, râzând aproape, se ducea acasă. Luchi, cu aparatul de radio deschis la maximum, dădea copilului să mănânce, cu o expresie de exasperare pe chip, dar exprimată și prin strigăte: „Mănâncă, că dacă nu te las nemâncat, și plec în lume, să aibă grijă de tine taică-tău, care habar n-are… înghite ce-ai în gură! Mamă! Vin încoace și dă-i să mănânce, lasă-l pe tata, că te-ai ocupat destul de el patruzeci de ani. Ești bunică. Ia-ți rolul în primire.” Se ducea în camera ei și începea, nervoasă, să răsfoiască o revistă, prin care era vădit că nu se uita. „Ha, ha, ha”, făcea Ștefan. Apoi: „ha, ha, ha…” Și din nou: „O, ho, ho, ho…” Era vesel, cu toate iluziile întregi, dar asta nu ajuta la nimic. Ea era urâtă, avea cearcăne pe sub ochi, chipul desfigurat, porii deschiși, gura lată… Nu era o glumă, poți râde, dar aceste clipe, în care nepăsarea îți poate apărea salvatoare, te vor părăsi mâine și ce vei face? Ea e nefericită și acest chip descompus l-ai iubit, inima ta a bătut la amintirea lui în lungile zile din armată, a fost singura ființă de care te-ai simțit legat în acele ore grele, nici mama, nici tata n-au fost în inima ta, ci ea, Luchi, mama copilului tău… „Îți jur”, zise el, „că nimic nu s-a întâmplat la redacție și că nici nu se putea întâmpla, când eu te iubesc numai pe tine și mi-e gândul numai la tine.” „E adevărat? Te gândești la mine?” zise ea. „Necontenit!” „Și eu mă gândesc!” spuse ea simplu, dar cu o sinceritate elementară, în timp ce se vedea că, fără să-l creadă, nu-i mai păsa de ceea ce făcea sau putea el să facă la redacție… Se apropia de ea și-i lua mâna, pe care i-o săruta recules. Mâna ei era fermă și, adesea, gândul la ea îi inspira multă siguranță. Știa să deretice cu ea și să pună fără ezitări o mâncare în cuptor și în același timp să-i inspire lui gândul că, dacă ar fi bolnav, l-ar întoarce cu aceeași hotărâre în cearceaful

lui ud de transpirație și i-ar băga mâna sub ceafa, să-i dea să mănânce. „Ferească Dumnezeu”, gândi el, fiindcă această siguranță pe care ea i-o inspira, ca medic, nu era totală din partea femeii și nu știa, totuși, dacă într-o asemenea împrejurare n-ar fi fost mai bine să-i întoarcă spatele și să moară în tăcere fără să-i spună nimic, poate doar o înjurătură de mamă și ca s-o elibereze astfel total de greutatea clipei… Da, o iubea mai mult decât trebuia! Poate că asta o împovăra și vroia să ducă o viață mai ușoară, cu sentimente mai puține? Pe dracu, să fi încercat numai… Dar, ia să încerce? Viața trebuie să fie mai fluidă. „Vrei să mergem la un bar?” o întrebă el cu un glas frivol. Ea tresări: „Vreau!” Se îmbrăcară cu grijă mare, luară un taxi și se duseră la un bar numit „Continental”, cel mai renumit… Seara petrecută o făcu să-i revie culorile în obraji, gura i se arcui așa cum o știa el, chipul i se recompuse și se făcu parcă mai mic, așa cum arăta el în seara de revelion când ea îi deschisese ușa și izbucnise în râs, văzându-l cum îi luase piuitul… O săptămână lungă, nesfârșită, de voioșie și fericire se abătu asupra lor…

Dar anii treceau și Ștefan vedea cu neliniște că ceea ce spera el să se întâmple, și anume că Luchi care îl ura va pierde teren încetul cu încetul, și Luchi care îl iubea va câștiga, nu se întâmpla: iubirea nu pierdea teren, era adevărat, dar parcă ura creștea și în cantitatea de timp pe care o ocupa în viața lor, și în intensitate. Urmează scena când Ștefan se întoarce de la procesul criminalilor de război, când el, aflând ce se petrecuse sub regimul generalului, în timp ce își trăia marea sa dragoste și nu știuse nimic, *simte un râu de oameni*. Luchi nu-l înțelege, îi arde de-ale ei, de isteria ei și atunci el o bate, gata s-o omoare. Luchi leșină sub lovituri… Urmează arestarea lui Ștefan, acuzat, la procesul presei, că ar fi scris articole de instigare la asasinat, semnate Paul Ștefan, în ziarul „Sfarmă Piatră”.[495] Este condamnat la închisoare. Luchi, înnebunită, începe să alerge după martori care să depună în favoarea lui, că nu e el acel personaj, că e vorba de un pseudonim comun al acelei redacții. Nu reușește decât cu prețul a nenumărate umilințți și, după doi ani, soțul ei este eliberat… Este angajat la un ziar ca secretar de redacție, ca și înainte. Greaua încercare face din Luchi o femeie vindecată de egoismul patimei ei de a fi fericită distrugându-și viața și bărbatul; după un an, însă, Ștefan este închis din nou și eliberat abia după moartea lui Stalin, grațiat, dar nu reabilitat. Fiindcă a doua oară acuzația a fost alta… reacționar… Fost ziarist la un ziar fascist…[496].[497] Și Ștefan își aduce aminte de spusele lui Nicolae, atunci pe miriște, când acest

băiat de cincisprezece ani parcă i-a ghicit viitorul: „Mergi înainte, i-a zis, ca un orb, Bruegel are un tablou, poate cazi într-o groapă…”[498] Se luase după alții, după Șeicaru[499] care, în clipele acelea, când el îl considera un tată, acest tată era de mult vândut lui Hitler, din ’38, când a trecut cu Carol al II-lea pe la Bertesgarden și a făcut apoi în țară tranzacția, i s-a trimis o tipografie nou nouță și postul de radioascultare și bani, ca să sprijine în țară un regim hitlerist. Doamne, Dumnezeule, și ce bucuros a fost când a fost angajat… Ce trebuia să facă? Să se fi dus la ateliere, la Paraschiv, la STB? Cum ar fi putut, când istoria îl pasiona atât de mult și când acolo, în redacția „Curentului” se simțea atât de fericit tocmai pentru că putea urmări ce se întâmplă? Că a fost timpul bolnav? Nici vorbă, atunci… Ceva înspăimântător se pregătea omenirii… Și el trăia în lumina soarelui, cu chipul iubitei în suflet… Și apoi ce a venit? Lumina s-a întunecat, și-a dat seama că s-a ținut de pulpana orbilor, a sărit în lături, și ce a urmat? Am fost înhățat de un alt tartor, care ar fi trebuit să-l urmeze pe celălalt pe lumea cealaltă, și să lase omenirea să-și găsească un nou drum… N-a murit, al dracului, a început să șteargă țările mici de pe suprafața pământului, Belgia, Olanda, Luxemburg, nu mai știu ce sunt… Iosif Vissarionovici, vedeți, sunt trei țări… Aici? Care țări?… Până a venit profesorul Pende, un escroc italian specialist în turburări vasculare craniene, și l-a tratat atât de bine, încât a început Iosif să-și dea cu părerea despre lingvistică și despre greșelile lui Marr, ca și când asta ne durea pe noi în cur, ce greșeli făcuse posesorul acelui nume, care pretindea că limba aparține și ea claselor. Nu, zice Iosif înțelept, limba e deasupra claselor… După ce se străduise, timp de douăzeci de ani, să-i facă să accepte ideea că totul se explică prin lupta de clasă… Acum, după război, și în urma tratamentului acelui imbecil medic capitalist care, în loc să-l lase să crape, s-a apucat să descopere că o anumită venă din capul lui Iosif se umfla prea tare, Iosif s-a apucat să facă ordine în chestiuni lingvistice și de suprastructură, în timp ce cu infinite delicii primea rapoarte despre torturarea unor medici, otrăvitori ai marelui Maxim Gorki, Serghei Misonovici Kirov și A. A. Jdanov… Acest timp era mai sănătos? Pentru a răspunde da, ar trebui să auzim mărturii că totul a fost un mare deliciu și e de mirare că ele nu se produc, când sunt atâtea mii de martori care ar putea spune că da, a fost un mare deliciu și celula și gardianul și surâsul serafic al celui care dădea drumul șobolanilor flămânzi să te muște de curul fixat pe un closet înalt, și echipa tinerilor convertiți care aspirau să raporteze că au mai convertit și pe alții, fără să spună cum,

din moment ce doar fericitul rezultat contează. Cum? N-a fost frumos? N-a învins ideea? Omul e un animal vânjos, nu trebuie să ne mirăm că are pielea groasă și că, pe baza asta, nefiindu-i frig, refuză blana călduroasă care i se oferă. E cam anarhic… dacă n-ai avea grijă de el, ar cădea în anarhie… Bun! Și Niculae? O să mă duc după el, să mă interesez… Am auzit că oamenii au auzit că… N-are nicio importanță… A avut dreptate și pentru asta îi doresc și eu lui ceea ce eu am avut totuși parte, puțină fericire pe acest pământ… Restul e tăcere… Acum sunt un om… Nu mai am sentimentul că sunt nimic. Am fost fericit și nenorocit… Acum vreau, după ce am cunoscut aceste extreme, să fiu un om liber. Dacă nu se poate, sunt gata să mor. Ce rost ar mai avea viața? Trebuie deci să se gândească cu grijă cei care ar dori să mă îngenunche din nou… (Iosif… Urmașii lui Iosif…) înainte de a încerca din nou s-o facă.[500]

Din jurnalul lui Luchi[501]

La moartea lui T., Ștefan, văzându-mă afectată, mi-a spus: „În fond ce ai? L-ai văzut o singură dată în viață.” „Da”, i-am spus, „a fost un om totuși, a murit un om!” „Perfect”, zise, „du-te la poarta cimitirului *Sfânta Vineri* sau *Bellu* și ai să vezi aproape zilnic câte-un mort.” Eu am tăcut, nemaiștiind ce să spun, dar neînvinsă. „Pe T. l-am văzut viu și a spus ceva vesel care mi-a înseninat sufletul cel puțin un sfert de oră”, i-am răspuns. „Du-te la circ”, mi-a răspuns, „și vei fi veselă cel puțin două ore.” „Da, dar T. nu era un clovn!” i-am răspuns. „Era un om!” Și atunci el a zis: „Ia mai dă-l în p… mă-sii, ce tot spui că era un om! Era un turnător, pe mulți colegi de-ai lui i-a băgat la zdup! Acum a intrat și el într-un zdup din care nu se va mai întoarce niciodată. Nici alții nu s-au întors! Nici n-ar fi nevoie!” „Ești îngrozitor”, i-am răspuns. „îngrozitor. Ești ceva, așa, nemaipomenit… Cum poți vorbi astfel…” Nu-mi găseam cuvintele, mă înecam, sugrumată de indignare. S-a făcut crunt. „Nu ești indignată”, mi-a spus, „că un om i-a băgat pe alții la închisoare, dar ești indignată că eu o spun. Nu-ți dai seama? Cine ești tu, la urma urmei, să mă judeci pe mine că spun un adevăr? Ceea ce ți-am spus e adevărat, dacă eu am dreptul să dezvălui sau nu acest lucru, poate să mă judece doar Dumnezeu din cer dacă există, dar nu un om, fiindcă și cei care au stat la pușcărie și au murit acolo fără speranță au fost tot oameni. Eu iau partea lor și am dreptul, ca om, să spun că mortul T. n-a fost un om și că dispariția lui n-are de ce să afecteze pe cineva care nu l-a văzut decât o singură dată și nu știe cine e. Numai fiindcă i-a descrețit, cu cine știe ce glumă nesărată, fruntea…” „Nu, mi-a înseninat sufletul”, l-am

corectat. „Reflectează”, zice, „la cele ce-ți spun și gândește-te că e foarte posibil să nu ai decât o țintă în viață: să mă urăști pe mine! Perfect! Caută-ți unul ca T., bineînțeles viu, se găsesc o mulțime, și fii fericită cu el, dacă cu mine te simți atât de nenorocită! Ai o noapte la dispoziție să reflectezi. Eu am plecat la redacție. Dacă ai găsit soluția, dacă ai luat decizia, nu întârzia să-mi dai un telefon.”

Și a plecat. Ce să reflectez? Nici eu nu știu ce mă apucă. Oare să fie într-adevăr un blestem să nu mă simt niciodată fericită?

*

Ștefan se întoarse acasă și se culcă. Avea sentimentul că s-a întâmplat ceva minunat, dar straniu și nefiresc. Ce pot să fac eu? se întrebă plin de remușcări. Am distrus ceva care ar fi putut fi frumos, cine știe. O mare dragoste?!!

Doctorul Spurcaciu are o inimă admirabilă, e un om minunat, dar ce să fac dacă chipul lui îmi vorbește despre altceva? Cu sprâncenele lui groase, cu negii lui pe față, cu ochii lui care nu sunt frumoși, mari și urâți așa cum stau deschiși, în timp ce gura cu bărbia grosolană face ca profilul lui să capete o gușă disgrațioasă… Și totuși, uneori, sub presiunea forței sale spirituale din interior, toate acestea deodată îl fac mai frumos, mai nobil decât mine… Da, dar uneori… Numai uneori… Ori eu, dacă m-aș mărita cu el, ar trebui să trăiesc cu el tot timpul.

Partea III. Cap[itolul] I

În ziua de 19 Ianuarie, anul următor, 1941, generalul Antonescu se urcă pe neașteptate în avion și plecă la Berlin să-l vadă pe Hitler, îndată după plecarea și apoi întoarcerea sa, începuse în țară în marile centre o activitate legionară foarte febrilă și spectaculoasă, în universități, în marile centre din provincie, capii legiunii se deplasau peste tot și țineau discursuri, bombastice și incoerente, dar din care nu lipsea însă o idee foarte clară, subliniată de mai multe ori: credința și atașamentul legiunii față de Marele Reich, de Führerul Adolf Hitler, de care legiunea își lega soarta.

Ce-i spusese Antonescu lui Hitler și cum îi primise acesta spusele? Mulți ani mai târziu, când eroii acestor drame părăsiseră de mult scena istoriei, se povestea că dictatorul german îl primise pe general răcnind, cum făcea aproape totdeauna cu aliații pe care nu-i iubea și pe care vroia în felul acesta să-i intimideze. Numai că generalul nu era doctorul Hacha, nefericitul președinte al Republicii Cehoslovace, care de la Hitler nu se întorsese decât după ce semnase actul de deces al țării sale. Istoricul

povestește că nici măcar nu-l văzuse pe Hitler, sau îl văzuse fără să discute cu el chestiunea represiunii trădătorului Pisso, slabul Hacha vroia să aibă din partea Führerului acordul să ducă această represiune până la capăt. Fusese dat pe mâna lui Goring și

Ribbentrop, care îl închiseseră într-o odaie și acolo îl somaseră să semneze o declarație de punere sub protecția Reichului german a ceea ce mai rămăsese din statul cehoslovac. Hacha fugea cu o expresie de groază de mapele cu textul pregătit, cei doi, cu stiloul în mână, fugeau după el în jurul mesei, asemeni unor bandiți care au în mâna lor prada care nu le mai poate scăpa. Îl chemase Führerul acolo? Nu. Venise singur! Opinia internațională nu s-ar fi alarmat prin urmare auzind că președintele Hacha a avut un atac de cord și a murit. Așadar, iscălitura sau moartea. Hacha chiar avu acest atac, dar nu muri, se trezi între chipurile celor doi pirați ai granițelor care îi vârau stiloul sub nas să semneze. Semnase și leșinase din nou. A doua zi trupele Reichului ștergeau țara sa de pe hartă. Generalul Antonescu nu fu dat pe mâna celor doi. El ridică glasul și începu și el să strige la individul care se agita ca o paiață, alergând de la un capăt la altul al salonului său imens (se aflau în vila lui Hitler de la Bertesgarden), de unde se vedeau în depărtare neprietenoși și reci Alpii Bavarezi. Cei de față se uitau îngroziți la acest general roșcat care, se vedea după chipul lui, nu era mai puțin smintit decât celălalt, cu deosebirea că cel din urmă ar fi putut da imediat un ordin și i-ar fi putut rezerva aceeași soartă ca nefericitului Hacha. Așa și credeau că o să se întâmple. S-ar fi putut întâmpla însă? Era acest militar cu chip de efigie un ins după care să fi putut fugi în jurul mesei și care, în cele din urmă, el și țara lui să sucombe, dispărând de pe suprafața Europei? Și, deodată, Hitler se opri. Se opri în secunda următoare și generalul. „Ce este, domnule general?”, zise Führerul cu o voce joasă și spartă, amenințătoare, dar liniștită. „Ce se întâmplă în România?” „Domnule Hitler”, începu generalul cu vocea sa sigură, plină de încredere în sine, aproape profetică în detașarea cu care vroia să spună adevărul său. „Persoana mea nu contează, ci numai destinul națiunilor noastre, care cere ca legionarii să părăsească, treptat, în România, puterea pe care nu sunt pregătiți s-o exercite și această putere să rămână, în aceste vremuri, în care pacea nu e încheiată și armele n-au tăcut, armatei, care se bucură de încrederea națiunii și o urmează, indiferent dacă eu sunt sau nu în fruntea ei. Avem nevoie de liniște și securitate în această parte a Europei și noi, și Marele Reich, și nu e nevoie decât să ne uităm pe hartă ca să înțelegem de ce vrea domnul Hitler să

ignore pericolele care ar surveni în urma unor grave turburări pe care guvernarea legionară n-ar întârzia să le provoace necontenit în țară.” Hitler, în picioare, în spatele biroului, asculta căzut într-un mutism total, cu meșa de păr ușor deplasată, cu chipul total posomorât. Interpretul continua să traducă impecabil cuvintele dure ale acestui general cu voință extremă, gata să moară, dar nu să renunțe la convingerile sale, care erau expresii ale unor realități neîndoielnice de acolo din țara sa. Hotărât, gândea marele tartor furios și stăpânit, ăsta nu era doctorul Hacha să alerge Gôring cu stiloul după el în jurul mesei. Era însă el credincios marelui Reich și lui, Führerului, personal? Îl privi pe sub sprâncene, cu un rictus pe care mustața îl ascundea, dar care îi întuneca cumplit chipul și îl izbi sinceritatea fără rezerve pe care înfățișarea acestuia o exprima. Mare actor? Nu, mare actor era el, Hitler, acest general era, hotărât, un prețios militar mărginit care se bucura de încrederea poporului său și care se legase fără întoarcere de Marele Reich și de el, de Führer, în particular, altfel ce-ar fi căutat aici? își aminti rapoartele secrete pe care le citise despre el. Nici acei fanatici naționaliști români, numiți legionari, nu se plângeau de el. Făcu un gest și, intimidat, interpretul se opri. „Nu pot accepta”, zise el, „decât în caz extrem ca legionarii să fie goniți de la putere. Încercați, dacă e posibil, să colaborați. Ei aduc în conștiința românească încrederea și credința fără rezerve în mișcarea național-socialistă, pe care nici armata dumneavoastră și nici poporul care o urmează nu o pot aduce în măsura suficientă ca să cimenteze prietenia și alianța dintre popoarele noastre. Evitați turburările! Sunteți conștient de pericolele care ar surveni!”[502] Niciun protocol de despărțire nu urmă. Generalul primi doar textul stenografiat al schimbului de cuvinte care avusese loc și care dădea, nu însă fără un avertisment, mână liberă generalului. Da, în caz extrem îi putea goni, dar nu trebuia să uite că oricând, el, Hitler, îi putea aduce înapoi și da jos pe el, pe general[503], fiindcă legionarii aduceau credința fără rezerve în mișcarea național-socialistă. Cum putea, deci, să-i gonească pe legionari? se întreba generalul în avionul care îl aducea, în aceeași zi, înapoi. Numai *în caz extrem și fără turburâri.* Cum s-ar putea întâmpla acest lucru? În caz extrem da, se putea crea acest caz extrem, vor avea ei grijă înșiși legionarii de aceasta, dar *fără turburări?* Se vor opune… Hitler va interveni…[504]

Ștefan, când îl întâlnește pe Achim, îl găsește acasă fără Angela și cu o altă nevastă, o urâtă. „Cum, mă, du-te dracului”, și zice, „o fată așa frumoasă ca Angela, ai schimbat-o cu urâta asta?” Achim este izbit parcă

pentru întâia oară de acest eșec. Începe să povestească și încheie: „Asta e, cine e frumoasă e curvă.”

*

Tu crezi, zise Adrian Popescu uitându-se la Ștefan dintr-o parte, cum cred mulți, că istoria Europei e istoria planetei noastre și că un gest al lui Hitler pentru Europa sau unul al lui Antonescu pentru România schimbă cursul istoriei. Dar eu îți spun că altele sunt gesturile care înseamnă istorie, dar *istoria cea mare* a ființelor umane și nu cea mică, pe care o reprezintă războaiele și cuceririle. Acestea sunt furtuni care repede se potolesc, în timp ce, de pildă, ruperea pământul între Kamciatka și Alaska a însemnat mai mult, ciuma bubonică, de pildă, din Franța anilor 1348 a provocat moartea a mai mulți oameni decât două războaie mondiale din zilele noastre. Microbii în orice caz fac și ei istorie. Aduși de Gingis-Han din Asia, prin intermediul negustorilor, bacilii ciumei negre, prin șobolani și păduchi, au atacat omul european în expansiune demografică, omorând din doi unul. Așadar, nu numai un răcnet isteric al lui Hitler devine ucigaș, ci și un chițcăit de șobolan, și încă cu ce violență și în ce mod înspăimântător; glonțul aduce o moarte fulgerătoare și eroică, în timp ce buba neagră din care curge infectul puroi dă măsura mizeriei și morții oribile în care ne aruncă viețuitoarele invincibile ale planetei noastre. Dar foametea? Istoria ar fi deci toate acestea la un loc, căci nu e lipsit de urmări istorice pentru Franța, de pildă, că între anii 1300 și 1700, deci patru sute de ani, populația a rămas în medie la punctul zero, iar pe vremea Ioanei d’Arc a scăzut de la 17.000.000 la 10.000.000. Ce cataclism a ucis șapte milioane de oameni? În acele timpuri, ar fi fost neverosimil ca francezii să aibă sentimentul că națiunea lor se dizolvă? în timpurile noastre, ai putea să-mi răspunzi tu sau orice vanitos al științei, microbii pot fi învinși cu vaccinuri și istoria oamenilor degajată de flagelul lor, iar foametea prin agricultura modernă în care boul este înlocuit cu tractorul. Crezi? Ce știm noi ce face acum bacilul ciumei, ascuns în populațiile imense, care trăiesc în mizerie, ale Asiei, Africii și Americii Latine? Dacă își schimbă și el armele și, până descoperim noi un nou vaccin, omoară jumătate din locuitorii planetei? Fiindcă forța lui de expansiune e fantastică… Iar foametea… Hm!… în India mor milioane pe zi…[505]

*

Ștefan are o revelație, după ce, în după-amiaza de 22 ian[uarie] ’4l se întoarce acasă dat afară de Luchi: „chiar dacă îl iubește, ea nu se mai poate

întoarce la doctorul Spurcaciu; nemaifiind fată mare, când se va iubi cu el, acela o să creadă acum în mod sigur că ea a trăit înainte cu Adrian. Deci, singurul meu adversar care mai îmi rămâne e acest Adrian. Dar pe-ăsta ea nu-l iubește… Prin urmare, eu sunt cel pe care ea… Cel mai mult…”

Și îi dădu un telefon. Ea îi făcu scandal: de ce n-a dat atâta vreme un semn de viață?

Zilele acestea (16-X-1940) asociația surdo-muților din România a ținut ședință plenară în care s-a hotărât excluderea membrilor evrei.

*

O lună mai târziu, în dimineața de 21 Iunie, se petrecu unul din cele mai senzaționale evenimente din istoria tuturor războaielor: Rusia fii atacată de Hitler cu 2.000 de blindate și 2.000.000 de oameni și Stalin la Kremlin refuză să creadă că faptul era adevărat.

*

…Ura lui împotriva personalității umane. Ce e o personalitate? Așa ca Troțki? Câteva calități și o imensă trufie, din care se naște disprețul pentru ceilalți. Printr-un consens general oamenii ar putea fi fericiți. Ce consens? Să muncească toți, să primească fiecare aceeași retribuție, să poarte aceleași haine, să se urce în același autobuz… Dar ei nu vor! Nici cei proști!!! Și suportă toți disprețul celor trufași, care stârnesc ura mai ales a celor umili. De ce acești oameni cu personalitate sau, mai bine zis, de ce personalitatea lor nu stârnește decât ură? E adevărat că un om umil, față de altul mai umil ca el, se poartă ca și când ar fi regele Angliei, dar personalitatea, dacă e superioară masei amorfe, n-ar trebui să… Au oamenii nevoie de ele? Și atunci a pornit la stârpirea tuturor personalităților umane, fără diferențiere între cele adevărate și cele false. Există, cele adevărate? Ce-a făcut Troțki, o *adevărată* personalitate? A ucis și a spânzurat… Hm! Hm! Hm! Când a primit la rândul lui un târnăcop în cap, a primit ce-a meritat. Ce e prin urmare această faimoasă, *adevărată* personalitate umană? Cea adevărată nu se deosebește de cea falsă. Atunci cine e de vină? El, Stalin? Uite, soția lui, Nadejda, începuse și ea să aibă personalitate. Până atunci își iubise bărbatul, ținea la el, îi făcuse copii… Și după aceea, încetul cu încetul, a început să aibă personalitate. Și ce i-a ieșit de aici? O zi fatală![506]

*

Ștefan intră în redacție. „Ești prea vesel pentru situația în care te afli.”[507] „Moartea e o chestie periculoasă pentru orice cetățean.” „Ce s-a întâmplat,

ce s-a întâmplat, ce s-a întâmplat.” „Bravo, bravo, et encore bravo! Et pourquoi pas?” „Luați bomboane la copii, nu dați banii pe prostii.”

*

Nea Dănoiu (lăutarul din sat) zice că „numai eu cu porcu’ suntem în casă bărbați, am șapte fete! Odată din 21 de ouă mi-au ieșit 19 găini și numai doi cocoși, cu toate că scuipam cloșca sub aripi în fiecare seară. Iar purceaua mi-a făcut tot purcele”. Îmi cântă împreună cu Ene (de fapt Ene cântă în cinstea mea) cântecul *Hai digloi, digloi:*

De trei zile stau la gară
hai digloi, digloi,
Ca să capăt de-o cămară
hai digloi, digloi…
Hăț, hăț, să mai dau și eu din băț

*

Că nu mai am nici-un preț
Cucoana lui boer Bratu,
hai digloi, digloi,
M-a chemat să-i repar patul
Da’ ce fel de reparat
Că mai rău i l-am stricat
Hăț, hăț etc.

*

Nevasta când zice zău
Atunci să mi-o bați mai rău
Că se face bolnăvioară
Și cade la altu’ în poală

*

Am avut șapte fuioare
Și le-am dat la torcătoare
Și-am rămas și eu cu trei
Și-a fătat pisica în ei

*

Nevastă c-a mea frumoasă
Nu e-n sat la dumneavoastră
De frumoasă ce era
Fugea vacili de ea
hai digloi, digloi

*

Hăţ, hăţ etc.
A dracului soacră-mea
Că mi-a dat pe fică-sa
Cu gaura de-a gata.

*

Hitler, rugător, pe marginea exasperării, spunându-i lui Franco: „Crede-mă, *caudillo,* că e necesar să intraţi în război.” Ăla nimic. Apoi Hitler: „Decât să-l mai văd, mai bine să mi se scoată patru dinţi!”

*

Ştefan, înainte de a pleca pe front să se ducă pe-acasă? Ioana, Moromete…[508]

*

Ştefan trăieşte numai prin dialoguri, autorul nu intervine, din când în când, cu observaţii personale, obiective, ca în partea I?

*

Ştefan mai ironic la adresa legionarilor? Este Adrian Popescu.[509]

*

Ştefan să aibă la Bucureşti una sau două din vorbele lui memorabile? Un portret fizic?[510]

*

O zi din viaţa lui Luchi, ce-i place să facă. Să nu fie prea abstractă…

*

Prize la concret la personajele istorice, biografie, biologie. Exemplu Moromete, care ţine în mână ultimul lui pahar de vin, cu un bob de strugure în el.

*

Să restrâng orizontul istoric, prea larg?

*

Să nu-l uit pe Ţugurlan.[511]
Să n-o uit pe Ioana.
Să nu-l uit pe tânărul comunist din puşcărie.

*

Eşti prea vesel pentru situaţia în care te afli.[512]

*

Mă simt extraordinar de satisfăcut…[513]

*

Din geniul avangardei românești[514]:

Bună ziua cocostârc
N-ai vâzut pe Futeadânc?
L-am văzut la Câmpulung
Trăgea pizdele la plug…

*

Oana Cuțui nu e nebună
Ciorapii în hipermanganat
Și-i spală-n fiecare lună
Chiloții îi spală în căcat…

*

De ce mă țin la Paraschia?
Fiindcă le place curul meu
Și să-și bage în mine osia
În numele lui ’mnezeu…

*

Au gândit de România (Cioran): să fugi de ea ca de-o piază rea…[515]

*

Hitler mâncă în dimineața aceea un gavanos întreg de dulceață cu frișcă și bucăți de ciocolată. Îi plăceau dulceața și ciocolata cum altora le plăcea alcoolul. În așa fel încât la nunta lui Goebbels s-a așezat lângă tava cu torturi și a mâncat șapte unul după altul. Ființă inofensivă, în intimitatea arderilor ei, care simte nevoie de dulciuri, asemeni copiilor. Nu alcool, nu vinuri bune, cum a băut un urmaș al lui Gingis-Han până a murit, fără a mai putea cuceri Europa până la Atlantic… Nu droguri, nici măcar tutun… Și mai ales nu femei. După sinuciderea lui Geli Rambal…[516] (Interludiu romanesc p[a]g[ina] 168, Shirer).[517]

*

Înainte de a fi dus, după arestarea lui, Antonescu cere să vorbească cu maică-sa. I se acceptă.

„Iată, mamă”, zice el, „unde m-a dus gestul pe care l-am făcut în sept[embrie] 1940, când m-a chemat regele și eu mi-am luat întâlnire cu d[omnul] Iuliu Maniu la restaurantul Cina, să mergem împreună, să guvernăm împreună…” „Nu, mi-ai spus, ce nevoie ai tu, Ioane, să guvernezi cu ei? Nu ești capabil să conduci țara singur?” „Capabil sunt, ți-am spus, dar răspunderile sunt mari și n-ași vrea să mă fac eu singur vinovat

de dezastrul țării.” „Nu, mi-ai spus, nu vei fi făcut. Iată, voi fi făcut, în timp ce alții sunt liberi.”

„N-ai nici-o grijă”, zise bătrâna cu un glas profetic, „nu va fi multă vreme… Cu ei ai fi fost și mai învinuit. Singur, nu vei fi învinuit fără ca odată cu tine să nu fie învinuită toată țara. Și, dacă va fi așa, nu vei suferi singur, ci împreună cu ea. În fața morții care ne așteaptă să nu ne gândim în altă parte.”

*

Ce se poate spune de dama română, iubită sau soție, cum stă ea, ca o cucoană, așa, puturoasă și mofturoasă, s-o iai și s-o mângâi… Altfel nu se poate… Ca și când tandrețea ar fi obligația numai a bărbatului, da, cuconetul să nu muncească, să stăm, să așteptăm, așa, cu pretenții ca totul să ni se dea… Ca și când puia trebuie să se scoale obligatoriu la o scorpie căreia îi place și ei să tune și să fulgere în fața unui bărbat care tânjește, pentru a crea (ele s-au arătat incapabile de asta, deci urăsc) puțină liniște, puțină tandrețe sau, în lipsa acesteia, măcar de o prefăcătorie a liniștii și a tandreței. Futu-le muma în cur! Una, pe vremuri, s-a uitat la mine cu ură și mi-a aruncat în față, spumegând: „Dumneata… Dumneata… știi ce e aia tandrețea?” Ca și când ea ar fi știut ce e, băga-o-ași în pizda mă-sii!

*

Ștefan. Să coboare, dar să-și ia și paltonul.

Luchi. I se spune de către Anda Gheorghiu: „Ștefan e mort. S-a sinucis cu șireturile de la pantofi. E un om mort. De ce să nu-i mănânci tu banii ăluia, cu Ștefan s-a terminat.”

*

Dr. Petrescu Al., la închisoarea din Aiud în detenție, opera cu cuțite de bucăt[ărie] și puțin spirt. A stat 16 ani, avea 43 la intrare. Când a ieșit, i s-a dat o slujbă de lănțar (la haznale), umbla în zdrențe, o umbră; fost bărbat voinic, se rugase să-l facă măcar sanitar, fost șef de spital – Schuler – Sfetescu, doi negustori bogați l-au făcut – Ploiești – i s-a luat casa, proprietate. Spital strada Rindului, construit o dată cu Halele din Ploiești și cu catedrala, modele de stil modern (cubism). Denunț aur.[518]

*

După moartea lui Stalin, a venit ordin să nu se mai bată. Și gardienii i-au zdrobit lui Hurmuzescu fluierele picioarelor, fiindcă a doua zi nu mai aveau voie.

*

Capete de acuzare: Ștefan – Crimă împotriva umanității. Crimă de război. Denunț: Horia Sima, Petre Iosif, Dinu Hervian, Leonaș – soția lui a anunțat-o pe Luchi de arestarea lui Ștefan: „Numitul Paul Ștefan lua în derâdere lozincile pe care noi le ridicam pentru sărbătorile sfinte de 23 August.”[519]

Tipul de la canal l-a salvat, n-a știut niciodată cum îl cheamă. L-a văzut pe stradă și s-a ferit. „Sfarmă Piatră”. Bătrânul ziarist care îi ia apărarea la proces. A fost condamnat la 5 ani. Cât a stat la pușcărie, cu sentința absolvirii de pedeapsă și punerea în libertate pentru rejudecarea procesului în stare de libertate, s-a făcut un nou dosar subțire de câteva file. La rejudecare: „Nu vreau să ies din pușcărie. Nu sunt vinovat. Numai nevinovat ies.” „A fost o greșeală”, i s-a spus la sfârșit.

*

Pentru numele de Paul Ștefan au mai fost arestați 40 de inși. „Îți dau o delegație că ești secretara mea” i-a zis av[ocatul] lui Luchi și așa a putut intra la grefa trib[unalului] mare. Teohari: „Numitul Paul Ștefan să fie scos de sub arest pentru judecarea procesului în stare de libertate.” Filă care a dispărut din dosar. „Fată dragă, ce e cu tine, ce-a căzut pe capul tău! îți joci viața.” Era urmărită tot timpul. Alții n-au mai ieșit deloc cu acuzația de Paul Ștefan. Numărul celor arestați era mai mare decât toată red[acția] „Sf[armă] Piatră”. Desene contra lui Stalin cu cuțitul în dinți din care picură sânge.

Luchi se duce la Malița, dir[ectorul] bibliotecii] Acad[emiei], pentru fondul secret, și a luat „Vremea”. I s-a dat aprobarea.

*

I se tăia cuvântul. Se schimba curtea. Trebuia s-o ia de la început. E acuzat că dădea informații lui Piky Vasiliu despre comuniști. Acesta însă: „Să fie scos din redacție Paul Ștefan pentru activitate antifascistă.” Hârtie originală ruptă din dosar la 23 august de G[eorge] Macovescu.

*

Verificările. Punctul de plecare. S-au ridicat două sau trei femei din sală (1950 Ian[uarie]). Apoi, dat afară din partid, că apropo de activitatea lui din timpul războiului de la M[arele] St[at] M[ajor], cu Vlădescu Răcoasa. Fata lui Vl[ădescu], avocată: „Cine, banditu' ăla care ne-a trădat?” Știa că e deja arestat. La ieșirea din închis [oare], la întâlnire, Vlăd[escu] Răc[oasa]: „A, Ștefane”… Fata a întins-o apoi în străinătate.

*

Toți îi spuneau: „Nu te amesteca”. S-a dus la M. Florescu ministrul ref[erent]: „Luchi, sunt lucruri mai presus de noi, nu te băga.” La toți le era

frică. Iorgu Iordan: „Cată-ți de treabă, fată, nu e o treabă în care să ne amestecăm… Să vedem de se îl învinuește pe băiet.” S-a tras o perdea, o cortină…

*

Nu putea suporta unif[orma] de securist. Tremura când îi vedea, trei zile era bolnavă. Oamenii știau cumva că asta e ceva tranzitoriu și vroiau să scape, să nu moară?!

Avocatul: „Dacă Răcoasa e sus, înseamnă că se știe.” „Da”, zice Ștefan, „dar eu am fost cu ei.”

*

Un scriitor trebuie să descrie simptomele și convulsiile unei societăți în criză.

*

(Hitler) Trebuie împinși înainte milioane de oameni. Și, în urma lor, alte milioane de oameni cu camioane, căruțe, trenuri de alimente, muniții, echipament. Și să dormi totdeauna bine, până spre orele 12. Să te dezinteresezi de detalii. Detaliile nu te privesc. Gângăniile umane, gângăniile superioare, gângăniile cu talent de organizare, gângăniile energice, gângăniile bestiale, gângăniile aprinse de credința fanatică în tine, Führerul, vor împinge toate acestea acolo unde trebuie și generalul Iarnă va fi învins, generalul Noroi, disprețuit și voința lui va fi impusă.

Așa se și întâmplă.

Mu**S**solini

Hi**t**ler

Ch**a**mberlain

Da**l**adier

Qu**i**

Vi**n**cit?

*

— Cine a inventat cosorul lui Moceanu?

— Să trăiți, domnule șef, cosorul lui Moceanu l-a inventat Moceanu.

— El se compune din partea de lemn, lemn-

— …oasă!

— Și partea de fier, fier-

— …oasă!

Răspundeau: generalul Trestioreanu, Macici, cel cu un ochi tumefiat, miniștri.[520]

*

— „Mioara dragă, ne-ai răsfățat… He, he, he!”[521]

*

Tot votcă!

*

„Am încheiat citatul.”

*

Tu nu știi să iubești
Că tu n-ai inima.
A fost un joc
Ce nu-l mai spun
Ai știut să chinuiești
Și-a mea inima
E un foc ce nu-l mai spun

*

Gratiile unde și-au făcut cuibul niște rândunele. Era unul care se tot uita prin ele, să vadă un semn de grațiere (se vedea lumea pe stradă), un nebun religios.[522] A fost luat și li s-au închis gratiile. Pe urmă, auzeau piciorușele păsărilor. Li s-au luat scândurile, dar păsările își făcuseră cuib în altă parte.

*

Port elegant de uniformă. Argintaru a evadat cu tunurile de căcat. Tu vezi de cazul tău, că eu mă mărit.

*

Țiganii în captivitate: la vorbitor, țiganca se văita că i-a tăiat barba. Țiganul în celulă se vaită, îi trece, iar se vaită.

*

După ce R[omulus] D[ianu][523] le vorbește despre Iuliu Cezar, vine și un plutonier să le povestească: „Cum am pierdut și am găsit un portofel.”

*

Orizontul ceros, plumb, pirită. Baia Sprie.

Romulus Dianu, care mi-a relatat toate acestea, a murit vara trecută (1975). Zilele astea a murit și Petru Manoliu[524] (1976 Ian[uarie]).

*

Așa se explică și inerția structurilor în țările fascizate. Credința că victoria le va aparține venea din evidența slăbiciunii structurilor din țările

amenințate: trezirea greoaie, înfrângerile catastrofale suferite de unele din ele întărea[525]

*

[526]caracterul de fatalitate al scrierii și mai ales al publicării *Moromeților.* Nu mai vroiam să fiu scriitor. Îmi era așa de bine după ce luai această hotărâre. Sentimentul de luare în posesiune a lumii (sentiment divin care te face să surâzi privind cerul) și care se turburase în mine părăsind satul, îmi reveni cu putere, fără ca să mă simt îndemnat să mă întorc în bătătura casei părintești, unde vedeam răsărind și apunând soarele și mă simții atât de liber, încât, vesel și nepăsător, într-o lume în convulsie, intrigai pe Paul Georgescu și Petru Dumitriu care, cel dintâi nu mă crezu, iar ce de-al doilea mă întrebă: „Bine, nu vrei să mai scrii, dar ce vrei să faci?” „Ce vroiam să fac?” mă mirai. „De ce trebuia neapărat să fac ceva?” „Totuși!” „A! Totuși! De pildă să iubești o femeie”, răspunsei eu cu o nostalgie senină. „Asta face toată lumea”, zise Petru Dumitriu fără dispreț, dar vădit decepționat de starea mea de spirit, adăugând că se întâmplă și astfel de lucruri, un artist scânteiază la început scoțând o carte, apoi scânteia se stinge și marea flacără nu se mai aprinde, trece la altul, pentru că scrisul e o fatalitate socială, forța creatoare a unui popor se împlinește prin indivizi cărora le e dat, uneori chiar cu riscul fericirii lor pe acest pământ, să realizeze ceva. „N-au decât”, răspunsei.[527] Drept care acest obsedat al scrisului, ale cărui aventuri abia începeau (triste aventuri! scrise o nuvelă de succes[528] făcând pe reporterul la Timișoara, inspirându-se dintr-un proces al unor teroriști, care erau judecați în aceeași sală de tribunal în beciurile căreia zăcea chiar atunci tatăl său, nevinovat) mă disprețui el pe mine, se duse la Canal, scrise un gros roman pe această temă[529], lăudându-se cu el, făcu carieră de mare scriitor cu astfel de subiecte, până ce importanța acestor subiecte și teme începu să pălească și părăsi țara, scriind în străinătate „mărturii” despre o lume care îi acordase toate privilegiile de care, însă, în ambiția sa nestinsă, el se săturase, fiindcă nu erau destul de mari pentru poftele lui. Dar această carte e prea timpurie pentru mărturisiri despre alții.[530] Paul Georgescu mă avertiză, cum am povestit în altă parte, că libertatea mea e în pericol dacă nu scriu, fusesem declarat, din pricina unei încercări nereușite de a descrie mediul muncitoresc, naturalist, devenind, „fără voia mea”, dușman al Republicii Populare Române[531].[532]

*

Nimeni nu vrea să fie legat de cineva, nimeni nu vrea să fie singur. E cineva sau ceva perfid în natură care ne îndeamnă ca tocmai atunci când suntem singuri și fericiți să ne legăm de cineva.

*

Din jurnalul lui Paul Ștefan

„Moartea a speriat-o pe iubita mea.” (I-a murit un unchi dinspre mamă la 55 de ani.) „Trebuie să ai copii”, mi-a spus, „ei te perpetuează. Trăiești prin ei.” îmi spunea mie, care am doi. „Hm”, zic, „familiile dispar și ele. Familia lui Eminescu a dispărut. Dar Eminescu a rămas.” „Cum a rămas”, îmi răspunde printre lacrimi, „Eminescu e mort, ce contează ce-a scris?” Liniștit în neliniștea mea, îi răspund: „Când el scrie *O, mama, dulce mama, din negura de vremi*, îl văd și pe el, și pe mama lui. În timp ce toți ceilalți au pierit în neant.” „Nu”, zice, „dacă eu caut în familia noastră găsesc ascendenți din 1500.” „Deci”, gândesc eu, „vrea, nu prin poezie, ci prin biologie, nu prin spirit, ci prin copii, să i se păstreze ființa efemeră.” Are presentimentul că dinspre partea aceasta „a vieții” se va decide soarta ei. Iar gândul meu, înghețat în incendiul iubirii care îmi arde zilele: „un singur lucru m-a ispitit din revenirea lui Radu (fostul ei bărbat, doctorul Spurcaciu[533], care în aceste zile i-a propus întoarcerea, o casă nouă, o plecare a lui în California sau în pizda mă-sii și un copil pe care ea să-l facă până se întoarce el – planificare în toată regula, construcție pe planșă) un copil!” Și a rămas străină, visătoare, contemplând această perspectivă. Cu mine un copil e riscant, din pricina lui Papi, care o să râdă când o s-o vadă cu burta la gură. Papi nici nu știe ce destine poate influența. Gândirea ei, gândesc, ce rea e, când scopul vieții, cel superior, e fericirea și creația. „Sunt oameni”, zice, „care mor singuri, ca niște câini.” (Gândul meu: nu vrea să moară singură ca un câine, vrea să aibă familie cu Radu, copii, casă, să aibă în mijlocul cui muri, nu ca unchiul ei.) „De ce”, zic, „câinii mor așa frumos, ca să nu-i vadă nimeni fug de-acasă și mor singuri într-un colț de pădure.” „Moartea”, zic, „e un fenomen simplu în natură, numai oamenii îl fac înspăimântător”.[534] Sau mor într-un mod lugubru, prin nevoința lor de a muri: felul cum se agață de viață, cuvintele pe care le spun, obiectele pe care le lasă în urmă, cheile de la casă pe care le dosesc („tu nu mai ai nevoie de chei pe acest pământ”, i-a spus fosta soție a acestui biet unchi al tău, după cum mi-ai povestit, venind la el în spital și cerându-i-le, iar el dorind să le mai păstreze).[535] „Ași vrea”, am zis eu neștiind ce spun, „să mor ca un câine, cu cât e mai umilă dispariția, cu atât moartea e mai puțin

atotputernică peste conștiințele noastre.” Sugestie: nu te speria de moarte, nu lua decizii sub imperiul ei, ești tânără, n-ai nici treizeci de ani… Replică dură, irațională: „Ce-ai fi vrut, să mă fi dus la crematoriu îmbrăcată… (lapsus, nu mai știu cum a zis, în orice caz îmbrăcată nepotrivit) să fi fumat și să fi băut whisky?” De ce nu, am gândit, cunosc un cântec vechi bucureștean în care un chefliu cere ca la moartea lui să nu fie pus pe catafalc, ci pe masa de biliard, lumânări să nu-i aprindă, ci numai țigări să se fumeze (a fost bețiv de prima clasă, de Dumnezeu va fi iertat)… „Nu”, zic, „dar există un drum între extreme, nici spaimă de moarte, nici ignorarea ei…” (deși, gândesc, unul din cele mai simpatice filme și reconfortante pe care le-am văzut, englezesc, avea ca erou un glumeț de clasă înaltă: înainte de a muri, cu câteva clipe chiar, observând că cel care îl asista, un prieten, citea ziarul și adormise cu el, ia un chibrit, îi dă foc, se întoarce cu spatele și moare, în timp ce acela se trezește cu ziarul arzând). „Mălin”, mi-a spus cu tandrețe și mi-a strâns mâna, „ai grijă cum mergi cu mașina, vorbim mâine. Fiecare cuvânt al ei evocă fericirea trăită, fetița, codița, rățușca, da, da, da-da, of, Marine, aoleo, ne-am procopsit[536], hai să ne întindem și să murim, tezaur de șamani care încuie în el râsul ei de fetiță reapărut, zice, nici ea nu știe cum, tinerețea mea orgolioasă când „nu știam ce e tandrețea” *et puis*? Care sunt valorile profunde și absolute care vor răsări din această iubire neliniștită și amenințată? Rămâne de văzut. *Malin* va fi iarăși lovit? Tot ce doresc e să nu mi se prepare din umbră, irațional, o lovitură pe care o merit. De ce dracu merit eu lovituri? Probabil fiindcă la rândul meu le dau. Marele jucător își joacă partida, avid de vieți omenești.

***Primăveri interzise*[537]**

Febr[uarie] ’77

— *Era ticăloșilor (eseu)*[538]

— Nevasta care îl denunță.

Platon: „Dacă moartea ar fi sfârșitul a tot, cei mai în profit ar fi ticăloșii, moartea i-ar elibera și de trup și de suflet…”

— Chinuirea mamei.

— Dostoievski: „Dacă Dumnezeu nu există, totul e permis.” Ei, da, așa și este. Kant: legea morală. Să privesc cerul înstelat și legea morală din mine. Și, totuși, nu sunt un ticălos sau, mai bine zis, n-am fost ridicolul Vlahuță: „Nu de moarte mă cutremur, ci de veșnicia ei.” Eminescu e mort (lectură primei neveste). În școală, discuție cu profesorii, cu preotul pe tema lui Dumnezeu. Fost profesor, eliminat din învățământ după pușcărie: recalificat

contabil la „Oraca”. Romul Munteanu, un ticălos care îl elimină din înv[ățământ]. Istoria lui Romul M[unteanu] cu savantul pe care îl ucide. Infamia. Timpurile profetice ale lui Dostoievski („F… în cur pe mă-sa pe Mihai I că l-a dat jos pe Antonescu, prietenul marelui Hitler”[539] – de căutat documentul acestei afirmații care a dus la eliminarea lui E.B.[arbu] din șc[oala] de ofițeri de jandarmi) Nadia: Marea Isterie. Stalinistul rânjește. Porțile partidului erau închise (1949).

Care poate fi „condiția umană” după ce „Dumnezeu a murit*, și „supraomul” lui Nietzsche a arătat ce poate face „în practică”, ca și utopia sublimă a lui Marx?

Scena dintre mamă și fiu. Mama: „Nu pot să spun: trebuia să rămân fată mare. L-am înșelat pe taică-tău, vroiam să mă mărit și l-am…” Putea să ia pe alta, chiar pe… (o soră mai mică) care îl iubește mai mult. Păcatul ei: nu poate iubi![540]

Fire-ai să fii măi băiete
Că m-ai sărutat cu sete
De mi-ai rupt rochița-n spete
Și trei nasturi de la ghete[541]

Paul Georgescu era bătut la pușcărie, în timp ce era anunțat că e exclus din partid pentru că refuzase să dea adrese.[542]

„La mama răniților”[543]

*

Povestea cu opticiana: era încă în curs.[544]

O fi fost înstrăinat
De toată lumea uitat.

1940 Septjembrie] Era îmbrăcată într-un costum de vară spre sept[embrie], fustă ușor brodată din pânză albă care se poate spăla, cu o bluză în dungi albe și roșii, cu bolerou și cordon roșu din mătase. Bluza avea gulerul lung dar nedecoltat, cu revere late. Părul în bucle mari, din abundență acoperindu-i umerii, era mic în creștet, lins, lăsând fața aproape liberă. Expresie simplă și strălucitoare prin gura care lasă dinții descoperiți, ochii plini de tinerețe și de viață.

Costumul său cu umeri înalți și pantaloni elefantești era ridicol, dar îl purta toată lumea.

*

Cinstirea zilei Căpitanului. 17 Sept[embrie] ’40[545]

În fața bisericii „Sf[ântul] Ilie Gorgani”.

Mulțime confuză, puțin numeroasă, cu grupuri în cămăși verzi, în plutoane mici, în diagonală, cu câte 4 șefi în frunte, descoperiți, îndreptându-se undeva unii, de pe margini, legionari sau gură-cască salută cu salutul legionar, coloanele.[546]

*

24 sept[embrie]. Marile manifestații legionare de duminică, din capitală.

Dl. H[oria] S[ima], vicepreședintele] C[onsiliului] de M[iniștri], face apelul celor căzuți pentru credința legionară, legionarii, în cor, răspund: „prezent”. Un om profilat pe o mulțime confuză, îmbrăcat într-un costum verde cu centură, cu mâna dreaptă ridicată spre cer, ca și când ar fi oprit sau ar fi făcut cuiva un semn.

*

Pe locul unde au fost răpuși legionarii, legionarii stau de gardă.

*

Procesiunea – Cortegiul în frunte cu corul legionar, legionarii purtând tăvile cu colivă, preoții în odăjdii, preoții legionari și familiile legionarilor] căzuți. Pancartă:

De cădeți cu toții izbiți înfrunte
Ni-i dragă moartea pentru căpitan.

(„Un imens rezervor în mâna unor inși nepregătiți pentru a-l folosi”.) H[oria] Sima, fig[ură] de om f[oarte] tânăr, în fruntea manifestației, însoțit în dreapta de ofițeri germani cu pantalonii bufanți și chipiuri înalte.[547]

6 Oct[ombrie] [1940]

Zi de afirmare a puterii și disciplinei legionare, în p[ia]ța Universității]. D[omnul] gral I[on] A[ntonescu] și d[omnul] H[oria] Sima. Siluetele lor se profilează pe sobrul și mărețul panou verde, de pe care chipul Căpitanului privește, de dincolo de veșnicie, revărsarea sufletului viu al nației pentru care s-a jertfit. (Generalul și-a părăsit uniforma militară pentru cea legionară. Arată parcă bătrân și alb, singur, prizonier al celui de alături, tânăr, cu părul negru, rostindu-și discursul. Generalul pare înconjurat de cei de jos, bărbați cu figuri decise, majoritatea tineri, voinici, în uniforma cunoscută. Mâinile generalului sunt aduse în față, ca la o slujbă, într-o inconștientă supunere sau umilință, sau poate într-o dorință de a fi firesc, om, de a nu sta drepți. El, un general, având în spate o imensă armată, în mijlocul acestor tineri care se supun unei discipline străine.)

Cei doi, I[on] A[ntonescu] și H[oria] S[ima], în mașină, părăsind Piața „6 Sept[embrie]”, spre locul defilării; aceiași, cu Radu Mironovici (salutând cu salutul roman-hitlerist), e comand[an]t al *Bunei Vestiri* și c[oman]d[an]t al demonstrației, sosesc în piață. Radu Mironovici: nu salută, cizme, pantaloni bufanți, cămașă verde, capul descoperit, figură frumoasă și inexpresivă, ca și H[oria] S[ima]. Pe margine, legionari în uniforme salută. Defilează național-socialiștii, cămăși brune, svastică, pantaloni bufanți, cizme, capul gol. Val de legionari: pantaloni largi, cămăși verzi cu centuri și diagonale, capul gol, mâinile ridicate. În frunte, un pitic care pare să cânte sau să strige ceva. Piața. Un panou cu semnul Legiunii imens, mulți militari, mulți din provincie, în bande și cămăși albe.[548]

Reînhumarea lui C[orneliu] Z[elea] C[odreanu], Nic[adorilor] și Dec[emvirilor]

Grup de legionari, cu cruci sinistre pe umeri, înaintea cortegiului și troiță de oameni pe Bd. Brătianu. La Casa Verde: sosirea sicrielor, purtate pe umeri. Defilare în fața lor. Coroană din partea Führerului german. Mari svastici. Prapori enormi de doliu și rugăciune. Grup amestecat de demonstranți în Piața Palatului (Mihai Viteazul, Carol I). În frunte însă, legionari în uniforme, cămașă verde cu diagonală, pantaloni largi, capul gol. Se vede și unul cu figură de ardelean, în izmene largi, albe, cămașă cu mâneci largi, cu micul șiret verde la butoniera cămășii, în loc de cravată (șnur). În frunte, un legionar care înaintează ca și când ar vrea să ia cu asalt ceva, deși merge normal. Unduirea umerilor sugerează însă o agresivitate abia stăpânită. Capul, mongoloid, cu păr negru, bogat, tuns însă la tâmple, dar cu o meșă coborându-i pe partea dreaptă a frunții, stil Hitler sau Horia Sima. În rândul din fruntea manifestanților se vede un legionar înalt, cu o claie de păr imensă, expresie stupidă, cântă sau strigă ceva. Ceilalți șefi ai rândului din față par mai simpatici. Mulțimea din spate nu se vede.[549]

*

Predarea

Magazine devastate. Depozite de mărfuri. Grup [de] indivizi cu mâinile sus de tot, de astă dată, domni eleganți cu pălării, paltoane bune, dar și muncitori cu șepci și țărani cu căciuli. Se vede clar unul cu căciula albă, scund de statură, în pantaloni de război de casă, bocanci… Expresie incertă, pe chipul lui cert de țăran fălcos. Sunt scoși și cu mâinile la spate, un tânăr cu pantofi cu ghetre, haină de piele, pălărie elegantă, dar și copii și muncitori și femei, care se pare că n-aveau legătură cu rebeliunea.

*

25.11.’45. „Sunt o femeie urâtă”, a spus Bette Davis și pentru această frază câștigă 50 mil[ioane] pe an.

Moda în ’41 este lansată de Hollywood.

25.11.’73

Le ministre allemand des affaires étrangères salue le Conducător de l’État Roumain.

Déc[embre] 1940. M-lles Marie et Jeanne Brătianu, filles de M. et M-me Georges Brătianu, née princesse Sturdza.

M-me Bahy Ghidionesco, née Ghica[550], M-lle Marianne Bogdan, figură veselă și inteligentă, coafată sever, cu blană în jurul gâtului, M-me Prodan, figură plină de viață, senină și odihnitoare, ca un cer senin, S.A.R. l’archiduchesse Ileana, coafată insignifiant, cu brațele goale, perle atârnându-i pe pieptul ușor decoltat, îmbrăcată într-o rochie neagră peste care a pus o ciudată mantilă albă, e veselă și inexpresivă, plăcută, dar fără atracție, M-lle Anna Kolda, figură stranie, coafată înalt, bucle negre strânse savant lăsând liberă o frunte mare, ușor redusă la tâmple, cu sprâncene naturale foarte arcuite, ochi negri, încărcați de puritatea tinereții și misterul de nepătruns al feminității, nasul mic, ușor ascuțit, inexpresiv, dar care lasă liberă întreaga expresie a unui chip de o rasă deosebită, ai fi zis amestecată, între o albă europeană și o japoneză. Gura mică, buze pline, buza de jos mai mică în lățime, dar mai mare în carnația ei de vișină, nu râde și nici nu surâde, ci se lasă contemplată pentru a nu-i strica bogăția pe care râsul sau surâsul ar alunga-o. M-me Iyana Durma, interesantă figură de o frumusețe populară, nefardată, nesulemenită, sprâncene naturale nearanjate, păr frumos, bine stăpânit, nasul și gura mari, dar armonioase, ca la statui… M-me Victoria de Casa Rojas, figură blondă de spanioloaică (le comte de Casa Rojas este trimisul extr[aordinar] și pl[enipotențiar] al Spaniei în Buc[urești]). M-me Nina Bova Scoppa, M-me Titi Vasiliu-Bolnavu, M-lle Zizica Negropontes, fille de M. et M-me Georges Negropontes, née Scanavy, foarte interesantă figură de frumoasă liceană, chip prelung, cu părul lins în față și strâns într-un coc abia vizibil la ceafă, ceea ce dă trăsăturilor ei, atât de tinerești, farmecul maturității feminine. Are fruntea înaltă, dar parcă adusă de la creștet spre în față (pieptănătura linsă atenuând această înălțime), sprâncenele aproape de ochi, nearcuite, ca două linii drepte, nasul, de la rădăcină la gură, lung și frumos, între nas și buza superioară, de asemeni dreaptă, fără nicio arcuire, spațiul este mare, ceea ce

dă figurii o francheţe cuceritoare. Numai buza de jos, plină şi de astă dată bogat arcuită, aminteşte că tânăra nu mai are şaisprezece ani, ci douăzeci. E îmbrăcată simplu, cu o bluză albă cu mâneca scurtă şi stă cuminte lângă o perdea din salon, de care se ţine cu o mână, gest de timiditate sau de atenţie încordată, când uităm ce ne fac mâinile şi în ce poziţie ne e corpul. M-lle Boxshall, fille de M. et M-me Boxshall, née princesse Stirbey, M-lle Helene Prodan, fille du procureur à la Cour de Cassation et de M-me née Cratunesco[551], M-lle Ileana Cratunescu, fată bună, rău îmbrăcată, expresie de sinceritate pe chip, singura bogăţie, M-me Squartini, femme du consul général d'Italie à Constanza[552], splendidă femeie pisică, M-lle Marianne Bogdan, fille du conseiller à la Cour d'Appel, fiancée avec le prince Alexandre Sturdza[553], figură frumoasă de chinezoaică, cu ovalul rotund şi un strălucitor râs cu toată gura pe figura ei atât de tânără, M-me Galuction-Tuculesco, M-lle Lucretzia Racovitză, fată urâtă, neagră, făcută parcă de o servitoare cu un ţigan rob de la curte, nasul borcănat, gura frumoasă, dar care se pierde pe un chip în care urâţenia, ca şi frumuseţea sunt un suflu inexplicabil, ochii la fel, frumoşi, dar umbriţi de o frunte mică ameninţată să fie acoperită de părul negru şi des al capului prea bogat… M-me Sanda Negropontes, née Tataresco, M-me Jean Botez-Donici, figură senină şi concentrată de intelectuală, îmbrăcată foarte îndrăzneţ cu umerii aproape goi, într-o rochie de voal negru, ca de doliu, în acei ani în care prezenţa spitalelor gemând de răniţi impunea sobrietate modei, M-me Ivonne Stolojan et sa fille, Sanda Stolojan, née Zamfiresco, et voilà M-lle Droaga et le sous-lieutenant Dinu[554], foarte încântaţi, nu ca tine, că sunt primiţi în înalta societate, et encore les voilà, M. Florin Foişoreanu, président à la Cour dappel (le parrain), le capitaine şi M-me Smeu[555], M-me Stela Rădulescu, supranumită mama veselă, treizeci de ani, arată de 25, are trei copii care au întinerit-o, figură extrem de atrăgătoare, părul cu cărare tăiat la spate, taior sobru, dar chipul ca o lună care ar străluci în plină zi, Mariella Lotti, minunat chip de madonă modernă, cu sprâncenele trase ca un fir subţire, ochii puri cu gene făcute, gura sfântă dată cu ruj, capul îmbrobodit cu o ceva alb… M-me Lya Marinescu, umeri goi, păr bogat, în cârlionţi, pe ceafă, chip adorabil, M-me Marie Bondar, M-me arhitect Dimitriu, M-me Dolly Steriopol, Manola, Anina, Hagi Pândele, Dina Cocea, Tantzi Cocea, M-lle Anca Marie Câmpeanu, de o cuceritoare gravitate, M-me Papazian, M-lle Monique Lovinesco („Mergem la o nuntă, dragă! Suntem invitaţi,

adică eu sunt invitată, dar mireasa mi-e prietenă, te-a invitat și pe tine.” „Cine e?” „Niște oameni mai bogați. Tatăl lui e foarte, foarte, foarte bogat și încă ceva pe deasupra.”) M-me Alice Constantinesco, figură cu expresie frapantă de fericire naturală, nemotivată, pe chipul ei care e iluminat de un surâs total. Căsătoria prințesei Ileana Ghica și a prințului Niculae Sturdza. Prințul cam bătrân, prințesa cam urâtă, cu nasul mare

— Și voalul ca un turban turcesc pe cap nu-l poate ascunde. D-na și d. Brătianu au fost nași. În biserica Amzei. M-me Blanche Borell, carnație fermecătoare, păr ondulat ca într-un vis, M-lle Emilia Kozakievici, extraordinară bogăție de expresie, femeie vampă, pe chipul căreia s-a așternut suflul de gheață al frumuseții, înnobilând-o. Dorothee Christesco, M-me Polizu Micasunești, M-me Bizi Diamandi, M-me Marie Carp, M-lle

Liviu Ciulley… M-lle Pomponin, M-me Boniver, M-me Rosetti, născută Lahovary…[556]

*

Noiembrie ’42

Când va fi bombardat New York-ul? Bombardarea N [ew] Y [orkului] nu este un lucru imposibil pentru aviația Reichului. Trebuie să se știe că Germania posedă de pe acum un avion de bombardament a cărui rază de acțiune e de 7.000 km. Este vorba de Heinkel 117, capabil să transporte o încărcătură de 8 tone de bombe și să revină la bază fără escală. Poate să opereze și în picaj. S-a dat alarma aeriană. Au murit 75 de oameni, victime ale întunericului și ale circulației, victime anticipate ale bombardamentelor.

*

Ian[uarie] ’42

În zadarnicele lor atacuri, bolșevicii au suferit noi pierderi grele. Pe frontul [de] Est, unele din străpungerile efectuate de inamic au fost gâtuite, iar în alte părți inamicul a fost izgonit prin contraatacuri… Generalul Iarnă și generalul Așteaptă (american), Sfântul Așteaptă. (P[amfil] Ș[eicaru] – și generalul Noroi). Inamicul comite acum una din cele mai mari greșeli ale sale, aruncând neîncetat în luptă toate forțele de care dispune… Risipa pe care sovietele o fac cu trupele siberiene și caucaziene întrece orice închipuire… Mașina de război sovietică care vrea să se ia la întrecere cu crivățul îngrozitor de răsărit. Iată că acum o numiți mașină de război. Până mai ieri o numeați „hoardă”[557].

*

Aug[ust] ’43

Sovieticii au suferit pierderi enorme, în oameni și material. Nemții s-au retras pe poziții dinainte stabilite. Planurile strategice de vară ale ofensivei sovietice au dat greș. Divizii bolșevice încercuite și nimicite. Sute de avioane și de tancuri distruse. Toate încercările sovietice de străpungere spulberate. În schimb, toate contraatacurile germane au fost încununate de succes, succese defensive germane. Se așteaptă teribila lovitură de ripostă. Unde și când? Rezistență sălbatică, fără a ține seama de pierderi în oameni. Ca și când ar fi zis: de ce nu țineți seama de pierderile voastre în oameni, materiale și să vă predați? Ce e cu rezistența asta a voastră fără sens? Trupele germane tot vor învinge și atunci ce rost au toate acestea?

Încercările bolșevicilor de a străpunge frontul german n-au obținut nici cel mai mic succes. În mijlocul frontului de răsărit mișcarea de desprindere germană, pentru a scurta frontul, continuă. E vorba de o operațiune mobilă, pregătită cu săptămâni înainte și executată conform unui plan stabilit și care nu e direct influențată de inamic. (Nu, au venit cocorii și le-au spus să se scurteze.) Sovieticii au suferit pierderi enorme, ce nu s-au putut calcula încă. Dar, și când se vor calcula, sovieticii se vor îngrozi și vor ridica mâinile.[558]

*

1942

Anul marilor victorii germane și române.

Bătălia de nimicire de la sud de Harkow.

Cred în 1943 de P[amfil] Ș[eicaru] („Și nu mă înșel!”)

(Comparație cu dezastrul din 1917)

„Într-un singur an, 1918, câte prăbușiri și câte înălțări. Se compară?”[559]

*

Scampolo cu Lilia Silvi și Amedeo Nazzari.

*

P[amfil] Ș[eicaru] „Dacă Rusia Sovietică ar fi învingătoare, poporul român ar fi smuls din Dacia, cine știe prin ce văgăuni ale Caucazului sau în ce fund de Siberie am fi transplantați. Nu ne sunt îngăduite iluziile. Ori Rusia va fi la pământ, ori noi suntem șterși de pe pământul dacic (Luați seama!).”

Ianuarie [1943]

Între Caucaz și Don, la Stalingrad și în regiunea Donului continuă luptele grele. Sovieticii, care atacă cu înverșunare, au fost respinși peste tot. Peste tot, să nu se creadă că cine știe pe unde ar fi reușit în atacurile lor…

*

Viviane Romance (O femeie în noapte)

*

Desigur că va veni un timp când rezistența lor va fi copleșită (Stalingrad). Acești eroi și-au făcut însă sfânta lor datorie până la urmă. Asalturile disperate ale sovieticilor la Stalingrad, dărâmate.

Spiritul creat de epopeea de la Stalingrad, care a intrat în istorie. Atacul stepei asupra continentului european, cu o furie ce depășește orice închipuire omenească.

Puternice grupuri de luptă sovietice, nimicite între Doneț și Nipru (și înlăuntru lasă textul să spună adevărul). Potențialul de război sovietic scade… Da, în curând vom învinge.[560]

P[amfii] Ș[eicaru] – *Flecarii solemni.* 1943 martie[561]

Războiul total.

De la 5 Iulie și până astăzi (1 Sept[embrie] ’43), armatele sovietice au obținut câteva succese tactice, dar n-au reușit să străpungă frontul german, care a rămas articulat pe toată lungimea sa. În cursul luptelor, f[rontul] german, tocmai spre a frâna ofensiva sovietică și a evita străpungerile, aplică metodele defensivei elastice, între care și rectificările liniei sale de apărare pentru scurtarea ei în anumite secțiuni… Astfel, a fost evacuat orașul Taganrog de pe coasta mării de Azur, după ce au distrus toate instalațiile militare.

Sovieticii (?! Nu bolșevicii?) n-au reușit cu toată superioritatea lor numerică să disloce frontul german. (De la cartierul general al Führerului, înaltul comandament al forțelor armate germane comunică: „Taganrogul, cu desăvârșire distrus, a fost evacuat metodic.”[562])

*

Enache Băjenaru[563]

Încercuirea unor grupuri de forțe sovietice.[564]

D. Memencioglu (și Saracoglu) – de făcut o dare de seamă asupra situației externe.

3 Sept[embrie] – 10 Sept[embrie]. Berlinul consideră gestul Italiei ca o trădare (capitulare în fața americanilor).[565]

Tragedia Italiei (P[amfil] Ș[eicaru])[566]

„Germanii au ocupat Roma. Italia fascistă respinge capitularea și cere continuarea războiului. Napoleon a spus că pentru a duce un război se cere

trei părți moral și o parte numai material.”[567]

*

Inima veșnic tânăra. Femeia și păcatul.[568]

*

Mussolini, eliberat, va salva Italia. Aliații au pierdut partida în Italia.[569]

Încercările sovietice de străpungere la vest de Nipru au fost zăvorâte, orașul cutare a fost evacuat. Temrink (sau Taganrog etc.).

O Rusie victorioasă ne va face autopsia.

Mari succese defensive germane pe toate fronturile. Violente lupte între Dniepropetrovsk și Cremenciug.[570]

P[amfil] Ș[eicaru] încearcă să se facă auzit: aliații să nu permită Rusiei expansiunea în Europa. Dar…

*

Viviane Romance, *Venera oarbă*.

*

Starea de spirit a ziaristului se schimbă treptat, el începe să înțeleagă că nu zadarnic aliații se întâlnesc și pun la cale soarta lumii după război; consideră deci că se va câștiga acest război. Și el începe să le pună întrebări: veți câștiga cu cine? Cu Rusia sovietică, bineînțeles. Dar această pace va fi nu o pace a Angliei și Americii, nu va fi deci o pax americana, ci o pax sovietica, cu bolșevizarea Europei și cu nimicirea statelor mici din vecinătatea ei, pentru a ajunge la Adriatica. Rămâne deci în comportarea lui o constantă: teama de Rusia, a cărei apropiere zilnică de granițele noastre îl face atent la ecoul acestei apropieri în cuvântările și luările de poziție ale Angliei și Americii, care îndeamnă lumea să nu se sperie de Stalin (popoarele mici). Cel care a trăit însă umilitorul ultimatum din iulie 1940 știe mai multe, vede mai bine, fiindcă e în cauză și nu departe, undeva peste ocean… De aici exasperarea sa… De aici speranțele nebune, care nu sunt încă pe deplin spulberate, într-o victorie germană sau măcar o prezență germană neînvingătoare, dar nici învinsă la masa tratativelor.[571]

*

1944

1 Ian[uarie]

„Armata va rămâne prima podoabă a Statului Român.” Mihai I[572]

„Prin moarte la datorie” (M[areșalul] A[ntonescu]). Ordin de zi către oștire.[573]

*

„Select”: *Un cântec pentru tine* cu Tino Rossi.[574]

*

Generalul Iarnă, generalul Noroi, generalul Foamete.[575]

Hitler: „Ora represaliilor va sosi… Lupta va fi purtată cu cel mai mare fanatism, până la ultimele consecințe. Anul 1944 va fi anul pieirii acestei coaliții. Viața noastră de jertfa, străduința noastră nu îi sunt necunoscute lui D-zeu. Am ținut departe de granițele noastre și de centrul continentului european și în acest an, masele inamice… Ora marilor surprize n-a sosit…”[576]

C. N… Vasiliu Bolnavu a murit, mare făcător de bine… Pornise pe drumul anevoios al ocrotirii aproapelui. În sectorul Kirovograd, sovieticii au fost aruncați înapoi prin contraatacuri.[577]

Ofensiva politică a Rusiei contra anglo-americanilor.

*

„Femina” – Charles Boyer: *Veninul*

*

5 aprilie. P[amfil] Ș[eicaru] privește harta și plânge. Moldovenii în pribegie. Trupele rusești la Prut… Declarația lui Molotov: mimetismul politic se desfășoară oportun în orice împrejurare, pentru a asigura o cât mai mare scădere (anesteziere) a instinctului de conservare la adversar.[578]

P[amfil] Ș[eicaru]: „Căutăm puncte de reazim pentru răvășitele noastre certitudini.” Aprilie ’44

„Vom apăra pământul sfânt al patriei.”[579]

Geneva (Rador) (D.N.B.) (Havas).

Mareșalul Antonescu va apăra Moldova.[580]

1 Mai ’44

P[amfil] Ș[eicaru] – Crede că e posibil un armistițiu. Mai crede într-o „mare furtună”. Nu. E vorba de debarcarea invaziei anglo-americane.[581]

Subsecretarul de stat american Edward Stettinus a sosit duminică, după încheierea conferințelor de la Londra, în Africa de Nord, unde va continua convorbirile sale cu ministrul St[atelor] U[nite]. Averrel Hariman și Robert Murphy, consilier politic american la cartierul general aliat pentru Mediterana.[582]

Speculații că Statele Unite la început au vrut să fie neutre, dar că pe urmă au promis ajutor Finlandei, după aceea s-au angajat într-un război împotriva

Finlandei, că interesele S.U.A. sunt în pacific, ca și ale Angliei, care a înregistrat cea mai mare catastrofa din istoria sa prin căderea poziției-cheie de la Singapore și prin lăsarea Australiei și Noii Zeelande, dominioanele sale, sub protecția S.U.A. și care poate să ducă la dezagregarea sistemului cunoscut sub numele de Commonwealth.

*

„Colțul refugiaților”. Cine știe ceva despre cutare; își caută soția și copiii etc.

*

„Invazia este iminentă”[583] – De la corespondentul din Berlin. Agenția Reuter transmite.

*

P[amfil] Ș[eicaru] numește acum țările „aliate” țări de opinie și duce grija lui Churchill, că ce-o să facă în fața alegătorilor (și Roosevelt la fel) cu o invazie neizbutită. Că, adică, o să fie dați jos și războiul se va prelungi. Iluzie smintită…[584]

Atacurile neîncetate ale trupelor sovietice la nord de Iași sunt oprite. Atacurile asupra Târgului-Frumos.

P[amfil] Ș[eicaru] „Din iubire ne incendiază”.[585]

1 Mai. Stoparea ofensivei sovietice prin epuizare de forțe.

*

O cămașă nouă, lei 2.000.

Cizme 1.500, ciorapi 200 etc.

30 lei o bere.

*

P[amfil] Șjeicaru]: „Început de actualizare a erorilor politice engleze, față de superioritatea activă a politicii rusești. Rușii nu bombardează Iașiul, care are multe biserici, ca să-și câștige simpatia locuitorilor (pe care vor să-i domine), unde nădăjduiesc să-și poată exercita influența (în timp ce americanii ne bombardează în mod stupid cartierele muncitorești). D. Churchill, d. Roosevelt sunt temperamente impulsive, Stalin este misterios ca Asia.”[586]

6 Iunie [1944]. Invazia, căderea Romei.

P[amfil] Ș[eicaru]: „Că de ce nu s-a făcut această descoperire (că Franța rămâne aliata N[ațiunilor] Unite și nu a fost niciodată inamicul nostru beligerant). De ce nu s-a făcut această descoperire cu prilejul conferinței de

la Québec, de la Casablanca, de la Cairo, de la Moscova și de la Teheran? Fiindcă acum au debarcat pe pământul ei. Franța este la mare preț.”[587]

„Germania azvârle în luptă prima armă secretă”[588]

„V.l Câinii iadului asupra Londrei”

„Guvernul englez a ordonat evacuarea Londrei”[589]

*

Enigma marii piramide dezlegată de un român: d. prof[esor] V. Moisescu

*

P[amfil] Ș[eicaru]: „Anemia Occidentului și colosul rusesc”[590]

20 Iulie [1944]

Atentat asupra lui Hitler.[591]

Berlin (Rador), agenția D.N.B. și agenția germană Transocean.

24 August [1944]

Cade Iașiul.

*

Te voi iubi mereu: Alida Vali

*

„Proclamația către țară a M[aiestății] S[ale] R[egele]”

„Nu este decât o singură cale pentru salvarea țării de la o catastrofă totală: ieșirea noastră din alianța cu puterile Axei și imediata încetare a războiului cu Națiunile Unite.

România a acceptat armistițiul oferit de Uniunea Sovietică, Marea Britanie și St[atele] U[nite]. Priviți pe soldații acestor armate cu încredere… Națiunile Unite au recunoscut nedreptatea dictatului de la Viena prin care T[ransilvania] ne-a fost răpită.”[592]

Lucrețiu P[ătrășcanu]: „Amnistie” înseamnă uitare. Dar noi nu vom uita…

Duminică, 27 Aug[ust] [1944]

Începând de joi dim[ineață], Capitala este bombardată de germani.[593]

29 [august 1944]

Rușii la porțile Buc[ureștiului] (august).[594]

Schimbarea la fața a d. Gh. Brătianu – Jos masca, domnule hitlerist Gh. B.(rătianu) și trage consecințele (ca baronul von Killinger).”[595]

D. Atanasiu – sabotează[596] *Uneltele lui Hitler la Bragadiru*[597] *„Iar ne întâlnim”… de Miron C[onstantinescu]*[598]

(Col[onelul] Stăvrică, cenzor militar)[599]

(„Afară cu hitleriștii de la Cenzură”)[600]

„Și acum, eliberați din închisorile și lagărele unde am fost încătușați, iar ne întâlnim cu d-ta, ne lovim de d-ta când exprimăm în *Scânteia* aspirațiile poporului: «Vrei să ne bagi iar căluși în gură.» Nu mai suntem în 6 Feb[ruarie] 1941, când, ca procuror în procesul comuniștilor din Galați, ai cerut maximum de pedeapsă pentru mine și tovarășii mei. Am executat ani grei de temniță… Și acum, viitorul. Dreptatea.”[601]

„Până când?”: „De ce nu este încă arestat Titus-Dragoș? Printre slugile jefuitoare ale fostului regim fascist se află și d. TitusDragoș, autorul nenumăratelor fărădelegi ceneriste.” (Centru Național de Românizare)[602]

„Democratizarea țării”[603]

„Proiect de Platformă a F[rontului] N[ațional] D[emocratic]”[604]

„Ce mai așteaptă hitleriștii și legionarii de la Astra Română”[605]

11 Oct[ombrie] ’44

La Anef. „Jos guvernul.” „Să plece guvernul.” 100.000 manifestanți.[606]

Hitleristul Aldea ordonă armatei să tragă în popor.

„Au ieșit lupii din vizuini. Urletul lupilor se aude departe, pentru că Aldea le-a deschis vizuinile.”[607]

19 Oct[ombrie] [1944]

Cei doi miniștri de stat din F[rontul] N[ațional] Democratic], Pătrășcanu și C. T. Petrescu, își dau demisia.[608]

Drepturi pentru legionari?[609] Radio Donau.

Un nou guvern: țărăniștii și liberalii refuză.

Ehrenburg. „La granița Germaniei n-am ajuns singur. Au ajuns și umbrele celor morți la granița Germaniei. Cine bate la porțile Prusiei? Asasinații etc. Vai de Germania” (21 Oct[ombrie])

*

Filme

„Scala”: S-au întâlnit la Moscova.

„Regal”: Epopeea Stalingradului și Jurnal.

„Femina”: Sânge pentru sânge.

„Casandra”: Răzbunătorii poporului.

„Alcazar”: Ucraina în flăcări.[610]

*

Zbirul de la „Universul”. Teroarea de la șantierul Rudeni. Hitleriștii de la „Dorobanțul”. Sabotajul de la industria iutei. Cozi de topor.[611]

*

500 lei kg carne, sept[embrie] ’44.

Mărgineanca, iadul muncitorilor.[612]

„Bulgaria vrea să spele, prin propriul ei sânge, pata ce i s-a făcut pe frunte”, a declarat M [inisterul] Njațional] de Ex [terne] bulgar de la Moscova.

Jos Masca! Afara cu…[613]

Ana Pauker: „Prieteni, tovarăși. Primul gest făcut de România față de U[niunea] Sovietică a fost primul gest nu numai de nenorocire pentru România, dar primul gest de perfidie din întreaga lume. Prima țară care și-a trimis armatele să calce pământul sovietic (adică Basarabia!?!) a fost România (în 1918)”[614]

„Putregaiul hitlerist de la fabrica de săpun Stela.”

„Să smulgem colții veninoși ai reacțiunii.[615] *Viespar legionar.”*

„Ministrul de interne Niculae Penescu să fie demis. Niculae Penescu să fie arestat.”[616]

4 Dec[embrie] [1944] Guvern Rădescu[617]

Scânteia, vineri, 2 Martie.

Tată, m-am gândit îndelung până să-ți scriu aceste rânduri. Ai zis că mă împuști cu mâna ta, după ce am vorbit la întrunirea tineretului în Aula Academiei Comerciale, că mă consideri un criminal… Căci în primul rând sunt fiul țării, apoi al tău.

Nicolae [Rădescu][618]

1 *Aprilie ’45. „Noua lege a epurației.*

„Sute de polițiști criminali, conducători criminali și hitleriști, arestați de Siguranța Generală.”[619] „Un feroce criminal de război arestat la Bacău, fost c[oman]d[an]t al biroului pentru evrei, a ucis, jefuit și deportat. A fost arest[at] pe când încerca să fugă. El a tras cu revolverul în urmăritorii săi. Asupra lui s-au găsit două grenade. A fost executat la poliție de peste 3.000 de locuitori indignați.”[620] „Generalii Macici și Trestioreanu asasinau populația sovietică. Datu Gheorghe sugruma cu propriile mâini victimele sale. Mari crime ale lui Murgescu și Calotescu ies la iveală.”

Confruntarea între călăi și victime: „Ați intrat sănătoși și veți ieși în cârji.”

Criminali de război
(Cu fotografii)

urmăriți pentru participarea la asasinarea studentului Dan Lazarovici. Persoanele care cunosc etc.

„Lui Murgescu să i se dea zilnic mazăre furajeră”, au cerut paraliticii de la Vapniarka. „Du-te în pizda mă-tii de jidan.”

Masacre, violuri, furturi.

Câini dresați anume sfâșiau oamenii.[621]

Ferocele criminal Florin Ghineraru are 22 ani.

Primul lot de criminali de război
în fața tribunalului poporului

Ac[uzatori] public [i]: Bunaciu și Săracu. General: Macici Nic[olae], Trestioreanu C-tin, Niculescu Mihail (jandarmi), Ionescu Radu (căp[itan]), Trepăduș Grigore, înv[ățător] Murgescu Ion (l[ocotenent]-col[onel] rezervă etc.).[622]

Un mare bogătaș din capitală își împarte averea trecătorilor (el s-a decis să aplice pe teren noua concepție financiară a lui Iancovescu în formidabila comedie *Banii nu fac nici doua parale,* care se joacă la teatrul „Savoy” în fiecare seară la 8,30 și în matineuri sâmbătă și duminică ora 4).

22 Iunie ’4l

Decret de mobilizare a armatei

„Noi înțelegem sensul războiului pentru că am cunoscut umilințele pasivității”.

23 Iunie [1941]

Trupele române și germane lupta azi pe pământul moldovenesc pentru civilizația europeană[623]

„Români

În fața Dumnezeului strămoșilor noștri, în fața istoriei și a veșniciei românești, mi-am luat azi răspunderea de a smulge prin onoare dreaptă ceea ce ne-a fost cotropit prin silnică umilire și trădare, să pornesc lupta sfântă de redobândire a drepturilor neamului… Raclele strămoșilor, crucile martirilor… etc.

Români

Vă chem la luptă. Războiul sfânt a început… Ostași, vă ordon, treceți Prutul”

22 Iunie’41”[624]

29 Iunie [1941]

Dezastrul armatei bolșevice.

Formidabilele victorii ale armatei germane în Est.[625]

2 Iulie [1941]

500 iudeo-comuniști executați la Iași pentru că au tras asupra soldaților germani și români.

6 Iulie [1941]

300.000 prizonieri capturați de armata germană.

16 Iulie ’41

Reg[ulamentul] asupra d[ecretului] lege relativ la statutul militar al evreilor

„Definirea evreilor

Evreii nu au dreptul la serv[iciul] militar.

Evreii sunt în înțelesul legii:

a) cei de religie mozaică;

b) cei născuți din părinți de religie moz[aică];

e) creștinii născuți din părinți de religie mozaică nebotezați, adică copii care au primit taina botezului, dar se trag din părinți de religiune mozaică, nebotezați, precum și copii creștini, când numai unul din părinți este evreu botezat, iar celălalt nu este botezat;

d) creștinii născuți din mamă creștină și tată de religiune mozaică, adică copii creștini, a căror mamă este creștină, dar tatăl este de religiune mozaică;

e) copiii naturali ai mamei de religiune mozaică, indiferent dacă au fost sau nu botezați;

f) cei care au părăsit religiunea mozaică, declarându-se atei. (Spinoza ar fi fost socotit bun de gazat. M[arin] P[reda])

Sunt de asemenea socotiți evrei acei care făceau parte din comunitățile religioase evreiești la data de 9.VI 11/40.

Art. 3 Adopțiunea nu are urmări asupra situației juridice de evreu a copilului adoptat. Pentru stabilirea filiațiunii copilului adoptat, se va ține seama de părinții acestuia.

Art. 4 Copilul legitimat prin căsătorie este socotit a avea religiunea ce anterior legitimării o avea.

Art. 5 Simpla declarație de trecere la religia creștină, făcută în fața of[iciului] de stare civilă și înscrierea ei în registrele stării civile nu schimbă calitatea de evreu, dacă nu se face dovada că a fost urmată de taina botezului.

Art. 6 Sunt creștini:

a) copiii creștini născuți din părinți de religie mozaică botezați;

b) copiii creștini, din mamă mozaică, dar tată creștin pur sânge;

e) copiii naturali, creștini, din evreică botezată.

Art. 7 Botezarea după 9 Aug[ust] ’40 nu este valabilă. Cei aflați în asemenea poziție sunt excluși de la pregătirea militară și premilitară.

Recensământul evreilor

D[in] p[unct] d[e] v[edere] militar, evreii sunt trecuți în tabele separate. Ei sunt obligați să se prezinte totuși la recrutare.

Obligațiunile evreilor (militare)

1) în schimbul serviciului milit[ar], evreii vor plăti taxe sau vor preta munci de interes obștesc ([de] la 18 ani până la 50 ani), indiferent dacă înainte au satisfăcut serviciul militar sau au fost ofițeri.

Evreii clasați improprii sau reformați vor plăti taxele, dar nu vor fi chemați la munci. Numai M[arele] St[at] M[ajor] îi poate chema sau repartiza. Durata variază de la 2-6 luni pe an. În caz de război, durata e nelimitată. Specialiștii vor fi plătiți (ingineri, arhitecți etc). Ceilalți: întreținere, hrană și solda de trupă. Vor fi în civil, în brasardă galbenă, cu numele cercului de recrutare. Se exceptează specialiștii, care vor purta

uniforma veche a gradelor lor. Local, vor putea lua masa și dormi în familie… Dacă e absolut necesar, evreii pot fi mobilizați cu ordine normale, cu toate drepturile pe CFR.[626]

18 Iulie [1941]

Evacuarea Kievului și Leningradului.

O revoltă generală a izbucnit în Ucraina. Amănuntele lipsesc.[627]

19 Iulie [1941]

Trupele germano-române au trecut Nistrul.

Chișinăul, Odorheiul, Soroca și Hotinul dezrobite[628]

20 Iulie [1941]

Pe roșu, galben și albastru și pe portretul gen[eralului] A[ntonescu]. *Proclamația G[eneralului] A[ntonescu], Basarabeni, bucovineni etc*.[629]

24 Iulie [1941]

Un mare bombardier bolșevic doborât de A[rmata) R[omână], expus în parcul Carol.

25 Iulie [1941]

Moartea: „Crezi tu, Stalin, că eu o să-ți pot înfăptui planul tău în numai 5 ani."[630]

27 Iulie [1941]

Întreaga Basarabie dezrobită. Trupele germano-române au înaintat adânc dincolo de Nistru. Lupta pentru salvarea credinței, pentru ordine și civilizație continuă[631] (Va fi întrebat G[eneralul] I[on] A[ntonescu] în 1946: „De ce nu te-ai oprit la Nistru?" Răspuns: „Un general nu se oprește până nu câștigă bătălia sau o pierde."

28 Iulie [1941]

Ticăloasa tinerețea lui Stalin (zis Sosso, zis Koba). (Tammersfors-Finlanda 1905)[632]

*

„Scala", „Trianon" – Bestiile roșii. Sânge și groază din apocalipsul bolșevic – Fernandel[633]

*

Statele Unite furnizează Sovietelor făgăduințe. Cine a înlocuit pe Dumnezeu în Rusia Sovietică? (O maimuță păroasă cu chipul lui Stalin)[634]

23 August [1941]

După Neapole sub sărutul focului cu Tino Rossi și Viviane Romance.

Jurnal românesc cu războiul sfânt.[635]

25 August [1941]

Gen[eralul] Ion Antonescu, Mareșal al României.[636]

.

27Aug[ust] [1941]

Lista nr. 8-9 de grade inferioare (trupe) morți pentru patrie:

Aciubotăriței, Platon Ion, Adam Gheorghe, Dilibov Mihai, Bocăneală Vasile, Bălțică Florea, Donose Emil, Faraonu Anton, Coșciug Dionisie, Floca Dumitru, Ileana Stelian, Gândac Gheorghe, Aolăriței Ion, Apetroaie, Fetica Teodor, Martiru Gh., Cantorița C-tin, Săpălucă Dumitru, Arcipașcu, Coliba Gh., Moșneagu Nie, Casandra Ion etc.[637]

Trenurile de răniți, ducând trupe, aducând civili, nemți, evrei…

Pl[u]t[onier] Marius Dumitrescu, șeful promoției 1941[638]*, Consiliul de Patronaj al operelor sociale.*

Românizarea proprietății și vieții economice.[639]

Lista nr. 10

Roșioru Fănică, Baman Tănase, Jegu Gh., Brutaru Arghir, Sgaia Gh., Tudorancea Eugen (omisiuni sau treceri greșite).

Nr. 11. Ciușe Alex, Țigău Ion, Păpăluță Ion, Poșircă Radu, Coleașă D-tru, Starețu C-tin, Pițigoi C-tin, Verișanu Vasile, Doniță Caloian, Dudău D-tru, Tutu Vasile, Plăcintă Eustațiu, Ciocată Gh.[640]

Dl. Șeicaru, unul din îndrumătorii opiniei publice românești la Paris.[641]

Vecinul meu Leibovici

„I-a luat moșia, mașina, aparatul de radio, prăvălia și va circula cu stea galbenă. Cămătar fără milă și fără rușine, a speculat asupra stambei, amanetând bijuterii șterpelite de acasă de feciorii de bani gata. Dar n-o duce așa de greu. Sunt mijloace de a te înțelege până și cu infernul (ceea ce Dante nu știa). Nu duce lipsă de nimic. Nu mai are radio – și-a cumpărat gramofon, bicicletă în loc de mașină, a închis magazinul, dar vinde pe sub mână, a pierdut ferma de la Snagov, i-au rămas banii. Lucrează pe dedesubt și nu și-a pierdut drăceasca lui putere. Primește lăzi, pachete, butelii… Zahăr, hălci de osânză, untdelemn, toate bunătățile posibile. Clondire cu vinațuri fr[anțuzești], mormane de mătăsuri, mușchi pentru fripturile familiei și pentru dogul danez… Mie îmi rămâne bucuria obștească de a fi redobândit Basarabia și mă hrănesc cu voluptatea de a vedea biruind principiile naționaliste. Nu l-am denunțat pe Leibovici. N-am reabilitat prerogativele rasei? Nu destul?”[642]

Jidovii, sfătuitorii și informatorii sinistrilor agenți ai NKVD.

Lista 12: Streașină Gh., Pavăl Ion, Dănănoiu Gh. (Dandana, Bujeniță, Fanuca, Vurtejanu, Vătămanu, Vlădoiu, Oțelea, Burlă Simion, Misir, Hurdubaie, Lupușor Gh., Huliac, Dabija. — Femei: Melita, Elisabeta, Cărbune Elena, Gabriela, Victoria, Veronica, Eugenia, Veturia, Olga, Sofia, Lucia, Cecilia, Zenobia, Anastasia, Teodora, Domnica, Raina (Sâmbotin), Gorgoi Maria, Chilu, Condurățeanu, Alois, Tărăbuță Ion, Pârvu.[643]

20 Noiembrie ’41

P[amfil] Ș[eicaru] – *Consecințele înfrângerii sovietice.* „Ultimul aliat al Angliei pe continent nu mai există. Înfrângerea militară a sovietelor e un fapt. Germania a salvat Europa de o jelanie veșnică (avertismentul lui Ribbentrop și Goebbels dat lui Roosevelt). (Goebels: râs smintit pe figură, de nebun.) Simți totdeauna nevoia de a te spăla pe mâini când ești ținut să te ocupi cu metodele de intervenționism ale Statelor Unite. Nici aici nu se mănâncă lucrurile atât de calde cum se prepară. Știm ce poate St[atele] Unite. Nu mai mult decât noi. Dacă noi nu le putem ataca, nici ele nu pot ajuta Anglia.”[644]

1 Dec[embrie] ’41

La porțile Moscovei (P[amfil] Ș[eicaru]).

„Se găsesc în luptă cu o armată care nu se odihnește, nu vrea să-și aleagă un cartier de iarnă, ci continuă să-i urmărească neînduplecată ca destinul. Catastrofa finală se apropie cu pași repezi.”[645]

Ajutorul de iarnă[646]

13 Dec[embrie] ’4l

Germania și Italia au declarat Război St[atelor] Unite.

29 Dec[embrie] [1941]

Lupte defensive în Est.

1945

Mai. Eliberarea din lagăr a unor arestați înainte de 6 Martie.

Arestați de gen[eralul] Aldea sub acuzația de legionarism.

Victorie

Decret lege pentru înființarea economatelor.

„Ghineraru Florin, pl[u]t[onier] de jandarmi, 22 ani, trăgea oamenii de picioare cu motocicleta.”[647]

16 Mai. „La Tribunalul poporului s-a deschis primul proces al criminalilor de război. Ghineraru a împușcat un evreu din Berșad pe care l-a urmărit până la pretură fugind după el cu pistolul în mână… Călcau cu bocancii numai în sânge și creieri… Se întorceau fără un picior, fără o mână, fără un ochi… Sunt aduși în sală paraliticii de la Vapniarka.

Normativele. Să scrii un normativ. Ei au orbit (după ce au orbit ei înșiși) o întreagă masă de oameni și au semănat sămânța urii, a cruzimii, a criminalității și a nebuniei.”[648]

(Ziariștii fasciști P.S.R.D.)

Primul ziar al lui Șeicaru. O revistă „Hiena”.[649] Au atacat democrația.

P.N.P. Partidul Naț[ional] Popular

Mitiță Constantinescu

„Epurarea epuraților sau epuratorilor.”

Au venit condamnați la moarte în lanțuri și cătușe și Mazilu îi strângea de gât până cădeau jos, iar câinii asmuțiți mușcau din ei… Am asistat de la fereastră. Am văzut cum au fost aduși condamnații la moarte cu lanțuri la mâini și la picioare și Mazilu a asmuțit câinii asupra lor. Câinii horcăiau și îi doborau.

În momentul ieșirii Rom[âniei] din război, la 24 aug[ust], deținuții politici au fost puși în lanțuri și încărcați în câteva vagoane, câte 70 într-un vagon, fără apă și înghesuiți. Mazilu continua să ne brutalizeze, cu ajutoarele lui. În drum am cerut toată vremea să fim eliberați. S-au primit dispoziții care prevedeau că, atunci când nu se putea lua legătura cu autoritatea centrală, să nu se mai aștepte alte forme. Mazilu a refuzat însă să ne dea drumul. Căuta să ne predea unui grup de rezistență german. Ne spunea că nu ne va fi mai bine, ci mai rău. Am umblat cu trenul spre Dobrogea. Grupurile germane erau luate prizoniere. A îndreptat trenul spre apus. Vroia să ne ducă la Timișoara. A trecut pe lângă Buc[urești]; în gara Pantelimon și, la cererea noastră de a primi ordine de la Buc[urești], a refuzat s-o facă. În gara Băneasa, împreună cu parașutiștii sovietici care erau cu noi, am încercat să ne dăm jos. Garda, la ordinul lui Mazilu, a tras…

Am cunoscut la Moghilău dracul pe pământ în persoana lui Danielov, spune martorul Hurubagiu („Rău de oameni! Mi-e rău de oameni”, gândi el disperat și părăsi sala sufocându-se.) Bătea, ridica în puterea nopții pe bătrânii din azil, pe cei mai nenorociți, femei, copii (în azil?). Murdăria, mizeria și foametea erau stăpâne pe acest lagăr.

Cu pălărie albă în cap, bine îmbrăcat, se purta și se plimba Mărcușor Goldemberg pe străzile Moghilăului, spune martorul Auerbach Aruved[650], sfidând pe cei din jurul său…

25 de lovituri pentru o sfeclă dădea copiilor Dindelegan, apoi își spăla mănușile pline de sânge…

Mincinoșii

Iosif Goldzein și Bruno Melamed sunt descoperiți de acuzatorul] public Mocanu și de președintele Trib [unalului] ca fiind martori care, din interese ce se vor afla, luând contact cu soția criminalului Orășanu, au venit să depună favorabil, debitând neadevăruri. Amândoi s-au bucurat de un regim de favoare din partea lui Orășanu. Primul era chiar patronul unui bordel, în timp ce colegionarii săi erau deportați la Picioara și Scazineț, iar el a rămas la Moghilău. Sunt arestați amândoi în fața tribunalului și înaintați parchetului care îi va cerceta. „Cine sunt eu, mă?" „Domnul căpitan Ion Mazilu." „Nu, mă, eu sunt balaurul."[651]

Arestarea zbirului de la detașamentul Fierbinți. Pretorul din Brânceni otrăvea fântânile.

Casierița fuge cu banii și cu bonurile… Un patron care nu vine să-și vadă prăvălia. Descinderea efectuată la magazinul Nelu Mihăilescu.

80.0 lei o pereche de pantofi. D. Gălușcă.

Decret al prezidiumului Sovietului Suprem al U.R.S.S.
de decorare cu ordinul Victoria a regelui Mihai I al României

Pentru actul curajos al cotiturii hotărâte a politicii României spre ruptura cu Germania hitleristă și alierea cu Națiunile Unite, în clipa când încă nu se precizase clar înfrângerea Germaniei, Maiestatea Sa Mihai I, regele României, se decorează cu:

Ordinul Victoria,

Preș[edintele] Prezid[iumului] Sov[ietului] Suprem al U.R.S.S.

M. Kalinin

Secretar A. Gorkin

Moscova Kremlin, 6 iulie 1945[652]

Impresii din U.R.S.S.

O interesantă amintire cu Mititză C[onstan]tin[escu]. Tolbuhin: „În zilele când nu era evident de partea cui va înclina balanța, Maiestatea Voastră a hotărât etc."[653]

Transformarea industriei de război. Acuzatul fusese numit „micul mareșal". Chiar după 23 Aug[ust] a declarat că „a mai supt și va mai suge

sânge” (c[ă]p[i]t[an] Nesovici Simion).[654]

Lotul schingiuitorilor de la detașamentul de muncă forțată, în fața trib[unalului] pop[orului]. Acesta neagă cu disperare toate acuzațiile care i se aduc.[655]

Martorul Hauser declară că, într-o inspecție, generalul Iliescu i-a spus că „cei care intră în lagărul de la Mostovoi iau drumul spre cele șapte ceruri.”[656]

Ac[uzatorul] public Bora[657]?!!

Decongestionarea capitalei ’45 Iulie. 400.000 cartele mai puțin: 100.000 de camere au rămas libere.[658]

Zi neagră pentru speculanți.

Unicul depozit de mărfuri[659] (500.000.000)

Penicilina la bursa neagră.[660]

Potsdam 1945. 5 Aug[ust]

U.R.S.S. relații dip[lomatice] cu România.[661]

8 August ’45

Instituirea Trib[unalului] Internațional pentru judecarea marilor criminali de război.[662]

A început procesul Schingiuitorilor de la Consiliul de Patronaj și al asasinilor de la Bacău și Roman.

Mitiță Constantinescu, președintele P[artidului] N[ațional] Popular.

O.N.C. – a filmat în întregime procesul mareș[alului] Antonescu.

Procesul marilor criminali a început[663]

Încăpere destul de vastă, ca de cinema, plafon înalt cu multe luminatoare de sticlă mată. Pereții acoperiți cu un calcio vecchio neîndemânatic. Pe peretele dominând catedra juriului, affresco bizantinizant, reprezentând un Iisus cu gest caritabil. În total, arhitectură lipsită de gust, impresie de improvizație. Nimic plastic nu privește din trecut, nicio formă solemnă și învechită. Gravitatea momentului trebuie extrasă cu dificultate, pe cale intelectuală. Acuzații stau lateral la stânga, pe trei rânduri, cei din față începându-se cu Ion Antonescu și Mihai A[ntonescu]. În primele bănci din preajma lor, apărătorii. După întrebările de rigoare, cu privire la identitate, urmează lectura actului de acuzare unitonă[664]. Timp de reflecție…

Ion Antonescu, fost mareșal, fost conducător al Statului și fost Preș[edinte] al C[onsiliului] d[e] M[iniștri], 63 ani, arestat pe baza

jurnalului C[onsiliului] de M[iniștri] n. 188 și 189 din 1945, cu ultimul domiciliu în com[una] Băneasa.

Mihai Ant[onescu], fost vice-președinte al C[onsiliului] d[e] M[iniștri], fost ministru ad intérim la depart[amentul] externelor, fost ministru al justiției și al propagandei și fost prof[esor] univ[ersitar], ultimul domiciliu în strada Batistei 43.

Horia Sima, fost profj[esor] sec[undar], fost vice-președinte al C[onsiliului] d[e] M[iniștri], 39 ani, lipsă.

Ctin Pantazi, fost general de C.A., ministru al apărării.

Ctin Vasiliu, idem, fost subsecretar de stat la ministerul de interne.

Titus Dragoș, licențiat în drept, fost avocat, fost subsecretar de stat la Românizare, 41 ani.

Gh. Dobre, fost general C.A., fost ministru al Ec[onomiei] Naționale.

Ion Marinescu, avocat, fost ministru al Ec[onomiei] Naț[ionale].

Traian Brăileanu, pensionar, fost pro[jesor] univ[ersitar] și ministru al Ed[ucației] Naț[ionale], 63 ani.

Dumitru Popescu, g[eneral] de C.A., fost ministru de interne.

Ctin Petrovicescu, idem, 64 ani.

Petre Tomescu, medic, fost prof[esor] univ[ersitar] și ministru al muncii și ocrotirii sociale.

Mihail Sturdza, fost ministru al A[facerilor] E[xterne], 60 ani, dispărut.

Gh. Alexeanu, fost guvernator al Trans[porturilor].

Radu Lecca, fost comisar al guvernului pentru chestiunile evreiești.

Eugen Cristescu, fost dir[ector] g-ral de poliție secretă al serv[iciului] antonescian.

Fostul mareșal: este neschimbat. Arată o anume oboseală fizică, datorită vârstei, dar are efigie. E un om cu sistem nervos placid și dur, fără complicații intelec[tuale] deosebite, un militar: fața uniform roșcată îl ajută să-și ascundă reflexele. În aceste margini, ținuta sa trădează o imperceptibilă nervozitate și o copleșire a sufletului. Mâinile, mișcările maxilare au o secretă tremurătură. Se stăpânește însă bine. Privește în sală, fără a izbuti să se fixeze, își trece mâna pe frunte, își pune mâna sub bărbie, își deznoadă discret oasele ostenite de ședere, își acoperă fața cu mâna în fața aparatelor fotografice. Dar când lumina electrică țâșnește pentru filmare, își ia deodată un profil autoritar și statuar, păstrându-și-l energic pe toată durata operației. Prin urmare, vrea să fie văzut într-un anume chip… La citirea părții din acuzare care-l privește, devine sigur de sine, schițează

un căscat plictisit, privește patern în sală, își sprijină capul pe mână… Are acel rictus distant și ostentativ monumental pe care și-l fabricase Pârvan și după el Nae Ionescu. Procesul va fi deci util pentru societate, dar în sufletul acuzatului nu se va produce nicio schimbare. De pe drumul său nu-l va scoate nimeni… Pare perfect responsabil și sare în ochi că ține să-și ia asupra lui, orgolios, păcatele tuturor. Președinte: Voitinovici.

Acuzatori publici: Vasile Stoican, D-tru Săracu și Dobrian.

— „Sectanții? Trebuia să-i deportez. Căci acești sectanți erau împotriva războiului. Dacă lăsam așa lucrurile, toată țara trecea la sectanți ca să lase armele.” (Râsete generale).

Vorbirea strică efigiei sale de erou al eroarei. Nu și-a motivat faptul printr-un sistem (filosofic sau social). E însă inteligent. Nu se ascunde, e inocent în exprimare, empiric. Are multă experiență de lucru și oameni. E un vinovat cu personalitate, spre a fi drepți. E consecvent. E un militar mistic, dârz pe liniile lui anterioare. „A făcut totul pentru neamul românesc care i-a dat îndemnuri prin atitudinea pe care a avut-o.” Nu exista altcineva să salveze neamul românesc în acele momente. El a fost pomul de care s-a prins țara la înec. A făcut apel la toți, l-au refuzat, dar i-au aprobat acțiunile. A făcut alianță cu „domnul” Hitler ca să scape țara de altele mai rele. Zice: „Evreii trăiesc azi datorită mareșalului Antonescu”. Se consideră un erou plutarhian. Știa de tratativele din jurul său, dar nu putea băga pumnalul în Tovarăș. El știe de pe vremea lui Hanibal că urmărești pe inamic spre a-l distruge mult mai departe peste graniță… Nu te angajezi în război să-l pierzi… Taie nodul gordian pe loc, cu mare dezinvoltură și prezență de spirit. Are evaziuni inteligente: „Nu e bine să discutăm anume probleme care privesc viitorul neamului românesc”. Este apoftegmatic. „Nu mi-a fost frică în viața mea de moarte și nu mi-e nici acum.” Plânge destinele țării dintr-o perspectivă imensă. El n-a ordonat „masacre”, ci represalii. Apărarea sa e rigidă. Deportările corespund unui principiu militar: siguranța împotriva sabotajelor. Legile rasiale le-a făcut sub presiune străină, dar nu le-a aplicat… Pe panta prăbușirii a devenit victima unor jucători mai savanți. Acum el are în colțul buzelor un rictus de amărăciune. După ce ceilalți încep să-l acuze, intră într-o muțenie teribilă, copleșit de o mâhnire fără margini.

M[ihai] Antonescu. Îmbrăcat pe dedesubtul hainei cu un tricou roșu, avea paradoxala înfățișare a unui sportiv. Era un bolnav. Pe fața încă tânără, slăbită, doi ochi negri ieșiți din orbită. De o fixitate sticloasă, căutau pieziș

un punct de sprijin în sală. Ei exprimau o mare panică și câteodată un fel de ură… Lipsa cămășii, spre deosebire de fostul mareșal, care avea un fular, se datora probabil unei supravegheri medicale mai atente, spre a se îndepărta orice mijloace de strangulare. Izolarea sa posacă demonstra egoism, exacerbarea simțului de conservare. A furat cu o anume ușurință terminologii diverse, volubil în vorbire și chiar extravagant și grotesc metaforic, ori clamoros, fără talent real, fără a releva, ca fostul mareșal, nimic organic sufletește. Lipsit complet de trac, a fost vicepreședinte de consiliu, ministru de justiție, ministru de externe. Și deodată, dintr-un erou de comedie de moravuri, într-un proces în care viața îi e riscată. A fost inconștient? Desigur… Ca un fluture îmbătat de lumina lămpii, care îl va carboniza… Astfel, acest erou facil, fascinat de altitudini sociale, a înaintat în zone incandescente ce îi erau interzise anatomiei sale morale și acum, înnebunit de spaimă, eroul nu poate juca rolul de înfrânt sever. El stă fără aderență lângă protectorul său cu altă anatomie sufletească, mai dură, de militar, incapabil de a se adapta regimului dramatic al prăbușirii. Stilul mesianic al Mareșalului l-a lăsat rece. Mareșalul, fără uniformă și cravată, arată sumbru, acceptând fanatic concluziile vinii sale.

Când, după-amiză, Mareșalul a început să se justifice, fiz[ionomia] lui M[ihai] Ant[onescu] s-a schimbat brusc. Ochii n-au pierdut din fixitate, privirea a devenit mai sociabilă și gura a început să zâmbească. Atmosfera, lipsită de orice element sinistru, i-a redat speranța în facilități… Acuzatul face față întrebărilor, între un zâmbet onctuos și o divagație abilă… Când i-a spus mareșalului că „Țara vrea pace”, acesta i-a răspuns: „Țara sunt eu”. (Ion Antonescu lasă capul în jos complet dezgustat, pradă unei mari demoralizări.) Propaganda nu a premers, ci a urmat războiului. Domnul mareșal a dat ordine. Le ceruse crearea unui partid național socialist și a unei legiuni G-ral A[ntonescu]. Ei bine, toate acestea le-a respins, acceptând asociația româno-germană, care n-a ținut decât câteva ședințe inocente. De altfel, președinte al asoc[iației] a fost propus d. G. Brătianu care, e drept, s-a scuzat că nu poate accepta, fiindcă pleacă pe front contra U[niunii] Sovietice. După interog[atoriu] îi revine spaima.

*

Petrovicescu, fiind procuror în procesul lui Codreanu, a cerut achitarea. Astfel au prins legionarii simpatie pentru el.

*

„Suntem datori să pretindem o filosofie a eroarei și o expresie malignă: ei sunt jalnici. Ne-am așteptat să vedem uitături barbare, pleoape înroșite de ură, maxilare scrâșnind… Par adunați de pe stradă.”

G-ralul Pantazi, fost ministru de război, este un agramat desăvârșit, un confuz a cărui frunte nu trădează umbră de idee generală. Din atâtea elemente strălucite pe care le avea armata, cum de s-a ridicat această goliciune? El se justifică prin ridicări de umăr familiare, printr-o terminologie de cafenea („nene”, „păi, dar nu era!”, „păi sigur”). A mărturisi că nu gândești este totuși o gândire. Fostul ministru de război n-o are nici pe aceasta.

Traian Brăileanu a stârnit o veselie francă. E un bufon, un Pantalone… Restul sunt figuri plebeice, de prezență insuficientă.

Dep[oziția] [lui] Iuliu Maniu

În fundul ochilor i se zărește un râs ocult. Tot obrazul îi râde malițios, fără tresărire, difuz într-o formă de seriozitate inumană. N-a aprobat războiul din răsărit, fiindcă… n-a avut ocazia. Publicul râde. D. Maniu dă mâna cu Ion Antonescu, M[ihai] Antonescu și Titus Dragoș.

„După azi vine mâine, dar ieri niciodată.” La 1 Iunie Antonescu executat.

„Dreptatea 1944

Duminică 27.8’44. Cere atacarea nemților.[665] *Independența României garantata de guvernul sovietic*[666]*. Armata Roșie va sprijini armata română să recucerească Ardealul.*[667] *„Guvernul sovietic găsește că nu e inutil să confirme declarația sa făcută în luna aprilie”*[668]

„Români, uniți-vă și luptați contra trădătorilor germani.”
Manifestul Blocului Național Democrat.

„Români,

Neamul nostru trece prin cel mai greu ceas al istoriei sale. Tot ce s-a înfăptuit cu generațiile trecute se află în primejdie. După cinci ani de măcel, vine ziua cumplită a socotelilor. Germania e bătută pretutindeni. B[locul] N[ațional] D[emocrat] constituit în iunie a combătut în permanență atât orientarea externă alături de Axă, cât și reg[imul] de dictatură din interior, vă cheamă azi la luptă pentru recâștigarea libertății și salvarea țării… Război de sinucidere etc.

Români,

Pacea nu trebuie să ne găsească alături de cei care ne-au vândut hotarele etc.

Iuliu Maniu, preș[edintele] P.N.Ț.

C.I.C. Brătianu, președintele] P.N.L.

L. Pătrășcanu, din partea P.C.R.

C. Titel-Petrescu, preș[edintele] P.S.D.”[669]

Maniu: „Răutatea oamenilor a făcut să dispară un om pe care ni l-a dăruit D-zeu să ne povățuiască și să conducă o luptă mare și sfântă.”

(27. XI. 1940)

Martirii noștri V. Madgearu, asasinat din ordinul nemților, la 28 Noiembrie 1940. (Din ordinul nemților? Futu-vă muma în cur!)

Salut Armatei Roșii[670]

„Noi și partidele de stânga” – N. Carandino[671] (Arestarea generalului Gerstenberg, care a bombardat capitala.)[672]

Către foștii legionari

Actul de desființare a Gărzii de Fier

Horațiu Comaniciu vrea să se înscrie în alte partide. Se întoarce, astfel, una din cele mai sângeroase pagini ale istoriei noastre politice.

„Noi nu lipsim de la lupta pentru cucerirea Transilvaniei. Am înțeles de multă vreme realitățile politice. De doi ani de zile am reluat firul legăturilor noastre cu D. Iuliu Maniu. Acest mare bărbat de stat și mare om de caracter ne-a ajutat prin sfaturile sale în străduințele noastre de a găsi în noile împrejurări calea cea mai potrivită.

Respingem orice îndemn din partea Germaniei hitleriste și răspundem:

Nu aveți dreptul să faceți apel la o mișcare pe care ați trădat-o și ați aruncat-o în închisori (aici e toată chestia!). Nu aveți dreptul să faceți apel la o prietenie pe care nu ați știut-o prețui, cum n-ați prețuit nimic, în afară de interesele voastre. Nu puteți găsi crezare în inima unora ale căror idealuri le-ați îngropat sub teroare. Ne-ați umilit țara, ne-ați ciuntit-o… Uităm loviturile date nouă, dar nu țării… Camarazi. Simțim suflul vremurilor noi. Recunoaștem schimbările care se produc și în fața lor nu putem rămâne indiferenți. Prin libertatea, legalitatea și democrația instaurate astăzi, dorim ca în această Românie nouă să se instaureze o dreptate socială care să distrugă pentru totdeauna exploatarea omului de către om (aici au dat lovitura!). În această clipă supremă, în lupta pentru o Românie liberă, să vibreze adânc în sufletele noastre Patria! Patria! Patria!”

26 Aug[ust] ’44. F[ostul] comandant [al] fostei mișcări legionare, Horațiu Comaniciu.

Scrisoarea D[omnului] Iuliu Maniu
Îi sfătuiește, dată fiind nereușita guvernării lui Horia Sima, ca multele energii valoroase care sunt grupate în jurul mișcării lor, că fac bine dacă își caută așezarea în alte grupări politice, după conștiința și convingerile lor. Crede că porțile partidului B[locului] N[ațional] Democratic sunt deschise pentru toți cei care nu sunt vinovați de crime sau de acte dezonorante. Anul pe care l-ați început vă va da multe mulțumiri sufletești (sigur, vor intra toți la beci) și va contribui la evoluția veșnic ascendentă a neamului românesc. (Documente de prăbușire a unui partid și om politic) – (d. Căpătineanu)

„Camarazi

Vremurile de față dovedesc că mișcarea politică ale cărei crezuri le-am urmat nu mai poate dăinui.

Misiunea ei s-a încheiat.

Istoria nepărtinitoare ne va judeca în ceea ce am făcut bine și în ceea ce am făcut rău.

Începând cu ziua de azi mișcarea noastră politică se desființează.

Membrii săi își pot găsi locul în noua structură politică a țării în oricare din partidele B[locului] N[ațional] D[emocratic] după îndemnul conștiinței.

Horațiu Comaniciu”[673]

1 Sept[embrie] – Armistițiu semnat cu Rusia.[674]

8 Dec[embrie] ’44. *O punere la punct: Rezumat din depoziția d[omnului] Iuliu Maniu în procesul lui Codreanu din Martie 1938.* Enumera punctele comune cu legionarii: viață națională sănătoasă; factorul vital în propășirea unei națiuni etc., morala creștină etc. etc. „Îmi pare bine că am făcut-o (această înțelegere).”[675]

Rădescu 9. XII. Datoria lucrătorilor e să muncească, nu să se plimbe pe străzi. Dovadă de rămânere în capitală.[676]

Capetele de acuzare la Nürenberg

1. Conspirație: plănuit, dezlănțuit și purtat un război de agresiune și de a fi hotărât și practicat omoruri, exterminare, reducerea la sclavie, deportări.

2. Crime împotriva păcii: Război purtat prin încălcarea tratatelor.

3. Crime de război: Omorârea ostaticilor, a pop[ulației] civile, a prizonierilor de război, exterminarea unor grupuri rasiale și naționale, distrugerea orașelor și satelor, nejustificate de necesități militare.

4. Crime împotriva umanității: Asasinate, exterminarea, reducerea la sclavie a pop[ulației] civile, rasiale, politice, religioase.[677]

Notă: La cât timp povestește Ștefan lui Parizianu despre cei trei.[678]

Piracetamul contra slăbirii memorie. O mai bună coeziune a creierului.[679]

1976

Iunie. Reconfortantă întâlnire între bărbați: mașina în pană, plec cu un taxi spre Mogoșoaia. „Ah”, zice el, „și i-am promis nevestei că la ora opt o să fiu acasă.” „Nu e nimic”, zic, „Îi faci un cadou și o împaci.” Viteză. „Cadou?!” zice el deodată. „Mai bine o pulă! Niciodată n-am făcut vreun cadou unei muieri.” Simțind ceva neobișnuit în gândirea acestui șofer, izbucnesc într-un râs în care se revărsa o mare destindere sufletească. Asta era! Ce cadou? Ce grijă? „Ai o muiere de treabă”, zic, „dacă se mulțumește cu atât. Intenția lor e să-și pună curul pe ceafa ta.” „Credeți că nu știu?!” zice. „Nu există decât o singură metodă: bătaia!” Mă uit mai bine la el la lumina chioară a șoselei Kiseleff. Patruzeci de ani, figură dură, nas bronzat, trăsături cu amestec de tinerețe, dar și de uzură, muncitor modern cu apetituri pentru băutură, țigări bune (îmi cere o astfel de țigare de care îi lăsa gura apă, Kent) și ceva mai mulți bani decât poate câștiga el ca șofer. „Bătaia”, zic, „nu rezolvă nimic. O poți omorî, nu mai respiră, cu copilul în ea, intri dracului la pușcărie și mai ai și remușcări că ai omorât-o cu copilul în ea.” „E, he, he” zice, „nu mă duc ele cu figuri de-astea. I-am băgat un pumn în burtă și a făcut-o pe moarta. Așa? Am pus mâna pe-o găleată de apă și am aruncat-o peste ea. A sărit în sus țipând că de ce am inundat-o. Tu-ți gura mă-tii, i-am spus, și am luat-o iar la bătaie. N-a mai leșinat și atunci am luat-o la pulă.” A trebuit să frânez în mine o mare veselie. Extrem de curios să aflu ce-a ieșit de aici. „S-a plâns maică-sii că a fost violată în timp ce era leșinată.” „Și ce-ai făcut?” l-am întrebat. I-a spus acestei soacre: „Fă, dacă te mai amestici în chestia asta, te fut.” „Cu atât mai bine”, a zis soacra. Atunci el și-a înfipt mâna în țâțele ei și a futut-o. „Era tânără?” l-am întrebat. „Tânără”, zice, „patruzeci și cinci de ani, așa, grasă, o sută de kilograme, dar cu o pizdă strâmtă, parcă n-ar fi născut de două ori. De-atunci le-am pus cu botul pe labe. Numai miere.” „Copii ai?” „O fetiță.” „Și nu te-a amenințat că îți ia copilul și pleacă?” „Ba da, și m-am speriat. Țineam la fetiță, până într-o zi când, futu-ți dumnezeul mă-tii, ia-ți fetița și du-te, o să-mi fac alta. Fă-ți bagajele și pleacă.” „Și a plecat?” „N-a plecat! Vă spun, nu trebuiesc iertate. Bătaie și pulă! Și dacă nu se potolesc cu metoda asta, afară! Alta mai bună, găsești zece într-o zi!” „Totuși, ai fost îngrijorat că i-ai promis să fii la opt acasă și n-o să fii, înseamnă că și ea ți-a pus pizda pe ceafă.” „Eu i-am promis. Ce promit, îmi place să mă țin de

cuvânt. Când am de futut alta, nu-i promit nimic. Am plecat! Și plecat sunt! Are și ea drepturile ei…” „Nu cunoști”, i-am spus, „muierea care nu vrea pulă și nici n-o sperie bătaia. Vrea pur și simplu să te bage în mormânt. E o plăcere mai rafinată, să-și vadă bărbatul mort, să-i pună pe piept o floricică și să-și apere sufletul ultragiat că a fost futută și n-a fost făcută regină a Angliei.” „Regină a Angliei?” a strigat el, cotind spre drumul pustiu al Străuleștilor, „n-a fost bine bătută, vă spun, v-a prins slăbiciunea că v-ați speriat că o să moară. Sunteți impresionabil!” „Da”, zic, „sunt impresionabil. I-am pus oglinda în gură, nu se aburea, nu mai respira.” Și avea și un copil în ea. „O căldare cu apă! Vă spun eu…”[680]

*

Iulie

Ceea ce se trăiește nu se scrie. Când se scrie, se face istorie, când se face istorie este trecut. Viața mea este vie, prezentă, toate speranțele și toate visurile renasc cu putere în timp ce scriu *Viața ca o pradă*[681]. Scrisul este viață, ființa fizică și spirituală se unifică și bate în plin, fără vârstă sau, mai degrabă, cu sentimentul acut al unei tinereți care nu trece… Sau poate al unei morți apropiate pe care ceva etern din noi o sfidează.

Procesul Codreanu. 25 Mai ’38

Pamfil Șeicaru: „nerușinarea umanitarismului cu intermitență în manifestare” (procesele de la Moscova).

Pamfil Șeicaru – 12 Martie ’38… „Dacă mâine am avea procesul unor delicvenți comuniști, ne-am pomeni invadați de toată liota umanitaristă, căci protestele ar curge potop. (Ibidem). Nu izbutim să deosebim, întrucât victimele sunt mai puțin odioase decât călăii, întrucât natura lor este diferită. Au schingiuit și ei până mai ieri.” *(Se sfâșie fiarele)*[682]

Dictatura regală „Partidul Națiunii”

21 Iunie 40 – 29 Iunie. Nota Rusiei, ultimatumul de cedare a Basarabiei și B[ucovinei] [de] nord. Miniștri în guvern: Tătărăscu – prim-ministru; Mihai Ralea; Urdăreanu; Gigurtu etc.[683]

30 Iunie. Mobilizarea armatei (1940)[684]

Pamfil Șeicaru crede că, dacă eram aliați cu Germania, scăpam.[685]

30 Iunie. Horia Sima în guvern – ministru al Ed[ucației] Naționale.[686]

3 *Iulie. România renunță la garanțiile franco-engleze.*[687]

4 *Iulie. Doliu național, închiderea spectacolelor, interzicerea circulației după 11 noaptea*[688]

6 Iulie. Președinte Ion Gigurtu.[689]

10 [Iulie]. Șeicaru, admirator al fascismului.[690]

*

„Realitatea ilustrată”[691] RII.II.8940

„Ilustrațiunea română”[692] P.III9398

Casa verde. Gutenberg str. – vis-à-vis – de Cișmigiu[693] „Cuvântul” RIV 7330[694]

*

14 oct[ombrie] ’40. Niculae Roșu. *Rasa și cultură*. „Rasă, tunsă și frezată… Nimeni nu poate să ceară să îndepărtăm într-o lună de zile ceea ce s-a distrus criminal în douăzeci de ani de guvernare străină de viața poporului nostru.”[695]

Horia Sima[696]

Normele de judecată legionară.

„1) Legionarul se va judeca singur și se va autopedepsi. 2) În fața consiliului, după a sa cerere, el va mărturisi singur că își va cere pedeapsa. Va fixa chiar această pedeapsă. 3) Consiliul, în acest caz, nu va avea decât rolul de a primi și înregistra mărturisirea, precum și aceea de a corecta pedeapsa după cum o va socoti: prea aspră sau prea ușoară. 4) Pedeapsa, în legiune, nu este nici represivă, nici răzbunătoare. Ea trebuie să fie doar ispășitoare și mai ales izbăvitoare. 5) Cel care, prin tăcere sau diferite mijloace, își va ascunde fapta sau va încerca să inducă în eroare judecata, prin declarații neadevărate sau mărturii false, își va atrage cea mai gravă dintre pedepse: *eliminarea definitiva din Legiune* și aceasta fiindcă elementele perverse nu au ce căuta în Legiune.”

C. Popescu-Buzău[697]

Nae Ionescu de Octav Onicescu[698]… „Au luptat în această vreme toate forțele active ale nației, în valuri succesive (legionare) pentru a cuceri dreptul să-i făurească istoria.”

Ideea făuritorilor de istorie va reapărea în presa română nu prea târziu…

Rasa și cultură (Nicolae Roșu). „Este astăzi aproape unanim recunoscut că afirmarea culturii moderne năzuiește să restaureze ideea de rasă în conceptele spirituale ale umanității. Culturile și civilizațiile antichității au fost creațiunile unor elite care aveau principiul superiorității fizice și sufletești… Tot ceea ce a creat mai de seamă Europa în domeniul spiritului este rodul exclusiv al rasei ariene. Indo-germanii au fost civilizatorii

Europei. Tipul dinamic și solar al arianului, iubitor al formelor pure, promotor al armoniei dumnezeiești a naturii, a impus concepția de viață a unei rase titulare.

Toată construcția luciferică, democratică și francmasonică a civilizației de origine asiatică se prăbușește. În locul ei, se justifică concepția bine stabilită a civilizației de baștină din bazinul Dunării și Rinului. Civilizația grecilor antici a fost creată de populațiuni emigrate către sud din regiunile nord-dunărene, mai precis din platoul Transilvaniei. Tot aici vom afla obârșia Cimerienilor, a Thracilor și Frigienilor. Ilirii, primele bastimente ale rasei nordice către sud, anticipând scoborârea în aceeași direcție a germanilor, au pornit dintr-o regiune situată între Oder și Elba. Aceste afirmări se întemeiază pe o sumedenie de studii arheologice și etnografice ale lui, de pildă, Iohansson, Haus Gunther și Kretzochmer. Românii se nasc și ei din Thraci și Iliri (alcătuirea lui primitivă) etc. Mărturiile scrise ale lui Herodotos, Polybios (205,123 a. Cr.), Strabon sunt cele mai prețioase.”[699]

„Consiliul de judecată legionar

1) Corneliu Georgescu, c[oman]d[an]t al Bunei Vestiri, C-tin Papanace, c[oman]d[an]t legionar. Vasile Iovin, c[oman]d[an]t ajutor, Dumitru Groza c[oman]d[an]t ajutor, prezidentul consiliului.

Grefier, Mihail Apostolescu, legionar, fost magistrat. Consiliul va judeca cu cel puțin trei membri. În caz de paritate, votul prezidentului va da majoritatea. Ședințele consiliului vor fi secrete. Avocații nu vor fi admiși. Învinuitul se va apăra singur. Plângerile și cererile de judecată vor fi adresate *Secretariatului de judecata legionar* din strada Roma nr. 32-34.”[700]

„O diavolească și de trei ori nedespărțită treime a condus vechiul regim: jidani, politicieni și bani. Bani, jidani și politicieni. Politicieni, bani și jidani” – *G-ral* Băgulescu.[701]

Ilie Gârneață. Traian Brăileanu. P. P. Panaitescu.[702]

S-a înființat un colegiu pentru pregătirea elitei conducătoare a țării, din elevi 60% vor fi fii de săteni plugari și 40% orășeni și intelectuali de la sate. (Liceul militar „N. Filipescu” se transformă în colegiu național.)

Titluri: *Profeții neamului – P. P. P[anaitescu]; Personalitatea căpitanului. Imn jertfei (Barbu Slușanschi), Durerea noastră (Ion Țurcan)*

Penitenciarul special Doftana.[703]

15 Sept[embrie] 1938

„Pungulița din acest plic mi-a fost încredințată de Corneliu Codreanu (ca scump talisman, conținând pământ din toate ținuturile românești adunat de legionari) – pentru a i-o păstra (cu ocazia plecării neașteptate de la acest penitenciar într-o direcție necunoscută) și pe care i-o voi restitui, atunci când timpurile turburi se vor limpezi.

Director Man. Junescu (?!)”

Gherghinescu, Vania – 1 Decjembrie] ’38, poezie în „Cuvântul”.

Din însemnările unuia dintre cei trei Sfinți Nicadori.

Niki Constantinescu.

„Joi 1934 – 13 Dec[embrie]

Imaginează-ți surpriză. Știi cum îl cheamă pe cel care mă servește (ordonanța)? Am rămas stupefiat când am aflat: Duca.

Aseară am primit o c[arte] p[oștală] de la F. În izolarea de aici, astfel de «încercări» (de a-l încuraja?) mi se par de-a dreptul bizare. Sunt bucuros? Nu… De se împlinește aproape un an de când sunt închis, n-am dorit în acest interval o singură dată plăcerile la care odinioară nu renunțam… (În situația mea am nevoie de liniște și e mai bine ca cei din afară să mă considere că am murit de mult.) Mă simt bine aici cu credința pe care mi-a sădit-o în suflet C[orneliu] Z[elea] Codreanu. Și în iad m-ași simți bine cu credința asta.”[704]

Iarăși noaptea s-a lăsat
Ca-ntr-un trist mormânt
Printre gratii mai răzbat
Fulgi aduși de vânt

În celula în care zac de mult aruncați, undeva înspre Apus, peste munți și văi, undeva pe Mureș, sus, trec voinici flăcăi.

Cântecul Nicadorului”[705]

Codreanu: „apostol al credinței”.

Decemvirii, figuri obișnuite de tineri funcționari sau studenți întârziați. Costume (cu umeri ascuțiți) unii cu cravată, alții descheiați. Unul singur e vesel. Ceilalți pozează în mod firesc.

Cum s-a născut mișcarea legionară. Căpitanul a spus-o: „Cum s-a născut, ca tot ce este natură, nu putem ști.”

„Când te laudă un dușman, să te gândești cu ce ai greșit”, a spus Căpitanul.[706]

C[oman]d[an]tul corpului „Răzleți” – Iasinschi, corpul „Muncitoresc” etc. Paul Graja, Traian Cotigă, Bănică Dobre, Gheorghe Clime, Nicolae Totu. Greșită stabilire a faptelor, greșită aplicare a legilor, lipsă de apărare.

„Fapta”, 15 Ian[uarie]’ 4l?! Colaborează: Horațiu Comaniciu, Virgil Tulicea, Corneliu Georgescu, (Barbu Slușcanschi nu!), Traian Herseni, Ion I. Ionică, Toader Ionaș, Nicolae Mârza, Ion C. Vonea, Zosim Oancea, Nicolae N. Petra, Nicolae Petrașcu etc.[707]

Unul care tăgăduiește

— Eu nu sunt bun român, chiar dacă nu sunt legionar? zise al lui Parizianu.

— Nu ești român rău, dar nu știu de ce ești nemulțumit, răspunse Tâlvan (sau Cotigă), ai mereu ceva de zis, cu un rânjet sarcastic… Și ești fie tăios, fie apărat ipocrit de nevinovăție. Îți explic, te lămuresc, zadarnic… O întorci cu obiecții peste obiecții, raționamente, distincțiuni, diversiuni, denaturări, reportări. Zidul neînțelegerii intenționate, apărat de rea credință ca de un avant-post, nu poate fi străbătut de nicio întâmpinare sinceră, în fundul inimii tale, ne ești adversar, ca să nu zic dușman. Nu vrei s-o recunoști, poate că nici în sinea ta nu vrei s-o recunoști, din lașitate… Ai un spirit negativ care se pune automat în mișcare, iată secretul tău… Nu ești ispitit să vii să pui umărul, să acționezi cot la cot (să simți cotul). Te consideri inspector din oficiu al istoriei contemporane… Nu te poți încadra, ne pândești doar pe noi și, împreună cu alții, râdeți pe la colțuri de cei care, stăpâniți de-o credință, pot părea ridicoli în clipele când, prin micul lor gest, iau parte la grandiosul spectacol al oficierii religiei noastre… îi izolați de „Mișcare” și rânjiți… Ești veleitarul autonomiei totale, un individualist feroce. Comunitatea de dragoste și muncă ți se pare servitute, absorbirea ființei tale într-un ideal (care te depășește!) ți se pare o subjugare nedemnă. Vezi să nu ajungi, *obiectiv,* un denigrator, fiindcă atunci, hm, cazul tău se va simplifica mult…

— Adică, rânji al lu Parizianu, o să mă puneți în piața publică și o să-mi dați 25 la cur?

— Nu, de ce te-am amenința? zise Cotigă. Dar vei ajunge ce-mi spunea odată un om cuminte, că toată problema vieții consistă pentru cineva în a găsi un lucru față de care el să se simtă pe planul al doilea. Fiindcă o misiune, un crez, l-ar aduce pe planul întâi, unde ar fi expus luptei și deci pericolelor. Vei ajunge un laș…

— O, da, știu, spiritul negativ e diavolul; și în *Cărticica șefului de cuib* se spune că spiritul negativ e o boală care este foarte periculoasă, pentru că aduce neînțelegeri în sânul organizației și, mai ales, pentru că taie aripile marilor îndemnuri, răspunse al lui Parizianu, care de câteva minute răsfoia tocmai o astfel de cărticică. Crezi că nu se face aici confuzie între spiritul critic și spiritul negativ? O confuzie voită, ca să nu mai judecați voi, ci doar șefii voștri? De ce ți-a mai dat atunci Dumnezeu minte, dacă tu o predai altuia să ți-o modeleze cum vrea el? Credința e bună, fără o credință un om e un stomac ambulant, fiindcă, în ultima instanță, judecata n-ar fi decât servitoarea intestinelor… Dar credința fără judecată duce la moartea conștiinței, fiindcă păcatele sau virtuțile tale ar fi pedepsite sau elogiate sau iertate doar de șef, omul ar deveni un animal într-o turmă… Ce rost mai are atunci autopedepsirea legionarului care (vezi citat anterior p[a]g[inile] 1 și 2) implică spirit critic?

— Cineva care stă pe dinafară poate să judece ce este înăuntru?

— Cum să nu? După acțiunile care sunt rezultatul hotărârilor dinăuntru.

— Linia moralei legionare își are apărătorii ei: sunt morții noștri, martirii noștri. Iar judecători ne sunt comandanții noștri. Da, așa este, cum ai zis. Fiindcă îi apără de eroare credința noastră comună… Puterea noastră de abnegație… Caracterul pieziș, sufletul meschin și invidios ne este străin… Incapacitatea ta de aderare, pe lângă lașitate, îți va mai aduce și alte daruri, fiindcă mintea îți merge, nu ești un prost, da, dar inteligența ta nu e înnobilată de lumina unui ideal, a cărui necesitate singur o recunoști, ci este întunecată și curând va fi populată de viermi și coropișnițe…

— Nu mă deranjează, râse al lui Parizianu în hohote… Viermi și coropișnițe… Nu e rău zis…

— Spune-mi, consideri idealul tău unicul ideal posibil? Știu că e o întrebare grea, mai întâi să-mi spui care e idealul tău, poate cu ocazia asta o să aflăm că e unicul și atunci, mâine merg cu tine să mă înscrii și pe mine într-un cuib…

— O să-ți răspund… Dar nu uita că, pe vremuri, când Iisus a coborât în mijlocul poporului său, unii s-au convertit, alții l-au tăgăduit. Acești tăgăduitori, ai căror urmași sunt jidanii de azi, poartă asupra lor, în veșnicie, stigmatul ucigașilor de Dumnezeu. Ei sunt o primejdie continuă pentru neamurile credinței, pe care vor să le dezbine și prăbușească, răzbunându-se astfel pentru hula dobândită prin tăgadă. Tăgăduitorul și hulitorul în ascuns al Legiunii este, față de legionar, ceea ce este jidanul față de creștin.

— Tu ce urmărești, adică voi ce urmăriți prin ceea ce ai spus acum, să aduci noi partizani sau să ne sperii? Sunteți un partid de mase sau o sectă care umblă cu anatema asupra restului populației? Eu fac parte din populație… Pe cât pariezi cu mine că veți pieri curând dacă continuați să gândiți astfel?… Dar te-am întrerupt. Care e deci idealul vostru?

— Ași putea să-ți răspund prin cuvintele lui Ionel Moța: Să facem din România o țară ca soarele sfânt de pe cer. Dar…

— …ar fi prea vag, îl completă al lu' Parizianu. Lipsește ideea. Asta e o dorință neprecizată, deși recunosc că e bună ca intenție. Cum s-ar pune întrebarea… Pe baza cărei doctrine social-economice vreți să guvernați?

— Mișcarea noastră, răspunse al lui Tâlvan, înainte de a fi mișcare politică, economică, financiară, este o mișcare spirituală, în care, dacă va intra un om, la celălalt capăt va trebui să iasă un erou.[708]

Domn și căpitan

de Paul Georgescu[709]

…Notările lui Nae Ionescu izvorăsc dintr-o viziune a destinului românesc teologic metafizică a istoriei. „Căci nu oamenii fac istoria, ci Dumnezeu." El este singurul „cârmaciu", „chivernisitor", „guvernator". El este „păstor". El singur. Și pentru că el singur transcede lumea. El singur poate fi stăpân. El sau prepușii lui direcți, care se cheamă *Rex* sau *Dominus* Rege sau, ca în vremea noastră de tradiție voievodală, domn. Iar când „istoria e bolnavă", când reprezentanții] lui Dumnezeu își refuză vrednicia misiunii, se poate anume ca Dumnezeu să treacă peste Domn și să facă istoria de-a dreptul prin popor. În acest caz, poporul hotărăște și lucrează el singur. Poporul în totalitatea lui? Nu! Ci poporul prin „aleșii" lui. Nu prin cei pe care „îi alege", ci prin cei care „se aleg". Se alege, deci, din nație un om care hotărăște pentru popor, dar nu din afara acestuia, ci dinlăuntrul lui, căci el *este* poporul. Deci nu *duce,* nu *Führer,* căci el nu transcede poporul, ci „cap", căpetenie, căpitan. Căpitanul nu reprezintă viața, ci *învierea.* Menirea lui: destinul și ideea, ruperea istoriei și saltul în absolut. Desigur, „se alege din popor" și face *una* cu țara, dar nu cu țara văzută, ci cu țara ideală. Imaginea lui simbolică este *fulgerul* care despică, nu cercul care împlinește. Sabia, nu coroana.[710]

Cinematografele: *„Aro": Napoleon e de vina. „Carlton": Dragoste în culise. „Capitol": Căpitanul de poșta. „Scala", bd. Tacke Ionescu: Ispita unei nopți. „Arpa": Secretul celor 13 mascați. „Femina", bd. Elisabeta:*

Un vis sub cerul albastru. „Select”: La răscruce de vânturicu Laurence Olivier.

„Omnia” (Schitul Măgureanu) trupa Titi Mihăescu. *Aur și femei*

Voeta Buzești, Marina, Nissa, Marconi („Grivița”) Ispitele trupului, Jungla morții, Comoara din insula piraților. Panică în univers[711].

Carnea 60-80 lei kg (porc)

Noul regim vrea să purifice viața economică de evrei.

Sediul poliției legionare. Splaiul Independenței 75, tel. 5.84.25.

Casa verde. Gutenberg 3

Siguranța statului, Bd. Carol 46, tel. 3.06.20

Piața Obor

Ceapă 3-18 lei kg. Cartofi 6-9 lei kg. Fasole uscată 18-25 lei kg. Roșii 9-18 lei kg. Usturoi funia 14-40. Varză 3,50-12 bucata. Aprovizionare] slabă. Carnea urcă.

*

Curentul editorialist legionar.

Prof[esor] Mircea V. Pienescu

*

„Curentul” p. IV – 8551. „Cuvântul” p. IV – 7330

În ziua de 13 Sept[embrie], ziua căpitanului, coloane nesfârșite de legionari mărșăluiesc pe străzile Capitalei, umplând văzduhul cu slava cântecelor… A doua zi România devine stat legionar.

6 Oct[ombrie] Mare demonstrație legionară (150.000) din toată țara.

27. XI.’40 Reînhumarea lui Codreanu. „Anul care sfârșește (1940) a fost an de prăbușire și de ispășire. Anul care începe este un an de răscruce și de reînviere.”

„A înviat Cristos (H)

Așa va învia și dreptatea neamului românesc.”

„Dar pentru aceasta se cere ca fii de-ai lui să bată drumul pe care a mers Iisus.

Să li se pună în cap coroană de spini, să urce Golgota în genunchi cu crucea în spate și să se lase răstigniți.

Legionari, fiți voi copiii aceștia.”

(Codreanu)[712]

28 [noiembrie] [1940]

G[ene]ral în rezervă C-tin Petrovicescu, M.A.1.1941

Vasile Iasinschi min[istrul] Muncii.

Fig[uri] legionare: Banea, Ionică Busuioc.

Șef[ul] Siguranței, Alex Ghica și g[eneralu]l Petrovicescu, destituiți.

„Cu noi este Dumnezeu
înțelegeți neamuri și vă plecați”
(rugăciune de seară)
Ion Chinezu legionar, Horia Stamatu
Sebastian Radovici
Horațiu Comaniciu

Grigore Manoilescu, cel care a semnat „dictatul” de la Viena?

Uciși legionari

Virgil Borzea, Teodor Stahu, Spiru Popescu, Supila Polisparhon, Adam Vilmus, Iosif Bozârtan, Ștefan Curcă, Teodor Ghedeon, Iordache Nicoară, Jak Rădulescu, Paul Craja, Aurel Serafim, Pihu Grigore, Proca Gheorghe, Ion Herghelegiu, Achile Culețu, Ion Nitache.

Cei care au câzut uciși de gloanțele dușmane
Pășesc în rând cu cei ce au râmas

Legionari: Sextil Pușcariu, Vasile Postencă, Dragoș Vrânceanu; *Buna Vestire.*

Vineri, 13 dec[embrie] ’40. Cuvântarea Führerului: elogiu războ[ului] drept. Ion Barbu; și joi, 19 dec[embrie]. Ultimii 20 de ani de guvernare, pro violent legionar. Sâmbătă, 4 ian[uarie] ’41: *Iluzii individualiste.* 10ian[uarie], 12ian[uarie], 15 ian[uarie], 17 ian[uarie].[713]

18 ian[uarie] [1941]

Regele șantajului Pamfil Șeicaru.

Țiganul de la Ciorogârla.[714]

Rebeliunea

„Blestemata hidră masonică își arată iarăși colții prin rânjetul sinistru al jidovitului Alex. Rioșianu care a ocrotit pe asasinii bravului ofițer german ucis mișelește pe străzile Capitalei și a poruncit vărsare de sânge românesc nevinovat…

Vrem răsturnarea și imediat pedepsirea tuturor slugilor masonice care încearcă să predea țara din nou în gheara jidoviților.

— Vrem alungarea lui Rioșianu, a uneltelor lui.

— Vrem guvern legionar pur.

— Vrem Românie legionară.

— Cerem armatei române, cerem camarazilor noștri soldați să ne înțeleagă și să nu dezlănțuie uciderea între frați, pentru plăcerea lui

Rioșianu și a tuturor jidanilor și jidoviților.

Amintim generalului Antonescu că, dacă a suferit alături de noi, să ne înțeleagă, vrem să fim oameni de disciplină și de ordine, dar, când vedem o clică de iudaizați sfidându-ne lupta și sacrificiile și insultând prin prezența lor la cârmă pe toți morții noștri și ai neamului întreg, mi-e rușine să mai răbdăm.

Groza Dumitru

Comandantul muncitorimei legionare”[715]

„Curentul” 23.1 ’4l

„Curentul” 25.1 ’4l

Manifestul către țară al dl. general Antonescu

„Am străbătut din nou clipe de zbucium, de teroare și rușine.

Copiii mei, pentru care îmi distrusesem cariera, pentru care suferisem, cărora le deschisesem drumul prin lovitura de stat de la 6 Sept[embrie], pe care i-am luat alături de mine la Conducerea Țării, le-am dat rosturi de viață de multe ori nemăsurate, i-am îndemnat să nu păteze memoria lui Codreanu și a luptătorilor generației, ci să-și merite prin muncă și respect destinul mare ce li-l făurisem, copiii mei dragi, ale căror greșeli le-am luat cinci luni în spatele meu, n-au găsit altă mărturie de recunoștință, pentru mine și pentru Țara care crezuse în puterea idealurilor lor, decât să-mi trimeată gloanțe și să vrea răsturnarea statului.

În paginile istoriei și ale omeniei nu cred să se poată înscrie o faptă de o ingratitudine mai mare.

Lângă casa Statului, în care slujesc din zori până în zori, parăsindu-mi propria mea casă, ca nicio clipă din viața mea ce mai am să nu fie închinată decât țării, lângă Președenția Consiliului organizaseră, cu sprijinul fostului ministru de interne Petrovicescu și al Directorului Siguranței și Poliției, căruia îi încredințasem toată siguranța statului – în clădirile înconjurătoare și în casa gardienilor publici, un centru de netrebnici – gardieni ai poliției și vagabonzi, cu un tun, mitraliere și puști, să mă asasineze în timpul nopții.

În același timp, în edificiile publice ale Capitalei instalaseră echipe de rebeli compuse, pe lângă netrebnici, și din tineri idealiști nevinovați și înșelați, cu intenția răsturnării statului. Străzile capitalei au fost blocate de vehiculele părăsite de muncitorii incitați la grevă, fabricile închise sau incendiate, case și cartiere devastate, oameni prădați și uciși…

Am fost silit să scot armata… Și eu, care am făcut lovitura de stat de la 6 Sept[embrie] fără o picătură de sânge, care am suferit ca nimeni altul chiar

și pentru netrebnicii de la Jilava… Am fost silit să las trupele să tragă în frații noștri.

Pe Calea Dorobanți un soldat a fost prins, răsvrătiții au turnat petrol și i-au dat foc în ochii încremeniți ai camarazilor.[716] La fel pe cheiul Dâmboviței. Pe alte străzi, ostași care nu trăgeau au fost desbrăcati și umiliți.

S-au tras focuri de pe acoperișuri și de la ferestre în soldații care își jertfeau viata… Armata a trebuit să se apere, armata a trebuit să tragă, după ce din rândurile ei au căzut pe nedrept cei răpuși de gloanțele trădării.

Am eliberat de la Pref[ectura] Poliției pe rebeli, crezând în cuvântul dat că vor lăsa armele.

Drept orice, au pornit cu mitraliere, cu puști, tancul Prefecturii să atace palatul telef[oanelor], statul major și postul de radio, în care s-au instalat, dând știri de nevrednică trădare (după ce în prealabil, se îmbrăcaseră în uniformele armatei).

Români,

Voi pregăti noua așezare politică a Statului.

Din spiritul legionar voi întemeia o ordine potrivită suflului nou care s-a așezat în lume, într-o comunitate cu Germania și Italia.

Vă voi chema pe toți ca să înfăptuim marea chemare a istoriei noastre.

Nimic pe lume nu mă va abate.

Fiindcă ceea ce mă conduce nu este decât munca, grija de neam, credința în Dumnezeu și în dreptate.

Azi se toarce sub ochii noștri soarta de veacuri a lumii.

Și la împlinirea ei fiecare trebuie să vă simțiți chemarea.

Regele și Statul așteaptă de la voi împlinirea datoriei.

Fiindcă eu n-am fost până ieri, și nu vreau să fiu nici mâine, nici instrument de tiranie, nici punte de anarhie.

Iar pe legionarii adevărați, crescuți în duhul de iubire de neam al lui Codreanu, îi îndemn să mă înțeleagă, fiindcă, sunt sigur, Căpitanul le-ar fi cerut azi ceea ce le cer și eu.

Înainte!

Mișcarea legionară, înainte de a fi mișcare politică, financiară, economică etc., de formule, este o mișcare spirituală, în care, dacă va intra un om, la celălalt capăt va trebui să iasă un erou.

Cărticica șefului de cuib.

Deziderat de sectă religioasă sau de asasini, de Mafie. „Credința în Dumnezeu, în Patrie și în mântuirea neamului."[717]

Cum s-a desfășurat rebeliunea

În ziua de 19 ianuarie 1941 se produc mari adunări „populare" organizate de legionari în toată țara[718], cu scopul de a se manifesta public adeziunea integrală a regimului la țelurile Axei. Se țin cuvântări de către marii șefi legionari și se intonează imnuri, în Capitală, la „Casa Studențească", Viorel Trifa, la facultatea de drept, V. Iasinschi: consideră anii trecuți drept o tiranie, armata germană, cea mai puternică din lume; Statele Unite sunt luate în derâdere. „Avem, deci, două lumi care stau față în față: democrațiile cu tot cortegiul internaționalismului – și revoluțiile naționale, cu idealul unei noi ordine în această Europă bătrână. Omul nou, disciplinat, dinamic și de caracter aparține acesteia din urmă, Căpitanul a spus la schitul Rarău.

Dăruind această condică sfântului schit, reînnoim jurământul nostru de a lupta uniți până la moarte pentru Christos, Rege și națiune, împotriva tututor jidanilor – și de a rămâne uniți și dincolo de mormânt. 16 Sept[embrie] 1925, Codreanu, Moța, Tudose Popescu, Radu Mironovici, Gârneață etc. Mișcarea legionară este în toate originală și pornește din adâncurile pământului românesc, întrupată în persoana Căpitanului care i-a dat formă, viață și a condus-o pe calea destinului, ca dreptatea românească să se înfăptuiască prin jertfa pe care el a chemat-o. Legiunea e în marș și marșul ei nu poate fi oprit." Aceste cuvinte sunt oare un semnal? — Traian Brăileanu – Sibiu.

Viorel Trifa: „Nota nouă a rev[oluției] actuale este: rev[oluție] totalitară. Cele precedente erau singulare, parțiale: anti-regalistă, anti-burgheză etc.

Cea de față vine cu o totalitate: crearea unui nou tip de om, unei noi lumi. Omul nou va valora pentru munca lui, pentru contribuția lui cu fapta. Politica noastră legionară este politica faptelor (care?!) care, într-un anumit sector, să ne dea dreptul de a face parte din totalul european. Suntem părtași ai revoluțiilor naționale din Europa? Da… Dacă n-ar fi fost o mișcare legionară în momentul împărțirii, statul român n-ar mai fi existat (asemeni Poloniei, n. M. P.). În momentul în care se pune chestiunea de a primi fiecare ce-i revine, în concertul european România va primi drepturile sale. Noi trebuie să înțelegem că, dacă acum scăpăm momentul, l-am scăpat pentru veacuri întregi. Europa ce va veni nu va fi de 20 de ani, ci de secole. Să intrăm în luptă și vom învinge. În fața generației noastre se prăbușește o lume întreagă și se înalță alta. Războiul acesta nu a început din pricina

Coridorului sau pentru că Gdinia era mai mare port ca Danzigul. Acestea erau motive. Lupta, în realitate, se duce pentru două principii. Lumea veche s-a prăbușit. Ea a început în ziua în care ghilotina a încetat, ziua cunoscută din cuvintele „libertate, egalitate, fraternitate”. Tiranul înainte era unul. După revoluție au fost mai mulți. E clar că doi oameni pe lume nu pot fi egali, cel care nu muncește, cu cel care muncește. Această egalitate de care vorbea rev [oluția] nu s-a realizat. Au profitat însă unii: evreii. Politica secolelor 18 și 19 era o luptă a judeo-masonilor cu poporul. Ei au falsificat istoria. Pe noi nu ne-a unit taraba de la Versailles, ne-a unit sângele soldatului român, dreptul nostru la istorie.”[719]

În noaptea de 18-19 ianuarie, un ofițer german în uniformă este împușcat de un individ, supus străin, care este prins.[720] În acel moment, g[ene] ralul Antonescu îl demite pe ministrul de interne, C-tin Petrovicescu, pentru neglijență și grave dezordini produse la ministerul său. Acest ministru era un legionar din grupul echipei lui Horia Sima, Iasinschi, Dumitru Groza. Acest gest al generalului declanșează rebeliunea, care era și nu era pregătită pentru lupta cu cel care îi adusese la putere. Se poate deduce că legionarii plănuiau o rebeliune, dar nu atât de curând.[721] Pierderea internelor, însă, era o lovitură gravă, căci de-acolo le veneau toate înlesnirile și le erau acoperite toate acțiunile: înarmarea generală, cu arme mici și mitraliere, ocuparea de clădiri, organizarea corpurilor și dominația, prin poliție și siguranța statului, a vieții publice și de stat. Generalul, însă, avea armata. Legionarii, însă, în schimb, erau mișcarea fascistă care trebuia să primescă sprijinul Germaniei în acțiunea ei de a lua puterea totală. Ori, din comunicatul dat la un moment critic de Horia Sima către legionari, răzbate un lucru straniu: patronii cei mari, Germania și Italia, îl susțineau pe general. De ce?[722] Dar să reluăm filmul evenimentelor. La acea oră, legionarii dispuneau de aprox[imativ] 500 puști mitraliere și mitraliere, 20.000 arme și carabine militare, 8.000 arme de vânătoare, 10.000 pistoale și revolvere, 100 pistoale mitralieră, câteva sute de mii de cartușe, câteva sute de grenade. Cu asemenea armament nu se putea lupta cu o armată. Rămânea o singură soluție. Lovitura dată persoanei generalului, eliminarea lui, adică puciul în locul războiului civil care, pesemne, n-ar fi fost dorit la Berlin din pricina unei eventuale intervenții a Rusiei (ca în Polonia) și a dispariției României ca stat bun de luptă în planul deja elaborat (Barbarossa) contra U.R.S.S. Firește, legionarii nu știau de acest plan, dar poate intuiau și ei că un război civil ar fi fost periculos pentru ființa noastră națională.

În după-amiaza zilei de 20 Ian[uarie], legionarii se grupează în fața Universității, unde manifestează vehement împotriva demiterii generalului Petrovicescu și a lui Ghica (șeful siguranței), directorul general al polițiilor.

Grupuri compacte de legionari, urmate de mulți curioși, continuă manifestațiile în fața Palatului regal și a Legației germane: „Jos masonii, vrem guvern legionar.” „Jos jidovitul Rioșianu.” Pe la ora 21, o masă de circa 3.000 de manifestanți, venind dinspre Bd. Lascăr Catargiu și conduși de Viorel Trifa și Dumitru Grozea, manifestează în fața Preș[edenției] C[onsiliului] de M-tri din Piața Victoriei, cu aceleași lozinci și din aceleași motive. Se cere, de asemenea, demiterea unor membri din guvern, precum și a unor înalți funcționari ai statului, pe care îi acuză de incapacitate, de masonerie sau de protectori ai masoneriei și ai evreilor. La sfârșit se ovaționează „Horia Sima și conducătorul Statului”.

Manifestația s-a împrăștiat pașnic. Totuși, ea constituie primul indiciu a ceea ce va urma. În provincie însă (Timișoara, Caracal, Târnava Mare și Mică, Craiova etc.) sunt atacate chesturile de poliție, prefecturile, Telefoanele și ocupate prin forță.[723]

(„C[urentul]”, 6 Febr[uarie] și 12 Febr[uarie], 15 Febr[uarie])

18 Febr[uarie] *înapoi la cămașa albă* P[amfil] Șeicaru][724]

(Prăbușirea Angliei e iminentă)

Legi rasiale. Pașapoartele evreilor vor purta mențiunea originii etnice.

Cabinete de evrei medici, pentru evrei numai.

Aderarea Bulgariei și Iug [oslaviei] la Pactul Tripartit. Cinema: „Aro”, „Scala”, „Capitol”, „Select”, „Trianon”, „Regal”, „Palas”, „Bulevard”, „Alcazar”, „American” etc.

Faza finală. Ne apropiem de faza finală a războiului. 1941, martie, P[amfil] Șeicjaru] se așteaptă ca în cursul lunilor care vor veni Anglia să fie învinsă.

Agenția Havas, D.N.B., Rador.

Circulația pe străzi, după rebeliune – 12 noaptea

Spect[acole] și localuri – 11 noaptea

Marți 21 Ian[uarie] Rebeliunea de la cazarma gardienilor publici, în dimineața zilei de 21 Ian[uarie] se produce, în Capitală, primul act al rebeliunii, prin împotrivirea prefectului de poliție, Radu Mironovici, la predarea prefecturii noului titular, g-l Mitrea. Armata a trebuit, de data aceasta, să intervină. Pentru aplanarea conflictului iscat s-au dus tratative, al

căror rezultat a fost promisiunea „că prefectura poliției va fi predată generalului Mitrea, iar totul va intra în ordine”.

În timpul când conducătorul Statului primea de la prefectul de poliție Mironovici aceste promisiuni formale, la Palatul Președenției C [onsiliului] de M [iniștri] se produceau următ [oarele]:

Către orele 14, dirigintele Officiului] Poștal al Președenției raportează că în curtea cazărmii gardienilor publici se adună legionari care sunt înarmați de către gardienii publici.

Dl. Gral Antonescu verifică personal această informație și ordonă ca of [ițerii] de jandarmi, împreună cu un pluton de gardă a Președenției, să intre în curtea cazărmii gardienilor publici și să ceară încetarea înarmării și intrarea în ordine.

Pentru a se evita turburările, intră în curtea cazărmii numai trei ofițeri de jandarmi (fără trupă) pentru a parlamenta. Sunt însă imediat făcuți prizonieri de către gardieni și legionari și închiși într-unul din birourile cazărmii unde se mai găseau colonelul Brăescu, comand [ani] al gardienilor publici și toți offiterii] de jandarmi instructori ai gardienilor, care fuseseră sechestrați de rebeli.

Către ora 14,30, un pluton de trei tancuri ușoare chemat la Președenție intră în curtea G [ardienilor] publici unde, potrivit ordinului, i se hotărâse locul său de adunare în caz de intervenție. Ofițerul, nebănuind nimic, a ieșit din car. Legionarii și gardienii publici rebeli se reped la el și îl arestează. În același timp, 6-7 rebeli năvălesc asupra carului din care ieșise ofițerul și încep să tragă cu revolverele în vizoarele carului și la ușa din spatele acestuia, care era deschisă, silind echipajul să iasă din car, după care îl face prizonier.

Alți rebeli din cazarmă încep atunci să tragă cu pistoalele și armele în ferestrele Președenției C [onsiliului] de M [iniștri].

Față de această situație, cu riscul vieții sale, comandantul plut [onului] de tancuri ușoare, deși prizonier, dă ordin celor două care de luptă să tragă.

Echipajele deschid focul potrivit ordinelor anterioare, prin două lovituri de tun cu cartușe de manevră, dar rebelii răspund cu focuri de pistoale, arme și puști mitr [aliere], refugiindu-se în același timp cu prizonierii în clădire.

Cele două care de luptă se retrag apoi în stradă și se instalează în poziție în fața intrării cazărmii gardienilor publici.

Cum atacul cu focuri asupra Președenției continuă, gralul Antonescu ordonă unui maior de la cabinetul său militar să ia comanda trupelor și să

asigure paza localului și eliberarea prizonierilor. Maiorul care comanda trupele de la Președenție se duce către ora 15,15 în fața Caz [ărmii] G [ardienilor] publici, face să înceteze focurile și cere să vorbească cu șefii rebelilor. Câteva gloanțe trase în el de rebeli nu-l lovesc. Focurile încetează pe moment și încep parlamentări între ofițeri și cdtul rebelilor Roșea care, la somațiile de predare, face cunoscut că, până nu va primi ordine de la comandantul Stănicel, care se găsea în sediul din strada Romei, rebelii nu vor evacua cazarma.

Pe măsura sosirii trupelor și potrivit ordinelor gralului Antonescu, localul Preș[edenției] se organizează într-un centru de rezistență ca o citadelă, înglobând în interior Piața V[ictoriei] și cazarma g[ardienilor] p[ublici], ocupate de circa 7-800 rebeli înarmați cu pistoale, puști mitraliere și un tanc capturat și echipat imediat de ei.

în acest timp, sosește și răspunsul lui Stănicel, transmis prin Roșea, că rebelii nu vor preda localul decât cu ordinul scris al lui Horia Sima.

Pentru a se evita o vărsare de sânge, g-l Antonescu hotărăște ca să lase rebelilor timp de gândire pentru a evacua și preda Caz[arma] g[ardienilor] p[ublici] până a doua zi, miercuri 22 Ian[uarie] ora 12.

Informațiile primite la căderea serii de 21.1. arătau că rebelii din Capitală au ocupat și s-au baricadat:

— La Prefectura poliției; la sediul legionar central din strada Romei (ocupând întreg cart [ierul] străzilor Londra, Roma, Washington, Argentina, până în Calea Dorobanți); diferite sedii și centre leg [ionare] din oraș; depozitele de benzină și comisariatele de poliție.

În general la 21 Ian[uarie] seara, situația era următoarea: a) în țară armata era stăpână pe situație, b) Capitala cu suburbanele era în mâinile rebelilor, în afară de cazărmi, Poșta, Telefoane, Gara și celelalte instituții de stat unde se găseau gărzi militare, e) Postul de radiodifuziune, deși păzit de o gardă militară, era la dispoziția rebelilor, care puteau să-l utilizeze după bunul lor plac. Garda interzicea numai intrarea și ieșirea din local. Din această cauză, două apeluri adresate de general Țării nu au fost aduse la cunoștiința poporului.

Informațiile mai arată că rebelii au început să se dedea la acte de banditism (jafuri, devastări, incendii, omoruri) atât asupra locuitorilor români nevinovați, cât mai cu seamă asupra evreilor din cartierele Dudești și Văcărești, unde s-au executat adevărate pogromuri.

În cursul nopții de 21-22 Ian[uarie] șefii rebeliunii, prin delegații lor, au încercat să facă presiuni asupra Conducătorului Statului, însă fără rezultat.

G-ralul Antonescu hotărăște să treacă a doua zi, la amiază, repede și energic, la acțiunea de reprimare a rebelilor, astfel încât, până la 23.1. ora 12 cel mai târziu, viața de stat și orașul București să reintre complet în normal. În acest scop, a încredințat comandamentului militar al Capitalei comanda tuturor trupelor disponibile și a ordonat: a) Pentru ziua de 22.1. să se degajeze de rebeli sectorul în care se afla Preș[edenția] C[onsiliului] de M[iniștri] (evacuarea cazărmii g[ardienilor] publici și a sediului legionar din str. Romei), b) Pentru ziua de 23.1. să se lichideze rezistențele rebjelilor] din restul Capitalei.

Miercuri 22 Ian[uarie] [1941]

La ora 12, a doua zi, împlinindu-se termenul fixat de d. gral A[ntonescu] pentru intrarea în ordine a reb[eliunii] și, cum nu se produsese niciun semn de supunere, se hotărăște trecerea la acțiune. Imediat după somațiile legale, rebelii, în loc să se predea, deschid focul, trăgând cu tunul din carul de luptă capturat. Se trece atunci la atacul caz[armii] g[ardienilor] pub[lici] prin șoseaua Bonaparte (fațada) cu tunurile carelor de luptă și cu armamentul de însoțire a batalionului. Rebelii răspund de pretutindeni cu focuri puternice de puști, mitraliere, arme și tun. Focul este îndreptat asupra trupei atacatoare și asupra spatelui clădirii C[onsiliului] de M[iniștri], unde se sparg geamurile, iar gloanțele pătrund prin sălile localului. La primele împușcături, gralul Antonescu vine pe sălile Președenției pentru a se informa și a da dispozițiuni. El se expune de nenumărate ori focului rebelilor, mergând până la locurile cele mai periclitate. Atacul se desfășoară astfel: după două lovituri de tun în turelă, carul de luptă capturat de rebeli și care bara intrarea este scos din luptă, apoi este remorcat și tras afară pe poarta pe care o apăra. Pentru a se înlătura vărsările de sânge și pentru a se reduce repede rezistențele, unitatea de care de luptă a detașamentului de atac pătrunde cu primele piese în curtea interioară a cazărmii, ținând sub foc pe rebelii care nu contenesc a trage în trupe. Parte din rebeli se refugiază în poduri și pivnițe, iar altă parte începe să se predea.

După ora 1,30, rezistența este complet redusă. Predările continuă până la 14,30, când Caz[arma] G[ardienilor] Publici este complet curățită și când aproape toți rebelii sunt triați, parte din ei fiind eliberați, parte arestați.

N.B. În șoseaua Bonaparte rebelii dau foc la baricade și aruncă bidoane aprinse asupra carelor de luptă. Dau foc adției Fin[anciare] Sect[orul]

galben.

Din cauza întunericului, din cauza puternicelor baricade ridicate de jur împrejurul sediului și datorită faptului că rebelii au organizat centre de (rezistență) în fiecare din clădirile înconjurătoare], atacul este oprit din ordin înainte de a se putea pătrunde până la sediu. Rebelii, ascunși în unghere întunecate, vânează soldați care se apără greu pe străzile luminate de incendii. În acest timp prefectura Poliției rezistă…[725]

Noaptea de 22-23-I-’4l

La ora 21 o delegație de legionari cere audiență și este primită de gralul A[ntonescu]. Tratativele eșuează: rebelii cer ca armata să se retragă și guvern legionar pur în frunte cu Horia Sima. G-ralul A[ntonescu] refuză. În cursul nopții rebelii atacă Telefoanele. Se trage în ei de către detașamentul de gardă. Rebelii lasă morți și răniți și fug spre Cișmigiu, urmăriți, unde parte din ei sunt arestați de trupele M. A.N. De asemeni, grupuri de rebeli încearcă să ajungă și să ia cu asalt Preș[edenția] C[onsiliului] de M[iniștri], însă sunt primiți de focul mitralierelor care păzeau toate intrările în Piața V[ictoriei]. Toată noaptea focul armelor automate și tunurilor carelor de luptă trag în lungul Căii Victoriei și Bulevardului Catargiu, Bonaparte, Jianu împotriva coloanelor de rebeli care caută cu sforțări disperate să pătrundă spre Preș[edenția] C[onsiliului] de M[iniștri].

G-ralul A[ntonescu] hotărăște pentru 23, ora 1, lichidarea. Dându-și seama, probabil, că partida e pierdută, Horia Sima lansează în dimineața zilei de 23 ian[uarie] un manifest. Cu tot ordinul lui Horia Sima, legionarii rebeli continuă însă acțiunea împotriva armatei și în ziua de 23.1.

Fată de această situație se ordonă trupelor să reînceapă în tot orașul operațiunile de reprimare. Acțiunea pentru cucerirea sediului este reluată în dimineața de 23.1. ora 8. După o luptă de stradă de 2 ore se cucerește locuința sediului. Se trage cu tunul în clădiri. Acțiunea se încheie la orele 15. Se mai trage încă prin surprindere. Noaptea orașul e străbătut de camioane cu soldați, pentru a împiedica devastările. S-au descoperit depozite jefuite. În Dudești, Văcărești, Jilava și Pădurea Băneasa s-au găsit sute de cadavre oribil mutilate. Au fost surprinși borfași prădând.

Pierderi

În capitală și provincie:

21 ofițeri, subofițeri și soldați morți

53 ________„________ „_________răniți

Rebeli și civili

În capitală. 236 morți, din care 118 evrei executați de rebeli, 254 răniți.

În provincie. 117 morți, 73 răniți.

În total 374 morți și 380 răniți.[726]

Filmul tratativelor

— Relatat de seniorii legionari, opozanți față de rebeliune– Prof[esorul] univ[ersitar] Pantazi, g-ralul Iacob, g-ralul Gane, graiuI Dona, graluI Trandafirescu, col [onelul] Polihroniade, col[onelul] Malamuceanu, comand[antul] C. Popovici fac apel la l[oco]t[enent] col[onelul] Elefterescu, șeful de cabinet al g-lului A[ntonescu], pentru o audiență… Gralul îi primește, de față fiind și g-l Băgulescu cu prof[esorul] Chirnoagă, rectorul Politehnicii și prof[esorul] P. P. Panaitescu, rect[orul] Universității] și directorul] ziarului „Cuvântul”, ca și D. N. Mareș, ministrul Domeniilor. Pantazi citește un apel către g-ralul A[ntonescu] de desolidarizare cu actuala conducere rebelă. Cei găsiți acolo, adică Chirnoagă și Panaitescu, veniseră cu un ultimatum la adresa g-ralul A[ntonescu]. Să se retragă armata, guvern legionar etc. Adânc mâhnit, A[ntonescu] arată că el nu e vinovat de situația creată și de abuzurile care l-au silit să-l schimbe pe Petrovicescu, Ghika etc. Conducătorul statului n-a putut alege prefecți dintre persoanele destoinice și nici comisari de românizare competenți, din cauza forurilor superioare legionare.

„Iată, domnilor, adevărata situație în care am fost pus și cum am fost răsplătit. Nu voi forma un nou guvern decât cu oameni înțelepți ca dv., nu iresponsabili și copii, care vor să terorizeze.”

Chirnoagă și Panaitescu și g-l Băg[ulescu], care îi însoțea, ies. Apoi A[ntonescu] le arată celor rămași pe rebeli, care se vedeau de pe geam. Apoi A[ntonescu] le spune: Consimt să retrag armata, dar să se retragă întâi legionarii. Și că vrea să stea de vorbă cu Horia Sima, ca să formeze un guvern legionar cu oameni înțelepți și de încredere.

Am plecat să-l găsim pe Horia Sima care de 48 de ore părăsise postul de vicepreședinte]. S-a emis părerea să se meargă la sediul legionar, pe strada Romei. Ni s-a răspuns de-acolo că d. Iasinschi, cdtul corpului Răzleți, cu care vroiam să luăm contact, nu se găsește acolo. Horia Sima? Același răspuns. Dar că, prin coljonelul] Zăvoianu am putea lua contact cu ei. Col[onelul] Zăvoianu, enervat, ne-a spus că Legiunea a fost pusă într-o situație extrem de grea prin măsurile vexatorii care s-au luat în ultimul timp și că însuși el a avut de suferit o jignire gravă când a fost înlocuit, fără motiv, din demnitatea de prefect al Poliției Capitalei etc. etc. Erau orele

23,30 (21/22 Ian[uarie]). Familia de seniori legionari (g-l Cantacuzino). L-am întrerupt, arătând că nu am venit să ascultăm supărări personale, ci să evităm un război civil. S-a mai potolit și a pus un legionar să ne ia numele. A transmis apoi la telefon, nu știm unde, ce e cu noi. Apoi a ieșit din birou intrând în altă cameră, cu hârtia în mână. După 10’ se întoarce și ne spune că să tratăm cu el. Puși în această situație (ora 0,30) i-am spus:

— Armata se va retrage o dată cu grupările de legionari, în special cei din Cazarma g[ardienilor] p[ublici], care vexează mult pe șeful statului. GraluI A[ntonescu] nu va ataca, dar se va apăra, îl așteaptă pe d. Horia Sima să formeze un guvern legionar etc.

În acest timp, ni se aduce la cunoștință că grupări de legionari vin cântând și manifestând spre Preș[edinția] C[onsiliului] de M[iniștri]. I-am spus col[onelului] Zăvoianu să dea ordin să-i oprească. În același timp, l-am anunțat telefonic pe d. g-ral Sănătescu, c[oman]d[an]t[ul] trupelor Capitalei, de aceste manifestații în curs, rugându-l să nu tragă, în cazul că manifestanții nu atacă, fiindcă noi tratăm la sediu legionar…

El ne-a răspuns: manifestanții să se oprească la 100 de pași de trupe. S-a primit.

După o oră, răspuns de la Forul Suprem: armata să se retragă ca semn de bunăvoință al g[eneralului] A[ntonescu] și apoi se va retrage și Legiunea. După aceea va veni H[oria] S[ima] spre a trata. Ultimul cuvânt: Cazarma g[ardienilor] p[ublici] se va retrage odată cu armata.

Ajunși la Președinție, am avut surprinderea să-l găsim pe d. Greceanu care venise la general cu o listă a noului guvern. Prim-ministru Horia Sima (care refuzase totuși acest post cu o lună în urmă), Interne, Petrovicescu, Externe, Sturdza, Economia Națională, Mihail Manoilescu, Apărare, g. Coroamă, Muncii, Iasinschi etc. Era un ultimatum. D. Greceanu a plecat. I-am spus g[eneralului] A[ntonescu] să considere acest ultimatum fără rost și să încercăm din nou să-l aducem pe H[oria] S[ima] la tratative. Graiul A[ntonescu] a răspuns cu sinceritate și bunăvoință, dar și această tentativă a eșuat, șefii legiunii rămânând la punctul lor de vedere.[727]

Spectacole în capitală în aceste zile:

Teatrul „Ion Vasilescu”: *Suflet candriu depapugiu*. Cinema: „Aro”, *Omul invizibil*. „Scala”, *Tragedia imperiala*, cu Harry Baur. *Asediul Alcazarului* – „O pagină de zguduitor sacrificiu din istoria afirmării Spaniei naționaliste, un film de proporții gigantice, o înscenare de un dinamism uluitor.”

(10 mai 1941) „Scala”: 75 de zile de eroică rezistență sub ruinele Alcazarului a cadeților legendarului gal Moscardo.

Prigoana a început

În România Legionară, de 48 de ore, a izbucnit un conflict între mișcarea legionară condusă de dl. c[oman]d[an]t Horia Sima și între iudeo-masoneria din slujba spionajului englez.

A doua zi după descinderile poliției legionare la lojile masonice și la locuințele principalilor conducători ai masoneriei care au dovedit legăturile lor cu Intelligence-Service.

A doua zi după marile manifestații legionare din toată țara, care au lămurit etc.

Uneltele iudeo-masonice au reușit să intre chiar în guvern, au indus în eroare pe g-l Antonescu, c-dtul Statului.

Mai întâi, au fost destituiți ministrul de Interne și șeful Siguranței Alex. Ghika.

Totodată, au fost înlocuiți și prefecții legionari din toată țara…

Respectăm ordinele cdlui nostru H[oria] S[ima] și, în duhul căpitanului, vom învinge sau vom muri. Trăiască etc.

nesemnat

La 20 Noiembrie ’40, Al. Rioșianu dă ordin în scris ca Al. Davidescu, care l-a strangulat cu mâna lui pe cd-tul legionar Victor Dragomirescu, să fie pus în libertate. La 27 Noiembrie, înlocuiește garda de legionari de la Jilava prin jandarmi. În 31 Dec[embrie], se dă ordin telegrafic să fie luați sub protecție de către jandarmi și poliție pe foștii politicieni democrați… Prin descinderile în lojile masonice, se descoperă că mulți demnitari în funcțiuni se adunau în loji și puneau la cale ruperea de Axă. Ofițerilor și aviatorilor, bănuiți că simpatizează cu noi, li se ia comanada. Prefecții legionari, printr-o perfidă diversiune, sunt convocați la Buc[urești] ca să nu ia parte la evenimente.

Vom reteza capetele hidrei demo-liberale, vom pedepsi pe toți trădătorii și pe toate uneltele conspirației masonice… Vrem guvern legionar pur.

Ultimul minut

Se trage cu tunul în legionari.

Suntem informați că la cazarma G[ardienilor] P[ublici], unde se găsesc câteva sute de legionari, a fost adusă armata, care trage în plin cu tunurile și mitralierele. Întreaga populație a capitalei nu trebuie să se lase intimidată de ultimele zvârcoliri ale francmasoneriei și slugilor jidovimii.

Ordin către toți legionarii

Pentru împiedicarea vărsării de sânge pe care noi nu am vrut-o și care n-a servit decât dușmanilor comuni ai României și Axei, cunoscând că politica Germaniei și Italiei cere condițiuni speciale, pe care Mișcarea legionară le recunoaște și, având în vedere că între conducerea Statului și Mișcarea legionară au început tratative pentru limpezirea situației, ca să ușurăm mersul acestor tratative,

ORDON

Ca să se înceteze imediat orice luptă. Legionarii vor părăsi de îndată instituțiile publice ocupate și vor reintra în viața normală.

Cer ca acest ordin să se execute fără șovăire și cu cea mai mare strictețe. Vreau ca în cel mai scurt timp Țara să-și reia aspectul normal.

Horia Sima

București la 23 Ian[uarie] 1941 orele 5 dimineața].[728]

Pentru ce? – P. P. Panaitescu.[729] *Se sinucide nația…*[730]

Divizia III din C[orpul] I de armată chemată să tragă în legionari…[731]

„Dați mâna și împreună, cu puteri uriașe, porniți la lupta cea mare, de însănătoșire a neamului românesc căzut în robia tâlharilor și a curvelor.”

„Cuvântul”[732]

„Să trăiești, Căpitane!

Gata de moarte, îți vom executa ordinul.”

Dr. Șerban Milcoveanu

„Jos masonii din guvern.”

G-ralul Diagalina a pornit-o spre capitală (și graiul Coroamă)

Dragalina se va dezice.

Cântece: „urlă dușmanii!”

Prefectura poliției, Alcazarul Bucureștiului.

Mme Titi Vasiliu Bolnavu

Descendus à L’Athenée Palace.

înțesat de spioni din Berlin și Roma.

„Toate aceste capete vor cădea.”[733]

Alexandru Aurel Bilo, Brănaru Simion, Cangea (Cancea) Aurel, Pârjuliu, Mogâldea Vasile, Pfaffanhauzer Mihai, Târnăcop Traian, condamnați pentru part (iciparea) la Rebeliune, destituiri, 3 ani-10 ani, pentru uzurparea proprietății, violare de domiciliu, port ilegal de armă.

O *cucerire în interior.* Românizarea orașelor; (promulgarea legilor rasiale).

Legea exproprierii urbane a evreilor. „Cine ar fi preferat ca aceeași măsură să fi fost luată cu prețul unor excese în care s-a văzut cu ce ușurință se amestecă idealismul naiv cu tâlhăria cea mai ordinară?… Nimeni nu extrage urda din aer. Nimeni nu adună aurul din stratosfera. E vorba despre bunuri care au la origine cifra zero și care au fost realizate aici (să nu zicem supte) în România, de către evrei și înstrăinate, acolo unde justiția se împarte pe stradă, de către capete înfierbântate. Se provoacă mai multă jale decât dreptate.

Români, uniți-vă, lăsați la o parte pentru alte timpuri felul vostru personal de a interpreta evenimentele, fiindcă acestea nu sunt vremuri în care să puteți cunoaște totul pentru a judeca bine orice lucru. Arătați încredere conducerii! Dacă trăiește România, toate se mai pot repara.”[734]

Gluma – 1 aprilie ’4l. „Începând de mâine, S.T.B. și C.F.R. au luat hotărârea să pună pe fosta linie 19 un automotor de la Piața Chibrit până la Budești. Timp de parcugere – 10 minute, o singură oprire în Piața Brătianu.”[735]

*

„Mercurial”: carnea porc – 36 lei, vacă – 38 lei, vițel – 30, zahăr – 25/kg, orez – 56, cafea – 85 lei extra calitatea I, ceai – 700 lei/kg, fasolea – 14 lei, untdelemnul – 42 lei/kg.[736]

Evenimentul stagiunii. *Evreul Süss* cu Ferdinand Marian – Kristina Soderbaum[737]

*

7 aprilie ’4l Atac asupra Iugoslaviei.[738]

Hitler: Nu putem tolera o lovitură în spațiul nostru vital.[739]

În lipsa Parlamentului, presa - Pamfil Șeicaru, 8 aprilie 41.[740]

Sabotajul economic, cei care acumulează mărfuri și alimente.[741]

Pe câmpul din dosul Gării de Est
Două șatre de țigani s-au războit ieri
pentru o femeie și 10.000 lei.

„Banciu Iancu Ciuraru, bulibașa uneia dintre șatre, pusese de mai multă vreme ochii pe Viana, nevasta lui Ion Ștefan, zis Carolea, bulibașa celeilalte șatre. Om practic și iubitor de arginți mai mult decât de femei, Carolea a căzut la o tranzacție cu Banciu. În schimbul Vianei, el primea pe Lisaveta,

nevasta lui Banciu, plus 10 mii. Lisaveta însă era bătrână și, pe lângă asta, el o cumpărase pe Viana cu 35.000. De aceea Carolea s-a gândit să-i ia lui Banciu și restul de bani pe care îi mai avea. L-a prădat. De aici scandalul…”[742]

P[amfil] Șeicaru, *Enigma iugoslava:* „O întrebare stăruie: pentru ce Iug[oslavia] s-a azvârlit în această tragică aventură? Ce speranțe – fiindcă temeri nu existau – și-a făcut? Ce obiective de mărire au sedus Iug[oslavia] ca să părăsească cea mai sigură situație, cea mai avantajoasă, ca să se zvârle în necunoscutul unui război? Se va crea rep[ublica] Croată, și poate Slovenă. Când prin pactul tripartit Iug[oslavia] rămânea intactă? Eclipsa realismului politic al Iug[oslaviei] rămâne o enigmă. Dacă Beck și Smigly Ridz au distrus Polonia, se poate spune că generalul Simovici a sfarâmat pentru vecii vecilor Statul sârbilor, croaților și slovenilor.

Stai în fața dezastrului și te întrebi: pentru ce au dat ascultare Angliei? Anglia se poate mândri cu forța ei de seducție. Numai că statele care s-au lăsat seduse nu mai există (Polonia, Cehoslovacia și, acum, Iugoslavia). Mutilările noastre ce sunt? Răni necicatrizate ale iubirii engleze. Noroc că ea a aruncat priviri nostalgice spre Moscova și nu a insistat cu iubirea ei când am fost amenințați.”[743]

Arestarea avocatului Traian Popescu

Filatelist. Ajutorul legionar, prin sus-numitul, a imprimat, cu aprobările legale, timbre 19.000.000. Ajut[orul] leg[ionar] a încasat 11.700.000, pe care nu o poate justifica, rezultând că a fost însușită de cd-ții leg[ionari] Ilie Gârneață și Virgil Mihăilescu, ambii urmăriți pentru rebeliune.[744]

16 aprilie. Căderea Belgradului.

Au fost capturați 22 generali, 300 ofițeri și 12.000 soldați.[745]

16 aprilie ’4l. Scrisoarea lui Horia Sima gen[eralului] A[ntonescu] propune reluarea legăturilor cu Mișcarea (prin Iasinschi). Răspunsul gen[eralului] A[ntonescu]: „La 18 Ian [uarie], când m-am întors de la Salzburg, am comunicat lui Horia Sima că acolo mi s-a spus: «Dacă nu reușiți să păstrați liniștea internă, sunteți în primejdie de a pierde și restul țării, deoarece acei ce stau la pândă vor profita de orice ocaziune le veți da pentru realizarea tuturor pretențiunilor teritoriale.» Am comunicat acest grav avertisment atât conducerii legionare, cât și lui Horia Sima, fiindcă știam că pregătesc o mișcare de stradă și că erau înarmați. Cu toate acestea, ei au continuat pregătirea rebeliunii… La adăpostul numelui meu au săvârșit jafuri și abuzuri nemaipomenite, schingiuiri și omoruri odioase. Am

fost avertizat că «dacă dispare generalul Antonescu, dispare și Țara Românească.» Totuși au continuat și pregătesc și acum «echipe ale morții», ca să mă suprime.”[746]

Este cu desăvârșire interzis întreprinderilor de a ține personal evreiesc.

Răspânditorii de știri false vor fi internați în lagăr.

Carnea (aprilie ’41) vacă, 70; porc, 96.

17-IV- 41. Executați fiindcă au ascuns în podul camerei de comerț locale 10 pistoale Walter.[747]

Sorin Popescu – secret[ar] gral „Curentul”

Rămas la 9 mai-10 mai. Horia Sima, Vasile Iasinschi, Dumitru Groza, Viorel Trifa, Nicolae Pătrașcu, Ilie Gârneață, G. Sârbu, Traian Borobaru, C-tin Papanace, Corneliu Giugescu, chemați în judjecată], trib[unalul] militar al Capitalei; (Traian Borobaru, secretar particular al lui H[oria] Sima, pentru rebeliune), (urmare 1 aug [ust])

1939 Regele și Armand C. („Chiorul”)

Regele, ridicol în toga sa albă, cu casca sa de soldat ținută cu panglică albă pe sub bărbie. Și mai ridicol sfetnicul său, A[rmand] C[ălinescu], chiar în uniforma F.R.N., cu o caschetă de plut[onier] maj[or] de intendență, în ciuda enormelor decorații strălucitoare de pe piept.

Un homme d’action et de réalisation: N. Mititza Constantinescu, gouverneur de la Banque Nationale et ministre de Finances[748]: aceeași uniformă F.R.N.

Amândoi: A[rmand] C[ălinescu] și M[ititza] C[onstantinescu], în civil, mai deciși, Afrmand] C[ălinescu] arătând, în paltonul său sobru, cu pălăria sa dreaptă, trasă puțin pe ochi, mai potrivit pentru evenimentul tragic care avea să-i curme, câteva luni mai târziu viața. Doué d une puissance (M.C.) de travail peu commune, M. Mititza C[onstantinescu] ne connait pas la fatigue. Parti de bon matin, de son pas élastique et jeune, vers la Banque, il y restera toute la matinée; ensuite il va aux Finance où vous le trouverez jusque tard dans la nuit.[749]

Bilan général de la Banque Nationale de Roumanie présenté à lassemblée générale ordinaire des Actionaires, le 19 Février 1939.

1938

30 Juin 16.872.921.000

Or 31 Décembre]

Dévises 18.190.487.490

En caisse totale

Passif [750]59.285.334.731

Oct[obrie] ’59. Stalin cu țigara în gură, vesel nevoie mare, cu Molotov în aceeași stare de spirit, după semnarea tratatului cu Hitler (lângă ei Ribbentrop). Asta era numită **la rentrée de L’Union Soviétique dans le circuit politique européen…**[751]

1940 (27 Sept[embrie], semnat pactul tripartit)

Decembrie – România aderă la pactul tripartit

Le Conducător

Notă. *Le choix est infini depuis les boucles folles retombant mollement dans le cou, jusqu’aux cheveux completèment relevés et moulant exactement la forme de la tête. La nouvelle coiffure „Dauphin”, qui est une liaison entre Vancienne coiffure „tombante” et la coiffure „en hautureic. Technique savante, conduite par un goût très sur; cest le moyen d’un artfait pour lafemme curieuse des choses qui lafont belle. Marlene Dietrich vient d adopter la coiffure dauphin.*[752]

Dec[embrie] 1940 (rămas) (urmarea în 1 Iulie)

Nuvela „O oră din august” a apărut în *Luceafărul*, 16.8.’69.

„Imaculata rochie lungă și bogată din material alb brocat, brodată cu fir auriu în ovale duble, croită în stil «princesse», plecând de sub sâni ca și când acolo ar fi fost talia; foarte decoltată, se ținea în două bretele subțiri pe care erau cusute mărgele aurii care se încrucișau pe spatele gol jos la nivelul taliei. Peste ea purta o pelerină scurtă din același material, nebrodată însă, în falduri mari, iar mânecile erau foarte largi. Peste pelerină, Luchi își pusese un mic guler de vizon, tot alb. În picioare, purta pantofi argintii orientali bătuți în strasuri.”[753]

ANEXA I

În privința genezei romanului *Delirul*, reproducem câteva fragmente din articolul „Toate ființele umane existente pe pământ fac istorie” din *Creație și morala*, pag. 471,474-475.

„[…] În 1973, în lunile ianuarie și februarie, am început cercetarea anumitor documente la Academia Română. Simțem că *Delirul* trebuie scris, după ce realizasem o pace a conștiinței mele scriind *Moromeții II, Marele singuratic* și *Imposibila întoarcere*. Credeam că scrierea acestui roman îmi va lua cel puțin cinci ani, date fiind gravele probleme care mi se puneau în față. În realitate, lucrurile s-au petrecut altfel, după cum o să vedeți. Ca și la *Moromeții I*, mi-a rămas viu în memorie acest timp în care am trecut în revistă, reînviindu-i din documente și presa vremii, anii primei tinereți. Căci trebuie spus că la această dată aveam vârsta lui Paul Ștefan, după cum anii ’37 erau anii adolescenței, când cercetam ziarele timpului ca să-mi reîmprospătez discuțiile din poiana fierăriei lui Iocan. În martie, carnetul meu de însemnări a fost umplut și, cu cărțile despre război care m-au pasionat alături, am început să scriu *Delirul*. În 1974, în iulie, deci la un an și câteva luni, 500 de pagini au fost scrise. Timp record! Au urmat câteva luni de discuții în redacție în care scăpările de istorie și de cronologie a faptelor au fost îndreptate și în toamnă romanul a fost pregătit pentru tipar […]”

*

„[…] *Delirul*, cele două volume din *Delirul* proiectate, dintre care unul este apărut, reprezintă pentru mine, a reprezentat adică încă de pe vremea când m-am gândit să scriu un mare roman, tocmai acest punct maxim de aspirație. Înainte de a mă gândi la *Moromeții* m-am gândit, încă acum douăzeci și cinci de ani, la *Delirul*. Această carte am vrut s-o scriu și nu alta. Asta nu înseamnă că nu mi-am dat repede seama că trebuia să scriu întâi *Moromeții*. Teza dumneavoastră cu privire la vocație și aspirație se

vede confirmată. *Moromeții* este romanul vocației, dar ceea ce vroiam eu să fac în continuare, pornind de la el, reprezintă aspirația. Am vrut să scriu acest roman în anul 1949, iar acest vis este pe cale de împlinire, din el nemairămânând de scris decât al doilea volum al *Delirului*. Aceste două romane, împreună cu *Moromeții* vol. I și II vor constitui nu un ciclu, cu alte cuvinte alte romane care se pot citi și împreună și separat, ci un roman constituit din patru volume, o tetralogie, între care *Delirul* vol. I și II vor fi romanele din interior, iar actualul volum *Moromeții* II va constitui finalul acestei tetralogii. Poate că ar fi fost mai bine să se facă aceste declarații la sfârșitul eforturilor, cu alte cuvinte, când și sfârșitul volumului II al *Delirului* va fi terminat, dar sper să nu am nenorocul să nu termin acest volum ultim și tetralogia să rămână neîmplinită. […] *Marele singuratic* rămâne ca un fel de epilog, care poate fi citit și separat, dar care nu va fi inclus în aceste patru volume. […] Ceea ce pot să spun fără a vinde un secret, încă nedescifrat de mine însumi, al volumului II, este că vor fi puține personaje noi și că cele existente, de pildă personajul feminin Luchi, Ștefan, cei doi doctori, Spurcaciu și Adrian Popescu, vor fi eroii principali. Megherel, acest personaj episodic, este prins în cursa unor masacre, părtaș la crimă fără să fi fost întrebat, va avea un destin care nu-l va scăpa de consecințe. Despre Țugurlan nu știu încă ce va fi cu el, dar este foarte posibil să plece pe front. Victor Bălosu, ucigașul lui Dumitru al lui Nae, va fugi din țară. Cât despre forțele de stânga, am pregătit din primul volum surprizele – de care orice scriitor care scrie un roman în mai multe volume are grijă încă de la început. În ceea ce privește istoria, așa cum avertizez pe cititor încă din primul volum, războiul nu va face parte în totalitatea lui din volumul al doilea, ci numai acele fapte care justifică titlul, nefirești, care au stârnit acea cantitate de suferință umană de care istoria n-are nevoie. […] Cred că da, și va trebui să găsesc formula miraculoasă cu ajutorul căreia să pot urmări personajele mele până în anii 1946, când se încheie soarta lui Antonescu în fața tribunalului poporului.

Epilogul va urca până în anii 1953. Din acel loc, romanul va putea fi citit în continuare în *Moromeții II*, care va constitui sfârșitul trilogiei. […] Numele de *Moromeții* nici într-un caz nu va dispărea. Va putea să apară un titlu total pentru cele patru volume, dar s-ar putea să nu apară. […]”

Interviu acordat lui Mihai Ungheanu
26 aprilie 1975

ANEXA II

Fragment din *Amintiri deghizate* de Ovid S. Crohmălniceanu, pag. 121-122.

„[…] De fapt, țin să o spun astăzi, după atâția ani, iarăși în apărarea romanului, el fusese conceput pe o idee interesantă care însă a dispărut din versiunea tipărită. Marin scrisese un capitol despre momentul când Stalin află că soția sa și-a pus capăt vieții și interpretează gestul ca o trădare a încrederii lui, câtă mai era dispus să acorde el oamenilor, fie și foarte apropiați. Așa a început, sugera Preda, delirul suspicios al celui care avea să vadă apoi peste tot comploturi și urzeli infernale. Episodul corespundea într-un fel de simetrie artistică momentului când Hitler mușcă furios covorul. Cititorul trebuia să se întrebe, după Preda, ce putea face un nebun mic (Antonescu) între doi nebuni mari?

Din păcate, Marin a fost nevoit să renunțe la capitolul cu Stalin și întreaga construcție, plină de sens, s-a prăbușit, una din coloanele ei principale fiind înlăturată. Nu era o banalitate ce voise să trezească în mintea cititorului romancierul, dar aici a căzut victimă propriei sale viclenii țărănești, pe care o folosise cu succes alteori. Când am discutat despre puținele șanse ca episodul să «treacă», Marin mi-a dezvăluit, ștergându-și îndelung ochelarii și încrețind fruntea, tactica lui: «Eu îl bag în carte (capitolul), toți or să sară pe el. Am să-l scot până la urmă, dacă nu se va putea altfel, dar tocmindu-mă. Ca să cedez, o să-mi lase altele…» Stratagema i-a reușit într-adevăr. Mai bine însă, zic eu acum, eșua și publica romanul după o vreme așa cum îl gândise. Episodul a apărut postum în *Caiete critice* și a fost integrat apoi unei ediții așa-zis «necenzurate» a *Delirului*., dar abia de astă dată mutilată. Mie capitolul mi se păruse extraordinar, ca o narațiune literară pe acest subiect de talia nuvelei lui Nabokov, *Exterminarea tiranilor.* […]”

ANEXA III

Pasaje reproduse din articolul „Spiritul primar agresiv și spiritul revoluționar”, din *Imposibila întoarcere*, pag. 32-39.

„Niciodată, poate, spiritul primar agresiv n-a avut o bază de idei mai solidă ca în această jumătate de secol. Numesc spirit primar agresiv, în accepția pe care o capătă pentru mine în contextul contemporan această noțiune, acea mentalitate sau acea stihie care apare în timpul unor intense frământări sociale și care tinde să conteste valorile spiritului. Să le înlocuiască cu ce? Cu nimic! Se poate trăi mai bine și mai liniștit și fără ele. […] spiritul primar agresiv și apoi spiritul anarhic, de negație, înfloresc și ele pe terenul liber al marilor răsturnări, și nu o dată, în istorie, asistăm la stingerea temporară a spiritului revoluționar și la înflorirea, nu chiar efemeră, a celor două din urmă. Și nu o dată ne trezim, crezând că suntem revoluționari, susținând cu exaltare tezele spiritului primar a cărui grosolănie și agresivitate le confundăm cu ardoarea și fermitatea atitudinii. […]”

ANEXA IV

Fragment din „Prefer timpul nostru pe care mă străduiesc să-l cunosc cât mai bine și în care este implicată și viața mea”, din *Creație și morală,* pag. 487.

„[…] Exemplul dat mereu în acest sens este Kafka, scriitor care a intuit evenimentele viitoare printr-o viziune de coșmar a timpului liniștit în care trăia el. Exemplele sunt însă rare. Am mai discutat chestiunea asta odată, în *Imposibila întoarcere,* când am relatat despre neliniștea unor oameni care se închinau în fața unui cioban bâlbâit la Maglavit. În acest timp Camil Petrescu, obsedat de demonul său literar, scria cărți care nu aveau nicio legătură cu această neliniște a maselor. Și nu numai el. Am dat exemplul lui Camil Petrescu, pentru că îmi amintesc un fapt interesant pe care l-am citit în presa din primăvara anului ’44, după bombardamentele americane, când România se afla în pragul falimentului militar, că piesei *Mioara* a lui Camil Petrescu i s-a dat, în sfârșit, aprobarea să fie pusă pe scenă. Nici nu-ți vine să crezi cum unii scriitori sunt atât de refractari față de evenimentele pe care le trăiesc chiar atunci! Sigur, Camil Petrescu și-a făcut datoria scriind o carte bună despre primul război, dar se pare că această experiență trecută a produs la el o ciudată ignorare a istoriei. Lucrurile nu sunt simple. Mulți ani mai târziu, după război, conștiința lui s-a mai limpezit și a avut marea ambiție de a scrie romanul revoluției de la ’48. Rezultatele însă, în ciuda efortului colosal, dovedesc că autorul *Mioarei,* în afara admirației lui pentru Bălcescu, avea o idee a lui proprie despre istorie. […]”

Interviu acordat lui George Arion
27 decembrie 1975

ANEXA V

Reproducem, după *Opere,* vol. IV, pag. 586-588, un „auto- interviu”, rămas în manuscris, menit să răspundă acuzațiilor din presa străină privind reabilitarea mareșalului Antonescu. „Autointerviu” lămurește motivele profunde care l-au îndemnat pe prozator la conceperea scrierii sale și prezintă și un scenariu sumar al proiectatului volum al II-lea.

„DELIRUL

1) Ce v-a determinat să scrieți aceasta carte?

În primul rând că tinerele generații știu prea puține amănunte legate de istoria vieții oamenilor care au trăit în perioada anilor 1940-1941, ani tragici pentru România, când trupul țării a fost sfârtecat.

În al doilea rând, *Delirul* e cartea pe care am aspirat s-o scriu încă de acum 20 de ani. Am scris-o abia acum pentru că abia acum mi s-a cristalizat o idee despre istorie, după ce am citit multe cărți despre cel de-al doilea război mondial.

Eram intimidat de fatalismul istoric tolstoian, care nu accepta că un singur om, Napoleon, poate provoca atâtea nenorociri unor popoare întregi. În cele din urmă am avut revelația că în cazul celui de-al doilea război mondial, ei bine, un singur om, și anume Adolf Hitler, în condițiile unei dezvoltări istorice cu caracter patologic, adică apariția fascismului german, a putut într-adevăr provoca nenorocirea unei întregi civilizații.

Odată cristalizată această idee, am putut scrie, într-un an și jumătate, cartea care a avut cel mai mare succes de public din cariera mea, deși primul roman, *Moromeții,* e mai bun.

2) În ce măsura sunteți de acord ca e vorba de o reabilitare a lui Antonescu și, dacă da, ce v-a determinat, și dacă nu, ce este. Dacă nu contravine interpretării depână acum și interpretării comuniste despre Antonescu?

Într-adevăr, am citit în *Der Spiegel* un articol nesemnat în care se afirmă că în cartea mea dictatorul român din acei ani, Ion Antonescu, ar fi reabilitat. Afirmația nu are niciun temei. Articolul e tendențios. Păcat că autorul nu semnează, am fi putut afla, la rigoare, ce mască poartă.

Antonescu e prezentat în cartea mea așa cum a fost și imaginea lui nu contravine interpretării care i s-a dat până acum, și anume aceea a unui dictator militar fascist, aliat al lui Hitler și care în lupta pentru putere și-a strivit prietenii săi fasciști curați, legionarii, care altfel l-ar fi strivit ei pe el. Desigur, în acea perioadă, și anume pentru foarte scurt timp, el a putut apărea contemporanilor, în comparație cu «copiii lui», cum îi numise el pe legionari, un rău mai mic. De aici falsa impresie de reabilitare. Oamenii nu sunt încă obișnuiți și, după cât se vede, nu numai la noi în țară, să vadă personalitățile istorice în alb sau negru.

3) Romanul va fi continuat. Cu ce se va ocupa?

Va urmări, până la moartea lui Stalin, destinele eroilor săi în condițiile terminării războiului și ale noilor condiții sociale care i-au urmat. Am pomenit numele lui Stalin: după moartea lui, traiectoria vieții eroului principal va suferi o schimbare fundamentală, cu care romanul se încheie. În ceea ce-l privește pe fostul aliat al lui Hitler, Antonescu, viața lui se va sfârși în zorii unei dimineți de iunie, 1946. În depărtare, pe o poiană, se văd stâlpi, un pluton militar și civili. Fostul dictator va voi s-o vadă iar, ca odinioară înaintea înfruntării cu legionarii, pe bătrâna lui mamă. Dorința i se împlinește. Fiul cade în genunchi, apucă poala mamei sale, o sărută, apoi se ridică și se duce să-și înfrunte moartea.

4) Cum se explică interesul deosebit de mare, literar ii social (tiraj mare)?

Intentiile cele mai nuanțate ale acestei cărți au fost sesizate de marele public datorită atacării frontale a problemelor istoriei.

În literatura română, în ceea ce are ea specific, marile succese s-au obținut mai ales prin descrierea problemelor esențiale ale indivizilor în raport cu eternul uman și mai puțin în sensul direct al consecințelor catastrofale ale evenimentului istoric asupra oamenilor.

În zilele noastre, cititorul român, după cât se pare, e foarte sensibil la istorie, și sătul de sentimentul naturii și eternul uman. Începe să-l intereseze viața sa într-un timp istoric căruia să i se spună pe nume, semn că convulsiile sociale l-au marcat și vrea să le înțeleagă.

5) Care epărerea dvs. despre rolul națiunii în general și al României în special?

Se pare că națiunea are o viață foarte lungă. Mi-e greu să-mi imaginez renunțarea la o existență a indivizilor în afara condițiilor de unitate între limbă și un anumit teritoriu. Exemplul Vietnamului mi se pare concludent. Iată o națiune mică și răbdătoare care a luptat, și-a așteptat momentul său prielnic și a învins.

România, ca orice țară socialistă, apără consecvent principiile egalității în drepturi ale tuturor națiunilor în relațiile lor în viața internațională.

În ceea ce privește domeniul spiritului, al culturii și artei, iată o șansă pentru țările mijlocii sau mici de a fi cu adevărat mari. Nimic nu le poate împiedica. Astăzi Goethe aduce anual mai mulți admiratori ai germanilor decât Frédéric al II-lea cel Mare.”

ANEXA VI

Iată și alte comentarii similare privind personalitatea lui Hitler:

„[…] E greu de înțeles. De ce, după primele anexări, a Austriei și a regiunii sudete, care limitau cuceririle germane la teritorii locuite de germani, și acceptate în mod laș de către celelalte puteri, Hitler nu s-a oprit? Atacul asupra Poloniei a declanșat de facto începutul celui de-al doilea război mondial. De ce a atacat Hitler Polonia? De ce adică a declanșat el războiul? Odinioară Tolstoi, respingând explicațiile istoricilor și militarilor, se întreba ce a căutat Napoleon în Rusia și nu găsea un răspuns în afara determinismului la care e supusă ființa umană îndată ce pe locul unde ea trăiește apare un mit și un mecanism care îl propagă și îl transformă în forță care supune voințele și influențează conștiințele. I se reproșează lui Napoleon executarea ducelui d’Enghien! Ce glumă! Citiți cum s-a purtat Hitler nu cu un om, ci cu popoare întregi sub ochii unei omeniri care se uita la înjosirile la care erau supuse aceste popoare ca și când n-ar fi privit-o nicidecum! […]” *(Imposibila întoarcere*, pag. 11-12); „[…] de altfel, istoria mai modernă a fost și ea influențată de aceast tentativă a scriitorilor de a găsi o explicație mai adâncă sau de a releva secretul mișcărilor marilor mase și al marilor dezastre. Tolstoi sugerează că dincolo de fapte există o forță divină ascunsă, care este superioară și lui Tolstoi și generalilor și care, în fond, determină adevăratul curs al evenimentelor. Nu este de înțeles ce caută, judecând după documentele pe care ni le lasă istoria, un popor care se ridică împotriva altuia și antrenează mari dezastre umane! De pildă, este simplist să crezi că în spatele deciziilor lui Hitler se aflau numai monopolurile germane, care ar fi determinat cursul istoric al celui de-al IlI-lea Reich. Asta a fost la început, când monopolurile erau interesate să vină la putere un om și un regim de mână forte, care să suprime drepturile muncitorilor germani, dar apoi știut este că, după luarea puterii, Hitler a devenit dictator absolut și monopolurile au devenit în realitate un

instrument al politicii amintite. Pe de altă parte însă, Tolstoi are perfectă dreptate să sublinieze caracterul irațional, din punct de vedere al oamenilor, al evenimentelor istorice și să sugereze o rațiune misterioasă. […]” *(Creație și morală*, pag. 472)

ANEXA VII

Prezentăm câteva dintre pasajele în care Marin Preda se referă la dificultatea conceperii volumului al doilea din romanul *Delirul:*

„[…] Încerc să mă gândesc chiar acum de ce am amânat lucrul la *Delirul*. Cred că e vorba de un sentiment de dificultate pe care îl ocolesc din pricina unei documentări mult mai complexe la primul volum și care ar mai dura un timp pentru trecerea la elaborarea romanului. O documentare foarte grea, dificilă, din pricina unor surse, unor cărți care știu că s-au tipărit despre război și pe care eu încă nu le am pe toate, n-am tot ce-mi trebuie. Dar asta cred că, dacă m-aș fi preocupat mai insistent, poate că aș fi rezolvat-o, însă eu am simțit nevoia imperioasă să scriu, totuși, să scriu lucruri care să-mi elimine acest efort de documentare istorică și care este, trebuie să fie, foarte extinsă, în multe zone. Uneori, abia după ce parcurgi această documentare observi că n-ai nevoie decât de foarte puțin din ea. Asta înseamnă că romanul nu e încă prea clar, pentru că îmi dau seama de un lucru: repet ce spune Maiorescu, acest adevăr formulat de el și pe care l-am mai citat, că un scriitor (el spune o națiune) se află în posesia unei cantități limitate de creație și că nu poți să uzezi de ea oricum și pe urmă să te trezești fără blocul de marmură care ți s-a încredințat și din care ai făcut ceva nesemnificativ. Există această temere la mine, pe sub care s-a insinuat sentimentul că noua carte la care scriu acum merită efortul și întreaga măsură pe care o pot da. După aceea, dacă se va dovedi că intuiția m-a înșelat, voi relua *Delirul.” (Creație și morala*, pag. 529-530)

„[În volumul al doilea din *Delirul*] o să fie vorba de drama unui gazetar. Vă vând și pontul. Mă rog, unul din firele acțiunii. Eroul principal e ziaristul Paul Ștefan, care este arestat în ’48 pentru instigare la crimă etc. Totul cu dovezi: i se pune în față ziarul *Sfarmă Piatră*, unde erau articole semnate de Paul Ștefan. Și el trebuie să dovedească – el, nu anchetatorii – că nu este autorul, asta când știți că manuscrisele se aruncau, ca de obicei,

la puțin timp de la publicare. Cartea va cuprinde cazul ăsta, și tot ce încearcă eroul ca să scape…” *{Creațieși morală*, pag. 581-582)

ANEXA VIII

Prezentăm, pentru a fi comparat cu varianta existentă în acest carnet, un fragment din *Cel mai iubit dintre pământeni*, vol. II, pag. 30-31.

„Gâtul miniștrilor, matematicienilor, inginerilor se întinse la auzul acestui început de prelegere, asemeni școlarilor cuminți care încă nu înțeleg ceea ce li se spune, dar al căror instinct îi ține în bancă holbați, să se străduiască și să învețe totuși. «Pentru aceasta, continuă individul, cineva s-a gândit să vină în ajutorul țăranilor și a inventat acest instrument mai ingenios decât bricegele lor. Astfel a apărut cosorul zis al lui Moceanu, fiindcă așa îl chema pe inventator. El e compus din două părți, partea lemn-oasă (și ne-o arată) și partea fie-roasă! Deci, să recapitulăm pe scurt: Cosorul lui Moceanu a fost inventat de Moceanu. El se compune…» «… din două părți», se auziră deodată vocile ascultătorilor. Încântat și surprins, individul surâse în sine. «Partea lemn…» zise el… «… oasă», îl completă auditorul, «… și partea fier…» «… oasă», se ridicară vocile noastre. «Domnilor, exclamă individul (și își propti o clipă bărbia în piept de satisfacție), e o adevărată plăcere să ai de-a face cu intelectuali.»”

ANEXA IX

Reproducem câteva dintre declarațiile lui Marin Preda în privința genezei romanului *Cel mai iubit dintre pământeni* din articolele „Romanul realist este legat de istorie” și „Viața pe planeta noastră e ca un roman foileton pe care îl urmărim zilnic”, incluse în *Creație și morală*.

„După *Viața ca o pradă*, ar fi trebuit, într-adevăr, să lucrez *Delirul doi*. În acea perioadă, însă, adică în 1977, mi s-au impus o temă și un subiect din care am crezut că voi scrie repede un volum de circa trei sute de pagini. Era una dintre acele cărți pe care simțeam că, dacă nu o scriu atunci, nu o voi mai scrie niciodată, în timp ce volumul al doilea din *Delirul*, gândeam, poate fi scris oricând. Subiectul și tema din *Cel mai iubit dintre pământeni* au exercitat asupra mea o puternică presiune, de o natură deosebită, încât scrierea romanului mi s-a impus. Forța de muncă a unui scriitor este declanșată de această presiune a inspirației pe care el, având ceva de spus, trebuie să o urmeze, pentru că s-ar putea ca ea să nu mai revină. Și astfel, în loc de trei sute de pagini, cum credeam, m-am pomenit că am scris o trilogie de o mie două sute!” (pag. 577)

„La început, după ce-am scris primul volum, am avut sentimentul că e vorba de o carte care se detașează de problematica mea de decenii și că este o carte absolut nouă, cu noi obiective estetice și cu o epică deosebită. Am recitit cartea după ce am terminat-o și mi-am dat seama că, deși într-adevăr aduce ceva nou, vechile mele teme sunt reluate, însă, bineînțeles, la altă dimensiune, la o formă și la o amploare neobișnuită. Pot să spun că acțiunea se petrece într-un mare oraș din Ardeal. Eroul este un universitar, și pe parcursul a două decenii – ’38-’58 – el însuși își povestește viața, după ce ajunsese într-un moment de cumpănă. Bineînțeles că viața lui este împletită cu epoca prin care a trecut și sunt relatate multe din aspectele și schimbările fundamentale care s-au petrecut la noi în anii ’50-’60, dar și înainte de asta,

epoca războiului, fără să fie vorba de război, de descrierea războiului. Estetic vorbind, mi-am dat seama, recitindu-mi cartea, că stilul din *Viața ca o pradă este* preluat.” (pag. 563-564)

ANEXA X

Fragmente din articolele lui Pamfil Șeicaru.

„[…] Evident că nimeni nu pune la îndoială «Declarațiile făcute pe un ton atât de solemn de d. Cordell Hull”, dar cine ar putea să-și închipuie că mâine A[merica] sau S[tatele] U[nite] ar începe războiul fiindcă undeva în sudul european, Rusia Sovietică umilește o mică națiune nesocotindu-i suveranitatea și amestecându-se cu brutalitate în politica ei internă? Și nu sunt micile națiuni victime ale unei imaginații prăpăstioase.» (26 sep.)

„[…] Nu pot să ne fie indiferente transformările ce se petrec în Rusia sovietică, fiindcă Rusia va continua, într-o formă sau alta, să fie în vecinătatea noastră […] Din mai multe state din sud-estul Europei, state stoarse de puteri de încercările tragice ale unui război, să se creeze niște federații menite să oprească expansiunea Rusiei sovietice […] Noua Rusie va fi dominată de idealurile expansiunii în S-E, reluând secularul itinerar al Rusiei țariste […] Țările catolice nu pot fi influențate [de dogma anticreștină a bolșevismului – n.r.] și disciplina morală a catolicismului este prea puternică ca să poată fi măcar clintită de aceste regăsiri creștine de ocazie; dar în Balcani, unde subzistă prestigiul Rusiei de odinioară, să nu ne înșelăm: o propagandă panortodoxă, cu discret acompaniament panslav, chiar dacă n-ar avea un succes hotărâtor, va putea în orice caz dezarma rezistențele dreptcredincioșilor.” (25 sep.)

ANEXA XI

Fragment din *Cel mai iubit dintre pământeni*, vol. II, pag. 140-143.

„Și, ca să pună în practică această teorie, dispăru într-o curte cu gălețile și se întoarse după vreo oră cu ele pline cu apă. Ce dracu făcu el acolo atâta timp? «Te pomenești, îi spusei râzând, că ai tras și un pui de somn!» «Eu somn? se miră el. Cum să las așa o fată simpatică singură acasă?» «… Te pomenești, zisei, că..» «Nu, dom’ profesor, râse și el, întâi o cafeluță, un pahar cu vin, și (și-mi atinse delicat coasta cu degetul) ce drăguță ești mata, ce înfațișare frumoasă ai, pe urmă, alo! (și iar mă împunse cu degetul lui gros), da bărbatul unde lucrează? N-am bărbat, zice, și eu, când am auzit așa (și se vaită ducându-și palma la cap), aaau! N-are bărbat… Și, zic, ai camera ta aici? Am! Aaau! Domnișoară, și pot să viu și eu diseară așa pe la orice oră să mă onorați cu prezența dumneavoastră?! (Aceste cuvinte mi le adresa mie, ca și când eu ași fost acea domnișoară.) Ea că să vedeți că să nu afle stăpânii, e? Parcă știe ei, tam-bleam, pe cine primești tu în vizită? Da’ rude n-ai? Un cumnat, un frate?!…» «Și?» zisei văzând că se oprise. «Cum și? Diseară mă bărbieresc, îmi pun discret un costum de vizită, și, dragă nevastă, nu ți-am povestit eu de dom’ profesor cu care m-am împrietenit? Ba mi-ai vorbit. Ei. Are o sărbătoare în familie. Sunt invitat. Ești invitat? se vaită iar Vintilă, aaau, pune-ți și tu o cravată mai frumoasă… Țineți și dumneavoastră minte, dom’ profesor, ce mi-a spus și mie un avocat, unul Buzdugă, buun avocat, dar pe toate clientele le… Dom Buzdugă, zic, dar cu doamna ce faceți? Cu cine, cu nevastă-mea? Mă Vintilă, zice, nevasta nu se părăsește, nevasta se înșală și se păstrează!» «Deci, zisei, diseară…» «Păi, cum, se indignă el. Credeți că o iert? Nu trebuiesc iertate, dorn profesor, sunteți băiat tânăr, ia să am eu anii dumneavoastră, n-ași ierta niciuna!…»

Desfăcu sacul și începu să pună var nestins în căldări. Și în timp ce apa începu să bolborosească: «Dom’ profesor, eu, la vârsta dumneavostră, nici pe soacră-mea n-am iertat-o! N-aveam știința de-acuma, da’ nici prost nu

eram. Să vedeți! Până să-mi facă un copil, mierea lui Dumnezeu. După aia, observ eu la ea tot felul de tendințe: să-mi numere banii din buzunar, ba chiar să-mi șterpelească așa, două-trei sute, cinci sute, o mie… Mi-ai luat tu… Eu?!? Ascultă, fă, te smintesc dacă te mai prind. Am convenit ca leafa ta să faci ce vrei cu ea (era vânzătoare la «Dermata», acum e la un chioșc de pâine), banii mei au o socoteală, comerțul are legile lui, nu te băga. Se făcea că n-aude! Da' unde să pun portofelul? Pe urmă mă-sa! Toată ziua-bună ziua se invita la noi la masă! Alo! Eu dacă o mai văd pe-asta pe-aici, te trimit la ea. Eu nu m-am angajat să-ți întrețin ție familia! Cum, dar e mama, începe să strige la mine… Da? Și îi ard una! Atunci o văd că îmi bagă ghearele în gât, uite-așa niște drugi mi-a făcut pe grumaz. Atunci m-am desfăcut și eu la curea și trage-i pe buci… Ce vorbiți, dom' profesor!? Păi loviturile astea de curea îi plăceau, scotea niște țipete nu de durere, ci de veselie, chiuia, dom' profesor, ca la nuntă, adăugă el cu duioșie și regret… Arunc eu cureaua și îi trag un svungpe dreapta, nimic! pe urmă altul pe stânga, aiurea! pe urmă un upercut! E, aici a căzut jos leșinată. Făcea pe moarta, nu mai mișca! Da? Stai că te trezesc eu, și mă duc la bucătărie, mă întorc cu o găleată cu apă și hârști, o arunc peste ea. A sărit în sus țipând că de ce am inundat-o! Tu-ți gura mă-tii, i-am spus și am luat-o iar la bătaie. N-a mai leșinat și nici nu mai țipa, își ferea fața cu coatele și încasa, și atunci am lăsat-o și am luat-o la…» (și Vintilă spuse numele popular al organului, râzând și acum de acea amintire). «Bine, zisei, și ce-a ieșit de aici? S-a potolit?» «Noo, s-a plâns maică-sii că am violat-o în timp ce era leșinată. Ascultă, fă, i-am spus acestei soacre (eram numai noi doi în casă), dacă te mai amesteci în chestia asta te…» «Și soacra ce-a zis?» «Cu atât mai bine, am auzit-o că zice. Atunci am răsturnat-o în pat!» «Era tânără?» «Tânără, râse Vintilă, patruzeci și cinci de ani, așa grasă, o sută de kilograme, dar…»

Și începu să-mi dea detalii despre șarmurile ei, mai picante, după cum mă asigură el, decât ale unei fete de douăzeci. «Și în felul ăsta, dom' profesor, le-am pus cu botul pe labe pe-amândouă». «Și, zic, nu te-a amenințat că pleacă de-acasă cu copilul?» «Cu copilul? Ba da, mi-a spus că nu e copilul meu și că se duce cu el la ăla cu care l-a făcut. Da?! zic. Tu-ț' gura mă-tii, fa-ți bagajele și pleacă!» «Și a plecat?» «Cum să plece? Păi asta e tactica lor, dom' profesor… dacă ești impresionabil, zici: stai, dragă, nu pleca, te iubesc, nu pot trăi fără tine, bâm-bâm, chestii de-astea, și te-a încălicat! Și încălicat rămâi!… […] Pornirăm spre copacul următor. «Deci, așa e cu

muierile», zisei înmuind bidineaua și albind cu ea scoarța bătrână, crăpată și înnegrită a castanului. «Da, dom' profesor, așa este: bătaie și… altă cale nu există.» «Și de ce-or fi având ele tendințele astea? îl întrebai folosindu-i vocabularul. De ce, de pildă, n-ar dori ele să fie egale cu bărbatul? N-ar fi mai bine?» «Păi credeți dumneavoastră, dom' profesor, că pot ele renunța la plăcerea asta, care li se oferă, să te înhațe în gheare?» Vintilă râse, și, așa râzând, cu gălețile în mână, o luă înainte și ne oprirăm la alt castan. «Unele au alt procedeu, observă ele că bărbatul e așa, mai slab, n-are proprie inițiativă decât când vor ele. Ei, ce poți să-i faci? S-o iei cu sila? Și chiar dacă o iei, stă ca un lemn, și atunci și tu, bâm, bâm, te-ai dat jos și îți rămâne așa în suflet o tristețe. Ei, da când începe ea să te sărute și să te mângâie și să-ți zică puiul meu, Georgică al meu, iubitule, devine Georgică armăsar?!» «Devine!» «Păi devine, dom' profesor, dar s-a zis cu el. Vine o chestiune când ea are interes să fie ca ea, și nu ca el, credeți că țipă la el sau îi spune vreun cuvânt urât? Nici vorbă. Se uită doar așa o dată, într-un anumit fel, își schimbă fața, zice chiar bine, dar el a văzut, dom' profesor, exclamă Vintilă cu imensă milă și înțelegere, și s-a terminat: e pe-a ei! N-ați auzit dumneavoastră când se povestește câte-o chestie mai grea… Că el n-a vrut, nu era în interesul lui, e, i-a pus atunci p… pe gură și gata, a tăcut! […]”

ANEXA XII

În legătură cu geneza romanului *Viața ca o prada*, reproducem un fragment din articolul „La ora actuală în literatura română și-au dat măsura generația mea și a celor care au venit după noi”, *Creație și morala*, pag. 496.

„[…] Asta e o carte pe care eu o începusem acum șapte ani, când am publicat *Imposibila întorcere*, început pe care l-am abandonat atunci, pentru că alte lucrări mă presau să le scriu. Adică *Marele singuratic*, *Delirul*. Deodată, astă-vară, recitind acele pagini, mi-am dat seama că ele sunt începutul unei noi cărți, și nu numai atâta, dar simțeam că putea fi scrisă. Cartea a fost scrisă în câteva luni, după o călătorie pe care am facut-o în Grecia și care mi-a creat o stare de spirit deosebit de inspirată, și în acest fel renunțând și la vacanță și la orice alte încercări de a-mi petrece vara, prin stațiuni, la munte sau la mare, am scris-o la Mogoșoaia, unde stau și lucrez și, firește, spre surpriza mea, lucrul a mers bine, și prin septembrie-octombrie am putut s-o predau editorului. […]”

Interviu acordat lui Constantin Vișan
Iunie 1977

ANEXA XIII

Fragment din romanul *Delirul*, pag. 82-83.

„[…] Am reluat lectura și am citit altă carte și până la urmă am descoperit totuși o idee care explica în ce fel s-a produs nașterea șefului, a Căpitanului. Nae Ionescu, se spunea acolo, fundamentase această idee printr-o viziune a destinului românesc teologică și metafizică a istoriei. Nu oamenii, se spunea, fac istoria, ci Dumnezeu. El este singurul «cârmaciu», «chivernisitor», «guvernator». El este păstor. El singur, pentru că el singur transcende lumea. El singur poate fi stăpân. El, sau supușii lui direcți, care se cheamă *Rex* sau *Dominus* (domn). Iar când «istoria e bolnavă», când reprezentanții lui Dumnezeu refuză vrednicia misiunii (cum era cazul acum cu actualii politicieni, în frunte cu regele), se poate anume ca Dumnezeu să treacă peste rege sau domn și să facă istoria prin popor. În acest caz poporul hotărăște și lucrează el singur. Poporul în totalitatea lui? se punea deodată această întrebare care m-a făcut să tresar. Nu. Ci poporul prin «aleșii» lui. Dar nu prin cei pe care «îi alege», ci prin cei care «se aleg»… Se alege deci din națiune un om care hotărăște pentru popor (formidabil, mi-am spus, cum «se alege»?) dar nu dinafară acestuia, ci dinlăuntrul lui, căci el *este* poporul… El nu reprezintă viața, ci învierea. Menirea lui: destinul și ideea, ruperea istoriei și saltul în absolut (asta ar fi deci destinul și ideea: dar cum să rupi istoria și cum să sari în absolut?). Desigur, el «se alege din popor» și face una cu țara, dar nu cu țara văzută, ci cu cea ideală. Imaginea lui simbolică este fulgerul care despică, nu cercul care împlinește. Sabia, nu coroana. […]”

ANEXA XIV

Fragmente din romanul *Delirul*, pag. 144-145, 297-298.

„[…] – Copiii mei, mamă, zise generalul, pe care i-am crezut curați, a căror cămașă verde am îmbrăcat-o și pe care i-am ocrotit și i-am îndrumat, sunt niște asasini setoși de sânge și nu niște spirite capabile să înțeleagă ce e justiția și dreptatea, ca să poată guverna. La Jilava se găseau șaizeci și cinci de deținuți, care trebuiau judecați. Nu toți erau, poate, vinovați… Nu toți, poate, aveau aceeași vină. Toți au fost împușcați mișelește, orbește, din sete de răzbunare. Dintre aceștia numai douăzeci și opt aveau mandate de arestare în regulă; restul erau arestați fără nicio normă, printr-un abuz scandalos al poliției, care e în mâna legionarilor, și trimiși acolo unde aveau de asemenea în mână o închisoare a lor. Câți nevinovați, nu unul, vor fi fost printre cei peste douăzeci deținuți fără mandate emise de comisiunea specială formată de mine? După ce au terminat cu cei din Jilava, au masacrat alți deținuți la poliție. La victime s-au găsit despicături în cap, semn că fuseseră folosite, pe lângă pistoale, și topoarele. Mi s-a relatat că victimele și-au pus păturile în cap, să nu vadă… Numai Urdăreanu și Gabriel Marinescu au stat drepți și au primit gloanțele înjurându-i. Ăstora nu le păsa: știau de mult, încă de pe vremea când executaseră ordinele lui Carol al II-lea, ce soartă îi așteaptă; ce fac eu, mamă, acum când informațiile mele duc spre vârfurile legiunii, care au luat această hotărâre? După săvârșirea faptei s-au adunat toți la *Casa verde* și au sărbătorit răzbunarea, au cântat cântecele lor, care acum nu mi se mai par sfinte, ci cântece lugubre de moarte, în jurul cadavrelor care stau lungite la picioarele lor… […]”.

*

„[…] Era însă o minciună, tratativele eșuaseră încă din noaptea trecută și în cursul zilei se află, din manifestul dramatic către țară al generalului care în sfârșit apăru în presă, că el nu mai lăsa «copiilor» lui nimic, le lua totul și

tot ce mai zicea că va păstra era «spiritul legionar». Exact ca la morți! Se plângea de nerecunoștință, zicând că în paginile istoriei și ale omeniei nu credea să se poată înscrie o faptă de o ingratitudine mai mare… A fost silit să scoată armata… Și el care a făcut lovitura de stat de la 6 septembrie fără o picătură de sânge, care a suferit ca nimeni altul chiar și pentru netrebnicii de la Jilava (adică pentru cei care fuseseră masacrați pe 26 noiembrie!) a fost silit să lase trupele să tragă în frații noștri… «Români, zicea el, voi pregăti noua așezare politică a statului…» Era deci clar că se debarasa chiar și de legionarii care nu se ridicaseră contra lui, așa-zișii «seniori»… «Azi, continua el, se toarce sub ochii noștri soarta de veacuri a lumii. Și la împlinirea ei fiecare trebuie să vă simțiți chemarea… Fiindcă eu n-am fost până ieri și nu vreau să fiu nici mâine nici instrument de tiranie, nici punte de anarhie…»

Avusese însă grijă, înainte să facă această declarație de efect, să spună că regimul său se sprijină pe suflul nou care s-a așezat în lume, într-o comunitate cu Germania și Italia. Acolo ce regimuri erau? De tiranie sau de anarhie? […].”

ANEXA XV

Fragment din romanul *Delirul*, pag. 348.

„[…] Ce scria în el? Că pe câmpul din dosul Gării de Est două șatre de țigani s-au bătut ieri ca chiorii pentru o femeie și zece mii de lei. Banciu Iancu Ciuraru, bulibașa uneia din șatre, povestea Ștefan pe larg, pusese de mai multă vreme ochii pe Viana, nevasta lui Ion Ștefan, zis Carolea, bulibașa celeilalte șatre. Lui Carolea ăsta îi plăceau banii mai mult decât femeile și a căzut la o învoială cu Banciu. În schimbul Vianei, el primea pe Lisaveta, nevasta acestuia, plus zece mii de lei. Și târgul s-a făcut. Lisaveta însă, descoperi curând Carolea, era cam bătrână și pe lângă asta îl trăsni gândul că el o cumpărase pe Viana lui cu treizeci și cinci de mii. Atunci cum s-o primească el pe Lisaveta numai pentru zece mii? Și atunci, într-o noapte, tăbărî cu ai lui asupra șatrei lui Banciu, îl prădă și începură să se taie cu cuțitele… […]”

NOTE PENTRU ROMANUL *CEL MAI IUBIT DINTRE PĂMÂNTENI*

Je[754] peux pas supporter que mon amour se dégradé, pour ainsi dire, devant mes yeux écarquillés[755].[756]

*

Estetică[757] Liviu Rusu.[758] S-a desființat cuvântul „estetică” și înlocuit: „teoria literaturii”. A venit Macovescu.[759] *Critica criticii:* sunt idealiști Ibrăileanu, Maiorescu, Lovinescu.[760] Existența determină conștiința.[761] Stalin ’51. Despre limbă.[762]

Raport Jdanov. Două lagăre[763]. Cosmopolitismul[764]. D. Popovici[765]. Călinescu – șef de catedră[766].

Decan Orzea[767]. P.C.R. promovat.

O catedră 4-30 inși. Filosofia aparte.

Filologie: Rosetti[768], Vianu[769], Graur[770], Iordan[771] – Dinu Pillat[772], Marino[773], Piru[774], Blaga[775], D. D. Roșea[776].[777]

*

„De ce ai făcut chestia asta?”

„Pour éviter le pire!”

„Cum să te cred? Ce poate fi mai rău?”

„Prefer să nu-ți răspund. Știi ce-a fost rău în viața mea. Rămâne, dacă mi-ești prieten, să descoperi singur ce poate fi și mai rău.”

Șaradă! Ce-o fi fost rău în viața lui? Desigur, faptul că a iubit o femeie care nu l-a iubit. Cine, stupida brunetă, care nu venea acasă după ce telefonase că vine? Și el o aștepta? Cu acea tipesă nu m-ași fi culcat nici pe insula lui Robinson Crusoe, preferând reveria neîmplinirii, afecțiunea tandră pentru propriul meu organ procreativ acuplării cu un animal care mi-era mult mai străin decât o capră sau o măgăriță.[778]

Pentru a da peste cap repulsia, ființa umană ar trebui să aibă forțe gigantice. De aceea uneori preferă moartea, decât să trăiască în casă[779] cu ochi, chip și trup care în cel mai fericit caz nu-i spun nimic și în cel mai rău că trebuie să trăiască pentru totdeauna cu răul, cu urâtul. Cu ființa care parcă s-a născut să displacă, urechea urâtă, nasul insolent și fără haz, gura care spune cuvinte nepotrivite și infame (și gura aceea caută o înțelegere), mersul, al unui prost fără valoare, surâsul care apare ca rânjet, privirea care e clară ca a unui bou, cuvintele, ei, da, ale unui prost rătăcit în această lume al cărei sens îi scapă; cine să-l iubească și să-i dea o contenență pe care el n-o dorește?[780]

*

Își face bagajele. Descripția *halucinantă* a împachetării.[781]

Pentru final

Teama de moarte cred că e cu atât mai mare, cu cât suntem mai puțin legați de viață. Se zice contrariu despre bătrânii care, chipurile, „se desprind” de ea și se liniștesc. Se desprind ca să vadă ce? Dincolo de viață e neantul, nimicul, *nicevo*. Ce să contempli? Adâncimea insondabilă a atomului de hidrogen? Spiritul marelui cosmos? Dar cosmosul e de catran, minunata lumină nu apare decât în oceanul nostru de gaze. Spiritul bâjbâie într-un univers negru, în care ard doar ici colo stele oarbe, asaltate și ele de întuneric. Cum de nu ne speriem de sfârșitul nostru? Nu ne speriem pentru că ne naștem cu bucuria de a fi, care cred că nu-i părăsește nici pe bătrâni, iar această bucurie se alimentează din noi înșine și ne pune în mișcare să ne dovedim că suntem. Ați observat? Cât de înțelepți suntem când muncim! Moartea nu mai există decât ca o pură idee, dacă ne-ar prinde cu ciocanul în mână, sau la arat, sau în orice alt mod de activitate în care ne-am dărui cu toată ființa și am muri înainte ca bucuria dăruirii să se spulbere, această dăruire ar fi ca un scut, am muri tot atât de ușor ca într-un somn. Bucuria unei împliniri ne învăluie sufletul și îl apără de groaza morții. De aceea, după o credință populară, mor greu păcătoșii, adică cei care n-au trăit decât pentru ei, egoiștii de toate nuanțele, de la cei care au trăit pe spinarea altora, până la cei care n-au iubit pe nimeni. Cât de apropiată, de familiară e moartea, cât de amestecată e ea pentru treburile noastre și cu câtă jubilațiune simplă ne uităm la ea și gândim: ei și? N-o să trăiesc cât lumea și n-o să mor de două ori. E un gând de om, legat de viață, singura care există și care continuă și după noi, în timp ce inactivul, păcătosul, e pedepsit să se sperie: și dacă mor și n-o să mai pot înfuleca, n-o să mai pot

dispune de voința altuia, n-o să mai pot să-mi aduc în pat în fiecare seară altă muiere? Și îl apucă groaza, căci păcătosul e robit de viață, nu e egalul ei, e sclavul băuturii, curvăsăriei, intrigii, vanității smintite și trândăvelii[782].[783]

Cap[itolul] VIII[784]

Invitația lui Micu. Fiasco total. Neînțelegere. E o ființă emotivă. Probabil că I. Micu se întreba și el cum mă întrebasem și eu despre Ivona, ce găseam la ea, adică la Matilda. Matilda preocupată. Discuție. Sentiment de destindere la Petrini[785].

Cap[itolul] IX[786]

Telefoanele. Bagajele. Descripția minuțioasă, halucinantă a făcutului bagajelor.[787]

X[788]

Matilda borțoasă. Nașterea.[789]

XI[790]

Petrecerea la botez, dar fără biserică și popă. Catastrofa: nu plec până ce fetița mea nu va ști bine să-mi zică tată și să nu mă uite niciodată. „Adică după cât timp?” „Când va intra în primul an de școală.” Hm!

XII[791]

Arestarea. Darea afară de la Univ[ersitate].[792]

XIII[793]

La deratizare![794]

XIV[795]

Matilda în primejdie.[796] Boala. Despărțirea.[797]

XV

Contabil[798] timp de cinci ani. Meditație. Filosofie. „Era ticăloșilor”[799].

XVI

Urmare.[800]

XVII

Urmare.[801]

XVIII[802]

Urmare.[803]

*

„Acuzatul are dreptul la apărare?” zisei.

„Ce apărare, aici scrie clar, dai ordine și probabil și primești.”

„Totuși, e un drept imprescriptibil al acuzatului să se apere.”
„Eu nu sunt judecător, eu stabilesc fapte și trimit dosarul în instanță.”
Mințea. Se știa că ei stabileau și sentința, nu numai judecata, ei judecau.
„V-ași ruga să trimiteți în instanță și apărarea mea, care e un fapt juridic.”
„Da, vorbește.”
„Înainte de asta, însă, ași vrea să vă spun câteva cuvinte. Arbitrariul, căci arestarea mea e un act arbitrar, nu-și alege victimele numai din mediul oamenilor lipsiți de apărare, dar și din rândul celor care se cred intangibili. Cunosc istoria revoluției, a tuturor revoluțiilor și pot să vă spun că…”
„Mă ameninți?”
„Nu, dar s-ar putea într-o zi, suntem tineri, o să le apucăm, să fiu chemat să depun mărturie împotriva dumneavoastră.”
Dar ăsta nu era un român înțelept care să știe multe despre soartă și despre vremi, pe care nu noi le stăpânim, ci ele pe noi, cum spune cronicarul. Propulsarea lui în sus cu atâta viteză îi turburase mințile, făcând un vid în conștiința lui[804] [805].

*

Marghițo, Marghițo, de ce-ai plecat?
Marghițo, Marghițo, m-ai fermecat!
Uită tot ce-a fost între noi
Și vino, Marghițo, ’napoi!

*

Cablu de forțe cu trei conducte. Suport special pentru cuțit de strung. Lămpi de semnalizare de mașini-unelte: semnalizare defecțiune
__„__ ungere
__„__ avans
__„__ avarie pe fiecare subansamblu electric
Toate sunt pe un panou:
__„__ pornire.
__„__ oprire.
Caracteristica lor: nu merg la radio, nu merg la rețeaua normală. 10 volți [24 volți]. (Fac la pomul de crăciun beculețe. Nu se fabrică în țară.)
Mașinile rămân chioare. Uneori căpăcelele de plastic, fiindcă sunt albastre, galbene, vezi o gaură,[806] mașină chioară.
Șublere, chei franceze, chei diferite (se fac în țară).
S-a furat odată un motor electric de putere mică, șapte cai putere, la barcă, la tăiat lemne, l-a prins la poartă. Smulse niște fire, cabluri de la o

mașină de rectificat, erau frumoase, colorate și le-au luat să-și facă o chestie de artizanat.[807]

*

Îți amintești?[808] Era în martie ’77. Cine e acest om? E lovit de dragoste sau de moarte?[809]

*

Te desparți de mai multe ori până te desparți.

După o hotărâre de despărțire apare tandrețea, după ce o greutare ți s-a ridicat de pe suflet. Seamănă cu iubirea anterioară, dar așa cum seamănă o floare vie cu o floare presată: viața s-a scurs din ea.

*

— Tot nu te-ai săturat?

— Nu.

— Atunci pleacă din casa mea.

*

Grigore Popa[810] (pensionar) – discipolul lui Blaga[811].

Siliștea-Nouă[812]

Moartea Mariței lui Mursin, 1977: s-a îmbolnăvit de rinichi fiindcă fura porumb zilnic de la siloz și-l punea sub cămașă, pe șale.

*

Crima de la canton, 1955: pădurarul (40 de ani) pădurilor Pisicaru (spre Tedapu[813]) Ciolăneasca și Udupeanca[814]. Cantonul era într-o văgăună la intersecția celor trei păduri. Avea o fermă, nevasta și copiii în sat (avea pușcă, avea un bâlbâit, un oligofren, bâlbâit 23 de ani). Pleacă să-și facă țuica și îl oprește pe bâlbâit să păzească în lipsă, insistând, deși acesta dorea să se ducă și să facă o baie. A lipsit toată noaptea. La întoarcere îl găsește mort și cantonul în flăcări. Statul de salarii, pentru cei care plantaseră puieții (un an de lucru), ars – pușca luată, cutia ei spartă cu toporul. Arestat, bănuit de complicitate la crimă, pentru a face să dispară statul de salarii cu multe nume fictive.

*

Dinică Gheorghe își prinde nevasta (Florica Crivăț) cu altul și se duce s-o spânzure în Pământuri de un tufan. Vine frate-său, Dinică Dumitru, și zice, „mă, dă-o dracului, mai bine o îngropăm de vie (noaptea), du-te, mă, (ăsta micu’) și adu niște cazmale”. Și au început să sape o groapă. Au săpat până spre ziuă, când Dinică Gheorghe s-a trezit din beție și a iertat-o. Au divorțat

și atunci el spunea: „iau una oarbă, care s-o duc eu de mână, nu ea pe mine”. Și, într-adevăr, așa a făcut.

*

O istorie de dragoste, 1973: tânăra învățătoare care face un copil cu un profesor de 60 de ani, directorul școlii, pe care ceilalți membri ai corpului didactic vor să-l atribuie unuia dintre ei, singurul care nu se culcase cu ea. Cum se apără acesta față de director, care ținea cu șmecherii, că era șmecher, ținea cu hoții, că era hoț. Ținea cu curvele, fiindcă era curvar.

Se culcă cu servitoarea directorului, ia copie după cheia de la apart[amentul] aceluia, își face o cheie și se ascunde în casa directorului. Când a intrat curva, a ieșit din ascunzătoare, a intrat peste ei și, bracând un aparat de fotografiat peste ei, „v-am prins, bandiților: vreți să mă încălțați cu un copil, vă arăt eu vouă”. (Ceilalți șmecheri spuneau: „uite, mă, ce nas lung are copilul”; prof[esorul] avea nasul mare.)

*

Moartea nepotului Alboaicii.

*

Corupție: cu mocanii: vin cu căruța goală (fără mere), trag între tarlale, încarcă și pleacă. La brigadier, care o „cumpără”. Mocanul se întoarce prin tarlale, încarcă și trag la președinte, care și ăsta o „cumpără”. Apoi mocanul pleacă iar, încarcă și se duce acasă cu căruță plină, fără să fi dat sau primit un leu.

*

Oile șefului X (putere economică); își împarte oile unuia sau altuia și ăștia pasc oile pe unde vor.

*

Se strânge porumb de pe câmp 100 de vagoane, se înregistrează 80% – diferența se fură. Ai de luat 400 de kg – anul trecut am avut de luat 800 kg. În anul ăsta iau 400 kg și mai iei odată pe cele de anul trecut. N-ai cum să-l prinzi. Metodele de control oficial:

— Comisie de înregistrare a recoltei care să fie de față la cântărire (10-13), dintre care majoritatea din consiliul de conducere și de formă câțiva colectiviști;

— Contabilul;

— Președintele;

— Inginerul-șef;

— Primarul.

Toți știu, dar sunt înțeleși să-și însușească cele 20%. Lanțul. Mai mult porumb, fiindcă culegerea și aducerea lui e dezordonată (sic!). Se cântărește căruța și cantaragiul înregistrează imediat 80%. Nimeni nu se uită. La grâu e mai greu, fiindcă se știe că buncărul are un număr fix de kg, și se pot număra. Și transportul se face cu un camion care ia un buncăr, gata înregistrat.

Șefii de atelaje: cară direct, ciupește, un sac, o juma' de sac.

*

Buteliile.

*

Nevasta lui Sande cu nașă-sa, soția brigadierului, și soția paznicului. „Ce dracu, fa, toată lumea fură și noi, om fi noi ale mai proaste?" Și încarcă fiecare câte un sac. Apare milițianul. „Ce faceți voi aici?" Era seară. Asta, cu motocicleta, face un tur, revine. Astea aruncă porumbul. Până la urmă n-au putut face nimic. Ca după plecarea lor să fure milițianul o remorcă de porumb. Are orătănii.

*

Paznicul de câmp aude bocănind. A dat peste cineva care încărca o remorcă. Fura o rudă de-a lui, un fin. Tractoristul a dat drumul la motor să dea peste paznic. Ăsta îi pune lanterna în ochi și îl prinde. A început târguiala: „Mă moșule, nu mă băga la pușcărie." „Păi bine, mă, tu vrei să mă calci cu tractorul?"

*

Mociriță cu trifoi
M-a pețit la mama doi
Unul miercuri, unul joi
Ei, tu, puiule de cuc
După care să mă duc
Ei, tu, mândrulea me
Du-te după care-i vre
După cel frumos m-ași duce
După cel frumos ași mere
Ca are gura de miere.

*

O fâșie de pământ disputată de cimitir și militari (câmp de trageri).

Câștigă municipalitatea și construiesc blocuri pe ea. Viața, moartea. Ai totul. Și mizerie umană, ca o graniță între viață și moarte. Înving blocurile.

Ea: – Abia aștept să trec *dincolo*. Acolo e totul.
Eu: – Și dacă acolo nu e nimic?
Ea: – Atunci aici e un nimic și mai mare.
— Atunci de ce nu te sinucizi?
— Nu, că e păcat. Trebuie să-ţi faci stagiul… Cimitirul e pentru morţi. Crezi? Ce naiv ești! E pentru vii. Crezi că mama ta mai e acolo? E plecată!

*

Decretul 324/958 art[icolul] 236, litera h (hașul!): la moarte pentru delapidare de la 100.000 în sus. — Dialogul are loc între Petrini și o adeptă a vieții de apoi, mai bună decât cea de pe pământ, dar nu religioasă.

*

Natura, oarba natură! Ce a dat ea mai bun decât omul! Și cum este omul? Orbul om, cu instinctele sale oarbe! Face sluj în fața femeii, minunata și oarba femeie! Inconștienta floare a pământului care pălește când ar trebui să renască!

*

Farmecul ființei ei era atât de subtil[815] și mai ales atât de tot timpul prezent, încât mi-era cu neputință să surprind țesătura, să înțeleg de unde vine vraja, să memorez sursa și să-i descopăr repetările, fiindcă orice se repetă, începând cu răsăritul soarelui[816]. O iubeam prea tare, simțeam cum mă subjugă, mai rău, că încep să simt deliciile subjugării, ale sclaviei și, desigur, vroiam s-o iubesc mai puțin și să redevin stăpân pe mine însumi. Dar nu puteam descoperi[817] nimic. Ce să descoperi la o floare? Misterul farmecului ei e ascuns în sămânță, unde e cifrat, acolo nu poți descoperi nimic, e *altceva,* tot la frumoasele ei petale trebuie să te întorci. Ce era sufletul ei, din care emana atâta farmec simplu și indescifrabil? Un mister la fel de străin de ea însăși și tot atât de codificat ca și sămânța unei flori.

N-ași fi înțeles, gândeam, chiar nimic dacă printr-un miracol ași fi pătruns în ființa ei și ași fi văzut lumea cu ochii ei, i-ași fi urmărit gândirea din ea însăși, sursa gesturilor, a surâsului, a ocheadelor, a cuvintelor spuse, a celor neexprimate. Aveam copleșitoarea impresie că alchimia ființei ei e permanent dată pe față, că nu se cenzurează nimic din ceea ce curge acolo[818] și că în fiece clipă spectacolul interior se proiectează în afară și clipele curg asemeni unui râu. Da, râul e același din ziua trecută, dar curge mereu și în fiece clipă unda e alta. Râul are însă o albie, maluri râioase sau pline de ierburi și un chenar uriaș, o câmpie sau niște dealuri împădurite și un fluviu sau o mare în care se varsă. Sufletul ei, însă, parcă nu avea

hotarele obișnuite sau nu le puteam eu descoperi, cum ar fi calitatea inteligenței, feminitatea prejudecăților, obsesia viitorului ei de fată, ce o să facă, unde o să ajungă, cu cine o să se mărite, cum o să trăiască. Caracterul, această albie peste care apele sentimentelor noastre nu pot trece decât rar, când le inundă (sau poate niciodată!) și care ne definește și ne urmărește până la contopirea cu totul, la ea era în mod straniu inexistent[819]. Mi-era imposibil să cred că era atât de ascuns încât nu-l descifram eu sau că nu era încă format. Nu, ea știa tot ce trebuie să știe o ființă umană, nu avea, să zicem, ezitări în fața unui fapt care se petrecea sau i se povestea. Era adică matură, cum e orice fată la douăzeci de ani… Putea defini cu fermitate pe alții, judeca comportarea cutăruia, nu cu mai multă, dar nici cu mai puțină intransigență de fată bine educată, bine crescută, care și-a însușit codul moral moștenit până la o identificare firească cu preceptele lui[820]. Nu din toate astea venea vraja și nimic din toate acestea n-o puteau micșora, această vrajă, în ochii-mi[821]. Mi se întâmpla să simt câteodată o mare detașare și liniște victorioasă, când spunea, de pildă, câte o prostie crasă. Ah, în sfârșit, gândeam. Ia uite! E proastă! Ce bine! Tot o iubesc, dar fiind proastă… însă repede, uneori în clipa următoare, spunea ceva atât de surprinzător de adânc, încât speranța mea se spulbera înainte de a prinde rădăcini. Alteori era meschină! Tresăream. Nici prin cap nu-mi trecea s-o corectez. Las-o așa meschină, să fie meschină, să aibă acest urât cusur. Da’ de unde, se dovedea curând că nici vorbă, în realitate era generoasă. Odată am prins-o la piață că a plătit mai puțin decât pusese în plasă, negustoreasa nu observase. Ia uite, e hoață, ferească Dumnezeu, dar am lăsat-o, numai acasă i-am spus. „Ei și?” a zis. „Dă-le dracului de speculante.” „Chiar așa?” „Lasă că știu eu”, a zis, „am luat odată de la ea un pepene și n-a vrut să mi-l taie, să văd dacă e dulce, a ridicat glasul la mine că, dacă nu-l iau netăiat, să-mi văd de treabă. Dar aveam mare poftă și, cum la alte tarabe nu erau, l-am luat. Când l-am tăiat acasă, era el galben și frumos, dar la gust… îi sucise vrejul să arate copt[822] la culoare, dar înăuntru era castravete.” Hm! Are mici răzbunări ordinare, am gândit. „Dacă negustoreasa ar fi fost atentă, i-am spus, ar fi chemat milițianul.” A dat din umeri cu nepăsare. Nu vede consecințele penibile al unui gest necontrolat, am gândit. E o fată cu mintea îngustă, fără imaginație și cu ranchiune vulgare. Dar meditațiile mele de acest fel erau apoi înăbușite de un sentiment net[823]:[824] aceste dezvăluiri nu se repetau, erau deci străine de esența sufletului ei.

Cum conținutul ziarelor era previzibil, al cărților care apăreau, aproape toate, asemănător cu cele două nuvele pe care le citisem odată în „Luceafărul” în plimbările mele cu Silvia, cum radioul, când nu transmitea știri despre câte căruțe cu îngrășăminte cărase cutare G.A.C. (Eu, din comuna Cârcâdații din deal), pe ogoare[825], transmitea știri despre criza capitalismului marcată de greve și o cruntă exploatare a maselor muncitoare sau catastrofe naturale, cicloane, cutremure, surpări de teren, în timp ce la Praga, de pildă, liliacul înflorea a doua oară, iar, în materie de muzică ușoară, revelația șlagărelor era *Marinică, zis codașul,* admonestat, însă, acest Marinică codaș în întrecerile socialiste cu simpatie (și asta era marea noutate, nu era adică pus la zid că era codaș sub influențe străine de clasa din care făcea parte, se opera în îndreptarea lui, era îndemnat: hai muncește, băiatule, Marinică, Marinică), iar, în ceea ce privește filmele, produceau senzație stupide pelicule indiene ca *Vagabondul*, cu un oarecare Raj Capur, singurul domeniu al creației care rămăsese neatins era muzica simfonică, preclasică și clasică, cea modernă fiind mai puțin înțeleasă. Numărul melomanilor crescu considerabil și Palestrina, Bach, Haendel, Haydn, Mozart, Beethoven deveniră foarte populari. Enescu al nostru trăia încă la Paris, dar muzica lui era considerată formalistă, în orice caz discuri de el nu se găseau.

Devenii și eu meloman și îmi cumpărai un picup și plăci. Ascultam *Mathaeus Passion* aproape zilnic[826] și într-o seară, însă, pusei un nou disc, cu *Dans macabru*, de Saint-Saëns. Mă apucă groaza. Mi se părea că și văd aievea schelete rânjind, dansând și oasele lovindu-se frenetic unele de altele. Începui să tremur, oprii discul. Mania muzicii îmi sensibilizase atât de tare auzul, încât am putut avea o astfel de reprezentare paroxistică. Era un simptom: ajunsesem la saturație. Căutai discurile străine de muzică ușoară și, spre surpriza mea, le găsii minunate. Intr-o zi gazda mea, răscolind în discoteca ei, îmi împrumută unul cu un italian care imita pe marii cântăreți ai lumii și mă șocă Elvis Priesley, cu o frază muzicală fără cuvinte, o melodie care, îndată ce o auzii, mi se păru atât de misterioasă în înlănțuirea ei sonoră, încât o pusei de zece ori la rând să-i pot descifra secretul melodic. Era însă imposibil. Îndată ce se termina, nu-mi mai rămânea în urechi decât o chemare, un extaz, un strigăt din junglă al unui negru, în care se amestecau iubirea, împlinirea, temerea obscură, adorația și superstiția. Totul concentrat într-o atmosferă atât de strânsă, încât arunca parcă în aer, ca o dinamită, geometria cântecelor noastre atât de leneșe. O

puneam din nou: nimic, o melodie diamant, strălucitoare și cu neputință de memorat. O pusei atunci pe o turație lentă de 45. Vocea însă se îngroșă și nu se mai auzi decât un behăit, un fel de muget de bivol bolnav. Luai placa și, într-o vizită la Ciceo, i-o pusei și lui. „Formidabil! zise, mai pune-o o dată. Nu înțeleg nimic, dădu el din umeri, dar e extraordinar.” „Și încă e o imitație”, zisei, cum trebuie să fie cântecul întreg și original în gura acestui Priesley.” „Lasă-mi și mie placa până sâmbăta următoare”, zise Ciceo. Iar când ne revăzurăm îmi spuse că a pus-o la mai mulți inși, printre care era și un profesionist și că a fost distracție mare. Nimeni nu reușea, încercând s-o redea, decât să emită un soi de răcnete caraghioase și atât de grotești încât îi apuca pe toți un râs nebun.*

Nu poți imita inimitabilul, secretul era al unei rase necunoscute. Astfel era și ea, o vedeam zilnic, mă holbam la ea plin de extaz, dar nu-l puteam reproduce în mine și păstra. Îndată ce rămâneam singur, mi se făcea dor s-o văd iar pe această fată, și ea dintr-o rasă necunoscută și nebănuită vreodată de mine.[827]

ANEXĂ

Critica criticii este titlul unui studiu al lui Ion Vitner, publicat în 1949, în care, de pe bazele ideologiei proletcultiste, se condamna întreaga direcție estetică (socotită „idealistă”, „subiectivă” etc.) din critica românească, începând cu Titu Maiorescu și încheind cu G. Călinescu. Autorul rechizitoriului, Ion Vitner (1914-1991), care era, ca formație, medic stomatolog, a fost, după 1947, unul dintre cei mai drastici critici ideologi și unul din liderii de opinie ai perioadei, alături de Silvian Iosifescu, Nicolae Moraru, Mihai Novicov, Traian Șelmaru ș.a. În 1949 a devenit șef al catedrei de literatură română din cadrul Facultății de Litere a Universității București, în urma destituirii din învățământ a lui G. Călinescu (Vitner este, după cum se știe, modelul real al personajului Vaintrub din *Cel mai iubit dintre pământeni).* Alături de *Critica criticii,* ieșite din aceeași optică dogmatică sunt *Pasiunea lui Pavel Corceaghin* (1949), *Fronturile de luptă ale lui C. D. Gherea* (1949), *Viața și opera lui D. Th. Neculuță* (1950) etc. Ca și alți teoreticieni și critici ai realismului socialist, după anii ’60 a renunțat la dogmele vulgar sociologizante în analiza operei artistice și a făcut nu o dată observații subtile asupra literaturii, a genului epic îndeosebi, în *Albert Camus sau tragicul exilului* (1968), *Semnele romanului* (1971).

Să revenim la lucrarea sa din 1949, *Critica criticii*, unde făcea, inchizitorial, procesul direcției maioresciene din critica românească. Dacă lui Maiorescu nu i se dedică un capitol special, criticul ideolog mărginindu-se numai a-l desemna ca mentor, în schimb lui Ibrăileanu și Lovinescu li se dedică câte un capitol: *Garabet Ibrăileanu*, respectiv *Eugen Lovinescu sau impasul subiectivității.* Garabet Ibrăileanu beneficiază de un tratament mai puțin aspru, în opera sa de tinerețe văzându-se influența lui Taine și a lui C. D. Gherea; i se contestă însă rolul de îndrumător și teoretician al poporanismului (care exalta țărănimea în defavoarea proletariatului), „teoria selecțiunii literare”, teoria specificului național, unghiul de vedere estetic în

analiza operelor de artă etc. Oferim câteva citate din studiul lui Ion Vitner, selectându-le mai ales pe cele referitoare la criticii amintiți de Marin Preda în jurnal.

„Prima parte a operei sale de critic al culturii române îl arată ca pe un strălucit continuator al lui Dobrogeanu Gherea […] (pag. 18); atitudinea politic falsă (poporanistă, strâmtă și eronată ca viziune socială, privind țărănimea ca avantgardă a luptei sociale) arată lămurit că Ibrăileanu se găsea la o mare răscruce […] (pag. 18-19); această «teorie a selecțiunii literare», în care marxismul era abandonat pentru naive aplicații darwiniste la obiectul literaturii […]; o predilectă exagerare pentru specificul național, înțeles sub aspectul unui strâns regionalism […]; naufragierea într-un psihologism proustian […]; cu toate acestea, Ibrăileanu rămâne, alături de Gherea, ultimul mare critic român care a încercat să dăruiască criticii literare suportul sigur al spiritului științific […]” (pag. 21)

Alături de Maiorescu și Călinescu, Lovinescu era una dintre țintele criticilor proletcultiști, cel mai cunoscut atac la adresa lui fiind studiul lui N [icolae] Tertulian *Eugen Lovinescu sau contradicțiile estetismului* (1959). Lui Lovinescu i se reproșau estetismul și metoda impresionistă în critică, rolul său esențial de critic al modernismului și nu în ultimul rând pledoaria sa pentru „întoarcerea la Maiorescu” din monografia și din celelalte studii despre mentorul Junimii. Acceptate, până la un punct și cu admonestările sau delimitările de rigoare, erau anumite concepte sau puncte de vedere din *Istoria civilizației românești moderne* (cum ar fi conceptul de „saeculum”, punerea într-o lumină favorabilă a acțiunii pașoptiștilor, polemica cu conceptul maiorescian al „formelor fără fond”). Prezentăm câteva citate din studiul lui Vitner:

„Opera critică a lui E. Lovinescu este pusă, de la început, sub semnul estetismului maiorescian […] (pag. 42); conceptul sincronismului, așa cum este formulat de critic, ar părea să aibă nuanțe materialiste. Dar imediat ce trece la lămurirea și exemplificarea lui, apare net fondul său idealist […] (pag. 48); monografia asupra lui Titu Maiorescu, punerea întregii critici românești moderne sub semul maiorescianismului […] consemnează întorcerea la o matcă de mult părăsită […] (pag. 50); plutind în întunericul estetismului, el a avut o singură clipă străfulgerarea unei idei lămurite, atunci când a văzut posibilitatea unei condiționări a esteticului prin structură, prin economic și social […]” (pag. 52)

ADDENDA I

ADAM FÂNTÂNĂ
VERSIUNEA A

5 Oct. ’60[828]
Partea întâia

Prezentarea eroilor dramei.

.

Familiile: Busoi, Fântână, Isosică, Dimir. Alți protagoniști: Mantaroșie, Bilă, Dănălache, Vatică. Eroii: Adam Fântână, Marioara, Ștefan Busoi.

Rezumat: – Marioara Fântână se îndrăgostește de Ștefan Busoi și Ștefan de ea. În a treia sau a patra seară, Ștefan o fute. Rămâne însă mereu îndrăgostit și vrea s-o ia pe Marioara acasă, să se însoare cu ea.

— Adam Fântână, tatăl ei, este preocupat să pareze loviturile pe care i le pregătește Isosică, Bilă, Plotragă, Mantaroșie și Zdruncan, care vor să-l dea jos de la moară și să ocupe această funcție Isosică, care e doar referent la sfat și câștigă puțin. Fântână e preocupat însă să-l demaște pe Isosică și să-l scoată din funcția de secretar al organizației.

— Isosică e preocupat să-și consolideze situația în sat și în organizație, manevrând să-i izoleze pe Fântână și pe Ion Dimir, principalii săi adversari, prin presiuni și promisiuni. În același timp, Isosică încearcă plăcerea puterii în relațiile cu chiaburii (Dan Busoi).

— Ion Dimir e preocupat (mai puțin obsesiv) să-l demaște pe Isosică și să-și recâștige rolul cuvenit pe arena politică a satului, de fost președinte al sfatului popular.

— Vatică e copleșit de existența sa în spatele casei Busoilor. Sora Pipuleanca, o mesalină candidă a satului, se îndrăgostește de el.

— Ion Dimir și «liberalii» săi, Fane Marin, Nae Cismarul și Iangă, preocupați de schimbările politice care ating baza vechilor relații de proprietate. Ion Dimir nu doarme, ațâțat de nedumeriri și întrebări.

Partea a doua
Începe campania de strângere a recoltei în sat și în raion. Contradicțiile existente între stat și țărani dau naștere la turburări, agravate de Isosică și compania. Turburările iau proporții și situația lui Isosică devine nesigură. Adam Fântână, Ion Dimir și alții (neuniți însă) îl atacă într-o ședință memorabilă la care asistă un reprezentant al C. Regional și un altul al Comitetului Central al partidului.

Neunirea lor este cauza insuccesului, deși ar fi putut să-l doboare ușor. Derută și depresiune în sat.

Țăranii care au luat parte la turburări sunt arestați.

În acest timp:

— Sora Pipuleanca, îndrăgostită de Vatică, îl atrage în pădure, într-o zi, și se lasă fututǎ de el. Încep să trăiască împreună. Vatică însă e bolnav.

— Isosică, cu ajutorul camionagiului, îi organizează lui Fântână o «sustragere» de cereale de la moară și îl dă afară. În locul lui intră Isosică și Bilă. Mantaroșie e dat și el afară. Mantaroșie devine aliatul lui Fântână.

— Fântână, auzind de intenția fetei de a se mărita cu Ștefan, o oprește. Fata fuge de-acasă.

— În timpul verii, de atâta amor, Marioara rămâne însărcinată. Ștefan o duce la București la un doctor și sarcina se întrerupe.

— Ion Dimir are o idee strategică: formarea unui g.a.e. O comunică lui Fântână, care și-o însușește imediat. «Și în felul acesta viața nouă pentru care fuseseră atrași în lupta politică va deveni ceva curent și mama dracului să-l ia pe Isosică cu Plotragă în cap». În g.a.c. vor înființa o nouă organizație și astfel se va rezolva conflictul. Dacă Isosică se va opune va fi în sfârșit demascat.

Partea a treia
Începe toamna. Marioara trăiește la Busoi. Calvarul ei. Ștefan hotărăște să se mute la Fântână. Se mută. Faptul stârnește ura groaznică a lui Dan și a familiei Busoi în general.

— Ion Dimir și A. Fântână încep agitația pentru g.a.e. Deruta lui Isosică. Vatică răspunde la invitația lui Dimir de a intra în g.a.e. că mai bine mănâncă mămăligă cu cenușă decât să intre. Visul lui Vatică e să trăiască independent, ca și Dan Busoi, care e modelul său. El are însă un ulcer perforat din cauza mâncării mizerabile pe care i-a dat-o bătrâna Busoi în acești ani și moare.

Isosică își revine din buimăceală și preia ideea g.a.c. – încep înscrierile. Isosică și ai săi compromit înființarea g.a.c.-ului și la serbarea de înființare lumea se retrage. Adam se ridică în plină adunare și împiedică prăbușirea ideii.

Începe din nou cu răbdare munca. G.a.c. se înființează, dar Isosică și Dan Busoi îl urmăresc. Isosică s-a prăbușit, Ion Dimir e președinte de sfat, Fântână secretar de org.

— Matei Dimir nu vrea să dea pământul lui Ion în g.a.c.

— Joița Dimir și soția lui Isosică ajung la mari conflicte vrăjitorești.

— Isosică îi îndeamnă pe chiaburi la crimă. Isosică e un agent provocator.

Partea a patra

Intriga ajunge la criza finală. Lui Ștefan nu-i place ideea g.a. e, ideea de a munci în colectiv. Fuge cu fata înapoi la familia lui. Curând însă Marioara se întoarce la mama ei, zdrobită de viața imposibilă pe care o duce cu Busoii. Ștefan o caută. Intervine Fântână care nu mai poate răbda ca fata lui să fie astfel chinuită, prinde pe băiat și îi trage o bătaie cruntă. Ura ia proporții și Busoii îl ucid pe Fântână. La rândul lor sunt condamnați la moarte și executați.

ADAM FÂNTÂNĂ

Partea întâia

I

Adam Fântână și Marioara singură acasă pe la începutul lui iunie 1951. — Mama e bolnavă în spitalul raional și Adam pleacă s-o vadă. Nu-i spune fetei nimic, unde se duce. La spital îi spune soției sale că ai lui Busoi vor să-l omoare. Soția îl îndeamnă să se ducă la raion și să ceară să-l apere.

II

Fântână la raionul de partid. Secretarul cheamă securitatea. Fântână însă se răzgândește și înșală pe ofițerul cu care trebuia să plece înapoi în sat, de rușine nu vine la întâlnire și pleacă singur acasă.

III

Justificarea securității. Secretarul raionului de partid dă telefon în sat. Ion Dimir – președintele sfatului și șeful postului de jandarmi, Moise, sunt consultați. Infirmă. Fântână l-a bătut pe gineri-său. Aveți grijă de Fântână.

IV

Retrospectivă. Cu un an în urmă – relatarea evenimentelor petrecute. Marioara și Ion Dimir.

ADAM FÂNTÂNĂ
VERSIUNEA B

Ton – Vă voi povesti dramele umane ale epocii noastre, fără milă de cei slabi și obidiți și fără ură față de cei puternici și trufași: *rămânând drept* (Flaubert). Că s-a instaurat, odată cu venirea socialismului, binele social și virtutea în comportare corespunde adevărului în ceea ce privește binele social, dar suntem în regres în ceea ce privește virtutea în comportament. Expansiunea „eu”-lui muncitoresc și țărănesc duce pe plan colectiv la coaliția bădărăniei, prostiei, vulgarității și stupidității agresive, împotriva sensibilității, inteligenței și discreției, iar pe plan individual la cultivarea delațiunii, calculului, arivismului și lingușirii. Trebuie așadar să ne întoarcem înapoi? Nu. În niciun caz. Trebuie mers hotărât mai departe și trebuie făcut totul pentru a se cuceri poziții de pe care aceste vicii să poată fi biciuite cu necruțare. În acest roman veți întâlni câteva vicii specifice: supunerea (Vatică), provocarea și setea primitivă de dominație (Isosică), instinctul bestial de proprietate (Dan Busoi), intriga și meschinăria, goana după bunuri materiale prin însușirea lor din grămada publică (Bilă, Isosică, Plotragă), sentimentul libertății rău folosit (Marioara Fântână), incapacitatea și neputința de a învinge răul (Ștefan Busoi) etc. Ciocnirea între purtătorii acestor vicii duce la moartea eroului, un om a cărui singură scădere este aceea că nu înțelege repede și profund lumea în care trăiește și nu știe să fie prudent. Toți plătesc: cel supus moare oprimat de cel căruia îi era supus, acesta este executat la rândul său pentru omorârea eroului (Adam Fântână), cel meschin și intrigant, cel stăpânit de instinctul bestial de proprietate (care îl duce la crimă) va fi executat de asemeni, cel incapabil să smulgă răului va fi închis și va pierde femeia pe care o iubea, iar aceasta la rândul ei, folosind rău sentimentul de libertate care s-a născut în ea ca o consecință a eliberării sociale și spirituale, va fi nefericită de dubla lovitură, pierderea tatălui și a iubitului.

Construcția

Cap. I. Eroul apare la comitetul de partid. Este întrebat pentru ce până în prezent n-a predat procesele-verbale de la ședințele organizației?!!! Eroul, lăsându-se când pe un picior când pe altul, explică apoi iese vădit contrariat, nedumerit, desorientat, cu privirea mare.

Cap. II. Eroul apare la spitalul raional și acolo, lăsând să i se rostogolească o lacrimă, spune soției bolnave ce s-a mai întâmplat acasă și în sat: vor să-l omoare. Fata s-a întors acasă. N-a mai putut răbda, l-a prins pe bărbatul ei și l-a bătut.

Cap. III. Fata acasă. Cum s-au petrecut lucrurile. Cum cu un an în urmă era fericită și i s-a părut că e nefericită și a căutat o fericire mai mare, stăpânită de sentimentul ei de libertate, că poate să facă orice: l-a cunoscut pe Ștefan – relatare: era fericită dimineața, deși a plâns că s-a însurat Ion Dimir. A plecat apoi să-l vadă pe Ion Dimir (scenele cu Dimirii, evocare minuțioasă) Ciulea, Sora etc., patru sau cinci capitole.

Cap. VIII. Adam pleacă din spital spre casă. Evocare din partea I a romanului. Cap. IX, X, XI-XII. Eroul dă un telefon lui Ion Dimir.

Partea a doua

Începe campania de strângere a recoltei (povestește autorul mai departe, intrând adânc în narațiune) și în care sunt relatate evenimentele:

— Turburările în sat;
— Isosică și marea ședință;
— Înlocuirea lui Fântână la moară;
— Fuga fetei (Marioarei) de acasă;
— Vatică este atras în pădure de Sora;
— Ion Dimir are o idee (istorică) – înființarea g.a.ce. cu scopul de a doborî pe Isosică.

Partea a treia

Cuprinde:

— Viața Marioarei lui Busoi
— Fuga de la familia bărbatului împreună cu acesta
— Moartea lui Vatică
— Isosică preia ideea g.a.c. și o compromite. Fântână intervine.
— Prăbușirea lui Isosică
— Coaliția provocatoare: Isosică, Busoi etc.
— Ștefan Busoi, soțul Marioarei, nu vrea să intre în g.a.c. Pământul Marioarei va merge în g.a.c. Fata fuge din nou de acasă, dar revine înjosită

și chinuită.

— Fântână îl prinde pe Ștefan și îl bate.

Partea a patra

Cuprinde: Nuntă sau petrecere la Mantaroșie. Busoii se duc la el cu Isosică. Vine și Dimir, și vin toți protagoniștii. Se bea.

— Fântână vine în sat spre casă

— Drumul

— Satul. Trece pe la toți prietenii săi. Trece și pe la Mantaroșie. Este amenințat bestial. În apropierea casei este omorât.

— Ancheta, arestarea și executarea omorâtorilor.

MERTICUL[829]

Matei al Barbului venea cu caii de la apă și tocmai când să intre în curte, se auzi strigat de doi oameni care treceau pe drum. Dădu drumul cailor și se întoarse:

— Noroc alu Barbu!

— Noroc Anghelache! Und’ vă duceți mă?

— ’Ai pă la Pațanghel. Să vedem cum a dat merticul. Bem cât-o țuică. Ai mă Matei, ce stai!!

Matei se urni de lângă stănoagă călcând rar pe pârtia făcută prin zăpadă și ridicându-și opincile în sus.

— Când a venit mă, Pațanghel, zise el apropiindu-se, că pă alde Miai îi văzui dă dimineață trecând cu căruța p’aicea. Parcă amândoi au fost la munte, a?!

— Păi taman d-aia mă, zic, că și eu mă întâlnii cu el și ce-i zic: „Ce-ai făcut Miai?” Ei!… Da lasă că vă spui eu la toți… Strigați unul la Pațanghel că are un câine dat dracului. Cei trei oameni se apropiară de poarta vecinului și unul dintre ei bătu și strigă:

— Bă Pațanghele!

Se văzu la geamul omului cum se mișcă lumina și se auzi un răspuns lung la fereastră.

— Ce băăău!…

— Ieși dă dă-n câini!

Apoi se făcu o hărmălaie ca întotdeauna la Pațanghel și toți oamenii de pe ulița aceea știau că a intrat cineva la el în casă.

Câinele lătra ca un turbat, mai ales când cei trei trecură pragul, apoi Pațanghel îl lovi cu un ciomag și câinele intră urlând în culcuș.

— Fire-al al dracului, parcă au mâncat ăștia pe mă-ta!

Intrară, și în casă copiii stăteau grămadă pe niște trăiști pline cu nuci și cu poame.

— Ce are mă câinele ăsta al tău!? întrebă Mateiu ștergându-și cu mătura zăpada de pe opinci.

— Cică ai mâncat tu pe mă-să. Da n’are nimic, scoate bota cu țuică Pațanghele ca să-i dăm cep, zise Anghelache șezând pe pat.

— Ce să scot mă, că n-am adus cine știe ce!… Șezi Matei! Mă băiete, scoală-te în sus și pune colo un scaun la nean-tău Matei sub picere, ce te uiți!?…

Oamenii începură să se dezbrace de dulămi și se așezară câteștrei pe paturi. În casă era cald și de afară se auzea scârțâind zăpada.

— Mă Pațanghele, bine că nu te-apucă gerul ăsta pă drum, vorbi unul.

— Ce să te-apuce mă, că așa cum l-am dat eu porumbul, eu zic că n’o să mi se mai întâmple mie!… Păi voi vă dați seama mă ce înseamnă să pleci la drum așa, și pă urmă unul ia-o la Vadulat cu nasu’ în sus și arde-i la bice cailor, altul ia-o la baltă fără mertic fără nimic!… Matei, spuneți mă voi, așa, da’ să fie-al dracului dacă îmi pasă, așa mă, cinstit, cum vine mă treaba asta?

Oamenii se frecară în pat, se așezară mai bine și ochii începură să li se miște de bucurie.

— Ai mă, că e daravelă mare, nu vă spusăi eu, zise Anghelache. Nu mă întâlnii eu cu el și dau să-i zic: „Miai, ce-ai făcut mă? El…

— Stai Anghelache, îl opri Pațanghel. Stai s’o lom dă la cap. Adu nevastă niște ciocane. Auziți, ori am mai luat niște țuică, ori n-am mai luat. Te arde pă beregată!

Femeea aduse pahare și vreo două sticle pline cu niște țuică galbenă care umplu casa cu un miros ce avea multă tărie din țuică ceva amestecătură cu alte mirosuri de mere, de prune, de căruță de mocani sau de desagi.

— Luați mă! Ia Anghelache!

Câtva timp își plescăiră limbile pe cerul gurii și Pațanghel aștepta.

— Zic: „Miai, ce-ai făcut mă?” Ce bă, ce, ce, ce? „Cum mă, ce? Te întreb și eu ca ăla cum ai dat porumbul!” Zâce: „Cu dublu!” știți, ca ăla prostu’! – Bine Miai, cu dublu – cu dublu, da’ cu cât? „N’am întrebat, zice. „Pă cine să întrebi mă, fire-al al dracu Miai Tătărășteanu, să vede că n’ai făcut brânză mare. Pă urmă eu ce zic: Mă duc pă la Pațanghel! Ăsta taman venea cu caii de la apă și-l întâlnesc pe podișă.

— Păi bine Anghelache, cum era să facă Miai brânză mare-m’? Ăsta mă? Ăsta lasă omu’ în drum cu roata pân’ la căpățână înțepenită în pământ și dă bice cailor. Habar dă grijă! Da ascultați voi aceea ca să vă spun eu vouă. Da

să-mi saie ochii din cap dacă am vreo nevoie, parcă ce, îmi pasă mie mai de cine știe ce, el, Miai, dar îl dau dracului și gata! Da numa așa, ca să vedeți și voi! Uite mă, să zicem așa, Matei, tu ești Miai, înțelegi? Acum tu Miai, mergi cu mine la munte și ascultă aici, să te superi tu, că nu vreai să-mi dai și mie merticul tău! Știi mă? Adică, eu Pațanghel îți cer ție, tu Miai merticul și tu să te superi că nu vreai să mi-l dai!

Anghelache se lăsă pe spate și toți începură mai mult să zbiere decât să râdă: Pațanghel se uita la fiecare, nemișcat și în timp ce vorbea, explica îndoindu-și degetul cel gros de la mână, după cum venea socoteala.

— Mă Tudore n'o mai încornora și tu așa! zise nevasta lui Pațanghel.

— Tu vezi-ți de câlții tăi, răspunse el repede, uitându-se la ea.

— Auzi mă, Miai mă! Ei, cum Pațanghele?

— Mă Anghelache, uite să n'apuc să mă scol eu după scaunul ăsta. Acuma, voi, stați să vedeți. Stai să vezi Matei. Că știți, tot el a venit la mine și că una în sus, alta în jos, Pațanghele ai să mergem cu porumb. Acu, eu, știți, îmi cam terminasem treburile p-aci pă lângă casă, caii taman atunci cu câteva zile îi potcovisem, muerea tot așa, că ne cam trebuiesc și nouă niște gologani, bine mă zic. Bine Miai! Și nu știu cum zic eu pă urmă, dar știți voi, așa într-o doară: „A' mertic?" Am, știți, zice el. Bine! Bine mă! Bine Miai, mergem cu porumb! Tu îl ai bătut, mai zic, ai curățat boabe gata? „Nu, păi de unde, că nu știam!" „Bine Miai, uite să-m bat și eu vreo șaptezăci-optzăci dă mertice și gata!"

Acuma eu m'apuc și dau porumbul jos din pod și pune-l nene la bătae! Și se lăsase un ger Matei, și făcusem niște scurte ale dracului pe la toate încheieturile. Ei ce mai una alta, pune mâna pe mertic, trage căruța la prispă, încarcă Pațanghel mă, am umplut căruța și mi-a rămas și dă moară. Muierea asta: că mai stai mă de te mai odinește, că dacă te boșorogești, nu mi-e mie dă tine! Zic: „taci din gură fă, vezi'ți de trențili tele". Pă urmă mă pomenesc și cu Miai. Gata Miai? Gata, zâce. Începurăm să ne pregătim, luarăm acolo, ca ăla, câteva pâini, niște oao, de, să ai acolo pe drum, să nu cheltui banu'. Eream gata de plecare, și, acuma Anghelache, nu știu mă ce îmi vine mie: ia să-mi iau eu merticu' meu, îmi zic că ziceam să nu-l iau, că avea Miai. Ia să-mi iau eu merticul meu, nu d'altcevașilea, că cine putea să-și închipuiască că o să se întâmple ceva, cumva! Și-mi zic: ia să-mi iau eu treaba mea! Eeei!… Și acu stați să vă spui!!! Da' ai noroc! Luați mă țuică, ia Matei, că mai am un butoiaș!

— Noroc!

— Ai, mă, spune!

— Și cum va spusăi: ia să-mi iau eu merticul meu, nu d’altceva, da!… să am eu treaba mea mă, aia e, ce mai calea-valea. Și-i zic: „Miai, pă unde mergem? Știi tu pe undeva pă unde nu prea se duc căruțili?” Zice: „Lasă că vedem noi.” Bine Miai! Terminarăm tot și plecarăm. Tăiarăm izlazu spre gară și pă drum vorbirăm cam cum să-i facem. Când ajunserăm la gară, ce mai, să știa. Ziceam că întâi, să încercăm piața la Pitești și dacă o fi acolo un șapte-opt-zece lei câștig peste piață, îi azvârlim acilea și ne întoarcem îndărăt. Ce să mai ne tărămbălăm pentru un-doi-trei lei, mai știu eu pă unde și să mai prăpădăsc și caii de pomană. Ce mai, vedem noi! întâi și întâi să ajungem la Pitești și cum spusăi, pă urmă vedem noi. Încet, încet, Matei, trecem gara și ia-o nene pă șosea! Ne-am luat drumul! Acuma, mă, trebue, să știți voi, că vorba ăluia, oameni suntem, de ce să-mi încarc sufletul? Voi știți că alde Miai e un cumsăcade! Vorbiam și noi amândoi pe lângă căruță, eu, Miai în sus, Miai în jos, el, Pațanghel în sus, Pațanghel în jos, ba co fi gâscă, ba co fi rață, hart calul să nu dai în șanț, când el la căruța mea și mergeam, când eu la a lui, ajungem pă cu sară la Costești și dejugăm Anghele!!! Am mas noi acolo, dimineața pe la cântatul cocoșilor înjugă Miai și Pațanghel și mână nene spre Pitești! La Pitești ce să vezi, mă?

Plin! Plin, înțelegeți voi? N-aveai loc să te miști de căruțe! Ei!… cum îi facem Miai, strădania mă-sii!… Da’ stați să vedeți. Stați că d’aicea începe buba cu Miai. Mânăm noi caii, ce să mâi? N-aveai loc, cum vă spusăi, să te miști, nu altceva. Ei, cum o dresărăm noi, mai apucă hățurile, mai ia-o pân șanț, ajunsărăm aproape de piață. Taman oprisem caii să mai răsufle, când hopa că ne pomenim cu un gras al dracului, că vine la noi și zice:

— Aveți… (acu nu-ș cum dracu îi zicea mă). Avețțți… daia, Anghelache, iscălită din sat, păcum că ești negustor de porumb, zi-i pe nume Matei… permizie mă, parcă, așa-i zicea! Și zice: „aveți permizie pă cum că… Ce permizie’m? zic eu. Lasă-ne nene în pace, da ce crezi că eu fac negustorie de porumb? „Că nu știi ce, zice el, că hâr, că mâr… Mă uitam la burta lui și-mi ziceam mă să fie al dracului, dacă i-ași da un pumn în ea eu zic că ar intra pumnu’ știi cum: ca într-un sac d’ăla plin cu lână. Scot îrtia aia dă la notar și-i arăt pă’cum că e recolta mea, și-l văz că pleacă. „Dăștept mai ești, zic, ai făcut ceafa groasă și fii tu al dracu dacă știi măcar să ridici un pai dă jos.” Mă dau lângă cai și pornim să intrăm înăuntru. Ajunsărăm la barieră și când să trecem, eu scot să dau taxa, când colo altu’:

— Stai! Stați că nu e ca la moară (auzi Anghelache, al dracu, la ei la moară să macină îndesându-se ca la troacă). Și vine la noi. La mine și la Miai: „Să văd dublili”, zice el. „Ce duble bă, domnule?” Când mă aude așa, drept să spun Matei o sfeclisem. Îl văz că se rostește și strigă mă, numai așa ca unu d’ăia fără balamale: „Bă porcule, tu ești tânăr, eu sunt pus aicea de aia mă-tii? Vreau să vă văz merticili.” Și să uită la mine așa ca să mă mănânce. Dau cerga la o parte după porumb și scot merticu din boabe. El îl ia, îl sucești nițăl și gata! îl auz: „dublu nu e… (tot așa nu-ș cum dracu a zis că nu e) și zice:

— Dublu să confișcă!

Acu, eu mă uitam la el și-mi spuneam: „fi-mi-re-ai al dracu să-mi fii că nu ești singur că ți-aș da eu fișcă. Ți-ași da codelie, nu fișcă. Și zic:

— Cum confișcă domnule? Fișcă nefișcă, e ăsta dublu meu? E. Atunci cum o să-mi iai dumneata dublul meu? Ei comedia dracului, mână Miai caii că trebue să dejugăm. Da’ ce să vezi Matei? Iar urlă la mine:

— Bă, dublu’ e al tău, dar mama mă-tii, tu nu vânzi cu el? Trebuia să te duci cu el la primărie și să-ți pue o ștampilă pă cum că e bun, da acum ți-l iau eu, boule! Atunci când am auzit, am rămas așa. Mă uitai la el cum îmi ia merticul și trece la Miai. Mă, al dracului Miai, al lui era bun! Vedeți voi acuma omul dracului, dacă el știa, nu zic să-mi fi spus de-acasă că de, nu și-o fi adus aminte, da bine mă, când vede el cum stăm cu dublili, înainte dă a veni ăla spuneți voi cinstit; îl durea gura Matei? „Mă Pațanghele vezi că așa și pe dincolo, uite ce poate să ți se întâmple, bagă și tu dublu ăla în boabe, pitește-l!” Miai nu. Nici-o vorbă. Eeei! Da nu-i nimic! Am fost prost, am fost prost! Sa zis! Mi-a luat merticul și gata. După asta plătim noi bariera și eșim. Mi-era un necaz, mă! Muream! Da, mă! Dublul meu! De, mă, al dracul. Ia uite mă, să-mi ia el mie merticul. Strădania mă-tii de pungaș! Ce face mă el, cu el? Îmi veni de vre o două ori să mă întorc și să-i cer dublul. Ce să-i mai ceri? Sa dus amum, dus să fie! Pă urmă intrăm noi în piață și așteptăm. Măi fraților, ascultați la mine-aicea: fierbeam! Fierbeam mă, știți, ca un cazan dă vapor. Veneau să fie ei ai dracului cu cefili lor ca de mânzați, veneau Anghelache mulți mă! Și ce făceau? îi vedeai că băga mâna în porumb, se uită la el ca pisica’n tigae și pă urmă îl lua la dinte:

— E moale, cu cât îl dați?

— Șaizăci de lei, boerule.

— E scump, și e moale! Cu 40 dă lei, iau amândouă căruțili!

Când veni ăl dintâi și ntî și ne spuse prețul ăsta, eu mă împinsăi:

— Pleacă d’aici boerule, că te…

Pă urmă când veniră și alții, unul după altul și auzii tot așa, înhămai caii și-i spusei lui Miai:

— Miai, înhamă și să-i dăm drumul. La nimezi trebue să fim la Poiana-Lacului. Ei, și acuma ascultați ca să vedeți cum își dă Miai în petic. Am înțeles pă urmă toată hârșenia dă la cap până la coadă. Ișim din Pitești și dă-i pas! Hart caii și dă-i pas! Și se lăsase un ger mă!? Păcăneau roatili! Da’ mergeam, înțelegeți voi, sat după sat. Caii se făcuseră numai apă și gâfâiau mai rău ca la plug. Când ajunserăm în primul sat, ne oprirăm în dreptul unei cârciumi. Numaidecât ne apucarăm să bușumăm caii, pă urmă îi învelirăm cu niște pături și eu mă gândii s’o luăm din loc. Miai, că nu: „Stai să mă duc să iau un chil de vin să prindem și noi putere.” „Mă Miai, mă! Lasă mă! Nu, că dacă nu bei tu, Pațanghele, beau eu.” „Mă Miai, mă, răcesc caii.” „Nu, că nu răcesc, păi cei, îl bem numai decât!” Să duse înăuntru și ce să vezi? II văz că vine cu trei jumătăți de vin. „Mă Miai.”

„Ia ici Pațanghele și bea”, zice. Când să beau mă uitai la ei: pusese o sticlă într’o parte a gurii, iar una în ailantă și eu rămăsei cu gura căscată până le gâlgâi pe amândouă până la fund. Băui și eu dar încet. Fire-ai al dracului Miai. Pă urmă eu îi dădui sticla și el în loc să le ducă îndărăt cârciumarului le băgă în porumb și atinse caii: „Mână Pațanghele că m’am înfierbântat.” „Mă Miai, du, mă dracului sticlili ăluia, ești nebun?” Mână Pațanghele, că dau peste tine.” „Dădui drumul la cai și iar plecarăm. Cât să fi mers noi? Ce nam mers nici așa, ca să zici că te-ai depărtat de cârciumă și numa ce văz un om călare că vine spre noi. „Miai, zic, aruncă sticlili și să spui că nu le-ai luat. O să cam dai dă dracu.” Miai o sfecli, aruncă el sticlili, dar dă pomană. Ăla cu calul ne ieși înainte și ce zice: „O, hoo!… Ia stați”, și se duce la Miai. „Sticlili, sticlili și mama mă-tii de nerușinat.” Și începu să-l bușumeze. Miai începu să zbiere, lumea care mai de care: „Ce-a făcut mă?” „Mi-a furat sticlili”. Și dăi lui Miai, și omoară-l pă Miai. Sării eu, mai săriră și alții vreo câțiva, degeaba! Sticlili și sticlili! Miai nu putea nici să mai vorbească, și-i curgea la sânge din gură! Când văzui eu așa, numaidecât săr, pui mâna pe cârciumar și-l iau de gât. (Nu știam ce să mai fac, poate că mă lua și pe mine la bătae.) II iau dă guler și-i zic tare:

— Hopa! Stai! Care va să zică dinții lui… Stai! Cum te cheamă pă dumneata?! Unde e giandarmul d’aici? Mă Anghelache, sa speriat cârciumarul și l-a lăsat pă bietul Miai. Adică de ce să mănânc ce nu-mi place? Și Miai i-a cârpit câteva bune! Zic: „Mă Miai, mă! Bine mă, tu ești

nebun?! „Nu, că de ce nu l-ai lăsat, că-i arătam eu lui.” Mă Matei, și-ți mai vine și cu câteva ca asta! Uite așa! Ei, ce mai încolo, co fi rasă sau tunsă, plecăăăm!… Da luați bă țuică, dați-o dracului. Muere, ia cară-te și fă niște gogoși! Ia Anghelache, ia mă că mai am un butoiaș, răsuflă Pațanghel și toți lunecară paharele pe gât.

— Zi-i Pațanghele, zise Matei.

— După dandanaua asta, începu el iar răsucindu-și o țigare, începu să ne iasă lumea înainte să cumpere porumb. Miai ca prostu: că să dăm! „Mă Miai, dracului, așa mai bine îl dăm la Pitești, pentru ce ne mai batem noi caii acuma?” Dimineața ajunserăm la Poiana Lacului! Răsărea un soare Anghelache dă te pătrundea până la măduva oaselor. Dacă te apucai să stai locului, înghețai. Caii sforăiau mereu săracii, venea, știți voi, și li se lipea nărili nasului dă ger. Pe la prânz începu să se înmoaie gerul și pe urmă odată ne pomenim cu unu, zicea, că e învățător, că vrea să cumpere porumb.

— Cu cât dați porumbul, ne întrebă el.

— Cu șaizăci de lei, zic eu.

— E cam scump, oameni buni!

— O fi domnule învățător, dar di, fiecare dintre noi, avem daravelili noastre.

Acu, el se mai gândi, mai băgă mâna prin boabe, îl mai vântură, se mai duse de la o căruță la alta, îl mai dete la măsea!…

— Iau, zice, da* iau numai de la dumneata. Adică de la mine. „E mai bun ăsta”, zise învățătorul. Când auzi Miai, mă înțelegeți voi nu-mi venea să cred: „să moară \ „Dom’le învățător, uită-te la al meu! Ia uite ce bob! Că nu e recoltă de-a mea cu bob neuscat! Că l-am adus dă la Dunăre tocmai dă la Vădulat, că pă partea’ilantă!…”

— Nu, zice învățătorul. Lasă că cunosc eu. Trage mai încoace, îmi zice mie și să-ți iau vreo treizeci de mertice. Acu, spuneți și voi, eu ce erea să fac? Trag mai la o parte și desvelesc porumbul.

— Ai mertic? zice învățătorul.

— Da, avem, îi răspunz eu.

Aranjez căruța frumos și învățătorul intră în casă să-și aducă și el sacii. Eu habar naveam de altceva. Și acu Anghelache, băgați voi de seamă și stați să vedeți. Veni învățătorul cu câțiva oameni și cu sacii lui, acolo să-și ia porumbul. Eu mă dau jos din căruță la repezeală și mă duc la Miai. Zic: „Miai, dă-mi mă merticul să-i măsor învățătorului.” Băi fraților, mă pomenesc cu el că se face că nu aude. Mă duc lângă el iar: „Miai, zic, dă-mi

mă merticul să măsor învățătorului!” Ași! Miai n-aude – navede! Pă urmă îl văz că înhamă caii și se pregătește să plece. „Stai mă, unde pleci, dă-o dracului nu mergem amândoi? Dă-mi mă merticul, că dacă ți-l mănânc ți-l plătesc!” El întoarce căruța fără să se uite la mine, o ia pe-un drum anapoda și să duce. Ei comedia dracului, ia uită-te mă! L-a găsit dracii pă Miai! Mă duc la învățător și-i spun că n-am cu ce să-i măsor. Sa dus omul prin sat, a făcut rost dun mertic și m-am apucat să-i deșert din căruță.

După aia, eu înham și plec singur. Ce? Știți voi prin Răchițele? În Răchițele am ajuns pe înoptate și l-am vândut Matei al Barbului dintr’odată mă, pe tot. Frig nu mai erea că venise și se înmuiase gerul și erea și nor. Ia la nuci, poame, ia Pațanghele țuică și mână spre casă. Acu, mă tot gândeam eu când veneam îndărăt: eu am câștigat un pol la dublu, ce-o fi făcut, ce dracu, o fi făcut Miai? Și acuma nu că fac pe-al dracului, da’ îmi părea bine, vedeți voi cum e Miai, că la urma urmei credeți că îmi pasă mie de cine știe cine? Da uitați-vă mă, – să n’apuc să mă ridic după scaunul ăsta – spuneți-mi așa cinstit cum vine mă asta: eu Pațanghel, să-ți cer ție Anghelache, merticul tău, și tu acuma să te superi că nu vreai să mi-l dai!… Ia spune Matei?!

VIZITA MAMEI[830]

Veni după-amiază, neliniştită şi îngrijorată.

— Mi-a spus Vale să vin să te văd, începu mama după ce intră. Ce e cu tine?

— Nimic, mamă.

Constanţa se întinse în pat şi se vârî, cu mişcări istovite, sub cearşaf. Se răsuci cu spatele la maică-sa şi stătu aşa, palidă şi tăcută.

— Ce e cu tine fetiţo?

— Nimic, mamă.

Mama o apucă de umăr şi o ridică în capul oaselor. O expresie de nepăsare şi dezgust, accentuată aproape cu violenţă de gestul mamei, apăru pe chipul fetei. Mama îi dădu drumul şi ea căzu la loc, pe pernă. Se aşternu apoi tăcerea, care ţinu parcă o veşnicie. Fata se întoarse iar cu spatele, îşi trase genunchii la gură şi stătu nemişcată, ca o sălbăticiune bolnavă în culcuşul ei de frunze. Nu i se simţea nici măcar respiraţia. Părul era răvăşit pe pernă, iar perna era încreţită şi urâtă. Cearşaful, de asemenea, neschimbat de multă vreme arăta că se zăcuse în el săptămâni în şir. Starea fetei trezea amintiri vechi în sufletul mamei. Se ridică de lângă ea oftând şi începu să se mişte prin casă. Mobila era plină de praf şi părăsită acolo unde fusese pusă, frumoasa masă cu suprafaţa de cristal stătea lângă geam, cu o pâine mâncată pe jumătate, un pahar de iaurt murdar şi coji de salam uscat zăcând peste ea. Pe braţul unui scaun, în dezordine, zăceau o frumoasă rochie de jerse galbenă, o bluză albă, cu gulerul murdar, o pereche de chiloţi.

Peste tot se vedeau scame, bucăţi mici de hârtie cu care fusese şters un cuţit şi aruncate pe covor, urme de încălţăminte murdară pe parchet. Un soare deformat şi pătat bătea în ferestre.

Mama trecu în bucătărie şi, când deschise uşa, o mulţime de libărci negre fugiră care încotro, de-a lungul şi de-a latul mozaicului. Dubla chiuvetă era

plină până sus de farfurii murdare, pe masa de alamă zăceau cutii de conserve ruginite, cuțite murdare și furculițe sleite, pâine mucegăită, castroane cu fundul ars, pahare cu dungi uscate, nespălate de săptămâni, iar mașina de gătit murdară de supă și lapte vărsat și uscat pe ea. Un miros grețos, rânced, tăie răsuflarea mamei. Deschise geamul. Se întoarse în dormitor..

— Voi nu mai aveți bucătăreasă?

— Nu, mamă.

— De când?

— De vreo trei luni…

— Bărbatu-tău unde mănâncă?

Tăcere.

— Unde e bărbatu-tău?

— Într-o delegație…

— Eu te-am crescut fără bucătăreasă.

Tăcere.

— De când e plecat bărbatu-tău în delegație?

Tăcere.

— Când te-ai măritat, n-aveai bucătăreasă. Întoarce-te cu fața când vorbești cu mine.

Nicio mișcare.

— Întoarce-te cu fața când vorbești cu mine.

Constanța se întoarse cu fața, încet, într-un dezgust nesfârșit, se ridică chiar în capul oaselor și întinse brațul spre chipul mamei, s-o mângâie, dar cu nepăsare și milă. Mama îi lovi brațul cu toată puterea:

— Ia mâna de pe mine.

Ea se întinse la loc, pe pernă, și vru iarăși să-i întoarcă spatele; dar se răzgândi și se ridică la loc în capul oaselor, de astă dată mai supusă și mai trează.

— Ia să-mi spui tu mie, de când zaci tu așa?

— Mamă, se rugă Constanța, o să-ți spun totul altă dată… Acum lasă-mă, du-te…

— O să-mi spui totul altă dată? Ce să-mi spui?

Tăcere.

— Ascultă, începu mama cu o voce joasă și amenințătoare, ce vreai să-mi spui tu mie altă dată?

Tăcere. Dar mama, această femeie mică, cu brațele subțiri și delicate, cu trupul puțintel, ascuns într-un taior șters, cenușiu, cu chipul încă tânăr, ars de bucurii și dureri nebănuite, începu deodată să-și privească fata cu o mânie clocotitoare. Glasul îi coborî deodată cu un timbru mai jos și de îndârjire și necruțare gura îi întineri cu douăzeci de ani.

— Ce vreai să-mi spui tu mie altă dată? Să-mi spui mie totul, crezi că pe mine mă interesează totul tău? Mie să nu-mi spui niciodată nimic, atâta timp cât trăiesc, și dacă ai să deschizi gura vreodată, te cârpesc peste ochii tăi frumoși de ți-i umflu cât cepele! Mie să-mi răspunzi aici la ce te întreb: de când zaci tu așa?

— De mult, mamă.

— De mult. De când?

— De multă vreme, mamă.

— La școală te duci?

— Da, mamă.

— Și ce îi înveți tu pe copii? Ți-ai pierdut rușinea. Ți-ai pierdut darul.

— Ah, mamă, strigă fata ca și când ar fi atins-o cu biciul, încetează.

— Vrei să-mi spui că între tine și bărbatul tău se întâmplă nu știu ce, și că din pricina asta casa trebuie să fie murdară și bucătăria să pută, și tu să zaci și să ți se facă milă că mama ta te vede și suferă, și că tu nu poți s-o scutești de suferința asta fiindcă suferința ta e mai mare? Asta vreai să-mi spui tu mie? Și vreai să-mi spui că nu ți-ai pierdut rușinea? Vreai să-mi spui că darul pe care ți l-a dat Dumnezeu nu-ți bați joc de el și nu-l arunci în noroi? Cine te-a învățat pe tine că trebuie să trăiești numai în bucurii și răsfăț? Nu te mai iubește bărbatul sau nu-l mai iubești tu pe el, sau nici tu nici el nu vă mai iubiți, asta vrai tu să-mi spui? Lucruri d-astea vrai tu să-mi spui? Ascultă aici ce-am să-ți spun și deschide ochii. Cu cleștele înroșit să-ți strângă un bărbat inima, să simți că ți se taie picioarele, că ți se taie răsuflarea… Să simți că se clatină pământul cu tine… Să te uiți în oglindă și să vezi că ești galbenă ca o moartă, să te întinzi în pat și să mori… Dar ai să te scoli dimineața la ora șase, ai să te speli, ai să faci curat în casă, ai să te piepteni, ai să te îmbraci curat, ai să-ți faci ceai, ai să înghiți cu noduri ceaiul ăla, ai să te duci la serviciu. O să leșini în tramvai, o să ți se înmoaie vinele la școală, poate să ți se întâmple și mai rău, dar asta nu te privește pe tine, asta nu e treaba ta! Treaba ta e să ai patul proaspăt și rufăria spălată pe tine, și mâncarea gătită, și să-ți urmezi darul cu care te-ai născut, acolo, la școala ta. Seara poți, pe urmă, să te culci și să mori. Dă-te jos din pat!

Astfel îi vorbi mama, pentru întâia oară în viață, cu acest glas de soră mai mare, de femeie care știe mai multe și Constanța se sculă din pat fără crâcnire, și deschise dulapul, și schimbă cearșafurile, și se apucară amândouă și scuturară, și spălară pe jos, ore întregi, și nu mai vorbiră nimic, nu mai schimbară un cuvânt. Doar atât, cât mama poruncea: „fă aia, adu aia”. Când spălase pe jos în baie mama repetă întrebarea, vrând să știe unde e bărbatul ei, și Constanței i se făcu pentru întâia oară rău, îi veni greață și inima începu să-i bată năprasnic. Dar îi trecu și continuă să curețe, păstrând tăcerea. La sfârșit, mama își spălă mâinile și-și îmbrăcă la loc taiorul ei cenușiu, și în timp ce Constanța făcea baie, mama ei pregăti cafele și ieșiră amândouă la aer, pe terasă, să le bea. Înainte de a pleca, mama deveni mai blândă și începu s-o mângâie pe păr. Apoi plecă.

„Ah drăguța mea, gândi Constanța după ce rămase singură, cât de rău mi-a fost la gândul că trebuie să-ți spun ceea ce mi se întâmplă, și când colo tu erai gata să mă bați să nu-ți spun… O să te iubesc totdeauna și am să fac cum zici tu, n-am să mă las să cad și n-am să spun nimănui suferințele mele.”

Constanța intră în bucătărie, la robinet și bău un pahar plin cu apă, cu o ciudată lăcomie, parcă ar fi înghițit o băutură tare, de la care nu se mai putea abține. Nu mâncă nimic. Reveni în dormitor și, după ce mai rătăci câtva timp prin casă, se culcă, stinse lumina.

*

Dimineața se sculă devreme și începu să se pregătească de plecare. Pe deasupra copacilor din parc, soarele intra în baie prin fereastra largă și aprindea oglinda curată, strălucitoare, de deasupra chiuvetei, într-un joc de lumini liniștite și feerice. Constanța se spălă cu apă multă și începu să-și șteargă încet fața. Stăruia în mișcări, dar obrazul continua să-i rămână palid. Lumina aurie, care juca în apele oglinzii, sporea această paloare de pe chipul ei. Într-un târziu, puse mâna pe pieptene. De câteva ori mâna îi rămase uitată în părul bogat, de câteva ori agrafele îi alunecară și îi căzură pe mozaic… Când termină cu spălatul, se făcu de tot palidă și se așeză pe scaunul cu spetează pe care seara soțul ei obișnuia să-și lase hainele, și se odihni. Stătea cu mâinile în poală și cu umerii căzuți. Contempla liniștită cerul albastru de primăvară și vârfurile înverzite ale copacilor din parc.

Intră apoi în bucătărie. În timp ce apa fierbea, făcu ordine în casă, se întoarse în bucătărie, bău ceaiul și începu să se îmbrace. Ca și în baie, adesea se oprea să se odihnească. Se încălță cu o pereche de sandale roșii

din barete de piele și îmbrăcă o rochie de pânză gri. Fusta era înfoiată iar corsajul încheiat cu nasturi în față, cu decolteu mic și cu revere albe de pichet. Își pregăti geanta – din care aruncă două batiste murdare și nenumărate bilete de tramvai – și, înainte de a se îndrepta spre ușă, privirea îi mai alunecă odată spre oglindă. Ezită, se întoarse, puse geanta pe măsuță, alese din dulap un cordon de piele de culoarea sandalelor, pe care îl încheie în jurul taliei, își luă din nou geanta și ieși.

Coborî scările și o luă spre stația de tramvai. Abia mergea și își plimba ochii cu încetineală peste străzi și peste case. Dintr-o casă ieși o pisică cu un mers familiar și cochet, trecu pe lângă ea și traversă cu coada ridicată. La colțul străzii, alături de parc, se construia o casă și un tânăr zidar, singur și matinal, stătea jos, pe niște cărămizi, și mânca pâine cu brânză. Salopeta sa de culoarea prafului de ciment și înfățișarea sa, care împrumutase și ea ceva din culoarea mortarului, păreau să spună că el e un băiat cuminte, care s-a culcat devreme, s-a sculat liniștit și odihnit și acum mănâncă aici, împăcat și senin.

Constanța coti pe Aleea Suter și ieși la linia tramvaiului. Stația era, ca totdeauna, aglomerată la ora aceasta și când vru să se urce, brațe viguroase și umeri încordați, printre care altă dată se strecura cu ușurință, o împinseră și o înlăturară de pe scară într-o clipită. Se retrase într-o parte și așteptă. Tramvaiul următor sosi curând și cu toate că vagoanele nu mai erau înțesate și nici în stație nu mai era multă lume, când se urcă Constanța fu din nou lovită și înghiontită din toate părțile.

Constanța se dădu jos în Piața Sfântul Gheorghe, de unde luă un alt tramvai spre Șoseaua Pantelimon. Pe Șoseaua Pantelimon, pe Șoseaua Iancului, în Vatra Luminoasă, în cartierul Obor și în cartierele mărginașe ale Capitalei, își avea Constanța micile ei centre de activitate ca profesoară. Erau doi ani de când fusese detașată de la Școala elementară numărul 15, unde preda istoria și Constituția, la munca de alfabetizare.

Muncise cu patimă ca să urce treptele, grele pentru ea, ale învățământului. Când se terminase războiul, ea avea nouăsprezece ani și lucra la serviciul central de dispeceri al Atelierelor Grivița, după ce mai întâi, începând de la vârsta de 14 ani, se calificase la controlul tehnic.

Una din fostele ei colege, cu care se întâlni într-o zi, îi spuse că acum, cu patru clase de liceu, putea să fie numită, cu aprobarea ministerului, suplinitoare la o școală primară. Cu toate că între timp se calificase la serviciul central de dispeceri și avea un salariu destul de bun, Constanța

părăsi Atelierele și intră ca suplinitoare chiar într-o școală din cartier. Ministerul aprobă numirea fără greutate, căci învățătorul era de obicei ofițer de rezervă și mulți dintre ei pieriseră pe front, lipseau cadrele în învățământ. Același minister aproba, pe vremea aceea, ca acești suplinitori să-și continue studiile și să devină învățători. În doi ani, Constanța depăși aceste studii și în 1948 urma cursurile serale de trei ani ale școlii pedagogice superioare.

În această perioadă, adică în primul an care urmase după terminarea școlii pedagogice, îl cunoscuse Constanța pe soțul ei. Nu era primul bărbat pe care îl cunoștea, dar se îndrăgostise de el și se căsătorise fără șovăire. Avea douăzeci și patru de ani. Curând, însă, viața ei luă o întorsătură neașteptată, atât în profesiunea ei, care îi plăcea atât de mult, cât și în căsnicie, în relațiile cu soțul ei, pe care îl iubea.

*

Constanța se dădu jos la capătul liniei de tramvai și o luă pe jos, spre marginea periferiei orașului. La un moment dat, se opri cu respirația greoaie și scoase batista din poșetă. Mâinile îi tremurau și se făcu palidă. Se șterse pe frunte de sudoare. „Ah, Doamne, îmi face rău ceaiul cu lămâie, gândi ea. N-am să mai beau ceai dimineața, și se șterse iarăși de sudoare la tâmple și sub bărbie. Nu, drăguța mea, gândi Constanța mai departe, amintindu-și de vizita mamei, n-am să mă las și n-am să povestesc nimănui nimic, am să fac cum zici tu. N-am să mă plâng nimănui niciodată.”

Continuă drumul până ce ieși la câmp deschis. Deși circulația pe șoseaua asfaltată se scurgea neîntrerupt, cu uruit de camioane grele care cutremurau aerul și cu zdrăngănit persistent de căruțe cu roate care se îndepărtau greu de ureche și zgomotele orașului se auzeau încă înapoi, tăcerea câmpiei începea să se impună aproape în mod material. Era asemeni unui element palpabil în care zgomotele nu mai aveau altă putere decât să te facă s-o auzi pe ea, tăcerea și liniștea; să vezi curba albastră a cerului înalt și întinderea verde a pământului; să simți adierea vântului de primăvară; să auzi viața ciudată a organismului tău, bătaia inimii și răsuflarea pieptului. „Oh, măicuța mea, ce obosită sunt!” murmură Constanța așezându-se pe un dâmb verde, lângă marginea șoselei. Își puse brațele pe genunchii ridicați până la bărbie, își așeză obrazul pe ei și, cu ochii închiși, continuă să murmure: „Sunt obosită, drăguțo, sunt obosită!” Rămase astfel câteva minute lungi, apoi murmurul se repetă, de astă dată cu intonații de nostalgie grea, ca într-o iluminare vie a sufletului: „Te iubesc, drăguțo, te iubesc… te iubesc…”

Deodată parcă se sperie de ceva și exclamă cu voce tare: „Ah, doamne!” Și numaidecât coborî vocea și șopti o chemare uimită și înăbușită de nedumeriri: „Iubitul meu!”

O cisternă claxonă gros și trecu, un turism veni din direcție contrarie și se pierdu șerpuind cu viteză peste asfalt. Câteva clipe fu liniște totală și întinderea câmpiei și bolta cerului parcă se lărgiră și rămaseră încremenite. Constanța se ridică și își continuă drumul ei, încet, ca o furnică singuratică, pierdută în aceste spații mari. Curând o luă pe un drum lateral, care o ducea printre niște așezări izolate, case mici cu garduri și grădinițe, cu străzi pietruite rar, cu trotuare înalte de pământ. Se opri în dreptul unui grup de case împrejmuit cu sârmă ghimpată, cu o curte mare plină cu jgheaburi de ciment și în care se mișcau în voie, grohăind plictisiți și nemulțumiți, o mulțime de purcei. Una dintre case avea pe ea o tablă roșie pe care scria „Ferma de porci «Mistrețul», întreprindere de stat”.

Un om îi ieși Constanței înainte și îi deschise poarta.

— Bună ziua, tovarășe director, șopti Constanța.

— Poftiți, spuse directorul amabil.

Tăcută, Constanța o luă înainte și intră în sediul fermei. Era curat peste tot, dușumelele negre de motorină, pereții albi, cu portrete și lozinci tipărite. Constanța intră într-o încăpere largă și luminoasă, cu paturi de fier, cu pleduri și cearșafuri curate, bine întinse, unde dormeau muncitorii fermei. Se așeză la o măsuță lângă fereastră, unde era un mic spațiu gol, aranjat cu o tablă neagră mică, anume pentru ea și elevii ei. Își puse geanta pe măsuță și așteptă. Directorul n-o însoțise până în dormitor, se dusese pesemne să-i cheme pe elevi. Intrară curând, unul câte unul, întâi o fată grăsuță de vreo nouăsprezece ani, cu mișcări moi, asemeni obrajilor și sânilor ei mari, cu o privire caldă și imobilă, care spunea limpede că rămâne buimăcită și neputincioasă ori de câte ori se apropie de ea un bărbat… Dădu bună ziua, dar Constanța nu-i răspunse.

— Stai jos, Ileano, tresări profesoara într-un târziu și rămase mai departe tăcută.

Fata se așeză pe patul din apropiere și își drese baticul cu mișcări de țărancă, moi și rituale, aceleași de sute de ani la mama și străbunicele ei.

Intră un băiat de vreo șaptesprezece ani, sfios și delicat și foarte tăcut, cu mâini mari, groase și puternice ca de bărbat. Se așeză la distanță de fată și își coborî pleoapele, neîndrăznind parcă să-și privească profesoara și atât de intimidat de prezența ei, că uitase să dea bună ziua. Constanța nu-l privea

nici ea, nu-l privise nici când intrase, dar îl recunoscuse după pași și, când el se așeză, posomorâtă și uitându-se pe fereastră, ea murmură:

— Bună ziua, Iliuță! Azi ne despărțim!

Obrajii imberbi ai băiatului se aburiră brusc de o roșeață abia vizibilă, el ridică pleoapele și privirea i se lărgi. Nu răspunse nimic.

— Să te las pe săptămâna viitoare? întrebă profesoara.

— Cum vreți dumneavoastră.

Profesoara tăcu. Intră un bărbat de vreo treizeci de ani, curat îmbrăcat, în pantaloni de doc, cu flanelă de lână cărămizie lucrată în casă, cu bocanci mari, călcând apăsat pe podea. Fața îi era curată și frumoasă ca și întreaga lui ținută și când își luă pălăria de pe cap și dădu bună-ziua, descoperi o frunte înaltă, bărbătească, pe care o expunea fără voia lui, cu mândrie ostentativă, aproape copilărească. „Sunt un om întreg și deștept și nici nu-mi trece prin cap să mă sfiesc să învăț la vârsta mea. Asta e situația, când am fost mic, împrejurările mai puternice decât mine m-au împiedicat să fiu în rândul oamenilor. Nu face nimic, învăț acuma.” Și se uită în dreapta și în stânga, cu aerul că numai unui prost i-ar trece prin cap să râdă de el.

Al patrulea elev era unul nou angajat, un țăran posomorât și nebărbierit, care avea pe chip o expresie de dispreț liniștit și nezdruncinat. „Eu învăț, părea să spună el, dar la ce mi-o fi folosind chestia asta, numai dracu* poate să știe.”

Cel cu fruntea înaltă îi îndemna pe ceilalți să pună mâna și să tragă tabla la locul ei, ce mai așteptau, și pe urmă, după ce tabla fu aranjată unde trebuia, se răsti la fată să pună mâna pe burete și s-o șteargă.

— Și voi, ce mai așteptați? se adresă el celor doi, uitându-se zelos și naiv la profesoară, scoateți-vă caietele și cărțile din dulap, vreți să vi le scoată tovarășa profesoară?

Magazionerul fermei intră și se așeză să asiste la lecție. Avea aerul că, în ceea ce îl privește, el posedă cunoștințe superioare, dar a venit așa, din curiozitate, să vadă cum oameni în toată firea învață ce-au uitat alții. Privirea și expresia lui nu-i înșela însă pe ceilalți: magazionerul învăța și el pe tăcute, nu să scrie și să citească, în privința aceasta într-adevăr nu avea nevoie, ci în alte domenii, de pildă la aritmetică, unde avea greutăți pe care nu le mărturisea nimănui.

Inginerul zootehnician intra și el adesea în dormitor în timpul lecțiilor și se uita cu o curiozitate neascunsă la această necunoscută, îmbrăcată bine și frumoasă, care se ocupa cu atâta seriozitate de porcarii lui. Era un tânăr

blond, cu ochii albaștri, cu fața atinsă de soarele și vântul câmpiei și expresia chipului său, când se uita la Constanța, arăta că se putea trăi la marginea Capitalei cu aceeași nostalgie de a fi în centrul ei ca și a unui provincial din cel mai îndepărtat orășel al țării.

Constanța își începu lecția ca de obicei și, tot așa cum i se întâmpla des în ultima vreme, se întrerupse de nenumărate ori, lăsând cu nepăsare să se aștearnă tăcerea între ea și elevii ei. Minutul greu trecu însă.

— Acum puteți să plecați, rămâne doar tovarășul Iliuță, care dă examen, încheie apoi.

Nu, nu vroiau să plece dacă era vorba că Iliuță da examen. Inginerul zootehnician, care venise spre sfârșitul lecției, observă însă oboseala din glasul profesoarei:

— Gata, hai, tovărășă Ileana, plecați la treabă, lecția s-a terminat.

Nu s-a terminat, Iliuță dădea examen, erau veseli și curioși.

— Iliuță, scrie la tablă! zise Constanța în șoaptă, scoțându-și stiloul din geantă și un imprimat cu stema republicii pe el. Ia creta și scrie, repetă profesoara cu același glas, fără să se uite la băiat.

Flăcăiașul aștepta iar ceilalți se uitau la el nemișcați, cu un zâmbet în colțul gurii, nespus de veseli, având aerul că iată, comedia a ajuns departe și să te scarpini în cap de uimire: Iliuță are să scrie pe tablă cuvinte pe care apoi le poți repeta tot ca cuvinte, așa cum vocea le-a rostit, iar ele, cuvintele, rămân acolo lipite pe tablă și oricine le poate repeta, chiar și unul care ar veni acuma de-afară. Iliuță era însă posomorât și supărat pe ei, veselia lor prostească îi umbrea chipul. Pentru el, învățătura nu mai era de mult un prilej de uimire, el dădea acum examen de patru clase și avea griji mari, vroia să părăsească ferma și să se înscrie la o școală de șoferi; se temea să nu cadă la examen, nu la examenul acesta, ci la acela de-acolo, pentru care trebuia încă să mai învețe, așa îi spusese tovarășa profesoară. Iliuță era utemist.

Era un băiat tăcut și retras și ei îl cam repezeau, îl cam luau peste picior, făceau glume pe socoteala muțeniei și sfielii lui. Era bănățean de origine și n-avea pe nimeni nici în București și nici acolo, în Banatul lui; taică-său murise pe front, iar de mamă era orfan încă de la naștere.

— Scrie, Iliuță, reluă Constanța și de astă dată se uită la el și îi spuse fraza: „Tovărășă Ileana, du-te și adu-mi apă.”

Auzindu-și numele, Ileana chicoti leneș și se uită la toată lumea cu o expresie de mare încântare pe chip, dar omul cu fruntea înaltă o apostrofă

imediat.

— Ia nu te mai hlizi aici ca o vițică și fii atentă acolo, că și ție o să-ți vie rândul și nu știi nimic. Nu știi decât să…

Dar și el vorbea prea mult și Constanța ceru cu vocea ei șoptită să fie liniște. Iliuță scrise corect fraza și profesoara îl întrebă de ce a despărțit cuvintele *du-te* și *adu-mi*. Iliuță explică și, pe imprimatul cu stema republicii, mâna profesoarei înscrise nota cea mai mare. La fel de strălucit răspunse Iliuță și la celelalte materii, buimăcindu-i cu totul pe ceilalți, care nu bănuiseră câtuși de puțin că Iliuță le era într-așa măsură superior.

Constanța semnă și îi întinse certificatul. Iliuță îl ținea în mâinile lui mari și se uita la note bosumflat și parcă mereu supărat. Îl îndoi cu grijă în două și în patru și îl vârî într-un portofel grosolan de piele. Când profesoara se pregăti de plecare și dădu bună ziua, o umbră de neliniște trecu prin privirea lui. Se întoarse cu spatele la ceilalți și o așteptă, o însoți, deschizându-i ușa. Afară continuă s-o însoțească mergând alături de ea, cu o jumătate de pas mai în urmă, călcând agale, desculț cum era și cu capul plecat, ca și când o greutate i-ar fi apăsat grumazul.

îi deschise poarta.

— Mulțumesc, Iliuță, șopti Constanta și se opri, se întoarse spre el.

De astă dată, elevul o privea cu intensitate, cu o privire complet descoperită: „mă părăsești! spunea privirea lui, mă lași singur.”

Constanța se feri să vadă această privire, o cunoștea de mult. Se uită totuși la el și zâmbi, îi spuse cu un glas îndepărtat:

— Succes, Iliuță, fa-te șofer! Apoi adăugă: fa-te șofer și însoară-te. Ia o fată bună!

Nu mai știu ce să-i spună, făcu un gest cu palma zicând la revedere și se îndepărtă. Mergea încet, cu pași rari, și în curând se pierdu în câmpia care ducea spre șoseaua asfaltată. Iliuță nu se clinti din locul său nici când profesoara nu se mai văzu deloc, dar privirea lui se stinsese și o nedumerire tristă se așternuse peste chipul lui. „Pentru ce trebuie să cunoști pe cineva, o făptură care înseamnă pentru tine și mamă, și soră, și prietenă, și tot ce poate fi mai frumos pe lume, și apoi să te desparți de această făptură pentru totdeauna?”

*

Constanța se întoarse în oraș și, după puțin timp de mers, se opri și intră la fabrica de pâine. În afară de fabrica de jucării, unde îi plăcea atât de mult, încât își zicea că, dacă s-ar întâmpla vreodată să nu mai fie în învățământ, s-

ar angaja acolo ca simplă lucrătoare, fabrica de pâine era a doua din micile ei întreprinderi unde petrecea o oră cu adevărat odihnitoare. Era aci un om vesel care îi fusese trei luni de zile elev. Învățase doar două clase când fusese mic și cam uitase acele clase, dar foarte repede își adusese aminte. Era membru de partid și curând după aceea fusese ales secretar al organizației de bază. Toți de aci erau plăcuți la vedere, cu fețele lor care păstrau ceva din înfățișarea unei pâini, însă acest om, acest Costache, cum îl chema, avea însușirea rară de a fi vesel fără a fi zgomotos și spiritual fără să obosească și să supere pe cineva, deși glasul i se auzea aproape tot timpul și glumele și ironiile lui aveau totdeauna în vedere cusururile și apucăturile celorlalți. Asemenea oameni, când nu mai sunt, când mor sau când întâmplări tragice le schimbă firea, îi fac pe ceilalți să simtă brusc, aproape material, că existența lipsită de miracol apasă sufletul.

îndată ce trecea pragul și intra în marea încăpere a fabricii, unde zăceau întinse în copăi corpurile uriașe de cocă, Costache sărea de la locul său și dispărea repede undeva. Se întorcea curând cu o tavă mică în mână, pe care o ținea cu grație afectată, se prezenta în fața Constanței și se înclina în fața ei, coborând tava neagră. Pe tavă, un cornuleț auriu. Constanța întindea mâna, lua acel cornuleț proaspăt și parfumat și spunea:

— Mulțumesc, tovarășe Costache.

Apoi Costache schimba brusc atitudinea oficială și se întorcea printre copăi.

— Treci la carte, Gică! Treci acolo, analfabetule! Aneto, rămâi nemăritată!

— De ce, tovarășe Costache? întreba Aneta.

— A apărut un decret al Consiliului de Miniștri. Dacă bărbatul știe carte, n-are voie să ia o analfabetă. Cum eu știu carte și tu nu știi, rămâi nemăritată. Treci acolo!

Costache era însă însurat, avea patru copii între doi și zece ani. Constanța îi auzi glasul când intră. Nimerise chiar când se scotea pâinea din cuptoare. Costache se precipita de la masa lungă, de tablă, până la gura cuptorului, scotea pâinile, căutându-le în adânc, cu mișcări de parcă ar fi urmărit niște orătănii care se ascundeau și, de câte ori lopata lungă apărea cu pâinea fierbinte la gura cuptorului, el se ferea în lături și striga:

— Ărș… ărș!

Abia aici, în dogoarea vetrelor, se pare că își dezvăluia spicul comorile lui ascunse: arome calde și pure năvăleau din gura cuptoarelor,

îmbălsămând aerul și mângâind respirația cu miros de flori, de soare, de pământ și de apă.

— Ărș… ărș… ărș!… făcea Costache și în limbajul lui de om ai cărui părinți sau bunici fuseseră cândva țărani, strigătul acesta de triumf vroia să spună: arde, arde…

Constanța se uita la ei cum muncesc și aștepta.

Stătea în picioare. Oboseala părea să-i fi pierit. Când își scoase batista și își șterse tâmplele, mâinile nu-i mai tremurau. Era cald, dar aerul era uscat. Miresmele care pluteau în el îl făceau parcă mai ușor.

Costache termină cuptorul lui și dispăru sus, pe o scară de fier în spirală, spre platoul unde se coceau specialitățile delicate de cocă.

— Mulțumesc, tovarășe Costache, murmură ea când lucrătorul îi aduse cornulețul, și rămase tăcută și gânditoare cu el în mână.

Nu-l duse la gură cum făcea altă dată. Lucrătorilor, care o observau totdeauna cu priviri familiare, nu le scăpă mica schimbare. Se obișnuiseră s-o vadă acolo câteva minute, mâncându-și cornulețul cu gesturi de fetiță care a primit un dar de la cei mari și se uitară la Costache întrebători: ce fel de cornuleț i-a dat de nu-i place? Nu cumva i-a dat unul vechi?

— Tovarășă profesoară, nu vă dăm drumul la elevi până nu mâncați cornulețul, zise Costache autoritar, iar Constanța tresări, zâmbi absent și se supuse.

— Haide, Gică, unde ești Gică?! strigă Costache uitându-se pe sus. Treci la carte, Gică. Și începu să cânte:

Sunt frumoasă și de nimeni nu mi-e frică!
Mă iubește măcelarul Gică!

Gică cobora scara cu cărțile și caietele sub braț. Ceilalți se spălau pe mâini și se pregăteau și ei.

La orele unsprezece, Constanța ieși de la fabrica de pâine și se îndreptă spre ultima întreprindere la care trebuia să se ducă astăzi: fabrica de jucării. Era o clădire modestă, cu ziduri vechi, așezată la rând cu clădirile obișnuite, pe una din șoselele cu circulație intensă care treceau prin preajma cartierului Obor. Fabrica lua extensie mai mare, în spatele ei se ridicau schele. Pârâiau pistoanele cu aer comprimat, un escavator încărca șiruri de camioane cu pământ scormonit. Cu câteva săptămâni în urmă, aici era loc viran, acum se și turnau fundațiile, se vedea la cinci metri adâncime cimentul proaspăt alb-cenușiu și pânza de jgheaburi și sârme cu desenul retezat de la bază al viitoarei clădiri.

Constanța avea aci patru elevi, tineri țărani proaspăt sosiți din Bărăgan, care deși se dăduseră de gol la semnarea statului de salarii, pretinseseră supărați că ei știu carte și nu vruseseră să se prezinte la orele de alfaberizare. Până la urmă, se prezentaseră și într-adevăr dovediseră că nu mințeau, știau să scrie și să citească, dar într-un fel destul de original, amestecând literele de mână cu cele de tipar și folosind în același fel minusculele cu majusculele, în plus, erau partizani ai principiului fonetic, după care cuvintele trebuiesc scrise exact așa cum se prezentau ele în limbajul lor personal, fără să fie însă consecvenți, căci adăugau, de pildă, la sfârșitul fiecărui cuvânt care se termina cu o consoană litera *î*, care în vorbire nu se auzea: lucrezî, muncescî, scriau ei și nici aici nu erau consecvenți, căci adăugau litera *î* și la vocalele închise și uneori chiar suprimând vocala *a* de la sfârșitul cuvintelor și înlocuind-o cu acest *î* al lor, pentru care aveau un atașament misterios. „Dragi mami, afli despre mine că sunt sănătosî.” „Sunteți flăcăi mari, vouă nu vă e rușine să vă scrie alții scrisorile acasă? le spusese Constanța. Aveți acolo în sat fete, cum o să pui dumneata pe altul să-i scrie fetei că ți-e dor de ea?” „Din gură nu pot să-i spun?!” se mirase unul, iar altul mai naiv, crezând că o să scape de lecții, scosese o scrisoare pe care tocmai se pregătea s-o expedieze și care era scrisă toată în proză rimată, dar aproape ilizibilă, având însă, ce-i dreptul, o claritate de sentiment care nu putea să fie pusă la îndoială. „Blestemat să fie ceasul, când am zis la revedere, căci de-atunci în tot momentul, simt în piept o grea durere” etc. Rămânea o ciudățenie faptul că semnau totuși statul de salarii prin punere de deget.

Constanța se uită la ceas. La ora douăsprezece aveau să vie toți patru, mai avea o jumătate de oră și intră în fabrică. Dintre salariații neflotanți ai întreprinderii, îi mai rămăseseră trei, o vopsitoare de vreo patruzeci de ani, maica Bunea, un om de serviciu și o lucrătoare tânără de la secția croitorie, o fată rea, de o frumusețe veninoasă, care stârnise multe scandaluri în viața ei. Constanța însăși asistase într-o zi la o scenă sălbatică de gelozie, care se petrecuse chiar în fața întreprinderii. Soția instalatorului fabricii o pândise la ieșire pe această Jeny și-și înfipse mâinile în părul ei coafat. Era ca o tigroaică gospodina și nici țipetele de spaimă ale victimei și nici mulțimea care se adunase și căuta să le despartă n-o împiedicaseră pe trudită soție – căci se vedea că de mult pierduse ea ceea ce rivala ei avea din plin în frumusețe și atracție – s-o trântească pe Jeny pe bordura trotuarului și să-i smulgă din rădăcini bogații ei cârlionți.

Constanța se întâlni cu ea la poartă, venise la lecție mai devreme și aștepta în cabina portarului, stătea de vorbă cu el. Se spunea că portarul își pierduse capul după ea, vroia să-și lase nevasta cu care avea doi copii și să se însoare cu Jeny. Portarul însă era membru de partid și se pare că acolo, în organizație, cineva ridicase problema lui, îl puseseră în discuție și îi atrăseseră atenția că ar fi mult mai folositor pentru el dacă și-ar băga mințile în cap. Fusese și el, trei luni de zile, elevul Constanței și se arăta foarte zelos cu ea, s-o ajute. Lecțiile se țineau în a doua cămăruță a pazei și el ținea cheia și avea grijă să fie totdeauna curat și să nu lipsească nimic din materialul didactic.

Se ridică în picioare și o salută tăcut și respectos, dar posomorât la față, întunecat și parcă chinuit de ceva. Jeny împrumutase și ea ceva din îngrijorarea lui, se vede că puneau ceva la cale.

— Bună ziua, șopti Constanța răspunzând la salut. Maica Bunea a venit?

— Nu, răspunse portarul.

— Când se strâng toți, anunță-mă, tovarășe Fundea.

— Bine, zise portarul.

Constanța pătrunse în sala mare a fabricii și se pierdu în nenumăratele și micile ei secții, tot așa de mici ca și produsele ei. O secție însemna o masă de câțiva metri cu patru sau cinci lucrători sau lucrătoare, așezați pe scaune și absorbiți în lucrul lor, întârzia minute întregi, uitându-se răpită la mâinile lor. Coseau rochițe minuscule, colorate, pentru păpuși, vopseau cărucioare de-o palmă, montau roți de locomotivă de mărimea unei monezi, avioane bimotoare și cuadrimotoare cât niște porumbei, bastimente grele de pasageri care puteau fi ținute într-un deget, turisme și tractoare, tramvaie și camioane de mare tonaj, macarale și buldozere – toate stăteau răspândite pe mese, sub privirea calmă a doi sau trei Guliveri, care le întorceau cu roțile în sus, le montau câte o piesă de câteva tone, le vârau câte un ax de la un capăt la altul, menit să pună o lungă garnitură în mișcare. Peisajul se schimba însă acolo în fund, parcă strălucea soarele peste o poiană verde cu o colibă galbenă cu geamuri albastre și pomi miraculoși care o înconjurau ca în basmele pădurii. Aici trăiau laolaltă iepurii și gotcanii, și ursoaica cu ursuleții, și cuca cea fără familie și fără cuib, și pițigoi inteligenți, și bufnița cea uimită de veșnica mișcare a lumii, și nelipsita vulpe, și cățelandri proști, și pisici, și cai, și papagali, și pelicani gușați… Ieșeau din pluș și din câlți, din vopsele și din rumeguș, din celuloid și din cauciuc… Iată un măgăruș care își îndoaie capul și se trage înapoi, dezvăluindu-și printr-o apăsare de

arc vestita lui încăpățânare, iată-l pe Mitică ce-n picioare se ridică, iată, la masa de alături, tot ceea ce poate încânta prin sunet, trompete și fluiericiuri, tobe și țambale… De jur împrejurul fiecărei mese, se agățau parcă copii. În prima zi când cunoscuse această fabrică, Constanța se întorsese acasă cu un pițigoi, i-l dăruise directorul – era un produs nou, executat după documentații chinezești, cu care toată lumea se mândrea. Îl băgase în geantă și venise cu el acasă. Pe vremea aceea era însărcinată și bărbatul ei încă nu-și dezvăluise strania lui pornire împotriva copiilor.

Constanța se uită la ceas. Tovarășul Fundea, portarul, tocmai intra și el pe ușă.

— Maica Bunea a venit? îl întrebă Constanța.

— Nu, răspunse portarul.

Constanța se posomori. Porni spre ieșire, coborî în curte și o luă spre mica clădire a pazei, unde o așteptau elevii.

Se întoarse acasă pe la orele două și, când începu să urce scările, pașii i se răriră, se opri și se răzimă de balustrada de lemn. Era palidă de tot și abia respira. Chipul îi era însă senin, avea un surâs trist și liniștit, care contempla parcă cu mirare ceea ce i se întâmpla. Rămase aproape un minut răzimată de stinghia scării, apoi pașii i se puseră din nou în mișcare și ajunse la ușă. Scoase cheile din poșetă și intră în casă. Mergea parcă în neștire. Puse geanta pe mica măsuță cubulară, trecu în dormitor și se așeză pe pat. Se aplecă în jos, își desfăcu baretele de la sandale, cordonul de piele cu care era încinsă, se întinse pe pat și rămase nemișcată. Stătu astfel, cu ochii închiși, un sfert de ceas, fără să facă o mișcare, deschise ochii. Soarele bătea acum pieziș în ferestre și arunca până în mijlocul odăii umbra celor doi plopi tineri care străjuiau în fața casei. Se vedea cum vârfurile lor abia înmugurite, proiectate pe bolta albastră a cerului, se legănau ușor la dreapta și la stânga și umbrele lor se încurcau pe covorul care, luminat de soare, căpăta reflexe violete. Se culcă, uitând să stea la masă.

La orele cinci după-amiază, Constanța luă din nou tramvaiul, de astă dată însă nu pentru a mai preda undeva. Astăzi era zi de salariu și nu avusese timp să treacă dimineața pe la școală să și-l ridice. Trecu întâi pe la școală, unde stătu o jumătate de oră, apoi se duse la fabrica de jucării, care nu era departe, și o căută pe maica Bunea, care lipsea de vreo săptămână de la lecții. Nu era la fabrică, lipsea și de-acolo și nimeni nu știa ce este cu ea. Constanța întrebă atunci de adresă și cineva, care cunoștea adresa femeii, îi spuse că tovarășa Bunea locuia pe strada Petrescu III; îi spuse și numărul.

Era cam departe, rămase în stradă nehotărâtă. Se uită la ceas, dar parcă nu văzu ce oră era, se uită din nou și, deși nehotărârea se accentua pe chipul ei, porni totuși spre cartierul acela.

Circulația era acum mai vie, mașinile se îngrămădeau la stopuri, căruțe zgomotoase, cu țărani cu expresii înțepenite și parcă buimăcite, dădeau de furcă agenților de circulație, turisme elegante se strecurau și dispăreau, ocolind camioanele încărcate și dubele de gunoi… Aici tramvaiele se încrucișau din patru direcții, pocnind la intersecții din roțile lor bătrâne și dominând toate zgomotele cu uruitul lor care nu se putea distinge dacă e al motoarelor, al șinelor sau al osiilor. Trotuarele erau aglomerate. Fete cu părul tăiat scurt, adus peste urechi, și cu bucle mari peste tot capul sau strânse în coadă de cal, treceau cu pași repezi spre direcții necunoscute, gospodine ieșeau sau intrau în magazine, copii gălăgioși încurcau pașii trecătorilor, militari preocupați și tăcuți, muncitori cu mustăți negre, tăiate scurt, așezați la mese în grădinițele restaurantelor, cu halbe pline înainte… Câte un câine indiferent dormea cu botul pe labe la intrarea vreunui bufet… Excitat de țuica gălbuie care îi stătea înainte și din care băuse nenumărate păhăruțe, sau poate incitat de mișcarea zgomotoasă și monotonă din jurul său, un individ ținea un discurs bombastic și incoerent, stând liniștit la masa sa și potolind doar din când în când, cu gesturi teatrale, auditoriul imaginar. Era un individ curios, corect îmbrăcat, cu privirea dilatată, dar calmă și foarte sigur în mișcări.

*

Un necunoscut o salută pe Constanța în trecere, ridicându-și pălăria, dar ea nu-l văzu, traversă o dată cu mulțimea și ieși din centrul aglomerat. După o jumătate de oră, intră într-un cartier cu străzi liniștite, cu garduri de lemn și cu orătănii prin curțile strâmte și nepavate. Eleva ei locuia împreună cu alții, într-o cămăruță înconjurată de cotețe și magazii de lemne. Odăile erau mici, așezate în șir, cu pragurile la nivelul pământului. Curtea era însă spațioasă, o adevărată bătătură țărănească, plină de frânghii de rufe și troci pentru păsări și purcei. O mulțime de copii între șase și zece ani, cu obrajii aprinși, băteau cu ardoare o minge de cârpe. Constanța puse ochii pe unul din ei, care nu alerga, și îl întrebă unde stă tovarășa Bunea, dar întrebarea ei căzu tocmai în clipa când echipa adversă se îndrepta amenințător spre poarta marcată cu șepci pe care el o păzea și Constanța nu căpătă niciun răspuns. El reveni îndată ce pericolul trecu și Constanța repetă întrebarea.

— Onică, strigă el, treci încoace că o caută cineva pe maică-ta.

— Nu e acasă, se auzi un glas din învălmășeală. E la biserică.

— Auziți, e la biserică, repetă cel întrebat și se încorda iar, fiindcă din nou atacatorii adverși amenințau spațiul său dintre cele două șepci.

Se apropie o fetiță și îi explică necunoscutei că madam Domnica, adică tovarășa Bunea, a plecat cu madam Dumitrache și cu madam Lazăr la biserică, a trecut domnul Chiricuță și le-a luat… Acum un ceas au plecat…

— La care biserică? întrebă Constanța. E departe de-aici?

Nu era departe, fetița ieși în stradă și îi arătă în depărtare cupola unei biserici. Când ajunse acolo, avu iarăși o ezitare, se posomori și vru să se întoarcă, deschise totuși portița și intră în curte. Ușa bisericii era deschisă, se vedeau înăuntru lumini și mișcări de umbre, femei tăcute aprinzând lumânări sau îngenunchind în fața icoanelor. Se pregătea slujba de utrenie și un om se urcă în clopotniță și începu să bată toaca de sâmbătă seara. Constanța urcă cele câteva trepte de piatră de la intrare și pătrunse în biserică. I se făcu frig, își mișcă umerii și rămase nemișcată lângă zid, cercetând cu privirea femeile îngenuncheate. Erau și bărbați, și cucoane cu pălării de modă veche pe cap, în taioare negre și cu pantofi scâlciați, care îmbătrâniseră odată cu ele. Un om de vreo treizeci de ani, înalt de statură, într-un costum cărămiziu de stofa groasă, îngenunche lângă Constanța și oftă greu, închinându-se necontenit. Se auzeau șoapte, undeva în față, lângă altar, și deodată se auziră voci de cor. Începuseră să cânte încet, la unison, și erau voci subțiri de femei, armonioase și senine. Constanța își îndreptă privirea într-acolo și zări corul lângă strana din dreapta. Schimbă locul și, ferindu-se cu grijă să nu deranjeze pe cineva, se dădu mai aproape. Constanța își zări eleva acolo. După ce se mai uită câtva timp, mai recunoscu pe cineva, o spălătoreasă de vreo patruzeci și cinci de ani cu care se chinuise zadarnic s-o învețe ceva: îndată ce începea lecția, femeia adormea pur și simplu cu abecedarul în mână. „Sunt ostenită, maica’, se scuza ca de fiecare dată și arăta, într-adevăr, așa cum spunea. Biserica se umplea de glasurile lor și melodia nu avea în ea nimic bisericesc. Textul însă era o invocare plină de umilință, o chemare duioasă de a fi luate sub protecția lui, cel făcător de minuni.

*

Maica Bunea stătea puțin mai sus pe podium și într-o vreme întoarse capul și își văzu profesoara. Un zâmbet de simpatie apăru pe chipul ei. Clătină însă din cap a reproș: „uite la ea, fetița, a venit după mine la biserică” și dădu iar din cap, de astă dată înțelegător: „bine-bine, știu eu că

trebuie să fac și cum zici tu, dar acum cânt…” Și întoarse privirea spre omul de pe podium și continuă să cânte. Portiera de sub catapeteasmă se mișcă ușor, omul care conducea corul își îndreptă privirile într-acolo, mai continuă să dirijeze câtva timp, apoi opri corul cu o mișcare în jos capului, se ridică din strană și intră pe ușa din dreapta în altar.

Maica Bunea se desprinse din grup și se apropie de profesoară:

— Bună ziua, maică, șopti ea și avu vocea ei de lucrătoare la fabrica de jucării, care nu dădea cu nimic de bănuit că ar putea cânta într-un cor.

Constanța o luă spre ieșire cu eleva după ea. În curtea bisericii se opriră și Constanța se așeză pe o bancă de lemn de lângă clopotniță. Lucrătoarea se așeză și ea.

— Maică Bunea, spuse Constanța, ce e cu dumneata, de ce nu te-ai dus astăzi la serviciu?

— Uite că nu m-am mai dus, am ostenit și eu, maică, de-atâta muncă.

— La lecție de ce n-ai venit?

— Uite că n-am venit!

— Păi de ce?

Maica Bunea tăcu cu simplitate, răspunzând prin tăcere la întrebare. N-a venit fiindcă n-a vrut, sau n-a putut, sau din alte pricini.

— Maică Bunea, spuse Constanța cu o voce fără ocol, să nu mai mă faci să viu după dumneata acasă.

— Așa e, maică…

— Așa o fi, dar de ce crezi dumneata că eu trebuie să mă gândesc la dumneata și dumneata nu trebuie să te gândești la mine?

Constanța avea o expresie liniștită, dar încărcată de tristețe și suferință. Abia vorbind, se vedea că spiritul ei contempla cu încordare severă durerea care îl asalta adesea; cedând pentru a se odihni, pentru ca din nou să trimită în jos, în locuința ei obscură, durerea care biruia câteva clipe.

— Mă întorc și eu la mine acasă și vreau să mă odihnesc, continuă profesoara. Mă culc în pat și sunt gata să adorm. „Ce-o fi cu maica Bunea, de ce n-o fi venit la lecție? mă pomenesc că îmi trece prin cap. Se apropie sfârșitul anului și maica Bunea tot n-a învățat să scrie și să citească, ce să fac eu cu ea? Eu o chinuiesc pe ea și ea pe mine.” Și mă gândesc cum să fac să nu te mai chinuiesc, stau și mă gândesc cum să fac ca să-ți fie mai ușor, să înțelegi mai bine, și vin la fabrică pregătită să te învăț, și când colo, maica Bunea lipsește. De ce crezi dumneata că trebuie să mă chinuiesc numai eu? Spune, tovarășă Bunea?

— Ce mai îmi trebuie mie, maică, să învăț? se împotrivi lucrătoarea.

— Nu știu, maică Bunea, răspunse Constanța ridicând glasul. Trebuie să înveți! Facem atâtea lucruri care nu trebuie și la un lucru care chiar trebuie, ne apucă miratul. Eu te rog să lași la o parte întrebările cu „trebuie” și să vii la lecții.

— Ei, ho, o să viu, răspunse lucrătoarea cu aceeași simplitate. S-a întors băiatul meu din militărie și mi-a spus, mânca-l-ar mama, să nu mai mă duc la serviciu că o să mă țină el. „Acuma ți-ajunge, mamă, zice, m-ai crescut mare, m-ai învățat meserie, mai odihnește-te.” E instalator, maică, să-i ajute Cel de sus să nu-l strice vreo muiere.

— Foarte frumos din partea lui, dar de ce nu te-a învățat să scrii și să citești? zise Constanța cu un glas mohorât.

— Păi mă învățase odată, dar nu m-am ținut, că pe vremea aia trăiam cu sifiliticul de taică-său și toată ziua mă bătea, putrezi-i-ar mâinile.

Constanța rămase tăcută timp de aproape un minut.

— Bine, maică Bunea, atunci ne-am înțeles, spuse ea parcă tresărind, de astă dată cu voce șoptită și blândă. Și adăugă: nu mai mă face să viu după dumneata.

— Ei nu, lasă, n-am să mai lipsesc, protestă lucrătoarea cu sinceritate. O să viu, ce să fac!

Când coborî din tramvai aproape de casă, Constanța intră într-un magazin și cumpără, vârând într-o plasă albă și mică de nylon, un pachețel de șuncă, puțină brânză, un borcan de compot și o jumătate de pâine. Se înserase și începuseră să se aprindă luminile. Se abătu prin parc și se așeză pe o bancă, unde rămase, fără să-și dea seama, aproape un ceas. De-acolo de unde ședea, se vedea în deal vila și apartamentul ei cu geamuri acum întunecate. Trebuia să se ducă să aprindă singură lumina.

A TREIA LUNA A PRIMĂVERII[831]

XVIII

Într-una din aceste zile, pe la începutul lui septembrie, Petre Sterian se afla într-o ședință a comitetului de inițiere – acesta era primul pas necesar în vederea înființării G.A.C.-ului – când omul de serviciu al Sfatului intră în birou și îi spuse că îl căuta cineva.

— Să intre! spuse președintele mirat. Cine e?

— Veniți dumneavoastră până afară, zise omul de serviciu cu un aer misterios.

Petre Sterian se ridică, ieși pe coridor și omul de serviciu îi arătă cu capul pe cineva, un tânăr care stătea afară cu spatele la Sfat, așezat pe banca de lemn de lângă intrare. Stătea acolo liniștit și parcă se încălzea la soare.

— Vale! zise tatăl cu o voce poruncitoare și severă și rămase drept și înalt pe treptele de ciment ale Sfatului.

Fiul se ridică vesel, surâzând și se apropie.

— Ce faci tată? întrebă. Am venit să te văd și să-mi dai cheile. Ați plecat și ați încuiat casa.

Dar tatăl nu auzi aceste cuvinte, îl înhăță pe băiatul său de umăr și îl strânse la piept dintr-o parte, cu brațul stâng, în timp ce cu palma dreaptă parcă îl respingea. Tânărul nu stătu la pieptul tatălui decât o clipă, dar clipa aceea îi fu de-ajuns ca să audă bătaia furtunoasă a inimii părintelui său.

— Unde e mama? îl întrebă.

— Dar cu tine ce e? zise tatăl.

— Am venit de la Reșița, după cum vezi.

— Parcă era vorba să stai șase luni.

— Am fost chemat la uzină.

— Bine, peste două ceasuri vin și eu. Guliță, zise președintele, adresându-se omului de serviciu, du-l pe tovarășul acasă la mine. Du-te cu el, Vale, eu am o ședință, că aș veni cu tine.

— Și aici aveți ședințe? zise Vale. Când am intrat în sat și am dat de liniștea asta, mi-am zis că aici nu sunt ședințe, în liniștea asta totul e lămurit…

— Ba, tocmai că liniștea asta ți-astupă urechile și la un moment dat nu mai gândești nimic, răspunse tatăl grăbit să se întoarcă în biroul său, unde celor cinci membri ai comitetului de instrucție li se vedeau capetele uitându-se curioși pe fereastră. Du-te Vale, du-te și te odihnește. Cu ce ai venit?

— Cu autobuzul.

— Și de la Reșița când ai venit?

— De la Reșița? Alaltăieri.

— Alaltăieri? Și unde ai dormit?

— Ce-ți pasă! răspunse și îi întoarse tatălui său spatele, evitând să-și arate în clipa aceea fața.

Omul de serviciu o luă înainte. Președintele locuia nu departe de Sfat, în casa fostului director al școlii primare.

— Va să zică, nu ești deloc conservatoare, mamă, a fost de-ajuns ca tata să fie trimis într-un sat și te-ai și făcut țărancă! exclamă tânărul zece minute mai târziu, aplecându-se în fața mamei, sărutându-i mâna și lăsându-se astfel îmbrățișat de ea. Ia uite cum te-a înnegrit soarele! Ai de gând să stai cu tata chiar și acuma, după ce am venit eu? continuă tânărul cu o falsă gelozie. Nu-mi rămâne altceva decât să mă însor cât mai curând, nu-i așa, mamă?

Mama îl privi în tăcere severă, se făcu că n-a auzit nimic din tot ceea ce îndrugase el mai înainte și începu să-l întrebe, la fel ca și tatăl, ce e cu el și de ce s-a întors mai curând decât trebuia. Apoi întinse masa în pridvorul țărănesc și îi dădu să mănânce.

— Arăți bine, Vale, ești sănătos, nu ți s-a întâmplat nimic rău?

— Nimic, mamă.

— Nu știi nimic de Anghelache, nu-i așa?

— Nu.

Mama îi spuse în puține cuvinte, cum avea obiceiul, tot ceea ce i se întâmplase fratelui său mai mare în ultimele luni și Vale încetă să mai mănânce. Își privi mama. Liniștea severă a chipului ei îi sugera că toată această istorie tristă cu fratele lui mai mare a fost de mult împinsă în conștiința mamei pe făgașul cucerit. Care era acel făgaș? Familia era compusă din tată, mamă și trei copii. Unul din membrii familiei se

acoperise de rușine. Trebuia ca fiecare, fără să exagereze, să-și descopere partea lui de vină în această prăbușire și să-și dea seama de toate consecințele. Tatăl se chinuise destul înainte cu această istorie pentru ca acum să fie scutit de vinovăție, mama, fără să fi făcut atâta zgomot ca tatăl, suferise poate mai mult decât el, Constanța era bolnavă, ea însăși încolțită de propriile greșeli. Dar el, Vale? Cum se purtase el cu fratele său mai mare în acest an atât de bogat în evenimente?

— Anghelache e vinovat, rosti el sumbru și parcă împotriva cuiva.

Mama nu zise nimic.

— Anghelache totdeauna m-a tratat de sus și nu e în firea mea să lupt cu trufia agresivă, continuă el în acest fel. Când această trufie se instalează în familie sau în cei care îmi sunt apropiați, eu mă retrag. Dacă o întâlnesc la uzină, acolo capătă altă denumire și acolo nu numai că nu mă retrag, dar fac parte dintre puținii care o atacă și o înving. În familie însă îmi rezerv dreptul să mă retrag, sunt de fapt mai dur decât s-ar părea. De ce adică fratele meu să fie trufaș cu mine? De ce vărul meu să vie și să turbure relația dintre mine și fata la care țin când există în afară destule perechi de îndrăgostiți unde să se vâre pe fir și să turbure apele? Ăsta e un fenomen de degradare pe care eu, în familie, nu-l admit, exclamă tânărul cu o voce intensă. Și dacă și familia ar fi din întâmplare asemenea lui Gaby sau Anghelache, m-aș retrage și din familie.

Se făcu tăcere și în tăcere mama șopti:

— Mănâncă, Vale!

Asta înseamnă: ai dreptate Vale! Chipul tânărului se aburi de acea iradiație particulară și dramatică a vieții sale lăuntrice care îl făcea atât de atrăgător, zâmbi brusc întorcându-și privirea asupra mamei și se scuză:

— Iartă-mă că vorbesc așa, zise, m-aș simți rușinat și aș fi foarte îngrijorat de forțele mele sufletești auzind proclamându-se cu atâta egoism asemenea principii dacă n-aș fi foarte lucid cu mine însumi, dar nu mă înșel deloc când îmi spun că mai bine aș muri decât să fac o mârșăvie prietenului sau fratelui. Oamenii care calcă în picioare aceste sentimente își închipuie și se cred oameni puternici – așa arătau Gaby și Anghelache când le era bine, în realitate așa-zisa lor putere nu e lăuntrică, ci stă pe umerii altora, căci găsesc ei oameni care îi admiră și îi suportă fericiți pe grumazul lor. Spectacolul e grețos în societate și deprimant în familie sau între prieteni. Eu însă mi-am spus încă din capul locului: de ce deprimant?! Jos mâna de pe gâtul meu, care nu mai e mână nici de frate, nici de prieten, ci a devenit

labă! Jos laba! Iartă-mă, mamă, mie Anghelache n-a reușit să-mi facă niciun rău, dar asta nu e meritul lui, fiindcă, de nu i-aș fi dat jos laba, mi-ar fi făcut. Ți-amintești cum era cât pe-aci să-l convingă pe tata să nu mai mă lase la școală? Dacă aș fi avut un tată mai slab, poți să-ți dai seama singură ce mi s-ar fi întâmplat. Acum e din nou tâmplar. Să-i fie de bine!

— Acolo unde muncește acum fratele tău e un loc de cinste, zise mama cu simplitate ca și când n-ar fi înțeles deloc în ce consta rușinea de care se făcuse vinovat fiul ei mai mare. Mănâncă, Vale, și ascultă acum să-ți spun că Tanța s-a făcut sănătoasă și s-a îngrășat.

Era neschimbată, mama. Prin aceste cuvinte ea dădea parcă de înțeles că nu-i plăcuse patima cu care vorbise fiul ei despre Anghelache, ca și când prin aceasta Vale și-ar fi luat asupra lui o parte din grija ei pentru destinul familiei. Câteva clipe tânărul tăcu, și când înțelese n-o contrarie pe mama lui, părăsind subiectul.

— Unde e acum Tanța? o întrebă.

— E la Tușnad, mai are câteva zile și trebuie să se întoarcă. Tu nu pleci nicăieri?

Fiul răspunse, uimind-o pe mama lui, că el nu pleacă nicăieri, îi place atât de mult Bucureștiul, că toată ziua o să se ducă la ștrand, o să se plimbe prin parcuri și o să meargă la cinema. Îi spuse apoi pentru ce a fost chemat de la Reșița.

— Vreau să mă înscriu în partid, mamă. Comitetul de partid a cerut să mă întorc. Mi-au dat adeziunea și mi s-a comunicat că peste o săptămână, joia viitoare la ora cinci după-amiază, dacă vreai să știi, se va pune la ordinea de zi primirea mea în partid. Trebuie să mai știi ceva, voi face un stagiu de candidatură ca intelectual, la categoria asta și nu la categoria „muncitori”. Știai de chestia asta până acum?

— Nu, zise mama.

— Ei, afl-o de la mine!

Un ceas mai târziu veni și tatăl.

— Arăți bine, tată, îl întâmpină fiul văzându-l cum deschide și închide cu vioiciune poarta țărănească de la drum. Văd eu că vă merge bine aici, mâncați pastramă de vițel și beți vin storcoșit direct din strugurii lui. Când veneam spre Sfat, un țăran m-a strigat dintr-o curte: „Vino încoace, măi tovarășe, să bei must.”

Vale stătu cu părinții săi până a doua zi dimineața, când luă autobuzul și se întoarse la București. Tatăl său se supără cu atât mai mult cu cât acolo la

București n-avea cine să-i gătească.

— Ce-ai să faci? O să cheltuiești banii să mănânci la restaurant? îl întrebă.

— Ce-ți pasă, repetă tânărul același răspuns care-l făcu pe tatăl său să ridice din umeri și mai supărat. Nu-i păsa, bineînțeles, dar el, Vale, nu socotea că ar fi fost cazul, după ce nu se mai văzuseră aproape patru luni, să stea măcar două-trei zile cu părinții? Unde se grăbea așa?!

XIX

Vale nu se grăbea nicăieri, avea însă nevoie de singurătate. Se îngrămădiseră asupra vieții lui evenimente mari însoțite de bucurii aproape copleșitoare și tânărul simțea nevoia să mediteze asupra lor. „Cum să fac eu, se întreba Vale, să-i inspir pictorului Manea aceeași intensă curiozitate pentru viața mea, cum îmi inspiră el mie pentru a lui? Cum s-o fac eu pe Anda să simtă că și eu tremur în fața ei de o emoție căreia nu-i găsesc un nume, la fel cum tremură ea în fața mea?” Și oprindu-se asupra evenimentului care urma să aibă loc săptămâna viitoare în organizația de bază a uzinei, meditația tânărului se adâncea împrăștiindu-se într-o lucidă revelație: „Cum să fac eu, se întreba, să transform în acțiuni concrete idealurile mele și ale partidului meu? Ce-ar fi de făcut ca întrega noastră generație – această primă generație care s-a format pe minele celui de-al II-lea război mondial și care-a beneficiat din plin de cuceririle puterii de către partid – ce-ar fi de făcut ca această generație să determine într-un fel hotărâtor și memorabil istoria României?” Acțiuni uimitoare, experiențe îndrăznețe, descoperiri și invențiuni, bolizi feerici încrucișându-se în spațiu ca o întruchipare a experienței și căutărilor acestei generații cutezătoare, iată ceea ce ar fi de făcut. În mai puțin de zece ani tânăra noastră industrie va fi capabilă să transforme în realitate rodul celei mai inspirate gândiri, își spunea Vale mai departe și în imaginația sa se vedea jucând în acest strălucit viitor un rol de-al doilea ordin în ceea ce privește inspirația, dar unul de prim ordin în ceea ce privește organizarea și conducerea practică a rodului inspirației. Mâna care apăsa pe buton și ochiul care urmărea cu înfrigurare acul ce indica soarta experienței erau mâna și ochiul său, având la dreapta și la stânga pe inventatori. El era realizatorul, omul inspirațiilor practice de lungă durată, în stare să urmărească realizarea unui proiect o viață întreagă. (Trebuia negreșit să-i caute pe acești inventatori care parcă se ascund, să-i descopere în cotloanele lor și să le spună: „Îndrăzniți, fiți gata să ieșiți la lumină, eu, Vale, și cu oțelarii mei vă pregătim baza tehnico-

materială”) în aceste zile îi arătă Vale, iubitei lui, casa părintească. Trupul subțirel al fetei trecu cu sfială dintr-o odaie în alta, și în timp ce ea tăcea și se uita având în privirea ochilor ei albaștri o uimire calmă și fără obiecții, tânărul îi arăta cotloanele copilăriei și îi vorbea fără melancolie, așa cum vorbești despre lucrurile întâmplate ieri, despre sora și fratele său mai mare, care unde a dormit, în care anume dintre paturi s-au zbenguit, unde stătea Constanța când mânca bătaie, unde stătea el și se uita la ea, simțind aproape ca și ea loviturile primite. Parcă mă bătea și pe mine, declară el prinzând-o pe fată de braț ca și când ar fi vrut să-i transmită și ei brusc același sentiment de solidaritate pe care îl simțise el pentru sora lui. Uite, aici mă piteam eu cu Tanța în iarna când am început să învățăm amândoi pentru liceu în particular, îi arătă apoi o încăpere fără geamuri, un fel de cămară așezată între sufragerie și bucătărie. Pe mine mă învăța ea și mă învăța bine, dar pentru ea învăța prost, când începea să citească singură adormea cu capul pe carte. În anul ăla n-a mai putut trece examenele și tata și nenea Anghel n-au mai lăsat-o să învețe. La măsuța asta, continuă Vale punând mâna pe o masă mică vârâtă în colțul sufrageriei, ne călca mama rufele, era o ciudățenie a ei, cât am fost mici numai pe ea călca, cu toate că ea însăși recunoștea și profera blesteme când i se încurcau rufele în mână, că masa e prea mică. Și acum mai calcă din când în când la ea și tata se supără de fiecare dată: „Floricel, zice, treci la o parte de-acolo până nu pun mâna pe topor și transform masa aia în lemn de foc!”

După aceea ieșiră pe verandă și Vale îi arătă casele învecinate cu a lor. În spate, spuse el, stătea un funcționar de manutanță despre care el, Vale, nu-și amintea familia lor să fi primit sau să le fi întors vreodată vreo vizită, deși funcționarul era un om cumsecade. Avea un băiat care era scriitor sau ziarist, ceva de acest gen, un ins foarte blond, foarte timid și foarte bun, ca și tatăl său. Păcat că în ’4l i-a plăcut și lui cămașa verde – așa blond și bun cum era – și din pricina asta acuma nu mai era nici scriitor, nici ziarist, lucrează undeva la un trust de construcții, s-a calificat planificator.

— Îl salută pe tata într-un fel exagerat fiindcă în ’41 se spune că ar fi zis despre noi că „ne arată el”, continuă Vale. Ce să ne arate și pentru ce, n-a mai apucat să pună în practică. Vecinii îi spun „planificator propriu-zis”.

— De ce? întrebă fata veselă.

— Nu știu; se spune că l-ar fi văzut cineva plimbându-se și conversând cu o femeie: „Ce profesiune aveți?” l-a întrebat femeia. „Planificator.” „Propriu-zis?” „Propriu-zis. Dar dumneavoastră?” „Casieriță.” „Propriu-

zisă?” „Propriu-zisă.” Vizavi stătea domnul Popescu, „consum alimentar”, continuă Vale arătând cu mâna. Eu îi spuneam așa, avea o prăvălioară pe care scria „consum alimentar”, vindea scobitori, boia și „castraveciori delicioși”, a dispărut, a vândut casa și nimeni nu știe unde a pierit. Avea domnul Popescu o fată cu care nenea Anghelache ar fi fost cât pe-aci să se însoare dacă nu și-ar fi dat seama la timp că domnișoara Popescu „n-avea origine”. Iar în fața noastră cine crezi că stă?! Ia spune-mi?

— Nu știu, Vale! răspunse fata zâmbind.

— În fața noastră stă nea Stancu Tumbea, maistru sudor la

I.T.B. și deputat raional, iar vizavi de el nea Niculae Chiriță, zis „goana după aur”. O să-i cunoști! zise tânărul, sunt de-o generație cu tata, e o distracție!

Fata se îmbujoră și își plecă blondul și buclatul ei cap, era pentru prima oară că iubitul ei făcea aluzie la căsătorie. „O să-i cunoști!” asta însemna că se va muta la el, cu alte cuvinte că se vor căsători.

— De ce îi zice „goana după aur?” întrebă ea fără să-și ridice privirea și Vale începu să-i istorisească cu însuflețire despre ce era vorba.

Nea Chiriță era tâmplar, dar din când în când mai lucra și particular în asociație cu un altul, care avea atelier acasă. Într-o zi inginerul-șef al secției de ajustaj trecuse prin secția lor și i se adresase în treacăt: „Tovarășe Chiriță, zice, nu cunoști un tâmplar care să-mi facă niște rafturi? M-am mutat de curând într-un apartament mai mare și aș vrea să-mi mai fac niște rafturi pentru cărți”. „Vă fac eu, tovarășe inginer”, a zis nea Chiriță. „Păi ai material?” zice inginerul. „Găsesc eu, zice nea Chiriță. Dați-mi adresa să viu să văd unde vreți să faceți rafturile și vi le fac.” Inginerul îi dă adresa și nea Chiriță vine la el acasă. Inginerul nici el nu-și cunoaște bine apartamentul, nici nu se mutase cu familia, parchetul era încă plin de moloz și geamurile murdare. În timp ce nea Chiriță măsura peretele să-și dea seama de dimensiunile necesare rafturilor, inginerul controla dulapurile în perete să vadă dacă nu aveau nevoie de mici reparații sau adăugiri. Aveau, era crăpat ici colo placajul și lipseau barele de care se agățau hainele. Nea Chiriță intră în dulap și tot cercetând placajul, deodată exclamă: „Dar aici ce e, tovarășe inginer?” Era o casă de bani ascunsă și încuiată sub placajul spart. Nea Chiriță a rămas buimăcit și, după cum povestea el însuși, în clipa aceea și-a amintit de un caz asemănător cu un alt tâmplar care a găsit în podul unei case, tot așa, o casetă plină cu cocoșei. Istoria aceea era adevărată, cunoștea pe tâmplar, care era acum la pușcărie, pentru că după ce

o ținuse numai în chefuri și în curvăsărie timp de aproape un an de zile, nevastă-sa nu mai putuse răbda, se încurcase și ea cu unul și îl trădase pe bărbat la miliție, arătând și locul unde își ținea el ascunși cocoșeii. „Ăla n-a avut cap, a gândit nea Chiriță uitându-se la casa de bani cu fruntea brobonată de sudoare. De ce trebuie să te apuci de chefuri și de curvăsării? Pui frumos banii într-o oală, vâri oala să nu știe nimeni de ea, nici nevasta, și încetul cu încetul, pâș, pâș, schimbi aurul și îți vezi de treabă, trăiești bine… Da, dar ce-i fac cu inginerul?!” s-a întrebat nea Chiriță uitându-se pieziș, cu uneltele în mână, la inginer. „Ce să fac, doar n-o să-l omor, a hotărât el, împărțim pe din două și gata!”

S-a întors acasă și a venit repede cu o daltă, cu un ciocan greu și, pentru orice eventualitate, cu o bormașină de mână. Intre timp inginerul încerca să spargă singur misterioasa casă, gâfâia istovit cu cămașa leoarcă de sudoare. „Trebuie s-o luăm sistematic, tovarășe inginer, a spus nea Chiriță, ce-ați făcut dumneavoastră aici nici în două săptămâni n-o spargeți. Ne trebuie un bec să văd unde pun dalta.” A coborât inginerul jos la Ferometal și a cumpărat așa: un bec, un fasung, 10 în de fir, un ștecher și izolirband. Lucrau în tăcere și nea Chiriță lovea în daltă cât mai rar cu putință, să nu alarmeze vecinii. Unsprezece ceasuri au muncit până au spart casa, se făcuse ora trei noaptea, erau amândoi însetați și flămânzi. S-au dus în bucătărie și au băut apă până s-au umflat, iar nea Chiriță s-a întors pe urmă acasă. Nu găsiseră nimic, dar nea Chiriță era vesel: „Ce să-i faci, așa e goana după aur”, încheiase el povestind aventura. Acuma însă nu prea îi mai convenea să i se amintească întâmplarea chiar în toate amănuntele ei și considera ca nejuste intențiile lui de atunci de a se abate de la legea circulației aurului.

— Să-ți spun acum cum s-a certat odată tata cu nea Stancu Tumbea, înainte ca nea Stancu să fie ales deputat raional…

Dar Vale se opri din povestit observând expresia aparte de pe chipul iubitei lui: ea îl asculta, dar nu-l auzea, pierdută într-o reverie curioasă, parcă străină și mult îndepărtată de clipa de față. Cu toate acestea, expresia de pe chipul ei arăta că în ciudata ei călătorie ea îl luase de mult de-acolo, de pe veranda casei părintești. Despre ce vorbea el și încotro zbura ea? Vale se simți mic și terestru cu nea Chiriță al lui, cu goana lui după aur și starea de beție în care căzuse iubita lui îl nedumerea și parcă îl supăra. Deodată însă își dădu seama că o ceruse în căsătorie. Încetul cu încetul, începu să înțeleagă că un eveniment mare al vieții lui s-a și produs luându-l parcă fără

veste, și că acest eveniment este cauza directă a fericirii în care plutea ființa aceea subțirică și blondă de lângă el, cu fruntea ei mică și bombată răzimată de umărul lui. „Trebuie să-i spun mamei? se întreba. Desigur, trebuie să le vorbesc părinților mei despre ea și să le-o prezint. Dar părinții ei îmi sunt complet necunoscuți! se miră Vale, trebuie să-i spun să-i cheme într-o zi din provincie să-i văd și eu la față. Tatăl ei e profesor în Ploiești, dar ce fel de profesor, am uitat, nu trebuie s-o întreb acum, o jignesc.”

Trecură minute lungi și până la urmă Vale trebui s-o turbure pe iubita lui șoptindu-i să se ridice. Îi șopti cu toată grija de care era în stare, adăugând printre cuvinte denumiri pe care rostindu-le se îmbăta el însuși cu ele:

— Ridică-te, Anda, sus mititico, ne vede lumea așa topiți și o să râdă de noi. Haide trestioara mea, sus. Și cum ea deschise ochii și îl contempla tăcută de pe brațul lui cu privirea ei albastră, adăugă uimit și îngrijorat: floarea mea de cicoare! și nu-i mai spuse nimic, o apucă de mijloc și ridicându-se o săltă în brațe și o duse în casă.

XX

Primirea în partid îi pricinui însă lui Vale o emoție încordată și de lungă durată, care, spre uimirea lui, se transformă după aceea într-un sentiment nou și neașteptat, schimbându-i pentru totdeauna întreg felul de a gândi și simți. Evenimentul fu pricinuit de o ședință a organizației UTM, în care se discutase cerându-se „plecarea” sa. „Merită tovarășul Sterian să treacă din rândul utemiștilor în rândul candidaților de partid?” Aceasta fu întrebarea esențială și toată organizația ridică brațele votând afirmativ: merită! merită! merită! Asta, bineînțeles, nu înseamnă că de-aici încolo tovarășul Vale Sterian se va dezinteresa de „Brigada Tineretului”, adăugă tânărul Sava, iar Vale luă cuvântul și în răspunsul său dezvoltă ideea că dimpotrivă, se va simți de-aici încolo dator să activeze și mai mult, având o răspundere sporită. Tinerii oțelari se răsuciră pe scaune și îl priviră cu simpatie și încredere. Se bucurară că șeful brigăzii lor de tineret va căpăta o autoritate mai mare și că astfel va putea el în viitor să discute cu șeful aprovizionării sau cu inginerul-șef al uzinei, sau cu șeful cadrelor, tovarășul Mânăfoaie, care în timpul cât Sterian lipsise încercase nu o dată să transfere oamenii din „Brigada Tineretului” la cuptoarele lui Pipotă Gheorghe.

A treia zi Vale se prezentă la ședința organizației de bază a PMR a oțelarilor, emoționat într-un fel inexplicabil – în sinea lui se simțea liniștit – și pipăindu-și mereu, necontenit, discursul său scris, conținând autobiografia. Primirea sa în rândul candidaților de partid fusese trecută

chiar la punctul unu al ordinei de zi, și Vale tresări cu putere când își auzi numele, ca și când ar fi fost prins nepregătit; timp de câteva clipe uită că avea autobiografia în buzunar. Se uită cu încredere la prezidiu și așteptă. Avea sentimentul că acum, după ce numele său fusese pronunțat urma ca el să îndeplinească un anume ritual, neliniștit însă că nu cunoștea acel ritual. Se lăsă o tăcere de câteva clipe, timp în care secretarul organizației, sever și având într-un fel natural o netedă conștiință de sine și de funcția pe care o îndeplinea, se consulta în șoaptă cu membrii biroului. Fără să fi observat cum se întâmplase faptul, Vale băgă de seamă cu un soi de jenă care îl stingherea foarte tare că la dreapta lui pe scaun se așezase tovarășul Mânăfoaie, șeful cadrelor, iar în spatele său tovarășul Donath, directorul uzinei. Ce căutau ei acolo? Făceau parte din organizația de bază S.M.? „Ei, ce se mai aștepta? De ce nu începea ședința?” se întreba Vale, pentru care clipele acestea dinaintea începerii unei ședințe, fără ca el să-și dea seama, se dilatară și căpătară o lungime curioasă. A, da, iată de ce nu începea ședința, ușa se mai deschidea încă și mai apărea câte-un întârziat. Secretarul organizației se ridică în picioare și rosti:

— Tovarăși, dacă are cineva ceva de spus în legătură cu ordinea de zi.

Vale răsuflă ușurat și încordarea sa mai slăbi. Era aproape la fel ca în ședințele UTM. Pentru ce trebuia să stea așa încordat?

— Pregătește-te, îi șopti directorul din spate, cu o voce protectoare, iar tovarășul Mânăfoaie se aplecă afabil și îi apucă palma strângându-i-o cu putere.

Avea o mână vânjoasă și fierbinte tovarășul Mânăfoaie și Vale avu pentru el, în clipa aceea, un sentiment viu și parcă frățesc de neașteptată simpatie. Oțelarii se căutau prin buzunare după țigări, erau aproape toți îmbrăcați în hainele lor de oraș, bărbieriți, solemni și unii dintre ei cu cravățile la gât. Ședința se ținea într-o sală a clubului, la etaj, și prin ferestrele larg deschise se vedeau salcâmii de pe drum cu coroanele lor tăiate în formă de măciulii uriașe. În după-amiaza aceea de început de toamnă bătea un vânt ușor umflând perdelele încăperii și aducând uneori înăuntru ciripitul gălăgios al stolurilor de vrăbii care populau salcâmii.

— Tovarăși, reluă secretarul organizației după ce așteptă în picioare câtva timp, neexistând nicio obiecție cu privire la ordinea de zi, trecem la lucrările noastre și începem cu punctul unu al ordinei de zi. Avem înscrisă chestiunea primirii tovarășului Vale Sterian în rândul candidaților de partid. Știți cu toții, tovarăși, continuă secretarul, că partidul nostru a hotărât să

ridice restricția cu privire la primirea de noi membri de partid, hotărâre care a funcționat câțiva ani și în care timp partidul, prin subcomitetele de verificare, a întreprins o serioasă verificare a tuturor membrilor de partid. Acum comitetul de conducere a socotit că a venit timpul să fie din nou primiți în partid acei tovarăși care au dovedit prin întreaga lor activitate că sunt devotați cauzei sociale. Să-l ascultăm pe tovarășul Sterian Vale, prezent aci în mijlocul nostru, să ne spună el pentru ce vrea să se înscrie în partid. E o întrebare pe care i-o punem în numele organizației și la care tovarășul Sterian ne va răspunde.

Secretarul organizației nu mai zise nimic, se uită la dreapta și la stânga adresându-se fără cuvinte membrilor biroului și cum aceștia dădură din cap că e suficient și clar ceea ce s-a spus, secretarul întinse mâna spre, tânărul candidat și făcu un gest elocvent: are cuvântul.

— Tovarăși, începu Vale ridicându-se liniștit de la locul său, aș vrea să-mi permit ca la întrebarea pe care mi-o puneți să răspund printr-o frază simplă. Am însă sentimentul că dacă aș rosti pur și simplu această frază, ea ar suna nejustificat din partea mea și de aceea rog pe tovarăși să-mi acorde câtva timp atenția pentru a explica și a arăta motivele profunde pentru care mă aflu aici în fața dumneavoastră cu dorința de a fi primit în rândurile partidului.

întreaga organizație parcă tresări și mulți, chiar și cei care îl cunoșteau de mult pe tânăr, se uitară la el scrutători și surprinși, ca și cum abia acum l-ar fi văzut și auzit pentru întâia oară. Ei erau obișnuiți cu ei înșiși și se cunoșteau de multă vreme, știau foarte bine care și ce e în stare să facă în activitatea practică a organizației. Se aflau în partid pentru motive simple și firești, era partidul lor muncitoresc care acționa și făcea să devină realitate idealuri vechi ale clasei muncitorești. Realizările obținute până în clipa de față distribuite pe cap de om erau mari, dar încă departe de a da o idee cu totul concretă despre epoca viitoare. Iată însă că în organizație apărea un om tânăr, al cărui timbru suna turburător, și care declara că avea motive profunde să intre în partid. Ce fel de motive?! Oare nu aceleași ca și ale lor?! Se răsuciră pe scaune cuprinși de o intensă curiozitate și îl contemplară minute lungi. Tânărul, ignorând ceea ce scrisese pe hârtie, vorbea liber în fața lor. Ce curios lucru, tot ceea ce spunea el dezvolta încetul cu încetul aceleași motive simple și firești care îi îndemnaseră și pe ei cu ani în urmă să se înscrie în partid: dorința de a schimba din temelii viața întregii societăți românești prin dobândirea pentru totdeauna a

dominației de clasă a burgheziei, dar dorința tânărului avea accente parcă deosebite de ale lor și parcă un farmec aparte. El era mai emoționat decât fuseseră ei odinioară, glasul lui era mai turburat și privirea lui mai strălucitoare. Deși mai tânăr și mai puțin experimentat decât ei, el părea să știe parcă de pe acum mai multe decât ei. Dar cel mai ciudat din toate era că el se adresa totuși lor cu o desăvârșită încredere că lucrurile stăteau tocmai pe dos, că adică ei și nu el erau aceia care știau mai multe despre toate și de la care cu timpul avea să învețe sporindu-și experiența. Acesta era chiar motivul profund pentru care vroia să fie admis în rândurile partidului.

Candidatul se opri. Spusese totul, cine era el, cine erau părinții săi, cum învățase, cum crescuse și ce idealuri îl stăpâneau. Secretarul organizației se ridică:

— Tovarăși, dacă sunt întrebări.

Desigur, se ridicară îndată sumedenie de mâini și Vale se uita liniștit la aceste brațe care aveau de gând să-l sondeze încă și mai profund decât o făcuse el însuși. Dar nu erau decât întrebări binevoitoare, care mărturiseau mai degrabă simpatia și încrederea decât contrariul lor. Cine îl ajutase să învețe liceul în particular în acei ani apăsători pentru familia muncitorească?

— Sora mea! răspunse Vale.

— Ce era sora dumitale pe vremea aceea?

— Tehniciană la ateliere, răspunse Vale, și dădu toate explicațiile cu privire la familia lui; cum Constanța, la rândul ei, fusese ajutată de Veronica, soția unchiului său.

— Cu ce se ocupă unchiul? fu întrebat.

— Era, ca și tatăl meu, muncitor la Ateliere.

— De unde avea soția lui bani? De unde avusese tatăl la rândul său bani de își ridicase casa? Până la ce dată fuseseră frații Sterian (tatăl și unchiul) membri ai PSD? Câți ani avea candidatul în 1941 (anul rebeliunii legionare)?

— În 1941 aveam 14 ani, răspunse Vale.

După aceste răspunsuri întrebările se opriră și urmară luările de cuvânt care toate fură scurte și în favoarea candidatului. Cel care vorbi mai convingător și mai avântat decât toți fu tovarășul Mânăfoaie, care sublinie pe larg lucrurile știute de toată lumea: cum organizase candidatul producția la cuptorul unu, cum făcuse fruntașă pe capitală „Brigada Tineretului”, cum plecase apoi la Reșița în schimb de experiență etc.

— Tovarăși, cine e pentru primirea tovarășului Sterian Vale în rândurile candidaților de partid, zise apoi secretarul, ridicându- se. Punem la vot. Cine este pentru?

Din nou clipa care urmă după această întrebare se dilată nemăsurat pentru Vale și inima îi zvâcni văzând tăcerea și nemișcarea care i se păru că se așterne ca o lespede peste întreaga adunare. În clipa următoare însă toate mâinile se ridicară în sus și rămaseră astfel un timp care de asemenea i se păru tânărului nemăsurat de lung.

— Mulțumesc, tovarăși, declară secretarul. Prin unanimitate de voturi tovarășul Vale Sterian este ales candidat de partid cu începere de astăzi. Timp de un an de zile, cât va dura candidatura sa, tovarășul Sterian are dreptul să ia parte la toate ședințele organizate cu vot consultativ. II felicităm și îi urăm succes cu ocazia alegerii lui în rândurile candidaților de partid.

Urmă o pauză de un sfert de oră.

Vale primi felicitări de la aproape toți oțelarii. Membrii de partid mai în vârstă îi zâmbiră și îl priviră cu nostalgie, declarându-i prin exclamații eliptice că ce n-ar da și ei să mai fie tineri, să poată și ei să învețe cum a învățat el și să se înscrie apoi în partid cu forțele intacte, la vârsta de numai 25 de anișori. Directorul Donath stătea mereu lângă el, cu un zâmbet optimist înțepenit pe figură.

Coborâră la bufet și după un sfert de oră ședința se reluă. În zilele care urmară se produse apoi în psihologia tânărului acea schimbare care îi modelă într-un fel neașteptat modul de a gândi și de a simți. Era același de mai înainte, dar în universul său intim pătrunsese ideea că tot ceea ce constituia forul său lăuntric trebuie de-aici încolo să fie gata să răspundă la toate acțiunile la care avea să fie chemat de partid. Iar ideea aceasta ținea în el, trează, o statornică bucurie.

ADDENDA II

„UN ROMAN DIN VIAȚA OAMENILOR DE LA CÂMPIE[832]

I

Literatura pe care o pregătesc este un roman din viața oamenilor de la câmpie. Acțiunea se petrece în anul 1945. Din punct de vedere ideologic, romanul este susținut prin concluziile sale. Prin eroi, răzbat propriile-mi probleme și soluții, deși mediul e țărănesc. În acest sens, poziția mea este următoarea: ridicarea de probleme fără soluții – în cazul când tendința conștientă lipsește – mi se pare ridiculă și lamentoasă. Vreau să precizez că tema romanului meu este tocmai aceasta: eroii sunt frământați de aceleași eterne întrebări, sunt – spre deosebire de literatura dominantă de până acum – acești oameni, când neliniștile și incertitudinile ating în ei o temperatură înaltă, răspund și rezolvă aceste probleme:

1. Nu planează asupra lor o uriașă pasăre neagră, un destin implacabil (Cezar Petrescu).
2. Nu sunt stăpâniți de glasuri mistice («Glasul pământului», «Glasul iubirii» – Rebreanu).
3. Nu sunt doborâți de fantomatica întrebărilor și problemelor insolubile.
4. Nu sunt «simpli» și nici «telurici» etc. etc. și nici poetici și nici «hâtri», nu proști.

Despuiați de un specific superficial, oferă o viziune elementară a puterii pământului, a omului în care puterea vieții, a energiei răscolitoare arde înlăuntrul său ghemul nesiguranțelor.

II

Pe plan epic, acțiunea se desfășoară în câteva zile. Cele spuse mai sus nu sunt purtate în proțap de vreunul din eroi. Tema răzbate dintr-un ansamblu oarecum încâlcit. Suntem în plină prefacere pe plan social, prefacere care nu se operează cu ușurință, într-un mediu oarecum înțelenit în defensivă.

În familia unui țăran chiabur, doi dintre cei cinci fii ai lui sunt ispitiți de viața orașului și de afaceri. Vor să-și ia partea de moștenire și să vină la București să se apuce, cum spuneam, de afaceri. Bătrânul se opune. Conflict, dezlănțuire de patimi, ură; ajung la paroxism și apoi se rezolvă. Familia, ridicată pe slăbiciunile și cusururile semenului, este gata să se destrame. Se și destramă într-un fel, se destramă și se aruncă însă numai elementele de destrămare. Ceilalți frați răspund luminos, fără ostentație, problemei.

Pe plan artistic, romanul e conceput a se realiza cu amploare și sinceritate, cu atenție la eliminarea materialului uman nesemnificativ și cu existența aparte. În forma clasică a romanului, cred că va avea aproximativ 350-400 pagini tipar. L-am început vara trecută și am scris 150 pagini, cu întreruperi mari.

2 aprilie ’948

„MAREA CĂLĂTORIE[833]

O oră de istorie

— Pentru că lucrul cel mai de taină este deschiderea cărților dumneavoastră, către toate vârstele deodată, întrebările ce urmează vor să scoată în lumină secretul tinereții fără de bătrânețe cuprinse deopotrivă în literatura pe care o scrieți. Care este cel mai vechi început?

— În 1942, spre primăvară, am cunoscut redacția literară a «Timpului». Era condusă de M. R. Paraschivescu. Dar nu mai țin minte cum am ajuns la «Timpul». Țin minte cum am ajuns să pun un picior pe țărmul literaturii. Prin legătură de generație. L-am cunoscut pe Geo Dumitrescu. De ce el și nu altul? Apăreau multe reviste. Mi-a căzut în mână «Albatros». Filiațiile acestea literare nu sunt hotărâte voit, ci prin instinct. «La ăsta mă duc», mi-am zis. Am citit adresa pe coperta revistei și m-am înființat pe Calea Griviței, numărul 257. Ei bine: la postul lui se găsea un băiat ca și mine, un mărunțel foarte vioi, ai fi zis că mă aștepta.

— Câți ani aveați?

— 18 și unul și altul.

— Se putea scoate revistă la 18 ani?

— Uite că se putea. Geo era acolo, afișase «Albatros» pe ușa odăii. O odaie de patru pe patru, așa ceva. Și asta era și casa lui. Cum s-ar zice, se afla la domiciliu și la datorie în același timp. Ceea ce nu știu e dacă tinerii din zilele astea mai sunt atât de stabili. Pe atunci nu era o glumă că Geo se afla la postul lui. Geografic, el reprezenta orașul. Venisem de foarte puțină vreme și nu cunoșteam pe nimeni în București.

— Cum arăta atunci Bucureștiul?

— În ’4l? Tulburat. Era un oraș în care războiul îngăduia orice. Dispăruse orice fel de control.

— Cum v-a primit Geo Dumitrescu?

— Am intrat, am discutat c-o fi, c-o păți. Cei de aceeași generație au mereu ce vorbi. Despre literatură, firește. Iar pe urmă nu mai avea să ne despartă nimic. Asta nu înseamnă că am evoluat împreună. Destinele au drumul lor separat. Dar iată că, după 30 de ani de carieră literară, această luminiță care s-a aprins pe Calea Griviței a rămas mereu aprinsă, cu voia sau fără voia lui.

— A «lui» Geo Dumitrescu?

— Da. Pentru că tot datorită lui, probabil, nu mai țin minte prea bine, dar cred că tot prin Geo am ajuns la «Timpul». Am intrat corector. Acolo mai exista un tip care era director sau redactor-șef, nici asta nu mai țin minte exact, un boem cu sprâncenele groase, foarte jovial. Mircea Grigorescu.

— Au trecut abia 30 de ani de atunci și ceea ce spuneți ține deja de istoria literară. Pentru o mare parte din cititori afirmațiile dumneavoastră vor fi descoperiri.

— Sunt și pentru mine unele dintre ele, pe măsură ce mi le împrospătez. Țin minte că atunci din tipografie unde eram corector am trimis la un moment dat o bucată literară intitulată *Pârlitul*. Tot la «Timpul» am trimis-o redactorului de pagină a II-a – care era pagina culturală. Nu mi-am făcut nicio idee dinainte despre ceea ce va urma și surpriza a fost copleșitoare: redactorul paginii (intitulată *Popasuri)* pe care nu-l cunoșteam și care era un poet, anume M. R. Paraschivescu, mi-a făcut o invitație la locuința lui Tiberiu Tretinescu, băiat tot din generația noastră și unde M. R. Paraschivescu, în maniera sa care avea să devină fascinantă, care avea să fascineze și generațiile viitoare, a scos din buzunar un manuscris: «să vă citesc ceva formidabil!» a anunțat el. Când colo, aud că titlul lucrării era *Pârlitul*.

— Cine mai era de față la avanpremiera debutului dumneavoastră?

— Cred că era și Geo, și Marin Sârbulescu, și poate Caraion. Asta nu prea țin minte pentru că eram copleșit de ceea ce se întâmpla. În orice caz: din prudentă eu m-am pus în gardă la toate exclamațiile și declarațiile bombastice ale poetului, la rândul lui, înecat de un prea plin de care abia se descărca, la nuanțele de expresie prin care știa să pună în valoare ironia textului, interpretând ca un mare actor, scoțând la iveală efectele cele mai ascunse. Și totul s-a terminat în triumf.

— Bucata a fost publicată în «Timpul»?

— Da, către primăvară, din păcate cu câteva mici corecturi făcute de mâna poetului. Nu erau binevenite. Adăugase în text muntenisme, «dă» și

«pă», care mie nu-mi plăceau.

— Oricum, ați avut norocul să debutați cu martori de valoare certă pentru literatura română contemporană. Geo Dumitrescu și M. R. Paraschivescu sunt, și la trecerea timpului, nume «sigure».

— Adevărat. Și mai era prin redacție și George Macovescu, care mă arăta din când în când cu degetul celorlalți: și amenințător, și cumva stimulativ: Băgați de seamă! Vine ăsta!

— De fapt unde veneați? Ce lume literară vă primea?

— Era o lume în plină perioadă fascistă și, după părerea mea, cultura intrase în penumbră.

— Ce scriitori dominau firmamentul?

— Rebreanu se bucura de mare autoritate. Mai mare ca Sadoveanu.

— Și pentru dumneavoastră?

— Pe Sadoveanu nu-l citisem. Scria într-un gen literar către care nu vroiam să-mi îndrept efortul literar. Voiam să renunț la povestire în favoarea romanului. A romanului de tip Rebreanu.

— Era un model?

— Model, da. Idol, nu. Era un precursor ilustru, dar nu un idol căruia să mă închin.

— Modelul să fie o condiție a începutului literar?

— Mie Rebreanu mi-a rămas întipărit în memorie printr-un sentiment de neaderență. Nu așa arată țăranul român cum l-a descris el, îmi ziceam. Nici țăranca româncă.

— Ce v-a atras?

— Realitatea lui literară era formidabilă. Te simțeai ocrotit că există. Că nu pleci în literatură de la nimic și, pe de altă parte, că poți să scrii altfel. Să ai altă voce.

— Vocea dumneavoastră atât de tânără putea să se audă în acest timp? Nu era o lume prea zgomotoasă?

— Nu auzeam lumea. Obsesiile mele de adolescent erau să mă afirm eu. Mi-e greu să-mi amintesc cum era împrejur. Era atmosferă de război. Pluteau în aer amenințări pentru cine s-ar fi ridicat împotriva războiului. Dar pe noi amenințările astea nu ne speriau, nu știu de ce. Poate că eram prea tineri. Pentru noi era o primăvară continuă. Din cauza asta unul din noi a devenit chiar erou.

— «Noi» înseamnă generația pe care deja ați numit-o?

— Da. Și tocmai venise alături de câtăva vreme un alt băiat: Sergiu Filerot, director al «Tiparului Universitar», condus de Bagdasar. Îl vizitam acolo, la locul de muncă, era funcționar și câștiga binișor, din când în când ne invita la Gambrinus, el putea. Din starea noastră de spirit, de superbă nepăsare față de primejdiile timpului, de contact permanent doar cu valorile absolute, cel care a căzut victimă a fost el. A scris un volum antifascist *Sârmă ghimpata*, pe care l-a publicat fără viza cenzurii și ca urmare autorul a fost tradus în fața Curții Marțiale. A fost condamnat la moarte. Noi eram în sală, de față. L-am vizitat și în celulă, la Malmezon. Țin minte ca acum: se ținea cu mâinile de gratii și ne vorbea, mândru de isprava lui: «Ce faceți, bă?» Nu era deloc speriat.

— Cum ați reacționat?

— În ziua când am aflat că Sergiu Filerot a fost comandat la moarte, m-am întors acasă la mine și am scris pe contra-coperta volumului de versuri, cu litere gotice, nu știu nici astăzi de ce, pe toată pagina de carte, istoria apariției și condamnării poetului, în toamnă, fiind încorporat, am luat toate cărțile în geamantan și am plecat la centrul de recrutare de la Turnu-Măgurele. La un moment dat, la Pitești, schimbând trenul, mi-am uitat geamantanul în vagon. A ajuns la Timișoara, unde șeful de tren și-a însușit costumul meu de haine, iar cărțile le-a vândut la anticariat. Volumul lui Filerot, cu istoria condamnării lui pe copertă, a fost cumpărat de Petru Vintilă care îl mai păstrează și acum.

— Observ că vorbind, amintindu-vă, nu vă îndepărtați deloc de prietenii dumneavoastră de-atunci. Are generația o importanță atât de mare pentru un scriitor?

— Generația e ca o familie. Chiar dacă membrii ei se împrăștie, nu se uită. Nu se uită chiar dacă apar disoluții. Și apar. De exemplu, M. R. Paraschivescu, în conștiința căruia eu credeam că am un loc, când am primit manuscrisul său postum, *Jurnalul unui cobai*, spre publicare, acum, la «Cartea Românească», am constatat că numele meu cu istoria pe care v-am povestit-o, senzațională pentru mine, nu apare deloc.

— De perioada debutului literar este legată și prezența dumneavoastră în redacția «Evenimentului zilei», ca secretar de redacție. Se pare că tinerii sunt atrași de redacții și presă ca de-un miraj. Oare de ce?

— Redacția unui ziar te aruncă în vâltoarea evenimentelor chiar dacă nu scrii nimic. Acolo e lumea. Evenimentul istoriei se reflectă în viața unui ziar. Scriitorul care nu trece prin redacția unui ziar, trebuie să treacă prin

lumea mondenă ca Proust; parcurgi în felul acesta toate legile și ideile obsedante ale unei societăți. Chiar și Cehov îi spunea lui Gorki: «Ce stai la Nijni Novgorod? Du-te la Petersburg, acolo sunt scriitorii, chiar dacă ți-e scârbă de ei trebuie să-i cunoști pe toți.» Și mai există o lume de mari tensiuni, decisivă pentru formarea unui scriitor: lumea politică-administrativă, o lume în care evenimentele istoriei sunt prezente și decisive pentru existența oamenilor. De exemplu, lumea lui Titu Maiorescu, o lume parlamentară, ministerială. Sigur că toate ipostazele acestea converg în presă ca într-un focar.

— Are, așadar, presa putere de influențare asupra celor ce trec prin școala ei? Există și părerea contrară, că întârzierea în presă ar dăuna.

— Întâmplarea aceasta seamănă cu existența unui roi de albine. Roiul poate să ajungă într-o grădină sălbatică sau poate să intre în mâna unui grădinar priceput. E bine dacă scriitorul tânăr are parte de-un grădinar. Personalitatea tânărului atrage spre sine toate locurile prin care trăiește. E bine ca acest entuziasm al vârstei să se consume în cadrul unei redacții. Redacția îți dă un sentiment de participare la profesiune, de adâncire a ei. Te învață să te disciplinezi.

— Dumneavoastră erați un secretar de redacție disciplinat?

— Da, bănuiesc că eram.

— Pentru cel ce vă cunoaște e greu de crezut că au fost și timpuri în care profesiunea dumneavoastră se subordona. Când depindeați de alții. Păreți foarte independent, puternic, greu de câștigat. Chiar în mijlocul acestei oaze splendide care este Mogoșoaia și unde vă zăresc zilnic sunteți mereu apărat. Purtați etern carapace. Oare adolescentul Marin Preda era la fel?

— Mai rău. În așa fel, încât marile șocuri pe care mi le dădea descoperirea ticăloșiei, a infamiei indivizilor (și chiar a femeilor care poartă și ele adesea astfel de stigmate) n-au avut asupra mea niciun efect: eliminam rapid din conștiință ceea ce-mi amenința echilibrul interior. Cine ține minte toate loviturile pe care le-a primit e un om pierdut pentru o viziune despre lume asupra căreia să-și arunce speranța ca un marinar ancora.

— Și proza romantică? N-ați umblat noaptea prin cimitire, n-ați declamat poeme inflamatorii, n-ați fost și nu sunteți vulnerabil în niciun punct?

— Punctul meu vulnerabil a apărut târziu, când am vrut să-mi fac prieteni. Am descoperit că oamenii nu doresc prieteni, ci anturaj. Eu am ținut la toți oamenii pe care i-am cunoscut, chiar când știam că unii din ei

mă urau… Asta nu înseamnă că n-am cunoscut eu însumi adesea cum mi se descarcă în inimă ura devastatoare. Oricât am dorit eu la douăzeci și cinci de ani, citindu-i pe Tolstoi și pe Krishnamurthi, să ajung un înțelept, n-am reușit. E drept că nostalgia mi-a rămas…

Un cetățean care scrie

— «Aventura conștiinței mele a început într-o zi de iarnă când o anumită întâmplare m-a făcut să înțeleg că exist.» Memorabilă, fraza aceasta vă aparține și a devenit un punct de pornire al exegezelor critice. Evoluția dvs. spectaculoasă, mult mai puțin ezitantă decât a altora, ar spune că ați pus cu hotărâre mâna pe hamuri și bice chiar de la început. Oare, la data aceea, a «aventurii conștiinței», vocația literară era un fapt hotărât?

— Nu. O vocație tulbure și incertă m-a stăpânit și în anii de școală, și mai târziu. Singurul lucru care se deslușea era că voiam să fiu un om deosebit în meseria mea. Să fiu un învățător deosebit, iată, nu mai mult.

— Unul dintre momentele cele mai importante pe care scriitorul tânăr le caută la înaintași este tocmai pornirea în literatură.

De aceea insist atât de mult. Evoluția ulterioară nu poate să nu fie strict determinată de debut.

— N-am presimțit literatura în copilărie. În privința aceasta, nu am fost precoce. Singurul lucru pe care-l țin bine minte este că la 13 ani am luat conștiință de mine. Mi-am dat seama că există în mine o anume ființă de care eram conștient. Citisem pe islaz cu caii, Biblia și Descartes.

— E posibil ca instrucția masivă timpurie să sufoce un viitor scriitor? Ce credeți?

— Sigur că prea multe cărți pot strivi un copil. Natura, dimpotrivă, îl poate regenera. Imaginația trebuie să parcurgă spații obligatorii care să găzduiască literatura de mai târziu. Un răsărit de soare poate să fie o întâmplare magică care să țină locul unei biblioteci. Cu condiția ca, mai târziu, biblioteca în niciun chip să nu lipsească.

— Modul în care literatura dvs. Încorporează peisajul este uluitor. Extrem de lapidar. Deosebit de sugestiv. Acolo unde alții folosesc nenumărate metafore, dvs. folosiți o tehnică pe care eu o numesc «peisaj conținut». Să fi manifestat mediul copilăriei o fascinație atât de puternică și de conștientă asupra dv. Încât la trecerea pe hârtie el să nu mai fie o descriere, ci o stare? Ca la Brâncuși: o mișcare a esențelor?

— Asupra mea mediul a avut o importanță fundamentală, nu numai ca scriitor, ci și ca om. De câte ori mă duc prin sat, merg acasă și mă așez, în

punctele de unde odinioară răsărea și apunea soarele, în spațiul lor se petreceau toate întâmplările satului, pe care le înregistram cu o prospețime egală, netocită, pentru că sentimentul ceremoniei și religiei muncii avea un aspect grandios. Știai că ești liber să înțelegi și să participi la lume, cu toate că erai atât de singur în mijlocul acestei lumi. În zilele noastre, din păcate, lucrul acesta s-a amestecat. Câmpul de înțelegere și inițiativă s-a micșorat. Iar mediul are un contur mai dârz.

— În cazul debutului literar mediul de obârșie își impune apăsat temele lui?

— În cazul meu așa s-a întâmplat. Și în cele mai fericite cazuri ale literaturii. Toate imaginile care ți se deschid în dimineața scrierii vin din locurile pe unde ai trecut.

— Sunt scriitori care pot compune pe temele altora. Teme «date».

— Nu am prea mare încredere. Sinceritatea există numai în legătură cu ceea ce ai trăit personal.

— Debutul dvs. literar fusese deci trăit?

— Da. Ca tot ce scriam atunci.

— El a fost și definitiv? Vreau să spun: v-a consacrat?

— Nu. Debutul meu literar s-a petrecut cu adevărat abia la apariția volumului de nuvele, în 1948, la o distanță de șapte ani de la publicarea în presă a primei povestiri. Am aflat că Editura «Cultura Națională» instituise premii pentru debutanți. Așa cum am auzit că vor să facă și unele edituri ale noastre… Apare un semn de întrebare.

— De ce?

— Selecțiile nu sunt totdeauna concludente și pe unii, cei foarte tineri, un refuz categoric îi poate marca.

— Și pe dvs. v-au refuzat?

— Da. Și speranțele erau foarte mari. Mi-am adunat toate schițele și nuvelele în volum și le-am trimis la «Cultura Națională». Nu știam aproape nimic despre această editură. Îmi plăcea pentru că editase dialogurile lui Platon, încântarea adolescenței mele. Am trimis *Întâlnirea din Pământuri* prin poștă. Era în 1947. A apărut rezultatul concursului și a fost premiată Cella Delavrancea.

— Cum ați reacționat? Sunt tineri care se lasă păgubași după o asemenea întâmplare.

— Mi-am recitit cu atenție volumul să văd ce e cu el. Am constatat că e neglijent redactat, că nu avea o concepție clară, că nu avea finaluri bune.

Exprima starea de spirit în care mă aflam pe atunci: incertitudine…

— Fac o paranteză în dialogul cu dvs.: de ce, oare, sunteți atât de preocupat de finaluri? De câte ori vă întâlnesc pe alee la Mogoșoaia plimbându-vă singur, eu vă întreb: cum mai stați cu romanul? – și dvs. răspundeți fără excepție: n-am final.

— Ce mă chinuie, într-adevăr, la scrierea unei cărți este începutul și finalul. Cărțile mele sunt construite în jurul câte unui personaj, căruia trebuie să-i găsesc o intrare în lume și o ieșire care să atragă atenția.

— Atunci cum ați rezolvat finalurile?

— Eșecul de atunci mi-a prins bine. Am lucrat încă un an asupra volumului și l-am predat la «Cartea Românească» care pe atunci era editură burgheză, dar înăuntru erau redactori noi.

— Cum vine asta?

— De orientări democratice: Ion Caraion, de exemplu, prieten de generație. Și volumul a fost primit cu entuziasm. A apărut foarte rapid, în primăvara lui 1948, în două ediții succesive. Aceasta a fost a doua luminiță decisivă în debutul meu. Ion Caraion, care se afla și el la datorie, într-o redacție, ca și Geo Dumitrescu în camera lui.

— Se spune că în debutul unui scriitor foarte importantă este reacția criticii literare. În cazul dvs. cum s-a manifestat?

— Volumul a fost salutat cu entuziasm de Paul Georgescu la radio și de Ov. S. Crohmălniceanu în «Contemporanul», în rest, fără exagerări, presa așa-zis literară a primit volumul cu urlete și indignare. M-au acuzat de naturalism și concepție literară depășită.

— V-a marcat întâmplarea aceasta?

— Nu.

— Sunt literați pe care debutul îi rușinează peste măsură. Îl consideră pretimpuriu. La distanța la care vă aflați azi de debut, cum îl considerați?

— Un debut ideal după mine. Repede umbrit însă de existența spre care te îndreaptă viața literară din acel timp. Dar acesta e un capitol greu de scris. Am încercat s-o fac în articolul «Obsedantul deceniu» pe care nu l-am încorporat în *Imposibila întoarcere*. Evocarea acelui timp nu poate fi cuprinsă în opera unui singur om. Toți am trăit acel declin, fiecare în felul său.

— Oare scriitorul nu poate evita în niciun chip conjunctura literară?

— Am să-ți răspund sincer: dacă vrei să faci carieră literară nu te poți sustrage întâmplărilor conjuncturii. Dar dacă vrei să dai o singură operă în

viață, poți.

— Publicarea întârziată a unui debut poate să compromită debutul? Valoarea sa literară nu îl «salvează» de timp?

— Întârzierea unui debut poate să compromită debutul. Conceptul de literatură evoluează de la o generație la alta în chip diferit. Nu în sens estetic. Dar el este legat de mentalitatea și prejudecățile tuturor timpurilor. Imaginați-vă că ar apărea *acum* Mihail Sadoveanu. Sentimentul naturii care este atât de copleșitor la el ar fi fost tulburat. Evident, trăim în altă lume decât a lui. Încă de pe vremea aceea era indignat de turiștii care călcau în picioare mormintele străbunilor și aruncau peste ele cutii de conserve. Ce-ar zice acum? Știa, de pildă, că există o Mogoșoaie sălbatică, cu farmecul lacului ei plin de păsări, de stufărișuri, în care natura adevărată trăia în elementul ei primordial. Într-o zi a auzit că cineva a băgat în lac o dragă. Atunci marele povestitor s-a posomorât cumplit și din tăcerea personalității lui strivitoate a ieșit un cuvânt: mișălie. Acum «mișălia» este desăvârșită: locul este sfâșiat și străpuns de la un capăt la altul de țevi și de buldozere de adânc. Iată de ce debutul trebuie să se producă la momentul său: ca să aibă corespondent în realitatea pe care o înfățișează, să nu fie o oglindă a unui timp strâmb.

— Cei șapte ani care s-au scurs de la debutul dvs. În presă și până la apariția volumului nu v-au compromis temele?

— Nu. Deloc.

— Nici stilul?

— Recitind ediția actuală care se află pe piață din *Întâlnirea din Pământuri*, afară de un cuvânt, n-am putut schimba nimic. Am invidiat profund pofta de a vorbi existentă în acele nuvele și absența totală a analizei psihologice de care începe să-mi fie silă.

— Și cu toate acestea într-o carte de critică recent apărută sunteți încorporat la realismul psihologic. Dvs. care credeți că este elementul fundamental al literaturii pe care ați scris-o?

— Lapidaritatea. Asta am cam pierdut, îmi vine mai greu acum, în mod spontan, o propoziție cum ar fi următoarea: «Satul troznea de ger și de tăcere.» însă este adevărat că cu asemenea fraze nu se poate scrie un roman.

— Oare debutul dvs. a ușurat opera care a urmat?

— Paradoxal, după entuziasmul debutului, a urmat un fel de nepăsare. Existau obsedați ai scrisului care mă întrebau: «Ce faci? De ce nu scrii?» «Am de gând să mă las de literatură», spuneam. Mi se părea un chin la care

aveam sentimentul că nu voi regreta. Când am dat prima versiune a *Moromeților* la bătut la mașină, manuscrisul meu a zăcut trei luni de zile pe biroul dactilografei, ca o varză. Treceam pe acolo și eram complet dezinteresat. Eram foarte tânăr. Nepăsarea pentru literatură nu era o mască. Un om nu se naște ca să facă literatură, ci ca să-și trăiască viața. Obsesia neslăbită pe care demonul literaturii poate s-o sădească într-un om numai la Balzac a dat rezultate geniale. La ceilalți, se pare că sentimentul de existență trebuie să domine pe mari perioade de timp.

— Și cu toate acestea: nimic din personalitatea dvs. atât de «etanșă» n-ar lăsa să se întrevadă că «restul» vieții își cere dreptul ei. Se știe bine la Mogoșoaia că zece ore pe zi scrieți, că alte ore le închinați editurii, că vă plimbați pe sub castanii gigantici de unul singur: dimineața și seara, uneori noaptea târziu. Când să se producă «ereziile» în numele vieții? În camera unde lucrați? Ori poate că scrieți cu mare chin?

— Nu. Statul la masă nu este chin. Cu toate că poate fi. Pentru unii scriitori este: consecința conflictului dintre ambiția mare și puterea prea mică. Sau dorința de a spune ceva este mare și starea de grație care te ajută să comunici lipsește. Mie nu starea de grație îmi lipsește, ci un sentiment foarte acut și nimicitor că nu am destule fapte de viață, mai exact, că aceste fapte de viață refuză să se coaguleze într-o idee artistică. Știi multe, dar nu se încheagă nimic. Ca și la natură, această închegare se produce sub imperiul inspirației. Într-o zi, chiar înainte de a te scula din somn, conștiința îți șoptește cum trebuie să se petreacă lucrurile.

— Să înțeleg așadar că partea de viață pe care o cedați existenței pure și simple este… pregătirea actului literar? Timpul când nu scrieți, dar gândiți?

— Nu!

— Evoluând atât de ferm și de sigur spre astre, ca o rachetă cu programul perfect, oare din punctul de vedere în care sunteți, să spunem Sirius sau Jupiter, cum se vede în urmă teritoriul tinereții dvs. literare? Care este culoarea care se distinge ca o lumină, acolo, jos?

— Este anul 1955. *Moromeții*. Dar asta e altă poveste despre care aș putea să scriu «amintiri literare». Ar merita. În al doilea rând cred că racheta de care vorbiți s-ar prăbuși, în clipa când cel care evoluează în ea ar lua cunoștință că programul ei e perfect. Cel puțin în acest fel suntem noi orgolioși, în această lume a tehnologiei, trăind sub imperiul imprevizibil al slăbiciunilor și tăriilor noastre secrete…”

„TOATE FIINȚELE UMANE EXISTENTE PE PĂMÂNT FAC ISTORIE[834]

M. Ungheanu: Ultimul dumneavoastră roman a stârnit un interes pe care nu l-au stârnit nici Moromeții, nici Intrusul. Cum vă explicați această audiență?

Marin Preda: De ce s-o explic? E bine că această audiență există. Și că nu numai romanele de aventuri obțin tiraje mari.

M.U: Într-un interviu mai vechi mărturiseați că filonul care a dat Moromeții nu vă mai interesează și că ceea ce urmăriți este să vă realizați ca romancier profesionist. Romanul acestui deziderat era Risipitorii. Pornind de aici am vorbit în cartea mea, intitulată Marin Preda. Vocație și aspirație, despre tensiunea care mi s-a părut că există între cele două serii pe care le-ați stabilit prin disocierea făcută: seria Moromeților și seria Risipitorilor. Întrebarea de acum este: cărei serii se încadrează Delirul?

M.P.: *Delirul*, cele două volume din *Delirul* proiectate, dintre care unul este apărut, reprezintă pentru mine, a reprezentat adică încă de pe vremea când m-am gândit să scriu un mare roman, tocmai acest punct maxim de aspirație. Înainte de a mă gândi la *Moromeții* m-am gândit, încă acum douăzeci și cinci de ani, la *Delirul*. Această carte am vrut s-o scriu și nu alta. Asta nu înseamnă că nu mi-am dat repede seama că trebuia să scriu întâi *Moromeții*. Teza dumneavoastră cu privire la vocație și aspirație se vede confirmată. *Moromeții* este romanul vocației, dar ceea ce vroiam eu să fac în continuare, pornind de la el, reprezintă aspirația. Am vrut să scriu acest roman în anul 1949, iar acest vis este pe cale de împlinire, din el nemairămânând de scris decât al doilea volum al *Delirului*. Aceste două romane, împreună cu *Moromeții* vol. I și II, vor constitui nu un ciclu, cu alte cuvinte alte romane care se pot citi și împreună și separat, ci un roman constituit din patru volume, o tetralogie, între care *Delirul* vol. I și II vor fi

romanele din interior, iar actualul volum *Moromeții* II va constitui finalul acestei tetralogii. Poate că ar fi fost mai bine să se facă aceste declarații la sfârșitul eforturilor, cu alte cuvinte când și sfârșitul volumului II al *Delirului* va fi terminat, dar sper să nu am nenorocul să nu termin acest volum ultim și tetralogia să rămână neîmplinită.

M.U.: După cum se vede, împăcați în această tetralogie romanele vocației cu cele ale aspirației, dacă îmi îngăduiți să folosesc cuvintele din cartea despre care am vorbit. Ce loc va ocupa însă Marele singuratic strâns legat de ceea ce numim ciclul moromețian?

M.P.: *Marele singuratic* rămâne ca un fel de epilog, care poate fi citit și separat, dar care nu va fi inclus în aceste patru volume.

M. U.: Delirul ne arată în autorul lui un scriitor care a examinat epoca insistent cu un ochi care depășește amatorismul privirii. Este adevărat că epoca pe care încearcă s-o cuprindă romanul oferă câteva momente de paroxism ale istoriei politice și că dată fiind vârsta dumneavoastră ați avut un contact direct cu unele aspecte tensionale ale epocii. Care este însă mobilul secret al cărții? Ce v-a îndemnat către meticuloasa documentare de arhivă?

M.P.: Se întâmplă de la o vreme că personalitățile care fac istorie să se arate foarte grijulii să lase în urma lor documente asupra faptelor lor, fie din dorința de a nu fi rău înțelese de posteritate, cu alte cuvinte de a se justifica, fie, pur și simplu, dintr-o dorință aproape inexplicabilă de a lăsa urme, chiar în cazul în care, în mod evident, o astfel de personalitate comite răul istoric. După câte știu eu, nici Atilla, nici Genghis-Han, nici Tamerlan, n-au lăsat documente. Dar Hitler a lăsat. Generalul Halder lasă un jurnal, Napoleon un memorial de la Sfânta Elena. Se pare că există stenograma discuțiilor dintre Hitler și cei cu care lua hotărârile cunoscute. Cum să justifici în ochii posterității măsurile de exterminare a semenilor tăi în afara oricăror legi ale războiului? Totuși, au rămas documente și ordine date în acest sens. Toate acestea nu pot să nu pasioneze un scriitor modern, nu-l pot lăsa indiferent. Nu numai istoricii se vor ocupa de toate acestea, ci și romancierii. Victor Hugo ne lasă descrierea bătăliei de la Waterloo, în fond, căderea lui Napoleon, încercând să explice acest fenomen, rămas multă vreme inexplicabil. Stendhal este și el fascinat de același fenomen. Tolstoi introduce în epopeea sa *Război și pace* generali cărora le păstrează numele. De asemenea și împărați: Napoleon, Alexandru, și nu ca să concureze pe istorici, pe care îi hărțuiește fără cruțare, ci să vadă dincolo de ceea ce văd

ei, dincolo de documentele și hărțile bătăliilor, rațiunea superioară, copleșitoare și misterioasă, care ne apropie de filosofie și poezie.

M.U.: Marile evenimente și personalități, este indiscutabil, n-au lăsat indiferenți pe prozatori. Hugo în Mizerabilii, Tolstoi în Război și pace încearcă să propună sau să opună explicația lor celei pe care au dat-o istoricii. În Delirul recunoaștem dorința de a concura pe istoric. Nu este riscantă această încălcare de teritoriu?

M.P.: Riscul acesta merită să fie înfruntat. De altfel, istoria mai modernă a fost și ea influențată de această tentativă a scriitorilor de a găsi o explicație mai adâncă sau de a releva secretul mișcărilor marilor mase și al marilor dezastre. Tolstoi sugerează că dincolo de fapte există o forță divină ascunsă care este superioară și lui Napoleon, și generalilor și care, în fond, determină adevăratul curs al evenimentelor. Nu este de înțeles ce caută, judecând după documentele pe care ni le lasă istoria, un popor care se ridică împotriva altuia și antrenează mari dezastre umane! De pildă, este simplist să crezi că în spatele deciziilor lui Hitler se aflau numai monopolurile germane care ar fi determinat cursurile istoriei celui de al III-lea Reich. Asta a fost la început, când monopolurile erau interesate să vină la putere un om și un regim de mână forte, care să suprime drepturile muncitorilor germani, dar apoi, știut este că, după luarea puterii, Hitler a devenit dictator absolut și monopolurile au devenit în realitate un instrument al politicii lui smintite. Pe de altă parte însă, Tolstoi are perfectă dreptate să sublinieze caracterul irațional din punct de vedere al oamenilor, al evenimentelor istorice și să sugereze o rațiune misterioasă. Chiar în zilele noastre putem să ne întrebăm, de pildă, ce legi țin în echilibru demografia umană și cum se ține echilibrul între cele două sexe? Este evident că o lege guvernează acest echilibru, lege pe care noi încă n-o cunoaștem. În același timp însă, judecate pe fragmente și tot din punctul de vedere al moralei umane, marile personaje istorice nu mai pot fi absolvite de vinovăție. Este teza pe care o adopt în romanul meu. Pentru că omul nu vrea să știe, sau nu mai este atât de resemnat ca în secolele trecute încât să nu cheme la judecată personaje malefice care au determinat cursul istoriei și să le aducă în fața tribunalelor. Deja Napoleon este pedepsit și-și sfârșește viața în prizonierat…

M.U.: Oamenii probelor singure, istoricii, nu-și pun astfel de întrebări prea des. Întrebarea pe care ați pus-o privește resorturile adânci ale evenimentelor. Critica a sesizat în linii mari către ce merge interesul dumneavoastră ca prozator. De aici și o oarecare nedumerire față de

prezența în Delirul a Moromeților. Legătura dintre ei și marile evenimente de care se ocupă romanul, deși obligatorie istoricește, nu li s-a părut obligatorie din punct de vedere romanesc. Moromeții n-ar fi, zicem noi, pentru a explica această poziție, «făcători de istorie». Ce caută atunci în Delirul?

M.P.: Au existat oameni de cultură români în al căror glas s-a simțit o disperare că România nu «face istorie». În realitate, toate ființele umane existente pe pământ fac istorie. Eroarea fundamentală a acestor disperați constă în faptul că ei refuză să vadă adesea că istoria se exprimă în spirale lungi, în timp ce ei ar dori ca aceste spirale să fie scurte și ei să joace primul rol. Pe marile spirale nu există rol prim și rol secund. Toată lumea intră în vârtej. Deci și *Moromeții.* Din această pricină avem și tradiție mai slabă în creația literară, exceptându-i pe cronicari și, cum s-a spus, *Pădurea spânzuraților* sau *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război* sau *în preajma revoluției.* Scriitorul român se ocupă de existență, considerată din punctul de vedere al artei, temă absolută, în timp ce relațiile omului cu istoria, temă relativă. Din acest punct de vedere un Sadoveanu, de pildă, se uită asupra ultimului război mondial ca la un fenomen care nu merită atenție, în raport cu marile evenimente ale ciclurilor naturale. Pentru el, migrația eternă a păsărilor, foiala bălților, ploile, veșnicia pădurilor sunt fenomene demne de mai mare interes. Firește, Sadoveanu nu este un scriitor căruia, din această pricină, să i se poată reproșa o neadeziune la istorie. Prezența romanului istoric în opera sa este considerabilă: perspectiva e diferită. Sadoveanu e prea «asiatic» față de gustul mai ascuțit și mai justițiar al unui scriitor modern.

M.U.: /…/M-ar interesa nu numai pe mine, ci și pe cititori desigur, felul în care volumul doi va angaja destinele personajelor impuse de primul volum. Ce loc va ocupa frontul în cel de-al doilea volum? Ce se va întâmpla cu Victor Bălosu? Ce se va întâmpla cu Achim? Cum își va rezolva Megherel dilema? Ce loc va ocupa intelectualitatea în volumul II? Ce rol vor avea forțele de stânga pe care unghiul din care sunt privite faptele în primul volum ni le dezvăluie doar incipient?

M.P.: Ceea ce pot să spun fără a vinde un secret, încă nedescifrat de mine însumi, al volumului II, este că vor fi puține personaje noi și că cele existente, de pildă, personajul feminin Luchi, Ștefan, cei doi doctori, Spurcaciu și Adrian Popescu, vor fi eroii principali. Megherel, acest personaj episodic, este prins în cursa unor masacre, părtaș la crimă fără să fi

fost întrebat, va avea un destin care nu-l va scăpa de consecințe. Despre Țugurlan nu știu încă ce va fi cu el, dar este foarte posibil să plece pe front. Victor Bălosu, ucigașul lui Dumitru al lui Nae, va fugi din țară. Cât despre forțele de stânga, am pregătit din primul volum surprizele – de care orice scriitor care scrie un roman în mai multe volume are grijă încă de la început. În ceea ce privește istoria, așa cum avertizez pe cititor încă din primul volum, războiul nu va face parte în totalitatea lui din volumul al doilea, ci numai acele fapte care justifică titlul, nefirești, care au stârnit acea cantitate de suferință umană de care istoria n-are nevoie.

M.U.: Și acum, în aceeași direcție a curiozității cititorului, câteva întrebări fulger. Cum ați scris Delirul?

M.P.: În 1973, în lunile ianuarie și februarie, am început cercetarea anumitor documente la Academia Română. Simțeam că *Delirul* trebuie scris, după ce realizasem o pace a conștiinței mele scriind *Moromeții II*, *Marele singuratic* și *Imposibila întoarcere*. Credeam că scrierea acestui roman îmi va lua cel puțin cinci ani, date fiind gravele probleme care mi se puneau în față. În realitate, lucrurile s-au petrecut altfel, după cum o să vedeți. Ca și la *Moromeții I,* mi-a rămas viu în memorie acest timp în care am trecut în revistă, reînviindu-i din documente și presa vremii, anii primei tinereți. Căci trebuie spus că la această dată aveam vârsta lui Paul Ștefan, după cum anii ’37 erau anii adolescenței, când cercetam ziarele timpului ca să-mi reîmprospătez discuțiile din poiana fierăriei lui Iocan. În martie, carnetul meu de însemnări a fost umplut și, cu cărțile despre război care m-au pasionat alături, am început să scriu *Delirul*. În 1974, în iulie, deci la un an și câteva luni, 500 de pagini au fost scrise. Timp record! Au urmat câteva luni de discuții în redacție în care scăpările de istorie și de cronologie a faptelor au fost îndreptate și în toamnă romanul a fost pregătit pentru tipar.

M. U.: Credeți că o să vă ajungă un singur volum ca să terminați romanul început?

M.P.: Cred că da, și va trebui să găsesc formula miraculoasă cu ajutorul căreia să pot urmări personajele mele până în anii 1946 când se încheie soarta lui Antonescu în fața tribunalului poporului.

Epilogul va urca până în anii 1953. Din acel loc, romanul va putea fi citit în continuare în *Moromeții II,* care va constitui sfârșitul tetralogiei.

M.U.: Tetralogia va purta numele Moromeții?

M.P.: Numele de *Moromeții* nici într-un caz nu va dispărea. Va putea să apară un titlu total pentru cele patru volume, dar s-ar putea să nu apară.

M.U.: Unele comentarii au tras un semn de egalitate între Ștefan Paul și autorul romanului. Ce aveți de spus în această chestiune?

M.P.: Întâi că în roman el se numește Paul Ștefan. L-am apropiat de vârsta pe care o aveam eu însumi în acele timpuri pentru a-i da formă și chip cu elementul, nu atât autobiografic, cât cronologic al existenței mele.

M.U.: De ce obișnuiți să vă uitați unele personaje foarte promițătoare din punct de vedere romanesc?

M.P.: Pentru a fi pe deplin exact ași răspunde că, deși ele par promițătoare, încărcătura lor problematică este epuizată de multe ori. Sigur că ar fi fost de urmărit mai departe soarta lui Țugurlan și poate că va fi urmărită. Insă ceea ce m-a pasionat pe mine să spun despre el a fost starea de revoltă existentă în întreaga lui conștiință și, mai ales, în relație cu liniștitul Moromete.

M.U.: După cele spuse, cu aceasta tetralogie s-ar încheia, se pare, o etapa de cariera literara, în care vocația se împacă cu aspirația…

M.P.: Aș dori ca această afirmație a dvs. să poată fi repetată peste un timp tot atât de scurt cât mi-a trebuit să scriu volumul I al acestui roman, *Delirul”*

„AM SCRIS TOT CEEA CE AM TRĂIT[835]

M.P.: Vreau să spun că dialogul cu cititorii este singura formă de oratorie pe care mi-am permis-o. Nu am ținut niciodată discursuri, am dialogat numai cu cititorii în cadrul unor întâlniri directe, îmi fac, în general, mare plăcere aceste dialoguri, cu deosebire cel pe care-l vom purta astă-seară, pentru că am în față nu numai scriitori și critici, ci și viitori profesori de literatură română.

În legătură cu ultimul meu roman, pot să vă spun că l-am scris cu toată sinceritatea, am scris tot ceea ce am trăit, cu toată experiența, cu toată fericirea acelui timp istoric. În acest sens aș vrea să se desfășoare și dialogul nostru, cerându-vă să discutați cu toată sinceritatea, dacă cumva o aveți, dacă ați fost învățați să fiți sinceri în viață, în artă.

— Ce mutație spirituală l-a determinat pe Marin Preda să abandoneze continuarea *Delirului,* pe care îl aștepta toată lumea, și să scrie această imprevizibilă trilogie? (Eugen Simion)

M.P.: întrebarea e foarte interesantă și am reflectat și eu asupra ei în momentul în care am început să scriu acest roman. Am scris romanul destul de repede – în trei ani –, înspăimântat și conștient, în același timp, că face parte dintre cărțile care, dacă nu sunt scrise într-un anumit moment, nu se mai pot scrie niciodată. Am simțit că, dacă nu o scriu cu toată sinceritatea și cu toată experiența acum, mai târziu va apărea mai puțin închegată – dacă va mai apărea.

Legată de această întrebare se mai pune și o alta: dacă eram conștient că această carte va fi interesantă? Da, am avut sentimentul că nu există încă așa ceva în literatura noastră și, de asemenea, că în ea pot pune tot ceea ce știu. Există în viața oricărui scriitor un moment de criză în care simte că trebuie să spună tot. Pe când dacă scriam în continuare *Delirul* – nu puteam să scriu tot ceea ce știam. Acesta e răspunsul.

Aș vrea să pun și eu cititorilor, acelora care au citit romanul, întrebarea dacă le-a plăcut sau nu.

— Dacă scriitorul a făcut demersuri speciale de informare pentru scrierea romanului și care este relația dintre ficțiune și filosofie?

M.P.: Nu am făcut niciun fel de demersuri de documentare ca să scriu acest roman, deoarece l-am scris cu ceea ce știam, cu ceea ce am trăit. Singurul lucru pe care l-am făcut a fost să citesc cu mare plăcere *Istoria filosofiei a* lui Hegel, care tocmai se reeditase. În ceea ce privește interacțiunea dintre roman și filosofie, după cum dovedește și cartea, filosofia, dacă e deținută și însușită, atunci ea poate deveni o aventură la fel de palpitantă ca și aventurile cu cow-boys.

— Dacă romanul conține și o polemică implicită cu *Război și pace* de Tolstoi, vizibilă și în «răutatea» cu care sunt descrise unele personaje. (Pompiliu Mareea)

M.P.: Tolstoi este scriitorul pe care eu îl cred cel mai mult, pe care îl cred în totalitate; pe Balzac nu îl cred întotdeauna. Nu am avut gândul să polemizez cu el; de fapt polemica n-o putem face decât cu ideile lui. Dacă este vorba de o polemică, aceasta a fost cu universul lui Dostoievski, pentru că eu cred mai mult în oameni, în omenie. Flaubert spune că îi tăvălește pe toți în noroi, rămânând drept. Nu sunt rău cu personajele mele: chiar și cele mai rele, abjecte – cum ar fi Acojocăriței și familia lui, care trăiau în obscuritate morală, sunt reabilitați la sfârșit, când se spune că trăiau rău, se certau, dar se iubeau, ceea ce demonstrează că mai exista totuși o sămânță de omenie. Nu sunt rău, sunt obiectiv.

— Dacă nu cumva există o incompatibilitate între calitatea de filosof a personajului principal și modul său de a vorbi și de a se comporta?

M.P.: Personajul meu este asistent la Facultatea de Filosofie și nu filosof, deși aspirațiile lui interioare tind spre aceasta și la un moment dat m-am întrebat dacă ideile și comportarea lui sunt veridice, sunt cele ale unui asistent la Facultatea de Filosofie. Ca să mă liniștesc, l-am întrebat pe redactorul cărții (Magdalena Popescu), care m-a asigurat că personajul nu suferă din pricina profesiunii și că ideile lui sunt conforme cu ideile unui asistent de la filosofie, pentru că – spunea redactorul – nu e mare lucru să fii asistent la filosofie. Cartea a mai fost văzută și de Ovid Crohmălniceanu, care de obicei nu mă iartă, și care mi-a spus că din acest punct de vedere romanul este foarte bun. În același timp, un fost prieten al meu – Paul Georgescu – a spus, altcuiva, adică lui Ovid Crohmălniceanu, care după

aceea mi-a relatat mie că ar fi bine să schimb profesiunea eroului principal, mă pricep mai bine la istorie decât la filosofie, deci să-l fac istoric.

Pentru a încheia această discuție, vreau să spun că sunt foarte mulți cititori, de diverse categorii sociale, care, atunci când citesc despre eroi din aceeași categorie cu ei, nu sunt de acord cu creația, pentru că ea nu li se pare conformă cu ideea pe care o au ei despre categoria respectivă, personajele nu se poartă cum știu ei că ar trebui să se poarte și deci scriitorul nu se pricepe, nu este bun.

— S-a petrecut o modificare a concepției asupra istoriei de la *Convorbirile* cu Florin Mugur la ultimul roman?

M.P.: Eu nu consider că trebuie să ne închinăm istoriei, să o ridicăm în slăvi, cum se făcea până nu de mult, când judecata cea mai grea era a istoriei, care te condamna prin uitarea ei. În *Delirul* consideram că un singur om poate duce masele la catastrofa, deși se afirmă că de obicei masele sunt în măsură să împiedice catastrofa. Totuși un singur om acționează în numele maselor și o face până la un anumit punct. Până aici masele fac istoria, în sensul că ele sunt reprezentate de acest individ sau de un grup de indivizi care întruchipează dorințele maselor. De la un moment dat cei investiți cu putere încep să facă ce vor, ducând cu ei masele, care nu se mai pot opri și astfel nu se mai poate opri nici catastrofa. Exemplul cel mai elocvent este cel al poporului german, împins în prăpastie de Hitler.

— Scriitorul a avut în vedere și o altă variantă de final?

M.P.: Am avut un alt final la care am renunțat spre sfârșitul volumului al doilea, pentru că mi-am dat seama că nu mai corespunde cu universul creat, cu amploarea lui.

— Care este părerea lui Marin Preda despre Lucian Blaga (devenit personaj în *Cel mai iubit dintre pământeni)* și ce relație este între acest roman și celelalte cărți ale prozatorului? (George Gană)

M.P.: În romanul meu se impunea prezența unei personalități marcante, caracteristică pentru destinul intelectualității deceniului respectiv. Simpatia mea pentru Blaga a sporit, auzind cum, în momentul în care i s-a vorbit despre tinerele talente care se ridicau, amintindu-se și de numele meu, Blaga a spus: «Nu predați făclia scitului, făclia trebuie să rămână în Ardeal.» Această afirmație, aproape copilărească, deși Blaga a spus-o cu toată sinceritatea, m-a făcut să-l îndrăgesc și mai mult, pentru că eu eram scitul de dincolo de munți. În ceea ce privește legarea acestui roman de literatura anterioară, ca orice scriitor, în momentul în care am scris,

gândeam că n-o să semene cu nimic din ce am scris, o să fie unică, cu probleme unice, pe care le-am exploatat la maximum. După aceea, mi-am dat seama că totuși amintește de celelalte cărți ale mele.

— Este Victor Petrini un erou al timpurilor noastre, un erou de astăzi? (Alexandru Ștefanescu)

M.P.: Eroul meu are câteva trăsături specifice deceniului al șaselea, dar, în mare, dorința de afirmare, de supraviețuire, de căutare permanentă a fericirii sunt menite să facă din el și un erou al zilelor noastre.

— Dacă, vorbind despre realități de acum 20 de ani, scriitorul nu are sentimentul că o face cu întârziere, acum, când contextul s-a degajat de inhibiții și dacă ar putea să scrie cu același curaj și despre evenimente de astăzi?

M.P.: Sunt de acord că este dureros să scrii acum despre evenimente de acum aproape 20 de ani. În timpul colectivizării generale s-au făcut multe abuzuri, și existau pe vremea aceea scriitori care scriau despre unele nereguli – lipsa de curățenie, de exemplu – și a doua zi se luau măsurile necesare și se remediau lipsurile. Totuși, aceste lucruri erau neînsemnate. Literatura nu înseamnă numai atât. Dincolo de rolul ei corectiv, ea trebuie să aibă și un alt mesaj, cu implicații morale, din care omenirea să tragă învățăminte. Scriitorul vine peste 20 de ani și spune cum a fost cu suferințele strămoșilor. Această literatură trebuie judecată ca o creație literară, mai întâi de toate. Trebuie să fie o bună literatură, pentru că, dacă nu e bună, ea dispare odată cu fenomenul. Se poate scrie despre orice și despre oricine, numai să fie artă.

Eu am scris o carte politică: am relatat despre viața unui cuplu, despre preocupările lor spirituale și de-abia în ultimul rând despre unele aspecte negative ale societății – partea politică nefiind preponderentă. Nu este niciodată prea târziu să scrii despre aspecte negative, ele putând fi înlăturate în viitor, tocmai pentru că au fost dezvăluite, tocmai pentru că oamenii au fost preveniți asupra lor, pentru a nu le mai repeta. Am scris cartea din dorința de a arăta publicului nostru prin ce am trecut, tocmai pentru ca pe viitor să nu se mai repete aceste suferințe. Aș vrea să mai spun că eu am ținut foarte mult la țărănime – la țărănimea mijlocașă din rândul căreia facem parte și la țărănimea săracă în mijlocul căreia am crescut – dar țăranii, când au ajuns la putere, au făcut atâta rău, că m-au dezamăgit.

Nu se scrie cu voie de la poliție, acest drept al scriitorilor de a scrie este un drept câștigat prin luptă de scriitorii români în societatea noastră și pe

care nu-l mai poate lua nimeni.”

„BUCURIILE SE PLĂTESC[836]

Sinaia, 12.8.70

Eu sunt, după cum vezi, la Sinaia, și sunt cam necăjit că mă doare spinarea. Or fi rinichii, o fi un început de spondiloză, ți-nchipui ce belea, asta mi-ar mai lipsi, că încolo le-am aranjat pe toate! Edgar Poe mi se pare are o nuvelă în care vorbește de zeul hazardului, care își bate joc de noi. Așa mie, de la o vreme, mi se întâmplă tot felul de ghinioane, ca să-mi sâcâie fericirea de a fi tată și plăcerea de a fi editor care într-adevăr îmi ia mult timp și nu mai îmi lasă nici spiritul liber, chiar când timp există, ca de pildă acuma. Au intervenit niște obligații, ca să-l tipărești și pe-ăla, și pe-ăla. Marele cutare, dimpreună cu marele cutare, ca să ne facem prieteni buni, vechi scriitori care etc. Sunt supărat, asta e politica compromisurilor! Dacă n-o faci, într-adevăr nu e bine, dar și dacă o faci nu e bine. Atunci cum dracu să procedezi?

Pe urmă ghinioane mai mici, dar care se țin unul după altul. Trebuia să plec la Sinaia într-o vineri. Mă anunță însă gazda că a dat cu D.D.T., deci nu putem veni. Hai să plecăm luni. Duminică însă îngrijitoarea copilului se ceartă cu bucătăreasa și pleacă val vârtej amenințându-ne din stradă: «Veniți voi după mine!» Am băgat-o în mă-sa. Da' ce facem! De unde luăm alta!? Telefonez lui frati-meu la Bacău și ăsta e gestul salvator, îmi trimite el una care pare pâinea lui Dumnezeu. Plecăm deci marți. Adică ne hotărâm pentru această zi. Luni seara însă se pune dracului, doamne iartă-mă, o ploaie torențială și când să ne apucăm de împachetat, se stinge lumina. Ce era să mai facem? Chemăm Irebul, ehe, zice, în oraș sunt lucrări mai grave din pricina ploii. Ne culcăm și dimineața reușim să plecăm pe la orele 12. Eu cu Nuți în Fiatul meu, Dumitrescu cu Nicușor și Maria, noua lui îngrijitoare, în Volga. Ce-mi zic eu, să merg încet cu 70 la oră să fiu sigur că nu mi se întâmplă nimic. Nu facem noi treizeci de kilometri și văd că mă depășește în trombă un camion și mi-aruncă o piatră în parbriz, care îndată se face

bucățele mici. Iată ce pățești când mergi încet! Am oprit, l-am curățat. Ce-i facem!? Mi-am adus aminte că marțea nu se pleacă la drum! înainte, hotărăsc eu, și ajungem astfel la Sinaia, nu înainte de a da și o ploaie peste noi, care, fără parbriz, ți-nchipui! în fine, ajungem, despachetăm, și dau drumul lui Dumitrescu cu sarcina să-mi facă rost de-un parbriz, deși eu știu că așa ceva nu există decât în Italia și îmi potrivesc hârtiile pe masă ca a doua zi să mă apuc de-un scenariu contract pentru un film după nuvela *O oră din August.* Când mă uit, nuvela era acasă, o uitaserăm în febra plecării. Acuma trebuie să fac un drum până la București. Ei, ce zici de chestiile astea?!! […]

P.S. 13.8.70

Dar iată că azi domnul Dumitrescu mi-a adus parbrizul, iar după masă am scris un articol intitulat *Compromisul cu ideile,* în care sunt încântat să cred că mi-a reușit un interesant portret. Și în acest timp Nicușor, căruia i-au și ieșit doi dinți, a răcnit ceva care putea fi luat drept «tată»! în orice caz spectacolul pe care ni-l dă e fascinant, simți, asistând la el, de ce un om trebuie să moară. Nu se poate bucura de fiii lui și să stea prea mult pe suprafața pământului. Bucuriile se plătesc. Asta încă nu e cel mai rău. Mai rău e de cei ce nu le au deloc, fiindcă și ei trebuie să moară. Nu există nici răsplată, nici pedeapsă. Ci, cum a spus Tolstoi înainte de a-și da duhul: *Il faut foutre le camp,* adică, în traducerea mea, *trebuie să spălăm putina!*

Marin Preda”

ADDENDA III

DESPRE UN VIITOR ROMAN AL LUI MARIN PREDA[837]

Romanul pe care îl are în lucru tovarăşul Marin Preda e susceptibil de a trezi un interes deosebit, prin problemele pe care le pune. Desigur în această privinţă anticipările trebuie să fie întotdeauna întovărăşite de rezerve. Atâta timp cât opera se află de abia în stadiul de elaborare, precizările nu pot fi decât vagi, cu un caracter cu totul general. Proectele unui scriitor oferă totuşi, ele însăşi un material de discuţie, din care, incontestabil, anumite învăţături se pot trage. Dar, în cazul tovarăşului Preda, nu e vorba numai de acest fapt. Problema însăşi pe care îşi propune s-o desvolte în cadrul viitorului roman poate trezi interesul, prin marea ei actualitate, prin prezenţa ei imediată, ca una din importantele chestiuni ce se pun societăţii noastre în drum spre socialism. Scriitorul Marin Preda, al cărui volum de nuvele *Întâlnirea din Pământuri* a cunoscut aprecierea opiniei publice cu toate îndreptăţitele critici ce i s-au adus, vrea să ofere acum o carte prin care să dovedească că a ştiut să tragă cel puţin în parte învăţăminte din critica ce i s-a făcut. Prezentând o frescă a conflictelor de clasă la ţară, el intenţionează să urmărească procesul de diferenţiere a ţărănimii, ca urmare a ridicării unei pături subţiri de chiaburi. Consecinţa necesară a acestor diferenţieri înăuntrul ţărănimii este şi ascuţirea conflictului dintre elementele capitaliste săteşti şi ţăranii muncitori, ascuţire pe care autorul doreşte s-o ilustreze pătrunzând în păienjenişul relaţiilor de clasă, căutând a le surprinde în complexitatea lor reciprocă fără însă a le simplifica. Marin Preda îşi propune ca pornind de la critica relaţiilor capitaliste la ţară să furnizeze ţărănimii noastre muncitoare o armă de luptă, în aşa fel încât cartea să constitue un element de lămurire în campania ce se duce pentru pregătirea condiţiilor unei economii socialiste săteşti.

Pentru a nu simplifica lucrurile și a evita schematizarea eroilor și a pozițiilor, pentru ca fragmentul de viață să oglindească procesele și ciocnirile, metoda folosită va fi aceea a unui conflict dramatic petrecut în decursul a 48 ore într-o familie de chiaburi. Acțiunea propriu-zisă se va limita la acest conflict. Însă ea va fi explicată printr-o incursiune în istoria familiei amintite. Această istorie ar trebui să fie un exemplu tipic al condițiunilor în care se produce acumularea capitalului la sate.

Paralel cu istoria acestei familii vor fi urmărite și alte familii cu care ea întreține relații sau cu care intră în conflict. Construcția va fi în așa fel înjghebată încât acțiunea se va desfășură prin intrări surprinzătoare, asemănătoare celor dintr-o piesă de teatru.

Familia asupra căreia își îndreaptă atenția Marin Preda este aceia a chiaburului Ilie Moromete. În momentul când tatăl său Ion Tudor Moromete moare, îi lasă, lui și celor două surori Maria și Ilinca numai o casă cu două pogoane de pământ, de pe vremea împroprietăririi lui Cuza Vodă. După ce fetele se mărită, Ilie Moromete rămâne singur în casa părintească. Maria se mărită prost, apoi divorțează, se mărită a doua oară, fuge de la bărbat, și cu vremea rămâne fără rost. Cealaltă soră s-ar fi măritat mai bine, dacă nu avea un copil din flori, pe Anton.

În 1914 Ilie se însoară și are trei copii: Paraschiv, Ion și Achim. În 1920 soția se îmbolnăvește de oftică și moare. Ilie Moromete se însoară a doua oară. Perioada scursă între prima și a doua căsătorie este epoca neagră a familiei Moromete. Lipsurile, mizeria, foametea fac ravagii. După cea de-a doua căsătorie care-i mai aduce un fiu, pe Niculaie, și două fiice: Drinca și Bâlca, lucrurile încep să se mai îndrepte. Copiii sunt mari, ei pot munci, și cu drumurile la munte se câștigă o grămadă de parale. Prosperitatea relativă îi prilejuiește lui Moromete o serie întreagă de coțcării din care el realizează o primă acumulare de bănet. Un amănunt important îl constituie faptul că întâiu el a făcut cu nevasta de a doua pe copii și apoi s-a căsătorit cu ea; așa că *a uitat* să-i treacă pe numele lui.

La bătrânețe, ținând seama că nevasta de a doua i-a adus totuși zestre șase pogoane, se hotărăște să facă acest lucru nu de alta, dar nu voia ca acești copii să rămână niște desmoșteniți. Conflictul între cei trei fii de la prima nevastă și mama lor vitregă crește în intensitate pe măsură ce crește și averea. Ilie Moromete are acum zece pogoane. Acest conflict atinge punctul culminant în momentul când, aflând de intenția tatălui lor de a lăsa moștenire fraților vitregi o parte din avere, sar cu cuțitul la mama lor

vitregă. Ilie Moromete reacționează crunt administrându-le o zdravănă bătaie. La rândul lor, ei se hotărăsc să plece de acasă. O fac pe furiș, noaptea, fără să-și ieie rămas bun, având grije în prealabil să vândă din grajdul tatălui o pereche de cai. Cei trei ajung la București unde doi din ei se apucă de afaceri, al treilea ajunge sudor la S.T.B.

Între timp Moromete își mărește averea. Pe Nicolaie îl dă la școală și acesta devine avocat. În momentul acțiunii el este interesat la deschiderea unui birou de avocatură. El devine un tip de intelectual idealist și confuz. Rămas pe lângă el fără niciun bărbat, Ilie Moromete înfiază pe Anton, copilul din flori al surorii lui. Acesta se poartă ciudat, la început cinstit și tolerant față de familia unchiului său în care lucrează, apoi izbucnește într-o necruțătoare revoltă împotriva Moromeților.

Aceasta este istoria familiei Moromete, cuprinsă în primul capitol al romanului. Acțiunea începe pe la începutul toamnei 1946. Ilie Moromete îngrijorat de svonurile ce circulau despre o nouă reformă agrară, îngrijorat de rezultatul viitoarelor alegeri, vrea să se pună la adăpost și să încheie o afacere cu un alt chiabur din sat. Afacerea constă în a face un schimb de pământ cu acel chiabur, din care Ilie Moromete, să rămână cu zece pogoane de vie, trei locuri de casă și cinci pogoane de pădure. Cu restul de bani rezultați din vânzarea a zece pogoane (avea optzeci) vroia să deschidă birou de avocatură lui Niculaie și să mărite fetele. Bătrânul suferea de inimă și vroia acum, la sfârșitul vieții, să petreacă, să se odihnească. Pe de altă parte se ferea să nu rămână fără pământ, să vie o nouă reformă. Maria Moromete află de acest plan, și-i chemă din București pe cei doi copii Paraschiv și Achim, celălalt fiind dat dispărut pe front. Mai ales pe Achim. Această hotărâre îl lovea, căci dorea să-și deschidă un magazin de coloniale. Timp de două zile amenințările nu mai contenesc. Totuși, Ilie Moromete încheie vânzarea și se duce să facă chef.

În timpul chefului apare Maria făcând un scandal nemaipomenit. Bătrânul o dă afară, dar ea revine, ceea ce îl scoate pe bătrân din sărite. Ia o sticlă și-i dă în cap. În acel moment are un atac de inimă și moare.

În felul acesta conflictul se rezolvă la iuțeală: vânzarea nefiind legalizată, averea rămâne lui Paraschiv și Achim. Ei pun stăpânire pe gospodăria tatălui, alungă pe mama vitregă și fetele ei, îl alungă de asemenea pe Anton, care rămâne crunt lovit, căci bătrânul nu i-a lăsat nimic în moștenire, cu atât mai mult cu cât în toamna aceia voia să se însoare.

Niculaie, după ce ajută, pe cât îi stă în putere, pe mamă și pe surori, pleacă la București. Paraschiv și Achim însă renunță la viața de Capitală, și deschid în sat un centru de aprovizionare cu alimente.

Romanul se termină cu un parastas de nouă zile făcut mortului, la care Anton, revoltat, răstoarnă mesele și desvăluie oamenilor ingratitudinea unchiului său. Între timp Anton fusese captat de organizația de partid din regiunea aceia iar cartea rămâne deschisă pentru un alt roman care va urmări – paralel cu transformările sociale decurgând din întărirea poziției clasei muncitoare – lupta lui Anton împotriva Morometților.

Precum se vede, romanul e conceput pe o dimensiune destul de mare și atacă o serie întreagă de probleme. Toată plasa de relații familiare, de conflicte și de diverse aspecte ale vieții noastre rurale se vrea oglindită. Rând pe rând sunt analizate acumularea capitalului și mentalitatea pe care o atrage după sine această acumulare, migrația de la sat spre oraș, desagregarea familiei, ca urmare a desvoltării capitalismului la țară. Dar față de sarcina aceasta mare care și-a luat-o scriitorul, anumite riscuri îl pândesc.

Punând problema relațiilor din familia Moromete, s-ar putea întâmpla ca autorul să nu sesizeze întreg complexul de relații sociale ce leagă această familie de alte familii din sat. În felul acesta s-ar putea cădea și în altă greșeală, aceia de a privi lupta de clasă la țară numai prin perspectiva unei familii, în așa fel încât această luptă să nu apară ca o luptă „de mase” ci, printr-un fel de schematizare, ea să se reducă la un simplu conflict inter-indivizi, între Anton și ceilalți membri ai familiei. Iar, în străduința de a evita această greșeală, s-ar putea cădea în alta, de a lipi cu totul artificial un conflict secundar de principalul conflict din familie. Procesele trebue să fie împletite organic între ele, forțele sociale aflate în luptă să se ciocnească într-un mod firesc, cu totul real. La aceasta se mai adaogă și teama autorului de a nu putea să se detașeze complect de personalitatea eroilor și să-i privească cu un ochi suficient de critic.

Cum am spus, anticipările nu sunt de natură să lămurească prea multe lucruri. Singura concluzie pe care o putem trage este aceia că acest roman poate fi un roman interesant prin tema ce și-o propune. Restul aparține creatorului.

ANTON STRIHAN

PENTRU ASCUȚIREA VIGILENȚEI ÎN LUPTA ÎMPOTRIVA NATURALISMULUI[838]

(Pe marginea nuvelei *Ana Roșculeț)*
de Geo Dumitrescu

În drumul ei tot mai larg și tot mai direct către inima realităților revoluționare, literatura noastră a cuprins în ultimii ani din ce în ce mai bine și din ce în ce mai multe dintre temele zilelor noastre. Ele au în centru tema înnoirii omului, a transformării lui, a creșterii lui în pas cu uriașa creștere a țării. Înseși realitățile reclamă, impun literaturii o asemenea abundență de eroi care se înnoiesc, care descopăr viața, de oameni în care încolțesc și se desvoltă impetuos germenii noului, oameni care ies la suprafața vieții. Ei servesc, în literatură ca și în viață, drept exemple și rostul literaturii este de a le pune cât mai bine în valoare această însușire, de a face din ei pilde cât mai mobilizatoare.

Tov. Marin Preda sa lăsat și el ispitit de o asemenea temă și bine a făcut. Scriind *Ana Roșculeț* prin experiența de cunoaștere directă a actualității în domeniul producției industriale, în mediul muncitoresc – chiar așa scurtă cum a fost – și prin studiile sale teoretice paralele scriitorul a fost ajutat prin toate acestea să învingă într’o măsură inerțiile literaturii sale anterioare, ceea ce i-a lărgit orizonturile, l-a dus la câștigarea unor poziții noui în arta sa. O temă arzătoare, ruptă din realitatea vie, e o adevărată școală pentru un scriitor, o piatră de încercare, un prilej de luptă, care condiționează însăși creșterea lui, punerea în valoare a înzestrărilor sale creatoare, prezente la Marin Preda. El a atacat cu curaj o asemenea temă, servind literatura noastră și rosturile ei înalte, servindu-se pe sine. E meritul de frunte al noii sale nuvele.

Toate aceste lucruri, între altele, explică marele interes cu care a fost primită *Ana Roșculeț* în massele cititoare unde sau pornit vii discuții în jurul ei. Articolul de față – după ce *Flacăra* a luat deja atitudine față de carte, prin cronica tov. J. Popper – este determinat de ecourile acestor discuții, în primul rând de scrisoarea adresată revistei noastre de tov. Adela Pagu, muncitoare la F.R.B. („Despre o cronică din *Flacăra* și chipul muncitoarei de azi”, *Flacăra* nr. 8 (112), o scrisoare în care tov. Pagu, vorbind oarecum în numele tovarășelor sale de la F.R.B., aduce critici importante nuvelei și se arată în dezacord cu cronica menționată. Articolul de față, pornind de la sesizările tov. Pagu, năzuie să adâncească analiza *Anei Roșculeț*, să încerce a limpezi problemele acestei teme arzătoare, de bază, pe care și-a ales-o autorul, să încerce a contribui la această discuție menită a ajuta nu numai talentului în creștere al lui Marin Preda, dar și multor alți scriitori care au încă greutăți și balasturi în efortul lor pentru însușirea metodei realismului socialist.

Povestea Anei Roșculeț, luată în general, așa cum se desprinde ea din intențiile scriitorului, e povestea miilor de femei din Republica noastră care, în condițiile vieții noui, se eliberează treptat de jugul exploatării de clasă, de jugul exploatării casnice, de jugul prejudecăților, al ignoranței, al inferiorității, și devin oameni întregi, fruntași ai societății, oameni noui.

Critica noastră, în unanimitate, a considerat nuvela drept un succes.

Ana Roșculeț – se scrie în cronica menționată din *Flacăra* – în care ni se înfațișează cu îndrăzneală procesul anevoios de creștere a unei femei până mai ieri roabă, în care ni se desvăluie adâncimile sufletești ale unei muncitoare aparent «simple», constituie «un succes».

«Trecând dincolo de schemă – scrie Horia Stancu în *Viața Românească* – de caracterul depărtat, rece, pe care unii scriitori îl dau personagiilor care aduc cuvântul P.M.R., Marin Preda a făcut din Pavel Vasile, din Vișan, din Ierulescu, oameni însuflețiți de căldura vieții omenești. În felul acesta, deși autorul nu a subliniat cu destulă tărie că partidul a făurit printr’un ajutor direct, un om nou, totuși prezența Partidului sa făcut simțită în întreaga nuvelă.»

«Se poate spune – scrie Horia Bratu în *Contemporanul* – că Marin Preda a prezentat veridic și cu mijloace realiste ridicarea unui element muncitoresc chiar dacă uneori procesul transformării nu a fost prins în toată complexitatea lui.»

Criticile din care am citat, în ciuda unor rezerve și observații pe care unele le conțin, sunt însă în esență, după părerea noastră, departe de a înlesni cititorului cuprinderea justă a cărții și a învățămintelor ei, departe de a-i ajuta scriitorului în munca și creșterea lui, și literaturii noastre în general, prin sublinierea deschisă, tovărășească a lipsurilor și greșelilor, prin combaterea elementelor nesănătoase ce se strecoară în opera dată. Și iată de ce:

Cum am văzut, tema cărții – chiar dacă, statistic vorbind, frecvența ei în viață nare proporții de massă – e caracteristică, tipică, pentru că ea reprezintă ceea ce e nou, cu temeinice perspective de desvoltare în viitor.

Să vedem însă dacă, în realitatea strictă a cărții, cazul particular al Anei Roșculeț oglindește cu fidelitate elementul tematic general – pe care l-am considerat caracteristic, tipic – și ca atare dacă oglindește cu fidelitate viața. Este Ana Roșculeț și povestea ei, până la urmă, un caz tipic, realist, corespunzător realității societății noastre? Reușește nuvela să fie o pârghie de mobilizare, pentru creșterea a ceea ce e nou în conștiința oamenilor muncii din țara noastră? Eroina lui Marin Preda este de zece ani muncitoare textilistă la F.R.B., una din marile noastre filaturi. Ana Roșculeț e o muncitoare înapoiată; ea îndeplinește cu greu norma, e apăsată de o viață casnică grea, terorizată de legătura ei cu Tomiță «bocsierul», un element declasat, nesănătos, care o vizitează și o bate în permanență.

Dar, printr’o întâmplare, Ana are prilejul să-și spună necazul lui Pavel Vasile, președintele sindicatului, care o ajută să scape de Tomiță. Ana se duce într’o zi la cinema și este puternic impresionată de film. Se apucă să învețe carte cu ajutorul lui Ierulescu, funcționară din fabrică, fostă învățătoare. Între timp, Aurica Muscan, o proaspătă intrată în fabrică de a cărei creștere e răspunzătoare Ana Roșculeț, învățând meseria, descoperă deodată că ar putea lucra la două mașini. Singura care o susține în această intenție este, în afară de director, Ana Roșculeț. În final, Ana este trimisă la Wroclaw în delegația noastră care ia parte la congresul pentru pace. Acesta ar fi, pe scurt, în mare, cuprinsul.

Să analizăm acum faptele ei, să vedem în ce măsură Ana Roșculeț crește, care sunt resorturile care o mână înainte, în ce măsură lucrurile corespund realității.

Ne aflăm câteva săptămâni după naționalizare, adică în vara lui 1948, într’o întreprindere trecută acum în mâinile clasei muncitoare. De zece ani Ana Roșculeț muncește cot la cot cu tovarășele și tovarășii săi, trăind viața

comună a fabricii, îndurând mizeria ocupației hitleriste, mizeria războiului nedrept pe care burghezia română îl duce pe spinarea ei și a celor de-o seamă cu ea. Mai mult încă, în acest război ea își pierde soțul, și urmele aspre ale vieții se adaugă neîncetat lângă tristele amintiri ale copilăriei și adolescenței sale de slugă în case boierești. Și totuși, situația asta nu ascute în ea revolta, nu-i ajută să deosebească între oameni prietenii și dușmanii, asupriții și asupritorii, și totuși, după cum ne spune autorul, «Ana Roșculeț nu știa lămurit ce este sindicatul, în mintea ei totul era învălmășit, de la directorul Filaturii și până la tehnicieni; pentru ea partidul, sindicatul și direcția erau tot una».

Mai mult decât atâta, din comportarea Anei nu reies în chip limpede – cu toate că autorul insinuează la un moment dat acest lucru – nici măcar elementele generale, am spune instinctive, ale unei conștiințe sau solidarități de clasă. Ei nu-i spun nimic nici războiul hitlerist, nici uriașa încleștare a taberelor în luptă, nici momentul eliberării noastre de către armatele sovietice și reformele care urmează imediat etc. Abia în 1945, câteodată, în toiul luptelor pentru preluarea puterii de către clasa muncitoare, mijește ceva obscur, presimțit, încă neconștient, când Ana mergând și ea la manifestații «simțise ceva nou, neobișnuit», «se simțea tare între tovarășele ei», «i se părea uimitor» auzind «cum se spune Partidul nostru și Clasa noastră muncitoare». Dacă ținem seama și de «inteligența prea vie» a eroinei, de care ne pomenește autorul, atunci starea de înapoiere a Anei Roșculeț este neverosimil de gravă.

Atitudinea ei față de Tomiță «bocsierul», omul pe care îl urăște profund, și pe care nu știm prea limpede de ce-l suportă, omul care o terorizează, o bate, îi strică viața, este de asemeni «curioasă». După bătaia cu care se deschide cartea, puțin timp după ce Ana își spălase rănile și încercase să scrie o petiție către comisariat, iată ce-i spune prietenei sale Vica, muncitoare și ea la aceiași fabrică.

«Am să mă mărit cu Tomiță și plec de la fabrică. Și cum e el mare bocsier și dat dracului, dar ce? îl învăț eu minte! Ai văzut ce semn avea la gât? Eu l-am ars. Călcam rufele, dragă, și i-am dat cu fierul în ochi. Noroc că sa ferit, că rămânea orb… La Carpați am să mănânc! Hai repede Vica… Am să cer creier pané! Fi-ți-ar creierul al dracului, Tomiță! Ai văzut ce cap are? Ca de vițel, dragă! Vițel pe tipsie!…»

Asemenea manifestări curioase de iz burghez se întâmplă și în alte împrejurări. După ce scapă de Tomiță și se mută la fabrică, Ana cade

deodată într'un fel de disperare, într'o agitație bolnăvicioasă. Intrând dintr'o greșeală la o ședință de partid și atrăgându-i-se atenția asupra acestui lucru, face o criză: «Scrâșni din dinți și o nemulțumire rece, grea, îi năvăli în inimă la început împotriva maistoriței, apoi împotriva tuturor celor din sală.»

Se duce la cinematograf și din când în când își bruftuluiește copilul fără rost, îl silește să-i stea în poală ca să-i citească titlurile.

Lecția de câteva ceasuri, acasă la Ierulescu, e și ea dramatică și tenebroasă, pare o ședință de spiritism sau psihanaliză.

Deschide o carte și se înfurie că nu înțelege ce scrie: «Sudoarea îi năvăli iar pe chip. Buzele i se mișcau șoptit, gura i se schimonosea.»

Altădată, după lecția cu Ierulescu, «Ana… a dat cu caietul în pământ».

Asemenea nevricale de cucoană, atitudini «pitorești», pe care autorul le prizează parcă în mod deosebit și le descrie cu plăcere și amănunt, sunt foarte abundente în carte. La fiecare pagină, Ana «își mușcă adânc buzele», «se simte pornită și îndârjită împotriva tuturor», «strigă răgușit și scrâșnește», «e neliniștită», e cuprinsă «de o mulțime de dorinți nelămurite și arzătoare», sau «stăpânită de dorinți încâlcite, întunecoase, simte ceva înverșunat și rău pentru prietena ei», numai fiindcă no găsise acasă, «izbucnește într un plâns scrâșnit, nestăvilit, greu de suferință și de disperare», «simte o desnădejde turbure, furioasă» etc. etc. Aceste ape rele, mocirloase, răbufnesc și mai puternic când Ana intră în concediu după începutul ei de «creștere». Ea nu pleacă nicăeri, rămânând să lenevească în București, să-și facă «o rochie frumoasă de vară și să-și cumpere o pereche de pantofi foarte scumpi» – deși fetița ei nare de niciunele –, să se plimbe ceasuri întregi, uitându-se prin vitrine, ori urmărind să vadă dacă «cucoanele au pantofi mai frumoși ca ai ei» etc.

Ana Roșculeț nu iubește pe nimeni și nu se simte legată de nimeni, nici chiar de fetiță, pe care o repede mereu, pe care o tratează cu asprime, căreia-i sacrifică paltonașul și ghetele pentru a-și cumpăra ea «pantofi scumpi» și care, lucru izbitor, nare nici măcar un nume în carte.

Drumul Anei, atâta cât îl putem desluși, transformarea sufletească a eroinei, în ciuda ajutorului pe care autorul vrea să arate că-l primește, se face sub imperiul unor forțe oarbe, tenebroase, nelămurite, sub imperiul unei ambiții, al unui orgoliu și al unei invidii furibunde, bolnăvicioase. Ea nu pare conștientă, până la urmă, de momentele prin care trece, de etapele drumului ei, de oamenii și tendințele din juru-i, iar în final, atunci când

autorul vrea să ne înfățișeze o Ană limpezită, nouă, nu importanța descoperirii Auricăi Muscan, nu curajul propunerii ei o face pe Ana să o susțină, ci aceeași invidie ranchiunoasă împotriva maistoriței («i-e necaz că nu i-a venit ei mai întâi în cap»).

Fără a intra deocamdată în aprecieri asupra desfășurării nuvelei, referindu-ne în mod izolat doar la psihologia eroinei, putem de pe acum spune că aceste fapte, manifestări și amănunte sunt, fără îndoială, elemente care nu pot intra în alcătuirea unui chip real, reprezentativ, de muncitoare din zilele noastre, în drum spre înnoire, spre niveluri superioare. Acest bagaj periferic micșorează într’o gravă măsură greutatea specifică a tipicului în compoziția *Anei Roșculeț* și tinde s’o apropie mai degrabă de literatura burgheză, naturalistă, a «cazurilor». *Ana Roșculeț* nu oglindește cu fidelitate elementul tematic general – tipic, caracteristic care se desvoltă – și prin aceasta nuvela nu-și îndeplinește funcția de armă mobilizatoare împotriva a ce e învechit. Pentru creșterea noului.

Iată de ce are dreptate tov. Adela Pagu, muncitoare la F.R.B., să spună în scrisoarea sa adresată *Flăcării:* «avem noi muncitoare nelămurite care sau ridicat în muncă, dar mai altfel, mai fără atâtea ocolișuri, cu devotament pentru Partid. Pe acelea le trimitem noi la congrese, și nu pe una ca Ana Roșculeț, care de fapt nici na făcut cine știe ce în producție sau în munca sindicală. Altfel ar fi arătat această carte dacă ar fi dat ca exemplu pe una din tovarășele noastre care au știut cu adevărat să lupte pentru clasa muncitoare…»

Realitatea ne oferă deci și alte tipuri de muncitoare, acelea «normale» care cresc în mod sănătos, care reprezintă elementul ce se înmulțește, ce câștigă teren. Și tocmai prin faptul că aceste elemente câștigă teren, devin predominante și sunt hotărâtoare în viața fabricilor noastre, ele sunt tipice.

Cineva ar putea să întrebe: «Dar ce, nu există în realitate muncitoare ca Ana Roșculeț?» E foarte posibil să existe – deși nu acesta e felul în care cresc ele – și poate că una din ele îi va fi alimentat lui Marin Preda seria de «elemente psihologice», de «amănunte pitorești» semnalate.

Dar – spunea Gorki – «faptul nu este încă întreg adevărul, el este numai materia primă, din care trebue să extragem, să scoatem adevărul veritabil al artei. Nu putem prăji găina cu pene cu tot, iar ploconirea în fața faptelor duce la aceea că la noi se confundă accidentalul și neesențialul cu tot ce este esențial și tipic. Trebuie să învățăm să smulgem penele neesențiale ale faptului, trebue să știm să extragem sensul dintrun fapt real.»

Iar acest sens este acela al mersului înainte: a-l prezenta înseamnă să vezi realitatea în desfășurare, să vezi faptele ce generează noul. Pentru a ști să selecționezi faptele, să dai înlături penele găinii, trebuie să te plasezi pe tine însuți pe poziții de luptă, să socotești opera ta ca armă de luptă și s’o creezi ca atare, să vezi care elemente sunt de folos clasei muncitoare, ajută la creșterea ei și care, dimpotrivă. Însă tov. Preda, pășind la realizarea intențiilor sale inițial juste, sa lăsat sedus în special de un anumit fel de fapte și amănunte care amintesc încă, din nefericire destul de vădit, de galeria lui de «cazuri», din *întâlnirea din Pâmânturi*, ființe elementare cu trăsături bestiale, oameni instinctuali, nefirești, morbizi, nereali, care convin burgheziei în dorința ei de a coborî noțiunea de om și încrederea omului în forțele sale. Autorul se lasă încă stăpânit într’o măsură de această nesănătoasă voluptate de a scormoni – cum spune A. Jdanov – aspectele josnice și mărunte ale vieții, de a cerceta funinginea din bucătărie și din baie.

E caracteristică, în acest sens, descrierea casei lui Ierulescu, care aduce a balamuc: o bătrână cu o sticlă de gaz vânează ploșnițe deasupra patului răsturnat; alături, bărbatul, cu un fierăstrău, taie ochiurile ferestrei; în birou, o planșă, în jurul căreia se află o mulțime de hârtii de mărimea planșei «mototolite ciudat, de o ghiară înfiptă în mijloc». Dealungul hârtiei de pe planșă, ceva scris cu creion roșu, «limpede și furios»: «Sacramento!» Ierulescu intră în bucătărie și începe să mănânce «din picioare direct din cratiță, grăbită, cu un aer de parcă ar fi vrut să scape mai repede de această treabă». «Abia după ce termină de mâncat, se desbracă și se spală pe mâini, adică tocmai cum nu trebuia» etc.

Această descriere minuțioasă nu urmărește nimic altceva decât a compromite – în ciuda intențiilor juste ale autorului, manifeste în nuvelă – a întina un personaj pozitiv, membru de partid, care se dăruie pentru ridicarea tovarășelor lui.

Care este atunci explicația prezenței ei în carte? Explicația ei e tocmai în această predilecție pentru fotografia imediată cu iz «ciudat», «neobișnuit», colorat cu brutalități, este tocmai în incapacitatea scriitorului – cum spune criticul sovietic Tarasencov – «de a pătrunde esența fenomenelor, alunecând la suprafața lor, prezentând o trăsătură sau alta (adeseori pe aceea care pare că sare mai mult în ochi) drept esențială, neputința autorului de a deslușì ceea ce e frumos (tipic) de ceea ce e dubios, cerebral, artificial». «De aici,

între altele, decurge zugrăvirea caracteristică pentru naturalisa a tot ceea ce este monstruos, decăzut, patologic.»

Și asta nu e o simplă greșeală. Trebuie să știm în mod clar că această lunecare la suprafața realității, acest apetit pentru nimicurile și urâțeniile vieții înseamnă negarea tipicului, negarea realismului, falsificarea realității, înseamnă însăși negarea artei ca mijloc de cunoaștere, ca instrument de educație și de luptă, negarea scopului urmărit de autor în nuvelă, capitularea în fața rămășițelor concepției burgheze, dușmănoase, în artă.

Naturalismul, în toate formele și gradele lui, este în esență o manifestare reacționară care amenință însăși rosturile literaturii noastre, care-i frânează desvoltarea, care-i alterează realizările.

Împotriva lui trebuie să luptăm fără cruțare, să-i semnalăm resturile și rădăcinile, acolo unde se mai află, să-l demascam nimicitor acolo unde este cazul.

Semnalând aceste nesănătoase infiltrații care se găsesc încă la mulți scriitori și se manifestă cu deosebită virulență în cartea tov. Preda, suntem obligați să constatăm că prima reacție a criticii noastre literare față de *Ana Roșculeț*, dând dovadă de lipsă de vigilență, nu a fost de natură (decât poate în aparență) să-l ajute pe scriitor, să-i arate primejdiile care mai pândesc creația sa, să-l mobilizeze la lupta pentru deplina lor lichidare.

Dar cauzele greșelilor din *Ana Roșculeț* sunt mult mai adânci și modul în care e tratată tema sa oglindește deficiențe în însăși concepția sa ideologică, lucru ce poate reieși clar din analiza desfășurării acțiunii în nuvelă. Lipsurile țin de o anumită poziție a autorului față de tema sa față de eroii săi, față de rostul întregei sale nuvele. Discutând în partea doua a articolului problema eroului pozitiv, problema spiritului de Partid, în condițiile cărții, vom analiza ceea ce este incompatibil cu metoda realismului socialist, vom merge mai aproape de rădăcinile acestui funest și reacționar naturalism, care, de altfel, nu amenință numai munca și creșterea autorului *Anei Roșculeț,* ci constituie o amenințare pentru mai multe din condeiele noastre mari și mici.

II

Am arătat în prima parte a articolului nostru motivele care au făcut necesară o discuție mai largă asupra nuvelei *Ana Roșculeț* de Marin Preda. Importanța temei și posibilitățile incontestabile ale autorului pe deoparte, concepția nejustă asupra realității, situarea pe o linie falsă în interpretarea ei pe de altă parte cer însă adâncirea unor probleme principale care țin de baza

însăși a efortului pe care-l face acum literatura noastră în împlinirea sarcinii dată de Partid de a oglindi «profundele transformări prin care trece țara noastră în drumul ei spre socialism», de a deveni ea însăși «un factor activ al acestor transformări» (Din salutul CC. al P.M.R. către conferința scriitorilor din R.P.R. – Martie 1949). Cercetând în acest sens, în mod separat, biografia Anei Roșculeț, structura ei așa cum apare în carte, am văzut că eroina lui Marin Preda nu corespunde elementului tematic general – tipic, caracteristic – că nu urmează fidel intențiile inițiale ale autorului, că *Ana Roșculeț* nu oglindește în ultimă instanță cu fidelitate realitatea, ba dimpotrivă, o denaturează.

Dacă extindem cercetarea noastră și asupra celorlalte personagii, asupra desfășurării întregii cărți, vom vedea că elementele acestei denaturări sunt mai numeroase. Ele scad și slăbesc chiar elementele pozitive din carte, mai ales din punct de vedere al valorii ei educative.

Oamenii de Partid din carte, atât secretarul organizației, cât și în parte Pavel Vasile, președintele sindicatului, învățătoarea Ierulescu sau Vica, prietena Anei Roșculeț, nu sunt prezentați în modul cel mai just, ca niște elemente de conducere, conștiente de răspunderea pe care o au pentru soarta fiecărui tovarăș de muncă, pătrunse de lozinca stalinistă «omul cel mai prețios capital». Ei află întâmplător – și sindicatul și organizația de partid și prietena ei – de necazurile și greutățile Anei și soluțiile lor nu sunt foarte adânc inspirate de principialitatea și combativitatea partinică.

În loc de a insufla dorința de luptă și încrederea în forțele sale iată ce-i spune Vica, tovarășa Anei, când o vizitează și o găsește bătută de Tomiță: «Ei, Aneta, știi ce-a făcut pe urmă cumnată-mea? A răbdat, a răbdat, a răbdat. Și într’o zi face cunoștință cu unul… Pleacă pe urmă de acasă și bagă divorț.»

E limpede din cele înșirate mai sus că o asemenea înfațișare a partidului și a oamenilor lui constituie în mod practic, în ciuda celor mai bune intenții ale tov. Marin Preda, o falsificare a realității.

Ce mai arată cartea în continuare cititorului? — că o muncitoare foarte înapoiată, cu o structură pe jumătate mic burgheză-lumpen proletară, face deodată un salt și este trimisă ca delegată a oamenilor muncii din țară la Wroclaw! Cartea mai arată de asemeni cum o muncitoare nouă, care abia a învățat meseria, descoperă, deodată, printr’o întâmplare, printr’o îndemânare și ingeniozitate aproape sportivă – nu printr’un efort conștient

de îmbunătățire a muncii și a roadelor ei – o metodă «cu totul nouă»… care se practică de zeci de ani în Uniunea Sovietică!

Tov. Pagu e îndreptățită să declare, în numele muncitoarelor dela F.R.B., în numele tuturor muncitorilor noștri, că noi nu trimitem la congrese «pe una ca Ana Roșculeț care de fapt na făcut cine știe ce în producție, sau în munca sindicală». Și într'adevăr, Ana Roșculeț na făcut cine știe ce, se poate spune că na făcut nimic în acest sens. Ea nu crește și nu se verifică prin fapte. Prezența ei în producție, în fierberea muncii, este cu totul ștearsă. Această latură esențială a realității cade pe un plan secundar în carte. În primul plan stă Ana Roșculeț cu «cazul» ei, analizat și soluționat în mod separat «in sine», desprins de condițiile esențiale, fundamentale ale realității, caz în fond periferic, particular, descris în culori groase, uneori triviale, de esență naturalistă.

Dar e posibil oare ca o muncitoare foarte înapoiată, printr'un proces în cea mai mare măsură de «sbucium interior», fără condiții și determinări materiale, sociale puternice să facă un asemenea salt ca Ana Roșculeț? Se poate pune oare problema creșterii și înnoirii unui muncitor în acest mod? Firește, nu se poate. Realitatea ne înfațișează altfel lucrurile. În viață oamenii cresc în luptă. Ei cresc muncind și construind sub conducerea partidului. Ei cresc construind socialismul, pe drumul strălucit indicat de Lenin și Stalin pe urmele și cu ajutorul marei experiențe sovietice. Acestea sunt condițiile esențiale; reale, ale creșterii oamenilor noi, ale creșterii țării însăși. Lupta de clasă este o realitate pe care Marin Preda o trece cu vederea aproape total în cartea sa. Conținutul de clasă al conflictului Anei cu Tomiță nu-i apare cu claritate autorului, ceea ce îl împiedică să dea o soluție personagiului negativ Tomiță, să ofere Anei o condiție puternică, indispensabilă, de creștere a conștiinței ei de clasă, de călire și limpezire prin luptă.

Nici efortul uriaș al construirii socialismului nu prea se vede în carte. Cele câteva frânturi din procesul muncii, pe care ni le prezintă nuvela, sunt vagi și oarbe, lipsite de lumina acestei mărețe perspective: socialismul.

Procesul muncii nu se află nici el pe primul plan al cărții. Personagiile nu sunt cuprinse activ în el, creșterea și transformarea lor nu-și află determinări în procesul muncii și nu se împletește creator în focul lui viu. De aceea sunt și false, neviabile. Oamenii nu pot trăi, nu pot fi prezentați în afara muncii, și nu pot fi înnoiți printr'un simplu «sbucium interior», livresc, fantezist. Numai producția cu viața ei colectivă, legată organic de toate celelalte

aspecte extrem de bogate ale vieții noastre obștești (sindicală, culturală, etc.), cu încordările și frământările ei, oferă condiții de organizare și educație care pot șterge urmele egoismului bolnăvicios burghez, urmele întregii morale de clasă exploatatoare. Un alt element important al vieții noastre, ajutorul sovietic, experiența și metodele sovietice, capătă de asemeni o înfățișare greșită în carte. Tov. Preda înțelege în mod just această problemă – dovadă că el subliniază efectul puternic pe care filmul sovietic îl are în procesul de creștere al Anei – dar în momentul când el o pune pe Aurica Muscan să «descopere» lucrul la mai multe mașini, autorul este tras din nou în greșeală de viziunea sa superficială asupra realității și denaturează un adevăr istoric. Dar nu numai atât. Prin acest fapt, Marin Preda își lipsește personagiile – și prin urmare cititorii – de o învățătură esențială: ajutorul sovietic, metodele sovietice înseamnă neîncetat perspectiva unei orânduiri noui, realizată în chip strălucit în U.R.S.S.

Iată deci că nuvela tov. Preda ne oferă, cum am văzut, în ciuda intențiilor autorului, în ciuda orientării tematice juste, în ciuda efortului de cuprindere a realității, pe care autorul îl depune în mod vizibil, o abundență de fapte care reprezintă o falsă oglindire, o răstălmăcire dăunătoare a realității. Resturile înclinației naturaliste pentru «cazuri», împrejurări și detalii ciudate, «neobișnuite», poziția încă nu deplin clară și hotărâtă pe care o ia față de eroii și faptele cărții sale, față de eroii și faptele realității, îl fac pe tov. Preda să se orienteze încă stângaci în mijlocul acestei realități, să rămână la suprafața ei, să treacă pe planul al doilea elementele ei esențiale și să rețină în obiectivul său, cu exclusivitate, cazul netipic al Anei Roșculeț, desprins de condițiile reale care l-ar fi putut corecta, care i-ar fi putut asigura o structură și o desvoltare veridică, sănătoasă. Această șovăială în înțelegerea faptelor, în alegerea lor ar fi putut fi risipită dacă scriitorul sar fi întrebat neîncetat cu privire la cutare sau cutare frază, descriere, episod – de pildă cu privire la descrierea casei lui Ierulescu, sau la dialogul cu Tomiță etc.: ce rost are această frază sau această descriere?, cu ce contribue ea la înțelegerea justă a realității de pe pozițiile de clasă ale muncitorimii? cui și cum servește? Ce rost are descrierea lui Ierulescu, ce rost au nenumăratele amănunte ale nevricalelor Anei Roșculeț, cu care autorul se străduiește, chipurile, să fugă de schematism, «să dea viață eroilor»? Care este contribuția acestor elemente – neesențiale, netipice – în structura personagiilor, în desfășurarea cărții, în efectul ei? Sunt ele de natură să servească în alcătuirea unui personagiu unitar întreg, normal, sunt

ele chemate să promoveze, adunate într’o structură, acel nou care se desvoltă biruitor al realității noastre în transformare revoluționară spre socialism, care cuprinde și regenerează oamenii, care îi împinge înainte spre niveluri umane superioare? Sau sunt, dimpotrivă, elemente ale vechiului, care moare, prezentate într’o perspectivă lipsită de lumina noului care să sublinieze caducitatea, elemente de natură să întineze, să tragă înapoi, să compromită un erou (vezi Ierulescu, vezi Ana), să-i micșoreze greutatea specifică a tipicului, a veridicului, a firescului, așadar a puterii exemplului, a noului, mobilizator, progresist? Preocuparea de a umaniza eroii, de a le da viață este justă, este necesară, dar factorii umani, detaliile și trăsăturile omenești cele mai tipice, cele mai caracteristice sunt elementele noului, elementele umanității socialiste, care se desvoltă și vor învinge, sunt trăsăturile omului nou care împinge cu exemplul său societatea înainte. Nu prin perspectiva naturalistă, burgheză a «funinginei din bucătărie» putem da viață eroilor noștri de azi, nu prin clișee pitorești culese din sbor, la întâmplare, sau pe măsura unui gust individual viciat, ci prin detaliile noui, adică tipice, prin perspectiva lor, ale vieții noastre, prin elementele care schimbă radical, din zi în zi mai mult, viața noastră, o înnoiesc prin lupta cu ceea ce e vechi, murdar, mort, îi asigură triumful de mâine.

Iată deci cum putem și trebue să măsurăm deci utilitatea, justețea, valoarea a ceea ce scriem, a fiecărui personaj, a fiecărui detaliu. Să ne întrebăm în fiecare clipă cui servește fiecare rând al cărții noastre, dacă el servește deschis acest nou, cu tot ceea ce se leagă de el, dacă el servește calea spre socialism a poporului nostru muncitor.

Înarmat cu asemenea criteriu, tov. Preda ar fi putut să aleagă just în realitatea care i-a stat la îndemână condițiile acestui nou, în care cartea lui și eroii ei puteau să ia naștere și să se desvolte în chip sănătos; în care tema valoroasă a cărții putea să capete o viață puternică, vigoarea unui exemplu. Cum am văzut însă, tov. Preda na reținut în carte semnificația și forța creatoare, educativă, a marelui efort al construirii socialismului; el n’a înregistrat decât schematic și pe plan secundar procesul furtunos, revoluționar al zilelor noastre, lupta de clasă, iureșul socialist al producției, realitatea clocotitoare a muncii. Iată de ce eroii săi, lipsiți de aceste condiții indispensabile, nu puteau să capete o structură sănătoasă, unitară, nu puteau să se desvolte firesc, armonios. Iată de ce, în asemenea condiții, Ana Roșculeț nu putea deveni o muncitoare fruntașe, ea nu putea ajunge la Wroclaw, ea nu putea constitui o pildă pentru massele noastre de cititori.

Dar procesul muncii, progresul pe toate planurile, transformarea oamenilor, tot acest uriaș proces de creștere al societății spre socialism se face sub conducerea și sub exemplul oamenilor celor mai înaintați, comuniștii, oameni de Partid. Dacă ascultăm de acest principiu al realității, atunci ajungem în mod inevitabil la problema eroului pozitiv și la concluzia că prezența lui, a fruntașului, a omului exemplar într-o operă literară, în spiritul realismului socialist, nu este un lucru facultativ, ci o fundamentală necesitate, o condiție esențială a viabilității și eficienței acelei opere, o condiție a realismului ei. Ana Roșculeț nu este și nu poate fi, în condițiile în care le-am arătat, un asemenea om exemplar, Ana Roșculeț avea ea însăși nevoie – ca de altfel și celelalte personagii din carte – de prezența unui erou fruntaș, a unui comunist, a unei puternice conștiințe, care să le asigure propria lor creștere, care să asigure ambianța sănătoasă a cărții. Un asemenea om care pune în fapt cuvântul Partidului, care asigură oriunde prezența și permanența forței conducătoare, care împinge înainte neostenit și conștient efortul muncii biruitoare, care adună dragostea, respectul și încrederea oamenilor din jur și le preface în forță creatoare, un asemenea om este indispensabil operei literare, pentru că indispensabil vieții, el se află chiar între justificările creației literare în ceea ce implică – drept sarcină a scriitorului – pătrunzătoarea lozincă stalinistă: «inginer al sufletelor omenești».

Ana Roșculeț, cum am văzut din toate motivele arătate, nu ne oferă un asemenea exemplu și un asemenea imbold.

Rădăcinile profunde ale acestor lipsuri sunt și ele vizibile în însuși felul «obiectiv» în care Marin Preda își fotografiază eroii și împrejurările. Cartea curge și se încheie *«sine ira et studio»*[839], aproape fără perspectivă, fără participare, ca un proces verbal.

Iată rădăcina tuturor relelor, în această indiferență, în această «neutralitate» a scriitorului, în obiectivismul lui de esență, în fond, burgheză. Iată ceea ce-l face pe tov. Preda să alunece în naturalism, în formalism, în falsificarea realității.

Aici trebuie să-și clarifice în primul rând perspectiva tov. Preda.

Literatura noastră a înregistrat în ultimii ani o serie de roade din ce în ce mai valabile, care ne obligă să judecăm deschis atât valorile acestei creșteri cât mai ales resturile unor inerții care-i îngreuiază drumul înainte.

E datoria noastră să ajutăm din toate puterile, în perspectiva drumului măreț, pe care sa angajat creația noastră literară, efortul celor ce ostenesc pe

această cale. E datoria noastră, a tuturor să ne simțim răspunzători în comun de roadele acestui efort și, ca atare, să contribuim la ușurarea lui, la desfășurarea lui în cele mai bune condiții, la înlăturarea dificultăților și primejdiilor care-l pândesc, care-l frânează, la netezirea drumului pe care a pornit.

Naturalismul ni se pare a fi una dintre aceste dificultăți și primejdii. Urmele lui se găsesc, mai șterse sau mai apăsate, chiar în cele mai valoroase realizări ale noastre, cum ar fi *Desculț* sau *Negura I,* ele se găsesc vizibile în *Evadare* a tov. Jar. Ele se găsesc în chip flagrant în *Ana Roșculeț* a tov. Preda. În așa măsură încât compromit în bună parte însăși intențiile autorului. Nu numai ăsta e motivul pentru care am discutat atât de larg *Ana Roșculeț*. E vorba întâi de o temă care ne e scumpă în mod deosebit. E vorba de un scriitor tânăr, cu deosebite înzestrări, care a făcut un drum remarcabil de la prima lui carte. *Ana Roșculeț* a apărut cu luni în urmă. Intre timp desigur experiența scriitorului a crescut și lupta lui a câștigat noui poziții. Dar o discuție, cu larga participare a criticilor și scriitorilor în jurul acestei cărți îi va fi totuși de cel mai mare ajutor tov. Preda. Și nu numai lui. A contribui la limpezirea problemelor creației literare, la demascarea urmelor vechiului, a infiltrațiilor dușmane, a contribui la clarificarea cât mai deplină a principiului de bază al realismului socialist – spiritul de partid – înseamnă a ajuta direct muncii tuturor scriitorilor noștri.

Să nu uităm îndemnul Partidului, care în salutul adresat scriitorilor îi cheamă să lupte **«cu hotărâre pentru înlăturarea concepțiilor și deprinderilor vechi, burgheze din creația literară».**

Este necesar să arătăm în mod răspicat primejdia acelor tovarăși care-și mângâie la sân micul lor naturalism cu toleranța cu care omul vechi era obișnuit să-și «înțeleagă» și să-și iubească «omenește» greșelile. Cu atât mai mult cu cât această «înțelegere» neprincipială capătă uneori forme grave. Un scriitor spunea chiar într’o discuție că naturalismul și realismul socialist nu sunt chiar așa de incompatibile, ba dimpotrivă, dacă sar cerceta bine, sar vedea că în «formula» realismului socialist există și o oarece doză de naturalism, așa că dracul nu e chiar atât de negru!

Firește, asemenea aberații nu pot duce în mod practic decât pe poziții dușmane, reacționare. Să nu uităm nicio clipă că oglindirea cea mai veridică a realității este cea partinică.

Dar oglindirea partinică înseamnă o răspicată alegere în lumina întrebării pe care scriitorul trebuie să și-o pună în permanență, lui însuși și scrisului

său: cu cine ești? cui servești? de partea cui lupți? Oglindirea partinică implică neapărat o atitudine clară față de rosturile, față de scopurile pe care opera literară le urmărește. «Menirea superioară a artei – spunea Cernîșevschi – este să fie manualul vieții.» Or dacă aceste rosturi sunt încă circumscrise în subiectivitatea «artistică» a scriitorului, dacă ele nu sunt în mod total, fără reticiențe, fără abile jumătăți de măsură, însumate intereselor comune ale clasei muncitoare, ale poporului muncitor, ale Republicii noastre în drum spre socialism, dacă ele nu servesc deschis și deplin acestor interese, dacă ele nu servesc activ, vibrant, cu fiecare cuvânt, opera de construire a societății noui, a omului nou, a omului socialist, și își rezervă o cât de mică măsură pentru satisfacerea «deliciilor» gratuit artistice, a «personalității» în ceea ce are ea nărăvit burghez, prin aceasta, prin concesia oricât de infimă, aceste roluri sunt pervertite, amenințate din temelie, oglindirea partinică, adică veridică, militantă, creatoare, a vieții, este fundamental trădată, iar consecințele se înscriu de la sine în domeniul ilustrațiilor dușmănoase.

Spiritul de Partid exclude șovăielile, nehotărârile. Trebuie aleasă până în amănunt neghina și trebue definitiv clarificată imposibilitatea celor doi pepeni într-o mână și chiar a unui pepene și ceva, și asta nu numai în problemele mari, în teorie, ci până în cele mai mărunte și neînsemnate fapte și împrejurări.

Nu se poate face o artă nouă, nu se pot explora ținuturi noui, ca acelea ale realității noastre, cu aparate fotografice literare burgheze. Nu poți să redai just și artistic realitatea în toată bogăția ei, în mersul ei impetuos înainte – și asta ne-o dovedesc și greșelile tov. Marin Preda – cu lentila «obiectivistă» a naturalismului, fără a trăi revoluționar, activ, în mijlocul acestei realități, fără a avea neîncetat o atitudine autocritică, luptătoare, față de arta ta și de mijloacele ei, față de rosturile ei, o atitudine intransigentă, necruțătoare, față de infiltrațiile dușmane de tot felul care pândesc neîncetat literatura noastră.

Creșterea oamenilor noui, ridicarea lor pe culmile umanității socialiste, se face printr’o înverșunată luptă, printr’o continuă și intensă muncă.

Creșterea scriitorului nou nu se poate face pe alte căi.

Este valabilă pentru toată lumea această mândră lozincă a Partidului, care se află deasupra oricărui loc de muncă din țara noastră, care se află deasupra Republicii însăși ca un dârz indicator al drumului ei spre socialism.

«Construim fără burghezie și împotriva burgheziei.»”

REFERINȚE CRITICE

Referințe critice

Textele jurnalelor inedite ale lui Preda din anii 1958-1959 și 1964 ne dau o cu totul altă imagine despre autorul Moromeților decât cea intrată în legendă. Din însemnări ne vorbește un tânăr bărbat vulnerabil, cu o vocație acaparantă pentru scris și care își dorește cu ardoare o familie, înțelegere, afecțiune, echilibru sufletesc, lângă o femeie deșteaptă și devotată. N-a fost să fie… Iar prin carnetele de creație pentru *Risipitorii*, *Delirul* și *Cel mai iubit dintre pământeni* pătrundem în laboratorul unui adevărat intelectual, rafinat și subtil, obsedat de romanul în curs, de perfecțiunea construcției, de coerența personajelor, pentru care adună din viața reală, din povestirile cunoștințelor, din limbajul străzii, din documente tot ce credea că-i va putea folosi. Editorii au însoțit textele lui Marin Preda cu anexe substanțiale, în care au publicat fragmente din interviurile date de scriitor de-a lungul vremii, din cărțile lui de convorbiri și de memorialistică, din mărturiile primei lui soții, Aurora Cornu, ale lui Paul Georgescu, Petru Dumitriu ș.a. Sunt reproduse și pasaje din corespondență, articole critice despre Preda, într-un cuvânt tot ce poate lumina, alături de numeroasele note de subsol, paginile jurnalelor intime.

Adriana BITTEL, „Bookarest 2004”, în *Formula AS.* nr. 620, 7-14 iunie 2004, p. 17

În legătură cu textele ce compun substanța acestui volum recuperator (primit ca ceva revelator de către public), spațiul disponibil nu-mi permite decât două observații. Prima pornește de la tipul de scriitor clasic pe care-l reprezintă Marin Preda chiar atunci când vrea să scrie jurnal. Se știe că toți scriitorii de tipologie clasică nu au scris jurnal din cauza modalității diferite de obiectivare în scriitură. Nu întâmplător, referințele lui Preda, în nota sa din 1964, se fac la Gide, Dostoievski sau Kafka, autori preocupați de explorarea viscerală a propriei identități. Un scriitor clasic ocolește autobiografia, absorbind-o în ficțiune. Altfel spus, are loc obiectivarea eului

biografic în discursul impersonalizat. Concluzia flagrantă ce rezultă în urma parcurgerii paginilor de «jurnal» ale lui Marin Preda, în momentul când este părăsit de Aurora Cornu, ne indică absența crizei interioare investigate minuțios de un subiect frustrat în sens freudian. În loc să se gândească la sinucidere sau să se revolte, măcar cât un Camil Petrescu, Marin Preda e satisfăcut pe deplin de faptul că e în stare să «vadă situația cu un ochi realist» și se apucă să fabrice argumente raționale care să justifice actul de ruptură amoroasă. Obiectivarea maximă de care e capabil, într-o asemenea situație liminară, îl împinge să eludeze orice «intimitate», de aceea sunt convins că titlul *[Jurnalintim)* nici nu-i aparține. Această «obiectivare», lipsită de autenticitate, devine un mod patologic de autoalienare, care nu poate fi confundat cu niciuna dintre formele de autolivrare subiectivă ce dau substanță genului diaristic. Subiectul interior, ce ar putea să se afirme, este obscurizat de vanitatea moralistului clasic. Se înțelege, de aici, că acest tip de jurnal nu este în niciun caz «intim», ci reprezintă un pandant comentat al «obiectivării» eului narant. Marin Preda nu are încredere în jurnal, ca și G. Călinescu, pentru că viziunea sa clasică îl oprește să recurgă și la acest senzor al autenticității scripturale. A doua observație pe care voiam să o fac se leagă chiar de problema autenticității operei lui Marin Preda ce derivă din poetica sa narativă. Neavând acces la scriitură, prozatorul este autentic numai atunci când se lasă scris de text, în *Moromeții* și în *Viața ca o prada.*

Marin MINCU, „ «Jurnalul» intim al lui Marin Preda?”,
în *Cotidianul*, nr. 137, din 12,13 iunie 2004, p. 10

Marin Preda privea cu suspiciune „expansiunea eului” în literatura modernă și se arăta amuzat de facilitatea cu care devine „erou” (adică personaj), scriind despre sine însuși. Nu-i acorda credit jurnalului decât ca bruion al transcrierii unor stări trăite pe cont propriu, pentru ca apoi autorul să-și transfere toate neliniștile și tribulațiile pe seama unui personaj inventat, altfel nu i se pare nici decent, nici profitabil să vorbească într-un mod atât de direct despre sine. Scriitură taciturnă, jurnalul e, în același timp, scriitură tămăduitoare: „scriu în acest jurnal cu pasiune și nu mă simt câtuși de puțin bolnav când o fac. Asta înseamnă că singurul erou despre care pot trata și fabula în prezent sunt eu. O fi oare interesant acest erou? Iată o întrebare strict literară. Nu-mi dau seama acum, dar port hotărârea ca în viitor să recitesc cu un ochi obiectiv aceste însemnări și, dacă eroul e reușit, să-i schimb numele, să schimb decorul, să-i dau drumul ca erou literar și apoi să distrug aceste pagini. Principalul e să mă exprim și dacă aceasta va

reuși într-o ficțiune, la ce bun jurnalul Jurnalul propriei nevroze poate fi considerat o versiune experimentală a examenului interior pe care și-l face Constanța în romanul *Risipitorii.* […] Critica severă pe care Marin Preda o face jurnalului se bazează pe faptul că astfel de amintiri îl arată pe artist deprimat și decăzut, victimă a unor slăbiciuni deplorabile care îl înjosesc. De aceea e indignat de jurnalul lui Tolstoi, adăugând o explicație absolut necesară: „Să fim bine înțeleși, eu nu sunt indignat că Tolstoi a fost așa cum a fost, ci sunt indignat că există un document care îl arată pe Tolstoi așa cum a fost, scris de însuși Tolstoi”. Demnitatea artistului trebuie apărată în fata posterității: „Când moare artistul dintr-un om, ceea ce rămâne este îngrozitor de coborât și lipsit de sens”. Astfel că o verificare a propriei imagini prin prisma jurnalului obligă la evitarea eventualelor „pasiuni josnice sau a unei rătăciri nedemne” de spiritul nobil al scriitorului: „m-am apucat și mi-am citit propriul meu jurnal. Ajungând la concluzia că cenzura mea artistică n-a funcționat îndeajuns în timp ce îmi etalam suferințele din boală și suferințele din amor, n-am mai simțit poftă să-l continui”. […] Alături de beneficiul exercițiului de scriitură în perspectiva transpunerii în ficțiune a unei experiențe a slăbiciunii și alături de profitul terapeutic, jurnalul lui Preda contribuie și la perfecționarea sensibilității scriitorului în confruntare cu limita. Însă toate acestea trebuie păstrate în stadiul de laborator necunoscut celorlalți. Ficțiunea (capacitatea de fabulație) și construcția romanului, ca semne de sănătate, rămân principala țintă a prozatorului. Jurnalul este mărturia unei maladii, care e bine să fie, pe cât se poate, tăinuită”.

Ion SIMUȚ, „Beneficiile nevrozei”,
în *România literara*, nr. 36, 15-21 septembrie 2004, „Cronica edițiilor”,
p. 13

Editorii au înțeles să îl structureze [jurnalul, n.n.] pe nivele diferite: jurnalele propriu-zise, carnete (sau note) de atelier și Addendae cuprinzând fragmente de scrisori, de interviuri, de memorii, de articole de presă aparținând fie lui Marin Preda însuși, fie altora. Caracter compozit – s-ar putea obiecta. De regulă, edițiile altor jurnale nu cuprind decât scurte note explicative referitoare la persoanele și evenimentele întâlnite în text. Cei doi editori au lărgit însă sensul notelor (care, sub aspectul lor tradițional, firește că există), devenite capitole independente (intitulate „anexe”), pentru o înțelegere cât mai exactă și mai rapidă a referirilor din jurnale. […] O mare parte a volumului editat de Eugen Simion și Oana Soare include carnete de

atelier, indispensabile pentru cine va alcătui o ediție critică. Cuprind schițe de capitol, schițe de arhitectură, nume de personaje, fragmente surprinse în discuțiile stradale ale unor necunoscuți. Comentatorii vor avea la îndemână argumente bogate de ordin textologic, naratologic, onomastic, ideologic și poate chiar politic pentru a putea descifra unele particularități absconse din *Risipitorii, Delirul, Cel mai iubit dintre pământeni*. Pentru cel de-al doilea, există o amplă documentare, însumând peste o sută de pagini și cuprinzând extrase din ziare, din memorii, note despre evenimente politice (rebeliunea legionară, legislația antisemită) ș.a.m.d. Desigur, nu la atât se va fi rezumat documentarea, dar o idee despre amploarea și intensitatea efortului lui Preda cititorul tot își va putea face.

Dan MĂNUCĂ, „Jurnalele lui Marin Preda”,
Convorbiri literare, nr. 10, octombrie 2004, „Cronica literară”, p. 42-44

Caietele de atelier își au marele lor preț pentru cititorul specializat al lui Marin Preda: istoricul literar. Ele probează, oricum, profesionalismul scriitorului, perfecționismul său, conștiința sa nemulțumită în fața lucrului făcut de mântuială. Înainte să atace arhitectura secretă a unui nou roman, Marin Preda pregătește cu insistență mortarul: fișe documentare, caracterologice, fragmente de dialog, expuneri sumare de scene etc. Evitând detaliile, nu pot să spun decât că profesionalismul său este un adevărat model de conștiință a scriitorului: o *rara avis* în peisajul imediat al literaturii române.

Cât privește părțile de Jurnal intim, cine se gândește că aici o să aibă parte de nu știu ce revelații în ordinea anecdoticului mai bine dă banii pe altceva – pentru că nu o să găsească mărunțișuri de felul acesta. Marin Preda aparține categoriei din ce în ce mai slab reprezentate a scriitorilor obsedați de scrisul lor. Dar obsedați nu la modul veleitarului care scrie ca să se audă de el, ci în sensul aproape obiectiv al umanității pe care ei simt că trebuie să o exprime pentru că au ceva de spus în sensul acesta și pentru că altfel nu se poate. Marin Preda și-a proiectat viața ca material pentru existența adevărată: aceea a lumii din hârtie. Jurnalul intim e o umbră cât se poate de caracteristică a acestei obsesii. Preda nu scrie în el – deși funcția terapeutică ar fi cât se poate de legitimă: se află în plină nevroză, are de făcut față unui divorț și urmărilor lui ș.a. – pentru ca omulețul să-și ofere desertul unei relaxări prin frecventarea anecdoticului curent. Nu: el scrie fiindcă pentru prima oară în viața lui de până atunci simte că a devenit un erou literar; altfel spus, că viața diurnă pe care o scrie dă seama despre o

umanitate canonică, golită de accident. Deși scrie despre el, nu e vorba despre propria lui persoană, tot așa cum Moromete nu e doar un țăran din Câmpia Dunării tăvălit de istorie. E mai mult, și tocmai în ideea acestui mai mult își compune Marin Preda jurnalul. […] Jurnalul este de fapt un roman scris la o persoană întâi care nu e a lui Călin Surupăceanu sau a lui Victor Petrini, ci a lui Marin Preda: la fel ca acele capodopere ale autorului numite *Viața ca o pradă* și *Imposibila întoarcere”*

Mihai IOVĂNEL, „Marin Preda, avocatul lui Marin Preda”,
Adevărul literar și artistic, nr. 755,15 februarie 2005, „Cronici”, p. 6

Notes

[←1]

Nota asupra ediției le aparține îngrijitorilor primei ediții a *Jurnalului intim*, Eugen Simion și Oana Soare.

[←2]

Eugen Uricaru era președintele Uniunii Scriitorilor în 2004, în momentul publicării primei ediții a *Jurnalului intim*, Editura Ziua, 2004.

[←3]

Acest manuscris cuprinde jurnalul intim al despărțirii de Aurora Cornu, prima soție a lui Marin Preda (34 coli A4, xerocopiate, numerotate de către scriitor, începând cu a doua pagină, de la 52 la 118, la care se adaugă o ultimă pagină, nenumerotată, reprezentând xerocopia unui tablou al lui Tonitza).

[←4]

Nu se știe cu precizie câte perioade de spitalizare a suportat Marin Preda. Aurora Cornu face câteva referiri la boala scriitorului în Eugen Simion, Aurora Cornu, *Marin Preda. Scrisori către Aurora. Convorbiri despre Marin Preda*, cu o postfață de Eugen Simion, București, Ed. Albatros, 1998,380 pag. (vezi pag. 121, 122,191,223-228 etc).

[←5]

În manuscris urmează două rânduri tăiate, ilizibile.

[← 6]

În Eugen Simion, Aurora Cornu, *op. cât.* (pag. 191), Aurora Cornu vorbește și ea despre acest episod al despărțirii lor: „Eu i-am spus: «Marine, vreau să plec de la tine», și el mi-a spus: «Dacă ești drăguță, așteaptă până la 15 septembrie când vin eu de la spital», că intra în spital, avea o astenie foarte rea.” Vezi și Anexa 1 (pag. 59-61), în care am selectat, din sursa citată anterior, și alte fragmente referitoare la personalitatea lui Marin Preda, precum și la diferitele episoade ale relației sale cu Aurora Cornu, pentru a fi puse în paralel cu notațiile din jurnal.

[← 7]

În manuscris urmează cinci rânduri tăiate, ilizibile.

[←8]

Chindi (Kindy) Sonnenreich (n. 1923), medic psihiatru; arestat și închis în anii ’50 sub acuzația de homosexualitate; a emigrat în Brazilia, la Sao Paolo, unde și-a deschis un sanatoriu. A fost unul dintre medicii care l-au tratat pe Marin Preda în perioada spitalizării. Mai multe informații despre Kindy, precum și câteva supoziții în privința cauzelor bolii lui Marin Preda se pot afla în Nina Cassian, *Memoria ca zestre. Cartea I,* Ed. Institutului Cultural Român, 2003, în special pag. 174-175.

[←9]

În manuscris urmează trei rânduri tăiate, ilizibile.

[←10]

Tamara Gane (1909–1992), profesor universitar și traducător din limba rusă. Un timp a lucrat și la Ambasada română de la Moscova. Autoare a unui studiu despre *Lermontov* (1964); a mai semnat articole de critică ideologică și diferite prefețe.

[←11]

Menelaos Ludemis, scriitor grec (prozator și poet), refugiat în România. Dintre scrierile sale amintim romanele *Îngerul cu aripi de ghips, Moara muta*., *Năluca Marathonului, Strada Abisul nr. 0, Vinul lașilor etc*. și volumele de versuri *Cerul se înnourează*., *Cântece sugrumate. Dedal* etc.

[←12]

Marin Preda a vizitat Vietnamul în 1957. Prozatorul povestește pe larg despre această călătorie a sa în Florin Mugur, *Convorbiri cu Marin Preda*, Ed. Albatros, 1973 (pag. 164-206). Rod al experienței vietnameze este nuvela *Friguri* (1963).

[←13]

Yannis Ritsos, poet grec, refugiat în România. Dintre volumele sale de versuri amintim *A patra dimensiune, Arhitectura copacilor, întoarcerea atrizilor, Poeme, Poezii* etc.

[←14]

Poemul *Zeița cu sprânceana albă* este inclus în volumul *Distanțe*, București, EPL, 1962.

[←15]

În manuscris urmează trei rânduri tăiate, ilizibile.

[←16]

Aceleași gesturi le va face și Constanța, eroina din romanul *Risipitorii* (despre care autorul declara că reprezintă un alter-ego al său), în momentul despărțirii de doctorul Munteanu.

[←17]

Om politic vietnamez; fondator al partidului comunist indochinez (1930) și creatorul „Ligii pentru Independența Vietnamului"; președinte al Republicii Vietnam și al Republicii Democrate Vietnam (Vietnamul de Nord, 1916–1969), iar din 1956–1960 secretar general al Partidului Comunist.

[←18]

În manuscris, cuvânt subliniat cu două linii.

[←19]

Acest personaj nu apare în niciuna dintre scrierile lui Marin Preda.

[←20]

În manuscris urmează două rânduri tăiate, ilizibile..

[←21]

Cehov.

[←22]

Acest dialog apare, cu unele modificări (în loc de „contabil” figurează „planificator” și „planificatoare” este înlocuit cu „casieriță”), în prima ediție a romanului *Risipitorii*, pag. 469, funcționând ca modalitate de portretizare a unuia dintre invitații de la petrecerea de nuntă a lui Vale.

[←23]

Adică în 1949, an în care apar la ESPLA nuvela *Ana Roșculeț* și, în diferite periodice, primele fragmente din *Moromeții* (în 1948 debutase editorial cu volumul de nuvele *întâlnirea din Pământuri).*

[←24]

Nadia Strungaru. Referințe la ea găsim în câteva dintre scrisorile (din 1943-1944) trimise de către scriitor poetului Geo Dumitrescu (reproduse în volumul colectiv *Timpul n-a mai avut răbdare: Marin Preda*, Ed. Cartea Românească, 1981, pag. 516517) și în convorbirea lui Eugen Simion cu Aurora Cornu, ed. cât. (pag. 112-114). Câteva dintre datele psihologice și comportamentale ale Nadiei Strungaru și detalii din relația sa cu scriitorul se regăsesc în personajul Matilda din romanul *Cel mai iubit dintre pământeni*, Ed. Cartea Românească, 1980.

[←25]

Aurel Mihale (1922-2003), scriitor. Într-o perioadă a fost director al Editurii Pentru Literatură. Autor de romane proletcultiste *(Ogoare noi*, 1953, *Floarea vieții*, 1954 etc.) și povestiri sau romane de război *(Nopți înfrigurate*, 1957, *Focurile*, 1972, *Pământ însângerat*, 1972).

[←26]

Desigur, Petru Dumitriu.

[←27]

Petru Dumitriu a fost director la Editura de Stat pentru Literatură și Artă în perioada 1956-1959; a fost demis din această funcție din cauza răcirii relațiilor sale cu Mihai Beniuc (președintele Uniunii Scriitorilor) și cu Leonte Răutu (șeful Secției de Propagandă a C.C. al PMR). Scriitorul povestește despre acest episod în *Ne întâlnim la Judecata de Apoi*, traducere de Adriana Fianu, Ed. Univers, București, 1992.

[←28]

Este vorba despre volumul de povestiri *Nopți înfrigurate*, București, Ed. Tineretului, 1957.

[←29]

În ultima parte a articolului „Note ocazionale în favoarea romanului realist-socialist", apărut în *Viața Românească*, nr. 6,1957, Marin Preda comentase ai subtilitate *Cronica de familie* și sublimase indirect intruziunea ideologicului în volumul al treilea al scrierii. Reproducem acest fragment în Anexa II având în vedere că el figurează numai în presa vremii; doar prima parte a articolului a fost inclusă, cu titlul „Note ocazionale în favoarea romanului", în volumul *Creație și morală*.

[←30]

În manuscris urmează două rânduri tăiate, ilizibile.

[←31]

Este vorba despre nuvela *Friguri*, apărută în 1963.

[←32]

În manuscris urmează trei rânduri tăiate, ilizibile.

[←33]

Aceste observații vor reveni în interviurile pe care le va da scriitorul la apariția edițiilor din *Risipitorii;* vezi în acest sens Anexa I, care urmează jurnalului de creație al romanului *Risipitorii*..

[←34]

Această neîncredere în reușita literară a romanului *Moromeții* apare și într-o scrisoare adresată Aurorei, vezi Eugen Simion, Aurora Cornu, ed. cât., pag. 54-55. Reproducem câteva pasaje din această scrisoare în Anexa III.

[←35]

În convorbirea ei cu Eugen Simion, ed. cit., Aurora Cornu face câteva precizări în legătură cu acest proiect romanesc: „El luase *Moromeții* și-l împărțise în alte romane. Avea un roman *Marioara Fântână* sau *Adam Fântână,* luase *Moromeții,* întâmplări din *Moromeții* şi le transportase într-un roman care… se petrecea după război prin ’50” (pag. 117). O schiță a acestuia, precum și un scenariu al proiectului *Ion Fântâna* aflăm în agenda *Risipitorilor.* În Addenda I, prezentăm și scenariul proiectului *Adam Fântână* (o variantă mult mai complexă și mai elaborată a proiectului *Ion Fântână),* însoțit de notațiile scriitorului (ambele reproduse după Marin Preda, *Opere,* vol. II, ed. îngr. de Victor Crăciun, prefață de Eugen Simion, Ed. Univers enciclopedic, 2002, pag. 1637-1644). De altfel, gândul de a scrie „un roman din viața oamenilor de la câmpie” îl obseda pe scriitor încă din 1948, așa cum reiese din textul scrisorii adresate lui Eugen Jebeleanu, pe care o reproducem în Addenda II. Aspirația sa profundă era să scrie o *Comedie țărănească,* care să includă *Moromeții I* și *II, Delirul I și II* (acest din urmă volum rămânând în proiect). Vezi în acest sens *Jurnal foarte intim.*

[←36]

În manuscris urmează două rânduri tăiate, ilizibile.

[←37]

Și Aurora Cornu vorbește despre acest episod, vezi Eugen Simion, Aurora Cornu, ed. cit., pag. 205. Am reprodus pasajul în Anexa I.

[←38]

În manuscris urmează nouă rânduri tăiate, ilizibile.

[←39]

András Sütő (n. 1927), scriitor maghiar (nuvelist și dramaturg) din România. Dintre volumele sale de nuvele amintim *Pornesc oamenii*, 1953, *Karikás risipitorul*, 1962 etc., iar dintre piesele sale de teatru, *Nunta la castel*, comedie în trei acte, 1963, *Mântuleț în iad*, piesă într-un act, 1976.

[←40]

Scriitorul povestește aceeași întâmplare și în interviul acordat lui Adrian Păunescu în 1969, reprodus în volumul *Creație și morala*., ed. cât., cu titlul „Atunci va fi împlinit romanul *Moromeții*, când și destinul povestitorului va fi relevat”, pag, 385.

[←41]

Preda se va referi în repetate rânduri la „câinii biologici”, dușmani perfizi care amenință seninătatea spiritului și care slăbesc forța de creație a artistului. A se vedea, de pildă, declarațiile făcute lui Florin Mugur, în Florin Mugur, *Convorbiri cu Marin Preda*, Ed. Albatros, 1973, pag. 38.

[←42]

În manuscris urmează trei rânduri tăiate, ilizibile.

[←43]

Nicolae Tertulian (n. 1929), teoretician și critic literar. A fost unul dintre principalii ideologi ai proletcultismului (studiul său *Eugen Lovinescu și contradicțiile estetismului*, 1959, se înscrie în campania împotriva estetismului). Alte scrieri: *Critică, estetica, filosofie*, 1972, *Experiență, artă, gândire*, 1977 etc.

[←44]

Ov. S. Crohmălniceanu a fost redactor-şef la revista literară *Viaţa Românească* între 1956-1962.

[←45]

În manuscris urmează zece rânduri tăiate, ilizibile.

[←46]

Chivu Stoica (1908-1975), importantă figură politică a vremii, la acea dată președinte al Consiliului de Miniștri (1955-1961) apoi președinte al Consiliului de Stat (1965-1967).

[←47]

Nuvela *Desfășurarea* apăruse în 1952 la ESPLA.

[←48]

Nuvela *Ferestre întunecate a* fost publicată în volum în 1995.

[←49]

Personaj din romanul dostoievskian *Crimă și pedeapsă*, cu care va fi comparată și Constanta, eroina din *Risipitorii*.

[←50]

„Trebuie să iubești virtutea și să izgonești viciul. Ce poate fi mai simplu? Ei bine! faceți așadar o faptă morală, alungați măcar unul dintre viciile voastre, măcar încercați! Asta-i totul!” (trad. ed.).

[←51]
În manuscris urmează patru rânduri tăiate, ilizibile.

[←52]

În manuscris urmează trei rânduri tăiate, ilizibile.

[←53]

Una dintre temele majore din scrierile lui Marin Preda. O întâlnim, de pildă, în *Intrusul* sau în *Cel mai iubit dintre pământeni.*

[←54]

În manuscris urmează două rânduri tăiate, ilizibile.

[←55]

În manuscris urmează două rânduri tăiate, ilizibile.

[←56]

În manuscris urmează cinci rânduri tăiate, ilizibile.

[←57]

„După ce, luni de-a rândul, n-am dat atenție decât spiritului, corpul meu, care nu mai suporta această stare, a recurs la mijloace extreme ca să-și facă recunoscute drepturile: m-am îmbolnăvit grav.”.

[←58]

Pasajele sunt desprinse din partea a doua *(China, Japonia, America)* a *Jurnalului de călătorie al unui filosof,* scriere a lui Hermann Keyserling. Am folosit ediția românească a scrierii, traducător Victor Dumea (Ed. Institutul European, Iași, 1998).

[←59]

„Indienii n-ar fi fost atât de neproductivi, dacă ar fi fost yoghini mai proști (…); spiritul care fixează continuu ceva își pierde din mobilitatea-i proprie; el nu mai lucrează spontan. Iar a produce constă tocmai în aceea că spiritul, activând în liniște, descarcă în afară, din când în când, creațiile sale. De aceea, cel ce vrea să realizeze ceva în lumea de-aici n-are voie să forțeze vreodată natura – al cărei drum normal nu se desfășoară drept, ci în formă de spirală. Alternarea diferitelor nivele de conștiință, schimbarea ritmică a intereselor este, în acest sens, necesară și salvatoare, ca și schimbarea veghei și somnului. Eu m-am dezvățat de mult timp (…) să mă îngrozesc din cauza epocilor de stupiditate: știu că o stupiditate trecătoare este tocmai condiția prealabilă a unei viitoare iluminări.”.

[←60]

În manuscris urmează un text tăiat, lizibil:

Nu lucrez dragă, eu sunt acuma eroul, despre mine scriu.

— Mai lasă-l încolo de jurnal. Bănuiesc că mă încondeiezi în jurnalul tău, o să deschid și eu unul.

— Te simţi cu musca pe căciulă? N-ai nicio grijă, în cazul că mai târziu mi se va părea că am fost prea subiectiv, îl voi arunca pe foc. Dar să lăsăm asta, spune-mi ceva *spontanément.*

— Lasă-l încolo de jurnal, nu te mai ocupa de el, te sfătuiesc să mă asculți.

— E ca și când m-ai sfătui să nu dorm, exclam eu. A! Dacă m-ai sfătui să nu dorm fiindcă o să-mi dai o întâlnire, atunci da, n-aș mai dormi.

— Tot cuceritor ai rămas!

— Da, zic, mai ales că au trecut ani de când nu ne-am mai văzut, observația ta mă flatează… Mai bine hai să-ți cânt eu ceva *spontanément;* ascultă:

Nea Alecu, nea Alecu,
Taie oaia și berbecul!
Și berbecul dă din craci
Nea Alecu are draci!.

[←61]

Silvian Iosifescu (1916–2006), critic și teoretician, unul dintre îndrumătorii ideologici ai perioadei. Dintre scrierile sale teoretice, amintim *Configurații și rezonanțe. Un itinerar teoretic*, 1973, *Proză și luciditate*, 1974 etc.

[←62]

Paul Georgescu, critic literar şi prozator. Din activitatea sa de critic, reţinem în special volumul *Polivalenţa necesară*, 1967 (dintre alte scrieri de acest gen, mai consemnăm *încercări literare,* 1957–1958 sau *Printre cărţi*, 1973). Dintre romanele sale, care au la bază o formulă inedită, amintim, în ordinea apariţiei, *Revelionul,* 1977*, Vara baroc,* 1980, *Solstiţiu tulburat*, 1981 etc. Paul Georgescu a fost unul dintre prietenii din tinereţe ai lui Marin Preda, cunoscut în redacţia ziarului *Timpul* (amintiri pe care cel din urmă le evocă în romanul *Viaţa ca o pradă).*

[←63]

Titus Popovici (1930–1994), unul dintre prozatorii importanți ai epocii. Dintre scrierile sale amintim romanele *Setea*, 1953, *Străinul*, 1954, *Cartierul Primăverii. Cap sau pajură*, 1998 etc.

[←64]

V. Em. Galan (1921–1995), autor de romane realist-socialiste. Celebru în epocă este romanul *Bărăgan* (I,1954; II, 1959).

[←65]

Vera Călin (n. 1921), critic literar. Dintre scrierile sale amintim *Metamorfozele măștilor comice*, 1966, *Romantismul*, 1970 etc.

[←66]

Francisc Munteanu (1924-1993), romancier proletcultist și autor de romane pentru copii și tineret, care se bucura de un oarecare credit în rândurile criticii ideologice. Dintre scrierile sale amintim *A venit un om…* 1956, *Statuile nu râd niciodată,* 1957, *Hotel Tristețe,* 1957, *Pistruiatul,* 1976 etc.

[←67]

Damian Stănoiu (1893-1956), autor de romane satirice pe teme monahale. Dintre scrierile sale sunt cunoscute îndeosebi *Alegere de stareță* și *Amintiri din mănăstire*.

[←68]

O reproducem noi în Anexa IV din Eugen Simion, Aurora Cornu, *op. cit.* Este vorba de scrisoarea pe care Marin Preda i-o trimite Aurorei Cornu pe 15 septembrie 1958 (dată când cei doi trebuiau să clarifice procesul despărțirii).

[←69]

În manuscris urmează trei rânduri tăiate, ilizibile.

[←70]

Eugen Mândric (n. 1930), scenarist, coautor alături de Nicolae Țic și Mircea Drăgan al scenariului *Lupeni ’29.*

[← 71]

În manuscris urmează patru rânduri tăiate, ilizibile.

[←72]
În manuscris urmează două rânduri tăiate, ilizibile.

[←73]

Observații similare despre ultimii ani de viață ai lui Tolstoi întâlnim și în Florin Mugur, ed. cât. În special pag. 63-65.

[←74]

În manuscris urmează patru rânduri tăiate, ilizibile.

[←75]

În manuscris urmează cinci rânduri tăiate, ilizibile.

[←76]

În manuscris urmează un text tăiat, lizibil, pe care îl reproducem în continuare, urmat de cinci versuri ilizibile:

„Ascultă, i-am spus Aurorei, am să-ți citesc acum una năprasnică, să te ferești să ajungi vreodată s-o simți pe inima ta.”

[←77]

Scena este povestită și de Aurora Cornu în convorbirea ei cu Eugen Simion, ed. cât., pag. 191, vezi Anexa I.

[←78]

Nume dat de Aurora și Marin Preda unui canar vagabond care le intrase în casă.

[←79]

Toma George Maiorescu (n. 1928), poet. Dintre scrierile sale amintim: *Ritmuri contemporane*, 1959, *Timp răstignit*, 1969, *Insula cu orhidee mov,* 1973 etc.

[←80]

Adrian Rogoz (1921–1996), autor de scrieri cu tentă științifico-fantastică *(Planeta Mrina în alarmă*, 1959, *Oriana, eu și Gemi 1, 2, 3*, 1964, *Omul și năluca*, 1965 etc).

[←81]

Viorica Rogoz (1927-?), scriitoare de aceeași factură. A publicat *Strania melodie siderală*, 1963, *Aventură la Gondwana*, 1964, *Câte-n lună și-n stele*, 1965 etc.

[←82]

Mândru Katz, pianist cunoscut în epocă.

[←83]

Manuscrisul acestei părți (olograf) cuprinde 96 de coli (numerotate de la 1 la 96 în colțul din dreapta sus al fiecărei coli).

[←84]

Este vorba de volumul de povestiri *Nopți înfrigurate*, apărut în 1957.

[←85]

Nicolae Tertulian nu povestește nicăieri în scris aceste fapte. În *Amintiri deghizate*, Crohmălniceanu se referă și el la această scenă, precizând că o cunoaște tot din relatările criticului ideolog care, prieten cu scriitorul şi unul dintre comentatorii operei camilpetresciene, îl vizita în acea perioadă la spital.

[←86]

Primele două volume din romanul lui Camil Petrescu *Un om între oameni*, având în prim plan figura lui Bălcescu, apăruseră în 1953 și 1955.

[←87]

În legătură cu geneza *Risipitorilor,* vezi Anexa I.

[←88]

În toate edițiile din *Risipitorii* numele personajului va fi Munteanu.

[←89]

Personajul cu acest nume nu va apărea în niciuna dintre edițiile *Risipitorilor.*

[←90]

În roman, cuplul Anghel-Filomița.

[←91]

Lecțiune conformă cu originalul.

[←92]

În toate edițiile romanului numele personajului va fi Anghel.

[←93]

Personajul doctorului Brătescu, cu aceeași biografie pe care o schițează Preda, a existat în realitate; era medic psihiatru. Dintre scrierile lui amintim *Freud și psihanaliza în România*, 1994, *Vrăjitoria de-a lungul timpului*, 1985 etc. A îngrijit și a coordonat numeroase ediții de studii medicale. În niciuna dintre cele patru ediții ale *Risipitorilor* nu se păstrează aceste aluzii politice privind ascensiunea personajului. Nu vor figura, astfel, nici numele Anei Pauker sau al lui Maurice Thorez (a se vedea și paginile din acest carnet unde sunt prezentate directivele primite de la Direcția Presei).

[←94]

Notă preluată din agendă: „Doctorul Brătescu are deci motive puternice să fie febril la fluxul și refluxul vieții politice din Franța.”.

[←95]

Conform ideii inițiale a lui Marin Preda, romanul era conceput în trei părți a câte 200 de pagini fiecare. Autorul motivează necesitatea de a extinde proiectul romanesc prin adăugarea la cele trei părți deja existente a unei părți a patra în *Jurnal intim. Partea a treia.*

[←96]

După cum reiese din însemnările existente în agendele de lucru ale scriitorului, altele decât cele aflate în posesia noastră, reproduse în Marin Preda, *Opere*, vol. II, ed. Îngr. de Victor Crăciun, prefață de Eugen Simion, Univers Enciclopedic, 2002, pag. 1676–1677, Marin Preda intenționa ca prin biografia personajului său să prezinte tribulațiile unui destin prins în vâltoarea evenimentelor sociale, precum și culisele vieții politice. De pildă, dorea să introducă în roman o scenă despre ședința de demitere a Anei Pauker etc., vezi Anexa II.

[←97]

Scena nu va apărea în niciuna dintre edițiile *Risipitorilor.*

[←98]

În articolul „Note ocazionale în favoarea romanului realist-socialist”, apărut în *Viața Româneasca*, nr. 6, 1957 (integrat apoi parțial în *Creație și morală)*, Preda se va referi la importanța alegerii potrivite a „tonului romanului”, alegându-și ca exemple scrieri ca *Bietul Ioanide* de G. Călinescu și *Cronică de familie de* Petru Dumitriu; reproducem observațiile scriitorului în acest sens în Anexa III).

[←99]

Subliniat în manuscris cu două linii.

[←100]

Vezi în special articolul „Cum am scris *Risipitorii*” în *Creație și morală*, unde Preda compară aceste două romane, punctând diferențele existente între ele în privința tonului adoptat; vezi Anexa I.

[←101]

Cap. 1: descrierea Anei și a fetiței sale; Cap. 7: întâlnirea dintre Ana și Tomiță.

[←102]

În toate cele patru ediții ale *Risipitorilor*; personajul nu va rosti niciodată această replică; vezi însă capitolele în care își motivează acțiunile în fața doctorului Sârbu: ed. I, p. a IV-a, cap. XX, XXI; ed. a II-a, p. a IV-a, cap. VI; idem celelalte ediții.

[←103]

Doar în prima ediție din *Risipitorii* apar intruziuni eseistice privind expansiunea eului, considerată o cauză în extremis a „risipei” de sentimente. Reflecții asupra „expansiunii eului”, temă corelată cu eșecul doctorului Munteanu, face doctorul Sârbu la finalul romanului, ed. I, pag. 499. Observații similare despre „expansiunea eului” corelată cu nevoia de dominare a celorlalți întâlnim și în acest carnet.

[←104]

Un personaj cu acest nume nu va figura însă în niciuna dintre edițiile *Risipitorilor*; Preda restrângând timpul de intersectare a generațiilor; apare însă în prima ediție din *Îndrăzneala* (1959), precum și în fragmentul din nuvelă publicat în *Viața Românească.*, nr. 4, 1959. În varianta definitivă a nuvelei, apărută în volumul *întâlnirea din Pământuri. Desfășurarea.*, EPL (1966), numele personajului se schimbă în Matache.

[←105]

Conform mărturisirilor lui Marin Preda din *Jurnal foarte intim*, acest paralelism tematic prea accentuat a fost unul dintre motivele care l-au determinat să revizuiască prima formă a romanului (ed. I, 1962).

[←106]

Doar prima formulă, aparținând lui Petre Sterian, este reținută în roman; vezi *Risipitorii:* ed. I, p. I, cap. III, pag. 15; ed. a II-a, p. I, cap. III, pag. 14; ed. a III-a, p. I, cap. III, pag. 13; ed. a IV-a, p. I, cap. III, pag. 15. A doua formulă apare în *Cel mai iubit dintre pământeni* „vol. III, p. a VIII-a, cap. III, pag. 24, și aparține bunicii lui Petrini. Vezi și sfaturile tatălui, Vi*ața ca o prada, p*ag. 87, unde apar stilizate câteva dintre aceste sintagme.

[←107]

Aceste versuri fac parte din cântecul Constanței (intonat în prezența doctorului Sârbu) și se întâlnesc doar în primele două variante ale *Risipitorilor:* ed. I, p. a IV-a, cap. XIV, pag. 442; ed. a II-a, p. a IV-a, cap. XXII, pag. 500-501.

[←108]

Dată incertă.

[←109]

În toate edițiile din *Risipitorii*, această scenă a convorbirii dintre frați este înlocuită cu confesiunea despre Anda pe care Vale i-o face Constanței: ed. I, p. a II-a, cap. VII, VIII; ed. a II-a, p. a II-a, cap. VII; ed. a III-a, p. a II-a, cap. VII; ed. a IV-a, p. a II-a, cap. VII. Ideea centrală, precum și frânturi de replici din acest pasaj vor apărea însă, stilizate și amplificate, în discuția dintre doctorul Sârbu și doctorul Ionescu: ed. I, p. a II-a, cap. VI, pag. 146; ed. a II-a, p. a II-a, cap. VI, pag. 126; ed. a III-a, p. a II-a, cap. VI, pag. 114-116; ed. a IV-a, p. a II-a, cap. VI, pag. 174-176. A se vedea similaritatea ideilor exprimate în acest pasaj cu cele din *Jurnal intim. Partea a doua* ș.a.

[←110]

Acest capitol nu apare în niciuna dintre edițiile *Risipitorilor*.

[←111]

Idem.

[←112]

Apare în toate variantele *Risipitorilor,* vezi ed. I, p. I, cap. I, II; la fel în celelalte ediții.

[←113]

Apare în toate variantele *Risipitorilor*, ed. I, cap. III; la fel în celelalte ediții.

[←114]

Nu apare în niciuna dintre variantele romanului.

[←115]

Dinu Bondi (1905-1972), avocat și scriitor. Dintre scrierile sale amintim volumul de povestiri *Ave Maria*, 1947.

[←116]

Istoria cu „barbugii” apare, stilizată și dramatizată, în *Imposibila întoarcere*, ed. a II-a revăzută și adăugită, Ed. Cartea Românească, 1972, cap. „Compromisul cu ideile”, pag. 55.

[←117]

Povestirea relatată de Geo Bogza apare, amplificată și stilizată, în *Cel mai iubit dintre pământeni* vol. III, p. a X-a, cap. XIII, pag. 275-276; reproducem fragmentul în Anexa IV.

[←118]

Vezi și meditația lui Toma Sterian despre risipire care apare în ultimele trei variante ale romanului: ed. a II-a, p. a IV-a, cap. XXIV, pag. 508; ed. a III-a, p. a IV-a, cap. XXI, pag. 393; ed. a IV-a, p. a IV-a, cap. XXI, pag. 324.

[←119]

Nu există, în niciuna dintre edițiile *Risipitorilor,* aluzia la moartea fiului în 1933 și nici la războiul din 1916.

[←120]

Episodul vizitei apare în toate edițiile *Risipitorilor*; cu modificări esențiale de la ed. I la ed. a II-a; vezi ed. I, p. I, cap. IV-X; ed. a II-a, p. I, cap. VIII-XIII; ed. a III-a, p. I, cap. VIII-XIII; ed. a IV-a, p. I, cap. VIII-XIII. Doar în ed. I Vale află de la Sârbu despre despărțirea Constanței de doctorul Munteanu.

[←121]

A se vedea portretul fizic al doctorului Sârbu, ed. I, p. I, cap. IV, pag. 21; ed. a II-a, p. I, cap. VIII, pag. 34; ed. a III-a, p. I, cap. VIII, pag. 34; ed. a IV-a, p. I, cap. VIII, pag. 31. (Se subliniază faptul că era chel doar în primele două ediții; în ultimele două ediții există o aluzie vagă.).

[←122]

Notă: propoziție strecurată printre opt rânduri de ștersături.

[←123]

Constanța va fi comparată (de către doctorul Sârbu) cu Marmeladov în ultimele trei variante ale romanului; referința este ușor ironică; ed. a II-a, p. a IV-a, cap. VII, pag. 400; ed. a III-a, p. a IV-a, cap. VII, pag. 323; ed. a IV-a, p. a IV-a, cap. VII, pag. 215. În privința raportării polemice la universul dostoievskian, autorul mărturisea: „[…] dacă este vorba de o polemică, aceasta a fost cu universul lui Dostoïevski, pentru că eu cred mai mult în oameni, în omenie. Flaubert spune că îi tăvălește pe toți în noroi, rămânând drept. Nu sunt rău cu personajele mele: chiar și cele mai rele, abjecte […] sunt reabilitați la sfârșit […]” *(„Am scris tot ceea ce am trăit”* în *Timpul n-a mai avut răbdare*, pag. 551).

[←124] Grafie cu litere gotice. Lecțiune incertă.

[←125]

Altă grafie. Fraza reprezintă traducerea pasajului scris în limba germană care figurează mai sus.

[←126]

Lecțiune incertă. Grafie cu litere gotice. În traducere: „Din cauza aceasta sunt îngrijorat.”.

[←127]

Revenire la grafia inițială.

[←128]

Scena apare doar în ed. I din Risipitorii, p. I, cap. IV, pag. 21-24, și îi este povestită lui Vale de către doctorul Sârbu.

[←129]

În manuscris, după acest nume apare propoziția: „într-adevăr, m-ai iubit mult!.

[←130]

Pasajul apare, stilizat, în *Cel mai iubit dintre pământeni*, vol. III, pag. 245246; vezi Anexa V.

[←131]

Fragmentul se regăsește, stilizat și amplificat, doar în prima ediție a *Risipitorilor,* p. I, cap. V, pag. 29-30, și face parte din parabola tăietorului de lemne.

[←132]

Transcriere conformă cu originalul.

[←133]

O primă variantă a scenei în care doctorul Sârbu o consultă prima dată pe Constanța. Scena este reținută, dar apare complet modificată (din acest pasaj se rețin doar frânturi de replici) în toate cele patru ediții din *Risipitorii* (ed. I, p. I, cap. XI, pag. 43; ed. a II-a, p. I, cap. XII, pag. 61-62; ed. a III-a, p. I, cap. XII, pag. 57-58; ed. a IV-a, p. I, cap. XII).

[←134]

În niciuna din variantele *Risipitorilor* nu se precizează vârsta personajelor.

[←135]

Personaj din *Îndrăzneala* (nuvelă apărută în 1959 la Ed. Tineretului).

[←136]

Această frază apare, dezvoltată, în *Îndrăzneala*, ed. cât., pag. 98.

[←137]

Versurile fac parte din La Chanson de Renaud (Cântecul lui Renaud), poem din literatura franceză medievală. Întrucât nu există în limba română o traducere a acestei variante a poemului, încercăm o simplă echivalare a versurilor: *Veni Jean Renaud de la război/ Dar veni trist și adânc îndurerat/ – „Bună să-ți fie inima, mamă!”/ – „Bună și ție, fiul meu/Nevasta ți-a făcut un băiat”/ „Măicuță scumpă, să mergem de aici/ Tu să-mi pregătești un pat cu așternuturi albe/ Dar să mi-l pregătești încetișor/ Ca nevasta mea să nu audă nimici”/Și când veni miezul nopții/ Jean Renaud își dădu duhul/ „Zi-mi, mamă, măicuță/ Pe cine aud eu plângând aici?” / – „Fata mea, sunt copiii/ Plâng că-i dor dinții”/ „Zi-mi, mamă, măicuță/ Cine bate cuie aici?”/ „Fata mea, e tâmplarul/ Care drege podeaua”/ „Zi-mi, mamă, măicuță/ Ce cântec aud eu aici?”/ „Fata mea, sunt bocitoarele/ Care înconjoară casa”/ „Zi-mi, mamă, măicuță/ Dar de ce plâng ele așa?”/ „Vai mie, nu mai pot să țin secret/ Chiar Jean Renaud a murit!”/ „Mamă, zi-i groparului/ Să sape groapă pentru doi/ Și s-o facă atât de mare/ Cât să aibă loc și copilul.”*.

[←138]

„Nu pune preț, poete, pe dragostea mulțimii/ Entuziasta zarva a laudelor trece./ La neghiobeasca slavă și hohotul prostimii,/ Tu să rămâi, poete, tăcut, senin și rece./Pe drumul tău mergi singur și liber!/ Tu ești rege! Purtat de gându-ți liber urci treplele-nălțimii/ Desăvârșindu-ți fructul de vis al limpezimii./ Și nobila ta muncă răsplata nu ți-o lege!/ Răsplata e în tine. Tu ești judecător./ Mai crud decât oricine, și nepărtinitor!/ Ești mulțumit, tu însuți, severule poet?/ Ești mulțumit? Deci lasă mulțimii vane jocul/ De a scuipa-n altarul în care tu arzi focul/ Și de-a azvârli cu pietre în 'naltu-ți trepied" În românește de H. Grămescu. Ultimele patru versuri vor apărea în Cel mai iubit dintre pământeni, în „traducerea" lui Petrică Nicolau, vezi ed. cât., vol. I, p. a II-a, cap. VIII, pag. 117.

[←139]

Personaj din *Desfășurarea*.

[←140]

Personaj din *Risipitorii*.

[←141]

În *Moromeții II* numele personajului va fi Zdroncan.

[←142]

Personajul apare în *Îndrăzneala*.

[←143]

Personajul va apărea în *Marele singuratic*.

[←144]

Idem.

[←145]

Personajul apare în *Îndrăzneala*.

[←146]

Prenumele personajului va fi Matei.

[←147]

Personaj din *Risipitorii*.

[←148]

Idem.

[←149]

Dintre aceste nume de localități se vor reține în *Moromeții II* Padina, Râca, Vetrișoaia.

[←150]

În manuscris, aceste nume de localități sunt scrise între cele două coloane de nume de persoane.

[←151]

Frază tăiată, dar lizibilă.

[←152]

Stilizată, fraza devine o replică a lui Moromete; *Moromeții II*, pag. 170: „Moromete surâdea: «Auzi, mă, Matei, ce zice lipoveanul-ăsta, că tu și cu Giugudel (și l-a mai adăugat și pe Cârstache la rând) cică sunteți uneltele mele. Adică cum *unelte?*»“.

[←153]

Frază tăiată, dar lizibilă.

[←154]

Este posibil ca Preda să se refere la discuțiile avute cu prietenul său Geo Dumitrescu la Gambrinus (descrise în *Viața ca o prada*, cap. XXXIV, XXXVII). Spre această concluzie ne îndrumă și Paul Georgescu – în Florin Mugur, *Vârstele rațiunii. Convorbiri cu Paul Georgescu*, pag. 43. Posibil ca Preda să se refere și la articolul lui Geo Dumitrescu despre *Ana Roșculeț* (tributar opticii ideologice a perioadei), intitulat „Pentru ascuțirea vigilenței împotriva naturalismului (Pe marginea nuvelei Ana Roșculeț)", apărut în *Flacăra.*, nr. 12, 13, 1950. Având în vedere că articolul a rămas în presa vremii, îl reproducem în Addenda III.

[←155]

Frază tăiată, dar lizibilă.

[←156]

Replică a lui Bilă, personaj din *Moromeții II*, pag. 131,182. Reproducem pasajul de la pag. 131:

„— Domnilor, zise el ridicând bastonul în aer și subliniind cuvintele zgomotos și agitat din tot trupul și mai ales cu pieptul și brațele cu care descria prin aer gesturi ca de prooroc care anunța venirea apocalipsului, astăzi, domnilor, nu trebuie să fii comunist. Trebuie să fii… trebuie să fii… anti-comunist!!!”.

[←157]

Frază tăiată, dar lizibilă.

[←158]

Idem.

[←159]

Personaj din *Moromeții II*.

[←160]

Personajul nu apare în *Moromeții II*.

[←161]

În toate edițiile romanului, numele orașului în care este detașat Vale va fi N.

[←162]

„La arme, cetățeni/ Strângeți rândurile /Să mergem, să mergem/ Și să rămână în urma noastră sângele barbarilor.” *(La Marseillaise).*

[←163]

Altă grafie.

[←164]

A se vedea mărturisirile lui Marin Preda despre acest proiect romanesc, în *Jurnal intim. Partea a doua*. În legătură cu geneza celui de-al doilea volum din *Moromeții*, care are la bază, printre altele, și proiectul *Marioara Fântână*, vezi Anexa VI..

[←165]

Frază tăiată, dar lizibilă.

[←166]

Replică a lui Ilie Moromete, *Moromeții II*, pag. 278.

[←167]

Frază tăiată, dar lizibilă.

[←168]

Replică a personajului Lungu, *Risipitorii*. Apare doar în primele două variante ale romanului: ed. I, p. a III-a, cap. IV, pag. 257; ed. a II-a, p. a III-a, cap. VI, pag. 244.

[←169]

Replică a personajului Ilie Moromete, *Moromeții II*, pag. 378.

[←170]

Frază tăiată, dar lizibilă.

[←171]

Replică a personajului Lungu, *Risipitorii*. Apare doar în primele două variante ale romanului: ed. I, p. a III-a, cap. IV, pag. 257; ed. a II-a, p. a III-a, cap. VI, pag. 244.

[←172]

Replica, aparținând lui Moromete, apare, amplificată și repetată, în *Moromeții II*, pag. 274-275.

[←173]

Replica apare, dramatizată, în *Moromeții II*, pag. 201: De la bogat ia tot, iar săracului nu-i dă nimic! zise el. — Asta ce mai e? zise băiatul. — Păi ăsta e socialismul vostru!”.

[←174]

Personajele apar în *Morometii II*. Două personaje cu numele Enache apar și în *Desfigurarea*.

[←175]

Preda nu a scris o nuvelă cu acest titlu. (Există însă, în *Moromeții II*, o scenă în care Bilă, în încercarea de a-l convinge pe unul dintre săteni să-și predea bunurile, îi dovedește că acest lucru nu ar reprezenta nicio pagubă având în vedere „puterea lui economică”, *Moromeții II*, pag. 348.).

[←176]

Personajul nu apare în *Moromeții II*.

[←177]

Detaliu reținut în *Moromeții II*, p. a III-a, cap. IX, vezi și cap. XIV.

[←178]

Detaliu reținut (în convorbirea despre evenimentele din sat dintre Niculae și Marioara) în *Moromeții II*, pag. 302.

[←179]

Personajul nu apare în *Moromeții II*.

[←180]

Rezumat al scenei din dormitorul activiștilor, care apare, amplificată și stilizată, în *Moromeții II*, pag. 143-147. Sunt reținute din acest pasaj detalii și frânturi de replici.

[←181]

Frază tăiată, dar lizibilă.

[←182]

O scenă similară apare doar în primele două ediții din *Risipitorii*, în următoarele două fiind eliminată: ed. I, p. a IV-a, cap. VII, în special pag. 384-385; ed. a II-a, p. a IV-a, cap. XIV, în special pag. 445-447.

[←183]

Un exemplu similar inventează personajul Ilie Moromete în *Moromeții II*, pentru a explica erorile sistemului socialist: p. a III-a, cap. XVIII, în special pag. 379; vezi Anexa VII, unde reproducem pasajul din roman.

[←184]

Există o scenă oarecum similară în *Moromeții II*, pag. 268-269, ai cărei protagoniști sunt Niculae și Marioara Fântână.

[←185]

Anumite detalii privind sfârşitul personajului şi chiar frânturi de fraze din acest pasaj vor figura în *Moromeţii II*, p. a III-a, cap. XIV, pag. 352-354 şi p. a V-a, cap. IX, pag. 552.

[←186]

Megafoanele este și titlul unei povestiri inedite incluse în Marin Preda, *Opere*, vol. I, ed. cât., pag. 797-803.

[←187]

Vezi scena care apare în *Morometii II* (circumstanțele în care Nicolae se îndrăgostește de Ileana), p. I, cap. VI, în special pag. 43-45.

[←188]

Detaliu înserat în prezentarea personajului Neagu Postu, *Morometții II*, pag. 431.

[←189]

Dumitru Mircea (n. 1924), prozator. Dintre scrierile sale amintim *Matca*, 1953, *Povestiri*, 1956, *Oameni ți pământuri*, I960.

[←190]

Ion Bănuță (1914-1986), poet minor. Dintre volumele sale amintim *Izvoare*, 1956, *Scrisoare către anul2000*, 1963, *Panorama templului meu*, 1968 etc.

[←191]

O întâmplare similară povestește și Dan Deșliu în *Daniel Nicolescu – Vremuri de tinichea. Convorbiri cu Dan Deșliu*, Ed. Eminescu, 1998, pag. 56-57.

[←192]

Probabil Paul Georgescu.

[←193]

Ion Zăgan, minor poet proletcultist.

[←194]

Frază tăiată, dar lizibilă.

[←195]

Maria Banuș (1914-1999), poetă. După remarcabilul volum de poezii *Țara fetelor,* 1937, scrie versuri proletcultiste: ciclurile *Cântec sub tancuri* (1940-1948) și *Vânt de martie* (1944-1948).

[←196]

Aurel Baranga (1913-1949), cunoscut îndeosebi ca dramaturg. Dintre piesele sale amintim satirele *Mielul turbat*, 1952, *Siciliana*, 1961, *Opinia publica*, 1966-1967.

[←197]

Este vorba de o istorie care a circulat în mediul scriitoricesc: la o ședință a U.S., Mariei Banuș i s-a imputat caracterul intimist al poeziei sale; la încercarea lui Aurel Baranga de a-i lua apărarea, poeta îi dă acestuia următoarea replică: „Pe ce drum vrei să mă împingi?” Preda meditează extrem de profund asupra acestui fapt în articolul „Spiritul primar agresiv și spiritul revoluționar” din *Imposibila întoarcere*, pag. 37.

[←198]

În manuscris, frază tăiată, dar lizibilă.

[←199]

Idem.

[←200]

Ibidem.

[←201]

Citat reținut în *Risipitorii* (în traducere „Omul nou-uriaș”), apare în scena în care o studentă îl meditează la limba rusă pe tovarășul Jurcă: éd. I, p. a IV-a, cap. VIII, pag. 395; ed. a II-a, p. a IV-a, cap. XV, pag. 456; ed. a III-a, p. a IV-a, cap. XV, pag. 363; ed. a IV-a, p. a IV-a, cap. XV, pag. 277.

[←202]

În manuscris, frază tăiată, dar lizibilă.

[←203]

O anecdotă despre acest personaj va apărea în *Cel mai iubit dintre pământeni*, vol. I, pag. 414.

[←204]

„Capodopera necunoscută” este titlul unui articol semnat de Paul Georgescu (inclus în volumul său de debut *încercări critice*, ESPLA, 1958, vol. I, pag. 195-202), în care criticul mărturisește că așteaptă capodoperele pe care le va da literaturii române așa numitul „realism critic”. Preda ironiza această așteptare în articolul „Despre generalități și utilitatea lor”, înserat în volumul *Creație și morală*, ed. cât., pag. 80.

[←205] În manuscris, frază tăiată, dar lizibilă.

[←206]

Detalii reținute în schițarea biografiei Constanței, *Risipitorii*, ed. I, p. I cap XIII, XIV, XV; ed. a II-a, p. I, cap. XV; ed. a III-a, p. I, cap. XV; ed. a IV-a, p. I, cap. XV.

[←207]

Aceasta strofa apare doar în ediția I din *Risipitorii*, în descrierea mahalalei p. I cap. XVIII, pag. 101.

[←208]

A se vedea descrierea mahalalei (mediul din care provin elevii Constanței) în *Risipitorii,* ed. I, p. I, cap. XV-XVIII, p. a II-a, cap. XVI; ed. a II-a, p. I, cap. XV-XVII – în special p. a II-a, cap. XV, XVI; idem ed. a III-a și ed. a IV-a.

[←209]

Refren care îl obseda pe Marin Preda. Vezi în acest sens Nina Cassian „Scurt preambul la *Cartea a doua a Memoriei ca zestre*” apărut în *Scrisul Românesc* nr. 4, 2003, pag. 10.

[←210]

Pasajul, modificat și stilizat, apare în toate edițiile *Risipitorilor*, ed. I, p. a II-a, cap. XVII, pag. 212; ed. a II-a, p. I, cap. XV, pag. 75-76; ed. a III-a, p. I, cap. XV, pag. 70-71; ed. a IV-a, p. I, cap. XV, pag. 105.

[←211]

Pasajul nu intră în niciuna dintre edițiile *Risipitorilor*. Există însă meditația asupra expansiunii eului, aparținând doctorului Sârbu, doar în prima variantă a romanului.

[←212]

În niciuna din cele patru ediții ale romanului doctorul Munteanu nu va fi consilier de ambasadă la Moscova, ci la Roma. Comparația personajului cu Ion apare însă în toate edițiile romanului.

[←213]

Fraza apare în *Cel mai iubit dintre pământeni*, vol. II, pag. 144,157. Este sfatul pe care i-l dă Vintilă lui Petrini.

[←214]

Scrierile lui Malraux, în special *Condiția umana*, au avut oarecare impact asupra operei lui Petru Dumitriu. A se vedea, în acest sens, nuvela *Viața și moartea unui om jară acte de identitate-biografie*, apărută în *Gazeta literara*, nr. 39, 1958, unde influența scriitorului francez se resimte la nivelul acțiunii și al personajelor și unde există chiar o scenă în care personajele discută despre *Condiția umană.*

[←215]

Despre relația dintre aceste personaje, vezi și Eugen Simion, Aurora Cornu, Marin Preda, ed. cât., pag. 20,48-53,118,164-165,205,306-309; Marin Preda, *Viața ca opradà*, cap. X; Eugen Simion, *Convorbiri cu Petru Dumitriu*, în special pag. 41-50; Florin Mugur, *Vârstele rațiunii Convorbiri cu Paul Georgescu*, pag. 127-143; Nina Cassian, *Memoria…* pag. 133. Vezi Anexa VIII (pag. 189-197).

[←216]

Unele dintre acuzele schițate în acest fragment apar în scena discuției dintre doctorul Sârbu și doctorul Munteanu în toate variantele *Risipitorilor,* cu excepția primei ediții. Vezi ed. a II-a, p. a III-a, în special cap. XIX; ed. a III-a, p. a III-a cap. XVI, XVII; la fel în ed. a IV-a.

[←217]

Mediile în care lucrează elevii Constanței.

[←218]

În manuscris, urmează un text tăiat, dar lizibil: „Nu cu multă vreme înainte, Anton Modan fusese flăcău îndrăzneț. Acum el știa că nu mai e flăcău, dar nu știa că nu mai e îndrăzneț.”.

[←219]

Personaj care va apărea în *Îndrăzneala*.

[←220]

Alt personaj din *Îndrăzneala*.

[←221] Pasajul nu figurează în *Îndrăzneala*.

[←222]

Restul paginii este încărcat cu liste de cheltuieli și cu diferite propoziții: de trei ori apare „am făcut afacerea Skoda”, care va apărea în paginile următoare ca replică a unui personaj, și o singură dată propoziția „ba nu se poate”. În josul paginii apar următoarele propoziții sau frânturi de propoziții: „par le brouillard des siècles” – „prin negura vremurilor” – trad. ed. și „il faut en finir avec le cancer” de două ori – „trebuie să extirpăm cancerul” – trad. ed.

[←223]

Personajul va apărea în *Moromeții II*.

[←224]

Există unele coincidențe cu activitatea lui Vasile al Moașei, *Moromeții II*, pag. 284-285 și următoarele.

[←225]

Personajul va apărea în *Moromeții II*.

[←226]

Toate personajele vor apărea în *Morometii II*.

[←227] În josul paginii apare de două ori cuvântul „ruptură”.

[←228]

Reproducem pagina care urmează în manuscris:

Marioara Fântână Preda
Marinescu și Popescu
Ion Fântână Marioara Fântână.
Marioara Fântână Preda Fântână
Cu mult înainte: Ion Fântână
Cu mult înapoi: Ion Uncrop
Prea înainte: Marioara Fântână
Prea înapoi: Constantin Lazăr
înainte de zori?! Preda
Săftoiu

Pietre roșii
Domină tot restul
Domină tot restul
Cel bătut dă marea alarmă

[←229]

Schița proiectului *Ion Fântână* reprezintă o variantă simplificată (urmărind în special traseul personajului omonim) a scenariului *Adam Fântână* (datat 5 oct. ’60, reprodus în Marin Preda, *Opere*, vol. II, ed. cât., pag. 1637-1644). Ambele (dacă nu cumva este vorba, așa cum bănuim, de două variante ale aceluiași scenariu, în care numele protagonistului se schimbă), alături de proiectul *Marioara Fântână*, care există și el în această agendă, la pag. 100, stau la baza viitorului roman *Moromeții II*. Reproducem în Addenta I, după sursa citată anterior, scenariul *Adam Fântână* pentru a fi comparat cu varianta existentă în acest jurnal.

[←230]

Scenariul acestor capitole (I – III) reprezintă o variantă schematică a scenariului primelor trei capitole din proiectul romanesc *Adam Fântână*, Partea I.

[←231]

Această scenă a violenței schițată în capitolele III-VI apare sub diferite forme în câteva dintre romanele lui Marin Preda. Astfel, în *Moromeții II*, protagonistul ei este Niculae Moromete care, întors de la școala de partid, după ce rostește un discurs mobilizator în fața sătenilor, este bătut de către aceștia: *Moromeții II*, p. I, cap. XVIII, pag. 92-96. Preda descrie o întâmplare similară și în *Viața ca o prada*, pag. 117. Scena cea mai fidelă, într-o oarecare măsură, variantei schițate în acest scenariu apare în *Delirul* Este vorba de prezentarea agoniei și morții lui Dumitru lui Nae, unde se rețin câteva detalii de aici: tortura la care îl supun legionarii și tratamentul cu pietre roșii ca soluție de vindecare, vezi *Delirul*, p. I, cap. VI, VII.

[←232]

Unele detalii din scenariul capitolelor XI-XII-XIII, XIV, XV apar în prezentarea retrospectivă a ședinței de pardd, *Moromeții II*, p. a III-a, cap. III, în special pag. 129-134. Dezvoltate, le regăsim și în scenariul proiectului *Adam Fântână*.

[←233]

Scenariul cap. XXVI-XXX se regăsește simplificat și rezumat în finalul părții a IV-a din proiectul *Adam Fântână.*

[←234]

Prezentăm, pentru comparație cu varianta din acest carnet, scenariile celor patru ediții din *Risipitorii* în Anexa IX.

[←235]

În roman, tovarășa Coliban, una dintre elevele Constanței (cea pe care o caută la biserica din cartier). Maica Bunea apare însă în fragmentul „Vizita mamei” (pe care îl reproducem în Addenda I), publicat în *Gazeta literară*, nr. 10,3 mar. 1960, și neinclus ca atare în niciuna dintre edițiile romanului (din el se vor regăsi totuși, stilizate și modificate, câteva episoade: vizita mamei, pasaje descriptive, detalii din biografia lui Iliuță, întâlnirea dintre Constanța și maica Bunea).

[←236]

Majoritatea capitolelor care figurează aici în partea I vor apărea în toate edițiile romanului în partea a II-a.

[←237]

În manuscris, înainte de aceste rânduri, figura: „Vale îi spune tatălui său povestea cu Filomița și, eventual, apare ceva nou despre Anghel. Bătrânul suferă. Vale povestește părintelui de conflictul de la uzină.”.

[←238]

Capitolul cu acest subiect nu va figura în niciuna dintre edițiile romanului. Anumite detalii de scenariu fie alcătuiesc un capitol distinct, fie sunt înserate în alte capitole. Vizita lui Petre Sterian la fratele său apare în toate edițiile *Risipitorilor:* ed. I, p. a II-a, cap. I; ed. a II-a, p. I, cap. V: la fel în celelalte ediții. De asemenea, în toate edițiile romanului Vale este cel care îl avertizează pe tatăl său în privința lui Anghel, ed. I, p. a II-a, cap. II; ed. a II-a, p. I, cap. IV, la fel în celelalte ediții.

[←239]

Un capitol distinct cu acest subiect nu apare în niciuna dintre edițiile romanului. Conflictul dintre Vale și Gabi apare însă în toate edițiile *Risipitorilor.*

[←240]

1 Scenariul cap. III-IX, descriind povestea lui Vale și a Andei, nu suferă modificări esențiale în variantele *Risipitorilor.* Precizăm că dispare cap. IV. Istoria Vale-Anda se structurează în roman astfel: ed. I, p. a II-a, cap. VII, VIII (confesiunea pe care Vale o face Constanței), cap. IX, X (confesiunea Andei); la fel în celelalte ediții.

[←241]

În toate edițiile *Risipitorilor*; între povestea Vale-Anda și povestea Gabi-Mimi apar intercalate cap. XI (descriind mediul spitalului) și cap. XII (episodul Anny Hollinger).

[←242]

În toate edițiile *Risipitorilor*; debutul relației Gabi-Mimi este structurat în două capitole: ed. I, p. a II-a, cap. XIII, XIV; la fel în celelalte ediții.

[←243]

Capitolul nu va apărea în niciuna dintre edițiile romanului.

[←244]

1 Scenariul cap. XIV, XV, XVI, XVII – mult restrâns și modificat în primele două ediții ale romanului, eliminat în ultimele două. Audiența lui Petre Sterian la Lungu (cap. XIV): ed. I, cap. V-VII; ed. a II-a, p. a III-a, cap. V, VI; vezi celelalte ediții, p. a III-a, începutul cap. IX. În legătură cu Anghel (cap. XV-XVII): vezi ed. I, p. I, cap. III, IV, p. a III-a, cap. XIV; ed. a II-a, p. I, cap. IV, V, p. a III-a, cap. XIV; la fel în celelalte ediții.

[←245]

Unele dintre capitolele de aici vor fi incluse în toate edițiile romanului, în I, a III-a sau a IV-a parte.

[←246]

În toate edițiile romanului, detalii despre biografia doctorului Munteanu întâlnim în confesiunea pe care acesta i-o face doctorului Sârbu. „Istoria geniului” are cea mai mare amploare în I ediție (p. a IV-a, cap. XX, pag. 478-479). Vezi ed. I, p. a IV-a, cap. XX, XXI; ed. a II-a, p a IV-a, cap. VI; la fel în celelalte ediții. Însemnări despre „condiția geniului” și despre motivațiile personajului, existente în alte agende ale scriitorului, sunt reproduse în Marin Preda, *Opere*, vol. II, ed. cât., pag. 1674-1675: „Interesează oare realitatea fenomenelor care ne stimulează spiritul? Geniul este un fenomen autentic, dar și fenomen al voinței, care apare în urma stimulării continue a spiritului. Adolescent fiind, doctorul Brătescu eliminase cu ironie prevenitoare ceea ce era ireal în povestirile mamei lui și păstrase ceea ce era real și stimulator pentru el. Credința autentică a mamei în destinul înalt al fiului ei. Adolescentul nu știa sigur că este sau nu un geniu, dar nu se îndoia că putea deveni.”.

[←247]

Istoria prieteniei cu Sârbu, prezentată din punctul de vedere al doctorului Munteanu, are o mai mare amploare în roman; vezi confesiunea doctorului Munteanu: ed. a II-a, p. a III-a, cap. XVI-XX, vezi și p. a IV-a, cap. VI; ed. a III-a, p. a III-a, cap. XIII-XVII, vezi și p. a IV-a, cap. VI; la fel în ed. a IV-a. În prima ediție, episodului i se dă o atenție minimă; ed. I, p. a IV-a, cap. VI (discuția cu Sârbu de după ședință). În privința debutului și carierei lui Petru Dumitriu (folosite ca material pentru biografia personajului doctorului Munteanu), prezentăm mărturisirile pe care însuși scriitorul le face în acest sens în *Convorbirile* cu Eugen Simion: vezi Anexa X (pag. 209-210).

[←248]

În toate edițiile *Risipitorilor,* episodul căsniciei Constanța-doctorul Munteanu are o amploare mai mare și este rememorat din perspectiva ambilor protagoniști; vezi ed. I, p. I, cap. XV, p. a III-a, cap. VIII, p. a IV-a, cap. XXI; ed. a II-a, p. a III-a, cap. VIII, p. a IV-a, e ap. I, II, IV, VI; ed. a III-a, ed. a IV-a, p. a III-a, cap. V, p. a IV-a, cap. I, II, IV, VI.

[←249]

În privința diferitelor strategii folosite de doctor Brătescu pentru a accede în ierarhia lumii medicale și academice, reproducem în Anexa XI însemnările lui Marin Preda în acest sens, după Marin Preda, *Opere II*, ed. cât., pag. 1675.

[←250]

Capitolul nu figurează în niciuna dintre edițiile *Risipitorilor*.

[←251]

În toate edițiile romanului, episodului i se alocă două capitole: ed. I, ed. a II-a, p. a III-a, cap. IX, X; ed. a III-a; ed. a IV-a, p. a III-a, cap. VI, cap. VII.

[←252]

Episoadele (VIII, IX) vor fi reținute în toate edițiile romanului, cu modificări între ed. I și ed. a II-a: ed. I, p. I, cap. X, p. a II-a, cap. XVII; ed. a II-a, p. I, cap. XII, p. a II-a, cap. XVII; la fel în celelalte ediții.

[← 253]

Amănunt la care se referă Constanța în convorbirea ei telefonică cu doctorul Munteanu și care figurează doar în prima ediție a romanului (p. a II-a, cap. XVII, pag. 218-219). Scena beneficiase însă, anterior apariției primei ediții, de o prezentare dezvoltată, fiind inclusă în fragmentul „Vizita mamei”, apărut în *Gazeta literara* (vezi Addenda I).

[←254]

Cap. XII-XIV vor apărea dislocate în toate edițiile romanului. Astfel, episodul vizitei la părinții lui Mimi (cap. XII) va beneficia de două capitole: ed. I, ed. a II-a, p. a III-a, cap. II, III; ed. a III-a, ed. a IV-a, cap. I, II. În plus, în toate edițiile, acestor două capitole le va fi adăugat un altul, descriind ancheta la care este supus Gaby în legătură cu sinuciderea fratelui lui Mimi (ed. I, ed. a II-a, p. a III-a, cap. IV; ed. a III-a, ed. a IV-a, p. a III-a, cap. III). Capitolele XII și XIV vor fi reduse, cu modificări importante în privința subiectului, la unul singur: ed. I, p. a III-a, cap. XVI; ed. a II-a, p. a III-a, cap. XV; ed. a III-a, p. a III-a, cap. XII; la fel în ed. a IV-a.

[←255]

Capitolele XV, XVI nu vor figura în niciuna dintre edițiile *Risipitorilor*: Există însă referiri la activitatea lui Anghel: ed. I, p. a III-a, cap. XIV; ed. a II-a, p. a III-a, cap. XIV; ed. a III-a, p. XI; la fel în ed. a IV-a.

[←256]

Apare în toate edițiile *Risipitorilor:* ed. I, p. a III-a, cap. XII; ed. a II-a, p. a III-a, cap. XII; ed. a III-a, p. a III-a, cap. IX; ed. a IV-a, p. a III-a, cap. IX.

[←257]

Doar în prima ediție doctorul Munteanu îi telefonează Constantei de la Roma: vezi p. a II-a, cap. XVII, pag. 218-219.

[←258] Apare în toate edițiile romanului: ed. I, p. I, cap. XII; ed. a II-a, p. I, cap. XIII; la fel în celelalte ediții.

[←259] Capitol reținut doar în prima variantă a romanului; vezi *Risipitorii,* ed. I, p. a II-a, cap. XVII.

[←260]

Vezi *Partea a doua*, cap. IX din acest carnet.

[←261]

Un scenariu paralel al părții a III-a (nedatat) aflăm în Marin Preda, *Opere*, vol. II, ed. cât., pag. 1670-1673. Îl reproducem în Anexa XII pentru a fi comparat cu varianta de aici.

[←262]

În manuscris, scenariu redactat cu grafie cu litere gotice.

[←263]

Capitolul apare în toate cele patru ediții ale *Risipitorilor,* ed. I, p. a II-a, cap. IX; ed. a II-a, p. a II-a, cap. VIII; la fel în celelalte ediții.

[←264]

Capitolul cu acest subiect nu apare decât în prima ediție a romanului *Risipitorii*, ed. I, p. a III-a, cap. XV.

[←265]

Capitolul apare în toate variantele *Risipitorilor:* ed. I, p. a III-a, cap. VII; la fel în celelalte ediții.

[←266]

Capitolele VII, VIII, IX nu intră în niciuna dintre edițiile *Risipitorilor,* însă în toate edițiile romanului există referiri la cuplul Anghel-Filomița: ed. I, în special p. I, cap. III, IV; p. a III-a, cap. XIV; p. a IV-a, cap. XIX; ed. a II-a, p. I, cap. III, IV; p. a III-a, cap. XIV; la fel în celelalte ediții.

[←267]

Amănunt înserat în toate edițiile romanului.

[←268]

Capitolele III, IV, V, XI sunt restrânse, în toate variantele romanului, la un singur capitol care suferă modificări esențiale de la ed. I la ed. a II-a (ed. III și IV preluând structura capitolului din ed. a II-a). Doar în prima ediție se respectă scenariul schițat în acest carnet; vezi ed. I, p. a IV-a, cap. XI; ed. a II-a, p. a IV-a, cap. XVIII; la fel în celelalte ediții.

[←269]

În toate edițiile romanului scena despărțirii dintre Gabi și Mimi este redusă la un singur capitol: ed. I, p. a IV-a, cap. XII; ed. a II-a, p. a IV-a, cap. XIX; la fel în celelalte ediții.

[←270]

Episodul se regăsește amplificat, fără a respecta scenariul din jurnal, în toate edițiile romanului: ed. I, p. a IV-a, cap. VIII, IX, X; ed. a II-a, p. a IV-a, cap. XV, XVI, XVII; la fel în celelalte ediții.

[←271]

Capitolul nu intră în niciuna dintre edițiile *Risipitorilor.* Vizita la spital este înlocuită cu scrisoarea pe care Vale i-o trimite Constanței.

[←272]

Capitolele se vor regăsi în toate variantele romanului: ed. I, în special p. a IV-a, cap. I, II, III, IV; ed. a II-a, în special p. a IV-a, cap. I, II, III; la fel în celelalte ediții.

[←273]

Capitolele XIX-XXII nu figurează în niciuna dintre edițiile *Risipitorilor.*

[←274]

Capitolele XXIV, XXV vor fi contopite, cu unele modificări de subiect, într-un singur capitol: ed. I, p. a III-a, cap. XI; la fel în celelalte ediții. Pentru scena ședinței de partid în care este demis doctorul Munteanu și consecințele ei, vezi ed. 1, p. a IV-a, cap. V, VI; ed. a II-a, p. a IV-a, cap. IX-XIII; ed. a III-a, p. a IV-a, cap. VIII-XIV; la fel în ed. a IV-a. În plus, în toate edițiile *Risipitorilor,* episodului i se va adăuga scena discuției dintre Sârbu-Munteanu: vezi ed. I, p. a III-a, cap. XVII; p. a IV-a, cap. VI (cap. XX, cap. XXI); ed. a II-a, p. a III-a, cap. XVI-XX; p. a IV-a, cap. VI; ed. a III-a, p. a III-a, cap. XIII-XVII; p. a IV-a, cap. VI; la fel în ed. a IV-a.

[←275]

Capitolele XXIII și XXVI apar, cu modificări de scenariu de la prima ediție la a doua (ultimele două ediții preluând modificările din ed. a II-a), în toate variantele romanului. Doar în prima ediție episodul beneficiază de un singur capitol: ed. I, p. a IV-a, cap. IV; ed. a II-a, p. a IV-a, cap. VII, VIII; la fel în celelalte ediții.

[←276]

Episodul apare, mult amplificat, doar în prima ediție (vezi p. a IV-a, cap. XIIIXVIII și cap. XXII) și suferă modificări esențiale în a II-a ediție (vezi p. a IV-a, cap. XX-XXIV). Va fi eliminat în ultimele două variante ale romanului.

[←277]

Scenariul schițat în cap. XXIX, XXX, XXXI apare mult redus și modificat doar în prima ediție: vezi p. a IV-a, cap. XVI.

[←278]

Scena va figura doar în ed. I a *Risipitorilor,* p. a III-a, cap. XV (apare povestită de Vale în scrisoarea pe care i-o trimite Constanței).

[←279]

Vezi scena demiterii doctorului Munteanu și a discuțiilor cu socrul său, *Risipitorii*, ed. I, p. a III-a, cap. IX, X; la fel în celelalte ediții.

[←280]

Vezi *Risipitorii*, în special ed. I, p. I, cap. XIII (în celelalte ediții retrospectiva evenimentelor din ’33 este restrânsă: ed. a II-a, p. I, cap. III, pag. 14; la fel în celelalte ediții).

[←281]

Vezi în toate cele patru ediții scena în care Constanța îl ascultă pe Vale: ed. I, p. I, cap. XIV, XV; ed. a II-a, p. I, cap. XIV; la fel în celelalte ediții.

[←282]

Aceste amănunte privind biografia personajului apar în toate edițiile romanului: ed. I, p. I, cap. XIV, XV; ed. a II-a, p. I, cap. VI, XIV, XV; la fel în celelalte ediții.

[←283]

În manuscris restul paginii este încărcat cu socoteli și cu câteva titluri din scrierile lui Marin Preda *(Desfășurarea, Moromeții, Risipitorii).*

[←284]

Este vorba de romanul *Întâlnirea*, apărut în 1959 la Ed. Tineretului.

[←285]

Pasajul nu intră, ca atare, în niciuna dintre ediții; complet stilizat, apare în ed. a II-a, p. a IV-a, cap. VII, pag. 401.; ed. a III-a, p. a IV-a, cap. VII, pag. 323; ed. a IV-a, p. a IV-a, cap. VII, pag. 216. În Marin Preda, *Opere II,* ed. cât., pag. 1681-1682, este reprodus următorul fragment din manuscrisele scriitorului, cuprinzând reflecții privitoare la personajul Constanța: „*Constanța este eroul principal al acestui roman și problematica ei trebuie definită cu claritate.* Gama de sentimente care o stăpânesc pe Constanța cât stă în spital. 1. Remușcarea. 2. Pentru ce trăiesc? 3. Tristețea. 4. Frica de moarte. 5. Iubirea (dorința de devoțiune, iubirea neîmpărtășită). 6. Dorința de a avea o familie. 7. Îmbătrânirea. 8. Producerea iluziilor – regia vieții (vezi *Jurnalul)”* Observăm că la punctul opt se regăsesc două aspecte privind starea interioară a personajului, existente și în ultima frază din acest pasaj. Celelalte șapte deziderate se regăsesc, formulate mai mult sau mai puțin direct, în anumite fragmente existente în agenda de creație a *Risipitorilor.*

[←286]

Pasajul apare, complet modificat, amplificat și stilizat în toate cele patru ediții ale *Risipitorilor* (scena constituind autoînvinuirea Constanței): ed. I, p. a IV-a, cap. I, pag. 339-340; ed. a II-a, p. a IV-a, cap. II, pag. 395 și pag. 400; ed. a III-a, p. a IV-a, cap. II, pag. 297 și cap. VII, pag. 322; ed. a IV-a, cap. II, pag. 177-178, cap. VII, pag. 214-215.

[←287]

În manuscris urmează o pagină încărcată de calcule, în mijlocul căreia sunt notate câteva nume de stațiuni și lacuri: Tușnad, Sfânta Ana, Gheorghieni, Lacul Roșu și Cheile Bicazului.

[←288]

Pasajul apare, cu modificări, doar în ed. I din *Risipitorii*, p. a IV-a, pag. 347-348.

[←289]

În manuscris urmează o pagină ruptă.

[←290]

Pasajul apare, complet stilizat, în *Risipitorii*, ed. I, p. a IV-a, cap. II, pag. 351; irecognoscibil în celelalte ediții.

[←291]
În manuscris urmează o pagină încărcată de calcule.

[←292]

În manuscris, scenariul de la 4-32 este scris cu o altă grafie, cu litere gotice.

[←293]

O variantă de scenariu a părții a IV-a găsim și în Marin Preda, *Opere*, vol. II, ed. cât., pag. 1673-1674. O reproducem în Anexa XIII (pag. 215), pentru a fi comparată cu cea existentă aici.

[←294]

Schiță de scenariu pentru partea a IV-a care va fi adoptată, cu modificări și eliminări de capitole, în toate cele patru variante ale *Risipitorilor* (vezi modificările între ed. I, ed. a II-a și ed. a III-a). Doar I ed. a romanului urmează cu cea mai mare fidelitate acest scenariu.

[←295]

Pentru 4, 5, 6, vezi *Risipitorii*, ed. I, p. a IV-a, cap. II, III, IV..

[←296]

Capitol introdus în romanul *Risipitorii*, ed. I, p. a IV-a, cap. V.

[←297] Capitolele 8, 9 vor fi contopite într-un singur capitol: *Risipitorii,* ed. I, p. a IV-a, cap. VI.

[←298]

Devine fragment dintr-un capitol: ed. I, p. a IV-a, cap. XI.

[←299]

Episodul capătă o mai mare amploare în roman: ed. I, p. a IV-a, cap. XIII, XIV, XV.

[←300]

Episodului i se alocă două capitole: ed. I, p. a IV-a, cap. VI, VII.

[←301]

Pentru episodul întoarcerii lui Vale, vezi ed. I, p. a IV-a, cap. VIII, IX, X. O dezvoltare paralelă a acestuia (incluzând ședința de primire în partid) întâlnim în fragmentul „A treia lună a primăverii”, *Viața Romanească*, I960, neinclus în niciuna dintre edițiile romanului (și pe care îl reproducem în Addenda I.

[←302]
Capitol reținut în roman: ed. I, p. a IV-a, cap. XIX.

[←303]

Devine fragment de capitol: vezi ed. I, p. a IV-a, cap. VII.

[←304]

Capitolele 17,18 vor fi reunite cu capitolul 10: ed. I, p. a IV-a, cap. XI.

[←305]

Capitol reținut în roman: ed. I, p. a IV-a, cap. XII; replica este a lui Mimi; vezi și *Jurnal intim. Partea a treia* unde un personaj rostește exact aceeași replică.

[←306]

Capitol inexistent în niciuna dintre variante.

[←307]

Vezi notele 299, 300, 301.

[←308]

Capitolele 26-28 nu sunt reținute în niciuna dintre variante.

[←309]

Capitolele 29 și 31 apar, cu modificări de scenariu și de amploare, începând cu ediția a II-a a romanului: *Risipitorii*, ed. a II-a, p. a IV-a, cap. XIV. ed. a III-a, p. a IV-a, cap. XX, XXI, XXII, idem ed. a IV-a. În I éd., p. a IV-a, cap. XIX (nunta lui Vale).

[←310] Capitol inexistent în niciuna dintre variante.

[←311] Pasajul apare, modificat, în *Risipitorii*, ed. I, p. a IV-a, cap. IV, pag. 356; irecognoscibil în celelalte ediții.

[←312]
În manuscris, restul paginii este încărcat cu desene.

[←313]

Episodul ședinței apare în toate cele patru variante ale romanului *Risipitorii:* ed. I, p. a IV-a, cap. *V,* VI; ed. a II-a, p. a IV-a, cap. IX, X, XI, XII, XIII; ed. a III-a, p. a IV-a, cap. VIII, IX, X, XI, XII, XIII; la fel în ed. a IV-a.

[←314] În manuscris, urmează o pagină încărcată de calcule și o listă de cheltuieli.

[←315]

În manuscris, această pagină se încheie cu fraza „eu ies dintr-un spațiu locativ și intru în altul”.

[←316]

Pasajul nu apare în niciuna dintre variantele *Risipitorilor;* însă detalii din acest fragment revin în referirile la activitatea fostului președinte al raionului comunal, *Risipitorii*, ed. I, ed. a II-a, p. a III-a, cap. XIII, începutul cap. XIV; ed. a III-a, ed. a IV-a, cap. X, începutul cap. XI.

[←317]

În manuscris, urmează patru rânduri tăiate, lizibile: „Constanta, Vale, dr. Sârbu, dr. Brătescu, Mimy, Mânăfoaie, frații Sterian, Petrică și Toma, Floricel și Veronica, pictorul M[anea] și Dumitrescu”.

[←318]

În manuscris urmează un text tăiat, ilizibil.

[←319]

În manuscris urmează o frază tăiată: „Vă rog să mă scuzați, universal.”.

[←320]

În manuscris urmează un text tăiat prin hașurare, totuși descifrabil: „Iată și paradoxul: un roman despre intelectuali mai accesibil cititorilor decât unul țărănesc. În *Morometii* mi-am descris copilăria.”.

[←321]

Despre comentariile lui Preda asupra universului descris în cele două romane vezi și Florin Mugur, ed. cât, pag. 210-211, 215-216.

[←322]

În manuscris urmează un text ilizibil, șters prin hașurare.

[←323] În manuscris urmează cinci rânduri tăiate, ilizibile.

[←324]

În manuscris urmează un text tăiat cu o linie, totuși descifrabil: „Epoca socialistă în esența ei exclude oroarea.”.

[←325]

Vezi și celelalte meditații asupra *Risipitorilor,* în care revin aceleași obsesii: „Cum am scris *Risipitorii”* și „Tema povestitorului” din *Imposibila întoarcere;* Florin Mugur, *Convorbiri cu Marin Preda,* pag. 59-60; „Despre *Risipitori” și* „Despre *Risipitorii.* Un roman și o experiență” (la ed. a II-a a *Risipitorilor)* din *Timpul n-a mai avut răbdare,* pag. 521-522,523-525; „Cauzalitatea psihologică să nu lipsească” și „Cred în existența unei teme a povestitorului” din *Creație și morală,* pag. 294-299, 304-313. În Anexa XIV prezentăm două pasaje din „Cauzalitatea psihologică să nu lipsească” și „Cred în existența unei teme a povestitorului”, *Creație și morală,* pag. 294-299,304-313, unde găsim cele mai mari similarități cu ideile schițate aici.

[←326]

Urmează o pagină ruptă în manuscris și încă două încărcate de calcule, al căror text îl transcriem aici:

Dinți galbeni de mămăligă, ca ai lui (insultă pe care i-o adresează, indirect, Mihai Spurcaciu lui Paul Ștefan în scena finală din *Delirul*\ pag. 413, n. red.)

Vino în brațele mele de mătase (scris de două ori, n. red.)

Întâlnirea din Pământuri

Ana Roșculeț

Desfigurarea

Moromeții

Ferestre întunecate

Îndrăzneala.

[←327]

Acuzele adresate doctorului Munteanu în scena ședinței: vezi ed. I, p. a IV-a, cap. VI; ed. a II-a, p. a IV-a, cap. X; la fel în celelalte ediții.

[←328]

În manuscris urmează două cuvinte tăiate: „de la câinele lui Pațanghel”.

[←329]
În manuscris, înainte de această pagină este o pagină încărcată de socoteli.

[←330]

Toate aceste modificări sunt recognoscibile doar în ed. I a *Risipitorilor,* p. I, cap. V, pag. 28-29.

[←331]

Transcriere conform originalului.

[←332]

Se pare că Marin Preda a fost convocat în câteva rânduri de către Direcția Presei pentru lectura romanului său. În Marin Preda, *Opere*, vol. II, ed. cât., pag. 1678-1681, sunt prezentate alte obiecții din partea cenzurii, precum și câteva soluții imaginate de scriitor în acest sens; le reproducem în Anexa XV.

[←333]

Lecțiune incertă.

[←334]

Nu am reușit a identifica acest articol în presa timpului. Aici, după cum se va vedea, termenul de „profesionalism” are o conotație negativă. În alte articole, Preda admiră „profesionalismul” lui Balzac și declară că speranța lui este să devină într-o zi un scriitor profesionist.

[←335]

Celebră obsesie a tatălui, care revine în majoritatea scrisorilor pe care i le trimite, după cum mărturisește în Florin Mugur, ed. cât., pag. 51-53.

[←336]

În manuscris, urmează o frază tăiată, descifrabilă: „crescuseră cu timpul, așternuseră anii, amestecaseră parcă una peste alta, unul după altul.”.

[←337]

În manuscris, urmează o frază tăiată, descifrabilă: „unul după altul, dese și mici, în jurul lui la început și din ce în ce mai mari spre exterior, care ascund vârsta!”.

[←338]

În manuscris, urmează o frază tăiată, descifrabilă: „Ai să mă întrebi: cum ia naștere îngăduința față de vicii? M-am gândit la această problemă și să vezi la ce concluzii am ajuns. Se creează un conflict fals pe care oamenii, în majoritatea lor, îl consideră un conflict real.”.

[←339]

În manuscris, urmează câteva cuvinte tăiate, descifrabile: „o gândire sub forma unui proces.”.

[←340]

Idem: „modelarea dictaturii, a puterii personale sau a știrbirii anumitor libertăți.”.

[←341]

În manuscris, urmează o frază tăiată, descifrabilă: „Regimul nostru are însuși la bază acest principiu.”.

[←342]

Idem: „Producția poate fi centralizată dar nu și gândirea.”.

[←343]

În manuscris, urmează o frază tăiată, descifrabilă: „Ia să ne gândim. Și dacă sunt, de ce n-au apărut la mine în uzină?”.

[←344]

În manuscris, urmează un text tăiat, descifrabil: „intimidându-și cu adevărat sora. Iată unde duce învățământul politic formal.”.

[←345]

Această discuție între frați nu apare în niciuna dintre edițiile romanului.

[←346]

În colțul de sus al paginii pe care este scris, cu creionul, acest fragment, este notată următoarea frază: „Lăsaseră aceeași urmă ca la un arbore căruia i se vede scoarța, dar e greu de ghicit numărul cercurilor în trupul lui.”.

[←347]

În manuscris, urmează un text tăiat, descifrabil: „De aceea cea mai înțeleaptă dintre dictaturi este respinsă pentru cea mai rea dintre republici.”.

[←348]

În manuscris, urmează o frază tăiată, descifrabilă: „ceea ce îl va determina să folosească”. Restul frazei este indescifrabil.

[←349]

Este posibil ca aceste titluri să figureze în vederea alcătuirii sumarului unui nou volum de nuvele. Câteva dintre povestirile amintite aici sunt inedite și figurează doar în Marin Preda, *Opere*, vol. I, ed. cât.: *Raportul, Un luptător*; *Magazia*, *Anton Tudose* (titlul fiind de fapt *întâia moarte a lui Anton Tudose). A fi! Valache, Grupa de luptă* nu figurează în niciunul dintre volumele de nuvele ale scriitorului. *Horticola* reprezintă o primă schiță, structurată în patru capitole, a viitorului roman *Marele singuratic;* este reprodusă în Marin Preda, *Opere*, vol. II, pag. 1692-1710.

[←350]

În manuscris, urmează o pagină tăiată, descifrabilă: „Imaginați-vă ce-ar fi fost dacă ar fi rămas în România, împărtășindu-i cu noblețe destinul (bun sau rău), oameni ca Panait Istrati, Tristan Tzara, Brâncuși, Benjamine Fondane, Ionesco, ca să mă mărginesc numai la aceste exemple. Poate că literatura. Poate că, în condițiile de atunci, unii dintre ei ar fi avut un sfârșit tragic. Ei și? Iată tragismul măreț, de care d. Cioran se plângea că ar fi lipsit României, țării lui. Eu afirm că țării mele nu-i lipsește nimic, afară de personalități, afară de oamenii și că destinul ei…” (frază întreruptă, n. ed.).

„Adevărul e că ceea ce are deosebit și măreț poporul nostru i-a scăpat domnului Cioran, și nu numai lui, care în Franța nu este cu mult mai mult decât un metec; iar în România ar fi putut ajunge…” (frază întreruptă, n. ed.).

„S-ar fi părut că Petru Dumitriu la un moment dat a sesizat sau rezumat valoarea poporului său și s-ar fi îndrăgostit chiar de el (am o scrisoare a lui care îmi dovedește acest lucru). El este însă un om slab, lipsit de caracter, al cărui echilibru slăbiciune-putere se strică foarte ușor, fiind cercetat de pasiuni stupide”; n. ed.: urmează o propoziție începută („Plecat din țară, destin/ Fugit din țară, destinul său, devine/ Departe de țară, el devine neinteresant”)

[←351]

În manuscris, urmează o frază tăiată, descifrabilă: „Nu m-ar mira să tragă clapa și altora în Franța.”.

[←352]

O istorie similară apare în *Risipitorii*, vezi relația Sârbu-Munteanu-doctorița Tiberiu: ed. I, p. I, cap. VII, VIII, IX; ed. a II-a, p. I, cap. IX, X, XI; la fel în celelalte ediții.

[←353] Este vorba tot despre Petru Dumitriu.

[←354] Fraza ca atare nu apare în *Moromeții II*. Apare însă scena schițată aici, *Moromeții II*, p. a IV-a, cap. X, XIII.

[←355]

În manuscris urmează câteva cuvinte tăiate, dar descifrabile: „și i-au format personalitatea”.

[←356]

Așa cum am precizat anterior, *Horticola* reprezintă primul titlu al viitorului roman *Marele singuratic.* Textul *Horticolei* (datat dec. 1961), repartizat în patru capitole reluat parțial și modificat în roman, apare în *Opere*, vol. II, ed. cât., pag. 1692-1710.

[←357]

Personajul apare în roman.

[←358]

Primul nume al viitorului personaj Niculae Moromete. Micula Mircea este personajul principal al unui proiect de roman intitulat *întâia moarte a lui Micula Mircea,* proiect care se afla la originea romanului *Moromeții.* Personajul apare și în textul *Horticola* prezentat de Victor Crăciun în *Opere,* vol. II, precum și în fragmentul „Copilăria lui Micula” (o variantă a capitolului al II-lea al *Horticolei),* apărut în *Scânteia,* 35,6848,1965, pag. 6.

[←359]

Numele câinelui va fi Michi.

[←360]

Un personaj cu acest nume nu va apărea în *Marele singuratic*.

[←361]

Personajul cu acest nume apare în roman; este fostul soț al Siminei Golea.

[←362]

Constantin Piliuță (1929-2003), pictor. Temele sale predilecte le reprezintă florile și naturile moarte. Se remarcă și ca portretist *(Autoportret, Șt. Luchian, N. lorga, T. Vianu, Marin Preda* etc).

[←363]

Personajul cu acest nume nu apare în roman.

[←364]

Istoria castelului Mogoșoaia figurează atât în viitorul roman *Marele singuratic,* cât și în *Horticola,* începutul cap. III.

[←365]

Vezi confesiunea lui Niculae, *Marele singuratic*, cap. IX, X, XI, în care se rețin aces te detalii ale evoluției sale sufletești. Biografia personajului apare și în *Horticola*, cap. III.

[←366]

Personajul cu acest nume nu apare în roman.

[←367]

N[icolae] Argintescu-Amza (1904-1973) – critic de artă, eseist, traducător. Dintre scrierile sale amintim: *Vermeer. Un mare poet al realismului olandez*, 1967, *Expresivitate, valoare și mesaj plastic*, 1973 etc. A fost bun prieten cu Eugen Schileru și Petru Comarnescu.

[←368]

Eugen Schileru, critic de artă și traducător, autor al monografiilor *Rembrandt*, 1966, *Ion Irimescu*, 1969 etc.

[←369]

Petru Comarnescu (1905-1970), eseist, critic de artă și memorialist. A făcut parte din grupul „Criterion”. Dintre scrierile sale amintim lucrarea de filosofie a culturii *Kalokagathon*, 1946, eseurile și monografiile despre arta clasică și modernă *(Ștefan Luchian*, 1960, *NN Tonitza*, 1962 etc). În urma călătoriei din anii ’30 în America a scris *Homo americanus. Chipurile și priveliștile Americii.*

[←370]

Detaliile se rețin în prezentarea relației Simina-Pătrașcu, *Marele singuratic,* p. I, cap. III. Apar și în *Horticola,* cap. I.

[←371]

Pasajul nu apare în roman.

[←372]

Idem.

[←373]

Pasajul nu apare în roman.

[←374]

În manuscris urmează un text tăiat, descifrabil: „asemeni lui Cociu, de umanitate penibilă, sau nesimțiți, primitivi, asemeni lui Pătrașcu”.

[←375]

Pasajul nu apare în roman.

[←376] În manuscris urmează un text indescifrabil.

[←377]

În manuscris urmează un cuvânt tăiat, descifrabil: „tresărea”.

[←378]

Pasajul nu apare în roman.

[←379]

În manuscris urmează un text tăiat prin hasurare, descifrabil: „una dintre cele mai frumoase pe care am scris-o cuiva. Era o scrisoare de credință artistică, politică și prietenească. Scriind-o, mi-a trecut prin cap că am să fiu înșelat. Dar el, devorat încă de pe atunci de o vanitate stupidă, a crezut că scrisoarea i se cuvine și în loc să…” Restul frazei este indescifrabil.

[←380]

Preda se referă la cele două articole ale lui Petru Dumitriu despre nuvelele sale: „Marin Preda: *Întâlnirea din Pământuri”*, *Viața Românească*, nr. 1, 1948, și „Note de cititor despre povestirile lui Marin Preda”, *Viața Românească*, nr. 12,1953 (ambele rămase în presa vremii). Le reproducem în Anexa XVI.

[←381]

În manuscris, urmează următorul text tăiat, descifrabil: „Acest domn pretinde, așadar, că i-ar fi lipsit libertatea. Poate. Dar poate că nici (frază întreruptă, n. ed.) Eu sunt convins că nici el nu crede ceea ce îndrugă, dar el știe că numai așa poate să existe (frază întreruptă, n. ed.). De fapt, el era pândit de un eșec literar și n-a putut suporta viziunea acestui spectru.” În continuare urmează câteva propoziții începute și neterminate: „Iată urmările/ Vanitatea nu știe să îndure înfrângerea/ Singura care ne-o segmentează/ Iată morala fabulei.”.

[←382]

Aluzie la personajul Filip din romanul lui Petru Dumitriu *Proprietatea fi posesiunea*, publicat fragmentar în *Viața Românească*, nr. 2, 3, I960, și în volum la Ed. Dacia, 1990.

[←383]

În manuscris urmează vin text tăiat prin hasurare, descifrabil: „Presupun că instituțiile de la care a delapidat l-au dat în judecată și de aceea individul a întins-o la vreme.”.

[←384]

Klaus Heitmann (n. 1930), romanist german, profesor la Universitatea din Heidelberg. A publicat, între altele, volumul *Imaginea România în spațiul lingvistic german.*

[←385]

Nu am reușit să identificăm acest articol în presa vremii. Este necesară o precizare în ceea ce privește contextul literar al vremii: după cum se știe, critica ideologică insista, în scop propagandistic, asupra rolului educativ al artei, a cărei menire ar fi aceea de a modela personalități revoluționare. Marin Preda ia poziție polemică în fața acestei atitudini. A se vedea, în acest sens, și articolul „Obsedantul deceniu”, precum și interviul cu titlul „Scriitorii își iubesc cu patimă meseria”, reproduse în *Creație și morala,* ed. cât., pag. 120-126, 288-293.

[←386]

Bărăgan, roman proletcultist celebru în epocă, apărut la Ed. Tineretului, București, 1954-1959.

[←387]

În manuscris urmează câteva cuvinte tăiate, descifrabile: „un tovarăș devotat și un bun camarad”.

[←388]

Personajul principal din romanul *Bărăgan* de V. Em. Galan.

[←389]

Titus Popovici, *Setea*, ESPLA, 1953.

[←390]

Mitru Moț, personajul principal din romanul *Setea*.

[←391]

Marin Preda, *Desfășurarea*, ESPLA, 1952.

[←392]

Ilie Barbu, personajul principal din *Desfășurarea*.

[←393]

Zaharia Stancu, *Desculț*, 1948.

[←394]

Teodor Mazilu, *Bariera*, Ed. Tineretului, 1959.

[←395]

Eroul principal din *Bariera*.

[←396]

În manuscris, urmează un text tăiat, descifrabil: „Așa stând lucrurile, se naște inevitabil întrebarea: pentru ce fel de cititor sunt bune atunci numele educative *Bărăgan*, *Setea*, *Desculț* și *Desfășurarea?* Voi da răspunsul numai în ceea ce privește *Desfășurarea*, fiindcă aici nu va putea să vină nimeni să mă contrazică, fără riscuri pentru cine ar avea poftă.

— Am citit: n-are nicio legătură.

— Romanul a fost scris ca să se convingă Dumitru Micu, Paul Georgescu, Andrei Băbeanu și N. Tertulian cum devine cu procesul sufletesc al țăranului cinstit care vrea g.a.e. Ce rezultă? Rezultă că educația nu e acceptată cu ușurință de cititor!”

[←397]

În manuscris, urmează frânturi de propoziții tăiate: „Din propriile cusururi. /Așadar, educația nefâind o operă literară educativă trebuie înțeles, prin urmare/ Dar poate că atunci.”.

[←398]

În manuscris, urmează o frază tăiată, descifrabilă: „străbate cerul și călătorește în cosmos”.

[←399]

Pagini lipsă din manuscris.

[←400]

A se vedea și savuroasele comentarii ale lui Victor Petrini asupra subiectelor romanelor proletcultiste în *Cel mai iubit dintre pământeni*, vol. II, pag. 196-199.

[←401]

Textul începe cu o frază tăiată, descifrabilă: „Dar educația se face nu numai elogiind virtutea, ci și condamnând viciile.”.

[←402]

În manuscris urmează un fragment scris cu creion roșu, încadrat într-un chenar, trasat cu creion albastru:

Desculț Critica moșierimii de pe punctul de vedere al unui linge-blide (Darie servitor).

Setea Elogiul revoluției socialiste de pe punctul de vedere al unui prizonier de război (Teodorescu).

Bariera Critica morală a burgheziei de pe punctul de vedere al unei servitoare (Radița, fata lui Vițu)..

[←403]

În manuscris, urmează un text tăiat, descifrabil: „un bețiv, aș zice complex și în același timp simplu, un adevărat bețiv, adică un om”.

[←404]

Manuscrisul intitulat *Jurnal intim. Partea a treia* figurează pe un caiet dictando fără coperți.

[←405]

Conform declarațiilor lui Marin Preda, jurnalele de spital (dintre care, în acest volum, apare doar *Jurnalul intim. Partea a treia.*, ținut între 22 noiembrie-23 decembrie 1959) au constituit material documentar pentru romanul *Risipitorii.*

[←406]

Îndrăzneala apăruse la Ed. Tineretului în 1959.

[←407]

Problema finalului era una dintre obsesiile scriitorului. Astfel, într-un interviu, mărturisea: „Ce mă chinuie, într-adevăr, la scrierea unei cărți este începutul și finalul. Cărțile mele sunt construite în jurul câte unui personaj căruia trebuie să-i găsesc o intrare în lume și o ieșire, care să atragă atenția.” *(Creație și morala*, pag. 464).

[←408]

Eta Vexler, a doua soție a scriitorului.

[←409]

„Era el oxidat de anumite idei” sau „Din pricină că era oxidat de ideile lui.” (n. ed.).

[←410]

Un personaj cu acest nume și o funcție similară (este președintele comitetului provizoriu al sfatului popular) apare în romanul *Cel mai iubit dintre pământeni.*

[←411]

Ana Novac (Zimra, Zimbra), scriitoare, trăiește de multă vreme la Paris.

[←412]

Mihai Stoian (1927–2005), prozator. Cunoscut mai ales prin romanele sale cu caracter documentar: *Moartea unui savant: N. Iorga* (1975), *Îngerul morții – Dr. Mengele* (1989) etc. A scris și proză pentru copii și tineret: *Mică e vacanța mare* (1960), *Ha-ra-ba-bu-rici* (1965), *Vacanța sentimentelor* (1966) etc.

[←413]

Mioara Cremene (n. 1933), poetă și prozatoare. A emigrat în Franța în 1970; experiența exilului o va descrie în volumul de convorbiri cu Mariana Sipoș *La ce folosește Parisul? Evocări și dileme din exil* (2000). Dintre scrierile sale amintim volumele de versuri *Poezii pentru toate orele* (1963), *Poeme în exil* (ed. bilingvă română-franceză, 1994) și romanul *Mărirea și decăderea planetei Globus* (1969).

[←414]

Replica lui Mimi Arvanitache, personaj din *Risipitorii*, rostită în momentul despărțirii de Gabi Sterian. Replica e consemnată și în jurnalul *Risipitorilor*; pag. 132.

[←415]

Nota autorului: „Paul Georgescu mă vizita altă dată (1952) de câte două ori pe zi, deși nu eram bolnav?”

[←416]

Strada pe care locuiau Marin Preda și Aurora Cornu.

[←417]

Romanul lui Eugen Barbu, Șoseaua Nordului, apăruse în 1959 la ESPLA.

[←418]

Miron Radu Paraschivescu (1911-1971), poet. Autorul celebrelor *Cântice țigănești*. Dintre alte volume ale sale, mai menționăm *Tristele*, 1968. Postum, îi apare *Jurnalul unui cobai* (1940-1954). A fost un susținător al tânărului Marin Preda. Perioada uceniciei în redacția ziarului *Timpul* (unde va și debuta cu schița *Pârlitu)*, va fi rememorată în romanul *Viața ca o pradă*. Prezentăm în Anexă câteva însemnări despre Marin Preda, desprinse din *Jurnalul unui cobai (1940-1954)*, ediție îngrijită de Maria Cordoneanu, cu o pretată de Vasile Igna, Ed. Dacia, Cluj, 1994.

[←419]

Marin Preda povestește revelator în romanul autobiografic *Viața ca o pradă* (pag. 72) câteva scene în care se manifestă boala lui Miron Radu Paraschivescu.

[←420]

Adam Mickiewicz, *Pan Tadeuszsau Ultima încălcare de pământuri în Lituania*. Istoria nobilimii din anii 1811 și 1812 în douăsprezece cărți în versuri, în românește de Miron Radu Paraschivescu, ESPLA, București, 1956 (colecția Clasicii literaturii universale).

[←421]

Episodul este descris și în *Viața ca o pradă*, cap. XXXVII.

[←422]

Nicolac Jianu (1916-1982), gazetar și prozator. Autor de romane proletcultiste: *Cumpăna apelor*, 1952, *Pământul era viu*, 1966.

[←423]

Ivan Andronovici Efremov, *Nebuloasa din Andromeda.* Roman științifico-fantastic, traducere din limba rusă de Tatiana Berindei și Adrian Rogoz, 7 volume în colecția „Povestiri științifico-fantastice”, București, 1957-1958.

[←424]

Lectură nesigură (n. ed.).

[←425]

Fratele lui Marin Preda, Alexandru Preda.

[←426]

Zaharia Stancu, *Rădăcinile sunt amare,* cinci vol., ESPLA, București, 1959.

[←427]

Fragmentul are grafia Etei..

[←428]

Fragment din scrisoarea trimisă lui Traian Șelmaru.

[←429]

Fragmente preluate din *Ziua literară* (numerele din 5 și 12 august 2002). Fragmentele sunt însoțite de un articol justificativ al lui Darie Novăceanu, cel care a dat de urma acestui jurnal foarte intim. Sau, mai bine zis, de o parte din el.

[←430]

Nadia Strungaru.

[←431]

Reproducem, după G. Călinescu, *Fals jurnal*, întocmit și prefațat de Eugen Simion, Ed. Fundației Pro, 1999, câteva dintre opiniile lui G. Călinescu despre acest gen al autobiograficului: „Jurnalul e o prostie.” (pag. 107) „Un scriitor își face jurnalul pentru posteritate [... | un jurnal scris pentru *sine* nu există.” (pag. 108) etc.

[←432]

Fragmentul apare, complet stilizat, în *Moromeții II*, pag. 577-578, constituind rememorarea morții lui Ilie Moromete de către Niculae. Este vorba de începutul celebrei scene în care tatăl și fiul se întâlnesc și își vorbesc în vis. Din acest pasaj, doar replicile din cele două vise ale mamei se păstrează ca atare. Reproducem fragmentul din *Moromeții II* în Anexa I.

[←433]

În Anexa II, reproducem, după *Creație și morală*, ed. cit., pag. 273-275, articolul „Ziua din urmă a bătrânei țărănci”, unde scriitorul povestește moartea mamei.

[←434]

Text confuz, dar conform cu dactilograma.

[←435] Transcriere conformă cu textul apărut în *Ziua literară*.

[←436]

Fănuș Neagu (1932-2011), prozator. Dintre scrierile sale, amintim volumele de povestiri *Vară buimacă*, 1967 etc., și romanele *Îngerul a strigat*, 1968, *Frumoșii nebuni ai marilor orașe*, 1976 etc.

[←437]

Nicolae Velea (1936-1987), prozator, autor, între altele, al volumelor: *Poarta*, 1960, *8 povestiri, 1965, Zbor jos,* 1968, *Întâlnire târzie*, 1981.

[←438]

Risipitorii este un roman cu o geneză complicată, cum s-a putut constata din fragmentele anterioare. A fost scris de patru ori, a avut patru ediții (1962, 1965, 1967, 1972), diferența dintre primele trei fiind foarte mare. La apariția ediției a doua, Preda își motiva nevoia de a-și revizui scrierea, vezi Anexa III.

[←439] Transcriere conformă cu textul apărut în *Ziua literară*.

[←440]

Mihai Beniuc (1907-1988), cunoscut îndeosebi ca poet. A fost președinte al Uniunii Scriitorilor. Dintre volumele sale de versuri (aproape o sută) amintim *Cântece de pierzanie*, 1938, *Mărul de lângă drum*, 1954, *Cântecele inimii*, I960, *Culorile toamnei*, 1962, *Mozaic*, 1968.

[←441]

Aurel Rău (n. 1930), poet (Focurile sacre, Jocul de-a stelele, 1963, Micro- poeme și alte povestiri, 1975).

[←442]

Demostene Botez (1893-1993), poet și prozator. Dintre volumele sale de versuri amintim: *Versuri alese*, 1955, *Oglinzi*, 1963 etc. A scris și romane: *Ghiocul*, 1931, *Bucuria tinereții*, 1957 etc. A fost o vreme președinte al Uniunii Scriitorilor.

[←443]

Victor Eftimiu (1889-1972), cunoscut în special ca dramaturg *(Înșiră-te mărgărite*, 1911, *Cocoșul negru, 1913, Atrizii*, 1939 etc.).

[←444]

Eugen Jebeleanu (1911-1991), poet, gazetar și traducător. A fost, într-o vreme, vicepreședinte al Uniunii Scriitorilor. Dintre volumele sale de versuri, cunoscute îndeosebi sunt *Surâsul Hiroshimei*, 1958, și *Hanibal*, 1972.

[←445]

Martin Bormann, dramă în trei acte, a apărut în 1968.

[←446]

Viitorul roman *Delirul.* Preda vorbește în repetate rânduri despre această tetralogie pe care dorea să o scrie. Reproducem câteva dintre mărturisirile făcute de scriitor în acest sens în Anexa IV.

[←447]

Jurnalul de creație al romanului *Delirul* (autograf) este scris într-o agendă, pe a cărei copertă figurează anul 1973. Paginile nu sunt numerotate.

[←448]

În legătură cu geneza romanului *Delirul* și cu locul pe care acesta urma să-l ocupe în tetralogia *Moromeții*, reproducem în Anexa I mărturisirile pe care le-a făcut scriitorul în acest sens.

[←449]

Scena morții Nadejdei Alilueva face parte din capitolul eliminat de cenzură din ediția din 1975 a romanului. Capitolul va apărea în *Caiete critice*, nr. 1,1990, fiind inclus apoi în *Delirul*, Ed. Expres, 1991. Ovid S. Crohmălniceanu, în *Amintiri deghizate*, face mărturisiri interesante despre ideea care l-ar fi ghidat pe scriitor și despre maniera în care Preda ar fi conceput, într-o variantă inițială, romanul *Delirul*, vezi Anexa II.

[←450]

Și în privința concepțiilor asupra rolului personalității în istorie Marin Preda se va delimita de viziunea tolstoiană: „Tolstoi are perfectă dreptate să sublinieze caracterul irațional, din punctul de vedere al oamenilor, al evenimentelor istorice și să sugereze o rațiune misterioasă. [...] In ceea ce privește filozofia istoriei din *Delirul I* trebuie să spun că problema m-a împiedicat să scriu această carte mai demult, până în ziua în care am descoperit că Tolstoi [...] nu acordă personalității în istorie nici un fel de rol în evenimentul istoric. Ori, după experiența noastră de contemporani [...] dacă ne punem întrebarea ce rol a jucat Hitler asupra istoriei, de pildă, vedem că a jucat un rol nefast [...] Cu alte cuvinte, am găsit o replică de dat romanului *Război și pace* și în felul acesta am putut să scriu *Delirul* (Citat din Marin Preda, *Opere*, vol. IV, pag. 1071 și pag. 1102-1103).

[←451]

Marin Preda a amintit în câteva rânduri sursele pe care le-a consultat în privința documentării asupra evenimentelor anilor 1940. Acestea ar fi: presa românească și străină din epoca respectivă, cartea lui Aurel Simion *Insurecția naționala antifascistă armată din august 1944* (Ed. Politică, 1973) și impresionantul tom al lui William Shirer *Cel de-al treilea Reich, de la origini până la cădere.*

[←452]

Grup de zece legionari, studenți la teologie care, în iulie 1936, l-au ucis în spital pe Vasile Stelescu (care dorea să ia locul Căpitanului).

[←453]

Grup de trei legionari care l-au ucis pe I. G. Duca (prim-ministru liberal și președinte al PNL) în gara Sinaia, pe 29 decembrie 1933. Denumirea grupului este obținută prin anagramarea primelor silabe ale numelor celor trei: Nicolae Constantinescu, Ion Caranica și Doru Beldimace.

[←454]

Revista *Historia* a publicat dosarul acestui proces (în numărul din octombrie 2003).

[←455]

În manuscris, numele personajului este încercuit.

[←456]

Acest pasaj nu apare în romanul *Delirul*.

[←457]

Acest fragment va apărea stilizat în *Delirul*, Ed. Expres, 1991, pag. 380; este vorba de meditația lui Stalin în fața pierderilor rusești de război.

[←458]

Este vorba, desigur, de romanul lui Petru Dumitriu *Drum fără pulbere,* apărut în volum în 1951.

[←459]

Acest fragment va apărea, amplificat și stilizat, în *Cel mai iubit dintre pământeni*, vol. I, pag. 191-196.

[←460]

Vezi în acest sens, în special articolul „Spiritul primar agresiv și spiritul revoluționar" din *Imposibila întoarcere*, ed. cit., pag. 32-39. Reproducem câteva pasaje în Anexa III.

[←461]

Preda își exprimă aceeași nedumerire în privința lipsei de intuiție a marilor scriitori în fața evenimentelor politice decisive, dând tot exemplul lui Camil Petrescu și în „Prefer timpul nostru pe care mă străduiesc să-l cunosc cât mai bine și în care este implicată și viața mea” *(Creație și morală,* pag. 487), vezi Anexa IV.

[←462] Citatul din Platon va apărea în *Cel mai iubit dintre pământeni*, partea I, cap. II, pag. 10.

[←463]

Indicii care ne trimit cu gândul la romanul *Marele singuratic* (ed. 1,1972), apărut înaintea *Delirului* (1975) (agenda fiind din 1973). De altfel, vor mai figura în această agendă frânturi de notații despre personajele din *Marele singuratic*. Amintim în acest sens că frânturi de scenarii și de replici care aparțin viitoarelor personaje din *Marele singuratic* se întâlnesc și în agenda *Risipitorilor.*

[←464]

Referirea la această scenă va apărea, modificată (se schimbă numele personajelor), în convorbirea dintre Paul Ștefan și Niki Dumitrescu, *Delirul* pag. 92. In același timp, și Paul Ștefan preia această replică, rostind-o de multe ori în redacția ziarului la care lucra, *Delirul*, pag. 102.

[←465]

„Deasupra mulțimii” (trad. ed.). Frânturi de replici păstrate și în conversația dintre Ștefan al lui Parizianu și Niculae, *Delirul*, pag. 21.

[←466]

Acest fragment apare, amplificat, în *Delirul I* pag. 311-313.

[←467]

Fragmentul apare, stilizat, în *Delirul I* pag. 101. O precizare: Ștefan nu o va afla după război, pentru că acțiunea singurului volum apărut din roman se oprește înainte de 1944.

[←468]

Această anecdotă apare, stilizată, în *Cel mai iubit dintre pământeni*, vol. I, partea I, cap. III, pag. 90. Petrică, cel de-al doilea soț al Matildei, i-o va spune lui Petrini.

[←469]

Descrierea ilară a numelui personajului se va întâlni în Delirul pag. 182, cu o corectare, nu llie, ci Sebastian, și nu într-o scenă care să descrie viața ziarului.

[←470]

În roman, Niki Dumitrescu îl conduce pe Ștefan în stația de radioascultare, vezi *Delirul*, pag. 104.

[←471]

Replica va apărea într-una dintre conversațiile lui Luchi cu Adrian Popescu, în care tânărul încearcă să o consoleze în legătură cu recenta ei despărțire de Mihai Spurcaciu, povestindu-i scene similare din viața lui amoroasă, *Delirul,* pag. 250. Replica nu aparține însă lui Luchi, ci uneia dintre fostele iubite ale tânărului.

[←472]

În roman, pasajul va apărea stilizat, vezi *Delirul*, pag. 311-312, între părțile lui fiind intercalat pasajul semnalat la pag. 52 (vezi și nota 1, pag. 52).

[←473]

După apariția romanului, Marin Preda a fost acuzat în presa străină *(Der Spiegel* Ș-a.) că ar fi încercat să reabiliteze figura mareșalului Antonescu. Reproducem în Anexa V un „autointerviu" al scriitorului în acest sens, realizat în 1976 și rămas în manuscris, inclus în Marin Preda, *Opere,* vol. IV, ed. cit., pag. 586-588. Menționăm, în același timp, că „autointerviul" oferă și detalii în privința conținutului volumului al II-lea din romanul *Delirul.*

[←474]

Scena ceremoniei de Crăciun va apărea, amplificată, în roman; apare, de asemenea, stilizat și modificat și monologul interior al generalului, vezi *Delirul, I* pag. 160-161.

[←475]

Episodul care descrie biografia tânărului comunist apare în roman, vezi *Delirul*, partea a II-a, cap. XI, pag. 161-170.

[←476]

A se vedea și celelalte referiri la personalitatea demențială a lui Hitler, asemănătoare cu cele de aici, din interviurile care au însoțit apariția romanului (în special „Toate ființele umane existente pe pământ fac istorie” și „Prefer timpul nostru pe care mă străduiesc să-l cunosc cât mai bine și în care este implicată și viața mea”, reproduse în *Creație și morala*, ed. cit., pag. 470-476 și 485-491), precum și meditația asupra rolului negativ al personalității în istorie, din *Delirul*, pag. 316, 320, 310-311 etc. Reproducem câteva pasaje în Anexa VI.

[←477]

„Natura îi spuse omului: / ...Și dragostea de muncă/ Iar eu îți voi da ceea ce-ți este necesar...” (trad. ed.).

[←478]

Acest pasaj reprezintă intriga poveștii de dragoste din *Delirul*. Toate detaliile ei vor fi reținute și în roman.

[←479]

În traducere: „Credeți că noi suntem artiști de doi bani?”

[←480]

Scenariul sumar al poveștii de dragoste din roman.

[←481]
Cuvânt confuz în manuscris.

[←482]

Lecțiune incertă.

[←483]

Secretul marii piramide (trad. ed.).

[←484]

„Sfinxul joacă un rol secret în istoria civilizațiilor!” (trad. ed.).

[←485]

Aurul eternei dimineți.

[←486]

„Acest alchimist din secolul al XX-lea tocmai a descoperit substanța lui Paracelsus, primul grad al elixirului de viață lungă. Ne povestește el însuși despre această descoperire.”.

[←487]

„Sub hipnoză, o tânără și-a adus aminte de viața sa anterioară, în Irlanda, și, totodată, de durata de timp care a trecut de la moartea ei și până la reîncarnare. Iată o uluitoare incursiune în misterul morții și al supranaturalului.”.

[←488]

Mu, continentul pierdut.

[←489]

„Mu, Atlantida Pacificului, era un mare continent care a pierit în apele primordiale, înaintea timpului istoric. Colonelul Churchward demonstrează, cu documente arheologice de necontestat, că acesta era leagănul umanității“.

[←490]

Oameni și civilizații fantastice.

[←491]

„Iată-ne purtați într-o călătorie fabuloasă, printre locuri și făpturi de basm: Adantida, Eldorado, Semuria, orașul secret Zimbabwe sau rasa războinică a amazoanelor. Fiecare escală ne prilejuiește tot felul de revelații stupefiante. Farfuriile zburătoare au aterizat!" (Notele 1-6, trad. ed.)

[←492]

„Simplu fotograf, devine, sub hipnoză, un diagnostician infailibil. In curând, în această stare secundă, învață să discearnă viața anterioară a oamenilor și descoperă ultimele secrete ale naturii umane. Univers ezoteric. Cataclismul care a dus la dispariția Atlantidei a dat o puternică lovitură civilizației giganților, ale căror urme nepieritoare se recunosc în Biblie, în scrierile lui Platon și în statuile monumentale din Anzi și din Insula Paștelui, anterioare Potopului.” (trad. ed.).

[←493]

O posibilă documentare pentru puținele pasaje vizând paranormalul din opera lui Preda. Acestea ar fi, în romanul *Delirul I* discursul ținut de Dan Lazarovici înainte de petrecerea de Revelion (în care apar titluri, nume, citate, referințe desprinse de aici) și scenele care descriu transa Corei Petrașincu, petrecută în casa lui Luchi, vezi *Delirul I* pag. 183 și pag. 196-198.

[←494]

Această inventare ironică de dicton latin apare și în *Delirul*, pag. 183.

[←495]

În acest sens, după cum mărturisește chiar în acest jurnal, scriitorul voia să folosească un articol din *Cuvântul*, semnat de un ziarist pe nume Paul Georgescu. Este, desigur, o coincidență de nume cu acela al cunoscutului critic și romancier.

[←496]

Acestea ar fi fost evoluția personajului Paul Ștefan și subiectul celui de-al doilea volum al *Delirului*. Aceleași informații revin și în mărturisirile lui Marin Preda despre imposibilitatea conceperii volumului al doilea din roman; reproducem, în Anexa VII, fragmente din *Creație și morală*, ed. cit., pag. 529-530 și 581-582.

[←497]

În manuscris urmează un text tăiat prin hașurare, descifrabil: „Luchi îl așteaptă. Ștefan iese din închisoare cu o senzație că sufletul lui e greu... Că știe că este un om... Că nu e nimeni, nimic... Acest om a fost iubit, a fost fericit, apoi condamnat, eliberat, din nou închis. E Paul Ștefan” (în manuscris urmează câteva cuvinte indescifrabile).

[←498]

Referirea la tabloul lui Bruegel apare în convorbirea dintre Ștefan și Niculae, vezi *Delirul* pag. 25. În roman, ea îi aparține însă lui Paul Ștefan.

[←499]

În roman, Grigore Patriciu.

[←500]

Iată o posibilă evoluție a destinului personajului și a relației sale cu Luchi, asemănătoare cu aceea a lui Victor Petrini, personajul viitorului roman *Cel mai iubit dintre pământeni*. Frapează astfel insistența asupra tribulațiilor destinului personajului (episodul cu arestarea ș.a.) și asupra degradării relației de dragoste dintre acesta și soția sa.

[←501]

În romanul *Delirul I* Marin Preda renunță la procedeul narativ al inserării jurnalelor personajelor (procedeu narativ impus de romanul gidian). În agenda de lucru a Delirului va apărea și jurnalul lui Paul Ștefan.

[←502]

În manuscris urmează patru rânduri tăiate, ilizibile.

[←503]

În manuscris urmează patru rânduri tăiate, ilizibile.

[←504]

Paginile 74-77 din jurnal se regăsesc parțial în *Delirul*, p. a III-a, cap. I, pag. 207-210.

[←505]

Pasajul apare, complet modificat, în *Cel mai iubit dintre pământeni*, p. a II-a, cap. I, pag. 79-80, și se încadrează în meditația lui Petrini asupra ororilor războiului.

[←506]

Fragmentul apare, stilizat, în ediția necenzurată din *Delirul* pag. 381, constituind o parte a meditației lui Stalin. în roman, acest fragment este alipit celui pe care îl indicam la pag. 42-43 din această agendă.

[←507]

Replica se regăsește în roman în două locuri. Prima dată apare în conversația dintre Ștefan și Niculae și îi este adresată de primul celui de-al doilea. Apoi este folosită în repetate rânduri de Ștefan în redacție.

[←508]

În roman, eroul nu va trece prin satul său înaintea plecării pe front.

[←509]

A se vedea, în acest sens, discuțiile despre legionari ale acestui personaj cu Luchi și Niki, *Delirul*, în special pag. 277, 285-288, 295.

[←510] Vezi nota 507.

[←511]

Personajul nu apare și în *Delirul*.

[←512]

Vezi nota 507 și nota 3, pag. 329.

[←513]

Idem.

[←514]

În manuscris, în colțul din dreapta al paginii figurează: „Geo și Jebeleanu”.

[←515]

În *Schimbarea la față a României*. Preda desprinde citate din respectiva lucrare și în agenda *Risipitorilor.*

[←516]

Fragmentul apare, completat și modificat, în *Delirul I* pag. 328.

[←517]

Amănunte desprinse dintr-un subcapitol („An Interlude of rest and romance for Adolf Hitler", „Răstimp de odihnă și dragoste în viața lui Adolf Hitler") din cartea lui Shirer.

[←518]

Istoria acestui personaj (cunoscut de Petrini în închisoare) apare în *Cel iubit dintre pământeni.*

[←519]

Acest detaliu apare în biografia personajului secundar Cubleș din *Cel mai iubit dintre pământeni*, vol. I, pag. 212 și următoarele.

[←520]

Fragmentul apare, stilizat, în *Cel mai iubit dintre pământeni*, vol. II, pag. 30-31, vezi Anexa VIII.

[←521]

Replica pe care o rostește Șerban Cioculescu la aniversarea lui Minulescu. Apare în articolul „Gerontocrația literară”, în *Creație și morală*, ed. cit., pag. 154.

[←522]

Istorie reținută în *Cel mai iubit dintre pământeni*.

[← 523]

Romulus Dianu (1905-1975), gazetar și scriitor. O vreme – anii ’40 – este comentator de politică externă la *Curentul*. A scris biografii *(Viața minunată a lui Anton Pann*, 1928, În colaborare cu Sergiu Dan etc.) și romane *(Nopți la Ada-Kaleh*, 1932, *Fata de la Suza*, apărut postum, 1982 etc). Este judecat în lotul ziariștilor criminali de război și este condamnat la douăzeci de ani de închisoare. În afară de Baia-Sprie, a fost încarcerat și la Aiud, Gherla sau la Canal

[←524]

Petru Manoliu (1903–1976), ziarist, traducător și romancier *(Domnița Ralu Caragea*, 1939). A tradus în special din literatura germană (romanele lui Thomas Mann *Muntele vrăjit* și *Iosif și frații săi* etc).

[←525]

Din manuscris lipsesc mai multe pagini (de la data – din agendă – de 20 aprilie până la data de 31 mai).

[←526]

În manuscris urmează un text tăiat, descifrabil: „Îmi aminteam, stăruiau în amintirea mea sentimentele care mă stăpâneau înaintea debutului“.

[←527]

Preda se referă la acest episod al existenței sale în *Viața ca o pradă*, pag. 349, și în articolul „Cum am scris *Risipitorii” Imposibila întoarcere.*

[←528]

Este vorba de nuvela lui Petru Dumitriu *Vânătoare de lupi*, apărută în 1951.

[←529]

Este vorba de romanul lui Petru Dumitriu *Drum fără pulbere*, apărut în 1951.

[←530]

Referirea, indirectă, la aventurile acestui obsedat al scrisului vor apărea și în *Cel mai iubit dintre pământeni*, vol. II, pag. 27. Se păstrează pasaje din acest fragment.

[←531]

Vezi și conversațiile dintre autor și Paul Georgescu, *Viața ca o pradă*, cap. X. Marin Preda fusese învinuit de naturalism pentru nuvelele din *întâlnirea din Pământuri*, volumul său de debut.

[←532]

Lipsesc din manuscris trei pagini.

[←533]

Posibil detaliu pentru traseul personajului Luchi. în finalul primului volum din *Delirul,I* Ștefan o părăsea pe femeie din cauza jignirilor doctorului Spurcaciu.

[←534]

Cu această frază începe romanul *Cel mai iubit dintre pământeni*.

[←535]

Scena și replica vor apărea în *Cel mai iubit dintre pământeni*, p. a V-a, cap. XXIX, pag. 234. Protagoniștii ei sunt Petrini și Matilda.

[←536] Celebra replică a lui Suzi Culala. Vezi și *Cel mai iubit dintre pământeni, vol. III, pag. 164.*

[←537]

Este vorba, cum se va vedea mai jos, de *Cel mai iubit dintre pământeni.* In legătură cu geneza acestui roman, reproducem în Anexa IX câteva dintre mărturisirile făcute de scriitor în acest sens (preluate din volumul *Creație si morală*, pag. 577, 563). Vezi și Addenda II.

[←538]

Unul dintre cele două eseuri pe care le scrie Petrini.

[←539]

Replica aparține lui Calistrat, colegul lui Petrini de la deratizare, vezi *Cel mai iubit dintre pământeni,* vol. II, pag. 106.

[←540]

Un rezumat al primelor trei capitole din *Cel mai iubit dintre pământeni*, vol. I. în viitorul roman se vor reține citatul din Platon, din Dostoievski, istoria chinuirii mamei, istoria cu preotul; scena dintre mamă și fiu nu se va desfășură așa cum este aici succint proiectată. Pe de altă parte, a se observa că Preda avea deja schițat traseul sinuos al personajului său: eliminat din învățământul universitar și devenit contabil la „Oraca”.

[←541]

Versurile vor apărea în *Cel mai iubit dintre pământeni*, vol. I, pag. 160.

[←542]

Paul Georgescu se referă la acest episod. Vezi Florin Mugur, *op. cit.*, pag. 22-26.

[←543]

Numele localului în care Petrini se ducea cu Nineta, *Cel mai iubit dintre pământeni*.

[←544]

Povestea va apărea în *Viața ca o pradă*, cap. XL.

[← 545]

Data se referă la numărul respectiv din *Curentul*, ziar pe care Preda îl va consulta în vederea documentării pentru romanul *Delirul*. Astfel, Preda va consulta *Curentul* 1938 (martie, mai), 1940-1944, *Cuvântul*, 1940-1941, *Dreptatea*, 1944, și *Scânteia*, 1944-1946. Motivul pentru care scriitorul oprește documentația din presă la anul 1946 este înfățișat într-unul din interviurile prilejuite de apariția primului volum din roman, fragmentul cu pricina fiind reprodus de noi în Anexa I.

[←546] Descrierea unor fotografii apărute în *Curentul*, 17 sep. 1940, și *Cuvântul*, 17 și 18 sep. 1940.

[←547] Fragmentele reprezintă rezumate ale articolelor, descrieri de fotografii și citate desprinse din articolul consacrat evenimentului, cu titlul „22 Septembrie – Ziua eroilor legionari/ Comemorarea celor ce au voit să dea țării un suflu vijelios de curaj în fața năvălitoarelor vitregii”, apărut în *Curentul*, 24 sep.

[←548]

Descrierea fotografiilor apărute în numerele din *Curentul* și *Cuvântul*, 8, 9 oct. 1940. Posibilă preluare de informații din articolul „Ziua avântului *și* tinereții legionare/Capitala sărbătorește o lună de la biruința legionară”, *Curentul*, 8 oct. 1940.

[← 549]

Descriere de fotografii apărute în *Curentul și Cuvântul*\ numerele din 30 nov. și 1-2 dec. Evenimentul a fost amplu prezentat în aceste două ziare, în perioada 28 noiembrie – 2 decembrie. Dăm câteva titluri de articole: „Martirul unei generații și lecția sa", *Curentul*, 1 dec, I pag.; „Porunca ceasului de față/ Închinare în fața osemintelor Căpitanului, Nicadorilor și Decemvirilor", *Cuvântul*, 30 nov. etc. Tot din presa vremii am desprins și un scenariu al acestui eveniment. Astfel, luni, 25 nov., era o zi închinată cinstirii „memoriei, eroismului și jertfei memorabile a Căpitanului", miercuri, 27 nov., osemintele Căpitanului, Nicadorilor și Decemvirilor urmau a fi depuse la biserica „Sfântul Ilie Gorgani", iar sâmbătă, 30 nov., ar fi avut loc ceremonialul reînhumării Căpitanului la Casa Verde.

În această agendă, vom mai avea referiri la acest eveniment la pag. 150. Observație importantă: pag. 98, 99, precum și pag. 150 din acest carnet reprezintă mai ales descrieri de atmosferă ale acestor evenimente; scenariul întâmplărilor, detalii de atmosferă și chiar analiza gesturilor sau replicilor acestor personaje se vor regăsi în *Delirul*, pag. 84-87, unde este descrisă comemorarea zilei Căpitanului din prisma lui Paul Ștefan, participant la eveniment: eroul îi va povesti aceste întâmplări lui Niki Dumitrescu.

[←550]

„Ministrul german al afacerilor externe îl salută pe Conducătorul Statului Român." „Decembrie 1940: domnișoarele Marie și Jeanne Brătianu, fiicele domnului și doamnei Georges Brătianu, născută prințesă Sturdza." „Doamna Bahy Ghidionesco, născută Ghica" (trad. ed.).

[←551]

„Domnișoara Boxshall, fiica domnului și a doamnei Boxshall, născută prințesă Stirbey, domnișoara Elena Prodan, fiica procurorului de la Curtea de Casație și a doamnei [Prodan, n. ed.], născută Crătunescu.”.

[← 552]

„Doamna Squartini, soția consulului general al Italiei la Constanța”.

[← 553]

„Doamna Marianne Bogdan, fiica consilierului Curții de Apel, logodnica prințului Alexandru Sturdza.”.

[←554]

„Și iată-o pe domnișoara Droaga cu sublocotenetul Dinu.”.

[← 555]

„Și iată-i și pe domnii Florin Foișoreanu, președinte al Curții de Apel (nașul), pe căpitan și pe doamna Smeu” (notele 1-5, trad. ed.).

[← 556]

A se vedea, în acest sens, pag. 368-370 din *Delirul*, unde se descrie nunta prințesei Ileana Ghica.

[←557]

Subiectul multor comunicate de presă trimise de agenția română Rador și al multor știri grupate sub rubrica „Ultima oră” din *Curentul*, ian. 1942. Pasajul reprezintă copierea prescurtată a unui comunicat german, cu titlul „Bolșevicii comit acum prin atacurile lor cea mai mare greșeală tactică și strategică – O risipă de trupe zadarnică”, apărut În Curentul 13 ian. 1941, 1 pag. Termeni ca „generalul Iarnă și generalul Așteaptă” apar în discursul lui Hitler „Ordinul de zi al Führerului adresat armatei cu prilejul anului nou - Apelul Führerului către poporul german”, apărut în Curentul 4 ian. Preda se referă și la editorialul lui Pamfil Șeicaru cu titlul „Generalul Timp și Sfântul Așteaptă”, Curentul 11 ian., în care ziaristul comentează ironic declarațiile președintelui Roosevelt despre discursul Führerului.

[← 558]

Subiectul multor comunicate de presă trimise de agenția Rador și al multor știri grupate sub rubrica „Ultima oră” din *Curentul,* aug. 1943. „Comunicatul oficial german. Activitatea de luptă pe frontul de răsărit a crescut din nou ca violență”, 3 aug. 1943,1 pag.; „Atacurile bolșevice respinse sângeros pe întreg frontul de Est”, 2 aug. 1943, ultima pagină, articol plasat în rubrica „Ultima oră”; „Mai multe grupuri de forțe bolșevice nimicite la sud-est de Bielgorod”, 16 aug. 1943, ultima pagină, rubrica „Ultima oră”. Este și subiectul editorialului lui Pamfil Șeicaru „Tulburări într-o alianță”, *Curentul,* 27 aug. 1943,1 pag.

[←559]

Titlul, frânturi de pasaje și comentarii asupra editorialului lui Pamfil Șeicaru, „Cred în 1943”, *Curentul*, 1 ian. 1943.

[←560]

Titluri de articole sau citate desprinse din articolele din *Curentul*, ianuarie-februarie.

[←561]

Titlul articolului lui Pamfil Șeicaru, *Curentul*, 23 martie 1943,1 pag.

[←562]

Pasajul reprezintă un comentariu al lui Preda asupra a două articole apărute în *Curentul*, 2 sep. 1943, precum și fragmente ușor modificate din acestea: „Comunicatul oficial german: Sovieticii n-au reușit, cu toată superioritatea lor numerică, să disloce frontul german – Orașul Taganrog a fost evacuat – Prin evacuarea Taganrogului nu a fost compromis ansamblul operațional”, I pag., și „Amănunte asupra evacuării Taganrogului”, pag. 7, rubrica *Cele mai noi știri din lume.*

[←563]

Personaj din romanul *Delirul*, coleg de redacție al lui Paul Ștefan.

[←564]

Modificarea titlului articolului „Încercuirea unor grupuri de forțe sovietice”, *Curentul*, 5 sep. 1943, ultima pagină (rubrica „Ultima oră”).

[←565]

Copierea titlului și un scurt comentariu al comunicatului agenției Rador „Berlinul consideră actul Italiei ca o trădare”, *Curentul*, 10 sep. 1943, ultima pagină (rubrica „Ultima oră”).

[←566] Titlul articolului lui Pamfil Șeicaru din 13 sep. 1943.

[←567]

Cu acest citat începe articolul lui Pamfil Șeicaru „Lecțiile istoriei” din H sep. 1943.

[←568]

Filme care rulau în acea perioadă la cinematograful „Scala”.

[←569]

Informație desprinsă din comunicatul german cu titlul „Ducele Mussolini liberat din captivitate – Acțiunea a fost întreprinsă de parașutiști germani și formațiuni SS”, *Curentul*, 15 sep. 1943, ultima pagină (rubrica „Ultima oră”).

[←570]

Informații desprinse din comunicatul oficial german „Grupările bolșevice debarcate la Vest de Nipru au fost încercuite și nimicite – încercările sovietice de străpungere au fost zăvorâte”, *Curentul*, 30 sep. 1943,1 pag.

[←571]

Veritabilă obsesie a ziaristului Pamfil Șeicaru, subiectul a foarte multe articole ale sale din acest an. Notăm câteva titluri de editoriale: *Rusia merita o liturghie, 11 sep.; Panortodoxia lui Stalin și Balcanii, 12 sep.; Spre un militarism sovietic, 24 sep.; „Problemele Sud-Estului", 25 sep.; Temerile popoarelor din S-E Europei, 26 sep. Oferim în continuare și două citate, vezi Anexa X.*

[←572]

Titlu cu majuscule pe prima pagină din *Curentul*, 1 ian. 1944; reprezintă un citat din discursul lui Mihai I, pe care îl reproduce articolul cu pricina.

[←573]

Titlul cuvântării lui Antonescu, *Curentul*, 1 ian. 1944, pag. I.

[←574]

La acest film se vor duce Luchi si Ștefan.

[←575]
Termeni metaforici desprinși din „Mesajul adresat poporului german de către Führer”: termenii metaforici aparțineau de fapt englezilor și se refereau la cauzele prăbușirii Germaniei; *Curentul*, 7 ian. 1944.

[←576]

Citat din discursul lui Hitler, *Curentul, 7* ian. 1944, pag. 1.

[←577]

Informaţie desprinsă din comunicatul oficial german „Succesele înregistrate de forţele blindate germane în regiunea Kirovograd", *Curentul*, 1 ian. 1944, ultima pagină (rubrica *Ultima oră).*

[←578]

Pasajul comasează subtitluri, fragmente din editorialul lui Pamfil Șeicaru „Situația”, *Curentul*, *6* apr. 1944,1 pag.

[←579]

Pasaje desprinse din editorialele lui Pamfil Șeicaru „Bombardarea capitalei, *Curentul, 1* apr. 1944, și „Evoluția politicei rusești”, 8 apr. 1944.

[←580]

Informație desprinsă din „Proclamația d-lui Mareșal Antonescu către Țară”, *Curentul*, 7 apr. 1944,1 pag.

[←581]

Vezi articolele lui Pamfil Șeicaru din 1-2 mai 1944 *(Situație la începutul lui mai* și *înainte de furtună).*

[←582]

Rezumat al unei știri din *Curentul*, 2 mai 1944, pag. 4.

[←583]

Știre care revine cu insistență în *Curentul*, 1-5 mai 1944.

[←584]

Preda se referă la editorialul ziaristului din 5 mai 1944, „În preajma invaziei, o întrebare”.

[←585]

Titlul articolului lui Pamfil Șeicaru din 10 mai 1944, care preia în chip ironic explicația dată de Anglia în privința atacului sovietic asupra României.

[←586]

Rezumatul editorialului lui Pamfil Șeicaru, „Intransigență internă, suplețe externă la mareșalul Stalin”, *Curentul*, 11 mai 1944.

[←587]

Citate desprinse din articolul lui Pamfil Șeicaru, „Problema franceză”, 15 iun. 1944; a se vedea și editorialele aceluiași ziarist din 9 iun. 1944, „Un factor al succesului invaziei: Franța”, și cel din 11 iun., „Trei zile după invazie”.

[←588]

Titlul unui comunicat de presă apărut în *Curentul*, 19 iun. 1944, 1 pag.

[←589]

Titlurile a două comunicate de presă, *Curentul*, 20 iun. 1944, 1 pag.

[←590]

Titlul editorialului lui Pamfil Șeicaru din 16 iul. 1944.

[←591]

Știrea apare în *Curentul*, 22 iul., I pag.

[←592]

Fragmente din Proclamația regelui, apărută în *Curentul 25* aug. 1944,1 pag.

[←593]

Informație care revine cu insistență în *Curentul*, 26 și 27 aug. 1944, I pag.

[←594]

Informație desprinsă din „Comunicatul Militar de primire a Victorioasei armate sovietice aliate la Porțile Bucureștiului”, *Curentul*, 29 aug. 1944, I pag.

[←595]

Titlul și sfârșitul articolului (fără semnătură), apărut în *Scânteia*, 23 sep. 1944, 1 pag.

[←596]

Titlul unui articol, *Scânteia*, 23 sep. 1944, pag. 3.

[←597]
Idem.

[←598]

Titlul articolului lui Miron Constantinescu, *Scânteia*, 24 sep. 1944, I pag.

[←599]

Șeful cenzurii militare a presei. Trimisese ziarului *Scânteia* o notificare prin care comunica direcției că i s-a dat ca sancțiune un prim avertisment pentru publicarea articolului „Misiunea noastră”, în *Scânteia*, 23 sep. 1944. Informație desprinsă din articolul lui Miron Constantinescu, căruia îi este anexată și scrisoarea lui G. Stăvrică.

[←600]

Titlul unui articol nesemnat din *Scânteia*, 24 sep. 1944, I pag.

[←601]

Pasaje desprinse din articolul lui Miron Constantinescu, vezi nota 4.

[←602]

Titlul și pasaje desprinse din articolul „Până când?”, fără semnătură, *Scânteia*, 25 sep. 1944. După cum se precizează în acest articol, Titus Dragoș era fostul subsecretar de stat al românizării.

[←603]

Titlu cu majuscule, *Scânteia*, 25 sep. 1944, pag. 1 și 3.

[←604]

Publicat în *Scânteia*, 26 sep. 1944, I pag.

[←605]

Titlul unui articol nesemnat, *Scânteia*, 9 oct. 1944, I pag.

[←606]

Frânturi din titlul și subtitlurile articolului „Poporul și-a spus cuvântul: să plece guvernul! Vrem guvern de Front Național Democratic. Peste 100.000 de muncitori, țărani, intelectuali s-au întrunit la A.N.E.F. și-au afirmat răspicat voința și au manifestat pe străzile Bucureștiului”, *Scânteia*, 11 oct. 1944, I pag.

[←607]

Copierea titlului și un scurt comentariu al articolului „Au ieșit lupii din vizuini”, fără semnătură, *Scânteia*, 17 oct. 1944, I pag.

[←608]

Informații desprinse din comunicatul apărut cu titlul „Noul guvern propus de Consiliul Frontului Național Democratic”, *Scânteia*, 19 oct. 1944, I pag.

[←609]

Titlul unui articol, fără semnătură, *Scânteia, 19 oct. 1944, I pag.*

[←610]

Filme sovietice; Scânteia, 4 oct. 1944, pag. 2.

[←611]

Titlurile unor articole apărute în *Scânteia*, 4 oct. 1944, pag. 3.

[←612]

Titlul unui articol apărut în *Scânteia*, 21 oct. 1944 (rubrica *Uzine, Fabrici*, *Mine)*.

[←613]

Titlul prescurtat al unui articol apărut în *Scânteia tineretului,* reprodus în *Scânteia,* 4 nov. 1944, pag. 2.

[←614]

Pasaje desprinse din discursul Anei Pauker, reprodus în *Scânteia*, 8 nov. 1944, pag. 1 și 3 (cu titlul „Marele discurs al tovarășei Ana Pauker rostit ieri la Opera Română”). Ceea ce este notat între paranteze („adică Basarabia !?!”) reprezintă comentariul lui Marin Preda.

[←615]

Titlul articolului lui Miron Constantinescu, *Scânteia*, 23 nov. 1944, 1 pag.

[←616]

Subtitluri ale articolului „200.000 de oameni au înfierat odioasa crimă săvârșită împotriva patrioților din comitetul Apărătorilor Patriei. Muncitorimea Capitalei a pornit lupta împotriva dușmanilor poporului”, *Scânteia*, 30 nov. 1944, 1 pag.

[←617]

Informație desprinsă din articolul „O nouă provocare: guvern Rădescu” (fără semnătură), *Scânteia*, 4 dec. 1944, I pag.

[←618]

Pasaje ușor modificate din „Scrisoare deschisă adresată generalului Rădescu de către fiul său”, *Scânteia.*, 2 mar. 1945, I pag.

[←619]

Titlu, *Scânteia.*, 2 apr. 1945, I pag.

[←620]

Rezumat al articolului „Un feroce criminal de război arestat la Bacău”, *Scânteia*, 2 apr. 1945, pag. 5.

[←621]

Pasaje ușor modificate, comentariile lui Preda, replici din articolul „Confruntarea dintre criminalul Murgescu și victimele sale paralizate”, *Scânteia.*, 2 apr. 1945, pag. 7. Despre „asasinarea studentului Dan Lazarovici” este vorba în două articole din *Scânteia.*, 1 și 2 apr. 1945.

[←622]

Titlul unui articol și numele câtorva dintre acuzatorii publici participanți la proces, *Scânteia*, 17 mai 1945.

[←623]

Supratitlu cu majuscule, *Curentul* 24 iunie 1941, I pag.

[←624]

Frânturi de citate din „Proclamația către țară a d-lui general Ion Antonescu, conducătorul statului român”, *Curentul*, 24 iun. 1941, I pag.

[←625]

Titluri de știri (comunicate de presă), apărute în *Curentul* 28 și 29 iun. 1941.

[←626]

Copierea mult prescurtată a „Regulamentului asupra decretului lege relativ la statutul militar al evreilor”, publicat în *Curentul*, 17 iul. 1941, I pag.

[←627] Titluri de știri (comunicate de presă) ușor modificate, *Curentul*, 19 iul. 1941, ultima pagină.

[←628]

Titlul cu majuscule al comunicatului nr. 5, Curentul, 21 iul. 1941, I pag.

[←629]

Preda descrie aici condițiile grafice în care *Curentul* a publicat proclamația generalului Ion Antonescu, în numărul din 22 iul. 1941.

[←630]

De fapt, textul anexat unei caricaturi, reprodusă împreună cu altele pe prima pagină din *Curentul,* 26 iul. 1941.

[←631]

Subtitluri și citate din Comunicatul nr. 6 din 25 iunie al comandamentului franco-germano-român, *Curentul*, 28 iul. 1941, I pag.

[←632]

Titlul unui articol din *Curentul*, 28 iul. 1941, pag. 7; Tammersfors este numele unei localități din Finlanda unde avusese loc o conferință a bolșevicilor, prilej cu care Stalin îl întâlnește, pentru întâia oară, pe Lenin. În ediția necenzurată din *Delirul* apare porecla Koba și, în dialogul său cu Nadejda, Stalin îi vorbește, în treacăt, și despre întâlnirea sa cu Lenin. în schimb, în roman nu se vor reține amănuntele pitorești ale biografiei lui Stalin.

[←633] Filme ce rulau în perioada 29 iulie – 2 august.

[←634]

Textul și descrierea unei caricaturi, *Curentul*, 4 aug. 1941. O observație: ceea ce lui Preda i s-a părut o maimuță păroasă poate fi luat și drept un diavol.

[←635]

Idem nota 4, pag. 122.

[←636]

Supratitlu cu majuscule, *Curentul* 26 aug. 1941, I pag.

[←637]

Nume copiate din Listele 8 și 9 de grade inferioare (trupe) morți pentru patrie, publicate în *Curentul,* 28 și 30 aug. 1941. În romanul *Delirul,* Luchi îi va povesti lui Ștefan că urmărea listele cu răniți, alertată de lipsa vreunei scrisori din partea lui, vezi *Delirul,* pag. 402..

[←638]

Titlul editorialului lui Pamfil Șeicaru, 7 sep. 1941.

[←639]

Curentul reproduce textul decretului lege în numărul din 27 aug. 1941, pag. 7.

[←640]

Lista publicată în *Curentul*, 9 sep. 1941, pag. 7.

[←641]

În această perioadă, Pamfil Șeicaru face o călătorie la Paris, a se vedea editorialul său cu titlul „Ce-am văzut la Paris”, *Curentul,* 12 sep. 1941,1 pag., precum și declarațiile lui Pamfil Șeicaru adresate ziarului *Le petit parisien,* apărute în *Curentul,* 13 sep. 1941, I pag.

[←642]

Fragment prescurtat și ușor modificat din articolul lui Alex. Hodoș „Vecinul meu Leibovici”, apărut în *Curentul*, 12 sep. 1941, pag. 1.

[←643]

Apărută în *Curentul*, 12 sep. 1941, pag. 7.

[←644]

Citate desprinse din articolul lui Pamfil Șeicaru, „Consecințele înfrângerii sovietice”, *Curentul*, 30 nov. 1941, I pag.

[←645]

Citat desprins din editorialul cu titlul „La porțile Moscovei, *Curentul*, 2 dec.

[←646]

Subiectul comunicatului Mareșalului Antonescu publicat în *Curentul*, 2 dec.

[←647]

Vezi nota 1, pag. 118.

[←648]

Subtitluri și frânturi de citate din „Actul de acuzare a primului lot de criminali de război”, *Scânteia.*, *T.* mai 1945.

[← 649]

Hiena, cu subtitlul „Revistă săptămânală politico-literară”, ai cărei directori vor fi Pamfil Șeicaru și Cezar Petrescu (acesta din urmă până în martie 1920), apare la București între ianuarie – martie 1919 şi la Cernăuți, cu intermitențe, între aprilie 1919-5 ianuarie 1921; 15 octombrie 1922 – 8 aprilie 1923; 28 noiembrie 1923 – februarie 1924. Publicația având un puternic caracter antiguvernamental, aici vor apărea numeroase pamflete politice.

[←650]
Lectură incertă.

[←651]

Rezumat al articolului „Azi începe judecarea criminalilor de război din lotul 5 – ce cuprinde actul de acuzare”, *Scânteia*, 14 iul. 1945.

[←652]

Publicat în *Scânteia*, 11 iul. 1945,1 pag.

[←653]

Pasajul reproduce titlul articolului şi reproşul pe care îl face Feodor Ivanovici Tolbuhin, Mareşal al URSS, Regelui Mihai I – „Impresii din URSS”, *Scânteia*, 11 iul. 1945, I pag.

[←654]

Pasajul reproduce titlul unui articol (din setul Procesului Marilor Criminali de război) și frânturi de citate: „Transformarea industriei de război”, *Scânteia*, 15 iul. 1945, I pag.

[←655]

Titlul unui articol din *Scânteia*, 17 iul. 1945.

[←656]

Citat desprins din articolul „Autorii masacrelor de la Mostovoi și Berezovca în fața Tribunalului Poporului – Ziua I”, apărut în *Scânteia*, 24 iul. 1945.

[←657]
Lectură incertă.

[←658]

Rezumat al titlului unui comunicat apărut în *Scânteia,* 3 aug. 1945.

[←659] Cuvinte indescifrabile în manuscris..

[←660]

Subtitlu și informații succinte desprinse dintr-un articol apărut în *Scânteia,* 4 aug. 1945, I pag.

[←661]

Informații asupra Conferinței de la Potsdam, desfășurată în 5 aug. 1945, întâlnim în *Scânteia,* nr. din 6,8,9 aug. 1945.

[←662]

Informație desprinsă din articolul cu același titlu, *Scânteia,* nr. din 8 și 22 aug. 1945.

[←663]

Procesul lui Ion Antonescu a avut loc în perioada 5-16 mai 1946. Dezbaterile procesului au fost amplu prezentate și comentate deformat în *Scânteia* (în special în nr. din 5-9 mai 1946). După cum se va vedea și după cum se poate ușor bănui, Marin Preda nu a adoptat tonul comentariului maniheist din presa socialistă. Având în vedere și faptul că sunt surprinse și consemnate o serie de detalii de atmosferă, comportamentale (de mimică sau gestuale) sau vestimentare, probabil că sursa de documentare pentru pag. 372-376 din această agendă o constituie caseta pe care s-a înregistrat procesul mareșalului.

[←664]

Lectură incertă.

[←665]

Informație desprinsă din Declarația Guvernului către țară „Armata română a primit ordin să tragă în formațiunile germane”, apărută în *Dreptatea.*, 27 aug. 1944,1 pag.

[←666]

Titlul unui articol din *Dreptatea*, 27 aug. 1944, ultima pagină.

[←667] Subtitlul din Declarația Guvernului către țară, vezi nota 1.

[←668]

Citat desprins din articolul „Independența României garantată de guvernul sovietic”, vezi nota 2.

[←669] Titlul și conținutul prescurtat al Manifestului Blocului Național, publicat în *Dreptatea*, 28 aug. 1944,1 pag.

[←670]

Titlul articolului semnat de redacția *Dreptatea*, 31 aug. 1944, I pag.

[←671]

Titlul articolului lui Nicolae Carandino, *Dreptatea*, 31 aug. 1944, I pag.

[←672] Informație desprinsă din titlul unui comunicat de presă, *Dreptatea*, 31 aug. 1944,1 pag.

[←673]

Pasaje copiate cu ușoare modificări și comentariile lui Marin Preda (notate între paranteze) asupra articolului cu subtitlurile: „Garda de Fier își încetează activitatea”; „Apelul comandamentului mișcării”; „Scrisoarea d-lui Iuliu Maniu. Actul de desființare a legiunii” (Dreptatea, 31 aug. 1944, I pag.)

[←674]

Informație desprinsă din articolul „Semnarea armistițiului dintre România și Rusia. Un mesagiu al Mareșalului Stalin către d. Iuliu Maniu”, *Dreptatea,* 1 sep. 1944.

[←675]

Titlul și un scurt comentariu al articolului „O punere la punct. Rezumat din depoziția d. Iuliu Maniu în procesul lui Codreanu din Martie 1938”, *Dreptatea,* 8 dec. 1944, I pag.

[←676]

Titlul declarației d-lui general Rădescu „În ce condiții înțelege noul guvern să conducă țara”, *Dreptatea,* 9 dec. 1944, I pag.

[←677]

Articol publicat în *Scânteia*, 2 nov. 1945.

[←678]

În manuscris, urmează un cuvânt indescifrabil.

[←679]

Textul unei reclame apărute frecvent în presă în anul 1944.

[←680]

Dialogul apare, amplificat și stilizat, în *Cel mai iubit dintre pământeni*, vol. II, pag. 140-143. Protagoniștii sunt Vintilă și Petrini; vezi Anexa XI, unde reproducem fragmentul.

[←681]

În legătură cu geneza acestui roman apărut în 1977 vezi Anexa XII.

[←682]

Citate desprinse din editorialul lui Pamfil Șeicaru, „Se sfâșie fiarele”, *Curentul*, 12 mar. 1938, I pag.

[←683]

Informaţii desprinse din „Hotărârile Consiliului de coroană”, publicate în *Curentul*, 29 iun. 1940, I pag.

[←684]

O parte din titlul decretului Marelui Stat Major „Mobilizarea armatei. Cuprinsul întregului decret de mobilizare”, *Curentul,* 30 iun. 1940,1 pag.

[←685]

Informaţie desprinsă din „Comunicatul Consiliului de Miniştri”, publicat în *Curentul*, 30 iun. 1940, I pag. De fapt, în Comunicat se precizează că Horia Sima este numit subsecretar de stat pe lângă departamentul Educaţiei Naţionale.

[←686]

Ideea centrală a editorialului lui Pamfil Șeicaru, „Curajul de a examina sincer situația”, *Curentul*, 30 iun. 1940, I pag.

[←687]

Titlul articolului care reproduce Hotărârile Consiliului de Miniștri, *Curentul,* 3 iul. 1940, I pag.

[←688]

Titlul și sub titluri ale unui comunicat, *Curentul* 4 iul. 1940, I pag.

[←689]

Informație desprinsă din articolul „Formarea noului guvern. D. inginer Ion Gigurtu a fost numit președinte al Consiliului de Miniștri”, *Curentul, 6* iul. 1940, I pag.

[←690] Concluzie desprinsă din editorialul lui Pamfil Șeicaru „Stat totalitar”, *Curentul*, 10 iul. 1940.

[←691]

Realitatea ilustrată (cu subtitlul *Sau lucrurile așa cum le vedem cu ochii)* apare la Cluj (6 februarie 1927 – octombrie 1940) și București (noiembrie 1940 – 21 aprilie 1946; 9 ianuarie – 3 aprilie 1949).

[←692]

„Ilustrațiunea română” era un supliment al ziarului *Universul*. subintitulat „revistă de reportaj fotografic și de documentare ilustrată”.

[←693]

Sediul de întâlnire al legionarilor. Numele clădirii este menționat și în romanul *Delirul.* Aici este invitat Paul Ștefan de către Tâlvan.

[←694]

Cotele publicațiilor *Realitatea ilustrată.*, *Ilustrațiunea romană*, *Cuvântul* de la Biblioteca Academiei.

[←695]

Titlul și pasaje desprinse din articolul lui Nicolae Roșu „Rasă și cultură”, *Cuvântul*, 14 oct 1940, pag. 1.

[←696]

În același număr din *Cuvântul* (14 oct.) este reprodus și un comunicat al lui Horia Sima, intitulat „Misiunea ziarului”, *Cuvântul*, pag. 1.

[←697]

Pasajul redă în întregime articolul „Normele de judecată legionară”, semnat de C. Popescu-Buzău, *Cuvântul*, 14 oct. 1940.

[←698]

Titlu și pasaj desprins din articolul lui Octav Onicescu, *Cuvântul,* 14 oct. 1940, pag. 1.

[←699]

Citate desprinse din articolul lui Nicolae Roșu, vezi nota 5 de la pag. 142.

[←700]

Articol apărut în *Cuvântul*, 14 oct. 1940, pag. 3.

[←701]

Citat aparținând generalului Băgulescu, desprins din articolul „Cuvântul legionar”, *Cuvântul,* 14 oct. 1940.

[←702]

Ilie Gârneață, comandant al „Bunei Vestiri”; Traian Brăileanu, ministrul Educației Naționale; P. P. Panaitescu, rectorul Universității din București și directorul ziarului *Cuvântul.*

[←703]

Titluri din *Cuvântul*, 1 dec. 1940.

[←704]

Însemnările lui Niki Constantinescu au apărut în *Cuvântul*, 1 dec.

[←705] Desprins din articolul „Nicadorii în închisori”, *Cuvântul*, 1 dec. 1940, pag. 5.

[←706]

De regulă, în *Cuvântul* apăreau numeroase articole care exaltau personalitatea Căpitanului, prezentându-i totodată și dictoanele. Acestea, de pildă, sunt desprinse din articolul „Când te laudă un dușman”, *Cuvântul*, 3 dec. 1940,1 pag.

[←707]

Cu toate acestea, *Dicționarul presei românești* nu înregistrează nici o publicație cu această denumire care să fi existat în 1941. Profităm însă de acest prilej pentru a semnala o colaborare mai puțin cunoscută a lui Marin Preda în presa vremii. Astfel, scriitorul a publicat în *Fapta* (săptămânal apărut între 25 februarie 1943 – 4 martie 1948 sub directoratul lui Mircea Damian), în nr. 2/1943, pag. 7, schița „Merticul”, care reprezintă o variantă a primelor patru subcapitole ale nuvelei *O adunare liniștita.* Deși diferențele dintre cele două variante nu sunt mari (în varianta finală sunt introduse pasaje noi, se stilizează descrierile, sunt eliminate anumite regionalisme fonetice etc), având în vedere faptul că fragmentul a rămas în presa vremii și nu este semnalat în edițiile critice ca variantă inițială a primelor patru subcapitole ale nuvelei *0 adunare liniștita,* îl reproducem în Addenda I.

[←708]

Dialogul dintre al lui Parizianu și al lui Tâlvan apare, stilizat și amplificat, în *Delirul* pag. 78-84, și este rememorat de către erou În timpul convorbirii sale cu Niki Dumitrescu.

[←709]

Al lui Parizianu, în roman, care în ’50 va fi arestat pentru similitudine de nume. Trebuie să dovedească că nu e el (nota M. P.).

[←710]

Fragmente din articolul unui ziarist pe nume Paul Georgescu, *Cuvântul*, 25 dec. 1940, pag. 25 și 28. Informația va fi valorificată în *Delirul*, pag. 82-83. Nu reprezintă însă un articol scris de Paul Ștefan (așa cum intenționa Preda, vezi și nota 1, pag. 70), ci pasaje dintr-una din cărțile pe care i le dăduse al lui Tâlvan, asupra cărora eroul meditează, vezi Anexa XIII.

[←711] Filme care rulau în acea perioadă în Capitală.

[←712]

Citatele reprezintă frânturi din discursurile legionarilor prezenți la evenimentul cu pricina apărute în *Curentul și Cuvântul* din acea dată (27 XI 1940).

[← 713]

Prezentăm câteva dintre titlurile apărute în *Cuvântul* la aceste date: „Suveranul a conferit domnului Horia Sima ordinul Steaua Românească în gradul de mare ofițer” (12 ian., I pag.), „Luni – zi de reculegere pentru toți legionarii – ordinul domnului Horia Sima, comandantul mișcării legionare” (15 ian., I pag.), „Istoria conducerii legionare, la Casa Corpului Didactic, în prezentarea domnului ministru Brăileanu” (18 ian., pag. 3).

[←714]

Titlul unui articol din *Cuvântul,* 17 ian. 1941. Insulta din presa legionară la adresa lui Grigore Patriciu (personaj căruia îi corespundea în realitate Pamfil Șeicaru) apare și în romanul *Delirul.*

[←715]

Prescurtarea comunicatului lui Dumitru Groza apărut în *Curentul*, 24 ian. 1941; acest articol va fi citit, în *Delirul*, de către Achim. Reproducem în continuare scena: „Când Angela văzu că Achim nu citise decât un rând de ziar și se oprise, o pufni râsul; îl cunoștea: dacă citea mai mult îl durea capul...

— Cine p... mă-sii e Roșianu ăsta?!! făcu el zgâlțâind ziarul ca și când ar fi vrut să scuture din el în felul ăsta înțelesul care îi scăpa. „Blestemata hidră masonică își arată iar colții”, repetă Achim. Bă, f... muma în c..., nici cu ăștia nu mi-e frică, ha, ha, ha...”.

[←716]

Scena va apărea și în romanul *Delirul*, pag. 220.

[←717]

Paginile 153-155 reprezintă o prescurtare a „Manifestului către țară al dl. General Antonescu”, apărut în *Curentul,* 28 ian. 1941. Manifestul este comentat în romanul *Delirul,* transcriindu-se și citate din el, vezi *Delirul,* pag. 297-298. în același timp, pasaje din acest manifest (în special din prima parte a acestuia), complet modificate, apar și în conversația dintre general și mama sa, *Delirul,* în special pag. 144-145. Reproducem atât comentariul manifestului, cât și confesiunea generalului, în Anexa XIV.

[←718]

De aceste întruniri află mareșalul, vezi *Delirul*, pag. 212. Textele discursurilor rostite la aceste întruniri nu figurează în roman.

[←719]

Cuvântările lui Traian Brăileanu și Viorel Trifa sunt reproduse în *Curentul*, 22 ian. 1941, pag. 3 și 7.

[←720]

Informație desprinsă din comunicatul Ministerului de Interne, publicat cu titlul „Un atentat în contra unui ofițer german în București”, *Curentul*, 23 ian. 1941, I pag. În roman uciderea grecului este socotită „un semnal bizar, dat din adâncurile secrete ale întâmplării protagoniștilor aflați în conflict”, vezi *Delirul*, pag. 212.

[←721]

A se vedea finalul conversației dintre general și mama sa, unde fiul își exprimă temerile în acest sens, precum și începutul descrierii rebeliunii, unde se păstrează fragmente din acest pasaj: *Delirul*, pag. 157-158 și pag. 212.

[←722]

În roman, sfătuit de mama sa, generalul îi solicită lui Hitler o audiență; vezi *Delirul*, pag. 157-158, partea a Il-a, cap. IX și partea a IlI-a, cap. I.

[←723]

Titlurile și rezumatele unor articole apărute în *Curentul*, *7* feb. 1941, I pag. Informație valorificată în *Delirul*, pag. 213.

[←724]

De fapt, editorialul cu acest titlu apare în *Curentul*, 9 mar. 1941.

[←725]

La pag. 155-163 din această agendă figurează, cu multe prescurtări, articolul „Un rezumat complet asupra modului în care s-a desfașurat rebeliunea”, *Curentul,* 7 feb. 1941.

[←726]

Rezumat al articolului „Pentru judecata opiniei publice. Cum s-a desfașurat rebeliunea în zilele de 21-23 ian. 1941”, *Curentul*, 13 feb. 1941. Vezi și nota 1, pag. 163. Informația desprinsă din *Curentul*, nr. din 7 și 13 feb. 1941, este valorificată în romanul *Delirul*. Rebeliunea este prezentată atât în manieră directă, prin consemnarea atentă a tuturor evenimentelor, cât și indirect (reținându-se din agendă mai ales detalii de atmosferă), fie din perspectiva lui Paul Ștefan, trimis de Grigore Patriciu să se documenteze la fața locului în vederea scrierii unui articol, fie din perspectiva lui Adrian Popescu, chemat de Luchi în vizită, vezi *Delirul*, cap. V și pag. 217-222, 285-289. Preda introduce, în descrierea rebeliunii, și episodul asediului ziarului *Ziua* de către legionari și pe cel al atacului asupra lui Grigore Patriciu. Despre ocuparea sediului ziarului este posibil să fi aflat din „Crezul nostru” (notiță semnată de redacția *Curentului)*, apărut în *Curentul* 28 ian. 1941, I pag.

[←727]

Paginile 164-166 din agendă reprezintă un rezumat al articolului „Familia seniorilor legionari a încercat să înlăture desfășurarea rebeliunii, însă s-a lovit de refuzul comandamentului legionar”, semnat de general C. Dona, fost senator legionar în 1938, apărut în *Curentul*, pag. 1 și 7. Acest articol servește ca material documentar pentru descrierea tratativelor dintre general și delegația seniorilor și pentru prezentarea acțiunilor acesteia după întrevedere, *Delirul*, partea a II-a, cap. IX și X.

[←728]

Fragmentele reprezintă copierea cu prescurtări a tuturor știrilor și comunicatelor apărute în *Cuvântul,* 24 ian. 1940, ultima pagină, grupate sub titlul cu majusculă „Prigoana a început”. Despre articolul cu acest titlu îi va vorbi Niki lui Ștefan, *Delirul,* pag. 259. Menționăm că ultima parte a acestui pasaj („Ordin către toți legionarii” și „ORDON”) va apărea ca atare în *Delirul,* pag. 297; este vorba de scena în care Niki Dumitrescu îi citește lui Adrian Popescu știrile din presa legionară. în același timp, precizăm că pe baza informațiilor și lozincilor desprinse din acest articol (la care se adaugă și experiența personală a prozatorului) se reconstituie, de această dată în *Viața ca o prada,* pag. 206-208, atmosfera rebeliunii.

[←729]

Referință la articolul cu același titlu al lui P. P. Panaitescu din *Cuvântul*, 23 ian. 1941.

[←730]

Titlul și un citat din articolul general semnat de redacția *Cuvântului*, 23 ian.

[←731]

Titlul unui comunicat, *Cuvântul*, 23 ian. 1941.

[←732]

Titlul și un citat din articolul general semnat de redacția *Cuvântului,* 23 ian. 1941, I pag.

[←733]

Unele dintre lozinci si informatiile din acest număr din Cuvântul vor fi comentate de către Paul Ștefan și Niki, *Delirul* pag. 258-259.

[←734]

Titlul și rezumatul editorialului lui Pamfil Șeicaru „O cucerire în interior”, *Curentul*, 4 apr. 1941.

[←735]

Paragraf copiat din „știrea”: „Tramvaiele vor fi înlocuite? Pe linia 19 va circula un automotor”, *Curentul* 2 apr. 1941,1 pag.

[←736]

Informații desprinse din consultarea rubricii „Mercurial”, *Curentul*, 2 apr. 1941, pag. 5.

[←737]

Film care rula la cinematografele din București (*Curentul*, 2, 3, 4 apr. 1941, reclamă pe pag. a VI-a).

[←738]

Informație care revine în știrile din *Curentul*, 7 și 8 apr. 1941, la rubrica „Ultima oră”: Jugoslavia merge spre război?” și „A doua bombardare a Belgradului”.

[←739]

Citat desprins din „Ordinul de zi al Frontului adresat armatei germane din Sud-Est – Apelul Führerului-Cancelar adresat poporului german”; este și subtitlu în articolul amintit, *Curentul*, 8 apr. 1941, pag. 7.

[←740]

Titlul editorialului lui Pamfil Șeicaru, *Curentul*, 8 apr. 1941, I pag.

[←741]

Informație culeasă din articolul „înăsprirea legii pentru reprimarea sabotajului economic”, *Curentul*, 7 apr. 1941, pag. 1, 2.

[←742]

Pasajul reprezintă conținutul prescurtat și ușor modificat al articolului „Pe câmpul din dosul Gării de Est – Două șatre de țigani s-au războit pentru o femeie și 10.000 lei", *Curentul, 1* apr. 1941, pag. 11 (rubrica *Fapte diverse din capitală).* Articolul cu același titlu apare, stilizat, în *Delirul și* reprezintă primul reportaj al lui Paul Ștefan; vezi *Delirul,* pag. 348. Reproducem pasajul în Anexa XV.

[←743]

Fragment prescurtat din editorialul cu același titlu al lui Pamfil Șeicaru, *Curentul*, 9 apr. 1941; despre acest articol, scris de Grigore Patriciu, va fi vorba și în *Delirul*, vezi convorbirea patronului cu Ștefan, pag. 333-334.

[←744]

Rezumat al unei notițe din *Curentul*, 13 apr. 1941.

[←745]

Informații tipărite cu majuscule, *Curentul*, 16 apr. 1941, I pag.

[←746]

Rezumat al „Răspunsului d-lui General Antonescu la scrisoarea adresată de Horia Sima”, reprodusă în Curentul, 17 apr. 1941.

[←747]

Informație desprinsă din Comunicatul Consiliului de Miniștri, reprodus în Curentul, 17,18 apr. 1941.

[←748]

Un om de acțiune și de mare succes: N. Mitiță Constantinescu, guvernator al Băncii Nationale și ministru al Finanțelor, (trad. ed.).

[←749]

Înzestrat cu o putere de muncă puțin obișnuită, domnul Mitiță C[onstantinescu] nu știe ce-i aceea oboseala. Dimineața devreme, pleacă în pas tineresc și vioi la Bancă, unde stă până la prânz; apoi se duce la Finanțe, unde îl puteți găsi până târziu în noapte.

[←750]
Bilanțul general al Băncii Naționale a României prezentat în Adunarea generală a Acționarilor din 19 februarie 1939.

1938
30 iunie 16.872.921.000
Aur 31 Decembrie
Devize
Încasări totale
18.190.487.490
Pasiv 59.285.334.731

[← 751]

Fragment preluat și în *Delirul* pag. 365-366 și tradus într-o notă de subsol: „...poți alege între infinit de multe soluții, de la buclele bogate căzând moale pe gât, până la părul complet ridicat și muiându-se exact pe forma capului... Noua coafură Dauphin, care e o legătură între vechea coafură «tombante» și coafura «en hauteur»... Tehnică savantă condusă de un gust foarte sigur... este instrumentul unei arte făcute pentru femeia pasionată de lucrurile care o fac frumoasă. Chiar și Marlene Dietrich a adoptat de curând coafura Dauphin..”.

[←752]

Intrarea Uniunii Sovietice în circuitul politic european. (Notele 1-3 trad. ed.).

[← 753]

Fragment introdus în *Delirul*, pag. 366.

[←754]

Fragment de jurnal din perioada conceperii romanului *Cel mai iubit dintre pământeni*. Transcrierea s-a operat după manuscrisul olograf, nedatat, cuprinzând 31 de pagini, conținut într-o agendă de tip repertoar, fără coperți. În original, paginile nu sunt numerotate.

[←755]

„Nu pot suporta ca iubirea să se degradeze, ca să zic așa, în fața ochilor mei măriți de uimire.” (trad. ed.).

[←756]

În original, grafie cu cerneală roșie. După acest fragment în limba franceză este notat cuvântul „Pilocarpină”, numele unui medicament.

[←757]
Se revine la grafia cu cerneală albastră.

[← 758]

Liviu Rusu (1901-1985) – estetician, comparatist. Din 1938 este profesor titular în cadrul catedrei de estetică a Universității din Cluj. în urma reformei învățământului din 1948, este înlăturat de la catedră (1948-1961) și, asemenea lui Lucian Blaga, este angajat ajutor de bibliotecar și apoi bibliotecar la filiala din Cluj a Bibliotecii Academiei; revine ca profesor în cadrul catedrei de literatură universală și comparată a aceleiași facultăți în 1961.

Liviu Rusu este cel care a pornit campania de reabilitare a lui Titu Maiorescu prin studiul său *Însemnări despre Titu Maiorescu* (publicat în *Viața Românească*, nr. 5/1963), în care polemiza direct cu C. I. Gulian și N. Tertulian, doi dintre cei mai îndârjiți detractori ai mentorului Junimii; studiul va fi inclus în volumul *Scrieri despre Titu Maiorescu* (București, Cartea Românească, 1979), unde figurează, printre altele, și capitolele *Reacții*, înregistrând urmările articolului său în presa literară a vremii, și *Răspuns lui C. I. Gulian*.

[←759]

George Macovescu (1913-2002), publicist și memorialist. Cunoaște o carieră ministerială și academică, fiind numit în posturi diplomatice și universitare. Astfel, între 1947 și 1949 este însărcinat cu afaceri ad-interim al României în Anglia, între 1949 și 1952 director la Ministerul de Externe etc. Interesează mai ales cariera lui Macovescu în mediul literar și universitar. Astfel, va fi timp îndelungat șeful catedrei de teoria literaturii în cadrul Universității din București (1949-1980), iar în perioada 1977-1981 președinte al Uniunii Scriitorilor.

[←760]

Vezi Anexă (pag. 223-224).

[←761]

Concept determinist de la care pornesc tezele marxiste. Referirea la acest concept, precum și comentarea lui, le face, în romanul *Cel mai iubit dintre pământeni*, „marele poet și filosof (titulatură sub care se ascunde Lucian Blaga) în discuția cu Victor Petrini, fostul său asistent. Vezi *Cel mai iubit dintre pământeni* p. a II I-a, cap. X, pag. 268.

[←762]

Este vorba de studiul lui Stalin *Marxismul și problemele lingvisticii*, tradus în limba română în 1951, la un an după apariția sa în U.R.S.S. După ce analizează raportul dialectic dintre „bază” și „suprastructură”, Stalin face apologia unei limbi comune pentru întregul popor (polemizând și sancționându-1 pe N. I. Marr, care lansase conceptul de „limbă de clasă”, pe care Stalin îl considera nepotrivit cu noua orânduire politică, instalată după revoluție), primenită prin introducerea unor termeni noi, reflectând epoca revoluționară.

[←763]

A. A. Jdanov (1896-1948), ideolog sovietic. A impus tezele realismului socialist prin referatul prezentat la primul Congres Unional al scriitorilor sovietici din 1934 *(Literatura sovietică – cea mai bogată în idei și cea mai înaintată din lume).* Cealaltă scriere a sa este *Raport asupra revistelor „Zvezda” și „Leningrad*” (publicat în revista *Zvezda*, nr. 7-8, iul.-aug. 1946). În prima dintre cele două scrieri pornea de la premisa împărțirii lumii în două lagăre, unul al imperialismului și celălalt al socialismului, în discuția sa cu Petrini, „marele poet și filosof se referă la aceste două broșuri, explicând înlăturarea sa de la catedra de filozofie, pe care până atunci o condusese, prin refuzul de a le pomeni în discursul său de deschidere a anului școlar. Vezi *Cel mai iubit dintre pământeni,* p. a III-a, cap. X, pag. 270.

[←764]

Cuvânt folosit exclusiv ca sancțiune în propaganda ideologică a deceniului cinci, sinonim cu acela de „putrefacție burgheză”.

[←765]

Dumitru Popovici (1902-1952), istoric literar. Profesor universitar la Facultatea de Filologie din Cluj (1936-1952). În urma reformei învățământului, a fost îndepărtat o vreme din învățământ.

[←766]

Deși înlăturat de la catedra de istorie a literaturii din cadrul Universității din București (în 1949), împreună cu echipa sa de asistenți, în urma reformei învățământului, lui Călinescu i se încredința totuși strict teoretic... șefia catedrei, în același an. Adevăratul șef al catedrei era însă Ion Vitner, care susținuse între 1947 și 1948, în *Contemporanul*, o campanie furibundă de demolare a criticii călinesciene. Lui Călinescu i se încredințează, din 1949, conducerea Institutului de Istorie și Teorie Literară, director adjunct fiind Ion Vitner, destituit însă din această funcție în 1957 de către Profesor. Pentru mai multe informații despre acest subiect, vezi Ionel Oprișan, *G. Călinescu, spectacolul personalității, Dialoguri adnotate*, Ed. Saeculum și Ed. Vestala, 1999, în special interviul cu Ovidiu Papadima (care făcea parte din echipa de asistenți de la facultate a Profesorului) „A fost unul dintre spiritele uriașe ale culturii noastre…” (pag. 199-280), nota 24, pag. 192-196, unde se reproduc câteva scrisori inedite ale lui Ion Vitner către G. Călinescu, precum și articolul lui Al. Piru „Eliminarea lui G. Călinescu de la Universitate”, în *Caiete critice*, 1991 etc.

[←767]

Decan al Facultății de Litere, impus de partid la începutul anilor ’50.

[←768]

Al. Rosetti, Tudor Vianu, Al. Graur și Iorgu Iordan au rămas, după reforma din 1948, în cadrul Facultății de Litere din București.

Al. Rosetti (1895-1990), lingvist, filolog, memorialist. Are o prodigioasă carieră didactică și în câmpul cultural: conferențiar (1928-1932), profesor, apoi titularul catedrei de limba română (1938-1965); decan al Facultății de Litere din București (1945-1946), apoi, între 1946 și 1948, rector al Universității; fusese și director al Editurii Fundațiilor Regale pentru Literatură și Artă (1933-1947) și al Revistei Fundațiilor Regale (1945-1947).

[←769]

Tudor Vianu (1897/1898-1964), critic și istoric literar, estetician, stilistician, comparatist ș.a. Din 1924 începe o prodigioasă carieră universitară: de la suplinitor (1924) la conferențiar (1930) și la profesor titular (1944) de estetică în cadrul Facultății de Litere și Filosofie a Universității din București. Deși destituit din facultate între 1949 și 1950, va reveni, în cadrul catedrei de literatură universală și comparată, datorită intervenției prietenului său Mihai Ralea.

[←770]

Alexandru Graur (1900-1988), lingvist. Doctorat la Sorbona (1929). A fost profesor la Universitatea București (1946-1970), decan al Facultății de Litere (1954-1956), director general al Editurii Academiei (1955-1974).

[←771]

Iorgu Iordan (1888-1986), lingvist, filolog, memorialist. Titular al catedrei de filologie romanică (1927-1934) și al celei de limba română (1934-1946) din cadrul Facultății de Litere din Iași, al cărei decan a fost între 1938 și 1939. Director al Institutului de filologie „Al. Philippide” din Iași (1931-1945). A fost ambasador al României în U.R.S.S. (1945-1947). Transferat la Facultatea de Litere a Universității din București, a fost profesor la catedra de romanistică (1946-1962), decan (1947-1950; 1956-1957) și rector (1957-1958). O perioadă a fost și directorul Institului de Lingvistică din București, care îi poartă azi numele (1950-1952; 1958-1969).

[← 772]

Dinu Pillat, Adrian Marino, Al. Piru au fost câțiva dintre asistenții lui G. Călinescu în cadrul catedrei de literatură română din cadrul Universității București; au fost destituiți, împreună cu profesorul, în 1949 și în locul lor a fost adusă echipa condusă de Ion Vitner, alcătuită din Silvian Iosifescu, Paul Georgescu, Paul Cornea, Ov. S. Crohmălniceanu etc. A se vedea, în acest sens declarațiile lui Ovidiu Papadima sau ale lui George Muntean din Ion Oprișan, *G. Călinescu. Spectacolul personalității – dialoguri adnotate.*, precum și articolul lui Piru, citat la nota 7, pag. 204. Dinu Pillat (1921-1975), romancier, critic și istoric literar. Este cunoscut îndeosebi pentru romanul său, de factură joyciană, *Moarte cotidiană* (1946). Între 1947 și 1949 face parte din echipa de asistenți a lui G. Călinescu; va fi destituit din funcție, în 1949, în urma reformei învățământului. În 1956 devine cercetător în cadrul Institutului de Istorie Literară, al cărui director era Călinescu. Este judecat în lotul Noica- Pillat și condamnat la 25 de ani de muncă silnică; a fost deținut politic între 1959 și 1964.

[←773]

Adrian Marino (n. 1921-2005), critic, istoric și teoretician literar. Între 1945 și 1948 este unul dintre asistenții lui G. Călinescu, fiind destituit din funcție în urma reformei învățământului; este silit să se retragă din viața literară între 1949 și 1957, în care revine după 1960.

[←774]

Al[exandru] Piru (1917-1993), critic și istoric literar. Între 1946 și 1949 este asistent al lui G. Călinescu la Facultatea de Litere din București. Este demis, ca și ceilalți, în urma reformei învățământului. Revine în viața universitară în 1956.

[← 775]

Lucian Blaga și D. D. Roșea erau, ambii, profesori de filosofie la Universitatea din Cluj; dintre ei a fost destituit numai Blaga în urma reformei învățământului. Spre sfârșitul deceniului al patrulea și pe parcursul întregului deceniu cinci, critica ideologizantă făcea procesul modernismului românesc. În ceea ce îl privește strict pe Lucian Blaga, era sancționată drastic activitatea sa poetică de factură expresionistă, precum și cea de filosofia culturii. Din 1949 a fost îndepărtat de la catedră și a fost angajat cercetător în cadrul Institutului de Istorie și Filosofie din Cluj (1949-1953); în paralel, a fost ajutor de bibliotecar, apoi bibliotecar la filiala din Cluj a Bibliotecii Academiei Române; în perioada 1953-1959 a figurat ca cercetător la secția de istorie literară și folclor a Academiei, filiala Cluj. Atmosfera perioadei ’50, precum și diferitele experiențe pe care le parcurge acum au fost surprinse în autobiografia romanțată *Luntrea lui Caron.* În *Cel mai iubit dintre pământeni* este modelul personajului „marelui poet și filosof”.

[←776]

D. D. Roșea (1895-1980), filosof. Opera sa fundamentală în domeniul filosofiei este *Existența tragică* (prima ediție, 1934). Între 1929 și 1966 a fost profesor de filosofie la Universitatea din Cluj; intuind probabil evoluția evenimentelor de după război, publică în 1945, în revista *Luceafărul,* studiul despre Lenin, salvându-și astfel cariera universitară.

[←777]

În manuscris, restul paginii cuprinde câteva propoziții („Cum să plec? Cum să plec de acolo? Până nu se rezolvă situația?”), precum și câteva calcule.

[←778]

În manuscris urmează o pagină cu socoteli.

[←779]

Fragmentul apare, cu câteva modificări (completări ale propozițiilor inițiale, înlocuirea substantivului „un animal” cu substantivul „o femeie”, renunțarea la câteva pasaje) în *Cel mai iubit dintre pământeni*, p. a IV-a, cap. I, pag. 343-344, reprezentând o parte a dialogului dintre Petrini și Ion Micu.

[←780]

Acest fragment nu apare în roman.

[←781]

In roman, între capitolele care descriu convorbirea dintre Petrini și Ion Micu de la braserie (p. a IV-a, cap. I, în care va fi inclus și fragmentul desemnat la nota 1) și capitolul în care apare „descripția halucinantă a împachetării” (p. a IV-a, cap. X) se intercalează următoarele capitole: cap. II – prima întâlnire cu avocatul Ștefan Pop, zis Ciceo, apărătorul său de la proces; cap. III – rememorarea vizitelor la familia Pop; cap. IV – vizita pe care i-o face avocatul la închisoare; cap. V – analiza degradării relației dintre Matilda și Petrini; cap. VI – continuare; cap. VII – descrierea anomaliilor din viața universitară; cap. VIII – vizita soților Micu; cap. IX – prezentarea discuțiilor Matilda-Petrini în urma acelei vizite.

[←782]

Fragmentul apare, modificat, completat și stilizat în meditația lui Petrini asupra „erei ticăloșilor” (vezi *Cel mai iubit dintre pământeni*, p. a Vll-a, cap. 1, pag. 340-343).

[←783]

În manuscris, pe lateral, în partea de jos a paginii sunt notate următoarele cuvinte: „Vezi și reacția lui F. V. la cutremur”.

[←784]

Capitolul apare, cu toate detaliile schițate aici, în roman (p. a IV-a, cap. VIII).

[←785]

În manuscris urmează o frază tăiată, dar lizibilă: „Apoi se insinuează telefoanele.”.

[←786]

Capitolul este reținut în *Cel mai iubit dintre pământeni* (p. a IV-a, cap. X). în roman, se adaugă, între capitolele VIII și IX din scenariul trasat în jurnal, încă un capitol *[Cel mai iubit dintre pământeni*, p. a IV-a, cap. IX – prezentând convorbirea dintre Matilda și Petrini în urma vizitei lui Ion Micu și a soției sale, prilej cu care Petrini află de boala lui Petrică Nicolau).

[←787]

În manuscris, în dreptul scenariului pentru acest capitol, este notată cifra „1”.

[←788]

Capitolul este reținut în *Cel mai iubit dintre pământeni* (p. a IV-a, cap. X).

[←789]

În manuscris, în dreptul scenariului pentru acest capitol, este notată cifra „2”.

[←790]

În roman, episodul petrecerii de la botez este extins pe mai multe capitole (p. a IV-a, cap. XII - ceremonia de la biserică, convorbirea cu mama; începerea petrecerii; prezentarea discuției dintre Vaintrub, Micu și Petrini; cap. XIII - discutia lui Vaintrub cu Vasile, una dintre rudele Matildei, convorbire Petrini - mama; convorbire Matilda - Vaintrub - Micu despre anomaliile din viața socială, culturală și universitară a perioadei; discuția lui Petrini cu Ben Alexandru; cap. XIV - continuarea În stradă a convorbirii dintre Petrini - Micu despre reforma Învățământului; cap. XV - cearta, asistată de familie, dintre Petrini - Matilda).

[←791]

În roman, episodul arestării lui Petrini, al interogatoriului de la securitate și al detenției propriu-zise cuprinde mai multe capitole (p. a IV-a, cap. XVI ; p. a V-a, cap. I-IV ; cap. IX etc).

[←792]

În manuscris, în dreptul scenariului pentru acest capitol este notată cifra „3”.

[←793]

În roman, experiența angajării eroului la serviciul de deratizare, precum și descrierea acestui mediu, ocupă un loc important În cuprinsul celui de-al II-lea volum. Vezi *Cel mai iubit dintre pdmânteni*, p. a V-a, cap. X, XI, XII, XIII, XI XVI, XIX etc.

[←794]

În manuscris, în dreptul scenariului pentru acest capitol este notată cifra „4”.

[←795]

Episodul despărțirii de Matilda este descris și analizat În mai multe capitole (referindu-ne numai la volumul al II-lea, vezi p. a V-a, cap. XVII, XVIII, XXIII etc.). Scenariul trasat În jurnal pentru a fi Înglobat Într-un singur capitol (XIV) este și el extins În roman: vezi *Cel mai iubit dintre pdmânteni*, p. a V-a, cap. XXVII - prezentând cearta și scena bătăii dintre soți; rănirea lui Petrini; cap. XXVIII - prezentând spitalizarea lui Petrini și vizitele pe care i le face Matilda, precum și scene din viața celorlalți pacienți; cap. XXIX - continuare.

[←796]

În manuscris înaintea scenariului figura un text tăiat, lizibil: „Despărțirea. Boala”.

[←797]

În manuscris în dreptul acestui capitol este notată cifra „5”.

[←798] Prima referire la angajarea lui Petrini pe postul de contabil o găsim în p. a Vl-a, cap. IX.

[←799]

În manuscris în dreptul acestui capitol este notată cifra „6”.

[←800]

În manuscris în dreptul acestui capitol este notată cifra „7”.

[←801]

În manuscris în dreptul acestui capitol este notată cifra „8”.

[←802]

În roman, scenariul trasat În jurnal (cap. XV - XVIII) se extinde considerabil, ocupând ultimele capitole din volumul al II-lea (p. a VI-a, cap. IX-XII), precum și volumul al III-lea aproape în întregime, complicându-se prin atașarea de noi episoade: moartea mamei, întâlnirea cu Suzy; condamnarea la închisoare pentru crimă etc.

[←803]

În manuscris în dreptul acestui capitol este notată cifra „9”.

[←804]

Fragmentul reprezintă o parte a interogatoriului la care este supus Petrini în închisoare; apare, stilizat și amplificat, În roman (vezi *Cel mai iubit dintre pământeni*, p. a V-a, cap. II, III, pag. 13-16-19).

[←805]
În manuscris urmează patru pagini încărcate cu socoteli.

[←806]

În manuscris urmează un cuvânt indescifrabil.

[←807]
În manuscris, urmează câteva pagini rupte.

[←808]
Partea de sus a paginii cuprinde câteva calcule.

[←809]

În manuscris urmează un text tăiat, lizibil: „Cine e acest om încovoiat, care nu mai există îndată ce îl privești ?” După această frază urmează un fragment tăiat, aproape ilizibil, a cărui descifrare aproximativă ar fi: „Tu însuți plătești, că știu în eternitate, fiindcă eu te știu... Nu vei afla ferindu-te.”

[←810]

Grigore Popa (1919-1994), poet, eseist, filozof A urmat cursurile Facultății de Litere și Filozofie a Universității din Cluj (1929-1933). Îl stima în mod deosebit pe Blaga (a se vedea în acest sens interviul „ÎI apreciam... cum îl apreciez pe Platon” în Ion Oprișan, *Lucian Blaga printre contemporani. Dialoguri adnotate*, Ed. Saeculum și Ed. Vestala, ed. a II-a, revizuită, augmentată, necenzurată, 1997, precum și articolul *Octavian Goga și Lucian Blaga la Universitate*, în care își exprima dorința ca lui Lucian Blaga să i se ofere o catedră universitară, inclus în volumul său Peisaj ardelean, 1943). A scris numeroase studii despre filozofia lui Blaga *(Lucian Blaga ca filosof al culturii, Cartea duhului românesc, Despre cenzura transcendentă etc.*, incluse toate în volumul *Peisaj ardelean)*. Între 1943 și 1945 a fost asistent titular la Catedra de Filozofie a Universității Cluj-Sibiu. Destituit din învățământul universitar în urma reformei din 1948, este angajat ca bibliotecar la Biblioteca Centrală Universitară din Cluj (1948-1949), apoi cercetător în cadrul Institutului de Lingvistică al Academiei (1949-1952).

[←811]

În manuscris figurează în continuare următorul text: „Spațiile verzi – dir[ector] Becaru – 797842. Consiliu – Dumitru."

[←812]

În manuscris, vor urma patru pagini cuprinzând note pentru romanul inspirat din viața bătrânei țărănci, pe care Preda proiecta să-l scrie după *Cel mai iubit dintre pământeni*..

[←813]

Grafie incertă în manuscris.

[←814]

Idem.

[←815]

În manuscris urmează un cuvânt tăiat, ilizibil.

[←816]

În manuscris urmează două cuvinte tăiate, ilizibile.

[←817]

În manuscris urmează un text tăiat, descifrabil: „sursa vrajei, ca să-i rememorez apoi felul în care se exprima”.

[←818]

În manuscris, urmează un cuvânt tăiat, ilizibil.

[←819]

În manuscris, figurează următoarele cuvinte tăiate, lizibile: „sau atât de ascuns, încât”.

[←820]

Acest fragment, încercând descifrarea farmecului inefabil și al misterului personajului Suzy Culala, apare, stilizat și modificat, în roman (vezi *Cel mai iubit dintre pământeni*, vol. III, pag. 135-136). Din jurnal se păstrează, cu ușoare modificări, câteva pasaje (mărturisirea nevoii de identificare cu sufletul iubitei; comparația sufletului și a caracterului său cu un râu; referirea la dramele ei de tânără fată etc).

[←821]

În manuscris, „ochii-i”.

[←822]

În manuscris, figurează următoarele cuvinte tăiate, lizibile: „pe dinafară și să ne înșele”.

[←823]

Pasajul nu se reține în roman. După cum se observă, în acest fragment sunt notate câteva detalii concrete despre comportamentul înșelător al lui Suzy; în roman vom avea analiza stărilor contradictorii pe care le va declanșa în sufletul eroului lipsa comunicării dintre el și iubita sa (vezi vol. III, pag. 137-138).

[←824]

În manuscris, figurează în continuare următorul text tăiat, lizibil: „Urmează comparația între un cântec imposibil de memorat, pe care îl puneam să-l aud de câteva ori pe zi, cuvintele într-o limbă străină (greacă) fiind un obstacol în calea descifrării melodiei, și vraja pe care o resimțeam, la fel de neposibil de memorat deși se repeta zilnic, ca și în acel cântec, din pricina unei enigme a sufletului ei, nu-i puteam descifra și memora farmecul”.

[←825] Transcriere conform cu originalul.

[←826]

În manuscris urmează o frază tăiată, descifrabilă: „Dar curând ajunsei la saturație și căutai și discuri de muzică ușoară.”

[←827]

Fragmentul se regăsește, cu modificări esențiale (de pildă, se va renunța la referirea la Elvis Priesley), în *Cel mai iubit dintre pământeni*, vol. III, pag. 136-137; finalul său (analogia despre senzația pe care o avea ascultând aceleași discuri și sentimentele pentru Suzy) apare în roman stilizat și amplificat (vol. III, pag. 137-138)..

[←828]

Scenariul proiectului Adam Fântână, reprodus după Marin Preda, Opere, vol. II, ed. cit, pag. 1637-1644.

[←829]

A apărut în *Fapta*, an I, nr. 2,1943, pag. 7. Schița este însoțită de prezentarea lui Mircea Damian, directorul revistei, care îi face un portret elogios tânărului prozator. Fragmentul reprezintă o variantă a primelor patru subcapitole ale povestirii *O adunare liniștită*, modificările survenite ulterior nefiind esențiale (cele mai importante ar fi stilizarea porțiunii inițiale și finale și renunțarea la o bună parte dintre regionalismele fonetice). În edițiile critice textul nu este citat ca variantă a acestei povestiri. S-a păstrat forma în care a fost publicat în presă.

[←830]

Fragmentul a apărut în *Gazeta literara*, nr. 10, 3 mar. I960, pag. 4-5, și urma să facă parte din *Risipitorii*, nefiind inclus ca atare și în întregime în nici una dintre edițiile romanului (din el vor apărea stilizate și modificate numai anumite episoade). In opinia noastră, fragmentul reprezintă o variantă paralelă a capitolelor XI-XVII ale primei părți din *Risipitorii*, deosebirea esențială constând în absența planului retrospectivei în prezentarea biografiei și a etapelor din cariera Constanței. In acest fragment apar apoi câteva episoade semnalate în agenda *Risipitorilor:* o variantă a episodului vizitei mamei, a convorbirii cu Maica Bunea, a primelor simptome ale bolii Constanței. S-au operat minime modificări privind ortografia și punctuația..

[←831]

Fragmentul a apărut în *Viața Româneasca*, nr. 6. I960, și, cu excepția unor mici episoade (înregistrarea dialogului pitoresc dintre un funcționar și o femeie, descrierea peripeției ilare a unui tâmplar), care vor fi incluse doar în prima ediție, pag. 469, s-ar părea că nu figurează în nici una dintre edițiile *Risipitorilor.* El reprezintă o variantă a capitolelor VIII-X din partea a IV-a a romanului (întoarcerea lui Vale din N.). Fragmentul conține o discuție a lui Vale cu mama despre Anghel, întâlnirea cu Anda, ședința de primire în partid, indicată în agenda *Risipitorilor,* în scenariul părții a IV-a (în roman vom avea doar o mențiune a faptului). Menționăm în același timp că titlul acestui fragment era unul dintre cele imaginate de Preda pentru noua sa scriere. S-au operat minime modificări privind ortografia și punctuația.

[←832]

Textul scrisorii trimise lui Eugen Jebeleanu, apărut postum în *Viața Românească*, nr. 6-7, iun.-iul. 1980, pag. 124-125, fragment inclus în *Timpul n-a mai avut răbdare: Marin Preda*, ed. cit., pag. 420-421, și Marin Preda, *Creație și morală*, ed. cit., pag. 283-284.

[←833]

Interviu acordat Sânzienei Pop și publicat în *Luceafarul*, nr. 20, 18 mai 1974, preluat și în *Timpul n-a mai avut răbdare: Marin Preda*, pag. 527-537..

[←834]

Interviu acordat lui M. Ungheanu și publicat în *Luceafărul*, nr. 17,1975, preluat din *Timpul n-a mai avut răbdare: Marin Preda*, pag. 537-543..

[←835]

Text preluat din *Timpul n-a mai avut răbdare: Marin Preda*, pag. 549-553. Extrase din stenograma întâlnirii lui Marin Preda cu studenți și profesori ai Universității din București după apariția romanului *Cel mai iubit dintre pământeni* (textul integral al stenogramei a fost publicat în revista *Universitatea comunistă*, nr. 2/1980).

[←836]

Fragment dintr-o scrisoare adresată lui Eugen Simion. Text preluat din *Timpul n-a mai avut răbdare: Marin Preda*, pag. 525-526.

[←837]

Articol apărut în *Flacăra*, nr. 42,17 oct. 1948, pag. 10-11, la rubrica „Ce ne aduce șantierul literar”. II redăm operând minime modificări în privința ortografiei și punctuației. Autorul articolului, Anton Strihan, nu precizează de unde şi când a aflat aceste informații despre un roman încă nescris. Presupunem că a stat de vorbă cu prozatorul. Scenariul romanului (tradus în limbajul ideologic al vremii) nu pare deloc ispititor.

[←838]

Articol apărut în două părți, în revista *Flacăra*, nr. 12 (116), 25 mar. 1950, pag. 2; nr. 13 (117), 1 apr. 1950, pag. 2. S-au operat minime modificări în privința ortografiei și punctuației. Sublinierile aparțin autorului articolului.

[←839]

Fără ură și fără părtinire.